^JNIQ^IA^c^I^4SEI^

Crotnto ed

voi. I

Prefaţă şi control ştiinţific :
CAMIL MUREŞAN

Traducere din limba engleză şi versificare :
MIHAI L1VESCU

EDITURA POLITICĂ
Bucureşti

Coperta : CONSTANTIN NIŢULESCU

ANTONIA FRASER

CROMWELL
Our Chief of Men

Weidenfeld and Nicolson
London, 1973

Cuprins

Prefaţă de *Camil Mureşan* . ' 7

Partea întîi : STĂPINIREA DE SINE . 21

1 Prin naştere, om de viţă nobilă . . 23

2 Pe propriile lui ogoare..... 49

3 înălţarea spre putere..... 77

4. Marea Mustrare ; 105

Partea a doua : RĂZBOI ŞI PACE . . 135

5 Nobilul şi activulcolonel Cromwell 137

6 Coastele de fier..... 174

7 Biruinţa norocoasă..... 213

8 Cearta dintre fraţi..... 249

9 Jocul de cărţi..... 286

10 Războiul dăunător..... 324

11 Providenţă şi necesitate..... 357

Indice de autori şi lucrări . ; .' .405

Prefaţă

In raport cu dimensiunea personalităţii sale, Oliver Cromwell n-a beneficiat pînă acum, în faţa publicului românesc, de o atenţie deosebită din partea literaturii istorice, fie originală, fie tradusă. Manualele de istorie universală sau puţinele lucrări generale despre istoria Angliei apărute la noi au fost multă vreme singurele care i-au menţionat numele, iar cînd s-au extins şi asupra activităţii sale n-au comentat-o favorabil, adesea nici măcar obiectiv.

Diminuarea rolului /ui Cromwell de către istoriografie s-a datorat în largă măsură chiar surselor celor mai autorizate a-1 prezenta, care erau — evident — cele britanice. Conducător al unei revoluţii desfăşurate pe calea luptei armate împotriva autorităţii regale şi a bisericii oficiale, inspirator al decapitării suveranului, al abolirii regimului monarhic şi instituirii republicii, Cromwell nu putea găsi uşor adeziunea posterităţii într-o ţară în care, scurt timp după moartea sa, un compromis între clasele dominante, foste adversare, a restaurat monarhia, convenind să cultive în continuare un climat de respect pentru această instituţie şi unul de oroare pentru memoria omului ce cutezase a-i întrerupe dramatic existenţa. Valorile durabile din lupta revoluţionară a lui Cromwell — limitarea puterii regale, supremaţia politică a parlamentului. în calitate de organ reprezentativ ales, libertatea conştiinţei, primatul legii asupra arbitrarului ş.a. —, pe care această posteritate ostilă a trebuit să le accepte şi să le

încorporeze în principiile şi instituţiile guvernării, au fost disociate de numele lui Cromwell şi atribuite meritului altei generaţii şi altor evenimente.

Din acest punct de vedere, prima lucrare ce a înfăţişat mai pe larg publicului nostru personalitatea lui Cromwell a avut meritul de a fi conţinut o parţială tentativă de reabilitare. Era unul din eseurile reunite în 1841 de filozoful Thomas Carlyle sub titlul *Eroii, cultul eroilor şi eroicul în istorie* şi apărute şi în româneşte în preajma primului război mondial.

Nu e necesar să insistăm asupra gradului în care această cunoscută operă constituie o expresie tipică pentru concepţia eronată, idealistă, despre rolul covîrşitor al personalităţii în istorie. Susţinut însă de convingerile sale puritane, Carlyle îl aşeza pe Cromwell în şirul oamenilor mari, conştient de a contraveni unei opinii încetăţenite. îi elogia sinceritatea profundă, acordul dintre gînd şi faptă. Erau tocmai calităţile cele mai contestate, majoritatea memorialiştilor şi istoricilor văzînd în Cromwell o întruchipare a ipocriziei şi machiavelismului.

E greu de apreciat care a fost, la timpul său, ecoul trezit de acest eseu în publicul nostru. Atît cît opera din care făcea parte a fost cunoscută — de mulţi cititori şi direct, nu numai prin traducere —, ea a fost receptată în orice caz mai mult la nivelul ideilor ei generale, iar nu la acela al exemplelor alese spre a le demonstra. Sigur e însă că acest ecou n-a fost prea întins şi că a împărtăşit soarta întregii opere filozofico-morale a lui Carlyle, repede căzută în desuetudine şi salvată de la completa uitare de memorarea unor sentinţe şi imagini reuşite literar, dar nu şi a mesajului ei de idei.

In 1928, în *Essai de synthese de l'histoire de Vhumanite,* Nicolae Iorga — spiritul cel mai universal al istoriografiei române — menţiona numele lui Cromwell doar de două ori, neînsoţindu-1 de nici o apreciere semnificativă. In 1936 i-a consacrat în schimb o conferinţă în care l-a definit drept „unul din exemplarele cele mai curioase de umanitate în sensul manifestării unei energii extraordinare".

In rest, şi în perioada interbelică personalitatea marelui om de stat englez a continuat a fi popularizată la noi prin manuale sau prin unele traduceri. Dintre acestea *Istoria Angliei* de Andre Maurois, apărută mai

întîi în 1937 (şi, ulterior, în 1970, în Editura politică), a cunoscut o răs- pîndire destul de largă, pînă la nivelul „consumatorului" de literatură istorică. Dar prin întreaga orientare şi pregătire intelectuală a publicului cititor din acel timp, interesul său pentru temele de istorie universală se adresa co- vîrşitor fenomenului francez : revoluţia din 1789 eclipsa ceea ce se petrecuse în Anglia între 1640—1660, păstrînd din aceste evenimente imaginea unor frămîntări interne, a unor lupte între facţiuni, fără semnificaţie majoră.

Mutaţia petrecută şi în istoriografie, ca urmare a profundelor transformări revoluţionare din societatea noastră, a dus la reconsiderarea cuvenită a momentului survenit în istoria Angliei la mijlocul secolului al XVII-lea şi a personalităţii lui Cromwell. In lumina materialismului istoric, acest moment se defineşte convingător ca o revoluţie burgheză, ca una din marile revoluţii din istoria universală. Noua perspectivă asupra cadrului în care s-a înscris i-a conturat şi lui Cromwell profilul real. Influenţa cres- cîndă a marxismului în ultimele decenii, fenomen notoriu în întreaga cultură mondială, a determinat reinterpretări ale problemei în istoriografie, inclusiv în cea britanică. Tradiţiei dominante a concepţiei liberal-burgheze, cantonată pe tărîmul politicului şi proiectînd asupra trecutului viziunea parlamentar-constituţională a britanicului epocii victoriene, i s-a opus abordarea cercetării în plan eco- nomic-social. Ea a impus recunoaşterea schimbărilor structurale determinate în societatea engleză de evenimentele de la mijlocul veacului al XVII-lea, schimbări ce au afectat straturi mai profunde decît cel politic. Deschiderea către înţelegerea legăturii dialectice dintre componentele diverse ale fenomentului istoric a dus la depăşirea uni-lateralităţii idealiste în interpretarea puritanismului, con- firmînd caracterul complex al acestei doctrine, în care Engels vedea în mod just, la 1892, „teoria de luptă, gata făurită'* a burgheziei engleze în lupta ei împotriva feudalismului şi absolutismului.

în noul climat instaurat de progresele concepţiei ştiinţifice a istoriei, contactul cititorilor români cu personalitatea lui Cromwell a cunoscut o substanţială augmentare calitativă. în 1953 a apărut traducerea lucrării istoricului sovietic M. A. Barg, *Cromwell şi*

epoca sa, în care adevărata semnificaţie a luptelor interne din Anglia între 1640— 1660 şi rolul de conducător revoluţionar — nu fără scăderi şi limite — al principalului lor erou apăreau bine reliefate şi argumentate.

în 1964 o încercare de sinteză asupra revoluţiei engleze, semnată de autorul acestor rînduri, era obligată — deşi fără intenţii biografice — să acorde un loc important vieţii şi activităţii lui Cromwell. Mai recent, traducerea *Istoriei ilustrate a Angliei* de G.M. Trevelyan a oferit un interesant capitol asupra aceluiaşi subiect, în care Cromwell este elogiat cu sobrietate pentru capacitatea militară, pentru reuşita politicii de unificare a Insulelor britanice şi de ridicare a forţei şi prestigiului extern al statului, dar criticat indirect pentru radicalismul antimonarhic şi socotit, în ansamblu, un om al soluţiilor practice, nu prea îndepărtat de oportunism.

O personalitate atîta vreme aprig controversată merita o prezentare în faţa publicului larg din oricare ţară prin- tr-o lucrare proporţională cu grandoarea operei sale şi capabilă să i-o reconstituie temeinic.

Este ceea ce face acum Editura politică, alegînd din tot mai numeroasele biografii apărute în ultimele decenii acest *Cromwell* impunător al Antoniei Fraser, o cunoscută publicistă engleză contemporană.

Alegerea s-a datorat mai ales faptului că lucrarea îmbină calităţi care o fac deopotrivă utilă ca informare şi atractivă ca lectură. Nu este însă o biografie romanţată. Autoarea nu-şi îngăduie licenţe literare, de fond. Pînă şi reconstituirile ipotetice ale unor episoade insuficient de clare din viaţa lui Cromwell se întemeiază pe indiciile parţiale din izvoare şi rămîn în marginile verosimilului. Prin structura şi amploarea documentării este mai curînd o operă de erudiţie. Preferinţa autoarei s-a îndreptat — e adevărat — mai mult către izvoarele narative decît spre cele strict documentare, cu excepţia scrisorilor private, cuvîntărilor şi adreselor provenite de la Cromwell însuşi. Credem însă că a fost o preferinţă deliberată, servind intenţiei şi' spiritului în care a fost concepută această biografie, iar nu o neglijare a însemnătăţii celei de-a doua categorii de izvoare.

Problema dificilă cu care se confruntă biografii lui

Cromwell este aceea a descifrării adevăratelor resorturi ale acţiunilor sale. A fost el un om politic lucid, calculat, realist pînă la lipsa de orice scrupule, un exponent al „raţiunii de stat“ primind asupra oricăror altor considerente, aşa cum începuse a se configura în Renaştere o „artă de a guverna” ? Sau, dimpotrivă, a fost, cum ar rezulta din prima lectură a izvoarelor directe şi cum se confesează el însuşi, un suflet neliniştit, mereu aruncat în îndoieli, de o pietate obsesivă, halucinantă şi din care se eliberează brusc, în anumite momente, tot datorită ei, aceasta hărăzindu-i forţa de decizie a iluminatului, a fanaticului ?

Alternativa e prezentă în întreaga literatură ce i-a fost consacrată de peste trei secole, fiind măcar semnalată şi de autorii care au preferat să nu facă din ea temă specială de discuţie. Iniţial a fost pusă de spiritul polemic, de pasiunile furibunde pe care activitatea lui Cromwell le-a declanşat, adversarii atribuindu-i o diabolică premeditare a faptelor şi, ca atare, o permanentă făţărnicie în vorbe, iar aderenţii crezînd cu tărie în sinceritatea şi intuiţia lui profetică, în umilinţa de a se considera doar unealtă pentru triumful adevărului şi împlinirea dreptăţii.

Cînd trecerea timpului a atenuat subiectivitatea părtinitoare, iar istoricii au procedat cu mai multă detaşare la cercetarea surselor, dilema veritabilei personalităţi a lui Cromwell a persistat, relevîndu-se mai complexă decît s-ar fi crezut, deoarece ea nu fusese artificial creată de observatori, ci aparţinea structurii contradictorii a spiritului său şi a societăţii şi epocii care îl generaseră. Dar a fost întreţinută şi de substituirea spiritului părtinitor prin optica dominantă în succesiunea concepţiilor istorice — raţionaliste, romantice, pozitiviste — înclinate să accentueze fie latura afectivă, fie cea raţională a personalităţii lui Cromwell, să identifice şi să izoleze *une qualitâ maîtresse* din inextricabilele ei fire diverse.

Cu asemenea dorinţă de a descifra cu precădere psihologia personajului ne pare a se fi apropiat şi Antonia Fra- ser de această temă. Fapt care justifică preferinţa pentru izvoarele narative în general, pentru materialele redactate de Cromwell însuşi în special, ca mai vii, mai nuanţate, mai apte a furniza indicii asupra unui caz de conştiinţă.

Dacă am afirma că autoarea s-a mărginit la atît, am nedreptăţi lucrarea, lăsînd cititorului impresia că ea ar fi ancorată într-o problematică univocă, eventual izolată de intercondiţionările socio-economice şi cultural-politice. Este însă meritul Antoniei Fraser, după acela, deja menţionat, al documentării temeinice şi al respectării adevărului istoric, de a nu se fi lăsat furată de intenţia sa pe un singur drum din multele posibile şi necesare pentru a străbate în întregime teritoriul — dens populat cu fapte, oameni şi idei — al Angliei în revoluţie. Ea a rămas conştientă de imposibilitatea de a-1 descoperi pe adevăratul Cromwell altfel decît acceptîndu-1 în ipostaza de „om al cetăţii", asumîndu-şi cu pătrundere şi talent sarcina ingrată de a reconstitui în amănunte procesul istoric atît de complex în care el a fost implicat.

Sîntem astfel introduşi în epocă avînd ca punct de plecare antecedentele care au putut influenţa conformaţia spirituală a lui Cromwell : genealogia familiei e urmărită minuţios, ca şi ascensiunea ei socială, de altminteri modestă pînă în preajma revoluţiei, în pofida faptului că un strămoş colateral, Thomas Cromwell, jucase un rol politic de prima mînă sub regele Henric al VUI-lea. E discutată ipoteza descendenţei galeze, ca o posibilitate de explicare a temperamentului impulsiv al personajului, mai frecvent — se pare — la elementul celtic decît la cel anglo-saxon. Nu e singurul factor — am observa noi — de care depinde conformaţia unui tip temperamental, ba poate este chiar neglijabil în raport cu alţii.

In comparaţie cu lucrările care, ocupîndu-se de Cromwell, au însă ca subiect principal revoluţia engleză — şi acesta e cazul mai obişnuit —, biografia de faţă îşi poate îngădui să insiste mai mult asupra anilor premergători afirmării viitorului conducător de oameni în viaţa publică. Perioadă nu prea cunoscută, astfel că detaliile prin care autoarea o completează sînt valoroase pentru înţelegerea evoluţiei treptate a lui Cromwell către împlinirea unui mare rol istoric. După cum o contribuţie semnificativă, de aceeaşi factură, este incursiunea largă, pe tot parcursul cărţii, în viaţa de familie, în contrastul surprinzător dintre atmosfera acesteia şi duritatea atitudinilor afişate adesea de Cromwell în lupta politică sau în numeroase alte mo-

mente de decizie în interes public. E altă trăsătură relevantă a complexităţii caracterului său : omul aspru, tenace, care striveşte monarhia şi pe toţi adversarii sub tăvălugul armatei create şi conduse de el, masacrează fără milă pe irlandezii răsculaţi, alungă parlamentul cu mai multă lipsă de respect decît ar fi făcut-o regele însuşi şi cutremură coroanele pe creştetele monarhilor Europei, găseşte întotdeauna un răgaz, pînă şi pe cîmpurile de bătălie, de a se preocupa de familia sa. E un soţ de o sobră afecţiune, un părinte sentimental, mai ales pentru fiice, un fiu respectuos pentru bătrîneţea prelungită a mamei sale, îşi exprimă gîndurile în scrisori cînd tandre, cînd pătrunse de sentimentul unor ferme îndatoriri, impuse de caracterul sacru pentru el al relaţiilor familiale. Nu-i lipseşte nici nota capului de familie practic, grijuliu să rezolve cu minuţie micburgheză banale chestiuni cotidiene.

Un alt moment pe care această biografie are meritul de a-1 evidenţia mai limpede este al fazei iniţiale a revoluţiei, denumită „parlamentară" sau „legală", dintre 1640— 1642. Se consideră în general că, ales membru al parlamentului, cum mai fusese şi în sesiunea anterioară din 1628—1629, Cromwell nu s-a făcut deloc remarcat în această calitate, afirmîndu-se doar după primele succese militare obţinute în războiul civil de detaşamentele recrutate şi organizate de el. Datele culese de Antonia Fraser nu răstoarnă această constatare, dar reuşesc să reliefeze activitatea sa ca parlamentar înainte de izbucnirea războiului civil, altfel decît în multe lucrări care au acreditat imaginea unui Cromwell şters, posac, inhibat de oratoria unor lideri ca Pym sau Hampden, retranşat într-un fel de aşteptare întreruptă de izbucniri sporadice, mai mult în cerc privat.

Tot în această parte a lucrării vom acorda autoarei consideraţia cuvenită pentru străduinţa de a înfăţişa cu obiectivitate împrejurările izbucnirii răscoalei din Irlanda, în toamna anului 1641, şi de a corecta legenda făurită atunci cu privire la amploarea masacrelor săvîrşite de răs- culaţi împotriva englezilor. Amplificate în atmosfera surescitată a evenimentelor revoluţionare, aceste zvonuri au avut consecinţe nocive asupra relaţiilor dintre cele două popoare, prima dintr-un şir

încă neîncheiat fiind teribila represiune condusă de Cromwell în „Insula verde", în 1649.

Pe aceasta autoarea o zugrăveşte fără menajamente pentru cruzimile comise de armata engleză în urma asedierii oraşelor Drogheda şi Wexford. Se resimte însă dorinţa de a atenua cel puţin responsabilitatea personală a lui Cromwell, spunîndu-ni-se că masacrele au fost efectul unei „furii de moment" într-o ţari| „străină" şi că ele făceau parte din practicile obişnuite ale armatelor vremii, la capătul unui asediu victorios. încercarea nu ni s-a părut convingătoare : „străină" a devenit Irlanda mai ales după tragediile amintite, ca efect al lor ; un conducător cu răspundere nu-şi poate îngădui „furii de moment" care să coste viaţa a mii de nevinovaţi, al căror spectru să planeze peste secole asupra raporturilor dintre două popoare ; iar un revoluţionar sau un practicant înflăcărat al pietăţii şi moralei inspirate din înalturi, cum se socotea Cromwell, ar fi avut datoria să încerce a înfrîna obiceiurile barbare ale asediilor, mai ales că nu conducea o obişnuită pleavă de mercenari, ci o armată disciplinată, naţională şi populară.

La capitolul mişcărilor sociale din timpul revoluţiei reţine atenţia tratarea cu înţelegere şi exactitate a atitudinii, motivelor şi efectelor mişcării levellerilor şi a diggerilor în primăvara anului 1649. Chiar dacă ar fi fost poate de dorit o suplimentară aprofundare a cadrului ei social, în schimb rămîne impresionantă şi nouă, prin valenţele reliefate de autoare, poziţia singulară a levellerilor — printre curentele politice de atunci — faţă de problema irlandeză ; pentru orizontul nostru contemporan ea este o tulburătoare anticipaţie, ca mesaj de solidaritate a celor asupriţi, depăşind deosebirile naţionale : „această cauză a băştinaşilor irlandezi — spuneau levellerii — cerîndu-şi dreptele lor libertăţi este foarte asemănătoare cu a noastră de aici, care năzuim spre propria salvare şi eliberare de sub puterea asupritorilor".

Excelentă va afla — credem — cititorul, împreună cu noi, descrierea bătăliei de la Dunbar, din 3 septembrie 1650, atît prin precizia cît şi prin plasticitatea ei.

Paginile consacrate moravurilor şi vieţii cotidiene în intervalul Protectoratului (1653—1658) destramă

imaginea stereotipă a sumbrei austerităţi puritane. Atmosfera din anturajul lui Cromwell era sensibil diferită, înseninată frecvent de seri muzicale şi de dans. E adevărat că autoarea e tentată să atribuie aceste probe de evadare din rigorismul puritan toleranţei lui Cromwell, din ce în ce mai manifestă spre sfîrşitul vieţii, atît în astfel de chestiuni formale, cît şi în altele, cu implicaţii mai gingaşe : de exemplu, în atitudinea faţă de evrei, precizată în urma unor interesante tratative cu reprezentanţii din Olanda ai acestei comunităţi, pe atunci încă oprimate în aproape toate ţările.

In ambele împrejurări, a relativei relaxări a moravurilor şi a paşilor spre integrarea evreilor în societatea engleză pe baze echitabile, deşi nu de deplină egalitate (ceea ce se va realiza abia după 1829), nu sîntem de părere că toleranţa lui Cromwell ar fi fost dictată de o înclinaţie spontană. Ea a reprezentat, pe un plan, desigur, de suprafaţă, dorinţa sa de „reconciliere" cu categoriile sociale lovite în primele faze ale revoluţiei şi de atragere în sprijinul regimului a elementelor deţinătoare de capitaluri, dar ezitante în a le mînui din pricina discriminărilor politico-religioase. Mai intervenea în al doilea caz şi familiaritatea puritanismului cu Vechiul Testament, mai mult citit şi citat de adepţii săi decît Noul Testament, precum şi o indirectă reacţie anti-spaniolă, am zice un fel de „a face în ciudă" Spaniei, a cărei monarhie, campioană a intoleranţei religioase, acumulase o sumbră faimă prin persecuţiile şi expulzările în masă de mahomedani (chiar convertiţi) şi de evrei.

La fel de interesante şi rar menţionate pînă la lucrarea de faţă sînt preocupările revoluţiei engleze şi ale lui Cromwell în materie de învăţămînt. Ele anticipează ideile luministe despre funcţia învăţămîntului în transformarea oamenilor şi a societăţii.

Talentul autoarei se desfăşoară în toată libertatea în paginile de autentic dramatism şi pitoresc în care sînt zugrăvite agonia, moartea şi funeraliile lui Cromwell. Pe ansamblul lucrării, acest talent se distinge poate mai mult în arta întrepătrunderii stilului personal cu cel al izvoarelor, rezultînd un limbaj arhaizant, bogat în metafore, simboluri şi aluzii biblice caracteristice

tiparelor mentale puritane şi care a ridicat nu odată traducătorului cărţii probleme dificile, rezolvate însă cu competenţă şi fin simţ al corespondenţelor verbale în această remarcabilă versiune românească.

Nu totul, în cartea pe care o prezentăm, se recomandă a fi acceptat fără rezerve. E greu de închipuit ca o lucrare de asemenea proporţii şi atacînd o problematică semnalată deja drept dificilă şi controversată să nu incite şi la puncte de vedere diferite de ale autorului.

După cum am mai spus, intenţia principală a Antoniei Fraser se vădeşte a fi fost realizarea unei biografii spirituale a lui Cromwell. Deşi n-a neglijat cadrul social-isto- ric, nici acţiunea practică a eroului cărţii, n-a putut totuşi evita unele consecinţe ale opţiunii sale majore, favorizată şi de diferenţele dintre concepţia istorică a autoarei în raport cu a noastră şi a cititorului român în general.

In fond, în faţa ei a stat problema-cheie din multe lucrări anterioare : descoperirea adevăratului Cromwell, explicarea personalităţii sale prin anumiţi factori esenţiali, determinanţi, a căror identificare să îngăduie construirea unui model coerent logic, aplicabil în scopul reducerii numeroaselor contradicţii ce transpar în gîndirea şi faptele acestui om, voalînd înţelegerea substanţei lor intime.

Cromwell se înfăţişează autoarei ca o personalitate puternică, ale cărei trăsături dominante sînt cu precădere sinceritatea, interiorizarea, trăirea intensă a sentimentului vocaţiei de adevăr şi justiţie, izvorîtă din credinţa puritană, din convingerea că este alesul împlinirii unui destin pentru sine şi colectivitate. Optînd în favoarea acestui punct de vedere, era greu să nu intervină sub pana autoarei o anumită doză de disociere între factorii individuali şi cei so- ciali-istorici care au condiţionat formarea personalităţii lui Cromwell. Vom întîlni astfel în carte pasaje în care motivaţia deciziilor sale e atribuită exclusiv crizelor de conştiinţă, obsesiei de a se crede în posesia adevărului, împărtăşit lui de divinitate la capătul unor adevărate chinuri ale revelaţiei.

Dar marile decizii luate de Cromwell — execuţia regelui şi, mai tîrziu, refuzarea titlului de rege — au fost,

în fond, *politice,* rezultînd dintr-o deliberare şi consultare îndelungată, dintr-o corectă apreciere finală a unor situaţii obiective. Compromiterea regelui în ochii maselor populare, din cauza duplicităţii sale dovedite, a dezlănţuirii perfide a celui de-al doilea război civil, dusese în 1648 Ia o radicalizare a stărilor de spirit, la un hotărît suflu antimonarhic, de care Cromwell a priceput că trebuie să ţină seama şi căruia i s-a alăturat spre a-1 putea folosi în interesul partidei sale. După cum în 1657 opoziţia armatei şi a vechilor republicani l-a făcut să înţeleagă că proclamarea sa ca rege contravine opiniilor sprijinitorilor celor mai de nădejde ai autorităţii sale şi că, mergînd împotriva lor, risca să se piardă.

E o tentativă zadarnică, după părerea noastră, a căuta definirea lui Cromwell altfel decît acceptând realitatea profundă a înseşi contradicţiilor ce par a nu ne lăsa să-1 înţelegem niciodată în întregime. Ele aparţin nu numai personalităţii lui — în ea s-au ciocnit doar mai violent —, ci epocii, stadiului dezvoltării societăţii.

Reluînd caracterizarea făcută de Engels puritanismului şi procedînd, pe baza ei, la cîteva inferenţe, ne dăm seama că în veacul al XVII-lea numeroase aspecte ale organizării sociale şi politice : originea şi justificarea puterii, a autorităţii publice, relaţiile dintre factorii constitutivi ai societăţii şi statului, drepturile şi datoriile fiecăruia din aceştia, cît şi ale componenţilor lor individuali, căile pe care condiţia umană era îngăduit şi posibil a fi schimbată nu ajunseseră încă a fi explicitate printr-un model teoretic la baza căruia să stea principii raţionale şi, cu atît mai puţin, cunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării societăţii. Sau, mai exact spus, majoritatea corpului social nu era pregătită pentru a accepta judecarea acestor probleme şi formarea opiniilor asupra lor pe baze strict raţionale. Complexul teologic al mileniului pe care-1 numim „ev mediu" mai exercita o influenţă notabilă asupra gîndirii omeneşti. Despre filozofia vremii, raţionalistă sau întemeietoare a metodelor experimentale, ori despre unele performanţe ale gîndirii politice şi juridice nu trebuie să ne facem prea mari iluzii : în condiţiile sociale de atunci ele erau

elitiste prin conţinut şi arie de influenţă. Oamenii încă nu puteau fi convinşi şi conduşi pe baza lor. Peste o sută cincizeci de ani sanchilotul parizian va fi capabil să înţeleagă drepturile sale de om şi de cetăţean în cadrul unei ordini naturale a firii, dispensată total de iluzoria sancţiune divină. Dar meseriaşul şi ţăranul englez din 1640, şi nu numai ei, ci chiar elemente sociale mai cultivate, nu puteau concepe ca valabilă ideea de drept al *lor* altfel decît în consens cu o atare sancţiune. Ei nu realizau opoziţia „ordine divină — ordine naturală", nu credeau că pot accepta excluderea primului termen, ci doar „aprofundarea" lui, descoperirea presupuselor sale intenţii reale, nealterate de o interpretare neadecvată.

In acest fel planul obiectiv al problematicii social-po- litice a ajuns transfigurat în termeni religioşi, pe care îi vom regăsi în paginile cărţii; asupritorul devine „Antihristul", ori „fiara" Apocalipsului, cei asupriţi — „poporul ales", lupta lor pentru o viaţă mai bună — „calea Domnului", convingerea în dreptatea cauzei — „lumina călăuzitoare", „stîlpul de foc", ş.a.m.d. E limbajul în care se exprimă şi Cromwell şi toţi reprezentanţii celor mai diverse curente din revoluţia engleză. El nu înseamnă trăirea efectivă a acestor oameni într-un univers populat de simboluri şi mituri, dar nici „ipocrizia" lor, în sensul disimulării conştiente a intereselor sub un veşmînt pios. E un mod de exprimare firesc pentru ei şi pentru o epocă de tranziţie în care reprezentările social-politice ale maselor nu sînt încă cristalizate, ci doar rudimentar aglutinate în pro-cesul primelor erupţii ale spiritului modem prin crusta îndelung sedimentată a mentalităţii medievale.

Astfel a fost şi Cromwell, enigmaticul, la răscrucea a două lumi : realist şi fantast, necruţător şi tolerant, tenace şi labil, politician şi predicator. Vechiul şi noul coexistă în el într-o simbioză a confruntării. O personalitate istorică de prima mărime însă, pentru că această confruntare el o domină în ultimă instanţă şi reuşeşte a făuri din formele vechiului modalităţile exprimării unui conţinut nou. Iar conţinutul se confundă cu frămîntările şi aspiraţiile celor mulţi, care l-au ridicat în fruntea luptei lor : e extras din realitatea obiectivă a problemelor societăţii vremii sale. De aceea, cu toate meandrele şi denivelările traiectului său

spiritual, Cromwell rămîne un mare revoluţionar, care a contribuit substanţial la făurirea şi aşezarea bazelor instituţionale ale Angliei şi ale lumii moderne.

CAMIL, MUREŞ AN

Cromwell

Cromwell, cel mai dc vază om al nostru, acela care Trccînd printr-un noian de lupte şi cruntă defăimare Minat de-un crez şi de-o tărie neasemănate Croiiu-si-a slăvitul drum spre pace şi dreptate

JOHN MILTON

Lui Hugh
care m-a încurajat şi a fost
alături de mine
cu dragoste

PARTEA INTII

Stăpînirea de sine

**Şi-a însuşit mal intil stăpînlrea de sine
şl asupra sa a dobindit cele mai meritorii victorii,
astfel că, din prima zi etnd a Început lupta Împotriva
duşmanului din afară, era deprins cu armele
şi cu desăvlrşlre antrenat in ostenelile
şl cerinţele războiului.**

JOHN MILTON despre Ollver Cromwell

1

Prin naştere, om de vijă nobilă

Am fost, prin naştere, om de vită nobilă, care n-a trăit nici In sfere
foarte înalte, dar nici tn obscuritate.
Oliver Cromwell

In primăvara anului de prag al secolului al XVII-lea, lui Robert şi Elizabeth Cromwell din Huntingdon li s-a născut un fiu. Copilul a căpătat numele de Oliver, iar calendarul arăta data de 25 aprilie 1599, patru ani înainte de sfîrşitul îndelungatei domnii a reginei Elisabeta I. Casa în care a avut loc această naştere, neieşită prin nimic din comun, se afla pe strada principală a micului oraş. Dar, cu toată modestia ei, în această casă mai răsunau încă ecouri ale istoriei engleze, fiindcă fusese clădită pe locul unei mănăstiri din secolul al XlII-lea a augus- tinilor, iar la construcţia ei fuseseră folosite multe din pietrele originale, precum şi părţi ale fundaţiei fostului lăcaş *.

S-a iscat mai tîrziu o legendă că Oliver se născuse în primele ore ale dimineţii, iar dăinuirea ei poate fi atri-

* Este cunoscută în prezent drept Casa Cromwell şi folosită ca bibliotecă de Huntingdon Research Centre. Din 1968, este marcată în exterior de o mare copie pictată a blazonului familiei Cromwell.

In continuare, notele fără menţiune aparţin autoarei, notele urmate de iniţialele M.L. — lui Mihai Livescu, iar cele cu iniţialele C.M. — lui Camil Murcşan, dr. în istorie.

buită preocupărilor de pe atunci în legătură cu horoscoapele. în timp ce la data naşterii Soarele trecea prin dreptul înfloritoarei şi extinsei constelaţii a Taurului, ora aceasta timpurie a naşterii adăuga influenţa predominantă a constelaţiei Berbecului, guvernată de războinicul Marte, ceea ce îi satisfăcea în special pe cei ce doreau ca stelele să-şi dea sancţiunea pentru evenimentele, petrecute cu mult timp înainte, pe pămînt. Un calcul făcut mai tîr- ziu, în secolul al XVIII-lea, de către John Partridge, asupra „naşterii acelui mare fenomen care a fost Oliver Cromwell, calcul efectuat metodic conform canoanelor placidiene", se baza, drept timp al naşterii, pe ora aproximativă de 1,30 dimineaţa. Nu numai că Marte, planeta acţiunii, era acasă în propriul ei semn din constelaţia Berbecului, dar existau şi alte probe de „duritate naturală şi nativă permanentă" datorată conjuncţiei dintre Mercur şi Soare. Thomas Booker, astrologul autor de almanahuri, considera drept timp al naşterii lui Cromwell ora 3 dimineaţa, adică atunci cînd răsărea constelaţia Berbecului. In afară de aceasta, John Aubrey auzise că Cromwell, ca şi Thomas Hobbes, se bucura de un *satellitium,* adică de conjuncţia a cinci din cele şapte planete cunoscute aflate în urcare, care-1 predestinează pe noul născut să devină „mai eminent în viaţa lui decît se întîmplă în mod obişnuit"[1]. Este pe deplin posibil ca într-o epocă în care asemenea fenomene erau luate extrem de serios în considerare nu numai de către cei creduli, dar şi de mulţi membri proeminenţi din propriul partid al lui Cromwell, informaţiile pe care se bazau aceste legende să fi fost date în vileag chiar de cel în cauză. O sursă şi mai probabilă putea să fie mama lui Cromwell, care a trăit pînă la o vîrstă extrem de înaintată în centrul Curţii de la White- hall, unde un astrolog interesat se putea apropia cu uşurinţă de ea. Se poate, de altfel, presupune că ea îşi amintea mai precis ora naşterii copilului ei decît copilul despre care este vorba. In orice caz, pare destul de probabil că legenda naşterii lui Cromwell în primele ore ale dimineţii să aibă de fapt o bază de necombătut.

Evenimentele care urmau să vină nu şi-au aruncat în vreun alt mod umbra lor asupra trecutului, afară de

cazul cînd se acceptă strania poveste a unui pastor iacobit †, care moştenise casa lui Cromwell, că încăperea unde se născuse Oliver era ornată cu o tapiserie a diavolului (ceea ce putea conduce probabil la ideea că asupra noului născut se exercitase în rău o puternică influenţă postnatală)[2]. Şi totuşi, Oliver se născuse cel puţin într-o familie din care un număr mulţumitor de mare de copii par să fi scăpat din gheara mortalităţii infantile, care bîntuia pe atunci, fiindcă, deşi procentul de mortalitate începuse să scadă, numai 10% din populaţie putea nutri speranţa să să ajungă la vîrsta de 40 de ani. Din cei zece copii înregistraţi ca născuţi în familia Cromwell n-au supravieţuit decît şapte. Dar şi mai important a fost faptul că şase din aceşti copii au fost fete şi că Oliver a ajuns la vîrsta virilă ca singurul băiat într-o droaie de fete. Henry, fratele lui mai mare, botezat în august 1595, deci cu patru ani înainte de naşterea lui Oliver, a murit la o dată necunoscută, dar fără îndoială înainte de moartea tatălui lor, în 1617. Un alt băiat, Robert, a murit aproape imediat după naştere, la zece ani după naşterea lui Oliver. Printre ceilalţi copii au mai fost Joan, născută în 1592 şi decedată înainte ca Oliver să fi avut doi ani, Elizabeth, cu aproape şase ani mai mare ca Oliver, Catherine, cu doi ani mai mare, Mar- garet, cu doi ani mai mică, Anna, născută în anul următor, Jane, născută cu trei ani mai tîrziu, în 1605, şi o ultimă fiică, Robina, moartă la o dată necunoscută. Dacă bătrîna doamnă Cromwell era în vîrstă de 89 de ani la data morţii ei, aceasta înseamnă că avea 34 de ani cînd l-a născut pe Oliver, deşi secretarul Consiliului de stat, Thurloe, o socotea că era în realitate cu cinci ani mai bătrînă[3]. Nu este mai puţin adevărat că Oliver a fost fiul anilor ei din urmă şi singurul care a ajuns pînă la o vîrstă adultă. N-avem nevoie de percepţia unui psiholog ca să ne dăm seama că Oliver se născuse într-o situaţie în care anumite ambiţii fireşti ale familiei erau concentrate în jurul lui şi că anumite responsabilităţi ale familiei urmau să devină responsabilităţile lui atunci cînd va veni timpul.

Ştim din anii de mai tîrziu de dragostea caldă cu

† Iacobiţi — partizanii regelui Iacob al II-lea care, după alungarea acestuia, au refuzat să depună, în 1689, jurămînt de credinţă regelui William şi reginei Mary. — M.L.

care l-a învăluit pe Oliver mama lui nu numai în copilărie, ci şi la maturitate. Intr-adevăr, un critic care nu-şi ascundea sentimentele ostile urma să atribuie „firea dură şi încăpăţînată" a lui Oliver ca adult faptului că fusese răsfăţat de mama lui ajunsă în mintea copiilor. încă o dată, este mai degrabă raţional decît fantezist să vedem în poziţia necontestată de bărbat a lui Oliver printre membrii mai tineri ai familiei cel puţin un început al acestei afecţiuni. Intîmplarea face ca micuţii Cromwell să nu fi reprezentat prima familie a acestei doamne, care avea să provoace, la o vîrstă foarte înaintată, admiraţia ambasadorilor străini ca „o femeie de o înţelepciune desăvîrşită şi de o mare prudenţă " [4].

Numele de fată al mamei lui Oliver era Elizabeth Steward. Fusese căsătorită prima dată cu William Lynne, fiul şi moştenitorul lui John Lynne din Bassingbourn. Mormîntul soţului ei, care murise în 1589, împreună cu acela al fiicei ei, Katherine, născută din această căsătorie scurtă şi care murise de copilă, se află alături în catedrala din Ely. Elizabeth a adus cu ea, atunci cînd s-a recăsătorit, partea ei de avere din prima căsătorie, evaluată la un venit de 60 de lire sterline pe an, şi este posibil ca tot de la familia Lynne să fi moştenit instalaţia de făcut bere, atît de stăruitor legată prin tradiţie de gospodăria Crom- wellilor şi despre care vom vorbi mai pe larg în cele ce urmează. Din alte puncte de vedere, amănuntele primei căsătorii a lui Elizabeth Steward s-au pierdut în negura trecutului. Portretul ei o arată a fi — la o vîrstă mijlocie în orice caz — o femeie cu un chip de o plămadă pur englezească, cu privirea nestingherită a aceluia care-şi cunoaşte poziţia în societate. Trăsăturile scoteau în evidenţă lungimea feţei şi, în special, a nasului, precum şi ochii cu pleoape grele, pe care i-a transmis fiului ei. Un chip obişnuit, dar nu lipsit complet de farmec, exprimînd o mare forţă. Ne este uşor să înţelegem de aceea cum de-a putut Clarendon ‡ să se decidă s-o descrie nepărtinitor ca „o femeie cumsecade"[5].

De fapt, poziţia pe care Elizabeth Steward o ocupa în societate n-avea nevoie de nici un sprijin. Era fiica unei familii respectabile din Norfolk, iar tatăl ei, „un

---

‡ Edward Hyde, conte de Clarendon (1609—1674) — om de stat, istoric şi lord-cancelar sub Carol al II-lea. — M.L.

gentleman cu o avere îndestulătoare", cultiva pămînturile catedralei din apropierea oraşului Ely, o muncă profitabilă pe care o va depune mai tîrziu şi fratele ei, Thomas Steward. Pe comentatori îi impresiona coincidenţa pe care o prezenta numele de familie al mamei lui Oliver. Oare casa regală a Stuarţilor nu-şi avea şi ea la origine numele de Steward[§] (după ce trecuse printr-o fază Stewart), o referinţă la rolul pe care-1 jucaseră Stuarţii la curtea scoţiană înainte de căsătoria curială [**] a lui Walter Stewart cu Marjorie, fiica lui Robert the Bruce ? într-o epocă obsedată in egală rnăsură de obîrşie ca şi de piaza-rea, această coincidenţă părea prea potrivită — sau prea impresionantă — pentru a putea fi dată cu uşurinţă la o parte, fără o analiză corespunzătoare a surprinzătoarelor căi ale sorţii. S-a stabilit că Oliver moştenea o descendenţă adevărată din Stewarţi, iar obîrşia lui a fost urmărită în trecut pînă la naufragiul din 1406 al unui prinţ scoţian pe coasta comitatului Norfolk. O cercetare mai obiectivă arată totuşi că familia Steward se trăgea dintr-o familie Styward din Calais mai degrabă decît din familia Stewart din Scoţia®. Este ciudat de exemplu că din blazonul conferit familiei Styward s-o omis în mod inexplicabil să se folosească descendenţa scoţiană, care ar fi trebuit desigur să fie scoasă în evidenţă, dacă această descendenţă era considerată drept autentică.

Dar nu numai atît. In localitatea Wells din comitatul Norfolk locuiau cu mult înainte de data pretinsei debarcări numeroşi Stywarzi din Swaffham. Şi mai surprinzător este de asemenea faptul că John Styward din Calais, presupus a fi la originea familiei Styward, era de descendenţă întrucîtva plebee. De aceea, poate că nu ar trebui să ne prindă mirarea că, pe măsură ce Stewarzii urcau pe scara socială, datorită moşiilor mănăstireşti din jurul oraşelor Ramsey şi Ely, şi intrau în relaţii cu Londra, în minţile lor pline de iniţiativă să fi ţîşnit ideea unei descendenţe regale, care să scoată în evidenţă aptitudinile familiei pentru ranguri înalte. Desigur că ideea aceasta nu avea nici o bază reală, şi

---

§" „Steward" înseamnă în engleză intendent. — M.L.

** Căsătorie celebrată în prezenţa unui delegat papal. — M.L.

nici chiar Oliver nu şi-a exprimat vreo părere pozitivă în privinţa unei presupuse legături cu omul pe care ajunsese să-1 socotească drept principalul inamic al Angliei, adică cu Carol Stuart. Este adevărat că, pe cînd se afla la Edinburgh, în 1651, ar fi spus în glumă, faţă de familia regalistului sir Walter Stewart, că şi mama lui se trăgea din Stewarţi. însă incidentul acesta, însoţit de înghiţirea unei cantităţi serioase de vin, reprezentată în parte de vinul de Canare al lui sir Walter şi în parte de vinul propriu al lui Oliver, după care trimisese să-i fie adus de-acasă, pare să fi fost mai mult un exemplu al dorinţei lui Oliver de a capta bunăvoinţa scoţienilor decît acela al unor sentimente ancestrale mai adînci. Mai semnificativ şi, fără îndoială, mai plăcut pentru generalul de presupusă origine stewartă este faptul că la sfîrşitul episodului, în decursul căruia Oliver îi dăduse voie micului fiu al lui sir Walter să pună mîna pe minerul uneia din săbiile lui, numindu-1 chiar „micul meu căpitan[††], lady Stewart, după cum se spunea, devenise „mai puţin regalistă**[7].

însuşi Oliver -va fi fost de acord cu părerea unuia din primii săi biografi, poetul de mîna a doua Robert Flecknoe. In ciuda zvonurilor că Flecknoe era atît irlandez cit şi preot catolic, lucrarea lui era extrem de elogioasă, poate şi datorită faptului că fusese publicată în 1659, înainte de Restauraţie[‡‡]. Flecknoe declara : „în timp ce alţii îl socotesc că se trage din prinţi, eu cred că demnitatea lui princiară derivă din el, şi aceasta datorită faptului că este un gentleman din naştere**. Era un punct de vedere pe care Cromwell îl împărtăşea. Mulţi ani mai tîrziu, atunci cînd era Lord-Protector, Cromwell s-a referit la descendenţa lui dinspre tată în una din faimoasele lui cuvîntări în fata Parlamentului, spunînd că „a venit timpul să ne întoarcem în trecut... Am fost, prin naştere, om de viţă nobilă, care n-a trăit nici în sfere foarte înalte, dar nici în obscuritate**[8]. Era o apreciere corectă a poziţiei pe care familia Cromwell o avea către sfîrşitul secolului al XVI-lea. Robert Cromwell, tatăl lui Oliver, părea să ocupe într-adevăr, în

---

†† Ţărani liberi, mici proprietari de pămînt, care, pe scara socială veneau imediat după „gentlemeni". — M.L.

‡‡ Restabilirea monarhiei prin urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, în 1660. — M.L.

calitatea lui de cel de-al doilea fiu al unui cavaler, o poziţie perfect intermediară în societatea timpului său, ceea ce vrea să spună că avea spaţiu de manevră în ambele sensuri, în modul caracteristic fluidităţii situaţiei politice din Anglia acelei perioade, în sus înspre aristocraţie, poate pentru ca să-şi depăşească strămoşii, şi în jos, în rîndurile yeomenilor **. După cum se exprimase Flecknoe, nobilimea era „mai sus“ decît Cromwell, dar nu neapărat „mai bună ca el“. Un lucru era totuşi sigur şi vorbele hotărîte ale lui Oliver îl confirmă : Robert Cromwell şi familia lui nu se identificau în această privinţă în vreun fel oarecare cu aceşti yeomeni. Era o distincţie pe care o făceau şi alţii mai radicali decît Oliver : John Lilburne, luat prizonier după bătălia de la Brentford şi dat în judecată, a refuzat să se recunoască vinovat atunci cînd a fost calificat la tribunal drept „yeoman** pe motiv că familia lui era nobilă şi că fusese aşa încă din timpul Cuceririi [§§9].

Vechimea descendenţei nobile a familiei Cromwell era ceva mai mică decît aceea cu care se mîndrea Lilburne. „Străvechea familie de cavaleri" a Cromwellilor, pe care chiar James Heath [***], autorul celei mai defăimătoare descrieri a tinereţii lui Oliver, o recunoştea ca atare, a fost întemeiată sub patronaj regal în timpul domniei lui Henric al VIII-lea, doar cu cîteva generaţii înainte de naşterea lui Oliver. Primii Cromwelli veniseră din Nottinghamshire, unde acest nume însemna la origine „pîrîu şerpuit". Mai existaseră şi alţi Cromwelli de seamă şi anume o familie înnobilată, care se stinsese la sfîrşitul domniei lui Henric al Vl-lea. Insă atunci cînd reprezentantul noii familii, Thomas Cromwell, a păşit, în 1520, în lumina puternică a Curţii ca prim-ministru al lui Henric al VIII-lea, el a refuzat în mod hotărît să revendice vreo înrudire cu vechea ramură pe motiv că „nu vrea să poarte haina altuia de teamă ca posesorul ei să nu i-o smulgă din spinare". Modestia lui pare să fi fost perfect justificată odată ce tatăl său, Walter Cromwell, fusese înfăţişat în diferite feluri şi anume ca piuar, fierar sau berar. Tatăl lui Walter, un

§§ Cucerirea Angliei de către normanzi, în 1066. — M.L.

*** James Heath (1629—1664) — istoric englez, regalist, autor al lucrării *A brief Chronicle of the last intestine War in the three Kingdoms of England, Scolland and Ireland (1663).* — C.M.

călcător de stofe numit John Cromwell, venise în secolul al XV-lea din Norwell, comitatul Nottingham, la Wimbledon, o localitate de la marginea Londrei, ca să-şi continue meseria. Dintre ceilalţi fii ai lui John, unul fusese berar, iar doi din fiii acestui berar au urmat, la rîndul lor, meseria tatălui. Walter Cromwell a locuit la Putney şi poseda pă- mînt în apropierea Tamisei, precum şi un han pe Brew- House Lane. Pînă la vremea morţii lui, în 1516, acumulase o cantitate respectabilă de bunuri în împrejurimi, nu numai la Putney, ci şi la Wandsworth şi Roehampton. Este de remarcat că Walter a fost de două ori judecător de pace Ia Putney, o slujbă provincială prestată pe rînd de principalii proprietari din vecinătate. Chiar dacă originea lui Thomas Cromwell a fost modestă în comparaţie cu rangurile înalte la care s-a ridicat, ea a fost totuşi solidă şi, cinstit vorbind, respectabilă[10].

Totuşi Oliver nu se trăgea din acest faimos — sau infam — Thomas Cromwell, ci din Katherine, fiica lui Walter şi sora lui Thomas. Căsătoria tinerei Katherine Cromwell cu Morgan Williams a fost aceea care a infiltrat în viguroasa spiţă englezească acel soi exotic de sînge celtic, care, aşa cum ne place să credem, i-a dăruit, chiar la interval de un secol, geniul aparte înflorit în misteriosul caracter al lui Oliver Cromwell. în felul acesta, Cromwellii din ramura lui Oliver n-au fost, la drept vorbind, nicidecum nişte Cromwelli, ci, după regulile englezeşti privind numele de familie, nişte Williamşi. Descendenţii direcţi ai lui Thomas Cromwell au fost de fapt înnobilaţi drept conţi de Ardglass, iar reprezentanţii acestei ramuri a familiei au luptat în războiul civil de partea regaliştilor. Este, de aceea, uşor de înţeles că orice familie a unui tînăr velş întreprinzător dorea să-şi lege numele de steaua în curs de ridicare a faimei lui Thomas Cromwell mai ales datorită faptului că atitudinea velşilor faţă de numele de familie a fost, nu mai departe decît pînă în secolul al XVI-lea, cu totul diferită de aceea pe care o avem astăzi.

Morgan William şi-a început viaţa sub numele de Morgan ap William (sau fiul lui William) potrivit modului tradiţional al velşilor de a face legătura dintre fiu şi tată, astfel că numele al doilea avea tendinţa să se schimbe cu fiecare generaţie dacă fiului nu i se dădea cumva acelaşi nume de botez ca şi tatălui, caz în care

urma să fie cunoscut sub numele de „Fychan“ adică „cel tînăr“. Trecerea spre moda englezească a numelor de familie stabile se făcea la velşi cu încetineală. Cam în această perioadă, de exemplu, familia velşă Sitsyllt s-a stabilit în Anglia şi a rămas cunoscută în generaţiile care au urmat sub numele de Cecil. în general vorbind, velşii nu făceau decît să adauge un „s“ la numele de botez al tatălui pentru a-1 angliciza, aşa cum a făcut şi Morgan ap William. în felul acesta, multe nume de familie anglo-velşe tindeau să se bazeze pe nume de botez bărbăteşti.

Din cauză că numele de Williams era un concept relativ nou pentru Morgan, nu este surprinzător faptul că fiul său, Richard, a găsit că trecerea la numele Cromwell, numele de fată al mamei sale, era destul de uşoară. Pe timpul acela, adoptarea celor mai ilustre nume englezeşti era cu desăvîrşire liberă. Armoariile familiei Williams au fost folosite de descendenţii lui Richard, iar familia a continuat să fie înregistrată ca „alias Williams[1]* timp de mai multe generaţii, inclusiv intr-un contract de vînzare scris şi semnat de unchiul lui Oliver în 1600, într-un interogatoriu oficial privind testamentul tatălui său şi în contractul de căsătorie al lui Oliver. Pe cînd era Protector, o rudă regalistă i-a scris pe şleau că avea foarte mari dificultăţi atunci cînd era vorba să fie primită undeva sub numele de Cromwell, astfel că acum, cînd Oliver făcuse odios acest nume, ar fi fost timpul ca el să fie schimbat din nou în acela de Williams, măsură pe care o ramură mai veche a familiei, adică moştenitorii unchiului Oliver, au luat-o de fapt după Restauraţie. S-ar putea considera un fel de justiţie ideală faptul că Oliver a fost învinuit mai tîrziu de multe clin fărădelegile unchiului său din a treia generaţie, în special de jefuirea mănăstirilor şi bisericilor.

Cel care s-a mutat cu deplin succes din Wales în Anglia a fost William ap Ievan, tatăl lui Morgan, considerat drept ,,cel mai bun arcaş cunoscut pe timpurile acelea". Se născuse în comuna Newchurch de lîngă Cardiff şi fusese în serviciul lui Jasper duce de Bedford, pe atunci lord de Glamorgan. Impresionat fără îndoială de arta arcaşului, Bedford l-a transferat în serviciul nepotului său, Henric al VHI-lea, noul rege al Angliei. La curtea engleză William s-a căsătorit şi a

adunat suficiente profituri de pe urma posturilor şi darurilor acordate de Coroană pentru ca să-şi cumpere proprietăţi în Anglia. în felul acesta, descinderea lui Morgan şi a tatălui său pe păşunile engleze putea fi comparată cu năvala generală a velşilor în Anglia lui Henric al Vll-lea şi a anturajului său. Pentru unii dintre barzii velşi, urcarea lui Henry Tudor pe tronul englez reprezenta realizarea unei vechi profeţii conform căreia un cuceritor velş va lua în stăpînire Anglia, o teză esenţială a istoriei barzilor fiind aceea că velşii se trăgeau din vechii briţi şi ca atare erau conducătorii legitimi ai Brita- niei, deposedaţi în mod hain de moştenirea lor de către saxoni. Aceste profeţii urmau să fie reînviate în favoarea lui Oliver, pe vremea Protectoratului, de către unii din admiratorii săi [n].

Este posibil, desigur, să dăm de urma strămoşilor velşi ai lui Oliver Cromwell cu oarecare exactitate datorită faptului că obiceiul velşilor, la care ne-am referit mai sus, de a adăuga numele tatălui la cel al fiului uşurează cercetarea genealogică[†††]. Strămoşii lui Oliver Cromwell făceau parte dintr-o tipică şi puţin însemnată familie velşă de proprietari fără titlu de nobleţe, patrimoniul ultimului dintre ei, care locuise în Wales, aducînd un venit de 200 pînă la 300 de lire sterline pe an. Este adevărat că atunci cînd Cromwell a ajuns om vestit şi, în special, cînd a devenit Lord-Protector, datorită cerinţelor impuse de blazonul şi de peceţile lui personale, ispita de a depăşi splendoarea princiară a strămoşilor săi velşi s-a dovedit mai puternică decît necesitatea corectitudinii istorice. Din fericire, între anii 1600 şi 1607 a fost elaborat, de către un oarecare John Williams of Monmouthshire, un arbore genealogic amănunţit, cunoscut sub numele *Llyfr Baglan* sau Cartea lui Baglan. Deşi acest Williams era categoric interesat de legătura lui cu Thomas Cromwell, el nu putea să aibă nici un interes legitim ca să

---

††† Datorită felului în care funcţiona sistemul lor legal, velşii dădeau o mare atenţie arborelui genealogic. Pămîntul aparţinea unor grupuri anumite, iar în cadrul acestor grupuri trebuiau plătite amenzi băneşti penitru arime, că, de exemplu, omorul. Toate acestea necesitau o urmărire din aproape a legăturilor de familie. Din aceste motive, un arbore genealogic veiş, deşi reprezenta în primul rînd o chestiune de orgoliu, nu era neapărat şi dovada unei stări prospere, aşa cum este unul englez.

proslăvească descendenţa lui Oliver, care pe atunci nu era decît un copilaş[12].

Linia genealogică[‡‡‡] se extindea spre trecut prin nume pe care reverendul Mark Noble, biograful din secolul al XVIII-lea al lui Cromwell, urma să le înlăture cu aerul de superioritate îngăduitoare a englezului, fiindcă, după cum scria el, „povestea lor nu ne poate procura nici o plăcere şi ne aduce prea puţine cunoştinţe". S-ar putea ca un genealogist modern să privească lucrurile într-un mod mai luminat. Principala concluzie interesantă a memoriilor este că linia bărbătească originara a acestui arbore, urmărită destul de departe în trecut, nu se trăgea în fond din Wales, ci din Anglia, şi anume dintr-un oarecare sir Guyon Le Grant, un aventurier normand de la sfîrşitul secolului al Xl-lea sau de la începutul secolului al XH-lea, care făcea parte din grupul numit *Advenae* [§§§] venit în Wales şi stabilit acolo. Sosirea lui sir Guyon trebuie să fi coincis cu perioada în care normanzii, îndeosebi cei din zona Gloucester, invadau partea de sus a regiunii Wales, şi mai ales Glamorgan, unde mulţi dintre ei s-au căsătorit cu femei din partea locului şi au adoptat sistemul velş al numelor de familie. De aceea, dacă urmărim problema numelui de familie al lui Oliver Cromwell cît mai departe în trecut, ar fi posibil să susţinem că, după regulile strict englezeşti, Grant şi nu Williams a fost numele lui legitim, în definitiv, descendenţii lui Grant au început să-şi schimbe numele la fiecare generaţie, potrivit obiceiului velş, de-abia după epoca lui sir Gwrgenau Le Grant, fiul lui sir Guyon : Gwrgenau Fychan (sau cel tînăr) a fost urmat de Go- ronwy ap Gwrgenau şi aşa mai departe timp de cîteva secole pînă la Ievan ap Morgan, tatăl lui William ap Ievan şi bunicul

---

‡‡‡ *Memoirs of the Protectoral-House of Cromwell,* întocmite de Mark Noble şi publicate pentru prima dată în 1787, sînt totuşi o sursă preţioasă de detalii intime din viaţa lui Cromwell. Autorul a fost în situaţia de a putea să examineze cu minuţiozitate şi să strîngă laolaltă multe din poveştirile care-1 priveau pe Cromwell, înainte ca ele să se fi pierdut prin trecerea timpului. în această îndeletnicire, Noble a fost ajutat de prietenia cu doamnele Eliza şi Letiţia Cromwell din Hampstead, descendente ale Protectorului şi păstrătoare a multor tradiţii de familie, precum şi ale unor suveniruri şi tablouri [13].

§§§ Venetici (în lat în text). — M.L.

lui Morgan Williams.

E plăcut să ne gîndim că Oliver Cromwell a avut în vinele lui cel puţin o picătură de sînge normand şi, pe deasupra, sîngele de pionier al imigrantului. Oricum, Granţii, asimilaţi rapid, s-au căsătorit în serie cu femei velşe. Sub Protectorat, s-a făcut mare caz, din punct de vedere heraldic, de descendenţa lui Cromwell din prinţii de Powys, anume din Madoc ap Meredith, ultimul prinţ de Powys, ale cărui armoarii au făcut parte din stema Protectoratului. Aşa cum am văzut, această descendenţă nu era de fapt în linie bărbătească directă. Dacă ţinem însă seama de legăturile reciproce ale familiilor velşe, nu există, firește, nici un motiv ca Cromwellii să nu se fi tras din prinţii de Powys, pe linie femeiască, şi fără îndoială că aşa s-a şi în- tîmplat. Este interesant de observat că la mai mult de o sută de ani după emigrarea familiei în Anglia, tocmai acestei obîrşii velşe s-au adresat heraldiştii ca să-i întocmească blazonul atunci cînd Oliver Cromwell, nepotul din a treia generaţie a lui Morgan Williams, a ajuns Lord- Protector al Angliei. Este evident că mîndria faţă de descendenţa velşă s-a păstrat în această familie care, în alte privinţe, se anglicizase foarte hotărît şi pe deasupra în mod profitabil.

în epoca lui Morgan Williams, adică în prima jumătate a secolului al XVI-lea, Curtea lui Henric al VHÎ-lea era, printre altele, o arenă excelentă în care cei ce ştiau să profite puteau manevra spre avantajul lor, în special după desfiinţarea mănăstirilor. Existau, într-adevăr, pe vremea aceea chilipiruri grase ce puteau fi obţinute, îndeosebi de cei care se bucurau de favoarea regală. în 1538, pe timpul cînd influenţa vestitului său unchi, Thomas Cromwell, mai era încă predominantă, lui Richard Cromwell, fiul lui Morgan Williams, i-a fost dăruită mănoasa mănăstire de călugăriţe de la Hinchingbrooke, precum şi diferite alte proprietăţi. Unchiul acesta îşi schimbase numele de familie la o dată necunoscută, însă cu siguranţă înaintea acestui dar, care a fost făcut pe numele de Cromwell, schimbare la care fusese îndemnat în mare măsură de către rege, care dorea ca el să adopte „felul cum popoarele civi-

lizate îşi iau numele de familie[11] şi nu era de acord cu acei „api şi napi“ care, printre alte dezavantaje, făceau ca cei de origine velşă să fie greu de identificat în cadrul procedurii juridice engleze. Una din povestirile în legătură cu înaintarea spre ranguri înalte a lui Richard are un aer superb de cavaleresc. în decursul unui turnir, acesta a intrat în arenă îmbrăcat în veşminte bogate, cu caii drapaţi în catifea albă, iar bravura i-a fost proporţională cu măreţia. Extrem de încîntat, regele Henric a lăsat să-i cadă un inel cu un diamant strălucitor de pe degetul său regal, spunîn- du-i favoritului : „Pînă acum ai fost Dick pentru mine, însă de-acum înainte vei fi Diamantul meu“. Din fericire pentru istoria viitoare a familiei Cromwell, Dick a prins cu iscusinţă diamantul, astfel că au urmat şi alte favoruri, inclusiv o schimbare în coroana blazonului familiei : în loc de suliţă, leul purta acum pe laba din faţă un inel[14].

Sir Richard, făcut cavaler de către rege, a supravieţuit căderii din 1540 a unchiului său. în timp ce consolida puterea Cromwellilor în Midlandul de est, bazată pe fostele moşii mănăstireşti, el a fost făcut, în 1541, mare şerif al comitatelor Huntingdon şi Cambridge şi a ocupat un loc în Parlament în 1542.

Mulţumită generozităţii regelui, se pare că Richard a lăsat la moartea lui moşii cu un venit anual de 3 000 de lire sterline, adică o avere considerabilă după criteriile acelor timpuri. Henry Cromwell, fiul lui Richard şi bunicul lui Oliver, ridicat la rangul de cavaler de către regina Elisabeta în 1563, urma să fie cunoscut, datorită cheltuielilor sale deşănţate, drept „cavalerul de aur“. El este acela care a aruncat de fapt o strălucire opulentă asupra istoriei familiei Cromwell. Deşi sir Richard începuse transformarea vechii clădiri înainte de moartea lui, sir Henry a fost acela căruia i se datoreşte construcţia măreţului

edificiu de la Hinchingbrooke, adaptat în parte pe vechea mănăstire de călugăriţe şi în parte construit din nou în cărămidă roşie cu desene rombice în negru, de un efect surprinzător, pe care Oliver urma să-1 cunoască încă de copil.

Cu perspective vaste asupra ţinutului şes, însă fertil,

şi aşezat de-a lungul afluenţilor bogaţi în ape ai rîului Ouse, Hinchingbrooke era cît se poate de potrivit să joace graţiosul rol în care-1 distribuise sir Henry, adică de reşedinţă, plină de splendoare, a familiei ; ca din întîmplare, ferestrele de sticlă colorată ale castelului nu uitau să păstreze amintirea originii velşe a familiei prin ţuvenitele certificări heraldice. Nici sir Richard, nici sir Henry nu s-au desprins în întregime de oraşul din care veniseră, fiindcă amîndoi şi-au ales la rînd soţii care erau fiice de lorzi- primari ai Londrei. Totuşi, ca şi tatăl său, sir Henry acceptat să îndeplinească tradiţionalele îndatoriri districtuale. A fost de patru ori şerif al comitatelor Cambridge şi Huntingdon şi a devenit membru al Parlamentului, unde, după părerea lui sir Charles Firth, cuvîntările lui aveau ceva comun cu stilul oratoric al nepotului său [15]. Sir Henry învăţă repede şi alte obiceiuri ale proprietarilor de pămînt. în afară de faptul că se bucurase de privilegiul de a primi în ospeţie la Huntingdon, în 1564, pe regina Elisabeta, distracţie costisitoare, dar de pe urma căreia se puteau trage cel puţin foloase viitoare, cavalerului de aur îi mai făcea plăcere să arunce sume mari de bani săracilor din Ramsey, deşi această activitate era mai puţin potrivită să-i aducă vreo răsplată pămîntească.

Robert Cromwell, tatăl lui Oliver, era cel de al doilea fiu al acestui personaj sclipitor. Mai erau însă şi alţi membri ai familiei de care trebuie să ţinem seama, inclusiv cel de al cincilea fiu, ridicat mai tîrziu la rangul de cavaler cu titlul de sir Philip Cromwell, ale cărui fiice, Elizabeth şi Frances, căsătorindu-se cu un membru al familiei Hampden şi, respectiv, Whalley, i-au dăruit lui Oliver doi veri drepţi aparţinînd principalelor cercuri puritane. însă cel care a atras atenţia lumii în decursul celei mai mari părţi a lungii sale vieţi, pînă cînd impresionanta ridicare a nepotului său în posturi politice şi militare importante i-au uzurpat poziţia de cel mai vestit membru al familiei pe care o avea cavalerul acum îmbătrînit, a fost sir Oliver Cromwell, cel mai mare fiu şi moştenitorul cavalerului de aur. Sir Oliver s-a căsătorit de două ori şi de pe urma celei de a doua căsătorii cu Anne Hooftman, o doamnă de origine olandeză şi văduvă a financiarului genovez sir Ho- ratio

Palavicini, s-a iscat povestea, repetată cîteodată şi astăzi, că nepotul său, Oliver, ar fi fost de origine evreiască. Doi copii vitregi ai lui Anne lady Cromwell, Baptina şi Henry, odrasle din prima căsătorie ale soţului ei Ho- ratio Palavicini, s-au căsătorit cu copii născuţi din căsnicia ei cu sir Oliver. Era tipul de aranjament, dificil de descris, socotit adesea drept potrivit pe timpul acela din motive de proprietate precum şi de înrudire. în acest caz, aranjamentul era şi mai convenabil din cauza situaţiei financiare înrăutăţite a lui sir Oliver. Aceste căsătorii dintre familiile Palavicini şi Cromwell, care au avut loc cam pe timpul în care s-a născut Oliver, n-au avut, evident, nici o influenţă directă asupra acestei ramuri a familiei, ca să nu mai vorbim de vreo influenţă asupra strămoşilor ei, mai ales dacă nu omitem faptul că Palavicinii erau în realitate urmaşii unei vechi familii catolice din Genova. Este posibil, fireşte, ca povestea să fi căpătat mai multă crezare datorită tratamentului favorabil pe care Oliver l-a acordat evreilor cu o jumătate de secol mai tîrziu ca Lord-Pro- tector.

Sir Oliver era fără-ndoială un om plin de farmec şi generos, căruia compozitorul John Dowland i-a dedicat un caiet de cîntece şi melodii şi sub a cărui oblăduire castelul Hinchingbrooke a continuat să ofere o primire cordială şi patriarhală unor rude mai mărunte, trăind prin împrejurimi, precum şi soţilor Robert Cromwell şi copiilor lor. Asemenea primiri binevoitoare erau desigur de aşteptat din partea unui om în situaţia lui. Mai pretenţioase şi mult mai dezastruoase pentru prosperitatea familiei erau însă petrecerile măreţe ale lui sir Oliver, care fusese ridicat, în 1598, la rangul de cavaler de către regina Elisabeta. în 1603, regele Iacob I s-a oprit la Hinchingbrooke în triumfala lui călătorie de la Edinburgh spre sud, pentru a se urca pe tronul Angliei. O influenţă nefastă asupra viitorului a exercitat faptul, asupra căruia toată lumea a fost de acord, că regele a fost primit acolo „cu o ospitalitate cum nu s-a mai văzut undeva vreodată de cînd plecase din Scoţia[11]. Fiindcă sir Oliver nu s-a mulţumit să ofere distinsului său oaspete doar o ospitalitate îmbelşugată, ci l-a silit să accepte şi diferite daruri plăcute ca „o cupă de aur cu picior", „cai frumoşi", „cîini sprinteni şi care latră tare“,

precum şi „diverşi şoimi cu aripi iuţi", entuziasmul regal este uşor de înţeles, astfel că regele Iacob a revenit la Hinching- brooke cu numeroase alte ocazii. Chiar dacă sir Oliver urma să-şi primească, în 1625, răsplata simbolică la măreţele funeralii ale regelui Iacob, prin faptul că a purtat una din flamurile heraldice, nu este greu de priceput că, datorită acestui nivel de cheltuieli, resursele familiei Cromwell s-au împuţinat cu repeziciune. Se dă ca exemplu faptul că pentru prima vizită a regelui Iacob sir Oliver a pus să se construiască în mod special un foişor semicircular ieşit în afara sufrageriei[16]. Falnicul castel Hinchingbrooke a trebuit să fie vîndut chiar în decursul vieţii lui familiei Montagu, lăsîndu-1 pe sir Oliver numai cu cealaltă proprietate, de la Ramsey. Afirmaţia că partidul parlamentar era compus, în anii care au condus la răz- boiul civil, din urmaşii unei clase, pe cale de dispariţie, de mici proprietari, ale căror averi se împuţinau, îşi gă- seşte desigur un sprijin în situaţia pe care o avea familia Cromwell pe vremea cînd Oliver tindea spre vîrsta bărbăţiei. Este greu de crezut ca Oliver să nu fi asistat cu mîh- nire, în 1627, cu un an înainte de intrarea lui pentru prima dată în Parlament, la sfîrşitul marii epoci a Cromwellilor de la Hinchingbrooke.

Robert Cromwell, fiul lui Oliver, a dus o viaţă mai obscură. Ca şi fratele lui mai mare, a fost ales şi el membru al Parlamentului, dar, spre deosebire de acesta, care se remarcase într-o oarecare măsură în Camera Comunelor, Robert a făcut o impresie slabă în decursul singurului său interval de deputăţie din 1593. Este adevărat că şi-a dat contribuţia la obligaţiile locale, interesîndu-se de desecarea mlaştinilor The Fens **** şi semnînd, împreună cu fratele său şi cu alţii, o atestare în care se arăta că desecarea zonei cunoscute sub numele de Great Level este posibilă. Să fi condus însă şi o instalaţie de făcut bere, în legătură cu existenţa căreia bîrfitorii regalişti au făcut mai tîrziu atîta haz pe socoteala fiului său ? †††† Este sigur că Robert Cromwell

**** Regiune mlăştinoasă din comitatele Cambridge şi Lincoln. — M.L.

†††† Una din multiplele porecle batjocoritoare pe care i le-au dat duşmanii a fost şi „berarul[11]. O strofă tipică din poezioara „Berarul protector[11] suna cam aşa :

s-a bucurat de folosirea unei instalaţii de făcut bere ajutat şi de faptul că printre ogoarele lui de la Brook of Hinchin curgea, cum nu se putea mai potrivit, un pîrîu, a cărui apă putea fi utilizată la prepararea acestei băuturi. Aşa cum am văzut, o instalaţie de acest fel ar fi putut să-i revină lui Robert ca parte din averea soţiei sale Elizabeth, iar întîmplător vechii Cromwelli din Putney, din care se trăgea el, fuseseră aproape sigur berari. Trebuie făcută, firește, o distincţie între a prepara bere pentru consumul casnic sau pentru vecini, o ocupaţie normală într-o vreme cînd berea, mai degrabă decît apa şi vinul, era un element principal al alimentaţiei, şi a face „comerţ" cu bere, aşa cum au afirmat generaţiile viitoare. Pe de altă parte, tocmai fiindcă este un concept ulterior, este periculos să vorbim de „comerţ" în legătură cu începutul secolului al XVII-lea.

Este demn de remarcat că prima menţiune defăimătoare asupra presupusei activităţi de berar a lui Oliver, despre care se crede că a exercitat-o împreună cu mama lui, după moartea tatălui, apare în februarie 1649, adică în luna următoare execuţiei regelui, pe vremea aversiunii maxime faţă de Cromwell. Ea a fost publicată în *Mercurius Elen- ticus,* o gazetă de format redus, care a contribuit în mare măsură la răspîndirea acestei otrăvi şi în care se vorbea de „intenţiile criminale ale acestui berar sîngeros cu numele de Cromwell", sugerîndu-se că se pregătea „să se apuce iarăşi de meseria de berar" [18]. Cromwell era bănuit, de asemenea, în mod murdar, că ar fi propus ca fiul cel mai mic al regelui decedat, ducele de Gloucester, să fie instruit ca berar acum, cînd nu mai avea de îndeplinit o funcţie regală. Este perfect posibil ca facerea berei să fi fost practicată local, mai mult sau mai puţin ca meserie, de această ramură mai puţin însemnată a familiei Cromwell, cu scopul de a completa un venit modest, însă ea n-a provocat nici o remarcă specială pînă în

---

Berarul devine mai curajos decît *Hector După ce soarbe-un potir de licoare, Că un berar poate-ajunge şi Lord-Protector Iată ce nu-i nicidecum de mirare.*

Ea ne arată în ce mod insultător, deşi glumeţ, era folosită această temă [17].

zilele întunecate de după moartea regelui, cînd orice armă şi toate armele au fost folosite pentru a denigra principala personalitate a partidului responsabil. Prepararea berei a fost transformată atunci de penele muşcătoare ale scriitorilor satirici în- tr-o activitate de o vulgaritate hidoasă, fapt cît se poate do simbolic pentru parveniţii neciopliţi care conduceau în acel moment Anglia.

Întorcîndu-ne din nou la îndepărtatele zile ale copilăriei lui Oliver, putem vedea că viaţa tatălui său a fost caracteristică multora dintre fiii mai tineri ai micilor proprietari, adică o viaţă ştearsă, dar nu dezagreabilă, calculată să producă un om cu maniere blajine, şi nu un tată tiranic. „Viaţa omului, chiar atunci cînd se bucură de o sănătate robustă şi desăvîrşită, este ca o bulă de apă“, declara cu pioşenie Robert în testamentul său, arătîndu-se deosebit de preocupat, înainte de moartea lui, de a-şi lăsa soţia şi copiii atît „în pace şi linişte", cît şi în posesia „averii temporale" [19]. Un asemenea om a avut probabil relaţii calme şi plăcute cu singurul său fiu rămas în viaţă. Era deci firesc ca micuţa casă din Huntingdon să fi stat sub scutul marelui castel din Hinchingbrooke şi, la fel de firesc pentru acelaşi motiv, ca Robert Cromwell să aleagă pentru acest al doilea băiat numele de Oliver. Este aproape sigur că sir Oliver a fost naş la botezul nepotului său, care a fost oficiat la patru zile de la naşterea acestuia, adică la 29 aprilie 1599, în biserica St John Baptist din Huntingdon, din apropierea casei părinţilor săi. Deşi biserica a dispărut lăsînd locul unei grădini municipale înfrunzite, registrul cu menţiunea „Oliverus", fiul lui „Robert Cromwell gent ‡‡‡‡ “ şi al soţiei sale Elizabeth, precum şi cristelniţa în care a fost botezat mai supravieţuiesc încă în biserica AII Saints§§§§.

Mult mai puţin dovedite sînt născocirile în legătură cu copilăria lui Oliver. Conform uneia din aceste poveşti, transmisă prin viu grai pînă spre sfîrşitul

‡‡‡‡ Prescurtare de la gentleman. — M.L.

§§§§ Sub dată şi deasupra înregistrării se mai pot vedea cuvintele „plaga Angliei timp de cinci ani“, deşi au fost şterse. Au fost adăugate, probabil, în timpul războiului civil şi tăiate mai tîrziu cu o linie.

secolului al XVIII-lea, o maimuţă îmblînzită l-ar fi apucat în braţe din leagăn, în timp ce el se afla la Hinchingbrookc, în ultimele zile ale bunicului său, cavalerul de aur, pentru ca să hoinărească apoi cu povara ei pe plăcile plate de plumb ale acoperişului. De o semnificaţie mai profetică, şi de aceea cu atît mai suspectă, a fost des-repetata poveste că, la patru ani, Oliver ar fi însîngerat nasul prinţului Charles Stuart în vîrstă de doi ani, cu ocazia vizitei din 1603 a tatălui acestuia la Hinchingbrooke. Era o poveste acceptată cu plăcere de înţelepţii de mai tîrziu, care au văzut în ea dovada timpurie a firii violente şi antimonarhice a lui Oliver. A fost apoi povestea cu diaconul care l-ar fi salvat pe copilul Oliver de la înec şi care l-a întîl- nit mulţi ani mai tîrziu din nou, mărşăluind prin Huntingdon în fruntea trupelor sale. Oliver l-a oprit pe cleric şi l-a întrebat dacă-şi mai aduce aminte de el, la care salvatorul i-ar fi răspuns acru că şi-1 reaminteşte „dar mai bine te-aş fi înecat atunci decît să te văd răzvrătindu-te împotriva neamului tău“ [20].

Aceste din urmă două poveşti au o trăsătură de mit şi, ca în toate miturile, viitorul este prevestit chiar din copilăria eroului (sau a sceleratului). Impresia predominantă pe care copilăria lui Oliver a lăsat-o contemporanilor săi a fost mai degrabă diferită. Printre contemporanii lui apro- piaţi au fost şi unii, ca Milton, care au căutat să explice esenţa nobleţei sufleteşti a lui Oliver îndreptîndu-se cercetători spre primii ani ai copilăriei lui şi găsind în ei un sentiment de mister, ceva neexplicat, o seninătate exterioară şi chiar o banalitate care ascundeau, desigur, o mare impetuozitate, al cărei fruct nu urma să se arate decît după o vreme îndelungată. Oliver „a crescut în taină acasă“, scria Milton în 1654, elogiind pe noul Protector, „şi a nutrit în tăcerea propriei sale conştiinţe, pentru timpurile de criză ce urmau să vină, o credinţă plină de încredere în Dumnezeu şi o imensitate nativă a intelectului" [21]. Probabil că Protectorul făcuse în faţa intimilor săi o aluzie la acest proces sufletesc. El însuşi nu şi-a înregistrat însă sentimentele intime din tinereţea lui timpurie, indiferent dacă au fost impetuoase sau de altă natură, iar din pro- pria-i gură nu aflăm nimic în legătură cu asemenea strădanii, chiar dacă au existat.

„Imensitatea nativă a intelectului", la care s-a referit

Milton, a fost nutrită, în modul tradiţional al timpului, la şcoala secundară locală, aflată pe strada principală din Huntingdon, la cîteva sute de yarzi distanţă de casa lui Oliver *****. Era o şcoală cu învăţămînt gratuit şi, aşa cum era obiceiul, nu avea decît o singură sală pentru copiii de toate vîrstele. Din punct de vedere social, şcolile cu învăţămînt gratuit, dintre care aproape 1 300 funcţionau numai în Anglia ††††† şi Wales, nu prezentau nimic ce putea scădea prestigiul celor care le frecventau. Ele puteau fi asimilate de fapt cu alte două categorii de şcoli din Anglia secolului al XVII-lea, adică cu şcolile particulare (la care Oliver şi-a trimis copiii) şi cu şcolile secundare „înzestrate". Mai înainte, Oliver va fi învăţat arta elementară a cititului şi scrisului fie de la mama lui, fie de la o „învăţătoare", adică un fel de guvernantă, şi a avut de-a face probabil cu un preceptor întîmplător în persoana unui cleric numit Long[22]. Acum, urma să înveţe latina ca să se prepare pentru universitate. Evident că într-o asemenea instituţie, condusă de un singur profesor titular, însoţit de un asistent, personalitatea profesorului era de o importanţă decisivă şi în acest fapt, care reprezenta prima influenţă din lumea exterioară asupra lui Oliver, a fost văzută şi prima cotitură dramatică a sorţii din decursul vieţii lui.

Doctorul Thomas Beard de la şcoala secundară din Huntingdon, titrat de la Cambridge şi cleric, nu era un necunoscut pentru cercurile din afara şcolii şi, pe de altă parte, nici atît de preocupat de exigenţele acestor cercuri încît să neglijeze dezvoltarea elevilor săi. Era un om cu o minte aspru disciplinată şi, mai important decît aceasta, cu o minte interesată în primul rînd de marile şi noile dezvoltări din religia de stat a Angliei, care fermentau pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea. în linii mari şi în măsura în care asemenea caracterizări pot fi folosite în mod util, el poate fi descris ca un exemplu izbitor al tipului de bărbat intelectual, în căutare de prozeliţi, curajos şi, mai presus de toate, hotărît să cerceteze cinstit relaţiile dintre Dumnezeu şi oameni şi să stabilească rolul corect urmînd a fi jucat în această

***** Clădirea poate îi văzută şi astăzi, în starea originală, şi este localul Muzeului Cromwell, inaugurat în 1962. Această şcoală a avut în Samuel Pepys *** un alt elev distins.

††††† în epoca tratată, prin „Anglia" se înţelegea numai partea de sud a insulei britanice. — M.L.

acţiune de către biserica ce reunea partea principală a vechilor puritani englezi. Cea mai vestită lucrare a lui Beard, *The Theater of God's Judge- ment,* a fost publicată în 1597, cu şapte ani înainte de a i se fi cerut să devină profesor la Huntingdon. Cărţulia aceasta era marcată de convingerea că cei răi urmau să fie pedepsiţi efectiv în viaţa aceasta, făcînd abstracţie de problemele vieţii viitoare. Ea consta de fapt dintr-o înşiruire de evenimente istorice, sau de „providenţe", cum erau numite, un termen care urma să aibă mai tîrziu o mare semnificaţie pentru însuşi Oliver. Aceste evenimente erau analizate prin intenţiile lui Dumnezeu de a răsplăti sau pedepsi prin ele pe slujitorii lui, cu un puternic accent pus pe pedepse. în ceea ce privea felul slujitorilor în cauză, accentul principal era pus pe regi şi guvernanţi, care, după cum socotea Beard, erau supuşi în mod special justiţiei divine, fiind nu numai „mai deprinşi cu păcatul şi mai îndrăzneţi faţă de el", dar şi predispuşi „să se absolve cu neruşinare de toate corecţiile şi pedepsele ce li se cuvin" [23].

Fără-ndoială că Oliver trebuie să fi citit această lucrare remarcabilă. Nu numai că dr. Beard era profesorul său, dar personalitatea acestuia avusese o înrîurire puternică asupra întregii familii Cromwell. Robert Cromwell l-a ales pe Beard ca unul din martori la semnarea testamentului său. în 1616, dr. Beard a dedicat lui Oliver Cromwell o altă lucrare intitulată *A Retractive fTom the Romish Re- ligion* în care îl compara pe papă cu Antihrist şi înşira drept motive ale dedicaţiei nu numai dragostea sinceră a cavalerului pentru religia adevărată şi aversiunea lui, la fel de sinceră, faţă de „sinagoga papistaşă", ci şi „fiindcă d-voastră, împreună cu evlavioasa d-voastră doamnă, cu onorabilii d-voastră copii şi fraţi şi cu marea d-voastră familie aţi fost multă vreme principalii auditori ai nevrednicului meu serviciu bisericesc..., astfel incit — continua dr. Beard — mă simt obligat faţă de d-voastră pentru multele şi excepţionalele favoruri şi dovezi de bunăvoinţă pe care le-am primit" [2]''. Filozofia doctorului Beard a fost aceea care a pus în fond o amprentă atît de puternică pe personalitatea tînărului Oliver, încît ea poate fi regăsită în gîndurile, cuvîntările şi chiar în rapoartele lui asupra bătăliilor. Era ideea că Dumnezeu nu-i o formă abstractă a justiţiei, învăluită în norii

cerului şi aşteptînd ca omul să moară înainte de a fi primit răsplata cuvenită pentru bine şi rău. Dimpotrivă, Dumnezeul lui Thomas Beard urmărea atent cele ce se întîmplau pe pămînt şi intervenea în viaţa de aici prin bătălii (pierdute de cei răi) şi prin pierderea tronurilor (de către conducătorii nedemni). Acesta urma să fie şi Dumnezeul lui Oliver Cromwell. Pe această zeitate severă, care intervenea în toate şi era veşnic prezentă, judecind şi răsplătind, şi care l-a obsedat tot restul vieţii, Oliver a întîlnit-o pentru prima dată fie ca discipol al profesorului lui în mica sală de clasă de la Huntingdon, fie, poate, ascultîndu-i dogmele expuse în casa tatălui sau a unchiului său.

Această influenţă fără egal, exercitată de un asemenea om, trebuie confruntată cu poveştile că Oliver nu era un cărturar, că prefera să fure mere decît să se ocupe de cărţi şi că în general nu prezenta o „perseverenţă stabilă[11] în sîrguinţa lui la învăţătură, avînd izbucniri de entuziasm pentru o săptămînă sau două, pentru ca apoi să tragă chiulul luni întregi. Referindu-se la el, James Hali îl numea „balaurul merelor", atît de cunoscute îi erau incursiunile în livezile din partea locului. Doctorul Beard, spunea Heath, încerca să îndrepte greşelile lui Oliver „însă nimic nu putea înfrînge înclinaţiile lui încăpăţînate şi perverse" [25]. Adevărul este că, în toate perioadele vieţii sale, Oliver a dat dovadă de o mai puternică înclinare spre gîndire, reflectare şi meditare decît spre citire. Dealtfel, această lipsă de înclinare spre cultura literară nu a avut efecte dezastruoase datorită faptului că în el predomina mai degrabă temperamentul natural al unui filozof. Rezultă că imaginea despre băiatul energic din punct de vedere fizic, care culca la pămînt gardurile, jefuia porumbarele ca să poată devora puii fragezi de porumbel şi era bătut fără nici un folos de părinţi ca să-l vindece de aceste apucături regretabile, nu este în mod necesar de neîmpăcat cu ideea unui suflet trezit în sinea lui spre un dialog cu Dumnezeu şi cu noţiunea de a căuta să afle din semne voinţa lui pe pămînt. Viaţa de mai tîrziu a lui Oliver urma să prezinte aceeaşi îmbinare stranie, dar fascinantă, de preocupare fizică extremă (în sensul, de exemplu, că un ofiţer de cavalerie dornic de succes trebuie să domine condiţiile fizice cu care se confruntă) cu dialogul spiritual.

Scriind în epoca următoare, episcopul Burnet îşi exprima părerea că Oliver a fost dezavantajat în mod grav de „grosolănia educaţiei şi a temperamentului său“, de care el n-a fost niciodată în stare să se dezbare şi de pe urma căreia n-a rămas cu nici o limbă străină în afară de „puţină latină... vorbită şi aceasta foarte incorect şi su- mar“. Pe de altă parte însă, Samuel Carrington, într-o biografie ‡‡‡‡ scrisă în 1659 şi prin care îl ridica în slăvi pe Oliver, lăuda latina acestuia „pe care o folosea ca să trateze cu străinii, aşa cum ştie toată lumea“. Faptul că Oliver avea o fire grosolană, exteriorizată prin manifestări expansive, glume deochiate şi chiar accese de furie, nu poate fi pus la îndoială, dacă ţinem seama de viaţa lui de mai tîrziu, marcată şi ea de asemenea incidente variind între unele atrăgătoare şi altele groaznice. Nu se poate vorbi însă şi de o grosolănie a educaţiei. Dimpotrivă, Oliver a primit în primele etape ale vieţii sale o educaţie mai mult decît adecvată, sub conducerea unui om cu reputaţie şi erudiţie şi într-o ambianţă familială unde lucrurile acestea erau luate fără îndoială în serios. Ceva mai mult, dacă — aşa cum spunea Carrington — „cea mai mare plăcere" a lui Oliver era „să citească mai degrabă oameni decît cărţi", atunci el a avut ocazia să „citească", la o vîrstă extrem de receptivă, un om de o calitate remarcabilă, adică pe dr. Thomas Beard 2®.

In anul 1616, cînd Oliver s-a îndreptat spre apropiata universitate din Cambridge, aceste influenţe puritane timpurii nu erau nicidecum în descreştere. Avea pe atunci 17 ani, iar Sidney Sussex, colegiul pe care îl alesese, era un aşezămînt categoric protestant, creat în 1596, pe locul unei foste mănăstiri a călugărilor franciscani, de către executorii testamentari ai lui lady Frances Sidney, contesă de Sussex. Thomas Fuller, care s-a stabilit şi el acolo după zece ani de la venirea lui Oliver, a scris în *Worthies* că lady Frances a murit fără copii, „afară de cazul cînd acele persoane învăţate care şi-au primit educaţia în acest aşezămînt pot fi considerate drept descendenţii ei". Descendenţii

‡‡‡‡ în *The Bibli.ogra.phy of Oliver Cromwell,* W.C. Abbot citează lucrarea lui Samuel Carrington drept prima biografie corectă a lui Oliver Cromwell scrisă după moartea lui. Era dedicată lui Richard Cromwell.

intelectuali ai lui lady Frances s-au pomenit într-un colegiu nou din cărămidă roşie, cu pietre de colţ şi sprosuri de uşă de culoare gălbuie, a căror combinaţie de culori l-a inspirat pe un poet din secolul al XVII-lea să-i descrie romantic aspectul drept „roşu ca trandafirul şi alb ca zăpada". Colegiul avea o sală mare cu plafon deschis din grinzi în consolă şi cu ferestre pe amîndouă părţile. Restul sălii de mese, cu acoperiş de stuf, a francis- cânilor era folosit drept capelă, pentru ca mai tîrziu să fie sprijinit prin contraforturi ca să formeze o capelă, un vestibul şi o sală de primire a capelei, precum şi o bibliotecă. Se mai vedeau încă urme ale fostelor clădiri mănăstireşti. Curtea interioară a fostei biserici, de exemplu, putea fi recunoscută în noul gazon pentru jocul cu bile, iar Fuller nota cu un umor macabru : „prin împrejurimi, am găsit adesea oase de oameni morţi“ [27].

Aceste urme geografice ale unui ritual religios mai vechi nu-şi găseau desigur perechea în influenţele doctri- nale radicale ale colegiului Sidney Sussex. Regulamentele colegiului precizau că studenţii trebuiau să fie instruiţi aici pentru serviciul în biserica anglicană sau, după cum se formula în mod pitoresc, colegiul trebuia să fie o pajişte întinsă de pe care tinerii urmau să culeagă, ca albinele, miere de pe toate felurile de flori, înainte de a roi din stup pentru ca să zboare spre Biserică şi să-şi descarce comoara. Oricine nu voia să se conformeze acestui ideal religios şi pastoral urma să fie hărţuit cu muşcături şi împunsături şi pînă la urmă alungat ca un trîntor afară din stup. Se mai arăta, de asemenea, că profesorii şi membrii corpului universitar trebuiau să fie dintre aceia care aveau oroare de papistăşie, iar printre regulile privind pe studenţi, elaborate în 1595, era şi interzicerea „zulufilor lungi sau buclaţi, a gulerelor mari cu multe încreţituri, a pantalonilor de catifea etc.“. Era interzisă zădărîrea tau- rilor şi a urşilor, precum şi frecventarea localurilor unde se jucau bile (pajiştea colegiului nu cădea sub această interdicţie), fiindcă suspectă era compania, nu activitatea propriu-zisă. Nu era permisă frecventarea cîrciumilor, precum şi folosirea zarurilor şi a cărţilor de joc. Pe scurt, Sidney Sussex era un colegiu cu orientare puritană, pentru ale cărui tradiţii, continuate de noul său profesor, dr. Samuel Ward, Oliver fusese preparat

cu prisosinţă prin educaţia lui anterioară primită de la dr. Beard. Ward devenise director de colegiu în 1610 şi urma să continue în această funcţie pînă în 1643. Fuller îl considera „un adevărat protestant în orice vreme", în ciuda unor zvonuri mai vechi că era puritan şi a poveştilor de mai tîrziu că fusese papistaş. în realitate, jurnalul lui de însemnări dădea pe faţă puternicile lui înclinări spre puritanism şi, în special, credinţa fermă în predestinare, care îl va fi influenţat pe elevul său.

Oliver a intrat în colegiu la *213* aprilie 1616 şi a fost înregistrat conform regulilor, avînd oa îndrumător pe Richard Howlet : *„Oliverus Cromwell Huntingdoniensis admissus ad conventum sociorum Aprilis vicesime tertio tutore Magistro Richardo Howlet“* §§§§§. Exista pe atunci obiceiul ca studenţii fără titlu de nobleţe să dăruiască, la intrarea în colegiu, o piesă de veselă. Oliver a oferit un pocal de argint, însă din nefericire, atunci cînd, în 1618, colegiul a fost silit să-şi procure bani pentru a răscumpăra o proprietate de pe Sussex Street, pe care o înstrăinase în mod ilegal, „cana d-lui Cromwell" a fost şi ea printre victimele vînzării silite[28].

Dealtminteri, mai dăinuie, de exemplu, o poveste că Oliver a sărit pe un cal de la fereastra închisă a camerei lui aflate la etajul I al părţii de nord a aripii denumite Hali Court care dădea spre Sidney Street. James Heath era încredinţat că de fapt Oliver era mai vestit la fotbal, lupta cu bîta sau la „orice alt sport sau joc violent" decît la carte. O altă poveste favorită, pusă uneori în legătură cu zilele petrecute de el la şcoala secundară, dar părînd să aparţină mai logic timpului cînd era la universitate, se referă la faptul că Oliver juca, în spectacolele teatrale date de studenţi, rolul de rege. Admiratorii lui considerau această întîmplare ca o dovadă a măreţiei lui fireşti, în timp ce criticii o socoteau că indică ambiţia lui înnăscută. Avem de-a face cu un model tipic de polarizare între bine şi rău, specific primelor relatări asupra vieţii lui Cromwell Totuşi, şederea lui Oliver la Cambridge, indiferent dacă va fi fost sau nu irosită în plăceri, nu era sortită să dureze mult, fiindcă a fost întreruptă brusc, înainte de a-şi fi luat titlul universitar, nu din lipsă de entuziasm cărturăresc, ci din cauza

§§§§§ Oliver Cromwell din Huntingdon admis în adunarea colegilor la 23 aprilie, avînd că îndrumător pe profesorul Richard Howlet". — M.L.

morţii tatălui său, la 24 iunie 1617.

Numai cu cîteva zile mai înainte, Margaret, sora de 16 ani a lui Oliver, fusese cununată de Thomas Beard cu Valentine Walton, un vecin din comitatul Huntingdon şi un bărbat care urma să-i dăruiască lui Oliver multă prietenie şi devotament în viitor şi de fapt în tot decursul lungilor şi frămîntatelor lor vieţi. însă tolba de fete a familiei de la Huntingdon era încă departe de a se goli : dintre surorile lui Oliver cel puţin patru, dacă nu cinci, mai locuiau acasă împreună cu mama lor, de curînd văduvită. Ca băiat de 18 ani, Oliver s-a găsit a fi singura parte bărbătească într-o gospodărie acum pe de-a întregul feminină. Era prima ocazie în care putea să-i arate mamei sale sprijinul şi devotamentul lui de adult, pe care urma să le manifeste faţă de ea, cu o atenţie atît de surprinzătoare, tot restul lungii ei vieţi. Tandreţea aceasta deosebită dintre ei, care i-a uimit pe observatorii contemporani, se explică destul de uşor în ceea ce o privea pe ea, prin poziţia lui de singur fiu, în timp ce afecţiunea lui îşi avea, poate, originea în perioada traumatizantă a văduviei mamei şi în responsabilitatea cu care era acum confruntat. Era, desigur, o situaţie care putea stimula înclinaţia patriarhală a oricărui bărbat.

Adevărul era că situaţia financiară a Cromwellilor nu era nici deosebit de bună, nici deosebit de proastă. Robert Cromwell o făcuse pe Elizabeth unica lui executoare testamentară, iar lui Oliver îi mai trebuiau, în orice caz, încă trei ani pînă la majorat. A fost totuşi o etapă neliniştitoare, cînd se părea că Oliver putea fi considerat ca fiind sub tutela regală, deoarece o parte din proprietăţile familiei Cromwell fuseseră deţinute *in căpiţe*,* sau direct de la rege, prin dreptul de proprietate obţinut la învestitura de cavaler a lui Robert. S-a pus, de asemenea, întrebarea dacă nu s-ar putea ca Oliver să fie considerat drept tutore în decursul vieţii mamei sale, care, conform testamentului lui Robert, era „arendaşă pe viaţă a tuturor pămînturilor stăpînite ca feudă“. Drept rezultat, Oliver ar fi trebuit să facă anumite plăţi şi să acţioneze în justiţie pentru punerea lui în posesia acestor pămînturi. Din fericire, prin aducerea cazului în faţa Curţii de tutelă şi emancipare, s-a hotărît că dreptul la moşie al mamei,

aşa cum era precizat în testament, fusese instituit pe timpul socrului ei, sir Henry Cromwell, şi, deoarece Robert intentase acţiune de punere în posesie după moartea lui sir Henry [3n], nu era nevoie ca Oliver să repete procedura. Pericolul acesta fiind înlăturat şi prin decizia preşedintelui Curţii pentru procese civile, mama lui Oliver era acum liberă să-şi reia modestul ei fel de viaţă în micul oraş, cultivîndu-şi pă- mînturile şi mărindu-şi poate veniturile cu ajutorul unei instalaţii de făcut bere.

* Ca feudă a Coroanei. — M.L.

Dar ceea ce se terminase pentru Oliver Cromwell nu era decît tinereţea, nu şi prilejurile favorabile. Anii aceia, în aparenţă senini, ai copilăriei, cărora teoreticienii moderni le acordă o importanţă uriaşă în formarea caracterului, se încheiaseră, după părerea aceloraşi teoreticieni, prin cel mai potrivit sfîrşit al adolescenţei masculine, adică prin moartea tatălui şi prin necesitatea sprijinirii mamei. Intr-o odă funerară, apărută după moartea lui Oliver, un scriitor reflecta :

Ai început cu griji neînsemnate
Dar griji ascunse te-au cuprins în anii singurateci...

Fiinţa care urma să mînuiască mai tîrziu sceptre a învăţat mai întîi să conducă o gospodărie :

Iar guvernarea a-nceput
Cu-o singură familie şi cu un singur om.

Caracterul extrem de retras al tinereţii lui Oliver a fost un lucru de care s-au izbit în zadar nu numai istoricii de mai tîrziu, dar care a format şi obiectul comentariilor contemporanilor săi. Dealtfel, această situaţie obscură nu a luat sfîrşit cu cel de-al nouăsprezecelea an al lui. Cu toate acestea, chiar din faptele răzleţite pe care le cunoaştem, la care se adaugă legendele de mai tîrziu, putem deduce cel puţin anumite tendinţe. Tînărul acesta cu o activitate fizică intensă, şi poate chiar dur, trăind fericit într-o situaţie socială modestă, dar sigură, a fost pus de timpuriu în contact cu o formă de religie neliniştită, nesigură, însă extrem de pasionată şi de onestă. Natură afectuoasă în acelaşi timp, şi înconjurat de numeroase legături familiale, Oliver s-a pomenit

împins spre centrul acestor fire, al căror nod îl va constitui pe viitor chiar el. Pe aceste fundaţii, pe care de-abia le mai putem distinge, aşa cum de-abia mai poate fi desluşit conturul vechii capele a franciscanilor printre noile clădiri din Sidney Sussex, a fost clădită viaţa lui Oliver Cromwell.

2

Pe propriile lui ogoare

Tu nu ţi-ai înălţat anume, dinainte,
Spiritul tău sobru spre lucrurile sfinte,
In schimb ai cultivat pe propriile ogoare
O minte sănătoasă în trup plin de vigoare.
Andrew Marvell **** despre Oliver Cromwell**

Cu toată prietenia lui cu doctorul Thomas Beard, Oliver Cromwell nu se prezentase încă, la vîrstă de 18 ani, pe scena lumii ca un puritan complet format, cel puţin în sensul pe care-1 înţelegem astăzi. Poveştile larg răspîn- dite despre desfrîul lui din tinereţe se situează în anii care au urmat după moartea tatălui său. Zvonurile sînt prea generale pentru a putea fi ignorate. în *The Perfect Politician, o* încercare onestă de elaborare a unei biografii şi nu a unei hagiografii, tipărită pentru prima dată în 1660, Henry Fletcher îşi exprima părerea moderată că viaţa lui Cromwell în această perioadă „n-a fost complet lipsită de neastîmpărul şi nesăbuinţele proprii tinereţii". Richard Baxter, †††††† deşi cu cîţiva ani mai tînăr ca Oliver, auzise

****** Andrew Marvell (1621—1673) — poet şi scriitor politic, simpatizant al cauzei parlamentare. — M.L.

†††††† Richard Baxter (1615—1691) — cel mai influent predicator puritan din secolul al XVII-lea, autor a numeroase lucrări doctrinare. — C.M.

povestindu-se că acesta fusese „risipitor în tinereţe" şi a repetat acest lucru în autobiografia lui. Regalistul sir Philip Warwick istorisea că „primii ani ai bărbăţiei lui au fost irosiţi într-o viaţă desfrînată, cu petreceri şi jocuri de noroc, lucru de care şi-a dat seama mai tîrziu şi pe care îl regreta". Fletcher confirmă părerea că Oliver era cartofor. A insistat, de exemplu, mai tîrziu pe lîngă un domn Calton să-i restituie 30 de lire, pe care acesta i le cîştigase pe vremuri, fiindcă socotea acum că domnul Calton le obţinuse prin mijloace necinstite, astfel că ,,ar face un păcat dacă le-ar mai reţine” L

James Heath ne oferă cea mai plastică descriere a tinereţei petrecăreţe a acestui viitor Sfînt Augustin. Pentru el, Oliver se comporta ca un „tînăr Tarquiniu” ‡‡‡‡‡‡, care se delecta acostînd femei cumsecade pe stradă pentru ca „să le fure un sărut împotriva voinţei lor sau să le ceară vreo altă satisfacţie mai desfrînată”. Ataca, „de asemenea, oameni de treabă cu bîta §§§§§§ ******* şi, dacă nu i se ivea vreun alt prilej de distracţie, îşi căuta refugiul în pi- leală“, din care cauză ajunsese spaima cîrciumilor din localitate, ale căror patroane strigau cînd îl vedeau apro- piindu-se : „Vine tînărul Cromwell. închideţi uşile !“ [2] în orice caz, lui Oliver nu i-a lipsit nimic din categoria de vicii tipice unui libertin în devenire, inclusiv băutura, femeile, jocurile de noroc şi actele de violenţă. Cam prin aceeaşi vreme însă, lui Oliver i s-a oferit prima privelişte a unei lumi mai extinse decît aceea a Huntingdonului, fie că era vorba de strada mare sau de berăriile acesteia. Indiferent dacă această mutare va fi făcut sau nu parte din planul mamei sale de a-1 vindeca de viaţa desfrînată, aşa cum sugera Heath (şi probabil că există o legătură între reputaţia tînărului şi mutarea lui), fapt este că Cromwell a plecat la Londra, unde şi-a continuat studiile între anii 1617 şi 1620 la Inns of Court ★**.

---

‡‡‡‡‡‡ Tarquinius Superbus (534—509 î.e.n.) — al saptelea şi ultimul rege al Romei, violent şi despotic. — M.L.

§§§§§§ Se foloseau pe atunci niste bite groase şi lungi de 1,2 pînă la 2 m numite „quăterstaff“, servind atît în atac, cît şi în apărare. — M.L.

******* Localurile din Londra ale celor patru asociaţii de juristi, Inner Temple. Middle Temple, Lincoln’s Inn şi Gray's Inn, care aveau dreptul exclusiv de a permite practicarea avocaturii în faţă instanţelor judiciare engleze. — M.L.

Acest episod este înconjurat de o obscuritate supărătoare, fiindcă în registre nu se găseşte nici o atestare documentară asupra prezenţei lui Oliver la Inns of Court, în general, sau la Lincoln's Inn, care este asociat de biografii mai vechi cu numele lui. Printre aceşti specialişti trebuie cuprinşi nu numai Henry Fletcher, pe care l-am citat mai sus, ci şi autorul unei lucrări mai vechi (probabil Henry Daubeny) intitulată *The Portraiture of His Ro- yal Highness Oliver, late Lord Protector,* publicată aproape imediat după moartea lui Cromwell, precum şi James Heath, care a adăugat, cu o ironie neintenţionată, dacă ţinem seama de problemele de care s-au lovit istoricii de mai tirziu : „Este un mare noroc al acelei onorabile societăţi că ne-a lăsat o amintire atît de neînsemnată şi de inocentă a prezenţei lui ca membru acolo". Este adevărat că, de exemplu, Carrington nu vorbeşte de fapt despre Lincoln's Inn, notînd totuşi că „părinţii lui l-au destinat studiului dreptului civil". însă nu numai că tatăl, bunicul şi doi unchi ai lui Oliver urmaseră cursurile de la Lincoln's Inn, dar el însuşi l-a trimis acolo, în 1647, pe fiul său Richard. De aceea se pare că nu există nici un motiv real să punem la îndoială autenticitatea unui incident la care se face atît de des referinţă în cele mai vechi memorii privind viaţa lui Oliver ††††††† [3].

Pe vremea aceea, Inns of Court nu era, ca acum, un ansamblu de instituţii specializate, destinat să pregătească un grup de tineri în materie de drept şi în nimic altceva. Dimpotrivă, cursurile lor erau considerate ca un adaos onorabil la educaţia unui tînăr gentleman. Indiferent care vor fi fost vederile mamei lui Oliver, a te duce la Londra ca să studiezi dreptul era un eveniment tot atît de convenţional în viaţa unui tînăr avînd starea lui socială ca şi celelalte faze prin care trecuse pînă atunci educaţia lui. între anii 1640 şi 1642, peste trei sute din membrii Parlamentului frecventaseră cursurile vreuneia

---

††††††† W. C. Abbott argumentează în *Letters and Speeches of Oliver Cromwell* cap. I, p. 33, în favoarea participării lui Oliver la cursurile de la Gray's Inn pe motiv că mulţi dintre viitorii lui parteneri erau acolo pe timpul cînd şi Oliver studia la Londra. Ţinînd seama de legăturile pe care membrii de familie ai lui Oliver le-au avut cu Lincoln's Inn precum şi de faptul că Gray's Inn nu este menţionat de nici unul dintre biografii mai vechi, această afirmaţie pare a nu fi decît o complicaţie inutilă.

dintre cele patru asociaţii juridice, printre ei fiind unii ca Denzil Holles, John Lambert, John Bradshaw şi sir Thomas Fairfax, care aveau să ajungă vestiţi în anii agitaţi ce urmau să vină. Tradiţia orală, în persoana lui Thomas Le Wright (un alt panegirist mai vechi, care menţionează Lincoln's Inn-ul), mai adaugă, în 1658, că Cromwell „citeşte mai mult în oameni decît în cărţi, fiindcă este din fire mai înclinat spre partea practică, care îi place, decît spre partea teoretică"[4]. în anii din jurul lui 1618, Londra era un loc plăcut, care putea stimula curiozitatea năs- cîndă a unui tînăr, iar clădirile asociaţiei Inns of Court erau situate într-o zonă complet împădurită dintre Londra şi Westminster, oraş pe cale de ridicare şi înconjurat de cîmpii verzi, care au rămas şi pînă acum neatinse de speculanţii în construcţii. „Cele două oraşe surori legate printr-o singură şosea şi udate de un acelaşi curs de apă", aşa cum le numea romantic Thomas Heywood în *Porta Pietas,* „primul un instructor de magistraţi gravi, iar cel de-al doilea locul de veci al marilor monarhi", erau legate între ele de măreaţa Tamisă, o şosea mai utilă decît orice drum plin de făgaşuri. Tocmai printre aceşti „magistraţi gravi" din oraşul Londrei, precum şi printre propriile lui rubedenii şi-a găsit Cromwell partenerii, fiindcă la 22 august 1620, la cîteva luni de la majorat, el s-a căsătorit cu Elizabeth Bourchier, fiica unui potentat din oraş, sir James Bourchier.

Alăturarea la un grup a dus, poate, la căsătoria din cadrul altuia, fiindcă, după cum s-a presupus, el şi-ar fi în- tîlnit pentru prima dată viitoarea soţie în casa mătuşii lui, Joan Barrington, fiica bătrînului sir Henry Cromwell, vecin la ţară cu sir James Bourchier [5]. Bourchierii erau de fapt o familie foarte asemănătoare cu aceea a lui Oliver, chiar dacă le lipsea originala trăsătură de caracter velşă a acestuia. Conacul lui sir James se afla la Little Stambridge, în Essex. Mutarea de la oraş la ţară fusese făcută, în generaţia precedentă, de către tatăl lui sir James, tot aşa după cum făcuseră la început Stewarzii şi chiar Cromwellii. însă în cazul familiei Bourchier legăturile cu oraşul fuseseră strîns păstrate : în viaţa lui de la oraş sir James era un negustor de blănuri şi finisor de piei prosper, ridicat la rangul de cavaler în 1610. Se căsătorise cu o doamnă din Suffolk, Frances Crane, iar Elizabeth, care avea

atunci 23 de ani şi era deci cu doi ani mai în vîrstă ca Oliver, era cea mai mare dintre cei şase copii. Era vorba de un cadru sigur, mult mai sigur din punct de vedere financiar decît acela al lui Oliver, fapt care dezminte afirmaţiile mai deşuchiate ale lui Heath, fiindcă, de pe poziţia lui avantajoasă de om mai bogat, este puţin probabil ca sir Bourchier să-i fi îngăduit fiicei lui să se căsătorească cu un desfrînat incorigibil. Drept parte din moştenire, corespunzătoare unei asemenea doamne cu avere sigură, Oliver se angaja să lase soţiei lui bunuri care aduceau, împreună cu zeciuielile, un venit de aproximativ 40 de lire sterline pe an. Contractul de căsătorie prevedea plata unor daune-interese mari în caz de neîndeplinire a obligaţiilor, iar drept martor semna un alt negustor de piei, anume Thomas Morley, probabil o rudă a soţiei dinspre partea mamei.

Căsătoria a avut loc la biserica St Giles din Cripplegate, aflată în interiorul valurilor de pămînt ale oraşului, în apropierea capătului din apus al valului Londrei, care era biserica de cartier a casei din oraş a familiei Bourchier. Registrul de căsătorii în care este înregistrată oficierea mai există încă (deşi depozitat acum în arhiva oraşului de la biblioteca Guildhall)[6], iar biserica, în care a fost în- mormîntat întîmplător, la un secol după această căsătorie simplă, John Milton, mai poate fi văzută şi azi, dar mult refăcută.

Elizabeth Cromwell era pe timpul acela tînără, plinuţă şi drăgălaşă. Trebuie să fi fost o făptură atrăgătoare, şi asta nu numai fiindcă — aşa cum îi plăcea să remarce mamei lui Dorothy Osborne, acea sarcastică domnişoară regalistă — era de o frumuseţe pe care orice femeie „care n-a fost încă deformată" o are o singură dată în viaţa ei înainte ca înflorirea să dispară. Miniatura lui Elizabeth, pictată de Samuel Cooper într-o vreme cînd prospeţimea tinereţii se evaporase de mult, ne mai arată încă un chip mic, atrăgător şi cam grăsuliu, de o drăgălăşenie cam prea aparentă. Ochii sînt imenşi, foarte îndepărtaţi, cu pleoape care se lasă fermecător în jos. în obraji se mai văd încă gropiţe, iar gura este sfielnic veselă şi un pic resemnată, întreaga figură emană un fel de amuzament inteligent şi secret, în timp ce trăsăturile sînt aproape ca de faun. Nu este desigur o coincidenţă că Bettie, fiica favorită a lui Oliver, a fost copilul care s-a asemănat cel

mai mult cu mama ei.

Poreclită mai tîrziu de scriitorii satirici „Protectoarea Joan“ ‡‡‡‡‡‡ ea a fost obiectul celor mai răutăcioase bătăi de joc. Deşi la o scară mai redusă, persoana ei a fost, ca şi soţul ei, obiectul aceloraşi atenţii injurioase din partea calomniatorilor. Lăsînd deoparte învinuirile mai grave, ca aceea de „beţie şi desfrînare[11], care nu sînt nicidecum dovedite, cea mai obişnuită acuzaţie ce i se aducea era aceea că se rezuma doar la comportarea convenţională a unei gospodine şi că, pe deasupra, mai era şi zgîrie- brînză. Heath, de exemplu, o acuza de avariţie nejustificată în calitatea ei de soţie a Protectorului : „reproşa în mod delicat şi afectat costisitoarea risipă a *celeilalte femei* care trăise acolo înaintea ei“ [7]. Dar, deşi aluzia la extravaganţele reginei Henrietta Maria indică o fiinţă grijulie, care considera că economia este o virtute chiar şi pentru membrii unei familii regale, doamna Cromwell era totuşi în stare de ceva mai mult decît de simpla conducere a unei gospodării.

în primul rînd, era capabilă să-şi conducă din cînd în cînd bărbatul ca oricare soţie a unui bărbat ocupat sau poate chiar supraocupat. în 1650, cînd Cromwell era plecat în Scoţia, i-a scris o scrisoare hotărîtă începînd cu „Mult iubitul meu“, în care se mira că o putea învinui pe ea că nu-i scrie mai des, „cînd eu ţi-am trimis trei scrisori şi n-am primit decît una de la tine. Singurul lucru pe care-1 pot crede este că s-au rătăcit'[1], adăuga ea cu o blajină şi ironică insinuare. Urmau vorbe înduioşătoare de dragoste, tributul celor peste 30 de ani de căsătorie trainică. îi arăta apoi că se supune voinţei lui Dumnezeu care îi despărţise, adăugind cu melancolie : „Sincer vorbind, viaţa mea e doar o jumătate de viaţă în lipsa ta...“ însă nota finală era ceva mai dură. Doamna Cromwell era de părere că soţul ei ar trebui să găsească cel puţin cîteva clipe ca să-i scrie prietenului

‡‡‡‡‡‡‡ Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, numele de Joan era socotit drept o insultă. Deşi doamnele de odinioară din clasa ei purtaseră acest nume, ca, de exemplu, mătuşa lui Oliver, Joan Bar- rington, precum şi sora lui, care murise de copil, pe timpul de care vorbim „Joan“ ajunsese să fie folosit drept nume generic pentru un fel de bădărancă (vezi referinţa lui Shakespeare la „slinoasa Joan" care-şi răstoarnă oala).

său, preşedintele secţiei regale a înaltei Curţi de Justiţie, „despre care ţi-am reamintit adesea[11], preşedintelui Camerei Comunelor, preşedintelui Consiliului de stat şi altor mărimi utile. „Zău, dragul meu, nici nu ştii cît rău îţi faci netrimiţînd o scrisoare, oricît de rară ar fi ea“. Şi apoi semna, „cu toată fidelitatea, Eliz Cromwell[11 0]. Este evident că doamna avea caracter, precum şi minte ascuţită.

In ceea ce priveşte lipsa ei de ţinută, este adevărat că Lucy Hutchinson, observatoarea cu privire pătrunzătoare care n-a putut rezista niciodată întru totul măreţiei lui Oliver, o dispreţuia pe Elizabeth Cromwell. însă cealaltă latură a caracterului acesteia, trăsătura mai visătoare şi mai puţin practică, consta dintr-o naivitate care inspira mai degrabă afecţiune. Colecţiona portrete ale membrilor familiilor regale din străinătate şi se-ntreba dacă regina Cristina a Suediei n-ar fi potrivită ca a doua soţie a lui Oliver, dacă ei i s-ar întîmpla ceva. Se spunea chiar că îi era dor de deposedata familie regală a Angliei şi îşi făcea griji că copiii ei nu se vor putea menţine în poziţia înaltă în care se aflau. Toate aceste trăsături erau însă simpatice şi indicau o predispoziţie demodată, ba chiar romantică. Mai tîrziu, atunci cînd situaţia soţului ei s-a îmbunătăţit, se spunea despre ea că, spre deosebire de fiicele ei, n-avea nici un gust la îmbrăcăminte. Boneta ei, de exemplu, era îndesată pe cap ca o pălărie, fără nici o artă, adică „fără cute ascunse şi apărate o dată sau de două ori cu redute şi bastioane[11§§§§§§§]. însă Oliver nu se căsătorise desigur cu ea pentru cunoştinţele ei în legătură cu asemenea rafinamente la modă, mai ales că se ştia că şi el era indiferent faţă de amănuntele îmbrăcămintei. Cel mai important era faptul că dragostea ei pentru viaţa de familie, frugalitatea şi atenţia pe care o acorda vetrei şi căminului, concepute ca o datorie creştinească faţă de Dumnezeu şi de soţul ei, nu erau prin ele însăile calităţi pe care soţii în cauză să le fi socotit vreodată deosebit de neplăcute. Spectatorii care o luau în derîdere pe femeia aceasta atît de neînsemnată nu vedeau lucrurile decît pe jumătate. Lui Oliver Cromwell îi plăcea fidelitatea ei tandră, sprijinul personal pe care i-1 acorda, precum şi,

§§§§§§§ Pe vremea aceea, o bonetă la modă trebuia să imite construcţia unei fortăreţe. — M.L.

mai palpabil, dar nu mai puţin agreabil, plăcerile pe care i le oferea o gospodărie bine întreţinută. Cei care o numeau Joan şi o comparau cu o „maimuţă în stacojiu[11] erau duşmanii lui [9].

Este neîndoielnic că Oliver şi-a iubit cu devotament soţia, atît în principiu, cît şi în practică, şi asta în tot decursul lungilor lor ani de viaţă conjugală. în principiu, ca soţ creştin care, după cuvintele lui Thomas Le Wright, „o iubea nespus de mult pe aceea care avea onoarea patului său[11]. în practică, el se mai grăbea încă să-i scrie, după ce fuseseră căsătoriţi timp de 31 de ani, pentru cel mai drag dintre motive. „Mult iubita mea, n-am vrut să scap această poştă, deşi n-am multe să-ţi scriu, însă îmi place să-i scriu dragei mele, pe care o iubesc din toată inima[11]. îndată după cea mai mare victorie a lui, aceea de la Dunbar, Oliver îi scria lui Elizabeth : „îmi eşti mai scumpă decît orice altă fiinţă" şi n-avem nici un motiv să-i punem la îndoială cuvintele. Una din regulile de conduită în legătură cu familia ale popularului manual puritan de pe atunci, *Matrimoniali Honour* al lui Daniel Ro- ger, era aceea că „beneficiul patului" era unul din principalele avantaje practice de aşteptat de pe urma căsătoriei, fiindcă avea drept rezultat „sănătatea trupului şi a minţii dobîndită prin ea, trăind neconstrîns după voinţa lui Dumnezeu şi îndeplinind datoria chemării fără tulburare şi stricăciune" [10]. Dăruindu-i lui Oliver acest beneficiu, precum şi o seninătate de nezdruncinat în viaţa lui cea mai intimă, Elizabeth îl lăsa desigur liber să-şi urmeze viaţa lui publică fără tulburarea şi stricăciunea care i-ar fi fost oferite de o tovarăşă de viaţă mai prezentabilă, dar mai egocentrică. Ne vine greu să conchidem că Oliver a făcut în realitate o afacere proastă căsătorindu-se cu Elizabeth.

Data căsătoriei lui Oliver Cromwell capătă o importanţă suplimentară prin faptul că după ea nu mai sînt mărturii asupra „cheltuielilor lui nebuneşti" *******. La

******** Două înscrisuri în registrul bisericii St John din Huntingdon, datate 1621 şi 1628, prin care Cromwell era mustrat pentru fapte rele şi se arăta că fusese pedepsit din această cauză, s-au dovedit a fi fost făcute mai tîrziu şi cu altă scriere. Chiar dacă — aşa cum credea S.R. Gardiner — redau vreo întîmplare

rindul lui, acest fapt ne permite să apreciem cu mai multă îngăduinţă abaterile lui din trecut, care trebuie să fi avut rădăcini puţin adînci dacă au putut fi extirpate atît de uşor odată cu venirea responsabilităţii familiale. Fiindcă necumpătarea tinereţii nu este nici deosebit de neobişnuită şi nici deosebit de vinovată, putem compara cu profit, din acest punct de vedere, situaţia lui Oliver cu aceea a lui John Bunyan ††††††††, care a exclamat : „Pînă am ajuns la condiţia de om căsătorit, am fost o adevărată căpetenie în tot felul de depravări şi impietăţi", referindu-se în special la înjurături şi chefuri[11]. Desigur că nici „impie- tăţile" din tinereţe ale lui Bunyan şi nici cele ale lui Cromwell n-ar fi ocupat o treaptă prea înaltă în clasamentul unui depravat veritabil.

Viaţa pe care Oliver şi Elizabeth Cromwell au dus-o după întoarcerea lor la Huntingdon a fost viaţa liniştită a unui tîrg pierdut, care era atît de apropiat de ogoare, încît existenţa lor se contopea cu aceea a unui sătean. Viaţa aceasta a căpătat un nou impuls prin naşterea primului lor copil, Robert, în luna octombrie a anului următor. Acestui prim născut i s-au adăugat, într-o succesiune rapidă, Oliver, născut în februarie 1623, Bridget, născută în august 1624, Richard, născut în octombrie 1626, Henry, născut în ianuarie 1628, şi Elizabeth, născută în iulie 1629. Este de presupus că Oliver descoperea acum că
— aşa cum s-a exprimat biograful său Flecknoe — conducerea unei familii „are o anumită analogie cu guvernarea unei republici".

Prima scrisoare a lui Oliver Cromwell care ne-a parvenit o datorăm botezului lui Richard. Are data de 14 octombrie 1626 şi conţine o rugăminte către Henry Down- hall, prieten de la Cambridge, puţin mai în vîrstă decît el şi fost coleg de la colegiul St John pe cînd Oliver era la Sidney Sussex, de a fi naş. Downhall era acum cleric şi rector la Tofts în Cambridgeshire. „Iubite domn

---

autentică locală, ele pot reprezenta atît o contravenţie în materie de zeciuială, cît şi o faptă rea personală. Natura greşelii nu este precizată.

†††††††† John Bunyan (1628—1688) — predicator neconformist englez, autor al alegoriei *The Pilgrim's Progress,* despre care se spune că ar fi fost scrisă pe cînd era în închisoare, şi al altor lucrări religioase. — M.L.

— scria Oliver, cerîndu-şi scuze că era prea ocupat pentru a se putea duce să transmită personal invitaţia —, ziua ostenelii tale este vinerea viitoare. Permite-mi să-ţi solicit tovărăşia pentru miercuri". Apoi, Cromwell continua spunîndu-i că-şi dădea perfect de bine seama că abuzează de prietenia lui prin noile servicii pe care i le cerea în loc să se achite faţă de el „pentru dragostea pe care i-a arătat-o pînă acum". Era totuşi convins că răbdarea şi bunătatea lui Downhall nu pot fi epuizate de către „prietenul şi sluga ta Oliver Cromwell" [12]. Această misivă, aşternută pe hîrtie cu scrisul îngrijit şi curgător, dar în rînduri strînse, pe care Cromwell l-a păstrat în cea mai mare parte a restului vieţii lui, pînă cînd a intervenit boala, nu numai că-1 arată a fi un tată conştiincios, dar demonstrează, prin echilibrul deliberat dintre bunătatea lui Downhall şi recunoştinţa lui Cromwell, ceva din grija minuţioasă cu care va accepta prieteniile în viaţa lui de mai tîrziu. însă pînă cînd cuibul s-a completat confortabil prin naşterea ultimului dintre cei şase copii ai „primei familii" a lui Cromwell, scumpa Bettie, care urma să fie favorita lui, situaţia materială a lui Oliver se schimbase. Dar nu numai atît : însăşi Anglia se schimbase. Venise timpul ca viaţa lui Oliver să urmeze mai îndeaproape viaţa ţării.

Moartea, în 1625, a bătrînului rege scoţian Iacob I‡‡‡‡‡‡‡, acel produs neverosimil al unirii dintre Maria §§§§§§§§, regina Scoţiei, şi lordul Damley ********, a fost

---

‡‡‡‡‡‡‡ Din familia Stuarţilor. Prin mama lui, regina Maria, stră- strănepot al lui Henric al VH-lea. După abdicarea mamei lui (în 1567) a devenit rege al Scoţiei, iar la moartea Elisabetei I (în 1603) rege al Angliei. A trăit între 1566 şi 1625. — M.L.

§§§§§§§§ Maria Stuart (1542—1587) — regina Scoţiei şi apoi regina Franţei prin căsătoria cu Francisc I. Rămasă văduvă în 1560, se întoarce în Scoţia unde are de luptat contra Reformei şi a uneltirilor secrete ale Elisabetei I, regina Angliei. Căsătoria ei cu Bothwell, asasinul lordului Damley, provoacă o insurecţie şi abdicarea ei (în 1567). Se refugiază în Anglia, unde Elisabeta o întemniţează şi apoi o execută după 19 ani de captivitate. — M.L.

******** Henric Stuart, lord Darnley (1545—1567) — nepot al lui Henric al VIII-lea. A fost asasinat după ce ordonase uciderea lui Rizzio, secretarul soţiei lui. — M.L.

urmată de urcarea pe tron a unui conducător avînd un caracter cu totul diferit. Acesta n-avea să fie fascinantul şi admiratul Henric prinţ de Wales, fiul mai mare, a cărui urcare pe tron se credea că va aduce o epocă de aur, ci fiul mai mic, pe care însuşi prinţul Henric îl poreclise în glumă „episcopul[1]*. Noul rege, Car ol I al Angliei, Scoţiei şi Irlandei, era în vîrstă de 24 de ani, mic de statură, grav, demn, iubitor de monarhie, aşa cum fusese şi tatăl lui, însă cu un fel nou de pasiune regală născută la Curtea engleză şi nu în mijlocul luptelor pentru putere ale nobilimei scoţiene din secolul al XVI-lea în care fusese crescut regele Iacob. Educaţia lui nefericită şi agitată, transferarea lui în străina Anglie la vîrsta de 36 de ani, toate acestea îi oferiseră regelui Iacob prilejuri din belşug ca să observe cum funcţionează minţile omeneşti. Iar el profitase de această experienţă : James (Iacob) în limba scoţiană însemna „abil**. Spre deosebire de James, regele Carol era în mod cert inabil.

Timpul va arăta că concepţia despre monarhie a lui Carol va sta în picioare ca o stîncă în apele argumentelor altora, iar cînd apele vor da înapoi, stînca va rămîne neclintită în poziţia ei. Pînă una alta, încoronarea lui a fost marcată, oarecum injust, dar profetic, de un cutremur de pămînt, iar curînd după încoronare fostul „episcop** s-a căsătorit cu o prinţesă franceză, Henrietta Maria, fiica regelui Henric al IV-lea. Deşi adevărata perioadă de influenţă a acestei mici regine vioaie, iubitoare şi econoame aparţinea încă viitorului, totuşi religia ei romano-cato- lică provoca nelinişte printre numeroşi supuşi ai lui Ca- rol, cărora le era frică de răspîndirea „papistăşiei".

Prin 1628, imensele cerinţe financiare ale politicii externe a noului rege, care se prezentau sub înfăţişarea unei costisitoare gîlcevi cu Franţa, precum şi a războiului în curs cu Spania, îl forţaseră să convoace cel de al treilea Parlament al domniei lui. Cele două Parlamente anterioare nu rezolvaseră nici problema creditelor suplimentare pentru el şi pentru Buckingham ††††††††, ministrul său favorit, şi nici problema impunerilor abuzive asupra supuşilor săi. Oliver Cromwell, a cărui vîrstă se apropia acum de 29 de ani, a fost ales în acest

†††††††† George Villiers, primul duce de Buckingham (1592—1628), a fost asasinat de John Fenton. — M.L.

Parlament drept unul din cei doi deputaţi ai oraşului Huntingdon. Celălalt deputat era James Montagu, fiul contelui de Manchester, un membru al familiei ce cumpărase de curînd castelul Hinchingbrooke de la sir Oliver Cromwell. Printre martorii „angajamentului parlamentar", nume sub care era cunoscut documentul aflat acum în arhiva oraşului şi care atesta alegerea, se afla şi de această dată profesorul puritan dr. Thomas Beard.

Aceasta nu era prima participare ştiută a lui Cromwell la treburile parlamentare : înainte de căsătoria lui, în 1620, fusese martor la un alt angajament de alegere a deputaţilor oraşului Huntingdon. Pentru un nobil de ţară sobru, cum devenise el acum, „trăind retras şi cumpătat, ca şi cînd cel mai înalt ţel al lui ar fi fost cultivarea perelor pergamute", după cum spunea mai tîrziu Andrew Marvell, alegerea lui nu apărea, din vreun punct de vedere exterior, ca un pas revoluţionar. Am putea merge chiar mai departe spunînd că alegerea lui Cromwell în Parlament putea fi prevăzută cu siguranţă, dacă ţinem seama de numărul uimitor de mare de rude apropiate, apreciat la nouă veri[13], pe care urma să le găsească alături de el pe băncile Camerei Comunelor atunci cînd a ajuns acolo prima dată, în martie 1628, incluzînd pe cele din familiile Waller, Whalley, Hammond, Walton şi In- goldsby. Dar dacă existenţa acestei reţele familiale făcea ca atmosfera din Camera Comunelor să i se pară dintr-un anumit punct de vedere amicală, din alte puncte de vedere ea era încărcată cu curenţii electrici ai violenţei şi ostilităţii.

In străinătate, revolta olandezilor contra stăpînitorilor spanioli aprinsese imaginaţia multor experţi în libertatea politică, iar efectele ei se resimţeau îndeosebi în Anglia, nu numai fiindcă ţărmurile Olandei erau atît de aproape, ci şi datorită legăturilor strînse ce existau între protestanţii englezi şi olandezi. Succesele Ligii protestante de sub conducerea prinţului Gustav Adolf‡‡‡‡‡‡‡‡, marele soldat şi erou suedez, erau urmărite în Anglia cu un entuziasm înflăcărat. în ţară, deşi situaţia era indiscutabil furtunoasă, nu era în aparenţă

---

‡‡‡‡‡‡‡‡ Gustav Adolf (1594—1632) — rege al Suediei începînd din 1611. — M.L.

revoluţionară. Pentru majoritatea supuşilor săi, Carol Stuart era singurul conducător al statului, deosebit de toţi ceilalţi pretendenţi la conducere prin simpla posesie a regalităţii. Episcopul de Bath şi Wells a ridicat această temă într-o predică ţinută în faţa primului Parlament al lui Carol : „Fiindcă, deşi pot exista mulţi «piloni», nu există decît *unus rex* §§§§§§§§§, adică marele Pilastru central, iar toţi ceilalţi piloni din regat nu trebuie decît să-l sprijine[14]. Un asemenea concept al monarhiei avea în el ceva mistic, iar extinderea şi natura acestui misticism vor fi puse în discuţie pe măsură ce el se va accentua. Totuşi, mărul discordiei a fost prerogativa regală **********, adică acele puteri ale regelui care depăşeau puterile ce le avea atunci cînd lucra împreună cu Parlamentul, iar nu teoria extremă a dreptului divin. Această teorie, conform căreia regele avea dreptul să facă legi singur, fără Parlament, pare să fi fost aplicată efectiv numai de Iacob I. Sub fiul său însă, punctul de vedere regalist era mult mai puţin îndrăzneţ şi postula doar că, deoarece în fiecare ocîrmuire trebuie să existe o putere mai presus de lege, într-o monarhie această putere supremă revine, evident, regelui. Drept rezultat, el avea dreptul să folosească prerogativa, sau puterile speciale, în anumite cazuri dinainte stabilite, precum şi, în mod neprecizat, atunci cînd bunăstarea generală a regatului cerea acest lucru. în felul acesta, justificarea oricăror noi măsuri extraordinare pentru procurarea banilor se putea baza pe o uzanţă aprobată şi stabilită de multă vreme. Atunci cînd ţara era în pericol, urmau să se aplice impozite adiţionale, aşa cum făcuse şi dinastia Tudor. Carol nu voia să îngăduie nici o inovaţie teoretică în legătură cu ele.

Pentru alţii însă, întreaga noţiune de prerogativă regală prezenta o primejdie ascunsă şi de aceea trebuia privită cu bănuială. N-aveau nimic împotriva prerogativei care îi dădea regelui drepturi speciale în tribunalele pentru probleme de drept cutumiar, drepturi care îi reveneau ca şef de stat, inclusiv acela de a face război şi pace, puterea supremă asupra bisericii şi aceea de a decide în tribunalele Curţii, aşa cum era Curtea Camerei înstelate ††††††††††. Dificultatea consta în sfera neprecizată,

§§§§§§§§§ Un singur rege (in lat. în text). — M.L.

********** Dreptul suveranului, nesupus, teoretic, nici unei restricţii — M.L.

†††††††††† Cameră din palatul regal de la

menţionată mai sus, a prerogativei care îi dădea regelui posibilitatea să judece singur cînd şi dacă situaţia naţiunii impunea măsuri speciale (adică regale) şi să aplice aceste măsuri fără să recurgă la Parlament. Această discreditare practică a rolului Parlamentului, cît se poate de vizibilă în acţiunile regelui Carol din primii ani ai domniei lui, se producea într-o vreme cînd Parlamentul îşi încorda din nou muşchii după anii pasivi ai secolului al XVI-lea. Totuşi, pînă în 1628, nu fusese dezvoltată vreo teorie formală a împotrivirii faţă de rege. Ca şi regele, opozanţii din Parlament se cramponau de trecut în materie de teorie: în timp ce regele pretindea că procedează exact cum procedaseră şi strămoşii lui, Parlamentul i se opunea pe motiv că asemenea practici nu se mai văzuseră în Anglia. Unul din paradoxurile acestei perioade revoluţionare din istoria engleză era acela că ambele părţi au început prin a apela la „vremurile bune de altă dată" pentru a-şi justifica acţiunile.

Revenind acum mai îndeaproape la marele şi împrăştiatul palat Westminster, este important să subliniem faptul că în martie 1628, atunci cînd Oliver Cromwell a sosit acolo, oricare va fi fost loialitatea tradiţională a multora dintre supuşii regelui Carol, datorită legăturilor sale de familie, Cromwell a pătruns imediat şi în mod firesc într-un grup deja format, deşi încă amorf, de critici ai monarhiei. Cu un an înainte, anumiţi membri ai Parlamentului preferaseră să fie întemniţaţi decît să aprobe unul din expedientele financiare ale regelui, adică un împrumut forţat, iar printre aceşti condamnaţi se aflau şi şase rude ale lui Cromwell. Doi dintre ei, Oliver St John şi John Hampden, urmau să fie strîns asociaţi cu el în faima de mai tîrziu. Oliver Cromwell avea deci posibilitatea să afle de la rude apropiate atît cauzele împotrivirii faţă de rege, cît şi necesitatea stringentă a acestei împotriviri. De altfel, primele lui impresii publice despre Carol I nu erau deloc de natură să-1 liniştească.

Mai tîrziu, mulţi dintre poeţii şi scriitorii Curţii vor

Westminster (pe al cărei tavan se spunea că erau pictate stele aurite) în care Consiliul privat judeca atît cauze civile cît şi criminale, în special cele care afectau interesele Coroanei. Judecata se făcea după propria apreciere, şi nu după dreptul cutumiar. Curtea Camerei înstelate a fost abolită în 1640. — M.L.

zugrăvi un tablou trandafiriu al acestei perioade, în contrast cu holocaustul ce urma să vină. Ben Jonson, de exemplu, respingea, într-o odă aniversară din 1629, eventualele nemulţumiri, considerîndu-le produse dezagreabile ale trîndăviei :

> O *timpuri! O moravuri! Dezmăţ din trîndăvie*
> *Ce bîntuie pămîntul ca o epidemie.*

Lucy Hutchinson se apropia mai mult de adevăr atunci cînd privea cu o nostalgie mai cinică spre timpurile apuse cînd ţara era în pace : „Nu putem numi pace liniştea aceea care era mai degrabă asemănătoare cu potolita şi neteda suprafaţă a mării, al cărei pîntec întunecat este fecundat de o furtună îngrozitoare” [15]. Lui Cromwell, care intrase în politică într-un moment atît de critic, căzînd prin naştere de-a dreptul în inima grupului politic protestatar, nu i-ar fi fost niciodată posibil să ajungă la părerea că necazurile Angliei puteau fi atribuite „dezmăţului născut din trîndăvie”. Pentru el erau deja în acţiune două puncte de vedere divergente, unul, în esenţă regalist, şi altul, cu atitudine critică faţă de primul, care, pentru mai multă uşurinţă, putea fi numit parlamentar. Cîte odată aceste două părţi erau numite respectiv Curtea şi Ţara ‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Aceste două puncte de vedere au fost formulate efectiv şi pentru prima dată în Parlament la numai trei luni după venirea lui Cromwell, anume în iunie 1628, prin Petiţia dreptului §§§§§§§§§§.

Acest .document vestit cerea repararea anumitor nedreptăţi notorii, în special arestarea arbitrară, fără judecată, a cetăţenilor, precum şi perceperea arbitrară de biruri. Spre deosebire de proiectele de lege mai vechi, pe care Carol le respinsese, documentul acesta luase cel

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Evident că orice grup care critica monarhia se găsea din cînd în cînd, în sens literal, în opoziţie cu scopurile lui şi firesc că nu exista o opoziţie formală, în sens modern, fiindcă opoziţia faţă de rege era considerată drept trădare. Datorită faptului că componenţa şi scopurile unui asemenea grup au variat între 1628—1643, nu se poate vorbi nici de vreun „partid" politic în sens modern.

§§§§§§§§§§ Declaraţia parlamentară asupra drepturilor şi libertăţilor poporului, acceptată de Carol I. — M.L.

puţin forma de petiţie, sau de rugăminte, deşi în cuprinsul lui se făcuseră încercări de definire, conform prevederilor legii, a drepturilor cetăţenilor. Este semnificativ faptul că John Pym **********, marele conducător parlamentar, se referise la trecut şi la vechile drepturi atunci cînd a vorbit despre legile propuse prin petiţie. „Găsim urme vădite ale acelor legi în ocîrmuirea saxonilor. Ele au avut atîta vitalitate şi forţă, încît au putut să supravieţuiască Cuceririi, ba chiar să impună hotare şi limite Cuceritorului"[1C]. Iar acest trecut nu se afla în secolul al XVI-lea şi nici măcar în epoca Marii Carte a Libertăţilor ††††††††††, ci în îndepărtatele zile de dinaintea Cuceririi normande. Pentru anumiţi partizani ai Parlamentului lung şi teoreticieni politici de pe timpul acela, era un adevăr de necombătut faptul că, în 1066, pe capetele saxonilor liberi fusese pus „jugul normand". Conform acestui argument, Carol I nu era decît cel din urmă descendent al unei dinastii de „cuceritori normanzi", care pregătea în secret privarea de libertăţile lor a bunilor saxoni de odinioară. Aceste libertăţi nu fuseseră niciodată uitate şi erau acum trezite din nou la viaţă prin Petiţia dreptului.

Acceptînd Petiţia fiindcă situaţia lui financiară disperată nu-i oferea altă alternativă, regele a avut grijă să accepte şi apelul la trecut, însă în condiţiile fixate de el. El refuză să primească „mustrarea" care însoţea Petiţia şi suspendă temporar Parlamentul peste cîteva zile. Deşi era de acord să repare nedreptăţile arătate, el declară că, învoindu-se la acest lucru, nu făcea decît să confirme „vechile libertăţi" ale supuşilor săi. Prerogativele lui nu erau încălcate. Regele susţinea şi mai ferm că nu trebuia să dea socoteală de acţiunile lui decît lui Dumnezeu şi că Parlamentul n-avea nici un drept să facă legi fără con- simţămîntul lui. Desigur că, din punct de vedere politic, bătălia începuse, sub ochii lui Cromwell, cu mult înainte ca fascinanta noutate pe

---

********** John Pym (1584—1643) — om de stat englez, cel mai de seamă conducător al opoziţiei parlamentare în prima fază a revoluţiei. — M.L.

†††††††††† Magna Charta Libertatum, acordată de regele Ioan în 1215, 6Ub presiunea baronilor săi. — M.L.

care o prezenta pentru el Camera Comunelor să se fi uzat în asemenea măsură încît să atenueze impresia extrem de puternică pe care i-o făcuse acest episod dramatic.

Politica şi banii nu erau singurele teme ale împotrivirii faţă de rege. Un alt spin în ochii multor supuşi ai lui Carol era religia. Prima cuvîntare înregistrată a lui Cromwell, aceea din februarie 1629, a avut drept obiect periculoasele inovaţii frizînd „papistăşia“, pe care mulţi le considerau că pîngăresc alba mantie a bisericii anglicane ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, precum şi tolerarea generală a delăsării moravurilor, care conducea la tolerarea „papistăşiei" înseşi. în luna noiembrie, regele emisese o Declaraţie în legătură cu religia, care a fost adăugată ca introducere la Cartea de rugăciuni a bisericii anglicane şi în care elementele puritane socoteau că pot recunoaşte vederile „papistaşe" ale arhiepiscopului Laud, favoritul pe cale de înălţare al regelui. Pentru Laud însă pericolul lent şi puternic care ameninţa biserica de stat nu era „papistăşismul", ci puritanismul§§§§§§§§§§. De aceea, tendinţele puritane trebuiau stăvilite. Mai presus de toate nu era permis ca conştiinţa individuală să fie considerată drept îndreptar pentru definirea doctrinei, lucru care era treaba bisericii. De aceea, toţi erau invitaţi să continue „a recunoaşte în mod uniform" tezele bisericii anglicane, „interzicînd cea mai mică abatere".

Răspunsul Camerei Comunelor faţă de această provocare a fost acela de a institui un Comitet pentru religie. Asemenea comitete, care erau, prin însuşi caracterul lor, instrumente antimonarhice, începuseră a fi create încă de la începutul secolului. Un Comitet al plenului Camerei, de exemplu, acel vicleşug premeditat

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Biserica protestantă din Anglia care, la Reforma din secolul al XVI-lea, a repudiat autoritatea Papei în treburile ecleziastice şi temporale, înlocuind-o cu aceea a suveranului tării. — M.L.

§§§§§§§§§§ Mişcare a protestanţilor englezi care considerau că Reforma din secolul al XVI-lea nu era completă şi cereau de aceea noi „purificări" în privinţa formelor şi ritualului, precum şi a celor care s-au separat mai tîrziu de biserica de stat fiindcă o socoteau că nu respectă principiile „pure" ale Noului Testament. — M.L.

prin care toţi membrii Camerei Comunelor erau declaraţi şi membri ai unui Comitet, se putea sustrage autorităţii preşedintelui, care pe vremea aceea acţiona ca reprezentant al regelui, fiindcă astfel Camera îşi putea alege un preşedinte propriu în comitet. în felul acesta, Camera putea rămîne în şedinţă atît cît dorea, iar membrii ei aveau dreptul să ia de mai multe ori cuvîntul. A urmat apoi un alt comitet, ceva mai neînsemnat, ceea ce l-a făcut pe rege să constate cu mînie că această practică se extindea şi să declare peste cîteva luni, tot în 1629, că : ,,Nu ne este necunoscut faptul că în ultimii ani Camera s-a străduit să-şi extindă privilegiile, instituind Comitete generale pentru religie, tribunale, comerţ etc.“ [17]. Oliver Cromwell a fost numit membru al Comitetului special pentru religie. Dacă ar fi să-1 credem pe Milton, primăvara anului 1629 a excepţional de frumoasă, astfel că „desfrînatul Pă- mînt“ se oferea dezmierdărilor Soarelui. Zilele calde ale primăverii au fost petrecute de Cromwell în efuziuni vehemente şi indignate împotriva tolerării ,,papistăşismului“ în cercurile înalte, declarînd că era personal informat şi inspirat în această privinţă de către dr. Thomas Beard.

Exista un anume Manwaring — arăta el — care continua să folosească titlul de predicator, în ciuda faptului că fusese criticat de Parlament pentru predicile lui „papistăşeşti". De fapt, Roger Manwaring fusese mai înainte unul dintre capelanii regelui Carol şi în această calitate ţinuse, în 1627, o predică remarcabilă privind dreptul divin al regelui, ale cărui puteri — dezvăluia el — nu se întemeiau nici pe consimţămînt, nici pe iertare, şi nici pe lege sau chiar pe obicei, ci în mod natural şi direct pe învestirea lor de către Dumnezeu. Toate acestea se potriveau perfect cu o poveste pe care Beard i-o spusese lui Cromwell despre un anumit dr. Alablaster care ţinuse o predică de un „papistaşism răsuflat" la biserica Paul’s Cross. La sfîrşitul ei, Alablaster a fost apărat contra unui atac al lui Beard, care intenţiona să-i combată teza, de către episcopul de Winchester. Acesta l-a obligat pe Beard să renunţe, în ciuda încurajării vădite primite de el din partea episcopului de Ely. Întîmplarea aceasta plină de

sofisticărie religioasă şi de miros de tă- mîie, dacă nu de pucioasă, a cercurilor înalte, a fost relatată, desigur, cu o pasiune impresionantă, fiindcă cel puţin trei din cei prezenţi, printre care era şi Bulstrode Whitelocke, şi-au notat cuvîntarea ********** [1S]. De fapt, comitetul a sfîrşit prin a-1 blama pe Manwaring, obligîndu-1 pe Ca- rol să-i dezavueze predica şi protestînd energic contra „dezvoltării extraordinare a papistăşismului“ chiar în Anglia, ca să nu mai vorbim de Scoţia şi Irlanda. Oliver s-a aflat încă odată în opoziţie cu regele, iar cu acest prilej avem şi dovada angajării sale practice în luptă.

Natura protestatară a acestei angajări din perioada primei lui apariţii în viaţa publică nu poate fi decît confirmată de ultimele scene furtunoase din primăvara anului 1629 ale dezbaterilor Parlamentului. La 2 martie, Cromwell a fost printre cei care au refuzat să întrerupă şedinţa pînă cînd nu se vota rezoluţia lui sir John Eliot, prin care erau înfierate papistăşismul şi subvenţiile ilegale, neaprobate de Parlament. Preşedintele Camerei, sir John Finch, a fost realmente ţintuit pe scaunul lui de către Denzil Holles şi Benjamin Valentine în timpul cît a fost citită rezoluţia. „Aşa să ne ajute Dumnezeu !“ — a urlat Holles. „Ai să stai jos pînă cînd îţi vom da voie să te ridici". Atunci cînd regele Carol a reuşit să dizolve Parlamentul, punînd astfel capăt guvernării parlamentare în Anglia pentru următorii 11 ani, răul se produsese, iar rezoluţiile fuseseră citite. Poate că Oliver a văzut atunci pentru prima dată un act de violenţă corporală, scurt şi energic, executat pentru o cauză dreaptă. Oricare vor fi fost urmările, privind cariera lui

---

********** Una din dificultăţile pe care le prezintă această perioadă constă în faptul că dezbaterile complete ale Parlamentului nu erau publicate oficial, ca acum. Membrii Camerei Comunelor îşi ţineau cîteodată jurnale personale în legătură cu dezbaterile sau le notau măcar. In importantele lui *Jurnale,* sir Simonds D'Ewes a recurs la unele din aceste surse. Prin jurul anului 1640, anumite cuvîntări au început să fie tipărite din ordinul Camerei Comunelor. Ambele procedee erau în mod inevitabil de natură selectivă. De-abia în 1681 s-a adoptat o rezoluţie generală pentru tipărirea votărilor şi a dezbaterilor din Cameră. Totuşi, procesele-verbale ale şedinţelor, în care erau înregistrate proiectele de lege votate şi diferitele stadii ale votării, începuseră să fie redactate pentru prima dată sub domnia lui Eduard al Vl-lea (1547—1553) ”.

viitoare, ale impresiilor pline de tîlc lăsate de acest incident, atunci cînd Oliver s-a întors pe propriile lui ogoare de la Huntingdon el fusese martor la Westminster al unor momente de mare surescitare. Edmund Ludlow, descriind în memoriile lui scena în legătură cu preşedintele Camerei Comunelor, spunea că regele Carol „trebuie să fi observat că pulsul naţiunii bătea puternic spre libertate[1120]. Oliver Cromwell făcuse şi el parte din acest puls.

Ca şi în copilărie, asprimea lui Cromwell era şi acum amestecată cu înclinaţii spirituale. Povestea primilor săi ani de la Londra şi scurta, dar violenta încăierare din Parlament prezintă acelaşi contrast între acţiunea aparent directă şi volbura interioară a unor ape mai adînci şi mai posomorite. Se ştie din catastifele lui sir Theodore Ma- yerne, un doctor celebru care practica pe atunci la Londra, că Oliver Cromwell l-a vizitat la 19 septembrie 1628, adică după şase luni de la alegerea lui în Parlament. Ma- yerne, un bărbat între 50 şi 60 de ani, putred de bogat, plin de succese şi fiu al unui vestit protestant francez, îl tratase mai de mult pe regele Henric al IV-lea al Franţei şi va număra în viitor printre pacienţii săi permanenţi pe regele Carol şi pe regina Henrietta Maria. Din cauza burţii lui imense, ieşea rar, preferind să-şi noteze acasă, într-un registru, evoluţia bolii pacienţilor şi să le aştepte următoarea vizită. Se pare că Cromwell băuse ape medicinale la Wellingborough (în Northamptonshire), care se bucurau de suficientă preţuire pe vremea aceea pentru ca înşişi regele şi regina să petreacă un sezon acolo ca să le soarbă pe îndelete. Faptul acesta nu făcuse însă decît să agraveze starea lui Cromwell. De altminteri, pielea lui Cromwell era foarte uscată şi scorojită, iar el avea o durere recurentă în stomac după trei ore de la masă, care nu cedase deocamdată în faţa nici unui remediu, precum şi o durere persistentă în partea dreaptă. Mai presus de toate însă, marele doctor notase că îl găsise pe „Monsr. Cromwell[11] *„valde melancholicus"* [21], adică extrem de melancolic, ceea ce era de rău augur pentru pacient.

Aceasta nu era singura indicaţie că energicul protestatar, care fusese martor la brutalizarea preşedintelui

Camerei, mai avea şi o altă latură, mai puţin aparentă, a firii sale. Medic de casă al lui Oliver era dr. Simcott, care şi-a notat mai tîrziu în carnetul lui de tratament că Cromwell luase „mitridat[11], un remediu contra otrăvii, pentru a se apăra de o epidemie, şi că, făcînd aceasta, „şi-a tămăduit faţa plină de coşuri[11]. Acelaşi medic i-a descris lui sir Philip Warwick, mai puţin concis, dar mai sugestiv, anumite incidente petrecute cam pe la aceeaşi dată, însă desigur înainte de moartea lui sir Thomas Steward, unchiul lui Oliver, în 1636. Cromwell — spunea Simcott — obişnuia cîteodată să stea culcat în pat „cuprins de o adîncă melancolie". în alte dăţi, trimetea după Simcott la miezul nopţii sau la alte „ore nepotrivite", fiindcă simţea că moare. în fine, cu alte ocazii a avut „viziuni" stranii în legătură cu marea cruce din centrul oraşului Huntingdon. O altă fantezie care-1 cuprindea pe Oliver era aceea că el urma să fie „cel mai mare om din regat", cuvîntul „rege" nefiind însă menţionat[22]. Aceste revelaţii ale lui Simcott, în acelaşi timp pitoreşti, dar şi patetice, purtau, toate, amprenta a ceea ce am putea denumi, în limbaj modem, epuizare nervoasă. N-are importanţă iacă Oliver era „splenic", adică ipohondru, după cum sugera Simcott, sau *„melancholicus"* cum observase Mayerne, fiindcă s-ar fi putut foarte bine să fi fost pe rînd *şi una, şi alta,* aşa cum sînt fără îndoială mulţi oameni aflaţi în această stare. Deşi un diagnostic medical exact este, evident, imposibil de stabilit după trei sute de ani, avem dovada unei crize puternice pe care Cromwell o suferise atît la Huntingdon cît şi la Londra şi care a fost suficient de gravă pentru a-1 împinge să-1 consulte pe cel mai important medic al zilei.

Mărturia lui Simcott ne arată că suferinţele de pe timpul acela ale lui Oliver erau mai mult de natură mintală decît de natură fizică. N-avem nici o menţiune despre frigurile, probabil palustre, care urmau să-1 chinuie mai tîrziu. Chiar viziunea situaţiei înalte pe care o va do- bîndi (împovărată, fireşte, cu o semnificaţie sinistră de către un regalist care a scris despre ea mai tîrziu cu o totală neputinţă de a prevedea viitorul) se încadrează în şablonul credibil al unui om aflat în chinurile unui fel de suferinţă personală, care simte uneori că nu mai are mult de trăit, alteori că viitorul îi rezervă lucruri mari, în timp ce altă dată este pur şi

simplu prea abătut şi apatic pentru ca să se scoale măcar din pat. Aşa cum am spus mai sus, o asemenea stare de spirit poate fi numită în mod vag, conform terminologiei noastre, drept epuizare nervoasă. în limbaj mistic însă, ea poate fi descrisă drept „noaptea neagră a sufletului", cînd cel care aspiră la divinitate este lipsit dintr-o dată şi cu mare teamă de orice cunoaştere şi atingere a voinţei lui Dumnezeu. în sfîrşit, după limbajul puritan al timpului, o asemenea criză poate fi pusă în legătură cu convertirea absolută, cu alegerea făcută de Dumnezeu, prin care trebuie să treacă orice suflet înainte de a-şi găsi iertarea. Se zice că chinurile despre care am vorbit trebuie legate de convertirea lui Oliver, admisă de el, însă neavînd o dată precisă.

Mult mai tîrziu, în 1638, Oliver Cromwell a scris cu privire la convertirea lui o scrisoare fascinantă „iubitei lui verişoare“, d-ra St John, fiica unchiului său Henry Cromwell, în care se amestecau extazul şi umilinţa de sine. în timp ce respingea modest complimentele pe care verişoara i le făcuse pentru talentele lui, Cromwell se arăta totuşi pregătit „să-1 cinstesc pe Dumnezeu, arătînd ce-a făcut El pentru sufletul meu... Cu adevărat, nici o altă biată fiinţă nu are mai mult temei ca mine să mărturisească pentru cauza lui Dumnezeu... Dumnezeu să mă primească ca fiu al său şi să-mi poruncească să trăiesc în lumină, să ne ajute pe noi să trăim în lumină, fiindcă el este lumina. El este acela care ne-a luminat întunericul şi bezna. Nu mă încumet să vorbesc, El îşi ascunde faţa de la mine. El îmi îngăduie să văd lumina în lumina Lui. O rază într-un loc întunecat are în ea nespus de multă mîngîiere. Binecuvîntat fie numele lui fiindcă luminează o inimă atît de întunecată ca a mea ! Ştii ce fel de viaţă am dus eu. Oh ! am trăit în întuneric şi l-am iubit şi am urît lumina. Am fost o căpetenie, dar căpetenia păcătoşilor. Acesta e adevărul : am urît cucernicia şi totuşi Dumnezeu se îndură de mine. O, bogăţia îndurării lui ! Lau- dă-L pentru mine, fiindcă a început o lucrare bună pe care are s-o desăvîrşească pînă în ziua judecăţii..." [23].

Avem de-a face aici cu graiul autentic al convertitului, al unui om atins de graţia divină şi care simte lucrarea lui Dumnezeu înlăuntrul lui. Este vorba, de asemenea, printre altele, de prima destăinuire

sinceră, în scrisorile care ne-au rămas de la Oliver, a acelei înclinări religioase, aproape maniace, întreţesută dens cu expresii biblice sau semibiblice, care se va manifesta atît de pronunţat mai tîrziu în toate comunicările lui, începînd cu rapoartele asupra bătăliilor şi pînă la cuvîntările lui din Parlament. Influenţa biblică a fost, fireşte, extrem de puternică în decursul întregii lui vieţi. Biblia regelui Iacob, aşa cum era ea numită, adică traducerea autorizată a Bibliei, publicată pentru prima dată în 1611, atunci cînd Oliver era băiat de 12 ani, se poate spune că a fost, de departe, cea mai covîrşitoare prezenţă literară în toate scrisorile şi cuvîntările lui, deşi se afirma că în ele ar fi şi urme ale versiunii calviniste, folosită în decursul anilor de şcoală ai lui Oliver de către dr. Beard, ca, de exemplu, în scrisoarea de mai sus. Fără îndoială că Cromwell îşi aducea aminte de asemenea expresii din copilărie [24]. Este important să insistăm asupra conţinutului textului de mai sus, fiindcă din el nu rezultă că Oliver şi-ar fi exprimat aici regretul pentru abaterile pe care le-ar fi putut săvîrşi înaintea căsătoriei, deci cu aproape 20 de ani mai înainte, deşi această concluzie a fost trasă din ultimele rînduri ale scrisorii la care ne-am referit, pentru a confirma poveştile regaliste despre dezmăţul lui care ar fi continuat încă multă vreme şi după anii tinereţii. Trebuie să facem o distincţie netă între viciile tinereţii şi „întunericul" de care vorbeşte Cromwell în scrisoare.

Acest fel de întuneric, adică întunericul care învăluie spiritul înaintea convertirii, era un concept important al gîndirii puritane de pe acea vreme. Pentru puritani sau — ceea ce este acelaşi lucru — pentru calvinişti, fiindcă puritanismul era o doctrină care îşi avea obîrşia în preceptele elaborate de Calvin cu un secol mai înainte, convertirea, adică chemarea de către Dumnezeu, era de cea mai mare însemnătate. Aşa cum a arătat Calvin în „Instituţii", „legămîntul vieţii nu a fost făgăduit în măsură egală pentru toţi oamenii", iar pe de altă parte „Dumnezeu dă unora ceea ce refuză altora". Totuşi, fără iertare nu poate fi mîntuit nimeni. Aleşii, sau „sfinţii", aşa cum erau cunoscuţi pentru credincioşi aceşti norocoşi deţinători ai iertării, nu se năşteau cu darul iertării. Spre deosebire de romano-catolici, de exemplu, puritanii nu credeau că pot obţine mîntuirea cu ajutorul

unei taine exterioare, cum este aceea a botezului, care îi curăţă pc catolici de pata păcatului originar. Dimpotrivă, calviniştii şi urmaşii lor credeau că mîntuirea vieţii putea fi obţinută numai prin alegerea de către Dumnezeu a cîte unui om luat în parte care, datorită acestui fapt, simţea că Hristos lucrează înăuntrul lui. Fiindcă Dumnezeu şi-a dăruit aleşilor Fiul, pentru a-i sprijini. Burnet †††††††††† spunea despre Oliver că : „Ideea lui îndrăgită era că odată devenit copil al lui Dumnezeu va rămîne veşnic copilul lui Dumnezeu" [25]. Sfinţii nu puteau pierde mîntuirea. Pentru aceste două motive, convertirea, sau recunoaşterea adevărului mîntuirii, putea fi considerată ca un eveniment spiritual de importanţă covîrşitoare în viaţa oricărui membru al clasei aleşilor.

în ce consta convertirea ? O autoritate în materie scria, pe bună dreptate, că esenţa acesteia era întotdeauna o nouă naştere. Trăirea ei era aproape întotdeauna prin ea însăşi culminantă.

Dacă admitem că convertirea spirituală a lui Oliver, şi nu prefacerea lui din desfrînat în om cucernic, a fost la rădăcina îndoielilor şi misterioasei boli care i-a afectat atît mintea cît şi trupul, atunci nu ne mai rămîne decît să încercăm a stabili data acestui eveniment cu caracter de cataclism din tinereţea lui. Pare evident că faptul a putut să se producă numai după întoarcerea lui Cromwell la Huntingdon, la un timp oarecare de la prorogarea Parlamentului în 1629, şi înainte de mutarea lui la St Ives în 1631, fiindcă procesul de autoanaliză era evident în plină desfăşurare în timpul vizitei lui la Londra, unde întîlnirea cu sir Theodore Mayerne, care nu se putea datora decît unei tensiuni extreme, a fost cerută în septembrie 1628. Este adevărat că dr. Beard l-a propus pe Oliver pentru funcţia de deputat în 1628, lucru pe care — după cum s-a susţinut — el n-ar fi consimţit să-1 facă în nici un caz dacă Oliver n-ar fi trecut prin „renaşterea lui spirituală.*[1] Afir- mînd însă acest lucru, ar însemna să facem o apropiere prea strînsă între reflecţiile lăuntrice ale lui Oliver şi ex-cesele exterioare ale tinereţii lui. Ar fi fost posibil, la urma urmelor, ca el să ducă o viaţă integră chiar fără să

---

†††††††††† Gilbert Burnet (1643—1715) — episcop scoţian de Salisbury. A scris *Istoria Reformei în Anglia* şi *Istoria timpurilor mele.* — M.L.

facă parte dintre aleşi şi trebuie să presupunem că Oliver a făcut acest lucru începînd din 1620, chiar dacă bezna lui interioară nu fusese încă formal iluminată. Toată lumea a fost de acord că după „renaşterea*[1] lui, Oliver nu numai că a dus o viaţă demnă, ci chiar o viaţă strict religioasă. In „Istoria** lui, episcopul Burnet, care avusese ocazia să afle diferite amănunte de la contemporanii lui Cromwell, scria că acesta „a dus o viaţă foarte severă timp de aproape 8 ani înaintea războiului[11]. Avînd în vedere că Burnet, care era scoţian, socotea că pacea se sfîrşise în 1638, atunci cînd a izbucnit războiul dintre Scoţia şi Anglia, putem considera drept dată verosimilă şi aproximativă a convertirii lui anul 1630 [26].

S-a produs fără îndoială, în jurul acestei date, o schimbare în modul de comportare a lui Oliver : anii care au urmat au arătat o hotărîre mai închegată în conducerea treburilor lui, ca şi cînd examenul său de conştiinţă ar fi fost canalizat spre o consultare cu Atotputernicul, în opoziţie cu monologul chinuitor şi sumbru de mai înainte al sufletului său supus supliciului. în faţa lui stătea însă şi o schimbare a locuinţei lumeşti. Dar chiar înainte de a părăsi Huntingdonul, Cromwell se trezi amestecat şi mai adînc în politica locală aflată în dispozitiv de bătaie, ca şi cînd drogui stimulator, însă aducător de neastîmpăr, al politicii odată intrat în sînge nu i-ar fi permis să se abţină de la noi acţiuni. Cele două puncte de litigiu care îl preocupau la întoarcerea în oraşul natal evidenţiau, amîndouă, anumite aspecte regretabile ale scenei contemporane. Unul era în legătură cu cîrmuirea locală : Cromwell se număra printre conducătorii unui grup care protesta în gura mare, în decursul anului 1630, împotriva unor schimbări propuse în structura conducerii oraşului Huntingdon. Se punea întrebarea dacă era posibilă acordarea, la cererea bailivilor ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ şi a deputaţilor Huntingdonului, a unei noi orînduiri pentru conducerea consiliului municipal. Conform acestei propuneri, un corp de consilieri municipali şi un secretar, aleşi cu toţii pe viaţă, împreună cu un primar, ales în fiecare an, urma să înlocuiască vechiul corp com-

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Funcţionari administrativi, subordonaţi direct şerifului, adică şefului puterii executive a comitatului. — C.M.

pus din doi bailivi şi un consiliu obştesc în care intrau 24 de membri aleşi liber în fiecare an. Bailivii au avut în cele din urmă cîştig de cauză, iar procesul de transformare a Huntingdonului într-un „tîrg putred" §§§§§§§§§§§, aşa cum era de fapt, nu a mai putut fi stăvilit.

Victoria n-a fost obţinută însă pînă cînd lordul sigiliului privat ********** n-a fost obligat să întocmească un raport asupra acestei chestiuni, raport care se referea în bună măsură şi la modul violent în care Cromwell şi tovarăşii lui şi-au desfăşurat opoziţia. Ceea ce provocase neînţelegerea fusese faptul că noul aranjament împuternicea pe primar şi pe consilierii municipali să ridice magistraţilor dreptul la pămîntul obştei, precum şi acela de a aplica amenzi mari. Domnul Cromwell din Huntingdon a folosit „cuvinte dezonorante şi indecente" împotriva primarului din Huntingdon şi a avocatului Bernard. Este adevărat că acum lordul sigiliului privat spunea că trebuie să se facă pace „deoarece cuvintele lui Cromwell au fost nedrepte şi se recunoaşte că au fost pronunţate din mînie şi patimă, astfel că se cere ca ele să fie uitate, mai ales că am constatat că domnul Cromwell este dornic să rămînă prieten cu domnul Bernard care, iertînd întîmplările neprietenoase, are aceeaşi dorinţă" [27]. Una din deducţiile pe care le putem trage din acest incident în ceea ce priveşte viitorul este înclinarea lui Cromwell de a se manifesta impulsiv. Cealaltă deducţie se referă la via lui simpatie pentru necazurile oamenilor din oraşul în care trăia.

Cel de al doilea protest era în legătură cu una din problemele mai vaste care îl preocupaseră şi la Westminster, anume aceea a mijloacelor mîrşave folosite de Coroană pentru a stoarce bani. Se stabilise o regulă conform căreia orice proprietar independent al cărui pămînt aducea un venit mai mare de 40 de lire sterline pe an era obligat fie să ia parte la încoronarea regelui şi să aibă costisitoarea onoare de a fi ridicat la

---

§§§§§§§§§§§§ Poreclă dată localităţilor care, deşi decăzute şi avînd un număr foarte mic de alegători, continuau să se bucure de dreptul de a trimite deputaţi în Parlament, ceea ce înlesnea corupţia electorală. „Tîrgurile putrede" au fost desfiinţate prin reforma electorală din 1832. — C.M.

********** Funcţie care, la origine, a constat în păstrarea sigiliului privat al regelui şi, totodată, într-un fel de secretariat al consiliului privat al acestuia. Astăzi este echivalentul unui ministru fără portofoliu. — C.M.

rangul de cavaler, fie să plătească o amendă sau o compensaţie bănească pentru absenţa lui. Oliver intra în categoria destul de mare a celor ce nu-şi respectaseră această obligaţie la încoronarea din 1625 a regelui Carol, astfel că nici nu fusese făcut cavaler, dar nici nu plătise. Atunci cînd au fost numiţi împuterniciţii care trebuiau să-i urmărească pe infractori la faţa locului spre a îndrepta finanţele regale, numele lui Oliver a apărut pe lista neagră a celor care urmau să depună cei dintîi compensaţia bănească, pentru ca apoi dovada plăţii să fie dusă împuterniciţilor vistieriei statului. Cei care refuzau să plătească urmau să fie daţi în judecată pentru nesupunere în faţa tribunalelor vistieriei statului. Mai întîi Oliver a refuzat să plătească, iar cînd amenda a fost plătită în fine, în aprilie 1631, manuscrisul catastifului arată că numele lui Cromwell a fost adăugat ulterior pe lista celor care îşi schimbaseră părerea, ceea ce lasă să se presupună că — aşa cum s-a sugerat — amenda ar fi fost plătită de altcineva [28]. Rezultă că, deşi Cromwell n-a avut de suferit pînă la urmă pentru refuzul lui de a se pleca în faţa voinţei regale, exista totuşi o legătură evidentă între refuzul lui prealabil de a lua parte la această cimilitură financiară şi cele văzute de el la Westminster cu mai mulţi ani în urmă.

Cam pe la aceeaşi dată la care fusese plătită compensaţia bănească, Oliver îi scria lui John Newdigate, un gentleman din Warwickshire, în legătură cu o problemă mai personală şi anume cu aceea a unui şoim rătăcit pe care Newdigate îl adăpostise şi îl identificase după inelul prins de picior ca fiind al lui Cromwell. Oliver se scuza faţă de Newdigate că întîrziase să se ocupe de această chestiune („Mărturisesc că v-am neglijat prin aceea că, deşi am primit de la domnia voastră două scrisori, nu am răspuns”), arătînd că şoimul nu era al lui. („Nevoiaşul acesta, proprietarul şoimului, locuieşte în acelaşi oraş cu mine şi a folosit inelele mele“.) Pasiunea lui Cromwell pentru vî- nătoarea cu şoimul avea să ajungă notorie atunci cînd s-a ridicat la ranguri înalte, iar ştirile despre această predilecţie personală au răzbătut pînă în cercurile internaţionale, cu rezultatul că pretinşi admiratori se ploconeau în faţa lui trimiţîndu-i în dar şoimi şi ereţi. Robert Lilburne, unul din comandanţii de

sub ordinele lui din Scoţia, care îi scria în 1654 interesîndu-se de şansele sale de avansare viitoare, a avut grijă să-şi termine scrisoarea cu oferta unor şoimi pentru distracţia marelui bărbat. Situîndu-se pe o latură opusă, un satiric de la *Interregnum* se întreba usturător : „Tu nu vînezi cu şoimul ? De ce nu ne-am juca şi noi ?“ [29]. In ceea ce-1 privea pe Oliver, predilecţia cuiva pentru vînătoarea cu şoimul continua să-i atragă prietenia şi la bătrîneţe, chiar dacă respectivul era regalist. După spusele lui Aubrey, Protectorul Oliver „s-a îndrăgostit” de tovărăşia lui sir James Long, pe care-1 întîl- nise prima dată vînînd cu şoimul la Hounslow Heath. Oliver i-a poruncit lui Long „să-i poarte sabia şi să-1 însoţească la vînătoare[11], ceea ce a făcut ca regaliştii mai habotnici să ridice din sprîncene. Dealtfel, el s-a oprit ca să vîneze pe cîmpiile din apropierea oraşului Aylesbury atunci cînd se întorcea după marea victorie de la Wor- cester [30].

Această predilecţie adine înrădăcinată a englezului provincial, aliată cu plăcerea statornică pe care o procură vînătoarea cu copoii şi dragostea, la fel de trainică, pentru cai, care urma să atragă mai tîrziu atenţia prietenească a străinilor, exprimată prin daruri cabaline provenind din multe colţuri obscure ale Europei, se îmbinau pentru a face din Oliver, din multe puncte de vedere exterioare, tipul nobilului englez de ţară. Faptul că faima şi răspunderea nu l-au făcut să renunţe la aceste distracţii, ci i-au stimulat chiar plăcerea relaxării, este, prin el însuşi, cît se poate de tipic pentru modul de viaţă al multor conducători politici englezi, care rămîneau credincioşi dragostei lor din tinereţe pentru „treburile de la ţară“, întărind şi nu slăbind în felul acesta legăturile cu oamenii pe care îi conduceau. Insă deşi Marvell şi panegiriştii de mai tîrziu s-au ocupat de această înclinaţie bucolică şi atrăgătoare a lui Oliver, „plăcerea pe care i-o făceau caii nărăvaşi... căprioarele sălbatice", şi au preamărit-o, iar caracterul lui fundamental englezesc a fost comentat de mulţi scriitori, ar fi totuşi o greşeală să presupunem că, după ce trecuse de 20 de ani, Oliver mai credea că „propriile lui ogoare" constau doar din întinsele fineţe verzi şi fertile din comitatul Cambridge pe care putea vîna atît de agreabil cu şoimul şi copoii. Mai tîrziu, s-a pus un accent puternic pe singurătatea rurală în care se

dezvoltase în tinereţe. Un exemplu tipic este comparaţia pe care Carrington a fă- cut-o între Oliver şi David „care picotea lungit, îngrijin- du-şi turmele pînă cînd ţara a avut trebuinţă de el“ [31]. Totuşi această polarizare între „timpuriu" şi „tîrziu" se datorează în prea mare măsură cerinţelor efectului literar- pentru a putea fi acceptată în întregime.

Pînă la vîrsta de 32 de ani, Cromwell făcuse trei paşi mari înainte. In primul rînd, se căsătorise în condiţii bune, datorită norocului sau judecăţii sănătoase, şi o apucase pe poteca liniştei casnice care urma să se dovedească cea mai puţin întortocheată din toate drumurile lui. A fost o ho- tărîre importantă, care nu ar trebui trecută cu vederea numai din cauză că rezultatele ei au fost în general negative şi fiindcă, desigur, din exterior e mai uşor să examinezi o căsătorie în lumina încălcărilor decît a respectării ei. Trecuse, în al doilea rînd, printr-o profundă criză spirituală şi suferise groaznic în decursul ei, deşi, ca şi pelerinul lui Bunyan, dobîndise putere din restriştea lui. în fine, în al treilea rînd, Cromwell simţise la Westminster gustul politicii de stat şi luase parte la apogeul celei mai importante lupte constituţionale care avusese loc în An- glia vreme de un secol, adică la prezentarea Petiţiei dreptului, dovedind în prima lui cuvîntare cît de îndepărtate erau simpatiile lui faţă de autoritatea stabilită a timpului, indiferent dacă era vorba de rege sau de biserică. Această pasiune politică odată trezită n-a fost înăbuşită prin suspendarea Parlamentului, ci s-a manifestat în continuare prin apărarea tenace a drepturilor locale. în starea de fermentare în care se găsea Anglia după anul 1630, cu prea mulţi supuşi „uniţi... prin aceleaşi resentimente şi prin aceleaşi temeri" [32], aşa cum o descria un istoric, existau pentru acel David rural din Huntingdon o mulţime de lucruri atît politice cît şi păstoreşti asupra cărora putea să mediteze în timp ce-şi păzea turmele.

3
înălţarea spre putere

Totuşi, pe măsură ce se înălţa spre ranguri şl putere, capacităţile Iui păreau că sc reîmprospătează, ca şi cum şi-ar fi ascuns aptitudinile pînă cînd a venit vremea să le folosească.

Clarendon despre Cromwell în *Istoria Marii Revoluţii*

Următoarea etapă a vieţii lui Oliver Cromwell a fost caracterizată cel puţin printr-un declin al reuşitelor lui pâmînteşti. Controversa de la Huntingdon şi limbajul necumpănit al lui Cromwell din decursul ei nu puteau să nu influenţeze viitorul lui politic, chiar dacă gîlceava fusese pînă la urmă cîrpăcită. De pildă, şansele lui Cromwell de a fi ales în viitor deputat al oraşului trebuie să se fi micşorat foarte mult din cauza atacului răspicat împotriva consiliului municipal, în a cărui competenţă intra conducerea acestei alegeri. Este de asemenea posibil ca şi legăturile lui sociale din Huntingdon să fi avut de suferit. In 1631, casa în liberă proprietate de la Huntingdon, în care 6e născuse, a fost vîndută, iar Cromwell a ajuns doar arendaşul unei ferme de la St Ives, un alt orăşel similar din comitatul Huntingdon, aflat la o distanţă de aproape cinci mile de Huntingdon.

St Ives era o aşezare plăcută pe Ouse, cu un pod care trecea peste acest rîu şerpuitor, iar în jurul ei se întind fîneţele, verzi şi luxuriante vara, şi cenuşii, umede şi bătute de vînturi în timpul iernii. Pămînturile lui Cromwell erau grupate în partea de sud-est a oraşului, unde tradiţia mai leagă încă hambarul lui Cromwell cu locuinţa lui de acolo. Deşi se aseamănă în

mare măsură cu Huntingdonul, St Ives nu era decît un tîrguşor, astfel că nu ajunsese să fie măcar capitala micului comitat. Şi totuşi aici urma Oliver sâ trăiască următorii cinci ani, crescîndu-şi vitele, educîndu-şi copiii şi dovedindu-se a fi un localnic serios prin activităţile lui privind alegerea unui supraveghetor al pajiştilor, drumurilor sau şoselelor orăşelului St Ives. Şi deşi aceste îndeletniciri erau de o natură oarecum mai banală decît cele care intrau odinioară în sfera lui de proprietar, deputat şi judecător de pace la Huntingdon, documentele arată că Cromwell a luat parte la ele cu energia lui obişnuită. †††††††††† [1]

Totuşi, acest declin social nu a fost însoţit şi de o scădere a dezvoltării spirituale a lui Cromwell. Dimpotrivă, în decursul acestor ani aparent liniştiţi, petrecuţi la St Ives, ardoarea religioasă lăuntrică a lui Cromwell s-a intensificat ca urmare a dureroasei încercări pe care o reprezentase convertirea. Trebuie remarcat în această privinţă că vechiul lui prieten de la Cambridge, Henry Downhall, naşul fiului său Richard, a ajuns vicar la St Ives cam în acelaşi timp cînd Cromwell s-a mutat acolo, astfel că desigur nu i-au lipsit partenerii cu care să discute probleme spirituale. Anii 1630—1640 au reprezentat un interval de răscruce pentru cei de credinţă puritană. In 1633, la vîrsta de 60 de ani, William Laud a fost înălţat la rangul de arhiepiscop de Canterbury de către rege, care, auzind de moartea fostului arhiepiscop, i-a anunţat lui Laud numirea cu următoarele binevoitoare cuvinte : „Lord de Canterbury, eşti cît se poate de binevenit". Acest sentiment regal nu era însă împărtăşit şi de puritani, care se temeau că numirea lui Laud ascundea un plan de reintroducere în Anglia a religiei romano-catolice, fiind considerat un semn prevestitor de rele faptul că regina Henrietta Maria practica această religie cu preoţi, liturghii şi capelă proprie. Cuvintele „papistaş" şi „papistăşesc", aplicate atît de des de către puritani în

---

†††††††††††† Intr-unui din documentele parohiale semnătura lui Cromwell a avut soarta obişnuită de a fi făcută indescifrabilă, în cazul acesta prin tăierea ei de către epitropul unei biserici. Totuşi, în oraşul St Ives, a fost ridicată în zilele noastre pe strada mare o statuie impozantă a lui Cromwell, al cărui deget se îndreaptă spre trecător. Deşi statuia este urîţită regulat cu vopsea roşie, ea reprezintă totuşi o amintire falnică a şederii lui acolo.

această perioadă la ceea ce ei considerau că sînt inovaţii extravagante în ritualul bisericii anglicane, nu erau decît expresii ale acestei temeri. Practica deschisă a romano-catolicismului era considerată pe atunci drept ilegală, codurile de legi prevedeau pedepse grele pentru cei care nu aderau în fapt la practicile bisericii anglicane, iar un preot catolic descoperit în Anglia era pasibil de pedeapsa cu moartea pentru trădare. îngrozitoarea posibilitate a stricăciunii ,,papistăşeşti“ era întrezărită de puritani chiar în anumite tendinţe „arminiene" din lăun- trul bisericii de stat. Cuvîntul „arminian“ venea de la un teolog olandez numit Arminius, care atacase violent unele concepte calviniste, cum era predestinarea, şi ajunsese să fie pus în legătură chiar cu anumite amănunte şi ornamente ale bisericilor şi slujbelor religioase. Lupta tindea să fie dată prin urmare împotriva unor uzanţe din lăun- trul bisericilor sau legate de cultul religios, care, dacă ar fi fost luate separat şi într-un climat cu totul diferit de opinii, ar fi putut părea de o importanţă minoră.

Unul din punctele controversate, în legătură cu care puritanii s-au ciocnit încă de la început cu Laud, a fost acela al distracţiilor din zilele de duminică. Prin tema aceasta delicată a „pîngăririi" zilei Domnului, aşa cum o numeau ei, puritanii nu-şi atrăgeau, desigur, simpatia oamenilor de rînd din Anglia. Au fost, de exemplu, cazuri în care puritanii au tras la răspundere chiar şi pe cei ce făceau gălăgie duminica. *Cartea petrecerilor* a lui Iacob I, care introducea controlul statului asupra distracţiilor, a fost reeditată în 1633. Laud interzicea să se mai aplice în viitor pedepse pentru asemenea încălcări, iar spectacolul public al reginei Henrietta Maria distrîndu-se la Curte duminica, îi făcea pe puritani să înţeleagă prea bine neplăcutul mesaj. Datorită inocentei ei dorinţe galice de a dansa şi a se juca, regina urmărea chiar spectacolele de amatori, faţă de care puritanii aveau atîta aversiune. O altă controversă iritantă era legată de poziţia şi împodobirea mesei cuminecăturii, deoarece luminările şi tapiseriile bogate erau considerate de puritani drept semne ale unei ,,papistăşiri“ incipiente. închinarea la auzirea numelui lui Iisus şi folosirea semnului crucii, în special la slujba botezului, erau şi ele puncte de litigiu. John Owen, care urma să devină mai tîrziu capelanul lui Cromwell, a

spus o dată, într-o predică ţinută în faţa Parlamentului, că „picturile, semnul crucii, crucifixurile, înclinările, plecăciunile adînci, altarele, făcliile, ostiile, orgile, imnurile, grilajele pentru spovedanie, statuile, odăjdiile, acoperă- mintele de altar“ trebuiau considerate drept o „spoială catolică" aplicată cultului anglican. [2]

Atitudinea lui Laud şi a clerului care îl urma, precum şi fajotul că numărul arminienilor a început, fireşte, să_ crească după numirea lui ca arhiepiscop nu erau menite să dezamorseze această situaţie incendiară potenţională. Dealtfel, toleranţei puritane nu i se răspundea prin toleranţă anglicană. Laud, care nu vedea în aceste practici decît ritualuri care ţineau din vremuri vechi de biserica anglicană, înfruntă protestele cu hotărîrea, la fel de aprigă, de a stîrpi din rădăcini particularităţile de cult proprii protestatarilor. Cuvîntul de ordine urma să fie uniformitatea şi trebuia să se ştie o dată pentru totdeauna că biserica anglicană, şi nu conştiinţa individuală a puritanilor, era organul îndreptăţit să hotărască în ce avea să constea această uniformitate. Dacă regele Carol ar fi numit ca arhiepiscop un om cu un caracter mai puţin legat de litera legii şi care s-ar fi condus după principiul „roagăte şi lasă şi pe alţii să se roage“, s-ar fi ajuns poate la un oarecare aranjament bazat pe diferenţe locale conforme cu conştiinţa oamenilor şi a păstorilor lor, aşa cum se întîmplă şi astăzi în biserica anglicană. Dar, aşa cum stăteau lucrurile, predispoziţiile lui Laud şi cele ale puritanilor erau irevocabil opuse unele faţă de celelalte.

O particularitate a datinei religioase, care a căpătat o mare importanţă în această atmosferă de frămîntare, era predica săptămînală din biserica locală, la care toată lumea din Anglia era obligată, prin lege, să participe. Puritanii avuseseră şi continuau să aibă o poziţie foarte categorică în legătură cu predicile. Entuziasmul, care era o caracteristică marcantă a cauzei lor, îşi găsea expresia firească în predică, care îi însufleţea pe conducători şi pătrundea în inimile oamenilor de rînd. Stilul predicatorilor varia. Exista, de exemplu, un predicator din Anglia de est, dr. Bedell, a cărui voce era înceată, iar gesturile puţine, însă nobila gravitate a înfăţişării şi pioşenia comportării lui aveau o mai mare înrîurire asupra ascultătorilor decît elocvenţa superioară şi pronunţia mai pompoasă a altora.

Predicatorul John Rogers, pe de altă parte, avea obiceiul să se apuce cu mîna de baldachinul amvonului şi să „răcnească groaznic, pentru ca să înfăţişeze chinurile celor osîndiţi“, o performanţă care, dacă ar fi să credem cuvintele unui postăvar din Dedham, martor la o asemenea exhibiţie, avea „o forţă stimulatoare". însuşi Cromwell avea o predispoziţie puternică de predicator, pe care şi-o exterioriza prin cuvîntări mirene, fiindcă, după cum i-a spus ruda sa, episcopul Williams din Lincoln, regelui Carol I, Oliver servise ca „purtător de cuvînt public al sec- tanţilor, apărîndu-le drepturile cu mare îndărătnicie". Heath afirma că, spre sfîrşitul deceniului, Cromwell „se recunoştea din ce în ce mai des şi în mod public drept predicator şi predica altora, precum şi familiei sale aşa cum încuviinţa şi hotăra comunitatea religioasă". [3]

Este evident că oamenii de acest fel nu prea sînt pre- dispuşi să accepte în mod pasiv predici ale căror precepte le sînt potrivnice, după cum nici comunităţile religioase nu erau chiar cu totul lipsite de putere, atunci cînd era vorba de alegerea unui predicator, în special de cînd salariile pastorilor deveniseră atît de sărăcăcioase. Acest fapt dădea membrilor unei comunităţi religioase posibilitatea fie să contribuie împreună la mărirea salariului unui pastor, a cărui teologie o aprobau, fie să folosească un „lector" din afară. Aranjamentele financiare în legătură cu funcţiile de predicatori difereau foarte mult unul de altul. Se socotea, de exemplu, că se face o faptă bună atunci cînd grupuri de negustori londonezi subscriau o sumă de bani pentru plata unui predicator dintr-un district periferic, în timp ce în alte părţi predicatorul era ales şi plătit de co- munitatea religioasă, deşi acordul episcopului continua să fie necesar. Importanţa acestor predicatori ca mijloc de răspîndire a învăţăturilor neortodoxe era apreciată la justa valoare atît de Laud şi de rege, cît şi de grupările care îi foloseau cu atîta încredere. Totuşi, chiar dacă nu toţi predicatorii erau în mod necesar subversivi, problema viitorului unui anumit predicator a fost dezbătută cu înverşunare de rege şi de autorităţile locale. Comunitatea religioasă din Huntingdon alesese drept predicator pe doctorul Beard. în 1633, cînd acesta a murit, postul lui a fost declarat suprimat, iar cînd asociaţia negustorilor de textile din Londra a numit,

indignată, un nou predicator în acel oraş, rezervîndu-şi dreptul să se descotorosească de el atunci cînd va dori şi fără să ţină seama de ceea ce va zice episcopul, predicatorul acesta a fost dat şi el afară, după ce Laud apelase la rege.

Nu este greu de presupus direcţia în care s-au îndreptat simpatiile lui Cromwell în această controversă. Corespondenţa lui arată însă că, de fapt, el a depăşit simpla simpatie şi a adresat îndemnuri personale celor aflaţi în situaţia de a sprijini asemenea locuri de predicatori. Intr-o scrisoare din ianuarie 1635, adresată „mult iubitului prieten" domnul Storie, probabil cu scopul de a obţine repunerea în drepturi a aceluiaşi predicator din Hunting- don, Cromwell justifica importanţa pe care o acorda hranei sufleteşti. îl îndemna pe Storie să-şi aducă aminte că „construirea spitalelor are grijă de trupurile oamenilor, construirea templelor materiale este socotită drept o operă cucernică, dar cu adevărat caritabili şi cu adevărat pioşi sînt acei ce procură hrana spirituală, adică cei ce clădesc templele spirituale. O asemenea operă a fost reprezentată de angajarea de către domnia ta a unui predicator în comitatul nostru". îi mai atrăgea, de asemenea, atenţia asupra importanţei vitale a unor asemenea subvenţii, mai ales acum cînd ele erau atacate de cei mari : „Şi, desigur, domnule Storie, ar fi un lucru jalnic dacă am lăsa să se desfiinţeze acest post... în aceste timpuri în care vedem că ele sînt suprimate cu prea multă pripeală şi brutalitate. Concluzia scrisorii se refera la fapte : „Ştiţi, domnule Storie, că a retrage plata ar însemna să lăsăm ca postul de predicator să se desfiinţeze, fiindcă cine se duce la război pe propria lui cheltuială ? Te implor, de aceea, în numele lui Iisus Hristos, să trimiţi subvenţia, astfel ca bunul om să-şi primească plata. Sufletele fiilor lui Dumnezeu te vor binecuvînta pentru această faptă şi aşa voi face şi eu“

In ciuda zelului unor recrutori de prozeliţi, cum era Cromwell, şi a banilor puşi la dispoziţie de domnul Storie şi de cei de seama lui (deşi este de sperat că a răspuns acestui apel fierbinte şi i-a trimis „bunului om“ plata lui), starea nefericită a puritanilor nu se uşura pe măsura trecerii deceniului. Referindu-se la suprimarea locurilor de predicatori, aplicată mult prea des de

duşmanii adevărului sfînt, adică de episcopi, Cromwell atinsese unul din aspectele acestei stări. Starea sufletească a întregii ţări era calmă, dar plină de amărăciune : în anii 1630 şi 1631 recolta fusese proastă, iar sărăcia bîntuia pretutindeni. Opoziţia politică, atît de zgomotoasă cînd Parlamentul era întrunit, era acum, în decursul lungii ei tăceri oficiale, mai degrabă în aşteptare decît lipsită vremelnic de glas. Nu era deci surprinzător faptul că ochii multora dintre aleşi se îndreptau din ce în ce mai mult spre Lumea Nouă de dincolo de mări, unde conştiinţa putea să se dezvolte din plin şi să fie urmată de prosperitate şi unde şicanele controlului regal sau episcopal puteau fi uitate prin întemeierea unei împărăţii cucernice. Se pare că însuşi Cromwell luase în considerare, la începutul anilor ’30, posibilitatea emigrării în America de Nord a lui şi a familiei sale.

in această perioadă emigrarea spre Lumea Nouă a foşţ pusă în legătură mai mult cu opoziţia politică faţă de regele Carol I, deşi adevărul era că atît emigrarea, cît şi opoziţia erau simptomele gravelor nemulţumiri faţă de starea de lucruri din Anglia. Organizarea societăţilor create pentru colonizarea anumitor regiuni din cealaltă parte a Atlanticului era un mijloc prin care adversarii politici ai regelui aveau posibilitatea să se ţină, fără constrîngere, în legătură, în decursul prelungitei absenţe a Parlamentului. Printre oamenii cărora li se datora mai ales crearea societăţii New Providence Company se numărau contele de Warwick, lordul Saye and Sele, sir Nathaniel Rich şi contele Holland, toţi puritani proeminenţi, care făcuseră parte şi mai înainte din partidul celor ce se împotriveau Curţii. Numărul lor s-a mărit mai tîrziu prin oameni ca John Pym, Oliver St John şi sir Thomas Barrington. Ceea ce l-a făcut pe John Winthrop să-şi asigure privilegiul asupra societăţii Massachusetts Bay Company, pentru ca să-şi creeze acolo, pe coasta de răsărit a Americii, propria lui împărăţie religioasă, a fost destituirea lui din serviciu în anul 1629. Deşi soarta celor două societăţi, New Providence şi Massachusetts, urma să fie foarte diferită, prima transformîndu-se într-o asociaţie de corsari interesată să dijmuiască bogăţiile spaniolilor, iar cealaltă într-un stat teocratic, totuşi începuturile lor au fost foarte asemănătoare. [5]

în legătură cu proiectata emigrare a lui Oliver Cromwell, desigur că n-a rămas neobservat faptul că unii din cei legaţi de New Providence Company îi erau rude apropiate. Conform unei poveşti repetate de unul din primii săi biografi regalişti şi însuşită de istoricii secolului al XVIII-lea de pe ambele părţi ale Atlanticului, în 1638 Cromwell s-ar fi îmbarcat pe o corabie ancorată pe Tamisa şi gata să-şi ridice pînzele, împreună cu alţi doi viitori conducători parlamentari, Arthur Haselrig şi John Hamp- den. în ultimele clipe însă, Consiliul de stat a refuzat să le permită plecarea. Deşi pînă la urmă ordinul a fost revocat, în decursul acestei amînări „cele trei persoane vestite, pe care presupun că adversarii lor nu le-ar fi reţinut cu atît zel în ţară dacă ar fi prevăzut evenimentele", cum a scris Cotton Mather în 1702, au coborît din nou, una după alta, pe puntea de debarcare [c]. în felul acesta şi potrivit punctului de vedere al acestui scriitor, America a fost fie cruţată de multe necazuri, fie lipsită de o faimă neînfăptuită. De aceea, posibilităţile dramatice pe care le-ar fi oferit cariera lui Oliver Cromwell în Lumea Nouă, şi nu în Lumea Veche, pot forma, desigur, un subiect interesant de speculaţie.

Totuşi, în ciuda persistenţei acestei istorisiri, proiectata plecare din 1638 este prea tîrzie pentru ca să se potrivească cu cele ce mai ştim despre starea de spirit şi despre deplasările lui Cromwell din această perioadă. Adevărata poveste a emigrării lui aparţine unei epoci mai vechi şi are o geneză mai profundă. N-avem nici un motiv s-o punem la îndoială, deşi regaliştii au încercat, în mod incorect, s-o lege de o întîmplare cu totul deosebită, petrecută mai tîrziu, sugerînd că Cromwell dorise să fugă fiindcă îşi irosise averea, calomnie contrazisă de faptul că sir Thomas Steward, unchiul dinspre mamă al lui Oliver, murise în 1636, lăsîndu-1 pe acesta moştenitor principal. [7] Ştim însă că ideea unei Lumi Noi puritane l-a atras pe Cromwell în tot răstimpul vieţii : corespondenţa lui dovedeşte interesul său continuu şi cald pentru cutezătorii care plecaseră în marea căutare de dragul conştiinţei. Cuvîntările lui din vremea cînd era Lord-Protector şi multe din aspectele politicii lui externe dovedesc o concepţie pur şi simplu romantică despre idealul colonial şi anume aceea de a găsi sau de a întemeia o viaţă cucernică. Ideea de a face el însuşi saltul i-a stăruit în minte după anii ’30.

Conform spuselor lui Clarendon, în 1641, anul în care *Marea Mustrare* ########## a fost prezentată regelui, Cromwell i-ar fi şoptit lui Falkland la ureche că, dacă situaţia lui nu s-ar fi îmbunătăţit, s-ar fi hotărît să emigreze. Deşi reprezenta, din anumite puncte de vedere, un gest disperat pentru un englez, emigrarea nu era considerată totuşi drept un gest excepţional sau deosebit de temerar în cercurile prin care se mişca Cromwell, unde întoarcerea cam pe timpul acela a lui John Winthrop cel tînăr din Massachusetts trebuie să le fi dat multor puritani posibilitatea să asculte nemijlocit dări de seamă asupra vieţii din colonie. Atît lordul Warwick, cît şi lordul Brooke luaseră şi ei în considerare acest pas în perioada cea mai întunecată pentru puritani, iar un bărbat ca sir Mathew Boynton, care a ajuns mai tîrziu deputat în Parlamentul lung, i-a scris Jui Winthrop, aflat în Massachusetts, în legătură cu anumite aranjamente privind o casă „pentru cazul cînd vin acolo" [8].

Insă în jurul anului 1638, Cromwell era proprietar şi un om a cărui viaţă luase altă întorsătură, cu alte angajamente şi alte responsabilităţi. S-ar putea chiar să fi considerat moartea lui sir Thomas şi moştenirea drept manifestare a providenţei divine, semnul pe care îl solicita lui Dumnezeu dacă trebuie să emigreze sau nu. Această părere s-ar potrivi foarte bine cu respectul lui religios, din anii de după 1640 şi de mai tîrziu pentru asemenea hotă- rîri ale divinităţii. Testamentul lui sir Thomas a fost redactat la scurt timp după moartea soţiei lui, în ianuarie 1636, dezminţind astfel o altă bîrfeală regalistă cum că Cromwell ar fi încercat să intre cu anticipaţie în posesia averii unchiului său, dovedind că acesta era nebun. Prin acest testament, Cromwell moştenea o moşie, pe care Heath o socotea că trebuia să aducă un venit de 400 pînă la 500 de lire sterline pe an, precum şi o poziţie socială locală, foarte însemnată, la Ely. Faptul acesta era o indicaţie că Cromwell intenţiona să rămînă pînă una alta în Anglia, în felul acesta, joaca lui Cromwell cu ideea emigrării nu numai că n-a avut nici o legătură cu risipa sau ruina, ci a fost de fapt o încercare extrem de serioasă de a găsi o soluţie crizei spirituale şi morale cu care se confruntau

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Este vorba de petiţia adresată Coroanei în 1641 de Camera Comunelor. — M.L.

atî- ţia puritani. Proiectul acesta n-avea nimic blamabil în el, aşa cum au încercat să-1 considere unii scriitori de mai tîrziu, ci doar îl aşază pe Cromwell în mulţimea de oameni onorabili, dar nefericiţi care încercau pe timpul acela să decidă în mod precis unde urma să se desfăşoare propriul lor viitor.

Familia lui Cromwell se mută acum la Ely, în casa în care se născuse mama lui Oliver, sora lui sir Thomas. Sir Thomas nu avusese copii, iar prin generosul lui testament îl făcea pe Oliver legatar universal, cu excepţia unui venit pentru mama lui Oliver şi a cîtorva danii neînsemnate, ca, de exemplu, 5 lire pentru fiul cel mai mare al lui Oliver. Averea consta din diferite proprietăţi aflate în jurul oraşului Ely, precum şi în interiorul lui, majoritatea luate în arendă de la vicari şi de la consiliul canonicilor din Ely. Ele cuprindeau 90 de acri de teren bisericesc din averea obştei oraşului Ely, 8 acri de păşune în Isle of Ely, precum şi proprietatea Bartin din Ely, cu casele, hambarele şi pămîn- turile ei. Mai cuprindeau, de asemenea, pămîntul dat şi nedat în zeciuială al catedralei Holy Trinity, al bisericii St Mary din Ely, al capelei din Chettisham, hambarul din Sextry — al doilea hambar ca mărime din Anglia, după cum susţineau locuitorii din Ely. Nu intrau în moştenire zeciuielile cuvenite capelei din Stuntney, locurile din jurul catedralei şi al bisericii St Mary, precum şi veniturile din căsătorii, confirmări şi înmormîntări în aceste amîn- două locuri §§§§§§§§§§§§. Arenda ce urma să fie plătită trimestrial vicarilor şi consiliilor canonicilor în calitate de stăpîni era de 48 de lire sterline, plus 20 de lire sterline şi 5 quar- teri ********** din „cel mai bun grîu, suficient de bine curăţat[11], jumătate la Crăciun şi jumătate la Buna Vestire[11], deşi mărimea exactă a „ajutorului[11] pe care trebuie să-1 fi plătit pe deasupra

§§§§§§§§§§§§§ Atunci cînd proprietăţile bisericilor St Mary şi Holy Tri- nity au fost măsurate, în timpul republicii din 1650, împreună cu alte proprietăţi similare aparţinînd vicarilor şi consiliilor canonicilor, în vederea vînzării lor, s-a menţionat „arendarea" ofrandelor şi daniilor parohiilor de către „domnul Oliver Cromwell, fost fermier, şi, prin el, de către sus-numita parohie şi de către Daniel Wey- more, fost arhidiacon la Ely, către Richard Pursaby din Ely, tăbăcar" ’.

********** 1 quarter = 2,9 hl. — M.L.

Cromwell pentru a prelua de fapt arenda nu este cunoscută. [10]

Noua locuinţă a lui Oliver şi a familiei sale era chiar în oraşul Ely, situat pe o mică ridicătură de pe malul stîng al rîului Ouse, care, după cele spuse de Beda ††††††††††††, îşi trăgea numele de la ţiparii ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ din acest rîu. în jurul oraşului se întindea regiunea plană a comitatului Cambridge, cunoscută sub numele de Isle of Ely, asociată în vremurile mai vechi, dar la fel de încărcate de evenimentele politice, cu ultimele lupte ale eroului saxon Hereward the Wake §§§§§§§§§§§§§ împotriva invadatorilor normanzi. Casa lui Cromwell era aşezată la marginea unei pajişti atrăgătoare, dominată de vederea marei catedrale a oraşului Ely. Deşi lui Carlyle ****** i-a plăcut mai tîrziu să o descrie ca fiind „la două bătăi de puşcă de catedrală[11], acest fel de a măsura era de fapt ciudat de nepotrivit cu caracterul eminamente liniştit al acestui oraş solemn **********. Singura meteahnă va fi fost poate faptul că această catedrală i se va fi'părut lui Cromwell mult prea înaltă faţă de modesta lui casă colorată în alb şi negru şi construită pe jumătate din lemn. Deşi turnul ei cu minunatul octogon central şi cu cupola gotică s-a prăbuşit în decursul generaţiilor trecute şi n-a mai fost înlocuit, această catedrală reprezenta arhitectura a patru secole. Desigur că cineva care trăia atît de aproape de ea nu putea rămîne indiferent faţă de semnificaţia acestui simbol atît de impunător al bisericii de stat, astfel că suspendarea ulterioară şi după cuvenita prevenire de către Cromwell a serviciului religios anglican acolo şi-a avut poate originea într-un resentiment înfrînat multă

---

†††††††††††††† Venerabilul Beda (aproximativ 673—735) — teolog şi cronicar anglo-saxon, autor al unei istorii religioase a anglilor, izvor narativ de mare importanţă pentru epoca prefeudală a Angliei. — C.M.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Numele englezesc al tiparului este „eel". — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§ Conducător al marii răscoale antinormande din anii 1070—1071 în centrul Angliei. Supranumele „the Wake", pe care i l-au atribuit legendele ţesute ulterior, ar putea însemna „Neadormitul". — C.M.

****** Thomas Carlyle (1795—1881) — critic literar, istoric şi scriitor scoţian. — M.L.

********** Casa în care, pe timpul lui Carlyle, era, se pare, un han ", este în prezent casa parohială a bisericii St Mary din apropiere.

vreme, precum şi într-o aversiune spontană.

în timp ce catedrala nu putea să inspire decît un sentiment de claustrofobie, ţinutul înconjurător în schimb, adică acea vastă cîmpie izolată a smîrcurilor, avea puterea să îmbogăţească mintea prin meditare şi independenţă. Oraşul Ely era situat pe hotarul înecat în ape al unor mlaştini, care se întindeau pe o suprafaţă de 1 300 de mile pătrate în răsăritul Angliei şi în partea ei dinspre mare, la miază-noapte pînă la braţul de mare Wash şi King's Lynn, iar spre răsărit pînă la Cambridge şi Peterborough, prelungindu-se apoi cu alte regiuni mlăştinoase răzleţe înspre Lincoln. Acest ţinut, ridicat doar cu puţin deasupra nivelului mării, era inundat regulat în timpul iernii, iar cînd apele se retrăgeau, vara, apăreau de sub ele păşuni bogate, deşi vremelnice, pe care locuitorii îşi păşteau vitele şi îşi uscau fînul şi care făceau parte din pămînturi stăpînite în devălmăşie pe baza unor drepturi dobîndite de multă vreme de la stăpînul feudei. Nu existau aici, din timpuri străvechi, garduri care să marcheze hotarele şi nici clădiri cu adevărat mari cum era castelul Hinchingbrooke, care să copleşească spiritul acestor locuitori ai mlaştinilor. Aşa cum a scris poetic Isaac Casaubon, în 1611, pe aceste locuri „solitarul buhai-de-baltă şi imitatorul ploier scoteau netulburaţi chemarea lor răsunătoare şi ţipetele lor ascuţite şi plîngătoare" [1]-'.

Luptîndu-se cu condiţiile geografice vitrege, dar nu insuportabile, pe care le-am schiţat mai sus, şi înfruntînd pe deasupra vînturi care veneau iarna, virtual nestăvilite, din Rusia, oamenii mlaştinilor îşi concentrau puterile care le mai rămîneau ca să ducă mai de grabă o viaţă, asemănătoare, din multe privinţe, cu acea a vechilor lor strămoşi briţi, pescuind şi prinzînd păsări cu laţul, pentru ca să supravieţuiască, decît cu felul de viaţă din oraşele engleze pe cale de ridicare. Restul englezilor nu erau dispuşi să-i privească cu ochi binevoitori pe oamenii aceştia inculţi, dar cinstiţi, precum şi problemele lor, soco- tindu-i, cu dispreţ, aşa cum scria Camden în *Britannia,* drept „un neam de oameni potriviţi cu natura locului în care trăiesc, primitivi, bădărani şi invidioşi pe toţi ceilalţi, pe care îi numesc «munteni». " Întîmplarea făcea ca tocmai prin 1630 oamenii smîrcurilor să se afle în faţa unei crize

care implica o schimbare uriaşă a modului lor de viaţă şi în care această comunitate taciturnă avea mare nevoie de simpatia generală, de indulgenţa autorităţilor centrale sau, în cel mai rău caz, de un purtător de cuvînt propriu, care să ştie să vorbească.

Problema care se punea era aceea a desecării mlaştinilor cu ajutorul unor lucrări tehnice de mare anvergură şi al unor stăvilare pentru a obţine din fostele mocirle un pămînt suficient de uscat spre a fi arat (fiindcă pînă atunci nu existase pămînt arabil acolo) şi pentru a apăra restul într-o măsură mulţumitoare de inundaţii, astfel ca să poată fi folosit ca păşune în tot cursul anului. Necazul era că această trecere spre folosirea mai intensivă a pămîntului, care făcea parte din ofensiva generală împotriva mlaştinilor şi a bălţilor din întreaga Europă de vest, implica lucrul pe întinderi vaste, pentru a o face cît de cît realizabilă. [13] Pămîntul nu putea fi desecat pe bucăţele şi nu era posibil ca o singură persoană să suporte cheltuielile de desecare a unor suprafeţe foarte mari. Soluţia a fost găsită prin crearea unei serii de societăţi, ai căror părtaşi erau cunoscuţi sub numele de „aventurieri", şi cărora li se acordau privilegii de către Coroană (adică în profitul regelui) pentru diferite ţinuturi mlăştinoase denumite „şesuri“. Zona lui Cromwell, de exemplu, era cunoscută sub numele de „marele şes", iar societatea formată pentru desecarea şi dezvoltarea ei se afla sub conducerea contelui de Bedford. în schimbul investiţiilor pe care le făceau, „aventurierii" primeau, la terminarea lucrărilor, o porţiune din terenul proaspăt desecat, a cărui suprafaţă era în medie de aproximativ o treime din suprafaţa totală.

Pămînturile de care se ocupau societăţile erau însă deţinute în fel şi fel de chipuri, fie de o comunitate, care le folosea drept teren obştesc de păşunat, fie de stăpînul unei moşii, care le cesiona arendaşilor pe baza vechiului statut de la Merton †††††††††††††† pentru păşunatul în comun. Era nevoie deci de măsuri speciale pentru a reuni între

---

†††††††††††††† Statutul de la Merton, din 1235, este considerat drept cea mai veche lege elaborată şi acceptată de „rege, lorzi şi comune". Asemenea legi sînt numite „statute" în terminologia constituţională **engleză. — C.M.**

ele în mod avantajos bucăţile acestui pământ ce fusese îmbucătă- ţit cîndva atît de mult. S-a apelat la vechiul tribunal al canalelor, care avea dreptul să amendeze orice comunitate socotită a fi „înconjurată în mod dăunător" de bălţi nedrenate, obligînd astfel comunitatea să o vîndă, prin aceea că se aplica mai întîi un impozit şi apoi se declara impozitul neachitat, iar pământul confiscat, dacă comunitatea nu plătea. Nu fiecare juriu înţelegea însă să se supună acestei reguli. Atunci cînd un juriu al tribunalului canalelor din Lincolnshire a încercat să dea un verdict din care rezulta că o anumită zonă nu era în realitate „înconjurată în mod dăunător", regele, care se considera angajat în acţiunea de desecare atît din punct de vedere financiar, cît şi din punct de vedere personal, le-a scris mînios comisarilor locali ai tribunalului să execute totuşi vînza- rea, fără să ţină seama de verdictul juriului şi amenin ţînd că va folosi prerogativa regală în cazul cînd opunerea va continua.

Odată desecarea terminată, poziţia stăpînului moşiei nu era în mod necesar nefavorabilă, fiindcă se bucura pînă la urmă de fructele neîndoielnicei îmbunătăţiri a pământului. Pentru bieţii oameni de rînd însă, foloasele erau mai greu de înţeles. Pământul lor pentru păşunatul în comun se micşora cu o treime, şi cîteodată mai mult, iar posibilităţile de a pescui şi de a prinde păsări cu laţul, atît de importante pentru hrana lor din timpul iernii, luau sfîrşit.

Priviţi la marele proiect pe care vor să ni-l impună, El ne va face să pierim mîncaţi de ciori şi de păduchi, exclama Powte în *Plîngerea* lui. La urma urmelor, noile bucurii ale pământului arabil, inul şi cînepa, despre care se prevestea cu atîta încredere că vor putea fi cultivate pe acrii desecaţi aflaţi la dispoziţia stăpînului moşiei, nu erau pentru oamenii de rînd. în aceste condiţii, era uşor de înţeles că „oamenii umili[1]‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ preferau să ignoreze idealul abstract al progresului agricol în favoarea propriilor lor necazuri. Unii din ei protestau cu

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Rumpelstiltskin (în germ. Rumpelstilzchen) — personaj din

indignare, arătînd că desecarea era potrivnică religiei creştine, fiindcă se ames- teoa în treburile naturii : „Mlaştinile au fost făcut mlaştini şi trebuie să rămînă aşa în vecii vecilor§§§§§§§§§§§§§§§§. în 1630 se manifesta o puternică opoziţie locală contra proiectelor de desecare, aşa cum relata un călător în 1634 : „Am observat că oraşul şi satele din împrejurimi murmurau, unele oraşe, cum este Cambridge, temîndu-se să nu-şi piardă căile de navigaţie interioară, iar oamenii de rînd terenurile de păşunat** [14].

Faza critică s-a produs nu în decursul operaţiei de desecare propriu-zise, cînd utilizarea forţei de muncă locale a luat probabil <;n avînt, ci atunci cînd, ca şi piticul Rumpelstiltskin * din poveste, cei ce executaseră drenajele s-au întors ca să-şi revendice recompensa promisă, adică să-şi despartă prin şanţuri porţiunea de pămînt alocată pentru propria lor folosinţă. Au avut loc scene regretabile de răzvrătire şi de împotrivire corporală, contra unei situaţii care nu putea fi acceptată cu mintea. Este cu neputinţă să nu înţelegi reacţiile desnădăjduite în faţa inevitabilului ale acestor nevoiaşi deposedaţi şi lipsiţi de ajutor. Pornirea lor este cu atît mai uşor de înţeles, dacă ne gîndim că, deşi „un anumit grad de constrîngere este de neînlăturat în cazul unor proiecte de acest fel“ [15], aşa cum observase cu înţelepciune un specialist, ar fi fost poate nevoie de mult mai puţină constrîngere în această împrejurare, dacă nevoiaşilor li s-ar fi oferit condiţii mai generoase, care să-i despăgubească pentru noua situaţie în care se aflau. Aceasta a fost în orice caz linia de comportare pe care şi-a însuşit-o Cromwell, care, deşi provenea dintr-o clasă cu totul diferită, a consimţit în 1637 să fie socotit drept purtător de cuvînt al acestor oameni.

Este cît se poate de evident că această acţiune înţelegătoare a lui Cromwell îşi avea originea mai degrabă în conştiinţa lui socială decît într-o opunere veritabilă faţă de operaţia de desecare, fiindcă familia lui Cromwell **fusese de** multă vreme partizană

§§§§§§§§§§§§§§§§basmul cu acelaşi titlu al fraţilor Grimm. — C.M.

credincioasă atît a acestei operaţii, cît şi a mijloacelor prin care fusese executată. Atît tatăl, cît şi unchiul lui acţionaseră ca împuterniciţi ai tribunalului canalelor, deşi e adevărat că unchiul lui dinspre mamă, sir Thomas Steward, se opusese „aventurierilor" şi chiar obţinuse reducerea proporţiei de la jumătate la un sfert. Se poate de asemenea ca protestele lui Cromwell în favoarea acestor oameni să se fi încadrat în planul lui mai larg de rezistenţă faţă de aplicarea abuzivă a prerogativei regale. Aşa cum a declarat, minat de sentimente duşmănoase, sir William Dugdale, Cromwell „a fost ales drept purtător de cuvînt de către aceia care se străduiau să submineze autoritatea regală...". în orice caz, documentele oficiale au înregistrat în vara anului 1637 un incident grav petrecut atunci cînd unul dintre supraveghetorii canalelor de separare de pe „marele şes" a încercat să alunge vitele oamenilor de pe cîmpia Holme Fen din Huntingdon pentru ca s-o împrejmuiască. Judecătorul de pace din localitate, domnul Castle, împreună cu oamenii lui s-au aşezat în calea supraveghetorilor, în timp ce o gloată de bărbaţi şi femei, înarmată cu coase şi furci, ameninţa vehement pe cei ce vor încerca să le alunge vitele de pe cîmpie. In acelaşi timp, printre locuitorii din mlaştinile de la Ely şi din jurul acestui oraş s-a răspîndit zvonul că „domnul Cromwell îşi lua sarcina ca, în schimbul unei plăţi de 4 penny de fiecare vacă aflată pe pămîn- tul obştei, să-i ţină încurcaţi într-un proces, vreme de 5 ani, pe constructorii de drenaje, pentru ca în acest răstimp locuitorii să folosească fiecare picior pătrat din pămîntul obştesc" [16].

în anul următor s-au iscat şi alte răzmeriţe în mai multe locuri ale „marelui şes", astfel că sir Miles Sandys, un judecător de pace care era în acelaşi timp şi un „aventurier" de vază, se temea de o revoltă generală în toate comunele din regiunea mlăştinoasă. Drept rezultat, politica guvernului s-a schimbat şi locuitorilor li s-a permis să-şi păstreze deocamdată pămînturile, dacă puteau dovedi că acestea nu fuseseră ameliorate

într-o măsură mai mare de către constructorii de drenaje. însă înainte ca situaţia să fi fost descurcată mai departe, o răzmeriţă şi mai extinsă, a întregului popor, englez, a încorporat această revoltă, eventual limitată, a localităţilor din regiunea mlaştinilor şi a absorbit energiile locuitorilor : întreaga problemă a viitorului „şesurilor" a rămas în suspensie în decursul războiului civil.

Dar semnificaţia afirmării lui Cromwell pe tărîmul conducerii populare n-a fost uitată cu uşurinţă. Pe vremea aceea, sărmanii locuitori ai mlaştinilor nu prezentau un interes prea mare pentru restul Angliei. într-adevăr, inamicii lui Cromwell urmau să vorbească mai tîrziu despre „lordul mlaştinilor" **********, titlu care poate că are pentru noi, astăzi, o semnificaţie romantică, însă care, pe vremea aceea, avea scopul să-1 facă de rîs. Putem descoperi totuşi, în întregul episod, nu numai revolta conştiinţei sociale a lui Cromwell, ci şi fundamentul imensei influenţe pe care acesta urma să o exercite mai tîrziu asupra aceloraşi oameni prin crearea unei armate în timp de război. Este de remarcat că atît Huntingdonul, pe care Cromwell se străduise să-1 împiedice să ajungă în situaţia de „tîrg putred", cît şi regiunea mlaştinilor în care a încercat să susţină cauza băştinaşilor deposedaţi, au intrat în perimetrul teritorial al Asociaţiei de răsărit, viitoarea zonă de recrutare militară a lui Cromwell[17].

In timpul acesta, la Londra, atenţia contemporanilor şi rubedeniilor lui Cromwell era preocupată de evenimente avînd, evident, un caracter mult mai uimitor. Judecarea şi condamnarea din vara anului 1637 a celor trei scriitori puritani — juristul William Prynne, doctorul John Bast- wicke şi clericul numit Henry Burton —, pentru redactarea broşurii *News from Ipswich,* a devenit focarul tulburării şi furiei populare. Prynne, un individ autoritar şi maniac, despre care se spunea că are „înfăţişarea unei vrăjitoare", fusese împins spre politica naţională de frica papistaşismului şi

---

********** Acest titlu a fost folosit pentru prima dată de ziarul regalist *Mercurlus Aulicus* în noiembrie 16-13.

a uneltirilor iezuiţilor. Cu trei ani înainte fusese condamant să plătească amendă, să fie legat la stîlpul infamiei şi să i se reteze urechile din cauza unui atac violent, publicat sub titlul de *Histriomastix,* împotriva reginei şi a reprezentaţiilor ei teatrale de la Curte. De data aceasta, toţi trei acuzaţii au fost condamnaţi să li se reteze urechile, ceea ce i-a împins pe puritani să afirme că Dumnezeu făcuse ca urechile lui Prynne să crească din nou, deşi o explicaţie mai verosimilă era aceea că prima dată urechile îi fuseseră tăiate numai pe jumătate. Prynne a avut de suferit un rafinament de cruzime suplimentar, prin aceea că i s-au aplicat pe obraji, cu fierul roşu, literele SP (sediţios şi pamfletar), pe care el le-a interpretat, sardonic, ca însemnînd Stigmatul Papei.

Această întîmplare a produs o impresie profundă asupra mulţimii de privitori. Se părea că nenorocirea nu făcea decît să-i întărească pe puritani în afirmarea hotărîtă a convingerilor lor. Celor de faţă le-a venit uşor să creadă cuvintele spuse cu voce tare şi bărbăteşte de Prynne, cu toate chinurile lui : „Cu cît mă doborîţi mai tare, cu atît mă ridic mai sus“, la care o femeie din mulţime i-a răspuns : „Mai sînt multe alte sute de oameni care, cu ajutorul lui Dumnezeu, sînt gata să sufere pentru cauza pentru care ai suferit tu astăzi" [18].

Pe plan material, unul din expedientele financiare ale Coroanei, şi anume perceperea impozitului pentru construcţii de corăbii, provoca o indignare furibundă, deoarece aplicarea lui continuă arăta că existau toate probabilităţile să fie socotit drept o sursă permanentă de venituri. Din punct de vedere teoretic, impozitul pentru construcţiile de corăbii nu era o inovaţie : el urma să fie folosit pentru apărarea navală a oraşelor de pe coastă şi ca atare fusese perceput, cu intermitenţe, fără să provoace proteste. Ceea ce stîrnea acum neîncrederea era extinderea lui asupra întregii Anglii şi regularitatea aplicării lui. Atunci cînd vărul lui Cromwell, John Hampden, a refuzat, din principiu, să plătească cei 20 de şilingi pentru Buckingham- shire, i s-a intentat, în noiembrie 1637, un proces în care un alt văr de-al lui Cromwell, Oliver St John, a luat apărarea lui Hampden. Pînă la sfîrşit, judecătorii au dat un verdict în favoarea regelui, iar Hampden a fost băgat la închisoare. Ceea ce mărea însă teama stîrnită de

verdict, era extinderea pretenţiilor privind prerogativa regală, cerută de sir Robert Berkeley, unul dintre judecătorii care au susţinut acuzaţia. „Regele este legea", a susţinut sir Robert, „fiindcă el este *Lex loquens,* adică legea vie, elocventă şi activă" [1<J]. Dar atunci care mai era rolul Parlamentului sub ocîrmuirea acestei legi vii şi elocvente ? Deocamdată, acuzaţia se baza pe dreptul regelui de a pune impozite asupra supuşilor săi în timpuri de pericol naţional şi de a hotărî el însuşi cînd intervine o asemenea stare, însă precedentul era nu numai periculos pentru viitor, ci chiar extraordinar de periculos.

în jurul anului 1638, regele, care era pînă la urmă cel răspunzător de schilodirea şi întemniţarea supuşilor lui din Londra, începu să aibă supărări şi cu sateliţii săi mai nordici. Scoţienii, adică oamenii asupra cărora strămoşii lui domniseră în exclusivitate pînă la călătoria fatidică a tatălui său spre sud, pentru a se urca pe tronul Angliei, în 1603, se aflau acum în stare de revoltă religioasă. Cu toate că avea sînge de Stuarţi în vine, Carol I nici nu înţelesese şi nici nu-i plăcuse Scoţia, ţară pe care o vizitase pentru prima dată la vîrsta de 33 de ani. Se pare că resentimentele erau reciproce. Politica de impuneri grele asupra scoţienilor, adică un bir de aproape 150 000 de lire sterline între 1635 şi 1636, deşi înainte de 1625 impunerea depăşise numai o singură dată suma de 50 000 de lire sterline, arunca o strălucire nefastă asupra încoronării lui costisitoare, celebrată acolo. [20] De altfel, aversiunea scoţienilor faţă de asemenea ceremonii somptuoase nu era dictată numai din spiritul lor de economie, ci, dimpotrivă, făcea parte din înrădăcinata şi străvechea lor atitudine de austeritate faţă de podoabele exterioare ale serviciului divin.

Odăjdiile aurite ale celor cinci episcopi care au celebrat încoronarea lui Carol şi tapiseria somptuoasă din spatele mesei cuminecăturii, cu al ei „crucifix ciudat lucrat[1]*, reprezentau, toate, nişte inovaţii de care scoţienilor le era teamă, aşa cum lui Prynne îi era teamă de spectacolele de amatori ale reginei sau după cum puritanii englezi îi pîndeau pe cei ce îşi făceau mereu semnul crucii ori se înclinau la auzul numelui lui Iisus. Pe scoţieni îi întărită, de asemenea, faptul că o bună parte din banii strînşi drept impozit era cheltuită pe

construcţii de biserici luxoase, în timp ce reacţiile arminiene provocate de venirea lui Laud printre unii clerici scoţieni nu făceau decît să-i îndîrjească şi mai mult pe calviniştii hotărîţi, al căror limbaj nu era lipsit de culoare. Biserica lor, scria George Gillespie în 1637, cuprinde acum „drojdia stătută a pa- pistaşismului, care n-a fost eliminată niciodată din Anglia şi Irlanda şi care, după ce a fost o dată vomată cu dezgust, este lînsă acum din nou în Scoţia... Obrazul ei încîntător este mînjit cu fardul strălucitor al mamei tîr- felor, iar fruntea ei pudică poartă semnul bestiei. Buclele ci sînt ondulate după moda Antihristului, în timp ce ure- chile-i caste sînt silite să asculte pe prietenii marii des- iiinatc...“ [21]

Publicarea în 1637 a unui nou ritual pentru Scoţia, prevăzut cu o introducere în care se arăta că practicarea lui era impusă exclusiv prin prerogativa regală, a fost combătută solemn prin Convenantul prezbiterilor scoţieni, redactat în februarie 1638 de Alexander Henderson şi Archibald Johnston şi revăzut de trei nobili scoţieni, Rothes, Loudoun şi Balmerino. Deşi pe vremea aceea exista în Scoţia o puternică stare de spirit mesianică, Co- venantul ca atare nu era un document emoţional, deşi reprezenta o chemare la acţiune naţională. Făurit de jurişti, documentul apela în esenţă la domnia legii, îi aducea aminte regelui de jurămîntul pe care-1 depusese la încoronare şi afirma supremaţia Parlamentului, invocînd legile scrise. Poporul scoţian îşi încredinţa toată vigoarea acestor rămăşiţe aride ale trecutului din dorinţa unei cruciade naţionale, în timp ce aristocraţia scoţiană, care avea propriile ei motive de gîlceavă cu stăpînii din sud, punea la dispoziţie, cu plăcere, pe conducătorii fireşti. [22] Adunarea naţională a bisericii scoţiene a respins noua Carte de rugăciuni şi a confirmat Covenantul în ciuda protestelor regelui Carol, care a fost silit să încerce să o impună scoţienilor, prin acţiunea militară în aşa-numitul prim război al episcopilor.

Din motive evidente, războiul acesta nu reprezenta o cauză populară pentru puritanii englezi şi cu atît mai puţin pentru majoritatea poporului. Bulstrode White- locke, un alt văr al lui Hampden, jurist şi deputat cu autoritate, care urma să joace un rol important în lupta

care trebuia să vină, scria în însemnările sale : „Părerile în legătură cu războiul scoţian erau foarte diferite : cei care susţineau căile papistaşe şi arhiereşti tunau şi fulgerau contra partizanilor Covenantului, în timp ce restul populaţiei susţinea şi aproba acţiunile acestea..Dacă ar fi să-1 credem încă o dată pe Heath, Cromwell n-avea faţă de războiul din Scoţia o atitudine mai binevoitoare sau mai favorabilă decît aceea faţă de impozitul pentru construcţiile de corăbii. După cele povestite de el, Cromwell şi-a exprimat limpede dezaprobarea faţă de acţiunea regelui în prezenţa cîtorva comandanţi ai armatei engleze încartiruiţi în casa lui în timp ce se îndreptau spre nord, ca să-i atace pe scoţieni. Deşi a atras asupra sa bănuielile ofiţerilor pentru „dizertaţiile" sale, Cromwell a devenit cu atît mai popular pentru cei apropiaţi datorită francheţei lui, „deoarece era complet contaminat de puritanism" [23]. Cu toate că acest prim război s-a terminat prin tratatul de la Berwick din 1639, nu s-a putut ajunge la nici un compromis, fiindcă nici scoţienii şi nici regele n-au putut să cadă după aceea de acord asupra scopurilor tratatului. Adunarea scoţiană a luat-o atunci înainte şi a desfiinţat episcopatul.

Pe măsură ce se apropia anul 1640, în Anglia se răspîndea o stare de spirit deprimantă. Războiul atinsese cu degetele lui distrugătoare Nordul şi urma desigur să-1 atingă din nou. Sir Henry Slingsby, un nobil din Yorkshire care urma să lupte mai tîrziu alături de rege, vorbea probabil în numele multora cînd descria drept „moartea noastră publică*' înfăţişarea cavaleriei uşoare în timp ce era instruită, pe Bramham Moor, în ianuarie 1639, în decursul primului război cu Scoţia. „Un spectacol straniu, foarte straniu*', scria el în jurnalul lui de însemnări, „să vezi această naţiune, care a trăit atît de multă vreme în pace, fără zgomot de împuşcături şi de tobe, şi care a rămas neutră şi paşnică în timp ce toată lumea dinpre- jurul nostru era sub arme şi făcea prăpăd cu ele, şi, de aceea, spun că este un lucru extrem de oribil să luăm parte la un război unii împotriva celorlalţi şi să ne prefacem în propria noastră otravă, care să ne distrugă". în asemenea vremuri nu era nevoie ca cineva să se ducă la teatru pentru a încerca să înţeleagă, prin reprezentări ireale, tragicele întorsături ale destinului omenesc, fiindcă „noi înşine vom fi actorii" [24].

Pe la începutul anului 1640, regele s-a văzut obligat, atît din cauza banilor irosiţi în războiul cu scoţienii, cît şi din nevoia de a aduce în sprijinul lui deputăţii pentru viitoarele lui ciocniri, să convoace din nou Parlamentul. Această adunare a fost cunoscută mai tîrziu sub numele de Parlamentul scurt. Multe se schimbaseră în cei 11 ani de tăcere parlamentară. în primul rînd, nechibzuitul Thomas Wentworth, conte de Strafford, unul din cei mai capabili aghiotanţi ai regelui şi proaspăt întors din Irlanda, urma să i se alăture, aducînd cu el, după cum se temea multă lume, ameninţarea unei armate irlandeze, care trebuia să-i zdrobească pe duşmanii regelui, atît pe cei din Scoţia, cît şi pe cei din Anglia. Oliver Cromwell a intrat şi în acest Parlament. Nu fusese însă ales din partea vechiului său oraş de baştină, Huntingdon, ci drept unul din cei doi deputaţi trimişi de Cambridge, celălalt fiind Thomas Meautys, secretar al Consiliului privat, un candidat propus de guvern şi care, după cît se părea, era împins de la spate de lordul Finch, păstrătorul marelui sigiliu. Cu cîteva luni mai înainte de alegere, Cromwell devenise, cu forme în regulă, „cetăţean de onoare al ora- şului“, plătind cîte un penny celor săraci. Faptul acesta, împreună cu o locuinţă simbolică în oraş, aflată conform tradiţiei pe un loc care este acum curtea hanului White Bull de pe Bridge Street, reprezentau o calificare neapărat necesară pentru o alegere.

Această adoptare a lui Cromwell de către oraşul Cam- bridge atestă din nou renumele local de care se bucura, precum şi acea înălţare spre „ranguri şi putere", în care „prestigiul lui părea că se măreşte ca şi cum şi-ar fi ascuns aptitudinile pînă cînd a venit vremea să le folosească", pe care Clarendon îl socotea drept o caracteristică a primei lui tinereţi. In afară de înrudirea cu eroicul Hamp- den, Cromwell mai avea rubedenii şi în jurul părţii de răsărit a regiunii Midland. De exemplu, primarul nou ales al oraşului Cambridge, Thomas French, era probabil înrudit cu doctorul Peter French, viitorul soţ al surorii sale Robina. [25] Pentru Cromwell, nu se mai punea problema unei anumite influenţe ca să-şi asigure un loc în Parlament. Avea deja o bună stare materială şi o anumită situaţie politică. Fusese cooptat în consiliul partidului de opoziţie, dominat, dar nu condus oficial, în sens modern, de către John Pym.

Locuinţa lui din Londra era în Long Acre, lîngă Covent Garden şi Ştrand, adică în perimetrul în care atît de mulţi conducători parlamentari, inclusiv Pym, care locuia pe Gray's Inn Lane, îşi găsiseră locuinţă. Era dreptul lui firesc să intre în Parlamentul scurt.

înainte de plecarea lui Cromwell la Londra, familia lui pe de o parte se înmulţise, pe de alta suferise pierderi. Mama şi sora lui mai mică, Robina, locuiau acum cu el, iar Elizabeth cu cei şase copii ai ei locuiau în casa de la Ely. Una din surorile lui, Jane, se măritase în iunie 1636 cu John Desborough, aducînd în cercul lui încă un viitor coleg de Parlament şi conducător militar. Deşi a fost ridiculizat grosolan de către Butler în *Hudibras* drept „încruntatul gigant Desborough" şi luat în rîs de pamfletele regaliste pentru originea lui ţărănească, Desborough era un mire cu adevărat potrivit pentru Jane Cromwell. Se trăgea dintr-o familie sănătoasă din Cambridgeshire, era fiul mai mic al stăpînului moşiei Eltisley şi, după ce studiase la început dreptul, cultiva acum pâmîntul undeva în vecinătate. Propria familie a lui Oliver se mărise, după aproape opt ani de la naşterea lui Bettie, prin venirea pe lume, în februarie 1637, a lui Mary, care a fost dusă la biserica St John din Huntingdon pentru a fi botezată. în sfîrşit, în 1638, Frances, ultimul copil al lui Oliver şi Elizabeth Cromwell, a fost creştinată la biserica St Mary din Ely.

Familia proprie a lui Oliver cuprindea acum opt copii care mai trăiau încă, din care patru băieţi şi patru fete. Pe la începutul anilor '30, familia lui, ca toate celelalte familii de pe timpul acela, nu scăpase de asalturile morţii asupra noilor născuţi, astfel că Elizabeth făcuse probabil încă doi copii, care muriseră la naştere. Familia aceasta în curs de creştere nu era însă sortită să rămînă neschimbată în forma ei de atunci. în mai 1639, tînărul Robert, fiul cel mai mare al lui Oliver, în vîrstă de 17 ani, care fusese trimis, împreună cu fratele lui, la şcoala din Felsted din apropierea casei bunicului său, sir James Bourchier, a murit acolo de o boală necunoscută sau într-un accident şi a fost înmormîntat în cimitirul bisericii parohiale din acea localitate. înscrierea în limba latină din registrul parohiei se referă în cîteva cuvinte la Robert spunînd că a fost un băiat

care promitea mult. Totuşi amintirea cruntei dureri pe care a suferit-o prin pierderea copilului său drag a dăinuit în sufletul lui Cromwell pînă la sfîrşitul vieţii.

Peste 20 de ani, pe cînd era din nou copleşit de durere din cauza morţii lui Bettie şi puterile îi slăbeau, a cerut să i se aducă Biblia şi a citit cu glas tare un anumit text din epistolele Sfîntului Pavel, care se termina cu cuvintele : „Am învăţat ca în orice stare m-aş afla să mă simt mulţumit. Ştiu ce înseamnă umilinţa şi ştiu ce-nseamnă belşugul... Pot face totul cu ajutorul lui Hristos, care mă întăreşte". Apoi a adăugat: „Această Biblie mi-a salvat o dată viaţa, atunci cînd mi-a murit băiatul cel mare, fiindcă moartea lui mi-a trecut ca un pumnal prin inimă..." şi a repetat din nou textul : „Pot face totul cu ajutorul lui Hristos, care mă întăreşte". Dar pumnalul din inimă, aşa cum a înfăţişat simplu şi teribil Cromwell pierderea copilului său, n-a avut nici o urmare exterioară asupra cursului vieţii lui. Totuşi, acest om tandru faţă de copiii săi şi surorile sale a păstrat mai tîrziu o afecţiune
deosebită faţă de acei ce-şi văzuseră, ca şi el, copiii smulşi din preajma lor. Vestita lui scrisoare către cumnatul său Valentine Walton, prin care îi aduce la cunoştinţă moartea fiului său după bătălia de la Marston Moor, mai trezeşte şi astăzi emoţie prin naturaleţea şi puterea ei de înţelegere : „Domnule, cunoşti încercările de acest fel prin care am trecut şi eu... — îi scria Cromwell — şi acum iată-1 pe scumpul tău copil, acoperit de glorie, nemaicunoscînd nici păcat, nici întristare[41 2G].

In anul care a urmat, politica i-a oferit lui Cromwell mai degrabă despovărarea datorită acţiunii decît mîngîie- rea mai profundă a mulţumirii. Parlamentul scurt a fost marcat de cererea fermă, dar moderată ca ton, a lui John Pym de a se reexamina drepturile Parlamentului. Marele astru parlamentar era acum un om încărunţit în lupte, în vîrstă de 55 de ani. într-o cuvîntare de o lungime excepţională pentru vremea aceea, adică de aproape două ore, Pym cerea Camerei Comunelor să ia în dezbatere obligaţia de a repara în general nedreptăţile, atît cele religioase, cît şi cele politice. Cuvîntarea lui începea cu următoarele cuvinte inspirate : „Puterile Parlamentului sînt pentru corpul politic ceea ce sînt facultăţile raţionale pentru sufletul

omului[11]. Pym termina cerînd întruniri anuale ale Parlamentului, ale cărui sesiuni lungi şi intermitente erau „contrare celor două legi încă în vigoare[11]. Atunci cînd s-a aşezat, sentimentul Camerei a fost clar exprimat prin strigătele de „bună oraţiune[11] ale tuturor celor prezenţi. însă cu toate că oraţiunea fusese bună, Parlamentul a fost dizolvat după cîteva săptămîni, fiindcă regelui îi venea greu să accepte părerea lui Pym în legătură cu corpul politic. [27]

Carol nu fusese totuşi în stare să aplaneze divergenţele lui cu scoţienii, astfel că, la începutul verii, s-a angajat din nou într-o acţiune militară împotriva lor, acţiune care a căpătat numele de cel de-al doilea război al episco- pilor. însă în această ambianţă de dezastru financiar şi de suspiciuni, lipsa Parlamentului nu mai putea fi prelungită. De aceea, în toamnă, a fost convocat un nou Parlament, în care Oliver Cromwell a fost ales din nou deputat din partea oraşului Cambridge. Totuşi, de data aceasta el avea drept pereche un tovarăş de deputăţie cu vederi mai puritane, fiindcă John Lowry, un localnic şi membru al consiliului municipal compus din 24 de persoane, l-a învins pe Meautys, candidatul propus de guvern. Deşi acest amănunt n-are nici o însemnătate, el este totuşi semnificativ pentru uriaşa importanţă pe care partidul de opoziţie faţă de Curte o acorda rezultatului acestei alegeri anume. [28]

Adunarea crucială, cunoscută în istorie sub numele de Parlamentul lung, s-a întrunit pentru prima dată la 3 noiembrie. Această dată reprezenta aniversarea acelui parlament al lui Henric al VIII-lea în cursul căruia căzuse Wolsey ††††††††††††††† ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, iar mănăstirile fuseseră desfiinţate, astfel că unii deputaţi au încercat să-1 convingă pe episcopul Laud să schimbe data, fiindcă coincidenţa era de rău augur. Laud, care îşi punea probabil încrederea în domnitori, aşa cum făcuse odinioară şi Wolsey, a refuzat. Compoziţia reală a

---

††††††††††††††† Thomas Wolsey (1475—1530) — arhiepiscop de York, cardinal şi om de stat, cancelar sub Henric al VIII-lea. Parlamentul despre care se vorbeşte în text, supranumit „al Reformei", a fost în sesiune între noiembrie 1529 şi 1535, perioadă în care Wolsey a căzut în dizgraţie şi s-au votat actele reformei anglicane. — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Partid turc care l-a silit, în 1908, pe sultanul Abdul Hamid al II-lea să introducă o constituţie liberală, pentru ca în 1909 să-1 detroneze. — M.L.

Parlamentului care stătea acum în faţa regelui urma să fie, evident, de importanţă vitală. Cercetări recente au condus la anumite date statistice interesante, cu ajutorul cărora se poate aprecia poziţia tipică sau de altă natură pe care a avut-o Cromwell în această adunare, fiindcă el era, la urma urmelor, omul care, după 13 ani, trebuia să iasă la suprafaţă — din „acel Parlament lung, ingrat, neghiob şi fatal", aşa cum l-a numit John Eve- lyn —, drept conducătorul necontestat al Angliei. [29] Primul lucru care trebuie remarcat este acela că Cromwell nu putea fi socotit printre „tinerii turci" * ai adunării. Avea acum 41 de ani, ceea ce îl rînduia în jumătatea vîrst- nică a deputaţilor, fiindcă cei din cealaltă jumătate aveau sub 40 de ani. Timpul va dovedi, ce-i drept, că vîrsta medie a deputaţilor regalişti era cu mult mai mică decît aceea a adversarilor (35 de ani faţă de 41), însă nu-i mai puţin adevărat că în jurul lui 1640 Cromwell intra deja în categoria politicienilor cu autoritate. Făcea, de exemplu, parte dintre cei două sute şi ceva de deputaţi care fuseseră aleşi şi în Parlamentul precedent, iar faptul că aceşti oameni experimentaţi urmau să se dovedească a fi în majoritate partizani ai guvernării parlamentare (128 faţă de 75 regalişti) reprezenta, desigur, o forţă valoroasă pentru conducătorii lor. [30]

Categoria principală reprezentată de cele două părţi era aceea a proprietarilor de pămînt, urmată de categoriile foarte răspîndite ale juriştilor şi negustorilor. Un alt aspect al societăţii engleze scos la iveală de Parlamentul lung era acela al ramificaţiilor de familie. Un număr foarte mare de deputaţi erau înrudiţi între ei, însă nu într-o asemenea măsură ca în partidul lui Pym, din care, aşa cum s-a arătat, făcea parte şi Cromwell. Cu studiile sale universitare şi cu practica din tribunale (aproape 150 de deputaţi aveau aceeaşi formaţie), precum şi prin calitatea lui de membru al unei categorii politice bazate pe înrudiri familiale şi pe grupare geografică, Cromwell se afla în multe privinţe la punctul de start, ca membru foarte tipic al acestui Parlament culminant, în care, fără să fie un novice, nu era nici lider.

Totuşi, prima lui apariţie publică a fost mai bogată pentru semnificaţia viitoare. Cromwell preferase să îmbrăţişeze cauza unui anume John Lilburne, care, printr-

o ironie a sorţii, urma să devină în anii următori unul din adversarii lui cei mai înverşunaţi, dar care îi apărea acum sub înfăţişare de martir. Lilburne, fost ucenic al unui negustor de postavuri, fusese condamnat să fie amendat, biciuit, pus la stîlpul infamiei şi apoi întemniţat fiindcă împărţise nişte broşuri neautorizate, din care una scrisă de William Prynne. In închisoare, Lilburne şi-a manifestat o parte din înflăcărarea lui viitoare şi a confirmat un raport care îl descrie drept „om turbulent, care nu se potoleşte niciodată", scriind o dare de seamă a suferinţelor lui, intitulată *The Work of the Beast,* care a fost scoasă apoi în afară pe furiş. Atmosfera timpului poate fi judecată după faptul că Bastwick, Burton şi Prynne se întorseseră de curînd la Londra „ca trei cezari triumfători, călare pe cai", aşa cum se exprima un pamflet contemporan. Indignarea lui Cromwell se aprindea la ideea că tînărul Lilburne suferise pedepse atît de crunte şi că mai zăcea încă în închisoare, ca să-şi ispăşească vina, şi asta numai pentru că împărţise nişte scrieri neautorizate. A fost ales de aceea membru al comitetului Camerei Comunelor, în care intrau şi Pym, Hampden şi St John, care trebuia să cerceteze această chestiune. [31]

Printr-o întîmplare curioasă, sir Philip Warwick, un regalist care era atît politician, cît şi istoric, a fost martor al cuvîntării ţinute de Cromwell în faţa comitetului şi a lăsat pentru posteritate o dare de seamă asupra ei în memoriile sale. Intrînd intr-o zi in Camera Comunelor, a dat acolo peste un gentleman care vorbea şi care îi era necunoscut. Lui sir Philip, „care se purta bine îmbrăcat", aşa cum avusese grijă să noteze, aspectul acestui necunoscut nu i se păru deloc ademenitor. Deşi destul de bine clădit, era îmbrăcat foarte simplu într-un costum de stofă ordinară, care părea să fi fost confecţionat de un croitor prost de la ţară. Rufăria îi era de asemenea simplă şi nu îndestul de curată, iar pe gulerul cămăşii, care nu era mai lat decît gulerul hainei, se vedea chiar o pată sau două de sînge. în sfîrşit, neglijenţa generală a îmbrăcămintei era completată de faptul că pălăria lui n-avea panglică. Se părea, totuşi, că, spre deosebire de sir Philip, Camera Comunelor era, în mod lăudabil, indiferentă faţă de asemenea amănunte vestimentare. Dar cu toate că „avea o faţă umflată şi roşiatică, iar vocea ascuţită şi ne-

armonioasă", retorica necunoscutului era, incontestabil, plină de ardoare. [32]

Folosind şi alte surse, putem obţine o descriere a persoanei lui Cromwell, aşa cum arăta el la vîrsta de 41 de ani, şi care urma să rămînă neschimbată în multe privinţe pînă la sfîrşitul vîrstei lui mijlocii. Prima versiune a înfăţişării lui, datorată lui Robert Walker, datează în mod sigur din anul 1649, deşi există probabil şi alte versiuni mai vechi, din 1643 şi 1646, dar care diferă foarte puţin, în părţile esenţiale, faţă de operele mai rafinate ale lui Cooper şi Lely, executate în timpul Protectoratului. Toată lumea era de acord că pielea feţei lui Cromwell era de culoare roşcată. Un comentator răutăcios de mai tîrziu, care poate să fi fost Samuel Butler §§§§§§§§§§§§§§§§, spunea că pielea feţei lui Cromwell era „de la natură groasă ca aceea de bivol", astfel că n-avea nevoie de armură („fiindcă pielea îl înzestra cu o platoşă ruginie"), şi o compara cu o bucată de lemn sau cu o migdală nealbită. Richard Baxter îi descria înfăţişarea, cu mai multă indulgenţă, ca fiind „sanguină"

Totuşi, portretul lui Walker ne arată o faţă care nu era neapărat frumoasă, însă în nici un caz antipatică. Cromwell era un om de înălţime mijlocie — măsurînd aproximativ 5 picioare şi 6 sau 7 ţoii********** (după etaloa- nele de pe vremea aceea) —, „mai degrabă bine legat, decît înalt", după cum scria Flecknoe. Era „puternic, cu o constituţie robustă si avea o faţă leonină. adică adevărata fizionomie a tuturor oamenilor iluştri şi marţiali", adăuga aprobativ biograful. Pometii obrazului îi erau ieşiţi în afară, iar faţa încadrată de un păr castaniu închis, care urma să încărunţească un pic, pe măsura trecerii anilor, şi să se retragă apoi întrucîtva în sus de pe fruntea înaltă şi boltită, deşi va fi purtat în continuare destul de lung, fără să fie retezat. Gura îi era sinuoasă şi frumos formată. Faimoşii negi, care urmau să fie desenaţi foarte migălos de Cooper, se aflau unul în orbita ochiului stîng, altul sub buza de jos, iar cel mai proeminent dintre toţi deasupra sprîncenii stingi. în ceea ce priveşte nasul, care a fost mai tîrziu ţinta

---

§§§§§§§§§§§§§§§§ Samuel Butler (1612—1680) — poet satiric, autorul poemului *Hudibras* îndreptat împotriva puritanilor. — C.M.

********** Aproximativ 1,70 m. — M.L.

scriitorilor satirici, era frumos şi mare, osos la rădăcină şi indiscutabil lung. însă impresia pe care o făcea era aceea a unui nas perfect potrivit şi cu totul diferit de urîta trompă a imaginaţiei caricaturiş- tilor. în realitate, nasul acesta oferea un echilibru agreabil unei feţe care, aşa cum a subliniat Carrington, era eminamente masculină [34].

Şi totuşi cea mai remarcabilă particularitate a acestei feţe nu era nasul, ci ochii, nişte ochi cu pleoape grele, de o culoare între verde şi cenuşiu, a căror „blîndeţe sfredelitoare" a lăudat-o Marvell şi care erau într-adevăr, prin ei înşişi, frumoşi. Faţa pictată de Walker avea o expresie nervoasă, aproape temătoare, care diferă cu totul de „remarcabila şi marţiala" fizionomie a lui Flecknoe. în ciuda zorzoanelor care-1 înconjură pe războinicul cutezător şi sigur de sine — eşarfa, armura, bastonul de Protector şi spada —, ceea ce răzbate din aceşti ochi este privirea interiorizată şi melancolică a sufletului pelerinului. în floarea vîrstei, Oliver Cromwell a fost, mai presus de orice, un om cu o atitudine demnă, a cărui indiferenţă faţă de amănuntele înfăţişării (fiindcă n-a renunţat niciclnd prea mult la aerul neglijent notat de sir Philip Warwick) genera admiraţia şovăitoare şi bănuiala nemărturisită a observatorilor că asemenea fineţuri nu erau la urma urmei chiar atît de importante. încă din 1640, Cromwell arăta a fi o persoană importantă, un om care putea să ţintuiască privirea iscoditoare a unui alt deputat. Pe de altă parte însă, datorită unui anumit filon de simplicitate sau chiar de nesiguranţă, care izvora din ascunzişurile firii lui, înfăţişarea lui Cromwell mai prezenta şi un alt fel de atracţie. Era acel farmec ciudat, resimţit de cei care i-au fost mai apropiaţi în decursul vieţii lui, şi care consta dintr-un amestec de autoritate şi umilinţă, greu de înţeles pentru generaţiile de mai tîrziu aflate sub influenţa belşugului de defăimări regaliste, atît înainte, cît şi după Restauraţie.

În perioada iniţială a Parlamentului lung, ceea ce începuse să atragă atenţia nu era numai înfăţişarea, ci şi argumentele lui. După vorbele părtinitoare ale lui Warwick, atunci cînd a descris nedreptatea ce i se făcuse lui Lil- burne, Cromwell „a exagerat în asemenea măsură întemniţarea acestui om de către consiliu, încît puteai să crezi că însuşi guvernul ar fi fost primejduit

din această cauză[11]. Deşi Warwick termina spunînd că respectul lui faţă de comitet scăzuse foarte mult în urma acestui incident, important este totuşi acordul lui că Cromwell „a fost ascultat cu mare atenţie[11]. însă această pledoarie pentru dreptate, capabilă să exalteze cauza lui Lilburne pînă la o asemenea culme încît Warwick să-şi bată joc de absurditatea ei, nu putea să nu-şi lase amprenta asupra contemporanilor. Cam pe aceeaşi vreme, sau probabil imediat după rostirea acelei cuvîntări, sir Richard Bulstrode a fost martorul unui incident pe care l-a relatat şi el în memoriile lui. Lordul Digby, unul din sprijinitorii lui Hampden, observă că protejatul lui se repezise după Cromwell în timp ce acesta cobora greoi scările Camerei Comunelor. Digby, care se pare că dezaproba şi el aspectul neîngrijit a lui Cromwell, l-a întrebat, evident, pe Hampden, cine era acea persoană, adăugind : „fiindcă din faptul că a vorbit cu atîta căldură astăzi deduc că este de partea noastră[11]. „Individul ăsta prost îmbrăcat, pe care-1 vezi înaintea noastră[11], a răspuns Hampden, „şi care n-are nici o eleganţă în felul lui de a se exprima, ei bine, dacă, ferească Dumnezeu, s-ar întîmpla să ajungem la un conflict cu regele, atunci persoana asta şleampătă va ajunge unul din cei mai mari oameni din Anglia[11 35]. Era o profeţie care atesta perspicacitatea lui John Hampden, precum şi autoritatea crescîndă a lui Oliver Cromwell.

4

Marea Mustrare

Domnilor, vă pot spune ceea ce n-aş dori să se intimple, dar nu şi ceea ce doresc eu.
Cromwell într-o conversaţie din 1641

Dacă definiţia unui agitator este aceea a unui om care aţîţă, zguduie, tulbură şi instigă, atunci desigur că Oliver Cromwell a acţionat ca agitator politic în cele 22 de luni care s-au scurs de la începutul Parlamentului lung şi pînă la izbucnirea războiului civil. Departe de a fi fost pentru el un răstimp de destindere înainte de bătălie, sau o perioadă de obscuritate politică, aşa cum s-a sugerat cîte odată, lunile acestea au fost, dimpotrivă, un interval de muncă excepţională, în care a desfăşurat o activitate de furnică. Dările de seamă ale comitetelor la care a luat parte, amănuntele de care s-a ocupat, subiectele asupra cărora a cerut să i se dea socoteală dovedesc că devenise cel puţin unul din cei mai neobosiţi acoliţi ai lui Pym şi binecunoscut ca atare în cercurile parlamentare, dacă nu şi în întreaga ţară.

Unul din subiectele de care s-a interesat prezintă un clişeu uşor de recunoscut, care poate fi atribuit predilecţiilor — sau prejudecăţilor lui personale. însă numărul şi continuitatea intervenţiilor sale dezvăluie că, în acelaşi timp, era folosit, ca să spunem aşa, şi drept purtător de cuvînt al confraţilor săi parlamentari. După cum se va vedea, Cromwell avea, în afară de hărnicie, şi alte calităţi care să-1 recomande colegilor săi : în felul lui de a se exprima exista o nuanţă de neciopleală vehementă şi imprevizibilă, dar neobişnuit de eficace în dezbaterile în care era atacată autoritatea stabilită. în asemenea împrejurări, sabia de cavaler putea să atragă cîteodată mai puternic atenţia decît floreta asupra samavolniciilor Coroanei sau ale bisericii.

Originea comitetelor Camerei Comunelor ca mijloc de ocolire a puterii regale a fost schiţată mai sus. Pe măsură ce relaţiile dintre rege şi Parlament se înrăutăţeau, creştea şi importanţa acestor comitete, precum şi numărul membrilor lor. Un asociat asiduu al grupului de opoziţie trebuia să fie pe atunci ceea ce am denumi, poate astăzi „un bun membru de comitet††††††††††††††'. Reputaţia lui Cromwell arată că

---

†††††††††††††††† în noiembrie 1642, lordul Mandeville l-a moştenit pe tatăl său, sub numele de conte de Manchester, şi a devenit binecunoscutul conducător din războiul civil. Numele de viconte de Mandeville era titlul lui de complezenţă, purtat în decursul vieţii tatălui său. Din cauză că fusese admis în Camera Lorzilor, în 1625, ca posesor al titlului de

merita cu siguranţă o asemenea prezentare. însă din multele comitete din care a făcut parte în această perioadă, primul dintre ele s-a întors spre trecut, arătînd că Cromwell nu uitase cîtuşi de puţin vechea cauză, adică nedreptatea socială făcută locuitorilor mai săraci ai mlaştinilor. Aproape imediat după deschiderea Parlamentului, Cromwell a fost numit într-un comitet de 32 de persoane însărcinat să ia în discuţie plîngerile rezultate din litigiul privind desecările, pentru ca în luna mai a anului următor să abordeze din nou şi cu patimă cauza „sărmanilor oameni de rînd" de la Ely şi Huntingdon.

Aceşti oameni înaintaseră la început Camerei o petiţie contra unor îngrădiri executate de lordul Mandeville *, prin încălcarea înţelegerii, înainte de terminarea desecării, pe un teren care îi fusese vîndut acestuia de regina Henrietta Maria din partea ei de moştenire. îngrădirile fuseseră culcate la pămînt cu forţa de către locuitori, care îşi făcuseră singuri dreptate, în ciuda faptului că petiţia lor se mai afla încă în cercetare la Cameră. Mande- ville a înaintat atunci, la rîndul lui, o petiţie către Camera Lorzilor cerînd ca îngrăditurile să rămînă la locul lor în orice caz pînă cînd afacerea va fi soluţionată. în această situaţie, Cromwell a luat cu hotărîre apărarea drepturilor locuitorilor, declarînd în plus că, ordonînd ca posesia să nu fie tulburată în timp ce Camera Comunelor cerceta peţiţiâ iniţială, Camera Lorzilor încălcase privilegiul Camerei inferioare. Trei săptămîni mai tîrziu, fiindcă nu i se dăduse satisfacţie nici în privinţa locuitorilor şi nici în aceea a încălcării privilegiului, Cromwell a ridicat din nou problema arătînd că tatăl lui Mandeville trimisese 60 de ordonanţe împotriva „bieţilor locuitori din Huntingdonshire, fiindcă doborîseră îngrădirile'[1]. A mai cerut de asemenea ca comitetul pentru pensia viageră a reginei să fie reactivat, spre a examina petiţia locuitorilor[1].

La 29 iunie 1641, comitetul a fost reconstituit la timp, avîndu-1 pe Cromwell drept unul din membri şi pe Cla- rendon (pe atunci Edward Hyde) drept preşedinte. Acesta din urmă a descris mai tîrziu urmarea în *Life.* Chiar de la început, Cromwell „şi-a dat toată silinţa să-i

---

noblețe, sub numele de lord Montagu of Kimbolton, a rămas uneori cunoscut, în această perioadă, sub numele de Kimbolton.

ocrotească şi să-i ajute pe petiţionari", care se prezentaseră în număr mare, împreună cu martorii lor. în primul rînd, i-a învăţat atît pe martori, cît şi pe petiţionari cum trebuie să procedeze, pentru ca apoi să-i susţină şi să discute pe larg şi cu mare pasiune răspunsurile lor. încurajaţi, fără îndoială, de ajutorul lui Cromwell şi fiind, în orice caz, după părerea lui Clarendon, „o specie foarte primitivă de oameni", martorii întrerupeau, cu o larmă îngrozitoare, consiliul şi pe martorii părţii adverse ori de cîte ori spuneau ceva ce nu le convenea. Pînă la sfîrşit, Hyde s-a simţit obligat de poziţia lui oficială să-i admonesteze, în mod repetat şi aspru, pe martorii aceştia zgomotoşi, ceea ce l-a făcut pe Cromwell să-1 acuze mînios pe Hyde că este părtinitor şi că încearcă să-i deruteze martorii prin ameninţări. Atunci cînd comitetul a refuzat să accepte părerea lui Cromwell în legătură cu comportarea lui Hyde, Cromwell, care-şi pierduse pe jumătate cumpătul din cauza mîniei, s-a dezlănţuit cu totul.

Mandeville, care fusese atras în mediul puritan al Camerei Lorzilor prin căsătoria lui cu fiica contelui Warwick, a vorbit modest şi calm, relatînd faptele, în timp ce Cromwell i-a răspuns „cu atîta neruşinare şi mojicie şi într-un limbaj atît de agresiv şi de jignitor, iar întreaga lui ţinută a fost atît de violentă, şi comportarea atît de insolentă", încît Hyde l-a blamat cu asprime. I-a spus, de asemenea, că, dacă continuă în această stare de spirit, va suspenda lucrările întregului comitet şi se va plînge Camerei, a doua zi dimineaţă, de comportarea lui Cromwell[2]. Deşi în această dare de seamă Clarendon îşi reamintea, desigur, de lucruri petrecute cu mult înainte, scena descrisă este verosimilă. Avem de-a face cu acelaşi Cromwell care îl atacase pe Barnard la Huntingdon cu vorbe ruşinoase şi grosolane şi care-i atrăsese atenţia lui sir Philip Warwick prin apărarea înflăcărată a lui Lilburne.

Sărmanii locuitori ai mlaştinilor erau doar o cauză secundară, produsul milei lui personale şi al indignării publice. însă miezul muncii lui Cromwell în comitet, cel puţin pînă la sfîrşitul anului 1641 a fost consacrat religiei şi practicilor bisericii de stat, care reprezentau pasiunea lui şi interesul său principal. A activat, de exemplu, în comitetul special destinat să examineze

plîngerile împotriva episcopului de Ely, susţinător înflăcărat al lui Laud şi adversar gălăgios al puritanilor din comitatele de răsărit. Un comitet ulterior, din care a făcut parte şi Cromwell, a luat în considerare un „Act pentru abolirea superstiţiei şi idolatriei, precum şi pentru o mai bună promovare a adevăratului cult şi a serviciului divin", cuvinte care exprimau ostilitate făţişă faţă de biserica anglicană. La 9 februarie 1641, l-a denunţat, într-o cuvîntare, pe sir John Strangeways, care afirmase că desfiinţarea episcopatului şi a egalităţii în cadrul bisericii va duce, în mod necesar, la egalitatea tuturor în cadrul Republicii, fiindcă episcopii făceau şi ei parte din cele trei stări ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ datorită faptului că aveau locuri în Camera Lorzilor. Pentru Cromwell, argumentul era absurd şi el afirmă acest lucru, după cîte se pare, cu violenţa lui obişnuită, deoarece a fost întrerupt şi blamat pentru limbaj neparlamentar. Cînd s-a propus apoi să fie chemat la bara Camerei §§§§§§§§§§§§§§§§ ca să-şi ceară scuze, Pym şi Halles au sărit în apărarea lui Cromwell spunînd că ar fi fost mai raţional să i se ceară să-şi explice cuvintele. Această propunere n-a făcut decît să-i ofere lui Cromwell o nouă ocazie de a-şi repeta împotrivirea faţă de episcopat cu şi mai multă vigoare. Nu numai că nu găsea nici o justificare a marilor lor venituri, dar „era convins că lipsa de ruşine a episcopilor este mai mare ca oricînd, fiindcă, la fel cu clerul roman, ei nu admit ca situaţia lor să fie supusă judecăţii"[3].

In decembrie 1640, arhiepiscopul Laud a fost pus sub acuzare de către Camera Comunelor şi întemniţat în Turnul Londrei în martie. între timp, problema religiei şi a organizării bisericii în Anglia a fost scoasă din nou în relief prin acţiunile scoţienilor. în *Cererile cu privire la un tratat,* formulate drept bază pentru negocierile cu regele, scoţienii au inclus un articol prin care se cerea „uniformitatea credinţei-', adică a credinţei prezbiteriene, drept condiţie necesară înainte ca să se poată înfăptui „o pace trainică între cele două naţiuni". Mai tîrziu, chestiunea uniformităţii, cerută de

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Lorzii spirituali, lorzii temporali şi comunele, adică clerul, nobilimea şi restul populaţiei. — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§§§ Bară fixată în faţa fotoliului preşedintelui pînă la care se puteau apropia cei invitaţi la Cameră ca martori, experţi etc. — M.L.

prezbiterieni şi respinsă de cei cunoscuţi sub numele de „independenţi" **********, va căpăta o importanţă vitală în relaţiile dintre Parlament, armată şi scoţieni.

„Independenţa" luase naştere ca „formă de calvinism descentralizat", aşa cum a descris-o un istoric, şi se baza pe teoria că autoritatea religioasă revenea comunităţilor locale, fiindcă Hristos alesese dinadins anumiţi oameni să „vieţuiască împreună". De aceea, se socotea că fiecare grup local deţinea înlăuntrul lui puterea autonomă de a-şi hotărî propriul destin religios. Din această cauză, „independenţii" tolerau, prin însuşi caracterul lor, mai multe nuanţe de opinie, aşa cum erau ele reprezentate de deosebirile dintre diferitele comunităţi. „Congregaţionaliştii", de exemplu, cu „bisericile lor reunite", ale căror adunări erau întrunite prin inspiraţia lui Hristos, erau incluşi printre „independenţi", deşi nu toţi „independenţii" erau în mod necesar „congregaţionalişti" în schimb, prezbiterianismul, al cărui nume venea de la cuvîntul grec *presby- teros* (mai bătrîn), implica un control politic central al bisericii. Rolul acesta era îndeplinit de Adunarea naţională scoţiană, a cărei sarcină religioasă era de a impune uniformitatea credinţei. Principiul în legătură cu care erau de acord atît prezbiterienii cît şi „independenţii" era acela că episcopii n-aveau ce căuta în teocraţia vreunei secte, ceea ce explică violenţa reacţiei lui Cromwell.

Mai tîrziu, în decursul luptei dintre aceste două vîrfuri de lance ale atacului antiepiscopal, Cromwell urma să apară drept unul dintre „independenţii" principali. Dar în această etapă el nu era încă un ..independent încadrat", deşi se gîndea foarte serios la această chestiune. In februarie 1641, Cromfyell i-a scris unui alt „prietefl drag", domnul Willingham din Swithin’s Lane, Londra, cerîndu-i să-i trimită un anumit document unde erau expuse motivele din care scoţienii doreau să aplice uniformitatea în religie, aşa cum era ea formulată în cel de al optulea articol al Covenantului

---

********** Membri ai unei mişcări din biserica puritană care susţineau că toate funcţiile legislative, juridice şi disciplinare ale bisericii trebuie exercitate de bisericile individuale sau de comunităţile locale de credincioşi. Se mai numeau şi „congregaţionalişti". — M.L.

lor. Probabil că Willingham avea anumite contacte cu scoţienii. „Mă refer la documentul pe care l-am mai avut", scria Cromwell, fiindcă dorea să-1 citească din nou înainte ca articolul să fi fost discutat încă o dată, lucru care se credea că are să se întîmple în curînd[5].

Poate că aceste examene de conştiinţă, care contrastau încă o dată cu violenţa exterioară a exprimării, explică tăcerea desăvîrşită a lui Cromwell în privinţa lui Straf- ford, slujitorul regelui, care a fost pus sub acuzare, judecat, condamnat şi, în sfîrşit, executat la începutul lunii mai 1641. Numele lui Cromwell nu a apărut decît o singură dată în decursul dezbaterilor, şi atunci doar marginal, în legătură cu tema religiei. A propus anume ca, ţinînd seama de înrăutăţirea situaţiei din Irlanda, pentru care a fost învinovăţit Strafford, Camera Comunelor să examineze căile de „alungare a papistaşilor din Dublin"[6]. Această propunere arată cel puţin direcţia în care i se îndreptau gîndurile şi face mai uşor de înţeles angajarea lui prelungită în treburile irlandeze începînd din primăvara anului următor.

Cromwell a depus, fără doar şi poate, o activitate neobosită pentru aprobarea unui document cunoscut pe scurt sub numele de *Declaraţie solemnă,* un fel de covenant naţional englez, sancţionată nem. con.†††††††††††††† de ambele Camere ale Parlamentului la 3 şi 4 mai 1641. Agenda dezbaterilor arată că el ar fi vrut ca documentul să fie sprijinit de un „jurămînt de asociere", pentru a-1 întări. Textul *Declaraţiei* dezvăluie cît de deschis şi de violent era exprimată nemulţumirea în legătură cu ceea ce se socotea a fi politica regelui şi a bisericii lui. Se găseau în acest text referinţe la „încercarea de răsturnare a legilor fundamentale ale Angliei şi Irlandei şi de instituire a unei guvernări arbitrare şi tiranice", precum şi aluzii mai cunoscute la „iezuiţi şi la alţi adepţi ai scaunului papal", care subminau religia cea adevărată. Se vorbea, de asemenea, în treacăt, despre suspiciunile provocate în mod deliberat între armata engleză şi Parlament, despre „armata papistaşă recrutată în Irlanda" (în realitate armata strînsă de Strafford, în care majoritatea ofiţerilor, precum şi

---

†††††††††††††††† Prescurtare de la *nemine contradicente* (în lat. în text) — nimeni împotrivă. — M.L.

comandantul, Ormonde, erau protestanţi), precum şi despre modul cum erau folosite veniturile regale.

Declaraţia se termina cu un jurămînt prin care cel ce jura făgăduia nu numai să sprijine adevărata religie protestantă reformată şi, fireşte, să păstreze supunerea faţă de rege, dar şi să susţină „puterea şi privilegiile Parlamentului, precum şi drepturile legale ale supuşilor". Cromwell şi Lowry, celălalt deputat ales de oraşul Cam- bridge, au trimis o scrisoare primarului şi consilierilor municipali ai oraşului prin care recomandau în mod special atît preambulul cît şi jurămîntul, care fuseseră primite de membrii Camerei cu rîvnă şi bucurie — după cum spuneau ei. Intenţia lor era, evident, să-i stimuleze să facă la fel, o faptă „demnă de a fi imitată", după cum observau scriitorii. în orice caz, „veţi confirma astfel, ca grupare reprezentată, atitudinea reprezentanţilor voştri. Conformarea la dogmele bisericii anglicane este, prin ea însăşi, demnă de laudă şi va fi aprobată de ei. Cu binecuvîntarea Atotputernicului, consecinţa va fi stabilitatea şi securitatea întregului regat. Unirea aduce putere şi este înspăimîn- tătoare pentru duşmani..."[7] Unirea însemna, într-adevăr, putere, aşa cum urma să descopere în curînd Parlamentul. Următoarea acţiune comună, la care Cromwell a fost asociat în mod public, adică aşa-numita lege a „Rădăcinilor şi ramurilor", ar fi putut să fie fatală adversarilor lui ecleziastici, dacă ar fi reuşit.

Proiectul de lege prin care se propunea îndepărtarea totală a episcopilor şi-a luat numele de la o petiţie mai veche prin care se cerea abolirea episcopatului „cu toate domeniile subordonate, cu rădăcinile şi ramurile lui". Deşi proiectul a fost prezentat pentru prima dată în faţa Parlamentului de către sir Edward Dering, acesta a povestit mai tîrziu că îl primise de la sir Arthur Haselrig cu puţin înaintea dezbaterii. La rîndul lui, Haselrig primise proiectul de la Cromwell şi de la sir Henry Vane junior. Clarendon, în schimb, atribuia paternitatea proiectului lui Oliver St John, vărul cu faţa oacheşă şi posomorită, al lui Cromwell, care nu putea ierta Camerei înstelate faptul că îl chemase în judecată pentru uneltire sediţioasă. Pare mult mai probabil însă că autorii proiectului de lege au fost Haselrig, Vane şi Cromwell, chiar dacă nu ne-am bizui decît pe faptul că

Dering n-avea nici un motiv să născocească o asemenea poveste. Dealtfel, după ce a trecut în tabăra regalistă şi episcopală, Dering a publicat o carte ce indica drept iniţiale ale celor amestecaţi în proiectul de lege literele S.Ă.H. şi O. C.[8]

Deşi acest proiect a fost abandonat mai pe urmă, Camera Comunelor a votat totuşi unele reglementări conţinînd măsuri vădit puritane ca interzicerea distracţiilor în zilele de duminică şi a „înclinării corporale" la auzul numelui lui Iisus, demontarea grilajelor pentru cuminecătură şi îndepărtarea din biserici a „picturilor scandaloase" ca, de exemplu, aceea a Sfintei Treimi sau a Fecioarei Maria. Dealtfel, atitudinea lui Cromwell faţă de angli- canism nu se îmblînzea odată cu trecerea anului. A luat parte la o dezbatere unde a vorbit fără înconjur împotriva Cărţii de rugăciuni, „fiindcă conţine multe pasaje cărora diferiţi teologi învăţaţi şi înţelepţi nu li se pot supune şi pe care nu le pot practica", iar la 8 septembrie s-a votat o moţiune, propusă de el, în legătură cu unul din subiectele lui favorite, adică cu predicile. Se hotăra ca predicile să fie ascultate după-amiezele în toate parohiile Angliei, iar plata predicatorilor să fie suportată de parohiile unde nu se ţinuseră încă predici, probabil cu scopul de a le învăţa minte să nu mai lipsească din avangarda progresului religios. La începutul următoarei sesiuni a Parlamentului, adică la 20 octombrie, Cromwell a sprijinit un proiect dc lege menit să-i împiedice pe episcopi să ocupe un loc în Camera Lorzilor (lucru pe care această Cameră, fireşte, l-a respins) şi a continuat să vorbească în termeni caustici în decursul dezbaterilor următoare despre faptul că episcopii continuau să aibă dreptul de a vota acolo[9].

Deşi Laud lîncezea mai departe în Turnul Londrei, iar trupul decapitat al lui Strafford se odihnea, în sfîrşit, în pace, în mormîntul familiei de la Wentworth-Woodhouse, atacurile neîncetate din vara anului 1641 împotriva poziţiei monarhiei arătau că sacrificiul lor, chiar dacă nu fusese cu totul zadarnic, se dovedea cel puţin incapabil să stăvilească fluxul în creştere al criticii parlamentare. Fuseseră votate, sau erau în curs de pregătire, o mulţime de legi, inclusiv Actul trienal prin care se interzicea dizolvarea Parlamentului fără

consimţământul acestuia, precum şi măsuri pentru desfiinţarea Curţii Camerei înstelate şi a celei a înaltei comisii, a impozitului pentru construcţiile de corăbii, a obligaţiei de reîmpădurire şi a amenzilor pentru neprezentarea la încoronare, de felul aceleia care i se ceruse şi lui Cromwell să o plătească. în luna august, regele a pornit la drum ca să viziteze încă odată Scoţia, călătorie la care s-au opus energic Pym şi prietenii lui, inclusiv Cromwell, care se întreba retoric de ce era nevoie ca regele să se ducă acolo şi care era „motivul particular" al acestei călătorii. Răspunsul deja dat de minţile bănuitoare ale unora dintre vigilenţii poporeni ai lui Carol era acela că regele spera să-i instige pe scoţieni, într-o măsură suficientă, ca să poată căpăta din partea lor un oarecare sprijin împotriva refractarilor săi supuşi englezi şi, eventual, să se dedice unui fel oarecare de uneltire armată, mult mai uşor de organizat în Nord, departe de Londra. Teama de o asemenea conspiraţie a armatei mai bîntuise o dată. La întrebarea pe care şi-o pusese, Cromwell a dat un răspuns public : exista pericolul ca „persoana regelui să capete un rol în armată" şi ca „în Scoţia clicile să scoată capul"[10].

Intervenţiile lui Cromwell şi obiecţiile lui Pym arată cît de timpuriu a fost luat în considerare de către partizanii guvernării parlamentare caracterul viclean al regelui, precum şi posibilitatea reală ca avantajul excepţional pe care-1 oferea rolul său regal să-1 pună în situaţia de a aţîţa una contra alteia toate părţile, pînă la biruinţa lui finală. Este de asemenea semnificativ faptul că Cromwell a fost unul dintre aceia care a acordat o importanţă foarte mare participării prinţului de Wales, viitorul Carol al II-lea, în vîrstă de 11 ani, la această călătorie, cerînd ca preceptorul lui, marchizul de Hertford, să fie însoţit de alţi doi lorzi, aleşi dintre puritani, adică de lordul Bedford şi lordul Saye and Sele. Cromwell a jucat un rol şi în cioro- v,ăielile din octombrie 1641 şi din ianuarie 1642 în legătură cu educaţia prinţului Carol prin care parlamentarii căutau să se asigure că de el se vor putea apropia numai oameni „de încredere". Lucrurile se petreceau ca şi cînd personalitatea nemulţumitoare a lui Carol I lăsa să se vadă, încă de pe atunci, cît de important putea fi

caracterul domnitorilor în plăsmuirea evenimentelor, ceea ce însemna că educaţia tinerilor prinţi (ca şi călăuzirea, în general, a copiilor, subiect pe care Cromwell îl trata întotdeauna extrem de serios) era şi ea de mare importanţă.

Vizita în Scoţia nu i-a adus lui Carol sprijinul de care avea nevoie. Intr-o scrisoare trimisă din Edinburgh, la sfîrşitul lui septembrie, sir Patrick Wemyss vorbea despre tristul spectacol al regelui înconjurat de scoţieni ostili : „I-ar plînge inima oricui l-ar vedea cum arată, fiindcă nu poate fi nicicînd liniştit printre ei, şi cît este de bucuros să vadă un om, despre care crede că-1 iubeşte'[1]. Descoperirea unei conspiraţii cunoscute sub numele de „incidentul", opera cîtorva dintre sprijinitorii mai puţin cinstiţi ai regelui, hotărîţi să-i ucidă pefprincipalii conducători scoţieni, printre care şi pe Argyll ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡/n-a avut menirea să-1 facă pe Carol mai îndrăgit printre cei din jurul său [n].

Partizanii extremişti ai guvernării parlamentare erau în schimb cuprinşi pe vremea aceea de mare entuziasm, fiindcă socoteau că erau martorii realizării treptate şi fericite a cucernicului lor program. Spre deosebire de situaţia lui Carol, ei erau încredinţaţi că situaţia lor era cît se poate de promiţătoare. La 7 septembrie, clopotele bisericilor au fost trase în întreaga Anglie la slujbele de mulţumire pentru pacea, în sfîrşit, încheiată cu Scoţia. Parlamentul s-a bucurat de privilegiul suplimentar de a asculta două predici pline de extaz, una a lui Stephen Marshall, un prieten al lui Pym, şi cealaltă a lui Jeremiah Borroughes, prin care se evidenţia caracterul minunat al anului 1641, acel *Annus Mirabilis* §§§§§§§§§§§§§§§§§§, mai măreţ chiar decît anul 1588 al Invincibilei Armade. Era de aşteptat în curînd „o adevărată sărbătoare şi reînviere a bisericii şi statului" [12].

însă cu toată înfăţişarea gravă a lui Carol şi încîntarea lui Marshall şi a lui Borroughes, înspre toamnă mareea nemulţumirii generale împotriva Coroanei părea că se retrage, astfel că exista pericolul ca, pe măsură ce apele des- creşteau, Pym şi confraţii

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Archibald Campbell, marchiz de Argyll (1598—1661) — conducător al partidei prezbiteriene antiregaliste din Scoţia între 1638 şi 1649. — C.M.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ An minunat (în lat. text). — M.L.

lui să fie lăsaţi, întrucîtva expuşi, pe ţărm. Spectrul unei conspiraţii a armatei, întotdeauna folositor în scopul atîţării suspiciunii populare faţă de rege, fusese îngropat, în mod inoportun, prin lăsarea la vatră a armatei. Deosebit de simpatică pentru ţara întreagă nu era nici comportarea extravagantă a unora dintre sectari, îmboldiţi, poate, de sentimente ca acelea ale lui Marshall. Declaraţia lui Carol'că, la întoarcerea din Scoţia, va restabili reglementarea elisabetană ********** †††††††††††††††† a bisericii anglicane a cîştigat în mare măsură bunăvoinţa cetăţenilor. în această situaţie, regatul Irlandei * *, care fusese atît de des prevestitorul vreunei furtuni ce urma să se abată asupra istoriei Angliei, a lansat unul din trăsnetele lui perene, aprinzînd încă o dată bănuiala împotriva lui Carol şi întărind frica de ,,papistăşie", care fusese dintotdeauna coloana vertebrală a neîncrederii populare.

Răscoala irlandeză din octombrie 1641 a izbucnit într-un moment cînd administraţia de acolo, reprezentată de un viceregе şi de un consiliu care dominau un parlament irlandez separat, slăbise în mare măsură odată cu sfîrşitul guvernării ferme a lui Strafford. Deşi marele administrator de mînă forte raportase că, atunci cînd a plecat, irlandezii erau „atît de deplin mulţumiţi şi atît de loiali faţă de persoana şi serviciul Majestăţii sale pe cît se poate dori", plecarea lui a lăsat în urmă o spărtură larg deschisă, de care feluriţi locuitori ai insulei, reprezentînd o mulţime de interese diferite, religioase, funciare sau politice, au ştiut să profite cu repeziciune[13]. încă de la începutul

---

********** Denumire dată actelor din 1559 şi 1563, în timpul domniei lui Elisabeta I, care au desăvîrşit bazele organizatorice şi dogmatice ale Reformei anglicane începute sub Henric al VIII-lea. — C.M.

†††††††††††††††† Populaţia celtică a acestei ţări a fost convertită la creştinism în secolul al V-lea. Englezii au început cucerirea Irlandei în secolul al XII-lea şi au terminat-o de-abia în secolul al XVII-lea. Legile engleze au fost introduse în 1494, prin Statutele de la Drogheda. Populaţia catolică a Irlandei a fost persecutată continuu de Anglia protestantă, în special pe timpul lui Henric al VIII-lea, al Elisabetei I şi al lui Cromwell. Majoritatea pămînturilor a fost confiscată în folosul nobilimii engleze, care a colonizat şi exploatat ţara. Irlandezii au opus o rezistenţă permanentă agresiunii şi înainte de această răscoală din 1641. — M.L.

secolului se constatase în Irlanda o reînviere a catolicismului, datorită prezenţei crescînde a preoţilor, în majoritate iezuiţi, iar valurile mereu reînnoite între timp ale colonizării ţării de către englezi, prielnică pentru cei cărora li se acordase pămînt, provocau mînie şi indignare, precum şi adevărate suferinţe fizice irlandezilor ce trebuiau să-şi părăsească locurile de baştină. Poate că motivele răscoalei irlandezilor ar trebui căutate în trecutul îndepărtat al primei aşezări acolo a unor colonişti de altă naţionalitate, indiferent dacă erau normanzi, englezi sau scoţieni. Totuşi, daoă considerăm starea reală a Irlandei secolului al XVII-lea, şi mai ales a anilor ’40, sîntem obligaţi să acordăm, de asemenea, atenţie şi enormei varietăţi de nuanţe religioase reprezentate de englezii anglicani, anglo-irlan- dezii anglicani, anglo-irlandezii catolici, irlandezii catolici şi scoţienii prezbiterieni care, pe drept sau pe nedrept, locuiau pe insulă. In multe cazuri, şederea lor acolo dura de generaţii, deşi adesea era îndeajuns o singură generaţie ca să dea imigranţilor sentimentul unui drept patriotic la prezenţă. Un alt efect învrăjbitor îl prezenta însăşi natura deosebită a feluritelor invazii pe pămîntul irlandez, care avuseseră loc la date foarte diferite. Fiecare val de colonişti tindea să-şi însuşească un stil de viaţă irlandez sau anglo-irlandez, pentru ca astfel să dea cetelor proaspete de colonişti englezi impresia că este mai degrabă irlandez decît englez. Uneori se întîmpla chiar ca pămînturile lor să fie atribuite de către guvernul englez din Londra altor colonişti, ca şi cînd ei ar fi fost „irlandezi curaţi'[1]. Marile familii de viţă veche irlandeză, care mai existau, erau mai rare decît numeroasele familii de descendenţă normandă sau englezească, ca, de exemplu, familia Butler, în frunte cu lordul Ormonde, care considerau acum Irlanda drept patria lor, deşi mai păstrau încă numeroase legături cu Anglia. Ca şi adevărul, despre care se spune că este foarte rar curat şi niciodată simplu, tot aşa situaţia etnică din Irlanda era insuficient de pură, iar societatea — inversul simplului.

Cu toate acestea, structura obscură şi complicată a Irlandei din anul 1641 nu era o problemă asupra căreia elementul puritan din Camera Comunelor, inclusiv Oliver Cromwell, era înclinat să mediteze. Reacţia de oroare elementară şi pătimaşă faţă de răscoală (sau de

rebeliune, aşa cum era ea numită de englezi pe vremea aceea) a fost provocată de ştirile că ea fusese însoţită de un masacru general al bărbaţilor, femeilor şi copiilor de origine engleză, care ar fi fost alungaţi din case pentru ca unii din ei să fie trecuţi prin sabie, în timp ce alţii au murit de foame şi de frig atunci cînd au încercat să-şi facă drum, pe jumătate goi, spre enclavele stăpînite de englezi, ca, de exemplu, Dublinul. Acesta a fost felul în care a luat naştere legenda masacrelor irlandeze. în ceea ce-1 priveşte pe Cromwell, pe noi ne interesează aici mai mult legenda decît realitatea, fiindcă legenda a fost aceea care a influenţat într-o atît de mare măsură generaţia lui din Anglia. în interesul adevărului istoric, trebuie să subliniem însă că nu există nici o dovadă reală că un asemenea masacru premeditat ar fi avut loc vreodată. ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Fără îndoială că imigranţii englezi, izgoniţi din case pe vremea de iarnă care a urmat şi în decursul căreia frigul şi foamea au fost cauza multor dispariţii fără rost, au avut mult de suferit. însă în materie de violenţă, oricare ar fi fost fărădelegile săvîrşite în timpul revoltei, ele nu pot fi asemănate cu lăstarii politicii vindicative oficiale a comandantului englez sir Charles Coote. în orice caz, important de remarcat este faptul că cei de la faţa locului n-au început prin a încerca să dovedească existenţa masacrului, ci doar că a existat intenţia unei rebeliuni. Primele depoziţii capitale în legătură cu această chestiune sînt cele cuprinse în raportul din primăvara anului 1642 al vicarului Henry Jones către Camera Comunelor, în care se vorbea mai mult de intenţii decît de fapte. Din cele 85 de depoziţii, doar 16 se refereau la omoruri, iar primele 55 numai la vorbele de ameninţare folosite. însă ceea ce căuta să dovedească Jones era rebeliunea, şi de aceea pentru el crimele intenţionate erau probe potrivite pentru rebeliune, fără să fi fost totuşi şi probe adevărate ale masacrului. Cu toate acestea, în anul 1646, sir John Temple, prin cartea lui *The Histori of the Horrid Rebellion in Ireland,* care a avut o înrîurire atît de mare asupra contemporanilor săi şi a fost tipărită exact cu

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vezi Walter D. Love *Civil War in Ireland : Appearances in Three Centuries of Historical Writing.*

trei ani înaintea debarcării lui Cromwell în Irlanda, a modificat în aşa fel materialul lui Jones încît a reieşit că masacrele nu numai că fuseseră intenţionate, dar că avuseseră loc cu adevărat [w].

însă dacă vrem să înţelegem climatul opiniei publice de atunci, lucru de extremă importanţă în cazul lui Oliver Cromwell, care continuă să fie supus judecăţii umanităţii pentru acţiunile lui din 1649 împotriva irlandezilor, punctul esenţial nu este acela dacă masacrele au avut loc sau nu, ci dacă în Anglia se credea pe timpul acela că avuseseră într-adevăr loc. Din acest punct de vedere, mărturiile sînt unanime : pentru protestanţii englezi era un articol de credinţă că Irlanda fusese bîntuită de un măcel pervers şi inuman al femeilor şi copiilor nevinovaţi, peste care s-a suprapus o undă de război sfînt catolic. în darea Iui de seamă, sir John Temple cita o depoziţie în care se vorbea despre mai mult de 100 000 de oameni ucişi din octombrie pînă în aprilie, în timp ce Clarendon evalua numărul lor de la 40 pînă la 50 000. în memoriile lui, Ed.mund Ludlow exprima atît părerea predominantă, cît şi interpretarea pe care mulţi i-o adăugau atunci cînd scria : „Papistaşii din întregul regat (al Irlandei) erau înarmaţi... Aceste ştiri nu-i displăceau lui Carol, deşi se aştepta masacrarea multor mii de protestanţi[11]. Pentru Whitelocke, rebeliunea fusese „atît de îngrozitoare, întunecată şi infamă, încît nu-şi găseşte precedent în istoria multor altor naţiuni[11 15], după cum scria el în jurnalul lui de însemnări. Doctorul regalist Bate, care, datorită faptului că îl reprezentase pe Cromwell, i-a scris mai tîrziu memoriile, a introdus o notă şi mai fioroasă : mii de oameni fuseseră măcelăriţi în mod barbar, fără deosebire de vîrstă sau sex, „la fel ca atîtea sacrificii umane oferite idolatriei lor[11]. Unele din evaluările referitoare la mulţimile de oameni ucişi urcau pur şi simplu vertiginos. Lucy Hutchinson, de exemplu, credea în cifra de peste 200 000, iar dacă fortăreaţa Dublin ar fi fost luată prin surprindere, aşa cum era cît pe ce să se în- tîmple, „n-ar mai fi rămas nici urmă de nume prostestant ţin oraş[11]. în *The First Defence of the State of England,* publicată în 1649, John Milton vorbea, de asemenea, de peste 200 000 de oameni ucişi şi din această cauză irlandezii, „această gloată amestecată, compusă în parte din papistaşi şi în parte din sălbatici,

şi care este în cea mai mare măsură vinovată de toate aceste crime..., au fost tăcuţi, pe bună dreptate vasalii noştri pentru nemerniciile şi provocările pe care le-am arătat[11 1G].

Englezii aveau o mulţime de contacte cu nenorocoşii colonişti din Irlanda, de la care să asculte nemijlocit poveşti de groază. în Camera engleză a Comunelor din 1641 majoritatea deputaţilor aveau „prieteni şi rude[11] în Irlanda, aşa cum scria D'Ewes în jurnalul lui, dintre care unii reprezentau circumscripţii electorale din Anglia, dar îşi aveau reşedinţa în Irlanda, iar alţii erau interesaţi în coloniile din Londonderry sau din Ulster. Ştirea nenorocirii se răspîndise şi la niveluri sociale inferioare, pentru a umple cugetele englezilor cu simpatie şi prejudecăţi. Cazul unei oarecare Alice Stonier din Leek, Staffordshire, căreia magistraţii oraşului îi acordaseră 8 penny pe săptămînă pentru întreţinerea ei şi a copiilor, din care trei fuseseră plasaţi într-o „slujbă bună[11], în timp ce doi erau prea mici „ca să facă altceva decît să cerşească", trebuie să fi fost tipic printre multe altele. După ce-şi urmase soţul, un păzitor de vite, în Irlanda, s-a trezit jefuită, cu casa arzînd şi alungată fără alt veşmînt decît o pelerină de lînă zdrenţuită, pentru ca după aceea să doarmă cu copiii sub cerul liber, pe cîmpiile reci de toamnă ale Irlandei, pînă cînd a ajuns la Dublin. Aici, nenorocirile ei n-au făcut decît să sporească, fiindcă Thomas Stonier a fost luat cu sila în armată, unde a fost după aceea ucis, astfel că bietei Alice nu-i mai rămăsese altceva de făcut decît să se întoarcă în ţara ei de baştină, pentru a obţine un sprijin [17].

în toate aceste povestiri se punea un accent deosebit pe două aspecte ale rebeliunii. în primul rînd, pe barbaria reală a nelegiuirilor, care stîrnea fiori sinceri de oroare în inimile englezilor. Oare făpturile acestea care prăjiseră oameni şi-i mîncaseră de vii, care trimiseseră femei pe mare, în bărci găurite, ca să se înece, care uciseseră copii într-un mod oribil în faţa ochilor părinţilor lor şi care se luaseră la întrecere ca să vadă cine era în stare să înfigă mai adînc un cuţit într-un trup viu, puteau oare să aibă pretenţii de civilizaţie sau măcar dreptul la consideraţia datorată de un popor

civilizat faţă de altul ? Şi aceasta fără să se mai pună la socoteală ororile relativ mai neînsemnate privind femeile siluite, prizonierii englezi hrăniţi cu maţe şi cu resturi de mîncare, precum şi sensibilitatea ultragiată a femeilor engleze protestante, silite, împotriva voinţii lor, să asculte liturghia. Era o temă care urma să capete importanţă peste opt ani, cînd consideraţia despre care am vorbit mai sus putea fi acordată de către englezi poporului irlandez, ceea ce însă nu s-a întîmplat.

în al doilea rînd, accentul se punea pe rolul preoţilor romano-catolici în timpul rebeliunii, rol care nu numai că nu era subevaluat, ci, dimpotrivă, subliniat viguros şi, odată cu el, „practicile idolatre" ale preoţilor, care, după cum se presupunea, le dădeau posibilitatea să-i aţîţe şi mai mult pe ucigaşi. Se povestea că preoţii spuneau celor păstoriţi că adăpostirea unui englez era un păcat de moarte şi că uciderea unui protestant era o acţiune meritorie, care îi va_cruţa de suferinţele viitoare din purgatoriu. Urmărit cum era de aceste umbre tăinuite şi oribile, care planau peste amintirea trecutului apropiat, este foarte uşor de înţeles de ce Oliver Cromwell s-a referit în prima lui cu- vîntare publică, atunci cînd a sosit întîia dată la Dublin, în august 1649, la „irlandezii barbari şi însetaţi de sînge", după cum este la fel de uşor de înţeles motivul pentru care această cuvîntare a fost descrisă drept „amabilă şi plauzibilă" de către mulţimea de englezi şi de anglo-irlan- dezi adunaţi, împreună cu oştenii, în jurul lui ca să-1 aclame [18].

O consecinţă mai directă a ştirilor despre rebeliunea irlandeză din 1641 ajunse în Anglia a fost efectul lor asupra prezentării acelor motive de nemulţumire ale Parlamentului, cunoscute sub numele de *Marea Mustrare.* Acest asalt gigantic şi de mare anvergură împotriva poziţiei monarhiei, în ansamblul ei, era pe punctul de a fi luat în discuţie de către Camera Comunelor la 1 noiembrie, deci chiar în ziua cînd ştirea despre masacru a ajuns acolo, ceea ce i-a oferit lui Pym un nou prilej de a arunca îndoială asupra autorităţii regale. Se mai putea avea încredere în acest om ai cărui generali uneltiseră doar cu un an înainte să folosească armata irlandeză împotriva supuşilor englezi ?

Indicatorul popularităţii începu să încline din nou spre Parlament, fiindcă, cel puţin în cugetele oamenilor, legătura dintre Carol şi irlandezi era mult prea strînsă pentru a fi ignorată. *Marea Mustrare,* care urma să fie votată de Cameră la 22 noiembrie, a fost obiectul unei vrajbe înverşunate între puritani şi regalişti. Prin spiritul şi amănuntele cererilor faţă de rege, *Mustrarea* era un document cu adevărat uimitor, fiindcă se extindea de la teme mai puţin însemnate, cum era cea a desecărilor sau abuzurile Comisiei canalelor, pentru care Cromwell a fost desemnat să „dea explicaţii mai largi", pînă la pretenţii cu totul inovatoare ca regele să-şi aleagă numai sfetnici aprobaţi de Parlament. [19]

Cuprins de frămîntarea acestor întîmplări evident revoluţionare ca spirit, şi deşi apelul la vechile libertăţi se menţinea constant pe buzele exponenţilor lui, Cromwell era îndeajuns de desprins de opinia maselor ca să nu întrevadă ce discuţie înverşunată va fi provocată de acest document. Atunci cînd adversarii proiectului de lege au cerut un termen pentru a examina mai îndeaproape învinuirile, Cromwell s-a aflat printre cei care s-au supărat că termenul a fost acordat, astfel că l-a întrebat pe lordul Falkland, la 20 noiembrie, de ce s-a amînat decizia, „fiindcă în ziua aceea s-ar fi putut adopta repede o hotărîre". La replica lui Falkland că n-ar fi fost timp suficient din cauză că dezbaterea avea să dureze cu siguranţă multă vreme, Cromwell a răspuns precizînd că dezbaterea va fi una „foarte scurtă", fiindcă era convins că foarte puţini deputaţi se vor opune cererilor [20].

Şi totuşi Cromwell n-a fost un profet politic sigur. Opoziţia faţă de cereri a fost prelungă şi înverşunată, iar anumite clauze, cum era cea a alegerii sfetnicilor regelui, i-au prefăcut pe unii aderenţi ai bisericii episcopale în regalişti. Camera Lorzilor, ai cărei membri erau şi ei atacaţi de *Mustrare,* trecea acum cu convingere de partea regelui. Atunci cînd Hampden a depus o moţiune, care pînă la sfîrşit a fost votată, pentru tipărirea textului *Marei Mustrări,* pentru a cunoaşte astfel voinţa reală a ţării, faptul a părut multor deputaţi, încă nedecişi, o negare definitivă a vechilor drepturi regale. Cu ocazia votării acestei moţiuni, Cromwell i-a şoptit lui Falkland, între patru ochi,

faimoasele sale cuvinte la care ne-am referit mai sus : „Dacă *Mustrarea* ar fi fost respinsă, mi-aş fi vîndut a doua zi tot ce-aveam şi nu m-aş mai fi întors niciodată în Anglia. Ştiu că mulţi oameni cinstiţi luaseră aceeaşi hotărîre". Falkland a relatat că remarca fusese făcută cu o anumită solemnitate. Ea dovedea indiscutabil măsura pasionatei angajări a lui Cromwell în *Marea Mustrare.*

După întoarcerea regelui din Scoţia, la 25 noiembrie, el dovedi că ştia bine unde se aflau cele mai potrivite arme împotriva lui Pym. în timp ce *Mustrarea* mai era „în lucru la tipar", ceea ce reprezenta o abatere remarcabilă de la practica obişnuită, regele apela şi el la popor, promiţînd reforma bisericii, inclusiv cercetarea privind prezenţa episcopilor în Camera Lorzilor, dar refuzînd să renunţe la „libertatea lui naturală" de a-şi alege sfetnicii. Ultimele luni ale anului 1641 au fost trăite în frămîntare politică, în timp ce regele şi Parlamentul se consacrau luptei decisive de obţinere a sprijinului popular, al cărui rezultat nu putea fi nicidecum anticipat. Oraşul Londra §§§§§§§§§§§§§§§§§§, de exemplu, despre care se credea că fusese ostil lui Carol încă de la început, se dovedise că avea despre el o părere oarecum favorabilă fiindcă îi acordase, în 1640 şi 1641, nişte împrumuturi utile. Alegerile foarte importante din Londra, în care „noii oameni" ai partizanilor Parlamentului luaseră conducerea, încredinţînd astfel lui Pym loialitatea oraşului, au avut loc abia în ianuarie 1642 [21].

Rolul lui Cromwell în toate aceste manevre de inducere în eroare a fost acela de a descoperi cazuri izolate în care nobilii şi episcopii abuzau de privilegiile lor ca să-1 ajute pe rege şi de a atrage asupra lor atenţia Camerei. Un exemplu a fost cazul lordului Arundel, care trimisese orăşelului Arundel o scrisoare în legătură cu alegerea de acolo a unui nou deputat. Lordul nu făcea altceva decât să urmeze un obicei străvechi, dacă nu chiar să se folosească de un drept. Acum însă fapta lui devenise obiectul anchetei unui comitet parlamentar din care făceau parte Cromwell, împreună cu Pym, Hyde, Falkland şi alţii şi a avut drept

§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Oraşul Londra (The City of London) forma un oraş separat, cu caracter comercial şi meşteşugăresc, deosebit de Westminster, centrul politic al ţării şi reşedinţa Curţii şi Parlamentului. — C.M.

rezultat emiterea unui ordin de sistare a acestei alegeri şi a altora similare. Cromwell s-a dovedit, în special, a fi unul din aceia pentru care teama ca regele să nu recurgă la forţă, eventual prin intermediul Irlandei, era întruna prezentă. într-o dezbatere de la sfîrşitul lunii decembrie, el s-a alăturat unei cereri a întregii Camere privind îndepărtarea contelui de Bristol din Consiliul Coroanei pe motivul că în „trecuta conspiraţie a armatei" Bristol l-ar fi convins pe rege să pună armata în stare de alarmă, „o stare care nu putea avea nici o justificare normală, fiindcă sus-numita armată era atunci în cuvenita stare de pace". A doua zi, Cromwell s-a ocupat de problema unui anume Owen O'Connell, care avertizase oraşul Dublin despre plănuita răscoală şi, drept mulţumită, fusese recompensat de Parlament cu promisiunea unei funcţii de comandă într-o companie de dragoni, iar fiindcă promisiunea nu fusese ţinută, Cromwell a fost unul din cei doi deputaţi desemnaţi să se ducă la comandantul miliţiei comitatului ca să afle adevărul[22].

Cîteva zile mai tîrziu, la 4 ianuarie 1642, regele şi-a pierdut brusc răbdarea, astfel că a făcut istorica lui încercare de a-i lua prin surprindere pe cei cinci deputaţi pe care îi considera instigatorii acelor încercări prelungite şi perfide de a-i smulge autoritatea regală şi de a răsturna astfel monarhia. Cei cinci deputaţi erau John Pym, John Hampden, sir Arthur Haselrig, Denzil Holles şi William Strode. Holles fusese unul din cei care, în 1629, l-a ţinut ţintuit pe scaun pe preşedintele Camerei Comunelor, iar faptul că era cumnatul lui Strafford nu l-a împiedicat să devină un vorbitor hotărît, care se opunea abuzurilor autorităţilor. Strode fusese întemniţat din 1629 şi pînă în 1640 pentru participarea lui la acelaşi incident în legătură cu preşedintele Camerei Comunelor, după care a refuzat să răspundă în faţa Camerei înstelate pentru anumite cuvinte pronunţate în Parlament. Potrivit spuselor lui D'Ewes, suferinţele făcuseră din Strode „un aţîţător", sau „unul din cei mai aprigi oameni ai partidului", conform lui Clarendon. După ce l-a însărcinat pe procurorul general să-i pună sub acuzare pentru trădare pe cei cinci deputaţi, Carol a plecat călare, personal şi foarte agitat, la Cameră pentru ca să ceară arestarea lor. Neînsoţit de altcineva

decît de nepotul său, principele elector, regele a ajuns la Cameră ca să afle că cei cinci inşi fuseseră încunoştinţaţi de apropierea lui şi se refugiaseră în City. întrebat de rege, aşezat în propriul său jilţ, dacă ştie de urma deputaţilor absenţi, domnul preşedinte Lenthall i-a dat memorabilul său răspuns, amestec de respect profund şi de sfidare : „Cu voia Majestăţii voastre, în acest loc eu n-am nici ochi de văzut, nici limbă de vorbit, astfel că nu pot face altceva decît ceea ce Camera, al cărei slujitor sînt, binevoieşte să-mi ordone..." [23]

Şi astfel regele s-a despărţit de Camera Comunelor şi apoi de Londra, pentru a nu se mai întoarce decît la vremea morţii lui. Pentru partizanii angajaţi ai Parlamentului, aşa cum era Cromwell, lupta personală cu Carol era începută, deşi au mai trecut 8 luni pînă cînd regele a înălţat la Nottingham steagul războiului, în timp ce anumite negocieri între rege şi Parlament mai continuau. Pînă una alta, amîndouă părţile umblau disperate după material de război şi aceasta într-o ţară neobişnuit de nepregătită — şi, în general, nedispusă — să furnizeze asemenea materiale primejdioase pentru cazul dezlănţuirii ostilităţilor. Nu există nici o dovadă vie a vreunei atitudini violente luate de Pym şi de partidul său în această epocă, cu excepţia textului unei predici rostite de Stephen Marshall, prietenul lui Pym, în faţa Parlamentului, la 23 februarie 1642, prima dintr-o serie de predici, însoţite de post în ultima zi de miercuri a fiecărei luni, care vor fi tinute în următorii şapte ani [21]. în tot decursul secolului al XVII-lea, pe măsură ce conflictul spiritual se îmbina cu încleştarea fizică, se intensifica şi violenţa predicilor. Este puţin probabil ca ascultătorii să nu-şi fi dat seama că apelul lui Ste- phen Marshall era în favoarea războiului şi că cei asupra cărora se îndrepta greul acuzării erau „neutrii", adică cei care nu voiau să se angajeze în luptă. Vehementa lui cuvîn- tare, tipărită mai tîrziu sub titlul potrivit de *Meroz Cursed,* a fost răspîndită în aceeaşi formă, prin predici, de-a lungul şi de-a latul ţării, astfel că a devenit un vestit foc de artificii al epocii. Tema predicii era luată dintr-un verset al Cărţii

Judecătorilor : „Te blestem, Meroz, spuse îngerul Domnului, şi îi blestem pe locuitorii tăi, fiindcă n-au venit în sprijinul Domnului, ca să-1 ajute împotriva celui Rău“. Crima oamenilor din Meroz fusese aceea că n-au voit să se angajeze într-o anumită luptă din Vechiul Testament, în timp ce mesajul lui Marshall putea fi rezumat destul de simplu prin cuvintele : „Blestemaţi să fie toţi aceia care-şi opresc mîinile să verse sînge“. Dacă avem în vedere limbajul folosit şi apelul deschis la violenţă, nu este deloc surprinzător că mai tîrziu Clarendon i-a acuzat pe predicatorii din şcoala lui Marshall că sînt „doar trîmbiţe ale războiului şi instigatori la rebeliune", în loc să fie crainici ai păcii, cum le era menirea -’[5].

Totuşi Cromwell era unul din oamenii care n-aveau nevoie de trîmbiţa războiului ca să-i trezească simţurile adormite. El a fost acela care, la 14 ianuarie, drept răspuns la o cerere a lui Pym ca deputăţii să participe la un comitet pentru cercetarea stării regatului pe motiv că exista un pericol din partea papistaşilor, a propus, pe deasupra, crearea unui comitet care să ia în discuţie mijloacele de a aduce regatul în stare de apărare, lucru care a fost ordonat în timp util. Camera a dispus în acelaşi timp ca şerifii să ia sub pază toate armele şi să interzică toate adunările ilegale, iar atunci cînd regele a refuzat să renunţe la comanda miliţiei, a Turnului Londrei şi a forturilor, Camera Comunelor a răspuns cu o lege pentru „o mai bună promovare şi recrutare a oştenilor în scopul apărării actuale a regatelor Angliei şi Irlandei". La ştirea că regele a refuzat să accepte, Cromwell a fost printre aceia care a oferit bani pentru apărare şi anume 300 de lire sterline pentru întărirea Dublinului. La 24 februarie, a doua zi după ce regina Henrietta Maria a plecat spre continent împreună cu bijuteriile ei regale, cu speranţa că va aduna trupe în ajutorul strîmtoratului ei soţ, Comitetul pentru Irlanda al Camerei a delegat 14 deputaţi ca împuterniciţi pentru a sprijini şi rezolva afacerile irlandeze. In acest grup au fost incluşi Pym, Holles şi sir Henry Vane junior, precum şi Oliver Cromwell.

Chiar dacă n-am accepta aspra părere a lui Clarendon, conform căreia partidul parlamentar ,,s-a apucat să strîngă bani sub pretextul ajutorării Irlandei",

este neîndoielnic că organizarea acestei acţiuni, destinată, chipurile, ajutorării Irlandei, precum şi nevoia de a aduna bani şi trupe îi oferea un prilej excelent de a-şi face propriile pregătiri în vederea conflictului. Teoria pe care se baza această acţiune continua să fie totuşi cea veche, anume aceea de a micşora ameninţarea catolicismului din Irlanda prin colonizarea ei cu englezi protestanţi, sănătoşi şi de ispravă, sau, aşa cum se exprima *Declaraţia ambelor Camere,* „prin colonizarea acestei ţări cu multe şi nobile familii de origine engleză şi de religie protestantă". Pentru promovarea colonizării, a fost format un grup de „întreprinzători" drept consecinţă a sugestiei date, în februarie 1642, de mai mulţi negustori londonezi, care au adresat Camerei Comunelor un proiect conform căruia rebeliunea irlandeză urma să fie înăbuşită de trupe finanţate de ei, pentru ca la sfîrşit „să li se dea din moşiile rebelilor o recompensă socotită de dumneavoastră justă" [26].

Membrii Camerei Comunelor n-au stat mult pe gînduri ca să colaboreze la acest proiect promiţător, care părea să combine în chip fericit o operă spirituală utilă (stîrpirea păcătoasei credinţe catolice) cu bunăstarea materială (intrarea, în schimbul banilor, în posesia pămînturilor irlandeze). Necesitatea acestui proiect a fost de altfel pe de-a-n- tregul confirmată prin jurămîntul de la Kilkenny, instituit de capii bisericii catolice din Irlanda în luna mai 1642 pentru a-i strînge pe toţi irlandezii într-o ligă, al cărei scop principal era restabilirea credinţei catolice în acea ţară. întreaga afacere s-a bucurat de contribuţia bănească hotărîtă a partizanilor Parlamentului, în timp ce regaliştii n-au participat decît cu ceva mai puţin de 9°/o- Semnificativ a fost de asemenea faptul că viitorii „independenţi" au contribuit de două ori mai mult decît prezbiterienii.

S-a subliniat, pe bună dreptate, că mărimea subscripţiilor nu prea sprijină teoria conform căreia împotrivirea faţă de Coroană s-ar fi datorat micşorării averii protestanţilor. Cromwell, de exemplu, a fost unul din cei ce s-au băgat cel mai adine în această afacere : a depus ceva mai mult de 2 000 de lire sterline, o sumă considerabilă în secolul al XVII-lea, şi anume în trei rate, din care două de cîte 600 de lire sterline în aprilie şi una de 850 de lire sterline în iulie,[27] în schimbul

căreia i s-au acordat pămînturi din domeniile baronului de English. Pentru mulţi membri ai Camerei Comunelor reacţia iniţială faţă de ororile irlandeze era asociată cu emoţiile, oarecum diferite, provocate de faptul că aveau acum o miză financiară în popularea acestei ţări. Dar, în pofida acestor două aspecte ale adunării banilor pentru ajutorarea irlandezilor, era totuşi ceva adevărat în părerea lui Clarendon că întreaga acţiune avea drept obiectiv final armata engleză : într-adevăr, la 30 iulie Camera Comunelor le-a cerut vistiernicilor fondului să-i înmîneze 100 000 de lire sterline, care n-au mai fost restituite niciodată.

Pe măsură ce agitatele luni ale anului 1642 se scurgeau şi guvernatorii împreună cu judecătorii de pace începeau recrutarea, iar miliţia populară era chemată la manevre şi exerciţii, inimile multora se întristau. „O, dacă iubitul nostru Parlament ar veni cu ramura de măslin în mînă... Sîntem atîţia oameni speriaţi“, îi scria doamna Eure, vara lui Cromwell, deputatului Ralph Verney, la care acesta i-a răspuns aspru : „Pacea şi libertăţile noastre sînt singurele lucruri la care ţintim. Atîta vreme cît avem pace nu ne putem bucura de libertăţi, iar fără libertăţi nu voi dori din inimă pacea" [28]. Era o atitudine pe care Cromwell desigur că o împărtăşea, deşi punctul lui de vedere era probabil mai apropiat de cel al lui Marshall, care spunea că evitarea unei vărsări de sînge putea fi în acele momente dovada lipsei de respect faţă de Dumnezeu. Ar însemna însă să simplificăm prea mult şi în mod primejdios lucrurile dacă am crede că Oliver Cromwell avea, mai mult decît restul confraţilor săi, o idee clară şi bine formulată asupra a ceea ce doreau în realitate de la un război, dacă ar fi urmat să izbucnească.

Paradoxul acestei situaţii — existenţa unui partid a cărui forţă reală consta în a spune nu în loc să propună ceva viabil — a fost rezumat cu pricepere de însuşi Cromwell într-o conversaţie cu sir Philip Warwick şi sir Tho- mas Chichely cînd a spus : „Domnilor, vă pot spune ceea ce n-aş dori să se întîmple, dar nu şi ceea ce doresc eu" [29]. Acei „n-aş dori" erau uşor de enumerat, fiindcă se refereau la Camera înstelată, la impozitul pentru construcţiile de corăbii şi la alte fapte pe care el le socotea drept atacuri împotriva drepturilor

cetăţenilor sau la noile motive de nemulţumire provocate de conducerea bisericii lui Laud, dintre care cel mai important era poziţia episcopi- lor, deşi se pare că şi din acest punct de vedere Cromwell era pe vremea aceea mai degrabă nesigur în privinţa formei pe care ar fi dorit s-o aibă biserica naţională, dacă facem excepţie de desfiinţarea episcopatului, în legătură cu care avea vederi clare şi categorice.

Dar în căzui acesta ce era cu acei „aş dori" şi, mai presus de orice, care urma să fie poziţia monarhiei ? Fiindcă, deşi forma de monarhie presupusă de *Marea Mustrare,* adică o monarhie îngrădită de Parlament în toate acţiunile ei, precum şi în alegerea sfetnicilor, n- are nici un răsunet deosebit în urechile modeme, ea era, în 1642, un concept extrem de radical şi greu de acceptat, în cazul cînd ar fi fost votat, pentru mulţi dintre cei care se mai considerau încă de partea Parlamentului. Cheia monarhiei şi atitudinii Parlamentului se afla la acea dată în însăşi persoana monarhului. Ceea ce îl îngrijora pe Pym şi partidul lui nu era teoria politică, ci urmările practice ale unei guvernări arbitrare aflate în mîinile unui om avînd temperamentul lui Carol, iar ceea ce anima acţiunile lui Pym era mai degrabă această, atitudine pragmatică de- cît teoria politică a monarhiei limitate. în asemenea îm- prejurări încurcate, era desigur mai uşor ca cineva să se concentreze asupra unor acţiuni practice ca, de exemplu, înăbuşirea rebeliunii irlandeze sau înarmarea ţării, în care se puteau dobîndi mai multe satisfacţii, decît asupra unei discuţii abstracte în legătură cu drepturile regale, indiferent dacă erau de natură divină sau de alt fel. Totuşi, efectul acestor incertitudini fundamentale, aflate la temelia străduinţelor Parlamentului, urma să semene confuzie în întreaga ţară mai ales acum, cînd se simţea clar apropierea unui conflict armat de un fel oarecare. Dacă cineva sprijinea Parlamentul, ce putea însemna acest sprijin ? Oricum regele declarase, la sfatul lui Hyde, că se bazează pe legalitatea deplină a poziţiei lui şi pe ilegalitatea totală a poziţiei Parlamentului, care înjgheba atacuri perfide împotriva lui.

Totuşi, la 2 iunie, aşa-numitele *Nouăsprezece propu- neri,* prezentate regelui, care se afla acum în Nord, în

loialul oraş York, constituiau cel puţin o oarecare indicaţie în legătură cu cererile pe care Pym şi asociaţii lui socoteau că trebuie să le susţină prin luptă. Edmund Lud- low le-a numit „principalele baze ale războiului care a urmat“, iar Carol le-a considerat, atunci cînd le-a citit, drept „batjocură şi dispreţ", părere cu adevărat greu de combătut dacă ţinem seama de normele autorităţii monarhice ale stăpînirilor apuse. Faptul că i-au fost înmînate, a spus el, reprezintă o insultă. într-adevăr, unele clauze aveau un caracter extrem de personal : copiii regelui vor fi educaţi de către aceia şi vor fi căsătoriţi cu aceia pe care îi va aproba Parlamentul. Alte clauze erau de natură religioasă : regele trebuia să accepte reformele bisericeşti recomandate de Parlament, legile împotriva catolicilor urmau să fie aplicate cu toată stricteţea, iar nobilii catolici trebuiau lipsiţi de dreptul de a ocupa un loc în Camera Lorzilor. Unele din ele aveau un caracter politic : consilierii privaţi ai regelui, precum şi marii demnitari ai statului urmau să fie numiţi cu aprobarea Parlamentului. în sfîrşit, alte clauze se refereau la apărare : comandanţii fortăreţelor urmau să fie şi ei numiţi cu aprobarea Parlamentului, iar regele trebuia să semneze decretul privind miliţia populară. Drept replică, Carol schimbă direcţia, orientîndu-se spre „monarhia mixtă", care lucru l-ar fi indignat pe tatăl său, deşi oficial el se baza din nou pe trecut şi pe lege. *Nolumus leges Angliae mutări* (nu vom permite ca legile Angliei să fie schimbate) declara el. în *Răspunsul* său, regele condamna tulburarea pe care noile puteri, atît de extinse, o vor provoca mai întîi în Camera Comunelor şi pînă la sfîrşit în întregul popor, ceea ce putea duce la anarhie. Mult mai bună era „vechea structură, deopotrivă de bine cumpănită şi niciodată îndestul de lăudată, a cîrmuirii acestui regat" 3^0.

Dar acţiunea înlătură nevoia meditaţiei precum şi prilejul ei. Ceea ce îl preocupa pe Oliver Cromwell spre sfîr- şitul primăverii anului 1642 era acţiunea. Erau atîtea comitete care îl solicitau şi atîtea mesaje oficiale care trebuiau transmise de el de la Camera Comunelor la Camera Lorzilor, încît persoana lui greoaie şi neîngrijit îmbrăcată, cu mersul ei tîrşit şi mişcîndu-se în

scopuri determinate pentru treburile Parlamentului, devenise o prezenţă familiară pe scena de la Westminster. O parte din activitatea lui era consacrată modului cum se desfăşura acţiunea „întreprinzătorilor", fiindcă, în Irlanda, reprimarea rebelilor se dovedea a fi o operaţie de lungă durată şi costisitoare. Alte activităţi se refereau mai direct la pregătirile pentru un conflict în Anglia şi erau simbolizate prin proclamaţia Parlamentului privind recrutarea în miliţia populară şi trecerea trupelor respective sub comanda sa. Ritmul acesta nu s-a încetinit în lunile iunie şi iulie. Printre alte îndatoriri, Cromwell a avut-o şi pe aceea de a face parte din comitetul format pentru examinarea răspunsurilor regelui la cele *Nouăsprezece propuneri* şi a fost unul din cei care au discutat cu guvernatorul Turnului Londrei securitatea acestei fortăreţe, pentru ca după aceea să fie desemnat să discute cu Camera Lorzilor chestiunea lordului-primar al Londrei, subversivul sir Richard Gur- ney. A mai participat la un număr de conferinţe şi comitete cu scopul trimiterii unor sume mai mari de bani şi a mai multor trupe în Irlanda. La 1 august, împuterniciţii pentru afacerile irlandeze au hotărît ca patru din ei să pregătească, cu ajutorul lui Cromwell, un plan pentru trimiterea neîntîrziată de voluntari în Irlanda[31].

Deocamdată nu se punea întrebarea dacă Cromwell putea fi socotit printre protagoniştii partidului parlamentar, cel puţin din punctul de vedere al lumii exterioare. El dobîndise totuşi un anumit renume dincolo de limitele Westminsterului, în special ca sprijinitor al pastorilor puritani. La sfîrşitul lui iulie, sir William Brereton, liderul mişcării de opoziţie din Cheshire, socoti de datoria lui să protesteze împotriva asprimii arătate în împrejurimi faţă de teologii puritani de către comisarii regelui însărcinaţi cu trierea recruţilor şi cu adunarea trupelor. Brereton a trimis trei scrisori în legătură cu această pricină : preşedintelui Camerei Comunelor, vărului său, deputatul Ralph Assheton, şi lui Oliver Cromwell[32].

Fără îndoială că Brereton i-a prezentat lui Cromwell în scris un tablou al suferinţelor acestor oameni nenorociţi, care aveau mare nevoie de protecţie împotriva hărţuielilor. „Este, într-adevăr, cît se poate de evident", scria Brereton, „că oamenii regelui caută să bage frica

în popor pînă într-atît încît nimeni să nu îndrăznească să se opună, să dezvăluie ceva sau să vorbească împotriva purtărilor lor“, purtări care erau încurajate de perspectiva sosirii regelui în acea parte a ţării. Scrisoarea lui Brereton a avut drept rezultat că locţiitorii lui au fost trecuţi rapid într-un grad inferior de către comisarii însărcinaţi cu trierea recruţilor. Intre Brereton şi Cromwell nu exista nici o legătură deosebită în afară de faptul că Cromwell, împreună cu alţi doi deputaţi contribuiseră la redactarea unei scrisori oficiale din partea preşedintelui Camerei, prin care Brereton şi prietenii săi erau felicitaţi pentru „supunerea fără rezerve" a comitatului Chester la decretul privind miliţia populară, emis la începutul lunii. Era cît se poate de limpede că Oliver Cromwell era deja cunoscut ca om adînc angajat în schimbările propuse în biserica de stat.

Dar ca de foarte multe ori în cursul vieţii lui, acţiunea, şi mai ales acţiunea precipitată, era aceea care îi tăinuia gîndurile intime. Pe măsură ce ambele părţi căutau să obţină sprijinul ţării şi în timp ce, ca într-un dans vechi, greoi şi complicat, Anglia făcea primii paşi ca să se pregătească de luptă în vara anului 1642, o bună parte a populaţiei continua să creadă că războiul nu era posibil, deşi executa între timp neobişnuitele mişcări rituale. In această etapă, poziţia universităţilor Oxford şi Cambridge, de la care regele spera să obţină un răspuns loial atît din punct de vedere financiar, cît şi politic, căpăta o importanţă considerabilă. Intr-o scrisoare trimisă din oraşul Leicester, la 24 iulie, regele sugera ca o parte din preţioasa argintărie a colegiilor să-i fie trimisă la York, avînd totuşi grijă să-şi formuleze astfel dorinţa, încît să se pară mai degrabă că vrea să le scape de rebeli decît că dă un ordin direct de rechiziţie. Este cert că la Cambridge se strînsese o anumită cantitate de argintărie, fiindcă numai donaţia colegiului St John, de exemplu, a fost de 2 000 de uncii de argint. Se pare totuşi că pînă la sfîrşit n-a fost expediată de fapt nici o piesă din ea la York, cu excepţia cîtorva vase de argint provenind de la Magdalene Col- lege, care şi ele au fost interceptate de oamenii Parlamentului**********.

********** Pentru reevaluarea acestui

Interceptarea s-a datorat faptului că mîna fermă a deputatului oraşului Cambridge, Oliver Cromwell, proiecta deja asupra oraşului umbra pumnului său aşezat de-a curmezişul acestui bir regalist. Cromwell dovedise încă mai demult un interes firesc faţă de instruirea militară a alegătorilor săi. La 15 iulie, propusese ca oraşul să fie autorizat să recruteze şi să înzestreze cu cadre ofiţereşti două companii de voluntari, în care scop expediase bani pentru a li se trimite arme din Londra. Aflat acum la Cambridge şi folosindu-se de ajutorul cumnatului său, Valentine Walton din Huntingdon, hotărîse ca acest cal troian aurit mai degrabă să intre în oraş decît să-1 părăsească. De aceea, s-a apucat să-i păcălească pe rega- lişti, care hotărîseră ca o escortă corespunzătoare, compusă din sprijinitorii lor, să asigure transportul fără primejdie al argintăriei prin Cambridgeshire. în acest scop, Cromwell s-a îndreptat în marş spre King’s College, cu tobele bătînd şi cu steagurile fîlfîind, ca şi cînd voia să se asigure că comoara adunată acolo trebuia să cadă în mîinile Parlamentului, şi nu în cele ale regelui.

Totuşi, atunci cînd căpitanul James Dowcra, trimis de rege să conducă convoiul la York, a sosit în Cambridge la jumătatea lui august, pe drumurile înguste şi liniştite din răsăritul Angliei avea deja loc o expediţie cu scop prădalnic. Caracteristic pentru atmosfera de atunci din această ţară care se afla în pragul războiului, fără să se fi afundat încă în el, era faptul că unele familii se despicau încă de pe atunci în două, inclusiv aceea a Cromwellilor. Henry Cromwell, văr primar cu Oliver şi fiul lui sir Oliver Cromwell, a adus 50 de oameni ca să apere argintăria, în timp ce Walton, cumnatul lui Oliver, a emis autorizaţii pentru 200 de oameni ca s-o sechestreze. Incidentul a produs senzaţie, iar acei locuitori din Cambridge care nu ţineau nici ca argintăria să fie apărată şi nici să fie sechestrată, şi care poate că în sinea lor doreau ca ciuma să dea şi-n unii şi-n ceilalţi, erau cu toate acestea destul de conştienţi de dramă, pentru ca să se repeadă afară din case şi să privească lupta.

Cromwell a împînzit cîmpiile de-a lungul marei

---

incident, vezi F.J. Varley *Cam- bridge during the Civil War 1642—1646,* care corectează documentele regaliste după cele ale colegiilor.

şosele conducînd spre Nord cu muşchetari ascunşi, care primiseră ordin să-i oprească şi să-i interogheze pe toţi drumeţii. Totuşi, fiii unui vecin, sir John Bramston, care fuseseră opriţi conform ordinelor şi cărora le ceruse să se prezinte în faţa „domnului Cromwell[11], fiind informaţi că acest comandament hotărît se afla la o distanţă de aproape 12 mile, au mituit grabnic şi cu judecată pe cel ce-i interoga cu 12 penny, astfel că li s-a permis să-şi continue drumul. In felul acesta, argintăria n-a mai trecut în posesia regelui. Parlamentului i s-a raportat că argintăria salvată de Cromwell avea o valoare de 20 000 de lire sterline sau cam atît, iar isprava sa a fost considerată suficient de importantă spre a li se acorda, lui şi partenerilor săi, de către Camera Comunelor o indemnizaţie oficială pentru buna lor comportare. S-a mai dat, în plus, un ordin ca la diferite poduri din jurul oraşului Cambridge şi la King's Lynn să se aşeze străji care să captureze toate proviziile şi sumele de bani destinate regelui.

La 22 august, regele a înălţat la Nottingham steagul războiului, avînd alături de el o adunare de prinţi, printre care era şi prinţul de Wales, precum şi nepotul său, prinţul Rupert de Renania, proaspăt sosit de pe continent. Pentru cei cărora le plac coincidenţele istorice, trebuie menţionat că data aceasta era aniversarea zilei în care Henric al VH-lea a dobîndit coroana în lupta de la Bosworth Field ††††††††††††††††††, care a stat la originea dinastiei Tudor. ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§§§§§§§§§§ Sau poate că ar trebui socotit şi mai semnificativ din punct de vedere practic faptul că tocmai atunci cînd citirea proclamaţiei era anunţată, în exteriorul castelului Nottingham, de sunetul trîmbiţelor, regele a întrerupt ceremonia de teamă că unii termeni nu erau bine aleşi ? Luînd bucata de hîrtie, regele a

---

†††††††††††††††††† Ultima bătălie din Războiul celor două roze, în care Ri- chard al III-lea a fost învins şi ucis. — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ în *The Court and the Country,* apărută în 1969, Perez Za- gorin socoteşte, în concluzii, această dată drept „una din acele analogii stranii care exprimă metaforic vremelnicia lucrurilor... astfel că, într-un sens foarte real, ceea ce a început în 1485 (adică trecerea ţării sub autoritatea monarhică instituită de dinastia Tudor) s-a sfîrşit în 1642“ ”.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Porecla dată partizanilor lui Cromwell. — M.L.

corectat-o în grabă, astfel că heraldul a avut unele dificultăţi în descifrarea ei şi a citit-o tîrîş- grăpiş, încurcătură care demonstrează lipsa unui ţel precis de amîndouă părţile, precum şi lipsa suplimentară de claritate a alcătuirii acestor părţi. în cele din urmă, greul drapel regal, care fusese înălţat de atîtea ori în istoria feudală a Angliei pentru a chema gloatele în jurul regelui, proprietarul pămîntului pe care trăiau, a necesitat 20 de oameni ca să fie mînuit. O a treia notă de simbolism putea fi aflată în faptul că drapelul fusese doborît de vînt la 6 septembrie şi că în locul lui fusese ridicat un drapel mai uşor de mînuit şi mai modern [3]'*.

De-abia strigătul devotat care a urmat : „Dumnezeu să-1 apere pe regele Carol şi să spînzure «capetele rotunde»" a dovedit că părţile se polarizaseră cel puţin în funcţie de

porecle. Expresia „capete rotunde" se referea la moda de scurtă durată a ucenicilor care îşi scurtau intenţionat părul ca să-şi bată joc de cei ce purtau bucle. Moda părului scurt de la începutul războiului civil n-a durat mult. Aşa cum a observat Lucy Hutchinson la cîţiva ani de la începerea războiului, un străin ar fi rămas surprins de semnificaţia acestui termen, deoarece, contrar impresiei populare, liderii parlamentari nu se distingeau prin părul lor scurt. Aproape toţi purtau părul lung, după cum se poate vedea din portretele lor, fiindcă se conformau, fireşte, obiceiurilor clasei lor sociale, şi nu acelora ale ucenicilor. Oliver Cromwell a purtat cu siguranţă părul lins, căzînd liber pînă la umeri. Strigătul potrivnic de „cavaleri", care are o semnificaţie fermecătoare şi îndrăzneaţă pentru urechile moderne, deriva la origine din cuvîntul spaniol *cabaUeros,* prin care se lua în derîdere presupusa supunere a Curţii engleze faţă de obiceiurile străine ale Spaniei catolice [35].

Clarendon a scris mai tîrziu despre o ţară pedepsită prin războiul civil pentru păcatele ei şi care şi-a atras asupra sa conflictul prin împotrivirea ilegală faţă de rege, „întreaga cheie a problemei era aceea dacă regele se afla deasupra Parlamentului sau Parlamentul deasupra regelui în materie de guvernare". în timp ce Clarendon socotea că rebeliunea era în legătură cu puterea, Cromwell, arun- cînd după 12 ani o privire retrospectivă asupra trecutului, o vedea dintr-un punct de vedere cu totul diferit. Deşi adversarii credeau pe vremea aceea că luptau pentru libertate şi pentru a face din Parlament supremul mandatar al legii în Anglia, pînă la sfîrşit şi-a făcut apariţia o altă cauză şi anume aceea a serviciului divin. „Religia n-a fost cauza spre care am aspirat de la început, însă Dumnezeu a adus-o pînă la sfîrşit la acel deznodămînt... pentru ca în cele din urmă să se dovedească cea mai scumpă pentru noi". însă în zilele acelea pline de evenimente de la sfîrşitul lunii august 1642, Cromwell nici nu se lăsa pradă introspecţiei şi nici nu era unul din cei ce dădeau înapoi de frica întunecatei perspective a luptei. Dimpotrivă, tot ce se întîmpla făcea parte dintr-un proces inevitabil, extrem de tulburător şi de emoţionant, prin care calea Domnului trebuia urmărită pînă la capăt, pentru a o putea descoperi. Ultima lui

acţiune de dinaintea războiului, acea bine chibzuită incursiune cu scop prădalnic, arăta cît de

In o OO mult progresase pacientul melancolic şi introvertit al doctorului Mayerne, fie în comitetele Camerei Comunelor, fie adunînd trupe, sau pur şi simplu prădînd argintăria regală.

La urma urmei, posibilitatea supremă de a afla certitudinea graţiei lui Dumnezeu consta în acţiunea militară, în glasul tunurilor. Cum putea fi dovedită mai dramatic încuviinţarea divină pentru cel cucernic, în acel „Teatru al judecăţilor lui Dumnezeu", aşa cum denumise doctorul Beard în faimoasa lui carte, care era acum manualul puritanilor, lumea din împărăţia întunericului, decît prin cîştigarea triumfătoare a unei bătălii ? Cartea evoca hărţuielile biblice, petrecute cu mult timp în urmă, dar neuitate încă şi citate de doctorul Beard, al căror rezultat releva atitudinea lui Dumnezeu faţă de părţile în cauză. Deşi oamenii erau foarte puţin entuziasmaţi de război, iar unii aveau un sentiment de regret, ca, de exemplu, comandantul din armata parlamentară sir William Waller, care îi scria mai tîrziu lui Hopton, rivalul său regalist, „preiau acest serviciu cu un sentiment de tristeţe", totuşi, la izbucnirea războiului, agitatorul, lucrătorul şi acum oşteanul Cromwell n-avea timp să-i împărtăşească tristeţea şi se apuca să-şi îndeplinească funcţia. Nu se pregătise el oare în mod inconştient vreme de mulţi ani pentru această mare cruciadă în serviciul Domnului ? Cel care a rezumat cu deosebită înţelegere această fază timpurie, dar nu lipsită de importanţă, a vieţii lui Cromwell a fost Milton : „Şi-a însuşit mai întîi stăpînirea de sine şi asupra sa a dobîndit cele mai meritorii victorii, astfel că, din prima zi cînd a început lupta împotriva duşmanului din afară, era deprins cu armele şi cu desăvîrşire antrenat în ostenelile şi cerinţele războiului" [3C].

PARTEA A DOUA

Război şi pace

Pax quaerltur bello — Pacea se dobîndeşte prin război
Deviza personală a Iul Oliver Cromwell

5

Nobilul şi activul colonel Cromwell

Prefer sA am un căpitan îmbrăcat In stofă de casA roşcatA, care ştie pentru ce luptA şl cAruia 11 place ceea ce ştie, decît un aşa-numlt gentleman, care nu-i nimic altceva decit atlt.
Onorez gentlemanul care este cu adevărat astfel.
Oliver Cromwell în august 1643

Prima acţiune întreprinsă de Cromwell după ce regele a pornit oficial războiul, înălţînd steagul la Nottingham, a fost caracteristică pentru întregul lui mod de a proceda în fazele de început ale războiului civil, adică viguroasă, eficace şi energică. La 29 august, el a trecut în revistă o unitate de călăraşi, alcătuită probabil din voluntari din comitatele Huntingdon şi Cambridge. Cromwell se afla printre cei 80 de căpitani plătiţi de Parlament cu cîte 1 104 lire sterline pentru o asemenea sarcină, în timp ce cumnatul său, John Desborough, fusese numit ofiţerul său cu intendenţa. Pe timpul acela, cavaleria era înrolată de obicei nu în regimente, ci în unităţi separate, al căror efectiv varia în limite foarte largi, fiind însă în medie de o sută de oameni. Procedeele lui Cromwell erau prin excelenţă răspicate, dovedind că cel puţin el nu trecea prin chinurile acelora care nu se puteau împăca nicidecum cu ideea că nu era legal să lupte împotriva regelui. Probabil că, din respect faţă de asemenea sentimente, comisia Parlamentului, venită să adune un detaşament, a făcut cunoscut că oamenii trebuiau să fie gata să lupte „pentru rege şi Parlament[1]', cuvinte ce ofereau

neîndoielnice posibilităţi de confuzie. Loialitatea Parlamentului mai era încă ţintuită la bătrînul stîlp al străvechilor libertăţi, adică la acel *status quo* al Britaniei aşa cum existase el din toate timpurile, potrivit căruia a ataca persoana regelui însemna a lovi în însăşi instituţia monarhiei, controlată corespunzător. Totuşi, după spusele lui Clarendon, Cromwell şi-a asigurat ascultătorii din Huntingdon că nici n-are să-i înşele şi nici n-are să caute să-i cîştige cu ajutorul acestui „cuvînt confuz şi ademenitor". De aceea, dacă regele se va afla cumva în cursul unui atac în rîndurile oştenilor inamici, îşi va descărca în el pistolul aşa cum ar face-o împotriva oricărei persoane particulare, iar dacă conştiinţa lor nu le permitea să facă acelaşi lucru, atunci îi sfătuia să nu se înroleze în unitatea de sub comanda lui.

Mult mai tîrziu, atunci cînd ajunsese Lord-Protector, un individ care îşi spunea „Theauro John“ l-a înfruntat pe Cromwell cerîndu-i să-şi ţină jurămîntul pe care auzise că-1 făcuse în acea ocazie : ,,Ne-ai promis să nu ne iei ce-i al nostru, ci să ne ajuţi pe noi şi bunăstarea noastră şi să treci de partea noastră pentru libertatea evangheliei şi pentru legile ţării" Şi totuşi ceea ce constituia acum problema erau mai degrabă mijloacele militare pentru apărarea acestor scopuri vrednice de laudă decît însăşi natura lor. Era o problemă care privea în egală măsură amîndouă părţile aflate într-o ţară surprinzător de nepregătită pentru război, ca să nu mai vorbim de un război civil. Este adevărat că mai mulţi comandanţi englezi, printre care sir Thomas Fairfax **********, contele de Essex †††††††††††††††† şi George Monk ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, serviseră în armata

---

********** Thomas Fairfax (1611—1661) — comandant al armatei Parlamentului, după reorganizarea ei în 1645. Om cu vederi politice moderate, s-a retras treptat din activitate după decapitarea regelui şi proclamarea republicii în 1649. — C.M.

†††††††††††††††††† Robert Devereux, conte de Essex (1591—1646) — fiu al favoritului reginei Elisabeta I. A comandat armata Parlamentului în prima parte a războiului civil. — C.M.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ George Monk (1608—1670) — general şi amiral, sprijinitor şi consilier de încredere al lui Cromwell. A contribuit la restaurarea monarhiei în 1660. — M.L.

olandeză şi luaseră parte la războiul de 30 de ani, astfel încît cîştigaseră o oarecare experienţă de soldaţi profesionişti. Acest lucru era valabil în special pentru ofiţerii scoţieni, dintre care unii se angajaseră în armate străine după măreaţa tradiţie a mercenarilor din Scoţia. Trebuie menţionat însă că Oliver Cromwell făcea parte din mulţimea mult mai mare a celor care urmau să pună mîna pe arme pentru prima dată în viaţa lor.

Este de asemenea adevărat că anumite reviste militare ca *The Swedish Intelligencer* şi *The Swedish Soldier,* care publicau ştiri despre faptele vitejeşti ale lui Gustav Adolf, erau foarte răspîndite în Anglia anilor ’30, astfel că se poate presupune că Cromwell le-a studiat pentru a înmagazina cunoaşterea principiilor strategice şi a tacticii militare necesare să suplinească lipsa experienţei lui personale. Insă în materie de pregătire militară există un adevăr ştiut de toată lumea că participarea directă, timp de cîteva săptămîni, la operaţii militare valorează cît mai multe luni de pregătire teoretică. Ţinînd seama că Cromwell ajunsese deja la vîrsta de 43 de ani, trebuie să admitem că a fost unul din geniile militare născute, şi nu făcute. Chiar tradiţia care încearcă să-i atribuie o şedere temporară, însă neconfirmată, în Ţările de Jos, unde ar fi fost folosit ca mercenar, nu este decît un tribut adus în silă uriaşelor aptitudini naturale de care a dat dovadă §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§[2].

Intr-adevăr, în anul 1642, nu putea nici măcar să se vorbească în Anglia despre o armată permanentă, aşa cum o înţelegem noi astăzi, fiindcă singurele forţe armate existente erau reprezentate de escorta regală şi de trupele din garnizoanele fortăreţelor. Pentru diferitele incursiuni impuse de politica lui externă sau de cea irlandeză, suveranul obişnuia, aşa cum am văzut, să adune o armată, încercînd după aceea să convingă Parlamentul să o plătească, iar pentru apărarea, în general, a regatului în cazuri de nevoie, toată nădejdea era pusă în miliţia populară sau în „trupele instruite", care erau înrolate de către guvernatori sau de locţiitorii

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Referindu-ne la rivalii lui din cursa celebrităţii, putem menţiona că Iuliu Cezar făcuse serviciul militar adolescent fiind, iar Wellington fusese pregătit ca soldat profesionist încă din tinereţe.

lor şi instruite de ei o dată pe lună în mînuirea suliţei şi a muschetei. De fapt, practica era departe de teorie, astfel că, exceptînd Londra, unde trupele instruite se dovedeau a avea o oarecare importanţă ca forţă militară, atît pregătirea cît şi prezenţa cetăţenilor erau nemulţumitor de reduse. Se foloseau toate scuzele posibile pentru amînarea participării la instrucţie, armele erau adesea vechi şi inutilizabile şi toată lumea era de părere că, atunci cînd se adunau, trupele se antrenau mai degrabă la băutură decît pentru vreo ocupaţie mai războinică. Dacă ţinem seama de reputaţia urttă a acestor oşteni printre compatrioţii lor, putem înţelege grija arătată de Cromwell faţă de deprinderile particulare ale trupelor sale, indiferent dacă era vorba de băutură sau de înjurături.

Dintre trupe, cele ale pedestraşilor se împărţeau în suliţaşi, echipaţi cu o armă uriaşă şi greu de mînuit, lungă de 16 pînă la 18 picioare, şi muşchetari. Armele acestora din urmă erau îndeosebi puşti cu fitil, care băteau pînă la 100 de paşi ********** şi erau la fel de greu de mînuit, fiindcă necesitau un procedeu de încărcare complicat, fie că era vorba de luptă sau de exerciţii, precum şi folosirea finală a unui fitil†††††††††††††††††† aprins pentru slobozirea încărcăturii. Posibilităţile ca o muschetă să nu ia foc erau nenumărate, iar pe deasupra mai exista şi pericolul ca un fitil aprins să înştiinţeze inamicul de iminenţa unui atac. Măsura imperfecţiunii „puterii de foc“ de la mijlocul secolului al XVII-lea poate fi apreciată şi prin faptul că mai existau oameni care cereau să se revină la arcul lung[3].

Nefiind echipaţi cu baionete, care nu fuseseră încă inventate, sau măcar cu puşti cu cremene sau prevăzute cu închizătoare cu rotiţă, mai uşor de mînuit, dar introduse mai tîrziu, nefericiţii muşchetari erau extrem de vulnerabili în faţa unui atac odată ce-şi descărcau armele. In afara coifurilor, sau a „oalelor", singura lor apărare erau aşa-numitele ,,pene“ suedeze, nişte pari de fier cu vîrful ascuţit, pe care îi înfigeau în pămînt pentru a respinge o şarjă de cavalerie. De asemenea, pentru o folosire eficace, era evident

---

********** 1 pas = 76,2 cm. — M.L. †††††††††††††††††††. ** Se foloseau fitiluri de sulf. — M.L.

necesar ca muşchetarii să conlucreze cu suliţaşii. însă recurgerea la aceste două feluri de luptători înzestraţi cu arme atît de greoaie cerea o deosebită măiestrie constînd din aplicarea unui sistem de manevră complicat, care permitea muşchetarilor să-şi reîncarce armele în timp ce suliţaşii se repezeau înainte, astfel ca cele două unităţi să nu sufere vreun prăpăd fie din partea inamicului, fie din cauză proprie. Manevrele şi instruirea erau şi ele cu totul deficitare, mai ales dacă se ţine seama că un manual dinaintea războiului, *Animadversions of War,* al lui Ward, apărut în 1639, enumera nu mai puţin de 56 de comenzi pentru manevrele muşchetarilor. Admirabila cutezanţă a unora dintre manevrele de început ale lui Cromwell poate fi înţeleasă numai dacă o proiectăm pe fondul complicatelor practici considerate în general necesare pentru executarea indiferent cărei manevre

Fireşte că, la origine, Cromwell a fost comandant de cavalerişti şi dacă spunem asta nu-i fiindcă am socoti că atitudinea contemporanilor faţă de cavalerie ar fi fost în- trucîtva mai blinda. Deşi cuirasa călăraşilor, care cuprindea „oala“, „spătarul" şi „pieptarul", fusese uşurată la aproape 25 de livre ǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂ, se mai punea totuşi un accent deosebit pe practicile ceremonioase şi elegante, dar lipsite în fond de valoare militară, ale manejului şi antrenamentului „cailor mari“, aşa cum fuseseră ele stabilite de diferiţi exponenţi remarcabili ai acestei arte, printre care era şi comandantul regalist William, conte de Newcastle. De fapt, însuşi Carol I era un călăreţ de manej desăvîrşit. Instruirea unei trupe de cavalerie era în teorie o treabă de lungă durată. Manualul *Militarie Instructions for the Cavall’rie,* din 1632, al lui John Cruso, în afara faptului că demonstra importanţa rolului unui căpitan de cavalerie în calitatea lui de conducător valoros de oameni, era plin de reguli amănunţite privind antrenarea cailor înainte de a-i face apţi pentru luptă [5]. Grăjdarii, de exemplu, trebuiau instruiţi să îmbrace din cînd în cînd caii în cuirasă şi să-i hrănească cu ovăz în sunete de tobă. însă — după cum începuseră să-şi dea seama unii chiar de la începutul războiului — viitorul

ǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂǂ 1 livră = 453,G gr. — M.L.

urma să aparţină unui soi cu totul diferit de cal şi anume calului scund şi rezistent din felul celui folosit la vînătoare de nobilii provinciali, care nu se asemăna de loc cu caii încordaţi în mod grotesc ai manejului. înainte de războiul civil, cavaleria era de obicei instruită în aşa fel încît să tragă cu pistoalele şi apoi să se retragă în ordine şi în pas elegant, fără să continue lupta. întreaga manevră era orîn- duită în toate amănuntele şi greoaie. Totuşi Gustav Adolf recomandase încă mai demult cavaleriştilor lui să treacă la atac cu sabia după ce-şi descărnau pistoalele. Cromwell a întărit această orientare şi sub comanda lui cavaleria s-a transformat dintr-un balet elegant, cu mişcări de înaintare şi retragere, într-o năvală purtătoare de moarte, care se avînta ca să ucidă.

La începutul războiului, prinţul Rupert era avantajat într-o mare măsură de faptul că mulţi dintre nobilii care practicau vînătoarea erau regalişti. La rîndul lui, Cromwell s-a bucurat, în calitate de comandant de cavalerie, de imensul avantaj că dăduse o deosebită atenţie cailor, precum şi achiziţionării şi îngrijirii lor după ce fuseseră procuraţi. Şi-a consacrat energia încă de la început acestei probleme şi în special aceleia de a face rost, prin mijloace cinstite sau necinstite, de cai potriviţi pentru cauza parlamentară. Se pare că prefera, în general, mijloacele cinstite, cel puţin în cazurile în care nu era vorba de „răuvoitori". In post- scriptumul unei scrisori adresate comitetului din Suffolk, în anul 1643, îl vedem, de exemplu, pe Cromwell cerîndu-şi scuze pentru confiscarea calului unui oarecare domn Gold- smith din Wilby, bineînţeles dacă nu se dovedea a fi un „răuvoitor" sau un regalist. El se oferea fie să înapoieze animalul capturat, fie să-i plătească preţul. „Nici pentru zece mii de cai n-aş vrea să reţin calul acesta în beneficiul meu personal, ci numai să-1 folosesc spre binele public", avusese el grijă să adauge.[8] Este evident că conştiinţa veşnic trează a lui Cromwell putea fi tulburată chiar de un cal, odată ce termina spunînd că va rămîne „foarte nemulţumit", iar calul va fi o povară pentru el pînă cînd chestiunea va fi lămurită.

Asemenea investigaţii amănunţite dovedesc importanţa pe care o acorda el acestui subiect. Un cal corespunzător costa pe atunci între 5 şi 10 lire sterline.

De fapt, în absenţa cailor de rasă arabă sau berberă, caii aceştia trebuie să fi apărut în ochii noştri ciudat de greoi, de soi prost şi scunzi, fiindcă înălţimea medie a unui cal de cavalerie era pe atunci de 15 palme §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§. Pe măsură ce războiul lua amploare, confiscarea era, evident, mai uşoară decît plata, situaţie care a fost legalizată mai tîrziu printr-un ordin de sechestrare, emis de Parlament. Cromwell era totuşi la fel de conştient de necesitatea de a-şi îngriji caii, ca şi de aceea de a-şi plăti oştenii. Atît înaintea bătăliei de la Winceby, cît şi înaintea aceleia de la Newbury, el s-a ridicat împotriva folosirii cailor istoviţi, spunîndu-i în această de a doua ocazie, mînios, lui Manchester : „Dacă dispui de ei în acest fel, au să se prăbuşească sub călăreţi. Poţi să-i jupoi şi de piele, dar n-ai să ai nici un folos de pe urma lor" [7].

Manevrele greoaie, dealtfel prost înţelese, această cavalerie falnică, dar incapabilă de ripostă, şi mai presus de toate însuşi specificul local al trupelor înrolate se îmbinau toate ca să dea ofensivei, la începutul războiului, un caracter pur temporar. Acolo unde oştenii ţineau în mod firesc să nu-şi părăsească locurile de baştină, era cît se poate de limpede că după o bătălie accentul urma să fie pus pe defensivă şi nu pe continuarea pînă la capăt a luptei. Acest mod de a privi lucrurile al localnicilor este uşor de înţeles. In condiţiile în care plata şi proviziile erau neîndestulătoare, ei n-aveau nici o tragere de inimă să-şi părăsească traiul bun de acasă, precum nici poftă să procure provizii „străinilor", adică vecinilor, mai degrabă decît inamicului. Sir William Brereton a exemplificat felul acesta de şovinism descriind cazul garnizoanei din Shrewsbury, care, deşi ducea o lipsă acută de oameni, ţinea totuşi să scape de trupele de întărire trimise de apropiatul oraş Stafford pe motiv că foloseau un limbaj rebel şi expresii injurioase, astfel că nu se puteau baza pe ei în caz de pericol. [8] Ţinînd seama de aceste împrejurări, nu-i greu de înţeles de ce voluntarii nu s-au dovedit potriviţi pentru războiul civil, astfel că amîndouă părţile au fost obligate să apeleze la înrolarea silită. In ceea ce priveşte merindele, „încartiruirea gratuită", adică acea măsură prin care armatele aveau

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ 1 palmă = 4 ţoii = 10,2 cm. — M.L.

dreptul să pretindă ţăranilor mîncare şi băutură cu plata ulterioară, avea să devină în anii următori o temă îndelung discutată.

în prima bătălie vestită a războiului civil, dată în ziua de 23 octombrie 1642 la Edgehill, lîngă oraşul Kineton din Warwickshire, s-a dovedit că multe din teoriile curente ale tacticii militare erau necorespunzătoare. Scopul regelui Carol era să ajungă la Londra, iar acela al trupelor parlamentare de sub conducerea contelui de Essex, fiul nenoro- cosului favorit al reginei Elisabeta, care fusese numit comandant în iulie, era să taie calea regelui. Forţele regaliste de sub comanda lui Rupert, nepot al regelui şi proaspăt numit comandant al cavaleriei, au început bătălia părăsind poziţia întărită pe care o ocupau pe Edge Hill, un imens povîmiş aflat la o distanţă de cîteva mile de Kineton, pierzînd astfel elementul surpriză şi neîndoielnicul avantaj oferit de panta cu o declivitate de 1 la 3. în acest timp, trupele parlamentare se aflau pe cîmpia de dedesubtul colinei, avînd între ele şi regaliştii satul Radway. Prima acţiune a lui Rupert a fost încununată de succes. Călăreţii „i-au atacat pe rebeli... cu atîta furie, încît n-am putut avea onoarea unei bătălii, ci doar a unei execuţii", aşa cum a scris mai tîrziu un martor ocular regalist. [9] Totuşi, la sfîr- şitul acestei acţiuni care ar fi putut pune pe fugă trupele parlamentare, cavaleria lui Cromwell s-a repezit spre Kineton, astfel că pedestraşii parlamentari au putut contraataca cu succes, în timp ce regaliştii jefuiau cu toată rîvna eşaloanele de transport ale oamenilor lui Hampden.

în ajunul bătăliei, regalistul sir Jacob Astley rostise rugăciunea luptătorului pios : „Chiar dacă Te uit astăzi, Doamne, Tu să nu mă uiţi". Acum, cînd pe cîmpiile îngheţate zăceau, după bătălie, atîţia oşteni, inclusiv Edmund Ludlow, care, în afară de mantaua lui, n-avea nici un alt mijloc să se apere de frigul toamnei, probabil că mulţi se vor fi întrebat, în suferinţele şi zăpăceala lor, dacă această rugăciune fusese auzită. Savantul William Harvey **********, care a citit sub un gard viu o carte pînă cînd un glonţ a zgîriat pămîntul, a

---

********** William Harvey (1578—1657) — medic englez, a descoperit circulaţia sîngelui. — M.L.

dovedit că avea, într-adevăr, sînge rece, tră- gînd deasupra lui un cadavru ca să-i ţină de cald în acea noapte geroasă, cu un cer sticlos şi senin. Două sute de oşteni ai lui Essex, schilodiţi şi nenorociţi, i-au spus unui regalist că prin înşelăciune fuseseră făcuţi să creadă că regele nu era prezent în armata potrivnică. Se spunea că unii oşteni velşi, care luptaseră de partea Parlamentului, erau deosebit de mîhniţi, şi în legătură cu ei a fost citat mai tîrziu un cîntecel simplu, dar mai presus de toate jalnic. Asemenea cîntece de jale descriau destul de exact cele în- tîmplate după bătălia de la Edgehill. în cele din urmă, înainte de a se întoarce la Londra, Essex s-a retras la War- wick, iar regele la Oxford, în timp ce victoria era revendicată de ambele părţi ††††††††††††††††††††.

Participarea lui Cromwell la această bătălie este înconjurată de incertitudine. Eventualele dovezi sînt încurcate de prezenţa pe cîmpul de luptă şi a unui alt Oliver Cromwell, cel mai mare dintre fiii lui aflaţi încă în viaţă, care era stegar în regimentul lui Oliver St John. La 13 septembrie, căpitanul Cromwell primise ordinul ca, împreună cu căpitanii Austin şi Draper, să treacă în revistă unitatea de călăraşi şi apoi să se alăture armatei lui Essex. Sub comanda contelui de Bedford, a cărui .flamură argintie, cu romburi şi franjuri negre, se înălţa în faţa regimentului, se aflau 75 de unităţi de călăraşi. Unitatea lui Cromwell purta nu- mărul 67 şi ceea ce se ştie este că el a fost de faţă la sfîrşitul bătăliei. Se pare că, fiind încartiruit într-un sat din apropiere, Cromwell a sosit pe teatrul de operaţii, ca şi căpitanul Austin şi unitatea lui, doar spre a lua parte la contraatacul de mai tîrziu împotriva regaliştilor. Deputatul puritan Nathaniel Fiennes, care comanda una din unităţile de călăraşi ale lui Essex, a istorisit că, încercînd să stăvilească fuga în dezordine a trupelor parlamentare, a reuşit să adune „un grup destul de mare“ pe o colină. In cele din urmă i s-au alăturat şi alte trupe, printre care şi cea a căpitanului

---

†††††††††††††††††††††† Pe drumul dintre Kineton şi Edgehill poate fi văzută o coloană din piatră de Cotswold, înaltă de 5 picioare, care comemorează bătălia. Inscripţia aminteşte că mulţi dintre cei ce şi-au pierdut viaţa în această bătălie sînt îngropaţi în apropiere.

Cromwell, pentru ca apoi să se îndrepte împreună spre Kineton [10].

Nu trebuie să acordăm prea multă atenţie defăimării răspîndite de Denzil Holles prin *Memoriile* sale, scrise la un oarecare timp după bătălie, atunci cînd el era inamic declarat al lui Cromwell, că acesta s-ar fi sustras în mod voit şi din laşitate de la luptă, mai ales dacă ţinem seama de faptul că Holles n-a menţionat acest lucru în raportul său asupra bătăliei, scris atunci. Se prea poate ca miezul adevărului să se afle în explicaţia dată de Cromwell că „fusese toată ziua în căutarea armatei şi a locului bătăliei", explicaţie pe care Holles o taxase drept impertinentă şi ridicolă, fiindcă Cromţvell s-ar fi putut lăsa călăuzit de bubuitul tunurilor. Mai există apoi o istorioară glumeaţă, scrisă de regalistul sir William Dugdale, unde Cromwell are rolul unui poltron stupid, care se urcă în turla unei biserici, socotită prin tradiţie a fi aceea din Durton Bassett, ca să se eschiveze de la luptă, pentru ca apoi, văzînd printr-un ochean că amîndouă aripile armatei parlamentare fugeau în derută, să sară jos agăţat de funia clopotului. S-a sugerat că şi această istorioară ar putea conţine un sîmbure de adevăr, fiindcă, sosind cu întîrziere, Cromwell s-ar fi urcat în clopotniţă ca să vadă mai bine cîmpul de luptă de la Ed- gehill, care era întins şi răvăşit, şi asta cu scopul de a intra mai degrabă în luptă, iar nu de a se sustrage [n]. Un lucru este sigur şi anume că învinuirea de laşitate personală în luptă adusă lui Cromwell este cu neputinţă de crezut, nici în această împrejurare şi nici în oricare alta din cariera lui militară.

Cu toată sosirea lui întîrziată, bătălia a făcut asupra lui Cromwell o impresie profundă. Atenţia i-a fost atrasă de două lucruri. în primul rînd de personalitatea vijelioasă şi aspră a acestui comandant dîrz care era prinţul Rupert, viespe care putea înţepa cu cavaleria ei, însă nu putea înţepa decît o singură dată, fiindcă n-o mai putea aduna după primul atac, iar în al doilea rînd de calitatea superioară a luptătorilor regalişti. Peste cîţiva ani, Cromwell a destăinuit o convorbire pe care o avusese imediat după bătălie cu vărul său John Hampden în legătură cu această temă şi ale cărei prime cuvinte confirmă presupunerea că sosise de-a- bia la jumătatea luptei[12] : „Cînd am intrat pentru prima dată

în luptă, am văzut că oamenii noştri erau bătuţi din **toate** părţile". De aceea, armata lui Essex trebuia mărită '„cu cîteva regimente noi“. Cromwell se oferea să ia şi el parte la această operaţie, fiindcă se socotea în stare să pună în joc ceea ce lipsise în mod evident la Edgehill şi anume oameni potriviţi, avînd un temperament nimerit pentru această îndeletnicire. „Călăraşii tăi“, i-a spus el lui Hampden, „sînt în cea mai mare parte slujitori şi cîrciu- mari bătrîni şi şubrezi, precum şi alţii de aceeaşi teapă, în timp ce călăraşii regalişti sînt băieţi de nobili, fii mezini şi persoane de rang înalt. Crezi că vitejia acestor indivizi proşti şi prăpădiţi va fi vreodată în stare să înfrunte gentilomi care au simţul onoarei, curaj şi hotărîre ?“

Cromwell ştia care va fi soluţia : „Trebuie să pui mina pe oameni cu curaj". Cerîndu-i lui Hampden să nu-i interpreteze greşit cuvintele, fiindcă în fond ceea ce propunea era un lucru oarecum neobişnuit pentru un ascultător din secolul al XVII-lea, el a continuat spunînd că noii oşteni „trebuie să fie de un curaj capabil să meargă tot atît de departe cît poate merge un gentilom, fiindcă altfel sînt sigur că vei fi bătut mereu". Deşi înţelept şi vrednic de stimă, Hampden a respins pentru moment această idee, considerînd-o bună, dar nepractică. însă timpul urma să arate că acest proiect era şi bun, şi practicabil.

Năiucirile de la Edgehill continuau să-1 obsedeze pe rege, după cum amintirea înfrîngerii îl obseda pe Cromwell. Curind după bătălie, ciobanii din partea locului auziseră iarăşi sunetul trâmbiţelor şi duruitul tobelor precum şi înfricoşătoarele gemete ale muribunzilor, în timp ce călăreţi fantomatici înfăţişau din nou, pe bolta cerului, bătălia. Asemenea manifestări ajunseseră suficient de frecvente ca să-1 determine pe rege să trimită soli din Oxford spre a le cerceta, pentru ca după aceea fiecare din părţi să tragă propriile ei concluzii, care apăreau tipărite în broşuri. Rega- liştii proroceau că funesta rebeliune va lua în curind sfîrşit, iar parlamentarii că regele îşi va înlătura în scurtă vreme consilierii la fel de nefaşti[13].

Străin de aceste apariţii supranaturale, Cromwell s-a înapoiat la Londra, însoţindu-1 probabil pe Essex, şi a rămas acolo următoarele cîteva luni, pentru a îmbina rolul anterior de membru al Parlamentului cu acela de

căpitan al unei unităţi de călăraşi. Caracterul ambivalent al victoriei de la Edgehill, precum şi lipsa de încredere dintre mulţi parlamentari erau dovedite de faptul că regele se simţea acum destul de tare ca să respingă ofertele pentru negocieri de pace. în Camera Comunelor a început să se dezvolte, sub conducerea lui Denzil Holles, un partid al celor ce doreau pacea şi erau neliniştiţi, printre altele, de succesele celor doi comandanţi regalişti, contele de Newcastle în Nord şi sir Ralph Hopton în Vest, care combatea partidul războiului condus de Pym. Ambasadorul veneţian auzise că mulţi lideri parlamentari trimiteau aur în străinătate ca să se asigure pentru cazul cînd ar trebui să fugă. Dealtfel, chiar atunci cînd Essex a reuşit, în bătălia de la Turnham Green, din luna noiembrie, să-1 împiedice pe rege ca să ajungă la Londra, el n-a lăsat să se vadă că avea intenţia ucigaşă de a nimici puterea militară a suveranului. Aşa cum s-a exprimat Whitelocke, faptul că regele se retrăsese reprezenta pentru Parlament „o onoare deosebită şi o siguranţă deplină** [14].

In timpul acesta, Cromwell rămăsese în mod hotărât de partea lui Pym. El a fost acela care a numărat voturile contra atunci cînd s-a dezbătut decizia de amnistie, care oferea sprijinitorilor regelui perspectiva scutirii de pedeapsă. Şi tot el a fost acela care s-a angajat, de la început, în înjghebarea Asociaţiei comitatelor de răsărit şi a Asociaţiei comitatelor din centrul Angliei, autorizate de Parlament, către sfîrşitul anului 1642, să adune mai multe trupe şi provizii. A fost numit membru al comitetelor locale din Cambridgeshire şi Huntingdonshire, a căror sarcină era să stabilească săptămînal impozitele pentru sprijinirea financiară a războiului. Impunerea trebuia făcută în fiecare comitat şi oraş al regatului, sub controlul Parlamentului, şi era destul de asemănătoare cu vechiul impozit pentru construcţia de corăbii, mai ales că sumele ce trebuiau plătite se bazau chiar pe listele întocmite pentru acesta din urmă.

întors din nou la Cambridge, în timp ce la Londra Camera Comunelor se zvîrcolea nehotărîtă, Cromwell continua cel puţin să arate că, sub o politeţe aparentă, se poate ascunde o voinţă nestrămutată. Indreptîndu-se spre trupele lui din provincie, a pus mîna pe marele

şerif din Hertford- shire şi, în pofida violentei împotriviri locale, l-a expediat într-o închisoare din Londra pentru crima de a-i fi făcut trădători pe Essex şi pe adepţii lui. Dealtfel, nu uitase nici răfuielile mai vechi. Bazîndu-se pe o informaţie că Bernard nu era atît de ataşat cauzei parlamentare pe cît ar fi trebuit să fie, călăraşii lui îi făcuseră de asemenea o vizită de ameninţare lui Robert Bernard, fost inamic al lui Cromwell la Huntingdon, care era acum membru al Asociaţiei comi- latelor din centrul Angliei. Atunci cînd Bernard a protestat contra acestei insulte, Cromwell i-a replicat rece, fără vreo urmă de scuză, ba chiar cu o aluzie ameninţătoare : „Este foarte adevărat că locotenentul meu, împreună cu cîţiva soldaţi din unitatea mea au fost la dumneata acasă... motivul a fost că, după cîte am auzit, te-ai exprimat fără încetare împotriva acţiunilor Parlamentului şi în favoarea celor ce tulbură liniştea ţării şi a regatului... Este adevărat, domnule, că ai fost precaut în cele ce-ai făcut, însă nu trebuie să te încrezi prea mult în acest lucru. Viclenia te poate duce la pierzare, onestitatea niciodată". Cromwell termină spunîndu-i că : „N-am venit să lovesc pe nimeni, şi nici pe dumneata. Sper însă că n-o să-mi dai un asemenea motiv, în caz contrar, va trebui să fiu iertat dacă voi face ceea ce legătura mea cu problemele obşteşti o cere" [15].

în primăvara anului 1643, cînd tratativele cu regele se aflau din nou în impas, Cromwell a început să-şi transforme unitatea în regiment, operaţie care urma să culmineze prin formarea unei armate îmbunătăţite, de model nou. Spre sfîrşitul lunii ianuarie el fusese ridicat la rangul de colonel, probabil în urma delegaţiei primite de la lordul Grey de Warck, pe care Essex îl numise comandant suprem al forţelor armate ale Asociaţiei comitatelor de răsărit. John Vicars îl supranumise atunci „nobilul şi activul colonel Cromwell". Cu siguranţă că Cromwell desfăşura o activitate uriaşă şi că, în toate sforţările lui de a înrola şi echipa o forţă înarmată, capabilă să stăvilească valul regalist, el dovedea nobila hotărîre de a aplica acele „principii bune, dar impracticabile" pe care le înfăţişase lui Hampden după bătălia de la Edgehill.

Probele perseverenţei lui Cromwell în aplicarea

unor metode inovatoare de recrutare provin din mai multe surse. Whitelocke îi descria oştenii ca fiind în majoritate proprietari sau fii de proprietari care se angajau în acest conflict „pe motive de conştiinţă... Şi astfel, fiind bine înarmaţi pe dinăuntrul lor prin satisfacerea conştiinţei şi pe dinafară prin arme bune de oţel, ei rezistă pe poziţie ca un singur om şi atacă pe viaţă şi pe moarte". Manchester a confirmat şi el această relatare. Pentru înrolarea în regimentul său, Cromwell nu alegea drept ofiţeri „soldaţi sau oameni cu stare, ci oameni simpli, săraci şi de obîrşie umilă, cărora le dădea titlul de oameni cucernici şi valoroşi... L-am auzit adesea spunînd că cei ce urmau să facă această muncă nu trebuiau să fie nici soldaţi, nici scoţieni, ci oameni evla- vioşi“. Richarci Baxter spunea şi el că de la început Cromwell „avea o grijă deosebită să înroleze oameni pioşi în unitatea lui“, fiindcă erau soiul de oameni pe care îi stima şi îi iubea. Dar, deşi acesta era mobilul lui iniţial, alegerea fericită şi demnă de laudă a oamenilor avea drept rezultat firesc „înlăturarea neorînduielilor, răzvrătirii, jafului şi a-celor pricini de nemulţumire a populaţiei de care se fac de obicei vinovaţi oamenii decăzuţi ai armatelor" [1G].

într-o asemenea orînduire, practicarea cultului religios era de importanţă extremă şi de aceea s-au luat măsuri pentru angajarea de capelani. Aceştia puteau îmbina cîte- odată rolul lor religios cu acela de luptători, cum a fost cazul lui Hugh Peter, formidabilul teolog independent, înzestrat cu un simţ subtil atît în procurarea banilor, cît şi în înflăcărarea gloatelor, care a fost văzut mai tîrziu cu Biblia într-o mînă şi cu sabia în cealaltă. Un proverb obişnuit pe timpul acela spunea că „sfinţii trebuie să aibă în gură cuvinte de slavă către Domnul şi în mînă o sabie cu două tăişuri". Tot Richard Baxter povestea că a fost solicitat să devină pastorul ofiţerilor din unitatea lui Cromwell, care intenţionau să devină o „biserică reunită" [17]. Deşi această întîmplare a fost considerată drept o dovadă a caracterului congregaţionalist al apartenenţei bisericeşti a lui Cromwell, adică a aderării lui la o formă mai liberă de „independen- tism“, Baxter afirmă că invitaţia fusese făcută de fapt de către James Berry, fost slujbaş la o turnătorie de fontă din Shropshire şi acum locţiitor de

căpitan în unitatea lui Cromwell. De aceea, această referinţă pare prea izolată pentru a servi drept bază vreunei concluzii sigure cu privire la Cromwell. în cazul acesta, Baxter a refuzat să accepte, iar numele următorului ales nu ne este cunoscut în mod sigur, deşi acesta a fost, probabil, William Sedge- wick [18].

De la bun început disciplina călăraşilor lui Cromwell în deprinderile lor particulare s-a deosebit cu totul de aspectul general al obiceiurilor militare. în luna aprilie, doi călăraşi care încercaseră să dezerteze au fost biciuiţi în piaţa oraşului Huntingdon. Prin luna mai, ziarul parlamentar *Special Passages* relata aprobator faptul că colonelul Cromwell avea „2 000 de oameni viteji şi bine disciplinaţi. Nimeni nu înjură, fiindcă altfel plăteşte 12 penny ; dacă cineva se îmbată, este pus în butuci sau, şi mai rău, dacă unul îi spune altuia «cap rotund», este scos din armată, în aşa fel încît oamenii din ţinuturile în care vin sar în sus de bucurie, se înrolează şi li se alătură". Caracterul cu totul nou al acestor cerinţe impuse oştenilor, care, din toate timpurile, dacă n-au fost de fapt brutali şi desfrînaţi, au băut şi au înjurat, poate fi judecat şi după ultimele dorinţi exprimate în *Special Passages :* „Ce bine ar fi dacă toate trupele ar fi atît de disciplinate 1" Cele cinci unităţi care formau primul regiment al lui Cromwell au fost completate încă din luna martie 1643. Fără îndoială că gîndul la siguranţa pe care o oferă evlavia l-a făcut pe Cromwell să se adreseze din plin familiei lui atunci cînd a fost vorba să recruteze ofiţeri, lucru care se aplică nu numai lui Desborough, ci şi vărului său Edward Whalley, nepotului său, tînărul Valentine Walton, şi propriului său fiu Oliver. Pînă în septembrie, regimentul se ridicase la 10 detaşamente, iar atunci cînd a căpătat forma definitivă, în aprilie 1644, părea că se dublase cu cele 14 detaşamente, însumînd în total aproape 1 400 de oameni[19].

Primul succes pe care l-a avut această oştire disciplinată şi evlavioasă a fost în ciocnirea din luna mai 1643 în apropierea oraşului Grantham din Lincolnshire. Cromwell luase parte deja la asediul încununat de suoces, dar nu deosebit de remarcabil, al localităţii Croyland, situată imediat la nord de Peterborough, unde vreo 80 de regalişti de sub comanda unuia din verii săi îşi săpaseră poziţii de apărare, luînd cu ei şi

cîţiva ostatici. Planul expediţiei de la Grantham era de a se ataca importanta fortăreaţă regalistă de la Newark, aflată la nord-est de Nottingham, dînd astfel forţelor regaliste o lovitură preventivă care să le împiedice ieşirea din cetate cu scopul de a înfringe comitatele de răsărit. Lui Cromwell i s-a ordonat să se îndrepte spre nord, ca să se alăture, la Stamford, armatei lordului Grey de Groby, care, spre marea nemulţumire a lui Cromwell, nu s-a prezentat la întîlnire pe motiv că, venind acolo, ar fi lăsat oraşul Leicester fără apărare. In jurul datei de 9 mai, trupele lui Cromwell, împreună cu cele ale lordului Wil- loughby de Parham şi ale lui sir John Hotham s-au adunat la Sleaford, pe şoseaua dintre Peterborough şi Lincoln, pregătindu-se de atac. La 11 mai, au traversat în marş ţinutul înspre vest, în direcţia Grantham, pentru ca, în seara zilei de 13 mai, să se pomenească faţă în faţă cu inamicul la Belton, în imediata apropiere a oraşului. Cromwell a relatat mai tîrziu că adversarii lui dispuneau de aproape 21 de detaşamente de dragoni — un fel de infanterişti călare, înarmaţi, ca şi infanteriştii, cu muschete şi săbii scurte, care descălecau ca să tragă în timp ce fiecare al zecelea om ţinea caii. Cromwell avea numai 12 unităţi de călăraşi, „unele din ele atît de slabe şi de frînte, încît cu greu s-ar fi putut găsi altele mai proaste". S-au schimbat cîteva focuri de muschetă şi a trecut o jumătate de oră fără ca inamicul să înainteze, cu toată forţa lui superioară. Atunci Cromwell s-a hotărît să ia el iniţiativa. A înaintat cu oastea „în goana mare" şi, cum inamicul stătea neclintit ca să-l întîmpine, l-a atacat cu înverşunare. Această manevră neaşteptată a avut succes. Inamicul a fost pus pe fugă, iar călărimea victorioasă a lui Cromwell l-a urmărit pe o distanţă de cîteva mile. Din oamenii lui n-au fost ucişi decît doi, în timp ce inamicul a pierdut aproape o sută.

Parlamentul şi-a manifestat recunoştinţa şi înalta preţuire pentru această acţiune, prin care fusese blocată înaintarea regelui spre Anglia de răsărit, această poartă de intrare spre Londra, dispunînd să-i fie înmînată lui Cromwell suma de 3000 de lire sterline, strînsă în comitatele asociate şi trimisă la Cambridge pentru a fi folosită la întreţinerea trupelor lui. în raportul asupra izbînzii, Cromwell a stabilit un precedent pentru viitor, atribuind acest succes lucră-

rilor providenţei divine.

Pare cam ironic faptul că, în timp ce faima lui Cromwell în privinţa disciplinei militare creştea odată cu propria lui tabără, pamfletarii regalişti căutau să scoată în evidenţă firea lui de barbar imoral. Atacurile lor se concentrau asupra unui domeniu în care li se puteau aduce critici tuturor oştenilor, şi în special călăraşilor puritani. Mărturiile de culpabilitate a lui Cromwell ca iconoclast, aşa cum se prezentau ele, aparţin anilor de început ai războiului şi ai campaniei din Irlanda. Din aceste istorisiri răzleţe a luat naştere formidabila acumulare de legende şi de tradiţii populare în legătură cu această temă, care îi înconjură şi îi întinează numele ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. întreaga temă a iconoclasmului este evident de natură emotivă. Nu există un mijloc mai sigur de a ponegri reputaţia unui om în ochii generaţiilor următoare. decît acela de a-i atribui nimicirea absurdă a unor frumuseţi. Foarte multe din actele de vandalism atribuite prin tradiţie lui Cromwell, indiferent dacă e vorba de castele dărîmate, de biserici pîngărite sau de statui sfărîmate, sînt, la o examinare mai atentă, atît de ridicol şi de eronat datate, sau au loc în regiuni atît de îndepărtate de locurile prin care a umblat el, încît nu merită să fie repetate. Se poate totuşi cita un exemplu din prima categorie, şi anume acela că i se atribuie dărîmarea turnului şi transeptului catedralei din Ely, şi aceasta probabil din cauză că Cromwell a trăit neîndoielnic acolo şi fiindcă turnul s-a dărîmat în mod cert, deşi acest lucru s-a întîmplat în secolul al XlV-lea, aşa cum s-a arătat mai sus.

Procesul de identificare în general a lui Cromwell cu faptele de iconoclasm a fost grăbit de regretabila coincidenţă că ruda lui, Thomas Cromwell, a avut şi ea legătură cu dărîmările şi anume cu dărîmarea mănăstirilor. Un cleric regalist, scriind la sfîrşitul secolului al XVII-lea despre jefuirea catedralei din Peterborough de către Cromwell, a crezut necesar să

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Vezi în special G. F. Nuttall, *Was Cromwell an Iconoclast ?* şi Alan Smith, *The Image of Cromwell in Folklore and Tradition.*

adauge, în legătură cu aceasta, observaţia că „este acum tot atît de nefast pentru preoţi, cum a fost cîndva pentru mănăstiri". Prin secolul al XVII-lea, un oarecare colonel Byng, aflat într-o călătorie prin regiunea centrală a Angliei, nota că mulţi provinciali îşi exprimau nedumerirea în legătură cu cei doi Cromwelli, unul care distrusese mănăstiri şi celălalt castele [20]. Adevărul este că, pe măsură ce tradiţia populară sporea, cei doi Cromwelli se contopeau unul cu altul. Cu siguranţă că în multe cazuri lui Oliver i s-a atribuit în imaginaţia populară răspunderea pentru păcatele lui Thomas.

Mai circulă de asemenea poveşti despre atitudinea îndeobşte duşmănoasă a oştirilor parlamentare, poveşti care au dăunat într-un fel sau altul bunului nume al lui Cromwell, deşi s-au petrecut într-o perioadă cînd acesta era departe de a fi avut comanda supremă. Datorită situaţiei înalte la care s-a ridicat, numele lui a ajuns să personifice toate aceste nelegiuiri. Dintre învinuirile directe ce i s-au adus pe vremea lui, cele mai multe aveau drept sursă două ziare regaliste din acea epocă şi anume *Mercurius Aulicus* ★, care a apărut multă vreme şi într-un număr mare de exemplare, şi efemerul *Mercurius Rusticus* §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§. Referirile la Cromwell, care rezultă, fireşte, din mulţimea atacurilor la adresa parlamentarilor, cuprind şi pe aceea de a fi „mutilat în modul cel mai oribil“ catedrala din Peterborough, precum şi orga şi vitraliile ei la sfîrşitul lunii aprilie 1643.

„Au făcut mai multe fărădelegi decît goţii cînd au jefuit Roma şi asemănătoare celor comise de turci în oraşele creştine", tuna şi fulgera *Mercurius Rusticus,* iar povestea a căpătat o şi mai largă răspîndire datorită istoriei oraşului Peterborough scrisă de reverendul Simon Gunston şi tipărită în 1688. „Jos cu tronul Antihristului, jos cu el, la pămînt“, strigau cu neruşinare oştenii în timp ce sfărîmau amvonul. înainte de a distruge orga, au cîntat la ea cîntece destrăbălate, în timp ce camarazii lor dănţuiau îmbrăcaţi în stihare,

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Numele *Mercur* este întîlnit frecvent, la începuturile presei europene, în titlul ziarelor, fiindcă — după mitologia greco-ro- mană — zeul cu acelaşi nume îndeplinea şi funcţia de curier. — C.M.

iar cînd privitorii au apelat la Cromwell ca să interzică aceste distrugeri, el le-a răspuns că oştenii îi făceau lui Dumnezeu un mare serviciu. S-a mai spus despre el că scuipase un crucifix aflat la înălţime, pe care l-a dat jos cu mîna lui. Ca de obicei, cărţile de rugăciune au fost şi ele ţinta agresiunii, deşi registrul de stare civilă a putut fi salvat fiindcă dirijorul corului a plătit pentru el unui oştean din detaşamentul lui Oliver, fiul lui Cromwell, 10 şilingi ca să-1 scape de nimicire. Oşteanul în cauză a menţionat cum se cuvine pe registru : „Rog să lăsaţi în pace această carte sfîntă, fiindcă mi s-a plătit pentru ea... Scris de mine, Henry Topcliffe, soldat de sub comanda căpitanului Cromwell, fiul colonelului Cromwell. De aceea, vă rog să o lăsaţi în pace. 22 aprilie 1643“ [21].

Oamenii lui Cromwell au mai fost acuzaţi de profanarea catedralei din Lincoln, unde nu numai că ar fi sfărîmat monumentele funerare şi sculpturile, dar ar fi permis chiar să fie adăpostiţi caii. Murdăria lăsată de animale a avut şi ea anumite consecinţe fireşti. S-a spus, de exemplu, că lordul Kimbolton şi-ar fi dat afară rîndaşul, fiindcă lăsase ca grajdul lui să ajungă tot atît de murdar precum Casa Domnului de pe urma cailor lui Cromwell. S-a afirmat, de asemenea, că, la Cambridge, Cromwell privise cu îngăduinţă ruperea în bucăţi a Cărţii de rugăciuni în faţa clerului Universităţii şi că intervenise ca o frumoasă construcţie împodobită cu sculpturi „care n-aveau de-a face cu icoanele", să fie dărîmată [22].

Incidentul cel mai vrednic de crezare din toate, fiindcă Cromwell ne apare aşa cum îl cunoaştem din anii lui de mai tîrziu, este cel petrecut la catedrala din Ely, în ianuarie 1644, iar pentru el avem un sprijin documentar mai puternic decît pălăvrăgeala pătimaşă a ziarelor regaliste. Ca şi alţi confraţi puritani, Cromwell socoteşte serviciul coral din biserici drept „puţin edificator şi jignitori'. Lucrul acesta nu trebuie atribuit vreunei aversiuni faţă de muzică sau faţă de cînt, luate ca atare. Atitudinea lui faţă de coruri şi de orgile atît de des distruse în biserici se datora mai degrabă împotrivirii faţă de folosirea lor în Casa Domnului şi nu se îndrepta împotriva practicării muzicii sau chiar a folosirii orgilor acasă, deoarece Cromwell era el însuşi un amator pasionat de muzică, astfel că atunci cînd a

ajuns Lord-Protector şi-a instalat o orgă la Hampton Court **********. Cu toate **acestea,** şi în pofida ostilităţii lui înrădăcinate faţă de muzica din biserici, Cromwell, care era pe atunci guvernator la Ely, n-a reacţionat imediat. Dimpotrivă, l-a avertizat printr-o scrisoare pe preotul în cauză, domnul Hitch, că oştenii lui erau în stare să aplice, într-un mod agitat şi nedisciplinat, anumite schimbări în biserică dacă serviciul coral va continua. Ceva mai mult, după părerea lui Cromwell, dacă domnul reverend Hitch va mai catehiza poporul, va citi şi va explica Scriptura, dacă nu va ţine seama de sfatul lui şi, în special, dacă va rosti prea des predici subversive, atunci răspunderea pentru tulburările care vor urma va cădea asupra celui în cauză.

Insă Hitch n-a luat în consideraţie avertismentul, după care Cromwell a venit la catedrală în toiul liturghiei cu pălăria pe cap şi s-a adresat astfel preotului : „Vin aici din ordin şi am dispoziţie să dizolv această adunare". Hitch, care era fără îndoială un om de o încăpăţînare eroică, n-a ţinut seamă de întrerupere şi a continuat slujba. Cromwell şi-a ieşit din fire şi, punînd mîna pe sabie, l-a poftit pe Hitch să lase gluma şi să coboare din amvon, pentru ca apoi, turbat de mînie, să pună pe fugă întreaga comunitate. “ Avem aici de-a face cu un Cromwell hotărît, dar rezonabil la început, care, după ce este provocat, trece la acţiune bruscă şi violentă, personalitate pe care rămăşiţele Parlamentului lung o vor recunoaşte.

Acuzaţiile de iconoclasm împotriva lui Cromwell nu sînt nici deosebit de ample şi nici prea impresionante, fiindcă în anii care au urmat, firea lui s-a împotrivit cu siguranţă acestor ultragii tulburătoare ale ordinei, ceea ce l-a făcut pe vicarul Stanley să sublinieze în *History oj Westminster Abbey* că monumentele funerare ale mănăstirii, care suferiseră atît de mult sub domnia lui Henric al VUI-lea, au rămas nevătămate sub Cromwell. Chiar în această perioadă iniţială, Cromwell s-a îngrozit de demolarea fortăreţei Nottingham şi i-a spus

---

********** Palat clădit lingă Londra de cardinalul Wolsey, în care a avut loc, în 1604, conferinţa pentru aplanarea disputelor dintre reprezentanţii bisericii de stat şi puritani şi care a fost locuinţa oficială a lui Cromwell cînd a avut funcţia de Lord-Protector. — M.L.

colonelului Hutchin- son că ar fi vrut să voteze împotriva ei. Cam pe aceeaşi vreme, regalistul prinţ Rupert era poreclit „prinţul tîlhar“, fiindcă incendiase cu mare plăcere oraşele Cirencester şi Marlborough.

Dealtfel, nici regaliştii n-au ieşit din război cu reputaţia nepătată. în legătură cu străvechea temă a cailor adăpostiţi în biserici, pentru care partizanii Parlamentului sînt acuzaţi atît de des şi cu atîta indignare, trebuie menţionat că însuşi Montrose ††††††††††††††††††††, marele gentilom creştin, a făcut acelaşi lucru în localitatea Udney din Aberdeenshire, iar în ceea ce priveşte inviolabilitatea bisericilor, regaliştii nu s-au lăsat nici ei mai prejos, fiindcă au fortificat catedralele din Lichfield şi Hereford ca să le folosească în scopuri de război, depozitînd în ele arme, praf de puşcă şi ghiulele. Dealtfel, ambele părţi au folosit bisericile pentru a adăposti prizonieri, ceea ce a avut adesea drept urmare stricăciuni considerabile ale interioarelor. Conacul Cranborne, de exemplu, unde, potrivit relatărilor familiei Salisbury, Cromwell şi camarazii lui dăduseră foc porţilor şi unei „căsuţe din livadă" în cursul unei campanii militare din octombrie 1645, suferise şi el de pe urma regaliştilor. Ar fi poate mai cinstit să acceptăm părerea lui John Evelyn, care, după ce a notat în ziarul său particular că „într-un război este imposibil să eviţi săvîrşirea unor lucruri foarte urîte“, a şters-o în străinătate pentu restul ostilităţilor [2i].

Trebuie făcută totuşi o deosebire între distrugerile să- vîrşite la întîmplare, aşa cum obişnuiesc soldaţii în timp de război, şi politica deliberată a iconoclasmului, urmată de puritani şi sprijinită în fond chiar prin ordinele Parlamentului. Un scriitor puritan pretindea candid că regaliştii care profanau biserici în timp de război făceau „un păcat mai mare" decît cei din tabăra lui, fiindcă regaliştii credeau de fapt că ele sînt sacre. Părerea lui putea fi întemeiată numai dacă am presupune că distrugerea făcută din nepăsare este mai reprobabilă decît cea pricinuită de o campanie religioasă deliberată, lucru care e mai greu de susţinut

---

†††††††††††††††††††††† James Graham, marchiz de Montrose (1612—1650) — scoţian de origine, a luptat în războiul civil de partea regelui Carol I. — M.L.

prin argumente. Dealtfel, în Anglia exista o tradiţie oficială a iconoclasmului încă de pe timpul lui Eduard al Vl-lea. ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Un specialist în materie a subliniat faptul că iconoclasmul puritanilor secolului al XVII-lea poate fi socotit ca parte a unei lungi secvenţe de evenimente din istoria Angliei în timp de aproape o sută de ani şi nu „aşa cum se întîmplă adesea, ca şi cînd ar fi fost rezultatul unei porniri demente şi stranii, ruptă complet de contextul istoric'*. Procedeele oştenilor puritani nu se deosebeau prea mult de cele impuse prin ordonanţele lui Eduard al Vl-lea în privinţa distrugerii icoanelor [25].

Am subliniat mai înainte uriaşa importanţă simbolică dată de puritani odioaselor semne ale „papistăşiei", ca grilajele pentru cuminecătură, crucile şi alte asemenea lucruri, astfel că distrugerea lor deliberată nu era decît expresia revoltei lor dogmatice. Asemenea tendinţe se manifestaseră cu mult înaintea războiului. La începutul anului 1641, de exemplu, grilajele şi masa cuminecăturii din biserica oraşului Wolverhampton fuseseră sfărîmate în bucăţi de o ceată de localnici aparţinînd unor pături sociale inferioare, printre care erau alămari şi fierari, precum şi două femei. Toţi şi-au recunoscut vina şi, cu toate că îi aştepta o amendă, unul din alămari i-a spus cu glas tare şi cu îndrăzneală judecătorului că masa cuminecăturii „devenise un idol" şi că o va sfărîma bucuros din nou, „dacă va trebui§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§. Războiul nu făcea decît să ofere unor asemenea oameni hotărîţi şi mai multe ocazii favorabile în această privinţă, fiindcă dorinţa exista deja. Un cîntec satiric, tipărit pentru prima dată în 1646, încerca să arunce dispreţul asupra oştenilor puritani, pretinzînd că deviza lor era următoarea :

> *Tot ce-i clădit de mîini papistaşe Va fi nimicit cu cazmalele. Vom sparge orgi şi vom arde odăjdii Şi le vom dărîma catedralele.*

Totuşi referirea la ;,mîinile papistaşe** [26] era o săgeată care îşi atingea ţinta. în activităţile iconoclaste

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Eduard al Vl-lea — fiul lui Henric al VUI-lea şi al lui Jane §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§Seymour. A domnit între 1547 şi 1553. — M.L.

la care s-a dedat mai înainte ca necesitatea unei armate profesioniste perfect disciplinate să devină precumpănitoare, Cromwell fusese animat mai degrabă de un sentiment de reacţie dogmatică sinceră decît de poruncile vulgare ale brutalităţii militare curente. în anii care au urmat, el n-a dat dovadă de aşa ceva.

După biruinţa de la Grantham din mai 1643, Oliver şi-a petrecut restul lunilor de vară într-o serie de încăierări mai mărunte în comitatele de răsărit, printre care şi aceea care a dus la cucerirea oraşului Stamford, precum şi lupta pentru apărarea oraşului Peterborough faţă de un atac regalist avînd ca bază de plecare veşnic periculosul Newark. Totuşi, consecvenţa sinceră a lui Oliver în dorinţa lui de a continua războiul, cu toate proviziile pe care le putea obţine şi cu toate trupele disponibile, nu era egalată de aceea a tuturor aşa-numiţilor săi aliaţi. în jurul datei de 13 iunie, el se plîngea, la Cambridge, Asociaţiei de întîrzierea depusă de sir John Palgrave, viceguvernator al comitatului Norfolk, atunci cînd a fost vorba să i se alăture pe cîmpul de luptă, invocînd o serie de pretexte, pe care Cromwell le socotea nesatisfăcătoare : „Nu-1 lăsaţi să reţină un singur voluntar la Wisbeach... vă rog stăruitor să nu-1 lăsaţi... Acum nu-i vreme de mofturi. Serviciul trebuie făcut. Daţi ordin şi veţi fi ascultaţi !“ [27]

O comportare la fel de puţin mulţumitoare, ba chiar maj incorectă decît a nehotărîtului sir John, era aceea a lui Joh. ; Hotham, un tînăr desmăţat, care pustiise provincia, iar cînd colonelul Hutchinson i-a reproşat acest lucru, a răspuns trufaş că, deoarece luptă pentru libertate, intenţionează să se bucure „de toate[1]**********. Se spunea despre el că se purtase arogant faţă de Cromwell şi de lordul Grey de Groby şi că, în cursul unui schimb de cuvinte lipsit de importanţă în legătură cu nişte ovăz, îndreptase spre ei tunul. Pînă la sfîr- şit, s-au depus plîngeri împotriva lui la Comitetul siguranţei publice, astfel că Hotham a fost arestat şi închis în castelul Nottingham. însă insolenţa lui n-a încetat să se manifeste nici aici, fiindcă Hotham a reuşit să evadeze, pentru ca după aceea să scrie preşedintelui Camerei Comunelor exprimîndu-şi nemulţumirea faţă de treapta socială inferioară şi

---

********** Hotham foloseşte termenul de „anabaptist" în sens peiorativ,

religia sectară a noii armate a lui Cromwell, care folosise împotriva lui un „anabaptist†††††††††††††††††††††† *, iar un alt protejat al lui, colonelul Whithe, nu fusese pînă de curînd „decît un yeornan**.

La 24 iulie, Cromwell a condus asediul încununat de succes asupra castelului Burghley House, din apropiere de Stamford din Northamptonshire, somptuosul edificiu clădit în epoca elisabetană de Burghley *, marele servitor al reginei, care era apărat acum de contesa văduvă de Exeter în numele micului său fiu. La început, regaliştii au refuzat să negocieze, pînă cînd trei escadroane de muşchetari, care au atacat după ce artileria parlamentară încercase fără succes să dărîme castelul, i-a convins să-şi schimbe părerea. După regulile de atunci ale războiului, nesupunerea iniţială dădea atacatorilor dreptul să ucidă. Totuşi, în pofida primului refuz hotărît de a se preda, Cromwell a interzis oştenilor de sub comanda lui, sub pedeapsa cu moartea, să ucidă pe vreunul dintre apărători, astfel că Burghley House a fost ocupat practic fără pierdere de vieţi, iar cei două sute de prizonieri regalişti au fost expediaţi ia Cam- bridge. Ceva mai mult, s-a presupus chiar că Cromwell i-ar fi oferit contesei un portret al său, pictat de Robert Walker, şi care se află şi acum la Burghley House, drept amintire despre această întîmplare mai degrabă sinistră.

Următoarea ciocnire militară a lui Cromwell — des- presurarea oraşului Gainsborough, unde parlamentarii erau, la rîndul lor, presaţi necruţător de un asediu regalist — i-a oferit ocazia să-şi dovedească atît

---

†††††††††††††††††††††††††††pentru a indica, printre altele, un om din clasa de jos, în felul utilizat în acea perioadă. Baptiştii înşişi nu-1 foloseau niciodată. Prof. dr. Christopher Hill socoteşte că „anabaptist" ar fi echivalentul din secolul al XVII-lea al termenului „revoluţionar" de astăzi[28]. — Nota aut.

Anabaptişti („rebotezători" în greceşte) — membri ai unei secte religioase apărute în Germania pe la 1520, care nu recunoşteau decît botezul săvîrşit la vîrsta adultă. Au avut iniţial o orientare democratică, făcînd parte din aripa „plebee" a reformei luterane şi jucînd un rol activ în războiul ţărănesc german şi mai ales în aşa- numita „Comună din Miinster", o răscoală orăşenească populară din anii 1534—1535. — M.L.

* William Cecil, prim baron de Burghley (1521—1598) — om de stat, vistiernic, ministru şi cel mai de încredere sfetnic al reginei Elisabeta I. — M.L.

fermitatea de la Grantham cît şi prudenţa de la Burghley House. La 28 iulie, armata lui Cromwell s-a unit cu trupele lordului Willoughby în- tr-un loc de întîlnire generală, alcătuind astfel un total de nouăsprezece sau douăzeci de detaşamente de călăraşi şi trei sau patru detaşamente de dragoni. Principala dificultate pe care o prezenta asaltul asupra inamicului consta în faptul că, în timpul asediului, acesta se fortificase la capătul unei coline foarte abrupte. Terenul era şi el extrem de nesigur, fiindcă fusese destinat drept rezervaţie pentru iepuri, iar inamicul era în număr foarte mare, reprezen- tînd „o mulţime considerabilă", aşa cum a numit-o mai tîrziu Cromwell, şi, pe lingă aceasta, mai avea şi o rezervă de şase sau şapte detaşamente de călăraşi. Cu toată poziţia extrem de favorabilă a vrăjmaşului, s-a hotărît ca el să fie atacat din vale. Cromwell comanda aripa dreaptă. Oştenii lui s-au străduit mai întîi să urce dealul în coloane, pentru ca la capătul lui să se aşeze în linie de bătaie. Atunci cînd oamenii lui Cromwell au ajuns în bătaia muschetelor, duşmanul a pornit să-i atace de sus în jos. Insă oastea parlamentară n-a încetat să înainteze, astfel că cele două părţi au ajuns în contact una cu alta. A rezultat o luptă corp la corp, sau „cal contra cal“, cum a numit-o Cromwell, o luptă încordată şi îndelungată urmînd să arate care din părţi o va zdrobi pe cealaltă.[29] Pînă la urmă, armata parlamentară a fost aceea care a reuşit să creeze slaba presiune suplimentară necesară ca să-1 facă pe inamic să dea cîţiva paşi înapoi. Acest minuscul avantaj a fost suficient. Trupele parlamentare şi-au continuat hotărît presiunea, împrăştiind astfel întreaga mulţime a vrăjmaşului.

Cel care a contribuit cel mai mult la sfărimarea rezervei inamice a fost Cromwell, care a căzut în spatele trupelor colonelului sir Charles Cavendish, în timp ce detaşamentele din Lincolnshire ale lui Willoughby atacau frontal. Rezerva a fost împinsă în mlaştina cunoscută şi azi sub numele de Cavendish Bog, iar Berry, locţiitorul de căpitan al lui Cromwell, l-a rănit mortal pe Cavendish printr-o împunsătură de sabie sub coaste[30]. In timp ce inamicul fugea, oamenii

lui Cromwell se dedau, cu dragă inimă, urmăririi. Toate acestea n-au durat însă multă vreme, Cromwell nu era prinţul Rupert şi înţelegea că slăbiciunea unei şarje de cavalerie care se dorea încununată de succes consta în problema adunării oamenilor la sfîrşitul ei. Dintr-un motiv sau altul, trupele lui nu erau cu totul risipite. Cunoaşterea de către Cromwell a acestei arte dificile s-a dovedit atunci deosebit de oportună fiindcă tocmai cînd trupele parlamentare s-au apucat de treaba ce le fusese poruncită, adică să strîngă merinde proaspete şi muniţii pentru oraşul Gains- borough, au descoperit că armata contelui regalist de Newcastle, de a cărei apropiere se temuseră de multă vreme, se adunase pe partea opusă, în afara oraşului, pe care îl asediau acum a doua oară şi cît se poate de temeinic.

Pentru oamenii lui Cromwell sau pedestraşii lui Willoughby nu se mai putea pune acum problema menţinerii oraşului împotriva acestei forţe mult mai puternice. în afară de aceasta, călăraşii erau istoviţi de pe urma ultimelor lupte, ca să nu mai vorbim de caii lor, care erau şi ei obosiţi, după cum notase în mod special Cromwell. înfricoşaţi, Willoughby şi pedestraşii lui s-au retras în oraş. Cromwell a înţeles însă cît de periculos era să-şi închidă şi el călăraşii în acelaşi loc, unde puteau fi imobilizaţi sau luaţi prizonieri, şi de aceea a hotărît să se retragă, cu toate că extenuata lui cavalerie era acum hărţuită de inamic, iar la prima şarjă a dat înapoi, fiindcă nu mai era capabilă să-1 înfrunte în starea vlăguită în care se afla. Cu toate acestea, aşa cum a arătat mai tîrziu Cromwell, într-un fel sau altul a izbutit să realizeze ceea ce părea imposibil : „Mi-am adunat cu oarecare greutate cavaleria, am înfruntat cu ea inamicul şi apoi ne-am retras într-o asemenea ordine încît, cu toate că ne urmărea îndeaproape, vrăjmaşul n-a izbutit să ne împrăştie, astfel că am scăpat de el şi am ajuns în siguranţă la Lincoln...“ Sobrul raport asupra bătăliei ascundea în el o acţiune măiestrită de tactică militară precum şi o flexibilitate deosebit de impresionantă, dacă ţinem seama de instrucţia militară rigidă a timpului. Discutînd campaniile lui Cromwell, un militar

de profesie observa că pentru un comandant de cavalerie nu există o problemă mai dificilă decît aceea de a ataca un inamic aliniat pentru luptă, dacă o exceptăm pe aceea de a se retrage obosit din faţa unui duşman odihnit şi superior ca forţă. La Gainsborough, Cromwell a reuşit să facă şi una şi alta [31].

înapoiat la Huntingdon după bătălia de la Gainsborough, Cromwell a primit vestea că la 28 iulie Parlamentul îl numise guvernator al ţinutului Isle of Ely. Fusese de asemenea desemnat drept unul din cei patru colonei de sub ordinele lui Manchester, care comanda acum armatele comitatelor de răsărit. Privind în jurul lui, Cromwell putea vedea însă cît de periculoasă era în fond situaţia militară generală a cauzei parlamentare, pe care o servea cu atîta sîrguinţă şi folos. încăierarea din 18 iunie de la Chalgrove Field, de lîngă Oxford, se sfîrşise prost pentru Parlament prin biruinţa rapidă a cavaleriei lui Rupert. John Hampden murise după aceea din cauza rănilor primite pe cîmpul de luptă, iar Essex abandonase toate planurile de viitor privind asedierea Oxfordului, unde regele îşi stabilise cartierul general. In decursul luptelor, prinţul Rupert dovedise un curaj personal remarcabil. Aşa cum am văzut, contele de Newcastle coborîse între timp dinspre nord ca să ameninţe comitatele de răsărit, redusese la zero, prin ocuparea oraşului Gainsborough, modestul triumf al lui Cromwell, şi acum înainta spre Lincoln. De aceea nu-i de mirare că scrisorile prin care Cromwell cerea trupe, bani şi întăriri sau să se facă ceva, orice, numai ca nobila acţiune începută să nu fie lăsată să se termine printr-o victorie regalistă din cauza lipsei de operativitate a Parlamentului, deveniseră aproape pătimaşe. însăşi doamna Cromwell, bă- trîna, dar veşnic grijulia lui mamă, îi scrisese indignată unui văr, în luna iulie, să vină în ajutorul lui Oliver : „Aş vrea să aveţi grijă şi să puneţi deoparte ceva bani pentru fiul meu care mă- tem că a fost prea multă vreme şi prea mult neglijat[1]. Şi acelaşi văr era rugat să înmîneze 50 de lire sterline din banii ei, care se aflau din întîmplare în mîinile acestuia [32].

în teorie, solda ostaşilor era cuprinsă între 7 penny pe zi pentru un pedestraş, 2 şilingi pe zi pentru un

călăraş simplu, din care trebuia să-şi procure alimente, îmbrăcăminte, echipament şi nutreţ pentru cal, şi 1 liră şi 19 şilingi pe zi pentru un căpitan de escadron. Ofiţerii de rang mai mare erau plătiţi după un sistem conform căruia primeau o sumă totalizînd toate indemnizaţiile cuvenite pentru funcţiile pe care le aveau. De exemplu, un colonel care era în acelaşi timp şi căpitan de călăraşi putea încasa în total 3 lire şi 9 şilingi pe zi. însă problema nu era a sumelor în sine, care erau destul de generoase, ci aceea de a pune mîna pe ele. Bani, bani şi iar bani, aceasta este tema care apare constant în scrisorile lui Cromwell din ultimele luni ale verii şi din toamna acelui an. Unele din ele reaminteau, pe un ton tăios, viceguvernatorilor din Essex că plătise din buzunarul lui încălţămintea, ciorapii, cămăşile şi cheltuielile de încartiruire ale trupelor comitatului Essex şi înţelegea ca aceşti bani să-i fie restituiţi, „fiindcă, după cum socotesc eu, nu trebuie să vă aşteptaţi să vă plătesc oştenii din punga mea“. Altele aveau un caracter mai general, dar şi mai vehement, cum era aceea către comisarii din Cambridge : „Banii pe care i-am adus sînt o nimica toată atunci cînd urmează să fie împărţiţi între toţi oştenii mei. Dacă ţinem seama de trebuinţele lor, nu le ajung să se îmbrace nici măcar pe jumătate şi pe deasupra mai vin şi atît de tîrziu. Dacă nu mi se dau repede mai mulţi bani, oştenii vor fi foarte descurajaţi. îmi pare rău că mă obligaţi să vă scriu atît de des. Nu este vorba de o stăruinţă supărătoare din partea mea, ci de nepăsarea constantă a celor ce ar trebui să se îngrijească de noi. Domnilor, daţi-le posibilitatea să trăiască şi să se întreţină acelora care sînt gata să-şi verse sîngele pentru voi“ [33].

La 11 septembrie, Cromwell, disperat, a apelat la vărul său Oliver St John din Londra spre binele „minunatei sale companii[11], aşa cum o numea el. Scrisoarea începea astfel : „Sînt ultimul dintre oameni care te-ar deranja cu o problemă bănească, dacă lipsurile de care suferă oamenii mei nu m-ar constrînge peste măsură. Sînt lăsat cu totul în pă- răsire[11]. Nu-i nici o mirare, spunea el, că se adresează cu vorbe violente Camerei Comunelor, fiindcă, în definitiv, nu cerea ajutor pentru el, ci pentru oştenii lui. Din nefericire, avea prea puţini bani proprii ca să le

satisfacă cerinţele, deoarece banii pe care i-a avut fuseseră cheltuiţi în scurtă vreme pentru cauza obştească. „Averea mea este mică. îţi destăinui că treburile Irlandei şi Angliei mi-au luat între 1 100 şi 1 200 de lire sterline, astfel că mijloacele mele particulare nu pot face prea mult ca să ajute comunitatea[11]. Cromwell încheia cu tristeţe că, deşi îi luaseră banii, el mai avea încă pielea, pe care dorea s-o rişte, iar oştenii lui erau gata să facă acelaşi lucru. „Bazaţi-vă pe răbdarea lor, dar n-o frîngeţi[11]. Iar pentru cazul cînd tăria acestei scrisori nu ar fi fost suficientă ca să-i convingă, Cromwell adăuga un post-scriptum şi mai stăruitor în legătură cu lipsa generală de grijă pentru susţinerea armatei de importanţă capitală a lui Manchester : „Oastea are să se prăbuşească, dacă nu i se dă nici un ajutor. Sfetnicii nepricepuţi şi acţiunile lipsite de fermitate strică totul. Trimite banii imediat sau vino tu. Altfel totul va fi pierdut, dacă nu ne ajută Dumnezeu. Aminteşte-ţi de cel care ţi-o spune[11 34].

în aceste împrejurări, gestul cîtorva „băieţi şi fete[11], ale căror nume nu ne sînt cunoscute şi care au oferit, cu entuziasm tineresc, bani pentru echiparea, cel puţin parţială, a celui de al 11-lea escadron al lui Cromwell, era în acelaşi timp mişcător, dar şi umilitor pentru cei mai în vîrstă. Cromwell a aprobat în întregime intenţia, mai ales dacă oştenii aleşi erau cinstiţi şi cucernici, şi a mulţumit Domnului fiindcă „îi îmboldise pe aceşti tineri să-şi dea obolul[11], în privinţa folosirii banilor, „sfatul meu este să întrebuinţaţi cele 240 de lire sterline ale voastre pentru cumpărarea de pistoale şi şei ca să echipaţi 80 de călăreţi. Cu 400 de lire sterline nu se poate înrola o unitate de călăraşi[11]. Se povesteşte în acelaşi timp că atunci cînd Cromwell şi-a unit, la Boston, armata cu aceea a lui Fairfax şi n-a găsit
acolo aşteptîndu-1 banii din partea Parlamentului pentru oamenii lui, s-a prăbuşit şi a plîns în hohote de disperare şi de dezamăgire.[35]

Totuşi, spre toamnă, situaţia generală a armatei parlamentare părea să fi devenit din nou mai favorabilă, deşi necazurile băneşti ale lui Cromwell n-au fost rezolvate efectiv decît la începutul anului următor, cînd, odată cu soldele întregii armate a lui Manchester, solda oştenilor lui a fost stabilită pe o bază mai uniformă, fiindcă aveau să primească tot atît de mult, sau tot atît

de puţin, cît era îngăduit în general pentru restul trupelor parlamentare. Din alte puncte de vedere, în vest, fortăreaţa parlamentară de la Gloucester fusese despresurată după un asediu îndelungat, iar la 18 septembrie Essex reuşi să supravieţuiască bătăliei aprig disputate de la Newbury, pentru ca apoi să facă legătura spre Reading cu scopul de a-1 împiedica pe rege să ajungă la Londra. Odată cu sosirea în acest oraş a împuterniciţilor scoţieni ca urmare a chemării adresate de John Pym, s-a ivit speranţa unui sprijin din Scoţia, deşi aceşti împuterniciţi aduceau cu ei o ramură de măslin vîrtoasă, întruchipată în propriul lor Covenant naţional ††††††††††††††††††††, care trebuia să fie semnat de englezi. Cromwell a fost trimis personal spre nord ca să-1 întîmpine pe comandantul armatei parlamentare sir Thomas Fairfax.

Aceasta a fost prima lui întîlnire cu bărbatul care urma să-i fie şef mai tîrziu. Fairfax era cu aproape doisprezece ani mai tînăr decît Cromwell şi vlăstar al unei vechi familii de proprietari din Yorkshire, din cuprinsul căruia îşi adunase majoritatea trupelor. Era un personaj romantic şi interesant, cu ochi negri şi păr de culoare închisă şi abundent (din care cauză fusese poreclit, ca şi Strafford, Tom cel oacheş) şi predispus să păstreze în public o tăcere contemplativă. Fairfax trezea multă dragoste şi admiraţie printre contemporanii săi datorită neobişnuitei asocieri dintre blîndeţea firii sale şi oţelul bravurii lui militare. în luptă, scria Joshua Sprigge, se prefăcea din omul îndeobşte tăcut într-un arhanghel — comparaţie pe care, sincer vorbind, nu ne putem imagina că ar fi putut s-o facă, în legătură cu Cromwell, vreunul din cei mai înflăcăraţi admiratori ai săi. Milton spunea că Fairfax, ca şi Scipio Africanul, nu triumfa numai asupra duşmanului, ci şi asupra setei lui de mărire. [30] Şi totuşi bărbatul acesta, care ştia să se domine, se înclina în faţa cel puţin a unei autorităţi exterioare. Se credea într-adevăr despre el că se afla sub puternica influenţă a soţiei sale, născută lady Anne Vere, crescută în Ţările de Jos şi trecută la

---

†††††††††††††††††††††††††††† Declaraţie solemnă semnată în toată Scoţia în anul 1638, prin care semnatarii jurau să apere religia protestantă şi să se împotrivească tuturor credinţelor contrare. — M.L.

prezbiterianism în jurul anului 1647, care respecta cu mare stricteţe practicile ei religioase.

Prima lor colaborare s-a desfăşurat sub auspicii favorabile. La 10 octombrie a avut loc o ciocnire la Winceby, localitate aflată doar la cîteva mile depărtare de coastă, la nord-est de Boston. Trupele lui Manchester şi ale lui Cromwell s-au unit cu acele ale lui Fairfax pentru a-1 opri pe sir John Henderson, guvernatorul regalist al oraşului Newark, care căuta să despresoare Bolingbroke Castle. Cu toate că regaliştii erau superiori numericeşte, iar unele forţe ale armatei parlamentare erau istovite, ar fi fost prea periculos să se îngăduie extinderea supremaţiei regaliste în această regiune vitală şi, în orice caz, trupele lui Manchester, chiar dacă erau mai puţine ca număr, erau totuşi mai bine echipate decît acele ale lui Henderson. Bătălia a fost începută de dragoni, urmaţi de călăraşi, a căror primă şarjă a fost condusă personal de Cromwell. Potrivit spuselor unui martor ocular, în văzduh s-a înălţat melodia pătrunzătoare a psalmilor, un cîntec în versuri care urma să devină acompaniamentul familiar al bătăliilor războiului civil, intonat de „capetele rotunde[11], dar cîteodată şi de „cavaleri[1137]. După prima salvă a muşchetarilor, calul încălecat de Cromwell a fost ucis. Piidicîndu-se anevoie în picioare, Cromwell a fost trîntit din nou la pămînt, pentru ca după aceea să găsească un alt cal, mai prost, aflat în grija unui soldat, pa care a încălecat vitejeşte din nou. I-a revenit apoi lui Fairfax misiunea ca, printr-o a doua şarjă, să-1 pună pe inamic definitiv pe fugă, după numai o jumătate de oră de luptă.

în rest, Cromwell a petrecut o bună parte din toamnă la Ely, împreună cu familia lui. Aici, Henry Ireton, un holtei de 32 de ani din comitatul Nottingham, care fusese ofiţer cu grad de maior în detaşamentul de călăraşi al colonelului Thornhaugh de la Gainsborough, i s-a alăturat lui Cromwell ca viceguvernator. Prin firea lui, Ireton era un om puţin sociabil, cu înclinaţii religioase, perseverent şi înţelept. Mai tîrziu, regaliştii i-au descris trivial înfăţişarea ca fiind a unui „tîlhar înalt şi oacheş, cu păr cîrlionţat şi stufos, avînd o faţă slabă şi pizmaşă şi o-chi înfundaţi în orbite “ Ireton era

însă mai cu seamă un om de o seriozitate extremă, un intelectual care intra în acţiune numai după ce-şi folosea în modul cuvenit puterea de gîndire şi numai potrivit concluziilor la care ajungea. Din acest punct de vedere, se deosebea foarte mult de Cromwell, care putea gîndi şi putea acţiona fără ca aceste două procese să fi fost întotdeauna strîns legate între ele, fiindcă pînă la sfîrşit era de ajuns o scînteie ca să aprindă flacăra acţiunii. Aceşti doi oameni au devenit prieteni de nădejde, aşa cum se întîmplă adesea cînd între două persoane există o identitate îndestulătoare de scopuri şi suficientă diferenţă de caracter. Prietenia lor a fost pecetluită şi mai mult de faptul că Ireton a cerut-o în căsătorie pe Bridget, fiica cea mai mare a lui Cromwell, în vîrstă de 19 ani.

Către sfîrşitul anului, Cromwell se afla din nou la Westminster. în noiembrie, fusese numit în Comitetul pentru colonii, de sub preşedinţia contelui de Warwick, care avea sarcina să se ocupe de treburile coloniilor pe cale de dezvoltare din Lumea Nouă §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§. Din punct de vedere politic, situaţia era destul de complicată. Preţul ajutorului scoţian, adică al făgăduielii că 21 000 de oameni vor fi trimişi în Anglia, era semnarea de către Parlament a convenţiei numite „Liga şi pactul solemn" **********, pe care Pym o iscălise la sfîrşitul lunii septembrie. Dificultăţile pe care acest document le prezenta pentru cei cu convingeri mai tolerante decît acelea ale prezbiterienilor riguroşi reies din manevrele lui sir Henry Vane cel tînăr de a modifica formularea lui în limba engleză. Promisa reformă a bisericii urma să fie făcută acum „potrivit cuvîntului lui Dumnezeu", un termen mult mai vag decît cel al scoţienilor şi susceptibil de interpretări diferite. S-a sugerat că apariţia la Westminster a

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Primii colonişti englezi stabiliţi în America de Nord au fost aşa-numiţii „părinţi pelerini[11], un grup de puritani care au plecat, în 1620, din Olanda şi Anglia cu corabia Mayflower şi au întemeiat peste ocean colonia Plymouth din viitorul stat Massachu- setts. — M.L.

********** încheiată între Scoţia şi Anglia pentru instituirea protestantismului în ambele ţări, ratificată în 1643 de Adunarea bisericilor scoţiene, de Adunarea de la Westminster a teologilor şi de Parlamentul englez. — M.L.

independenţilor ca grup politic, deosebit de „independenţii" exclusiv religioşi, putea să coincidă cu data acestui incident.

Prima menţiune despre „independenţii'[1] aflaţi în acest rol s-a făcut în 1643. Ei au fost identificaţi de la început cu „partidul războiului[11], în timp ce moartea lui Pym, survenită la 18 decembrie, a înlăturat de pe scena politică singurul om care avea destulă putere ca să-i ţină în frîu pe scoţieni. Aceeaşi moarte a permis ascensiunea spre putere a tinerilor „independenţi[11] din partid, cum a fost cazul lui Vane, şi a lărgit spărtura din frontul partidului dintre cei ce se orientau spre prezbiterianismul scoţian şi cei ce preferau concepţia separatistă. Vane, care avea pe atunci 30 de ani, era fiul politicianului mai vîrstnic cu acelaşi nume, care fusese secretar de stat al lui Carol I înainte ca acesta să-1 fi destituit în anul 1641. Tînărul Vane era puritan convins încă de pe vremea convertirii lui din tinereţe, om inteligent şi energic, care avea o influenţă puternică asupra contemporanilor săi. Clarendon spunea despre fizionomia lui Vane că avea „un aspect neobişnuit[11] — deşi nici unul din părinţii lui nu fusese prea chipeş — care îi făcea pe oameni să creadă că „avea ceva extraordinar în el, iar întreaga lui viaţă a confirmat această părere[11]. în- tr-un timp scurt, Vane ajunsese să fie considerat, la Camera Comunelor, drept echivalentul, în politică, al lui Oliver Cromwell pe cîmpul de luptă. [39]

încercările regelui Carol de a trata cu orice persoană considerată de el că reprezenta o verigă slabă în lanţul opoziţiei nu contribuiau, bineînţeles, la potolirea neînţelegerilor dintre partizanii Parlamentului. Cromwell a fost printre deputăţii desemnaţi să cerceteze delicata chestiune a unei scrisori trimise de rege lui Vane, prin care propunea libertatea conştiinţei. Vane tăinuise scrisoarea cu scopul de a dibui mai multe asupra adevăratelor intenţii ale regelui, lucru pe care Essex l-a interpretat drept o acţiune îndreptată împotriva lui. Totuşi, atunci cînd Comitetul celor două regate (al Angliei şi al Scoţiei) a fost constituit în februarie, s-a remarcat că printre cei 21 de membri erau mulţi care puteau fi consideraţi ca „independenţi[11]. Acest comitet înlocuia vechiul Comitet al siguranţei publice, creat de Parlament ca să se ocupe

de conducerea în amănunt a războiului, şi în el numele lui Cromwell ocupa o poziţie proeminentă. Printre ceilalţi membri erau cei jdoi Vane, Oliver St John, precum şi, dintre nobili, sir Arthur Haselrig şi Warwick.

Cu toate aceste lupte intestine, principala preocupare de pe timpul acela a lui Cromwell continua să fie războiul. Luînd cuvîntul, la 22 ianuarie, în Camera Comunelor. Cromwell l-a atacat plin de furie pe lordul Willoughby de Parham pentru comportarea lui stupidă după lupta de la Gainsborough, din cauza căreia fuseseră pierdute nu numai oraşul Gainsborough, ci, după aceea şi oraşul Lin- coln cu toate armele lui, inclusiv şapte guri de foc. însă gafele lordului nu erau numai de ordin tactic. După părerea lui Cromwell, printre abaterile lui Willoughby era şi faptul că „avea în subordine comandanţi foarte libertini şi atei“ şi, ca să-şi dovedească afirmaţia, a dat un exemplu de comportare indecentă. [40] în unele cercuri se exprima nemulţumirea că se arunca cu noroi „într-un om care-şi cîşti- gase atâtea merite". Cromwell a reuşit totuşi să aranjeze ca Lincolnshire să fie alăturat celorlalte comitate de sub comanda lui Manchester, iar cazul lui Willoughby să fie deferit unui comitet special. Tot la 22 ianuarie 1644, ziua în care luase cuvîntul împotriva lui Willoughby, Cromwell a fost ridicat de la rangul de colonel la acela de general-lo- cotenent de cavalerie şi infanterie şi comandant secund al lui Manchester. Solda lui a fost mărită în consecinţă la 5 lire sterline pe zi, continuînd să primească fireşte încă 42 de şilingi pe zi drept soldă pentru funcţia de colonel şi căpitan de călăraşi, în care se includea şi alocaţia pentru cai. în sfîrşit, la 5 februarie, ultima zi care îi mai era îngăduită, Cromwell şi-a pus semnătura pe Covenant, fiindcă fără ea n-avea putinţa să preia comanda.

Observaţiile insultătoare ale lui Cromwell în privinţa comandanţilor din subordinea lui Willoughby arată că el era departe de a renunţa la primul lui principiu potrivit căruia puterea militară trebuia căutată printre cei pioşi. Aflîndu-se la Cambridge spre sfîrşitul lunii august, el a subliniat că dintre avantajele practice pe care le prezenta alegerea unor căpitani de călăraşi vrednici de stimă, cel mai important era acela că au să fie urmaţi şi de alţi oameni cinstiţi, în timp ce ofiţerii vor avea grijă să nu dea cai decît unor asemenea oşteni. într-un pasaj

ajuns, pe bună dreptate, vestit ca expresie a filozofiei lui personale faţă de oştile războiului, Cromwell declară : „Prefer să am un căpitan îmbrăcat în stofă de casă roşcată, care ştie pentru ce luptă şi căruia îi place ceea ce ştie, decît un aşa-numit gentleman, care nu-i nimic altceva decît atît. Onorez gentlemanul care este cu adevărat astfel". însă, după cum i-a spus lui sir Thomas Barrington în unul din numeroasele lui apeluri pentru bani, această politică de autocontrol putea fi dezavantajoasă, din punct de vedere material, pentru oşteni, „fiindcă cei ce pot fura şi jefui nu suportă lipsuri", în timp ce oamenii lui depindeau de solda care nu le fusese plătită de cîteva săptămîni. Şi totuşi, cît de mari erau avantajele disciplinei ! „Deşi unii i-au stigmatizat cu numele de «anabaptişti», oştenii mei sînt oameni cinstiţi şi cu frică de Dumnezeu, şi de aceea sînt convins că, dintre toţi oştenii pe care îi poţi afla, oamenii mei sînt cei mai îndepărtaţi de practici nedrepte din toată Anglia". Cîte- odată, Cromwell îşi propovăduia teza folosind drept argument necesitatea. Răspunzînd, la sfîrşitul lunii septembrie, criticilor unor oameni ca Hotham, el făgăduia din nou că oştenii lui ar fi anabaptişti şi, luînd apărarea aşa-numi- ţilor oameni simpli ridicaţi la gradul de căpitani de călăraşi, spunea că „ar fi fost foarte bine ca aceste funcţii să fie ocupate de oameni respectabili şi de familie bună, dar de ce nu vin ? Cine i-ar fi împiedicat ?" Fiindcă treaba trebuia să continue, prefera să aibă oameni simpli decît să nu aibă nici unul. Totuşi, adevăratele sentimente ale lui Cromwell reieşeau din concluzii : nu numai că era necesar, dar de fapt era chiar mai bine să se folosească oameni care „suportă răbdători lipsurile, sînt credincioşi şi conştiincioşi în serviciu" [41].

Originea certei dintre Cromwell şi Manchester, care urma să izbucnească la sfîrşitul anului, a început să se întrevadă în primăvara anului 1644 în cursul controverselor dintre Cromwell şi Lawrence Crawford, general-maior al lui Manchester, un prezbiterian scoţian habotnic, care nu numai că socotea anabaptismul, ca atare, drept odios, aşa cum făcea dealtfel pe timpul acela majoritatea oamenilor, ci mai era încredinţat că, prin toleranţa lui, independentismul

era şi el înclinat spre asemenea abateri. Or creşterea puterii „independenţilor" în armată, care era în fond cauza acestei controverse, fusese notată încă din primăvară de către Robert Baillie, un teolog prezbiterian din Scoţia. [42]

Cei doi bărbaţi s-au întîlnit atunci cînd a fost creat Comitetul celor două regate, în timp ce armata lui Manchester îşi mai exercita într-o oarecare măsură puterea în disputatele ţinuturi dintre capitala lui Carol de la Oxford şi comitatele Asociaţiei de răsărit. Cromwell a condus atunci o expediţie de ordin utilitar, care a mers doar pînă acolo încît a împrăştiat vitele aflate în afara zidurilor oraşului Oxford. A atacat cu această ocazie avanpostul regalist de la Hillesden House, localitate aflată la circa 5 mile de Buckingham, la jumătatea drumului dintre Oxford şi New- port Pagnell, şi apărată pentru Parlament de guvernatorul ei, sir Samuel Luke. Cînd a venit de la comitet ordinul ca armata regelui şă fie împiedicată să se alăture celei a generalului său, Hopton, Cromwell se angajase deja în încercarea de a face acest lucru. Urmau să fie chemate în grabă trupe ale Asociaţiei de răsărit. La 8 martie, Cromwell i-a scris lui Luke cerîndu-i să-i trimită la Bedford, de la New- port Pagnell, orice trupe ar sosi de la Cambridge ; aici trebuiau să-1 aştepte la hanul Lebedei. în post-scriptumul scrisorii, Cromwell dovedea, în calitate de bun puritan, că socotea eforturile personale drept necesare pentru autoconservare, deoarece îl ruga pe Luke să-i aducă aminte colonelului Aylife că îi promisese propria lui cămaşe de zale.[z'3] Acesta a fost stadiul în care Crawford şi-a atras mînia lui Cromwell prin arestarea, din cauza unei abateri oarecare, probabil de natură religioasă, a unui anume locotenent William Packer, cunoscut ca baptist. Packer i s-a plîns lui Cromwell, care i-a comunicat lui Crawford printr-un emisar că Packer era „om evlavios", aşa că trebuia lăsat în pace. în acelaşi timp, Henry Warner, locotenent-colone- lul lui Crawford, a refuzat să semneze Covenantul datorită convingerilor lui baptiste şi de aceea a fost trimis în faţa lui Manchester. Cromwell şi-a ieşit din sărite şi, printr-o scrisoare lungă trimisă din Cambridge, i-a cerut energic lui Crawford să nu dea afară un om atît de devotat „cauzei" şi dornic să-şi servească comandantul. Prefera oare Crawford un

om cunoscut ca imoral, care bea şi înjură, unuia căruia îi este „frică de păcat ?“ Deşi Crawford era soldat profesionist, cu experienţă în străinătate, cel care reacţiona ca militar desăvîrşit era Cromwell. în timpul acela, el nu se considera nici duşman declarat al prezbiterienilor, nici un „independent" cu desăvîrşire convins, fiindcă nu avea timp de pierdut ca să mediteze la asemenea probleme, ci se considera un om angajat să obţină victoria pe cîrnpul de luptă, indiferent de subtilităţile obiceiurilor religioase ale oştenilor lui.

Nu există vreun brevet care să-l elibereze în întregime pe oştean de grijile vieţii lui particulare, chiar dacă, ca şi Cromwell în primăvara anului 1644, ar fi dus, pe de o parte, viaţa aspră de soldat, iar pe de altă parte ar fi încercat să combată investigaţiile lui Crawford. Familia de la Ely trebuia întreţinută, fiindcă nu putea trăi cu aer. De aceea, în aprilie, Cromwell a semnat o dispoziţie conform căreia o parte din banii ce i se cuveneau trebuiau să fie plătiţi soţiei sale în rate de cîte 5 lire sterline pe săptămînă, în- tîmplare pe care Manchester a încercat mai tîrziu s-o deformeze ca s-o folosească drept dovadă că Cromwell ar fi delapidat banii statului. în timpul acesta, familia s-a micşorat din nou prin moartea, din cauza vărsatului, a tînărului Oliver, în vîrstă de 21 de ani, pe cînd preista serviciul militar în garnizoana de la Newport Pagnell. Blajinul Richard era acum cel mai mare dintre fiii în viaţă ai familiei Cromwell. Tînărul Oliver a dispărut din istorie, după cum dispăruse cu cinci ani mai înainte şi Robert, astfel că despre el se ştie prea puţin, in afară de faptul că fusese descris după moartea lui ca „un tînăr gentleman manierat şi bucuria tatălui său“. Totuşi, dintr-o scrisoare rămasă de la el, trimisă cu şase lui înainte, cînd era la Peterborough împreună cu tatăl său, aflăm că se pl.îngea de primirea în unitatea lui a cîtorva ticăloşi. Tînărul Oliver îi socotea că „dezonorează cauza Domnului şi nemulţumesc foarte mult pe tatăl meu, pe mine şi întregul regiment", ceea ce ne face să credem că, în timpul vieţii lui, băiatul acesta fusese, cel puţin într-o oarecare măsură, o aşchie din bătrînul trunchi al Cromwellilor. [v]*

Pentru tatăl său însă venise vremea să-şi lase deoparte durerile particulare. Vuietul răjsunător al războiului se rostogolise spre nord. Aici, sir Thomas

Fairfax, împreună cu tatăl său, lordul Ferdinando Fairfax, cuceriseră localitatea Selby> iar scoţienii de sub ordinele lui Leven, care sosiseră în sfîrşit dincoace de frontieră în ianuarie, se instalaseră la sud de Durham. Drept rezultat al acestei manevre de împreSurare încununată de succes, îndreptată împotriva lordului Newcastle (ridicat de rege la rangul de marchiz în toamna precedentă), acesta, împreună cu o armată numeroasă constînd din 5 000 de călăraşi şi 6 000 de pedestraşi, a fost izolat în interiorul oraşului York, deşi după aceea a reuşit să scoată din oraş, sub comanda lordului Goring, cea mai mare parte a cavaleriei lui, pentru a se uni cu mult aşteptata armată de despresurare. Asedierea Yorkului a început la 22 aprilie. Perspectivele trupelor parlamentare erau extrem de bune, cu condiţia ca prinţul Rupert să fie împiedicat să vină în ajutorul lui Newcastle. în primele etape ale asediului, lordul Manchester şi Cromwell au rămas un timp oarecare în apropierea fortăreţei Belvoir din comitatul Lincoln, fiindcă le era teamă ca Rupert să nu se îndrepte de fapt spre nord, astfel că, în timp ce Cromwell îl finea la distanţă pe Goring, loddul Manchester a atacat oraşul Lincoln. Apoi, fiindcă partea dinspre răsărit a comitatelor centrale se afla în mîinile sigure ale Parlamentului, Manchester şi Cromwell s-au îndreptat spre nord ca să se alăture celor doi Fairfax şi scoţienilor din faţa Yorkului. între diferiţii comandanţi ai armatei parlamentare adunaţi acolo nu exista o prea mare comunitate de structură. Printre ei erau calmul Manchester, om întotdeauna gata să-i asculte pe cei cu mai multă experienţă, cei doi Fairfax, care se aflau în elementul lor, şi Alexander Leslie, conte de Leven, conducătorul încărunţit în războaie al scoţienilor, care luptase sub comanda lui Wallenjstein †††††††††††††††††††††† şi a lui Gustav Adolf. Erau însă cu toţii complet de acord că joncţiunea dintre armata lui Rpuert şi cea a lui Newcastle putea să le fie fatală. în acelaşi timp, oraşul York nu a putut fi cucerit, deşi Crawford făcuse o încercare nesăbuită şi prost organizată în acest scop.

Cînd a venit ştirea că, după ce obţinuse o victorie ra-

---

†††††††††††††††††††††††† Albrecht Eusebius Wallenstein, (Waldsteyn), duce de Fried- landa (1583—1634) — general originar din Boemia, care a condus trupele imperiale în războiul de 30 de ani. — C.M.

pidă la Newark, prinţul Rupert o ajutase pe viteaza contesă de Derby să apere Lathom House şi că se afla chiar atunci la Knaresborough, au înţeles cu toţii că ceea ce părea de neconceput trebuia luat acum în conisiderare : Rupert se afla într-o excelentă situaţie de a despresura Yorkul şi de a face joncţiunea cu armata lui Newcastle. Acum, cînd prinţul se îndrepta rapid ca un vînt tăios spre nord, era evident prea tîrziu ca armata parlamentară să mai primească aşteptatele întăriri din partea lui sir John Meldrum, trimis să apere oraşul Manchester, sau din partea contelui de Denbigh. Socotind că Rupert avea 18 000 de oameni, deşi în realitate nu erau probabil decît cel mult 14 000, trupele parlamentare s-au hotărît să se retragă din faţa oraşului York, chiar dacă aceasta însemna renunţarea la materiale de asediu valoroase. Urmau să-şi concentreze apoi forţele pentru a-1 împiedica pe Rupert să înainteze spre fatala joncţiune cu celelalte trupe ale lui Newcastle. S-a hotărît de aceea să ocupe, de pe ambele părţi, şoseaua principală dintre Knaresborough şi York într-o poziţie din imediata apropiere a satului Long Marston. Rupert, care ţinea şi el seama de mărimea armatei inamice, a hotărît atunci să nu înainteze pe şoseaua principală, ci să facă o manevră de încercuire foarte curajoasă şi extraordinar de rapidă, sau, aşa cum s-a exprimat Whitelocke, „să facă o mişcare de ocolire cu flancurile armatei sale [45], pentru a despresura Yorkul dinspre nord-vest. Această tentativă plină de riscuri a fost încununată de succes. în timp ce trupele parlamentare aşteptau într-o oarecare dezordine veşti despre locul unde se afla Rupert, Yorkul a fost des- presurat, astfel că trupele lui Newcastle au avut posibilitatea să se unească cu cele ale lui Rupert.

însă Rupert nu încheiase încă socotelile cu trupele parlamentare prin această lovitură de mare succes. Profitînd de un mesaj oarecum echivoc primit de la rege, care se referea în aceeaşi frază atît la despresurarea Yorkului cît şi la înfrîngerea armatelor rebele, deşi această din urmă acţiune nu trebuia în mod necesar s-o urmeze pe prima, Rupert s-a hotărît să interpreteze ordinul exact, ca şi cînd ar fi fost aşa cum îl socotea el. [46] Fără să mai zăbovească cîtuşi de puţin după despresurarea oraşului şi grăbindu-1 pe

Newcastle, se hotărî să urmărească armatele parlamentare care se retrăgeau la sud de Tadcaster. Nedîndu-şi încă seama de cele întîmplate, armata parlamentară sub înfăţişarea ariergărzii ei aflate în subordinea lui Cromwell, Fairfax şi Leslie s-a trezit dintr-o dată în cîmpul vizual al avangărzii de călăreţi a lui Rupert. Misiunea ariergărzii parlamentare era de a acoperi retragerea lui Leven şi a infanteriei, care se apropia acum de Tadcaster. însă desigur că Rupert nu reprezenta o ameninţare de care să nu se ţină seamă. Lui Leven i s-a trimis un mesaj plin de îngrijorare prin care i se cerea să facă calea-ntoarsă şi să vină la Long Marston. Către ora patru după-amiază, Leven cu pedestraşii lui se aliniau alături de restul trupelor parlamentare. De partea cealaltă, aşezarea în ordine de bătaie a trupelor regaliste se terminase, iar cele două tabere stăteau acum faţă în faţă de o parte şi de alta a cîmpiei sterpe de la Long Marston.

Era interesant ca dintre multiplele rivalităţi care existau între cele două tabere — „capetele rotunde" şi „cavalerii" — să se hotărască acum asupra uneia din ele şi anume asupra rivalităţii dintre cele două redutabile căpetenii de cavalerie, prinţul Rupert şi generalul-locotenent Cromwell. Cu greu s-ar fi putut găsi doi oameni mai deosebiţi unul de altul. Rupert, cu 22 de ani mai tînăr decît Cromwell, nu numai că era „foarte sclivisit în îmbrăcăminte" şi un adevărat cavaler în sensul romantic al cuvîn- tului, dar se afla şi în culmea gloriei ca învingător la Powick Bridge, Cirencester, Chaigrove Field, Bristol şi de curînd la Newark, iar tactica lui temerară, aplicată recent, nu făcea decît să-i mărească aureola. Este adevărat că Cromwell, care avea acum 45 de ani, nu fusese învins în calitatea lui de conducător de cavalerişti, dar nu luase nici parte la vreo bătălie uriaşă, iar oamenii lui, aleşi după metode puţin conforme cu regulile militare, reprezentau, în linii mari, o valoare încă necunoscută. Totuşi, printre contemporanii săi puritani, izbînzile lui fuseseră socotite drept un semn al graţiei divine : „S-a văzut că Dumnezeu era cu el“, scria Joshua Sprigge, „şi de aceea a început să devină vestit[11]. Dealtfel, reputaţia lui militară aţîţase chiar imaginaţia lui Rupert. „Cromwell e aici ?“, l-a întrebat el vehement, înainte de bătălie, pe un călăraş din armata Asociaţiei de răsărit luat

prizonier. Mai tîrziu, oşteanul a fost eliberat şi a povestit această întîmplare în tabăra lui.[7]

„Cu voia Domnului, va avea de luptat cît să-i ajungă" a remarcat sinistru Cromwell atunci cînd i s-a spus că Rupert se interesa de el. Rămînea acum de văzut dacă, la Marston Moor, voia Domnului sau manifestarea ei mai pămîntească, adică noua formă de pregătire a armatelor Asociaţiei de răsărit, vor fi în stare să reziste imprudentului, dar strălucitului prinţ Rupert.

6

Coastele de fier‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Cu adevărat Anglia şi biserica Domnului s-au bucurat de marea Lui milă prin măreaţa lzblndă care ne-a fost dată. Ea poartă toate semnele unei izbinzl depline, dobindltă prin binecuvintarea Domnului dată celor cucernici.
Oliver Cromwell despre bătălia de la Marston Moor

în ceea ce priveşte numărul combatanţilor, bătălia de la Marston Moor din lunga seară a zilei de 2 iulie 1644 a fost de'sigur cea mai mare din cîte s-au dat vreodaiă pe pămînt britanic, iar împrejurimile acestui cîmp de bătaie vor reprezenta mai tîrziu cel mai mare cimitir comun din Anglia. în tot decursul verii fusese o vreme ploioasă, iar ziua bătăliei era una din acele zile reci şi umede, cu rafale intermitente de ploaie, care fac uneori ca clima verilor engleze să-i ducă la disperare pe locuitorii acestei ţări. Dacă vremea mohorîtă nu era greu de prezis, întinderea plană şi înverzită a văii Yorkului oferea în schimb surpriza că terenul prezenta cîteva puncte înalte, cu o pantă^uficient de mare ca să poată constitui un avantaj strategid. Intr-adevăr, din lanurile pătrunse de apă şi semănate cu secară verde, înaltă pînă la genunchi, şi dinspre marginea unei cîmpii sterpe ce se întindea între satele Tockwith şi Long Marston, se ridica o adevărată colină, uşor prelungită, cunoscută sub numele de Marston Hill. Pe creasta ei erau amplasate eşaloanele de transport ale trupelor parlamentare, iar la poale, pe locul numit acum movila lui Cromwell, forţele combinate ale armatelor

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ *Ironside* (în engl.) — coastă de fier ; poreclă dată oamenilor de mare bravură, în special călăraşilor lui Cromwell. — M.L.

parlamentare înfiinţaseră un fel de post de comandă, de la care să poată cuprinde cu privirea cîmpul de bătaie. Pe coastele mai joase ale povîrnişului şi imediat deasupra drumului dintre Tock- with şi Marston se afla linia lor de bătaie, întinsă pe o distantă de aproape o milă şi jumătate între cele două sate, care, după obiceiul timpului, nu erau întărite.

Aşa cum se obişnuia pe atunci, pedestraşii erau aşezaţi la centru, flancaţi pe ambele aripi de cavalerie. La dreapta trupelor parlamentare, adică în apropiere de Long Marston, se aflau aproape 5 000 de oşteni sub comanda lui sir Thomas Fairfax, dintre care 4 000 de călăraşi, 500 de dragoni şi 600 de muşchetari, unii făcîrid parte din trupele nou înrolate ale lui Fairfax, alţii fiind aduşi din Scoţia. Comandant-se- cund al armatei lui Fairfax era tînărul şi popularul colonel John Lambert, originar şi el din Yorkshire. Lingă trupele lui Fairfax erau orînduite 15 brigăzi de pedestraşi, cu cîte două regimente de fiecare brigadă, totalizînd aproape 11 000 de oameni, sub comanda comună a lui Manchester şi a scoţianului Leven. în sfîrşit, la aripa stingă, se afla o altă mare unitate de cavalerie, sub ordinele lui Cromwell, compusă din 2 500 de călăraşi, sub comanda lui personală, din dragoni scoţieni, comandaţi de colonelul Hugh Fraser şi înşiruiţi la capătul aripii stingi pînă la Tockwith, precum şi din 600 de călăraşi scoţieni, comandaţi de David Leslie şi amplasaţi în spatele dragonilor lui Fraser.

Linia de bătaie a regaliştilor era orânduită dincolo de drumul Tockwith-Marston, adică ceva mai jos din punct de vedere topografic decît acea a trupelor parlamentare şi scoţiene şi la distanţa obişnuită de circa 400 de iarzi, puţin mai mare dec'ît bătaia gurilor de foc mai uşoare folosite în general pe cîmpurile de bătaie. însă între cele două armate, şi anume pe partea trupelor regaliste, se mai afla, în afară de drum, şi un şanţ, care şerpuia neregulat, ca să se întîlnească, lingă Tockwith \ cu drumul. Regaliştii s-au folosit de acest obstacol oportun, înşirând de-a lungul lui muşchetarii care făceau parte din „'detaşamentul de sacrificiu", aşa cum era pumită în general pe atunci avangarda. Eşalonul lor de transport fusese amplasat, la rîndul lui, la Wilstrop Wood, iar spatele liniei lor de bătaie era

barat de îngrăditura numită White Sike Close. Fiecare armată era dispusă aproape în acelaşi fel ca pe partea opusă, cu infanteria la centru şi cavaleria pe cele două aripi.

în faţa lui Fairfax, pe aripa stingă a trupelor regaliste, se afla cutezătorul, dar nestatornicul comandant de cavalerie lordul Goring, un bărbat a cărui „vioiciune" îi impresiona pe contemporani, însă ale cărui cusururi de caracter, precum şi neputinţă de a accepta ascendentul altora urmau să se dovedească una din problemele majore ale conducerii regaliste. Printre pedestraşii regalişti din centrul liniei de bătaie, în număr de aproape 11 000, se aflau oameni ridicaţi de Rupert din sudul Angliei, precum şi oştenii lui Newcastle, numiţi şi „miei“ sau „straie albe“, fiindcă scurtele lor erau făcute din stofă de lină nevopsită. La aripa dreaptă a armatei regaliste, în faţa lui Cromwell, era orînduită cavaleria lui Rupert, cuprinzînd aproximativ 2 600 de oameni şi avînd în primele rînduri pe lordul Byron şi regimentul său de cavalerie, o aşezare de rău augur, fiindcă precipitata şarjă de cavalerie a lui Byron cauzase, cu doi ani înainte, la Edgehill, mult prăpăd printre trupele regaliste, iar evenimentele ulterioare aveau să arate că, de atunci încoace, lordul nu-şi însuşise mai multă învăţătură tactică. După modelul suedez, Rupert îşi împînzise cavaleria cu muşchetari, pentru a înfrînge prima şarjă a inamicului. în sfîrşit, Rupert postase în spatele liniei lui de ibătaie încă un regiment mai mic de călăraşi, cuprinzând în total aproape 1 500 de oameni, printre care se număra şi garda lui personală, cunoscută sub numele de „tunicile albastre".

Amîndouă părţile posedau şi cîteva tunuri, deşi cele 25 de guri de foc ale trupelor parlamentare întreceau cu mult ca jnumăr pe cele regaliste, astfel că, în cursul după-amiezii, în timp ce cele două linii de bătaie se aliniau, au fost schimbate cîteva lovituri izolate. Sir Henry Slingsby a observat că, prin cele cîteva lovituri trase la- tîmplare, trupele parlamentare nu făceau decît să-şi „arate colţii", fiindcă focurile au încetat curînd, iar oştenii s-au apucat să cînte psalmi printre holde. De-a

curmezişul terenului deschis se înfruntau acum aproape 40 000 de oşteni, iar cele două aripi se aflau la distanţa unei bătăi de muschetă, aşa cum a spus după aceea şeful grupului de cercetaşi al lui Cromwell. Trupele regaliste numărau, în orice caz, doar circa 18 000 de oameni atunci cînd Newcastle şi lordul Eythin, comandantul-secund, sosiră cu întîrziere din York, pentru a fi primiţi cu mînioasele vorbe de bun sosit ale lui Rupert : „Domnule, aş fi vrut să sosiţi mai curînd cu armata dumneavoastră...". Evaluările privind armata parlamentară variază între 27 000 şi aproape 22 000 sau 23 000 de oameni, părerile înclinînd în prezent spre cifra cea mai mică §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ [2].

în lumina acelei după-amiezc, steagurile de război flu- turînd vesel nu contribuiau numai la aspectul tradiţional al câmpurilor de luptă, ci serveau şi ca mijloace strict necesare de recunoaştere a diferitelor unităţi şi a comandanţilor lor, fiindcă regimentele nu aveau pe atunci drapele proprii, astfel că se lăsa în grija fiecărei trupe sau companii să se facă recunoscute printr-un drapel, steguleţ pus în vîrful lăncii sau printr-o flamură. Steagurile cavaleriei erau în general din tafta vopsită sau eventual din damasc, erau purtate de cel de-al cincilea ofiţer brevetat din unitate, care avea numele de stegar, şi puteau fi prevăzute cu desene cu caracter politic, ca, de exemplu, un buldog hărţuit de cinci copoi mici din a căror gură ieşeau cuvintele „Pym, Pym, Pym“, sau cu lozinci religioase ori fidele cauzei, care variau între „Cit timp vei abuza de răbdarea noastră"**********, scrisă în latineşte, şi *Pro Rege et Regno* ††††††††††††††††††††††††. Steagurile infanteriei erau mult mai mari decît cele ale cavaleriei, anume de 6 pe 6 picioare, faţă de cele de 2 pe 2 picioare ale cavaleriei.

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ In *Marston Moor,* generalul de brigadă Peter Young foloseşte ca dovadă în acest sens un plan de bătaie, necunoscut scriitorilor anteriori, din care rezultă că trupele parlamentare ar fi avut cu 5 000 de oameni mai puţin decît se presupunea, ceea ce face şi mai plauzibilă cutezanţa lui Rupert.

********** Reproducere a celebrei apostrofe a lui Cicero la adresa conspiratorului Catilina în primul discurs rostit împotriva acestuia în senatul roman. — C.M.

†††††††††††††††††††††††††„Pentru rege şi ţară". — M.L.

Drapelul colonelului era în general de o singură culoare, locotenent-colonelul avea în colţ, lîngă lance, crucea Sfîntului Gheorghe, iar celelalte drapele, coborînd în ordine ierarhică, erau prevăzute cu diverse figuri şi devize pentru identificarea ofiţerilor de grad inferior. Drapelele scoţiene purtau crucea Sfîntului Andrei în locul crucii Sfîntului Gheorghe. ++++++++++++++++++++++++ [3]

Evident că într-o epocă în care regimentele nu aveau drapele şi nu exista un regim clar al uniformelor, aceste puncte de raliere individuale erau de maximă importanţă. Este adevărat că în fazele de început ale războiului civil regaliştii tindeau să poarte eşarfe de mătase purpurie, iar adversarii lor eşarfe de mătase portocalie, însă existau şi multe alte variante, astfel că, înaintea unei bătălii importante, la care luau parte multe regimente diferite, se adopta un anume semn de luptă, care, în cazul bătăliei de la Marston Moor, a fost, pentru trupele parlamentare, o cocardă albă, o batistă sau chiar o bucăţică de hîrtie, prinsă la pălărie. De asemenea, nu exista, fireşte, nici o diferenţă între îmbrăcămintea diverşilor comandanţi, aşa că splendoarea dantelată şi plină de tradiţie pitorească a „cavalerilor", care contrasta cu severitatea puritană a comandanţilor de „capete rotunde", n-are nici o bază ca fapt istoric. De ambele părţi, ofiţerii puteau fi distinşi doar prin caracterul mai dichisit al îmbrăcămintei lor, fiindcă nu purtau nici un semn special al gradului, care să-i deosebească de oştenii de rînd. Cavaleriştii purtau în general pieptare din piele groasă de bivol, deasupra cărora puneau armura, deşi unii din ei, mai prost echipaţi, trebuiau să se mulţumească numai cu scurta. Suliţaşii purtau şi ei scurte din piele, precum şi apărătoare pentru coapse.

Şi totuşi viitoarea uniformitate, atît de convenabilă, a îmbrăcămintei militare începuse să fie prefigurată prin anumite tunici şi ornamente pitoreşti, purtate de unele regimente, dintre care cele ale Asociaţiei comitatelor de răsărit, cel puţin, tindeau să se concentreze pe culoarea roşie. Pedestraşii lui Manchester, de exemplu, purtau tunici din stofă verde,

---

++++++++++++++++++++++++++++“ Cruce diagonală, care figurează şi azi pe drapelul britanic, simbolizînd unirea Scoţiei cu Anglia. — C.M.

căptuşite cu roşu, oştenii colonelului MontJagu tunici roşii cu revere albe, iar oamenii lui Essex tunici roşii căptuşite cu albastru. Oştenii din garda personală a prinţului Rupert, în schimb, purtau tunici albastre, cei ai lui Newicastle tunici albe, iar cei ai colonelului Tillier tunici verzi. însă această diversitate atît de colorată şi în acelaşi timp atît de înşelătoare nu făcea decît să înmulţească într-o şi mai mare măsură posibilităţile de confundare a prietenilor cu vrăjmaşii şi de necunoaştere a felului cum decurge bătălia în altă parte a cîmpului de bătaie. De aceea, este uşor de înţeles importanţa simbolică acordată steagurilor şi bucuria, atunci p.înd erau cucerite. Steagurile erau dovada materială a victoriei, după ce războiul se termina, aşa cum fuseseră centrul atenţiei ambelor tabere în decursul luptei.

Deşi priveliştea cîmpului de luptă era, poate, agreabilă, nu tot la fel era şi starea oştenilor care aşteptau răbdători în lanurile pătrunse de apă. Marea întrebare rămînea aceeaşi : se va da totuşi astăzi bătălia ? Cel care a soluţionat dilema, spre propria lui mulţumire, a fost prinţul Rupert. în zadar s-a referit, cuprins de îndoială, Newcastle la avantajul „soarelui, vîntului şi terenului" ,pe care îl avea inamicul. După părerea prinţului, bătălia nu urma să aibă loc. Nu va începe să acţioneze împotriva adversarului decît a doua zi dis-de-dimineaţă, i-a spus lui Newcastle, după care a părăsit frontul ca să ia masa, socotind, fără îndoială, că o zi care cuprinsese un marş uimitor, precum şi sosirea supărător de tîrzie a lui Newcastle, fusese .destul de încărcată. Şi cu asta, basta. însă presentimentele lui Newcaştle aveau să fie confirmate pe deplin, fiindcă între timp, la o distanţă de cîteva sute de iarzi, comandanţii „capetelor rotunde" îşi făcuseră alte planuri în privinţa celui care urma să atace primul, astfel că, în vreme ce Newcastle fuma, pentru consolare, o pipă de tutun în caleaşca lui, iar Rupert îşi savura cina, hotărirea de a începe atacul fusese luată de armatele parlamentare. Comandant suprem al taberei lor era contele scoţian de Leven, în vîrstă de 64 ani, „un soldat mic şi cocîrjat", cum îl descria teologul scoţian Baillie, însă care avea o îndelungată experienţă militară în spatele lui. [4] Deşi decizia finală a fost luată, probabil, de un consiliu de război, la care trebuie să fi

asistat şi Cromwell, pare totuşi rezonabil să presupunem că Leven a fost acela care a remarcat, de pe movila lui Cromvell, avantajul natural al terenului şi superioritatea numerică de care se bucurau, ca de obicei, trupele parlamentare, avantaj ce i s-ar fi părut şi mai bătător la ochi dacă ai' fi făcut această examinare înainte de sosirea trupelor lui Newcastle. Rezultă, de aceea, că un atac prin surprindere putea înclina şi mai mult balanţa în favoarea lor.

Cerul începuse ,că se întunece şi se apropia o furtună, ale cărei înfricoşătoare bubuituri de tunet s-au auzit puţin după ora şapte, astfel că peste capetele oştenilor celor două armate a început să toarne cu găleata. Acesta a fost momentul în care, la aripa stingă a trupelor parlamentare, oamenii bine instruiţi ai Asociaţiei comitatelor de răsărit, aflaţi sub comanda lui Cromwell şi avînd în spatele lor pe scoţienii lui Le'slie, au trecut la noua lor formă de atac, rapidă, stăp'înită, călărind cu frîiele stiiînse şi scările scurtate, lipiţi unii de alţii şi înaintjînd mai degrabă în trap repede decît în mojdernul galop. Şi apoi toată linia de bătaie a armatelor aliate a început să se mişte înainte, apă- rînd capelanului lui Manchester, Simeon Ashe, care sta şi privea de pe colină, ca fiind, în toată alcătuirea ei, „o mulţime de nori groşi". Şarja care s-a desfăşurat cu cea mai mare înverşunare a fost aceea a lui Cromwell. „Am coborît colina în cea mai perfectă ordine şi cu cea mai mare hotărîre care s-a văzut vreodată", scria cu mîndrie, după aceea, Leonard Watson, comandantul grupelor de cercetaşi. Aceasta a fost faza în care lordul Byron a încercat din nou, oarecum imprudent, ca şi la Edgehill, să se năpustească înainte ca să-1 întîmpine frontal pe Cromwell, o tactică uzuală atunci cînd era vorba să se facă faţă unei şarje de cavalerie, dar care avea totuşi consecinţa nefavorabilă de a împiedica focul propriilor muşchetari, prin masicarea lor. „Şarja nepotrivită a lordului Bvron ne-a dăunat foarte mult", a scris Rupert mai tîrziu în jurnalul său personal. [5] Din cauza ei, întreaga linie primă de bătaie a lui Byron, precum şi parte din cea de-a doua au fost puse pe fugă, în timp ce dragonii scoţieni ai colonelului Hugli Fraser, care fusese instruit în armata suedeză, făceau, de asemenea, treabă bună, curăţind şanţul de muşchetarii regalişti. Craw- ford s-a achitat şi el de îndatoririle sale

croind prin şanţ o cale ce putea fi folosită fără a întîmpina rezistenţă din partea trupelor lui Rupert.

La centrul liniei de bătaie, pedestraşii lui Manchester se tălăzuiseră cu bărbăţie înainte şi, lichidînd detaşamentul regalist de sacrificiu din faţa liniei lor, izbutiră să cucerească tunurile. La aripa dreaptă însă, sir Thomas Fairfax şi călăraşii lui au întîmpinat de la început greutăţi, în special din cauză că terenul ce le stătea în faţă era extrem de nepotrivit pentru o şarjă de cavalerie, fiind acoperit cu tufe şi lăstărişuri şi brăzdat de făgaşe stingheritoare, astfel că nu se asemăna deloc cu terenul pe care-1 avusese înainte Cromwell pe aripa stingă. De asemenea, Fairfax mai fusese hărţuit intens de muşchetarii lui Goring pe cînd traversa şanţul acela decisiv şi, cu toate că o şarjă rapidă rupseşe linia lui Goring în unele locuri, rezultatele nu erau deosebit de favorabile. în timp ce unii din oamenii lui urmăreau călăraşii lui Goring, care se îndreptau spre York, sir Thomas Fairfax s-a întors doar ca să afle că bătălia se desfăşurase în defavoarea lui şi că era de fapt înconjurat de cîteva escadroane de călăraşi inamici.

Dealtfel, acum, cînd efectele primei şarje de şoc începuseră să dispară, nici perspectivele aripii stingi nu mai erau chiar at'ît de trandafirii. Desigur că Rupert nu era încă înfrînt şi de-abia începuse să lupte, fiindcă nu şi-a dat Seama de cele întîmplate declît atunci cînd atenţia i-a fost atrasă de încăierare prin neaşteptatele strigăte răguşite şi răpăitul muschetelor, „în timp ce îşi lua masa, aşezat pe pămînt, la o distanţă bunicică de trupele lui". Cea mai mare parte a călăraşilor care erau cu el descălecaseră şi stăteau culcaţi pe pămînt. Rupert a sărit ca ars şi, renunţînd la acea masă nepotrivită, a adunat atîţia oşteni din garda lui personală cit a putut, .pentru ca apoi să plece ca să asiste la scena primei derute produse de aripa stingă a trupelor parlamentare. în lupta grea care a urmat, unitatea lui Cromwell a primit ,,o lovitură puternică'[1], aşa cum a numit-o Leonard Watson, fiindcă a fost atacată frontal şi din flanc de cei mai bravi oşteni ai lui Rupert. Ambele tabere se măcelăreau acum una pe alta cu înverşunare. Aceaslii încăierare înspăimîntătoare a luat sfîrşit atunci cînd Rupert a străpuns printr-un contraatac liniile parlamentare, îm- prăştiindu-şi adversarii din faţa lui

„ca pe o mină ac praf “ [G]. Dacă n-ar fi intervenit călăraşii scoţieni ai lui Leslie de pe linia a doua, care, lovindu-i pe regalişti din flanc, le-au permis oamenilor lui Cromwell să se refacă, situaţia ar fi devenit cu aldevărat primejdioasă.

însă unde se afla Cromwell în acele momente ? După o versiune răspîndită .pe timpul acela, în decursul primei şarje Cromwell ar fi fost rănit uşor la gît, sau „deasupra umărului", după cum a scris Clarendon. Whitelocke auzise că rana ar fi fost produsă de o împuşcătură de pistol trasă din neatenţie chiar de unul din oamenii lui Cromwell, în timp ce colonelul Marcus Trevor, care comanda un regiment din prima linie a lui Byron, a revendicat onoarea de a-1 fi străpuns el cu sabia, versiune care pare să fie cea mai probabilă, fiindcă, după Restauraţie, Trevor a fost făcut viconte de Dungannon pentru acţiunea lui curajoasă. Potrivit tradiţiei, Cromwell s-ar fi dus la casa unui ţăran din apropiere ca să-şi panseze rana de la gît. Lăsînd la o parte nuanţa ridicolă atribuită acestei întîmplări de către veşnic ostilul Denzil Holles, conform căreia Cromwell i-ar fi cerut, cu accente dramatice, lui Lawrence Crawford să-l sfătuiască ce să facă şi ar fi acceptat cu recunoştinţă propunerea acestuia de a părăsi cîmpul de luptă, şi considerînd contraatacul încununat de succes al lui Rupert drept fapt incontestabil, pare foarte probabil că Cromwell a lipsit o scurtă durată de timp de pe cîmpul de luptă, ajutîndu-1, poate, fără să-şi dea seama, pe Rupert prin plecarea lui, [7] caz în care Leslie a fost într-adevăr acela care, prin şarja lui, î-a dat cavaleriei armatei parlamentare clipele de răgaz necesare spre a se ralia.

Venise însă acum timpul că aripa stingă a cavaleriei aliate să dea cel de-al doilea atac puternic, iar de data aceasta Cromwell a fost cu siguranţă prezent. Acesta a fost atacul datorită căruia cavalerişti lui Rupert „au fost puşi pe fugă de-a lungul drumului spre Wilstrop, alergînd atît de repede şi de înghesuiţi cît le-a fost posibil", după ce fuseseră împrăştiaţi de adversarii care-şi reveniseră în fire. Deocamdată, totul mergea bine. Urma însă acum ca de curînd victorioşii călăraşi să-şi fugărească duşmanii înfrînţi pînă la York, unde îi

chema deopotrivă jaful slăvit şi dezonoranta vărsare de sînge ? în aceste momente critice, Cromwell, acţionând cu totul împotriva instinctelor acelor vremuri, şi-a înfrînat oamenii, ţinîndu-i, după cuvintele unui martor ocular numit Cholmley, „reuniţi, în rînduri strînse şi compacte, ca într-o singură unitate", deşi aripa dreaptă a trupelor regaliste era în debandadă. Lordul Saye a observat şi el grija deosebită a lui Cromwell ca regimentele de călăraşi să nu se despartă şi să nu slăbească ordinea după ce au învins inamicul, „ci să răm'înă în continuare grupaţi în detaşamente, astfel ca să poată ataca celelalte regimente ale inamicului care mai rezistau încă"[8]. Se făcuse acum aproape opt şi jumătate seara, iar cei ce aveau răgaz să privească în jurul lor puteau vedea multe lucruri grave şi uluitoare în celelalte părţi ale cîmpului de bătaie.

în primul rînd, regimentele vrăjmaşe din celelalte locuri erau departe de a fi bătute, ba, dimpotrivă, neplăcut de aproape în a adulmeca izbînda. L-am lăsat pe sir Thomas Fairfax la aripa dreaptă, înconjurat de regalişti. Vă relatam cu plăcere că acest comandant viteaz (avînd o înclinare permanentă, dar nechibzuită pentru un ofiţer superior, spre aventuri personale pe cîmpul de luptă) şi-a rupt cocarda albă care-1 arăta că este de partea Parlamentului şi şi-a croit cu succeŞ drum prin liniile inamice, pentru a ajunge pînă la urmă în siguranţă la călăraşii lui Cromwell. între timp însă, la centru, infanteria, cunoscută ca neexperimentată, a tatălui său, lordul Fairfax, fusese înfrîntă de „straiele albe" ale lui Newcastle, iar Leven, care se afla în spate cu pedestraşii scoţieni, fusese potopit de puhoiul de fugari, dintre care unii strigau patetic cu glas tare în limba scoţiană : „Vai nouă, sîntem pierduţi cu toţii" [9]. De aceea, Leven, care nu supravieţuise pe degeaba celor 30 de ani de războaie, sau care descoperise, poate, că înţelepciunea este partea cea mai prudentă a curajului, se hotărî să se pregătească de luptă pentru a doua zi, astfel că execută la iuţeală o retragere strategică, în decursul căreia nu a strîns frîiele cailor decît cînd a ajuns la Leeds. După cum era de aşteptat, Manchester a început să şovăie pe măsură ce se mărea prăpădul, deşi Ashe, capelanul lui, atestă faptul că pînă la sfîrşit generalul a reuşit să adune în jurul lui aproape 500 de oameni. Singurele unităţi care au ţinut cu

îndîrjire să-şi facă datoria şi să continue lupta pînă la capăt au fost două regimente viteze de scoţieni, aflate sub comanda conţilor de Lindsay şi de Maitland. Le-au venit după un timp în ajutor suliţaşii lui Baillie şi Lumsden care, înfingîndu-şi în pămînt lungii lor pari de fier, au reuşit să stăvilească într-o oarecare măsură atacurile furibunde ce veneau să se izbească de ei din partea cealaltă. Dar chiar în aceste condiţii, era îndoielnic ca aceşti războinici neclintiţi să mai poată rezista multă vreme.

într-ajutor le veni însă noaptea. Pe o cale oarecare, Cromwell a primit tocmai la timp o misivă. Din locul în care se oprise, dincolo de satul Wilstrop şi chiar în spatele poziţiei inamice, el află despre marea strîmtorare în care se găsea aripa dreaptă a trupelor aliate, precum şi despre situaţia sumbră a infanteriei, care mai lupta încă la centru. Probabil că cel care adusese informaţiile era sir Thomas Fairfax. Acesta a fost momentul în care oştenii Asociaţiei comitatelor de răsărit din acea ‚jdragă companie" a lui Cromwell şi-au arătat valoarea. Grupaţi încă în rînduri strînse şi compacte, l-au atacat cu înverşunare pe Goring, la ordinul lui Cromwell, tocmai din partea din care se aş-tepta mai puţin, fiindcă între timp cavaleria regalistă şi cea parlamentară îşi schimbaseră de fapt poziţia, astfel încît Cromwell ataca oarecum dinspre pădurea ocupată mai înainte de regalişti. Dealtfel, este puţin probabil ca Goring să se fi aşteptat în general la vreun atac, fiindcă presupunea, cu oarecare temei, că bătălia era cîştigată. Aşa cum a spus Watson, în faţa atitudinii curajoase a călăraşilor lui Cromwell, oamenii lui Goring au trebuit să renunţe la ideea de urmărire, d'îndu-şi seama cu nelinişte că ..trebuie să lupte din nou pentru izbînda pe care o credeau dobîndită" [10]. De data aceasta însă, Goring renunţă la luptă, iar călăraşii lui se împrăştiară.

Şi totuşi bătălia nu se terminase încă. La centru, „straiele albe“ ale lui Newcastle, oameni din partea locului, care luptau cu înflăcărare pentru propria lor cauză şi pe pă- mîntul lor natal, continuau să se bată într-o încercare disperată, dar lipsită de speranţe, de a înfr'înge infanteria lui Manchester. Aşa s-a întîmplat că, refuzînd toate propunerile de cruţare, au murit acolo unde erau, cu scurtele lor albe servindu-le de giulgiu, după cum spunea un martor ocular. Doar treizeci dintre

ei au rămas în viaţă. Era acum aproape nouă şi jumătate. Trecuseră două ore de la începutul bătăliei şi lumina acelei seri lungi de vară se stinsese cu totul. Şi totuşi, întunericul nu reuşise să-i ia locul şi nici să-i ocrotească pe regaliştii zdrobiţi de avizii lor urmăritori, fiindcă, odată cu noaptea, răsărise o lună plină şi strălucitoare, care continua să lumineze măcelul, iar biruitorii călăraşi ai lui Cromwell au folosit-o ca să-i urmărească pe călăraşii lui Goring pînă aproape de oraşul York. Circula o poveste potrivit căreia duşmanii lui Rupert presupuneau că acesta scăpase de a fi prins numai ascunzîn- du-se într-un ogor cu fasole, incident care a fost comemorat spiritual într-un desen satiric al vremii. într-un tîrziu, armatele aliate s-au aşezat pe cîmpiile stropite de sînge ca să cînte un psalm de mulţumire şi să doarmă, deşi mulţi din ei nu-şi luaseră masa de seară. în ceea ce-1 priveşte pe Leven, atunci cînd a ajuns la Leeds şi a întrebat de ultimele veşti, aşteptîn,du-se să audă despre un dezastru, a rămas oarecum supprins cînd a fost salutat cu cuvintele : „Cu voia Excelenţei voastre, toate sînt bune. Armatele parlamentare au dobîndit o mare victorie". Leven s-a întors atunci în grabă pe a'împul de bătaie, unde a exclamat teatral : „De ce nu mi-a dat Dumnezeu să mor aici ?“ [11]

Fusese totuşi mai mult deoît destulă vărsare de sînge ca să satisfacă orice monstru antropofag. După spusele lui Whitelocke, toată lumea era de acord că fuseseră ucişi cel puţin 3 000 de regalişti, în timp ce alţii ridicau această cifră la 7 000. Groparii au socotit că fuseseră peste 4 000 de cadavre. La marginea pădurii de la Wilstrop s-au putut vedea, pînă spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, morminte care păstrau amintirea masivelor represalii ale lui Cromwell împotriva cavaleriei lui Rupert şi tot pe aceeaşi vreme s-a aflat că, atunci cînd au fost tăiate pădurile de la marginea satului Marston, ale lordului Peter, „tăietorii au găsit o mulţime de gloanţe în inima copacilor". Fuseseră luaţi, de asemenea, cel puţin 1 500 de prizonieri regalişti. Aliaţilor le-a mers mult mai bine : deşi avuseseră numeroşi răniţi, din oamenii lor nu fuseseră ucişi decît 300. Cît despre steagurile regaliste, pentru cucerirea cărora se dădea o răsplată de 10 şilingi de fiecare bucată, fuseseră luate destul de multe „ca să se poată înzestra cu ele toate catedralele Anglie?[1], cum

spunea un contemporan. Din aceste zăloage ale ursitei regale, unele au fost duse în Sud, ca să fie atîrnate la Westminster Hali, iar altele au devenit trofee personale ale învingătorilor. Se povestea că, în ajunul bătăliei de la Marston Moor, Cromwell plecase călare la Knaresborough ca să ia masa şi că, odată ajuns acolo, dispăruse vreme de peste două ore, cînd a fost găsit de o fetiţă într-o încăpere încuiată, aflată în partea de sus a unui bastion. Uitîndu-se prin gaura cheii, fata l-ar fi văzut pe Oliver în genunchi, cu Biblia înaintea lui, rugîndu-se cu ardoare. Rugăciunile lui fuseseră ascultate. „Cu adevărat Anglia şi biserica Domnului s-au bucurat de marea Lui milă prin măreaţa izbîndă care ne-a fost dată“, i-a scris Cromwell cumnatului său, Valentine Walton, după două zile de la bătălie. „Ea poartă toate semnele unei izbînzi depline, dobînditâ prin binecuvîntarea Domnului dată celor cucernici"[12].

însă şi pe atunci, ca şi acum, războiul era cu două feţe. Dumnezeu împarte celui cucernic atît dureri, cît şi fericire, iar adevăratul scop al- acestei scrisori a lui Cromwell era mai puţin bucuria izbînzii, cît trebuinţa de a-i aduce la cunoştinţă, acum, după bătălie, moartea tînăru- lui Valentine, fiul lui Walton : „Domnule, Dumnezeu ţi-a răpit, printr-o ghiulea, pe fiul tău mai mare“, scria el. „Lovitura i-a sfărîmat piciorul, astfel că am fost nevoiţi să i-1 amputăm, şi din această cauză a murit. Domnule, cunoşti încercările§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ de acest fel prin care am trecut şi eu, dar Dumnezeu m-a sprijinit prin gîndul că l-a luat ca să-i dea fericirea la care rîvnim şi pentru care trăim cu toţii. Şi acum iată-1 pe scumpul tău copil, acoperit de glorie, nemaicunoscînd nici păcat, nici întristare. A fost un tînăr viteaz, extrem de amabil. Dumnezeu ţi-a dat mîngîierea Lui. înainte de a muri l-a cuprins o pace pe care n-o putea tălmăci prin cuvinte nici lui Frank Russel, nici mie, şi care era mult mai presus de suferinţele lui, lucru pe care ni l-a spus şi nouă. Era, într-adevăr, vrednic de admiraţie. Puţin după aceea, ne-a spus că îi apasă ceva pe cuget. L-am întrebat despre ce e vorba. Ne-a spus atunci ce era şi anume că

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Moartea fiului său Oliver.

Dumnezeu nu-i îngăduise să pedepsească cu moartea mai mulţi duşmani. Deoarece calul lui fusese ucis de un glonţ şi, după cîte ştiu eu, mai pierduse şi alţi trei cai, atunci cînd a că?ut i-a rugat pe oşteni , să se dea deoparte spre dreapta şi spre stingă, ca să vadă cum fug haimanalele. Cu adevărat, era foarte iubit în armată de toţi cei ce-1 cunoşteau. însă puţini îl cunoşteau, fiindcă era un tînăr minunat, vrednic în faţa lui Dumnezeu. Ai de ce să-l lauzi pe Domnul. Este acum un înger slăvit în ceruri, ceea ce trebuie să te bucure nespus de mult. Fie ca aceste cuvinte să-ţi aline durerea, fiindcă nu sînt cuvinte făţarnice ca să te mîngîie, ci înfăţişează adevărul adevărat şi de netăgăduit. Prin puterea lui Hristos poţi face orice..." într-adevăr, pe timpul acela, al ghiulelelor de tun şi al suliţelor, cînd nu existau spitale de campanie, iar chirurgii erau puţini, fiindcă cota normală, chiar pentru armata noului model a lui Cromwell, era de un chirurg cu două ajutoare pentru fiecare regiment, moartea era o treabă lentă şi murdară. Cea din urmă acţiune a eroicelor „straie albe'[1] ale lui Newcastle, după ce fuseseră înfrînte cu de- săvîrşire, a fost să străpungă cu suliţele burţile cailor vrăjmaşilor lor drept ultim gest de răzbunare disperată. Stegarul Gabriel Ludlow, tînărul văr al lui Edmund Lud- low, a murit, încet şi penibil, „cu pîntecele sfîşiat şi maţele smulse, cu osul şoldului sfărîmat, pătruns de schije şi de ghiulea[11]. în chinurile lui cumplite, l-a rugat pe Ludlow să se aplece şi să-l sărute înainte de a-şi da sufletul. Deşi farmecul războiului din secolul al XVII-lea consta în avîntul şi curajul atacului, totuşi în cumplita înfăţişare de după bătălie a unui cîmp de luptă, unde tragediile mari se contopeau cu cele mărunte, nu exista nimic care să încînte. „Vai de regele Carol, nefericitul rege Carol[11], a exclamat sir Charles Lucas, comandantul cavaleriei regaliste, un luptător încărunţit în războaie şi acum prizonier al scoţienilor, privind la camarazii lui căzuţi pe cîmpie[13].

Şi totuşi se dădea dovadă de curtenie. Colonelul Charles Towneley din Lancashire căzuse pe cîmpul de luptă, iar a doua zi, Mary, soţia lui, care se afla la Knaresborough aşteptînd zadarnic veşti, a venit să-i caute

trupul. Stătea privind cum cîteva „capete rotunde[11] despuiau cadavrele potrivit urîtului, dar inevitabilului obicei al învingătorilor, cînd a venit la ea un ofiţer care a rugat-o să părăsească locul acela unde putea fi lesne insultată de călăraşi. Chemîndu-şi unul din oameni, ofiţerul i-a ordonat s-o ia pe doamna Towneley pe crupa calului şi, în timp ce era dusă la Knaresborough, ea l-a întrebat pe călăraş cine îi fusese protectorul. Era Oliver Cromwell. Doamna Towneley a trăit pînă în 1690, iar povestea purtării cavalereşti a lui Cromwell faţă de văduva unui inamic a fost transmisă în familia ei[14]. Poate că scrisoarea lui Cromwell către Walton, cu amestecul ei de înţelegere, de simpatie pentru părintele căruia i se răpise fiul şi de mîndrie faţă de zelul militar neclintit al băiatului care trăgea să moară, dar care le-a cerut călăraşilor să se dea deoparte ca să vadă, de acolo de unde zăcea, „cum fug haimanalele'[1], rezuma cel mai bine urmările tragice şi stranii ale bătăliilor date în războiul civil, în care inima ţării sîngera pentru morţii din amîndouă taberele.

Este destul de curios că, deşi scrisoarea lui Cromwell privea în fond moartea băiatului şi acorda doar cîteva rînduri preliminare desfăşurării bătăliei, ea a fost folosită totuşi cîte odată drept dovadă că el subestima rolul jucat de scoţieni, pentru a-şi atribui numai lui şi oamenilor săi meritul izbînzii. De fapt, Cromwell se referise la scoţieni doar prin următoarele cîteva cuvinte : „Aripa stingă pe care o comandam, alcătuită din călăraşii noştri şi din cîţiva scoţieni postaţi în spatele nostru, a înfrînt toată cavaleria prinţului. Dumnezeu i-a făcut să cadă ca spicele sub săbiile noastre. Am atacat regimentele lor de pedestraşi cu cavaleria noastră şi i-am pus pe fugă pe toţi cei atacaţi". Apoi, fără să-şi mai irosească vremea cu bătătlia în sine, despre care a spus doar că „nu-ţi pot relata acum amănuntele ei", Cromwell a revenit la descrierea completă şi mişcătoare a ultimelor ore ale tînărului Valentine[15]. Adevărul este că această scrisoare n-a fost un raport al bătăliei, aşa cum au dat să se subînţeleagă unii critici, ci o scrisoare sinceră de condoleanţe, adresată unui prieten apropiat.

Cu toate acestea, dacă Cromwell poate fi absolvit de învinuirea că a subevaluat în mod intenţionat, în această scrisoare particulară, faptele de arme ale

scoţienilor, cum trebuie să apreciem totuşi participarea lor, precum şi măsura în care rezultatele încununate de succes de la Marston Moor s-au datorat de fapt şarjei lor hotărîtoare ? Fiindcă, după cum a spus lordul Saye : „într-asta a constat de fapt ajutorul prielnic pe care David Leslie l-a dat în acea zi cu uşorii lui călăţi scoţieni", nimicind astfel regimentul înfrînt al inamicului. Dealtfel, un aspect interesant al modului în care era comentată de contemporanii bătăliei a fost acela că la început amîndouă părţile au salutat-o drept o victorie, aşa cum s-a întîmplat şi după bătălia de la Edgehill. De data aceasta însă, confuzia s-a datorat în parte greutăţilor de comunicaţie dintre Yorskshire şi Sud şi parţial îndoielilor reale asupra rezultatului, care au subzistat pînă la acţiunea finală de nimicire executată de Cromwell. Ziarul regalist *Mercurius Aulicus,* de exemplu, a pretins, în numărul cu data de 31 iunie—6 iulie, că victoria fusese de partea regelui, pentru ca după aceea editorul să explice greşeala prin aceea că ştirea venise de la trupele care fuseseră alungate de pe cîmpul de bătălie în urma primei şarje a lui Rupert[16]. în Irlanda, contele de Ormonde a primit un raport de la Arthur Trevor în care îi spunea că una din părţi învinsese la aripa dreaptă, iar cealaltă la aripa stingă, astfel că rezultatul era îndoielnic, fiindcă „amîndouă părţile s-au retras cu aripa ruptă, ca să se ducă la felcer". în jurul lui 12 iulie, ambasadorul veneţian din Londra nu ştia încă cine biruise, deşi era convins că avusese loc o luptă ,,sîngeroasă“ [17].

Cu toate acestea, după ce praful ridicat de bătălie s-a mai aşezat, în dările de seamă contemporane a început să fie scoasă din ce în ce mai mult în relief glorioasa contribuţie a lui Cromwell la realizarea succesului. Atît Ludlow, cît şi Whitelocke îi atribuiau lui victoria, în timp ce acesta din urmă mai adăuga că Cromwell fusese „foarte slăvit" pentru serviciile lui. Waston, deşi acorda în darea lui de seamă asupra bătăliei cuvenita încredere lui Leslie, îl numea totuşi pe Cromwell „marele factor al victoriei"[ia]. într-adevăr, indiferent dacă Cromwell a fost sau nu absent pe cîmpul de bătaie în decursul ripostei, dc importanţă vitală, date lui Rupert, ne este greu să nu fim de acord

că lui Cromwell, omul care a inspirat avînt călăraşilor Asociaţiei de răsărit şi care a fost unicul dintre comandanţii de trupe de cavalerie de pe timpul acela în stare să-şi adune în jurul lui oamenii pentru a doua şarjă, i se datoreşte primul rang în sentinţa asupra bătăliei. Dealtfel, prinţul Rupert a fost acela care, după bătălia de la Marston Moor, l-a poreclit pe Cromwell „bătrînul braţ de oţel", fiindcă rîndurile călăraşilor lui erau de nepătruns, poreclă care a trecut de la el asupra regimentului său. Este adevărat că Leslie şi scoţienii lui s-au comportat vitejeşte şi cutezător într-un moment crucial al bătăliei, lucru care trebuie, desigur, să fie preţuit, însă onorurile maxime ale bătăliei de la Marston Moor trebuie acordate metodelor de educare şi do pregătire militară introduse de Cromwell şi reabilitate acum în mod triumfător.**********
Acestea fiind spuse, s-ar mai putea adăuga că izbînda s-a datorat in mare parte, din punct de vedere negativ, şi hotărîrii pripite a lui Rupert de a angaja totuşi lupta. Dacă i-ar fi dat timp lui Newcastle să se refacă după asediul oraşului York, iar celor două armate regaliste un răgaz ca să-şi elaboreze împreună tactica, atunci, după părerea lui Ludlow, şi-ar fi putut spori, „ca un bulgăre de zăpadă care se rostogoleşte[11], forţele lui armate inferioare prin recruţi localnici, atraşi de succesul de la York. în afară de aceasta, după ce a luat hotărîrea impulsivă de a da lupta, deşi, la drept vorbind, nu era autorizat să facă acest lucru prin ordinele primite de la rege, de ce nu s-a năpustit asupra ariergărzii armatei parlamentare atunci cînd a văzut-o prima dată, în timp ce aceasta bătea în retragere spre Todcaster ? Probabil că răspunsul adevărat este cel dat de jurnalul lui personal. „Dacă prinţul ar fi atacat ariergarda şi ar fi suferit un eşec, i s-ar fi putut obiecta

---

********** Obeliscul care marchează bătălia de la Marston Moor, ridicat împreună de Asociaţia Cromwell şi de grupul din Harrogate al Societăţii arheologice clin Yorkshire, poartă, în afara omagiului adus lui Fairfax, următoarea inscripţie plină de tact : „în apropierea acestui loc, aripa stîngă a armatei parlamentare de sub comanda lui Cromwell, sprijinit de David Leslie, a dus la bun sfîrşit înfrîn- gerea trupelor prinţului Rupert". Ca părere adînc chibzuită, ea putea fi şi mai proastă.

că trebuia să stea şi să-1 aştepte pe Newcastle..." [19] Se vede că Rupert a căutat să-şi complinească temeritatea iniţială prin precauţia ulterioară, un amestec fatal de comportări într-o situaţie în care o linie de conduită bazată în întregime numai pe una din ele ar fi dat, desigur, rezultate mai bune.

In afara cîtorva fortăreţe, ca, de. exemplu, fortăreaţa Pontefract, care mai rezistau încă, războiul din Nord se terminase pentru totdeauna. Newcastle însuşi a plecat supărat, sau poate supărat pe el însuşi, în străinătate. în orice caz, nu dorea să fie luat în derîdere la Curte. Locţiitorul lui, lordul Eythin, a cărui sosire întîrziată pc cîmpul de bătaie stîrnise mînia lui Rupert, plecase şi el în ţări străine. „Dacă învingătorii de la Marston Moor ar fi ştiut să-şi valorifice şansele[11], scrie un specialist, „ar fi putut cîştiga războiul pînă la sfîrşitul anului" [20]. Regele nu mai avea în armată decît circa 10 000 de oameni, în care intrau şi oştenii rămaşi din cavaleria lui Rupert, precum şi cei 5 000 de oameni ai fratelui acestuia, prinţul Maurice. Faptul că generalii armatei parlamentare n-au folosit această ocazie pentru a da o lovitură definitivă slăbiţilor lor vrăjmaşi se datora în parte şi dispoziţiei descentralizate, proprie comandamentului lor central. Din nefericire, această situaţie nu fusese înlăturată prin norocoasa lecţie a izbînzii lor comune într-o bătălie decisivă. Se mai datora, de asemenea, controverselor religioase interne dintre prezbiterienii şi „independenţii" din armatele parlamentare, controverse cărora indignarea scoţienilor faţă de meritul inechitabil atribuit lui Cromwell în legătură cu participarea lui la bătălie nu făcea decît să le adauge şi mai multă pasiune. Cam pe la 16 iulie, Robert Baillie, capelan în armata scoţiană auxiliară, se plîngea din Edinburgh că maiorul Harrison, sosit acolo, trîmbiţa în gura mare, prin tot oraşul, laude la adresa „independenţilor", cu scopul de a convinge lumea că „Cromwell singur, împreună cu nespus de bravele lui regimente, făcuse toată această treabă". La 8 iulie, într-o relatare citită cu glas tare în faţa Camerei Comunelor, Thomas Stock- dale şi-a exprimat pioasa speranţă că recenta victorie „a făcut să se scurgă o bună parte din vrajba care a tulburat atîta vreme

statul" [21]. Totuşi se pare că victoria lăsase în urmă încă foarte multă vrajbă.

Generalii victorioşi s-au despărţit imediat după bătălie. Leven s-a îndreptat spre nord ca să asedieze oraşul Newcastle. Cei doi Fairfax şi-au concentrat forţele împotriva fortăreţei York, aflată încă în stăpînire regalistă. Cît despre Manchester, acesta, spre marea dezamăgire a locţiitorului său care comanda cavaleria, s-a retras pur şi simplu, fără grabă, spre propriul său comitat din Asociaţia de răsărit, fără să mai vădească vreo înclinare oarecare spre alte încăierări sîngeroase. Atunci cînd John Lilburne a cucerit, împotriva ordinelor sale, fortăreaţa Tickhill, Manchester l-a ameninţat că-1 spînzură. N-a vrut, de asemenea, să asculte argumentele celor care îl îndemnau să pună mîna pe puternica fortăreaţă Belvoir Castle, aşezată pe o înaltă colină din Lincolnshire, deşi putea să facă acest lucru, şi cu atît mai puţin să încerce un atac asupra stingheritoarei citadele regale de la Newark, fără să mai punem la socoteală vreo încercare de a se năpusti asupra lui Rupert, care ajunsese acum la Chester, unindu-şi acolo armata cu trupele locale de sub comanda lui sir William Brereton. Din punctul de vedere al lui Cromwell, necazul cu Manchester nu era că ar fi fost cît de cît dezagreabil ca persoană. Dimpotrivă, Manchester avea o fire neprefăcută şi binevoitoare şi era, aşa cum l-a descris scoţianul Baillie, „un om plăcut şi blajin", care îşi petrecuse noaptea de după bătălia de la Marston Moor îngrijindu-se de nevoile oamenilor săi. Dealtfel, nici convingerile sale prezbiteriene nu erau deosebit de aspre. Baxter a relatat mai tîrziu că Manchester căuta permanent să-i facă pe prezbiterieni să-şi domolească comportările mai violente, însă era, mai presus de toate, un om slab, bucuros să fie condus de alţii, indulgent, dar „foarte uşor influenţabil şi schimbător", aşa cum îl socotea sir Philip Warwick .[22] Erau calităţi care se potriveau poate unui tovarăş plăcut, dar nicidecum unui mare comandant de armate, şi tocmai necesitatea supremă a unui răspuns prompt în orice ocazie favorabilă era accentuată acum de faptul că şansele regelui se îmbunătăţeau dintr-o dată. Ocazia favorabilă nu urma să fie de lungă durată.

In primul rînd, încă înainte de bătălia de la Marston

Moor, deşi ştirea nu era încă cunoscută la acea dată, regele scăpase cu uşurinţă din încercările lui sir William Waller de a-1 încercui la Oxford, iar la 29 iunie îşi înfrîn- sese adversarii la Cropredy Bridge, în apropiere de Ban- bury. Prinţul Rupert stăpînea Chesterul, iar, ceea ce era şi mai prost, generalul armatei parlamentare Essex pornise spre sud, din proprie iniţiativă, într-o expediţie destinată să snopească în bătăi comitatul regalist Cornwall, expediţie care s-a dovedit deosebit de dezastruoasă, ca să ne exprimăm în termeni militari actuali, fiindcă a culminat prin uriaşa înfrîngere a trupelor armatei parlamentare de la 2 septembrie, la Lostwithiel, localitate aflată la 30 de mile vest de Plymouth. Deşi, atacat din spate, Essex a reuşit să-şi croiască drum cu sabia, iar Philip Skippon a salvat cea mai mare parte a cavaleriei ; în mîinile regelui au căzut aproape 8 000 de pedestraşi şi, odată cu ei, multe piese valoroase de artilerie. Carol era acum într-o situaţie excelentă ca să pornească din nou spre capitala lui lipsită de apărare.

Cu multă vreme înainte ca ruşinoasa veste a înfrîn- gerii de la Lostwithiel să fi fost cunoscută, Cromwell, acest oştean încercat şi mai mult decît capabil să evalueze realităţile militare ale situaţiei, a fost cuprins de un acces de adîncă deznădejde, în faţa pasivităţii voite a generalului său, Fairfax, care n-a vrut să-l urmeze pe Essex spre vest. Pe la 1 septembrie, cînd se mai afla încă la Lincoln, a scris o scrisoare privind îndatoririle lui ca guvernator al ţinutului Isle of Ely şi care conţinea următoarea frază semnificativă : „Sînt conştient de necesitatea folosirii actualului prilej care ni se oferă de a deveni stăpîni pe cîmpul de luptă“. O scrisoare mai intimă, adresată peste cîtcva zile lui Valentine Walton şi scrisă, după propria-i mărturisire, fiindcă îi dădea, în toiul defăimărilor, un mic răgaz de a-şi descărca inima în faţa unui prieten, preciza şi mai bine chinul lui faţă de ocaziile favorabile pierdute : „Resimţim, cu mare durere în suflet, situaţia jalnică în care se află armata noastră în vest şi treburile noastre de acolo'[1], scria el. „Această chestiune ne stă la suflet şi, zău, dacă aş avea aripi, aş zbura acolo. De îndată ce superiorul meu (Manchester) şi pedestraşii îmi vor da drumul, nu voi întîrzia să fac tot ce pot ca să le vin în ajutor... într-adevăr, constatăm că oamenii noştri nu

sînt nicicînd atît de voioşi ca atunci cînd au ceva de făcut" [2:!].

în următoarele două zile, Cromwell a încercat din nou, la Peterborough şi la Huntingdon, să-1 convingă pe Manchester să plece spre vest, însă nici măcar ştirea înfrîn- gerii de la Lostwithiel, cînd era de datoria lui categorică să-şi arunce armata între rege şi Londra, n-a avut alt rezultat decît reacţia caracteristică a omului slab şi neho- tărît aflat la ananghie : va spînzura pe oricine îi va mai da un sfat. Cromwell, din partea lui, credea cu tărie că sursa tuturor acestor încurcături era nespus de agasantul general-maior al lui Manchester, Crawford. Pînă la sfîrşit a fost nevoit să recurgă la tertipul de a-i spune lui Manchester că toţi coloneii lui îşi vor da *in corpore* demisia, dacă nu va fi numit un alt general-maior. însă controversa depăşise acum limitele armatei lui Manchester, astfel că a- trebuit să fie adusă în faţa Comitetului celor două regate. Drept rezultat, Manchester a promis să plece, în sfîrşit, spre vest, în ajutorul armatei parlamentare, iar Cromwell şi-a retras, la rîndul lui, cererea de înlocuire a lui Crawford.

în corespondenţa lui, Cromwell continua să considere diferendul cu Manchester ca fiind de natură militară. De ce nu-şi îndeplinea Manchester îndatoririle lui evidente de general ? Din izbucnirile lui aşternute în scrisoarea către Walton rezulta clar că socotea contraacuzaţiile prezbiterienilor precum că şi-ar umple rîndurile armatei cU „independenţi[11] drept fără legătură cu problema în litigiu, care era aceea a cîştigării războiului. Dar, în timp ce Cromwell avea, desigur, dreptate să-1 critice pe Manchester pentru absenţa lui de pe cîmpul de luptă, se pare că nici el nu era lipsit de păcatul de a-şi fi ales oştenii dintre „independenţi[11], dacă faptul acesta era cu adevărat un păcat. Mai tîrziu, Manchester a repetat unele cuvinte pe care le-ar fi rostit Cromwell în aceste momente cri- tice : „Ceea ce doresc este să am în armata mea numai oameni cu convingeri «independente»[11]. Motivul era acela că, dacă s-ar fi făcut propuneri de pace nesatisfăcătoare pentru oamenii cinstiţi, atunci „această armată ar fi putut împiedica o asemenea greşeală[11]. Rezultatul era, după spusele lui Manchester,

că regimentul de călăraşi al lui Cromwell mişuna „de cei ce-şi spun evlavioşi[11], dintre care unii mărturiseau în public că avuseseră viziuni şi le fuseseră transmise revelaţii. Se mai spunea, de asemenea, că, vorbind despre scoţieni şi despre stricta lor disciplină religioasă ††††††††††††††††††††††††††, Cromwell ar fi izbucnit: „Faţă de felul în care se poartă... am să-mi trag în curînd sabia împotriva lor ca şi împotriva celor din armata regală[1124].

Adevărul era că tăinuita problemă a păcii, necesitatea de a-l înfrînge definitiv pe rege înainte ca să se poată prezenta condiţii de pace, precum şi problemele evidente ale războiului începuseră să se impună conştiinţei lui Cromwell. Mai mult decît oricare altă forţă armată, aceea a „independenţilor[11] avea, după părerea lui, cele mai multe şanse să-l învingă cu totul pe rege. Ceea ce îi dezbina acum pe Manchester şi pe Cromwell era conducerea războiului şi nu pretinsa uneltire a lui sir Henry Vane de a-l înlocui pe regele Carol I, în ajunul bătăliei de la Marston Moor, cu un monarh mai tolerant din punct de vedere religios, uneltire care, după cum s-a dovedit recent, a fost un mit, fără nici un element care să-l confirme.[25] Comportarea oamenilor săi, printre care se aflau mulţi „independenţi[11], sub focul inamic de la Marston Moor, îi fixa hotărît ideile asupra direcţiei pe care o urmărea cu sfială de multă vreme. Răsplătindu-i cu o izbîndă atît de răsunătoare, Dumnezeu arăta, desigur, că îi priveşte cu ochi buni pe „independenţi".

în felul acesta, înclinaţia spre „independentism" s-a transformat în convingere. La 13 septembrie, într-o dezbatere din Parlament, prima la care lua parte în decurs de şapte luni şi care era în legătură cu hirotonisirea pastorilor noului fel de biserică propus, Cromwell şi-a ridicat glasul în favoarea sectanţilor. Moţiunea lui Oliver St John privind această chestiune a prezentat extrem de favorabil punctul de vedere liber şi tolerant al „independenţilor". Comitetele Camerei

---

†††††††††††††††††††††††††††† Autoarea se referă la rigoarea cu care scoţienii respectau prezbiterianismul, fapt te îi contraria pe independenţi — spre care Cromwell începea să încline — întrucît aceştia preconizau descentralizarea bisericii şi libertatea interpretării dogmelor ei. — C.M.

Lorzilor şi al Camerei Comunelor desemnate să trateze cu împuterniciţii Scoţiei şi cu Comitetul Adunării naţionale a bisericilor scoţiene această problemă, „trebuiau să ia în consideraţie deosebirile de păreri ale membrilor Adunării în materie de conducere a bisericii şi, în cazul cînd nu se va putea ajunge la o înţelegere, să încerce să afle vreo cale prin care cugetele şubrede, ce nu se pot supune tuturor normelor comune care urmează a fi stabilite, pot fi tolerate în conformitate cu cuvîntul Domnului...". S-a remarcat pe vremea aceea că moţiunea evoca principiile spirituale ale lui Cromwell. Dealtfel, în decursul acestei şedinţe, preşedintele Camerei Comunelor a prezentat mulţumiri oficiale lui Cromwell pentru serviciile lui credincioase aduse în ultima bătălie de lîngă oraşul York, „unde Dumnezeu l-a făcut pe Cromwell mijlocitorul său în obţinerea acestei măreţe victorii". [26] în timp ce prezbiterienilor li se amintea, prin aceste cuvinte, sursa reală a influenţei lui Cromwell din acele momente, reprezentată de calitatea lui de comandant militar combatant, aceste cuvinte puteau fi aprobate şi de Cromwell, care se socotea că fusese în- tr-adevăr, în această împrejurare, mijlocitorul predestinat al Domnului. însă problema se va pune şi se va face simţită de fapt în curînd, atunci cînd acest mijlocitor special al Domnului nu va mai putea aduce o victorie, caz în care, pentru un adept al filozofiei providenţialiste a lui Cromwell, explicaţia va trebui căutată, evident, într-o intervenţie exterioară de un fel oarecare şi mai ales în tocirea excesivă a armei cuceriniciei.

Pînă una alta, deoarece armata parlamentară se pusese din nou în mişcare, Manchester s-a hotărît şi el, în sfîr- şit, să se urnească din loc. Ordinul pe care îl primise era să umple golul lăsat în centrul Angliei prin plecarea lui Waller spre vest, în ajutorul lui Essex. însă, în pofida
ordinelor explicite ale Parlamentului, Manchester continua să tărăgăneze atît de mult lucrurile, încît a ajuns la Harefield din comitatul Middlesex de-abia la 27 septembrie. Dealtfel, corespondenţa lui cu Cromwell sprijină părerea că aceste tergiversări erau deliberate şi făcute din propria lui iniţiativă. [27] Planul fusese ca Manchester să-şi trimită cavaleria înainte, pentru ca să se unească cu cea a lui Waller şi Essex, precum şi cu

propria lui infanterie, acum refăcută. încăpăţînatul Manchester a stat însă la Reading destulă vreme ca să piardă prilejul de a-1 opri pe rege, înainte ca acesta să ajungă la Salis- bury. Rezultatul a fost că regaliştii nu numai că au pătruns în Salisbury, dar au obligat trupele armatei parlamentare să contramandeze asediul fortăreţei Donnington, o splendidă cetate întărită aflată la o milă distanţă spre nord-vest de Newbury. în faţa acestei situaţii critice, Manchester a reacţionat, în sfîrşit, reunindu-şi, la Basing- stoke, trupele cu cele ale lui Waller. Prin sosirea pedestraşilor lui Essex, cărora li s-au alăturat cîteva companii de oşteni instruiţi, veniţi de la Londra, forţele parlamentare totalizau acum considerabilul efectiv de 18 000 de oameni, întrecînd astfel, numeric, armata regalistă în- tr-un raport de doi la unu. Atunci cînd, la 27 octombrie, regele a luat poziţie la Newbury, se părea că providenţa divină oferea din nou Parlamentului, la patru luni după bătălia de la Marston Moor şi după multe vicisitudini, prilejul de a-i administra suveranului o bătaie răsunătoare.

Şi totuşi regelui îi mai rămăsese măcar un avantaj ; ocupa o poziţie extrem de puternică, cu fortăreaţa Donnington în spatele lui, cu aripa stingă a cavaleriei sprijinită pe rîul Lambourne şi pe fortificata Shaw House, care apăra trecerea peste apă, iar cu aripa dreaptă sprijinită pe Newbury. Pentru ca să reuşească, asaltul trebuia să fie perfect coordonat. Planul urzit în consiliul de război, ţinut sub comanda generală a lui Manchester, fiindcă Essex era bolnav, prevedea două manevre. O jumătate din armată, condusă de Waller, despre care se spune că ar fi propus această acţiune, precum şi cavaleria, comandată de Skippon şi Cromwell, urmau să facă un marş de ocolire largă după care să-l atace, la Speen, din spate, pc prinţul Maurice, pentru ca, în acelaşi moment, Manchester să asalteze din faţă Shaw House. Cu toate că prinţul Maurice se pregătise de atac şi îşi aştepta adversarii, trupele armatei parlamentare au avut succes la Speen. După ce au făcut să se audă din nou, pe la ora 3 după- amiază, cîntecul răsunător al psalmilor, au atacat fortificaţiile şi au cucerit tunurile prinţului Maurice. Acesta a fost însă şi momentul în care nefasta capacitate de tergiversare a lui Manchester s-a manifestat din nou. Aşteptase să audă bubuitul tunurilor lui Waller la Speen ca să

începă atacul, însă, dintr-un motiv oarecare, n-a putut să le deosebească de restul împuşcăturilor şi de aceea atacul lui de sprijin n-a început decît după ora 4, ceas la care cele două cängi ale atacului armatei parlamentare nu mai aveau nici o legătură între ele. Pînă la sfîrşit, noaptea a pus capăt sforţărilor sale, deşi Manchester a susţinut mai tîrziu că oamenii lui au luptat fără nici un folos timp de cel puţin o oră la lumina lunii. După cum Manchester n-a putut să-şi deschidă drum spre Shaw House, tot aşa nici cavaleria n-a putut înainta mai departe fără sprijin, astfel că atacul combinat s-a terminat în debandadă, iar coloanele regaliste au reuşit să scape din încercuire la adăpostul întunericului.

Deocamdată totul se terminase printr-un dezastru şi mai urmau să vină şi altele. Turbaţi de mînie fiindcă pierduseră acest prilej, Waller şi Cromwell, care erau pentru urmărirea inamicului, îl zoreau pe Manchester, încercînd să-1 convingă să li se alăture, fiindcă sprijinul infanteriei era indispensabil. Dar Manchester a preferat din nou să rămînă pasiv, pretextînd de data aceasta că oamenii îi erau istoviţi şi că ducea mare lipsă de medici care să-i îngrijească răniţii, fapt care nu putea fi pus la îndoială. Au urmat mai multe manevre inutile, în decursul cărora regele s-a întors ca să despresoare fortăreaţa Don- nington, iar Cromwell a refuzat să se supună ordinului lui Manchester de a opri înaintarea regalistă, pe motiv că îi erau osteniţi caii. Sir Samuel Luke, care plecase în căutare de tunuri pentru garnizoana sa de la Newport Pagnell, a denumit evenimentele de la Donnington „cea mai nefericită întîmplare“. După ele, nu s-a mai dat nici o bătălie împotriva regelui. [28] Pe la 9 noiembrie, trupele parlamentare se mai aflau la Newbury, încă departe de a fi cucerit fie Donningtonul, fie Basing House, puternica fortăreaţă catolică din apropiere de Basingstoke. între timp, vremea de toamnă deosebit de urîtă, lipsa de spirit colectiv a comandanţilor şi bolile care se abătuseră asupra oştenilor s-au unit, toate, ca să slăbească şi mai mult puterile trupelor parlamentare. Cît despre rege, după ce şi-a pus în siguranţă tunurile şi materialele de asediu de Ia Donnington şi a prevenit o acţiune de hărţuială a

călăraşilor lui Cromwell asupra ariergărzii sale, şi-a reunit din nou trupele cu cele ale prinţului Rupert, iar la 23 noiembrie s-a instalat la Oxford, ca să ierneze.

între Manchester şi cei mai belicoşi membri ai armatei, pe de o parte, precum şi între comitetul din Londra şi armata reunită, pe de altă parte, au izbucnit acum divergenţe aprige. în cadrul primelor dintre aceste controverse, Cromwell a aruncat vina nereuşitei lor de a obţine vreo izbîndă oarecare asupra şirului de tărăgăneli ale lui Manchester, care, după părerea lui, îşi aveau originea în incapacitatea acestuia de a înţelege adevărata importanţă a unei victorii pe cîmpul de luptă, fiindcă numai înfrîn- gîndu-1 pe rege, parlamentarii puteau realiza mult dorita şi justa reglementare religioasă. Controversa a fost ridicată pe faţă la consiliul de război, ţinut de comandanţii trupelor parlamentare la 10 noiembrie în apropiere de Newbury. Cromwell s-a pronunţat cu îndrăzneală pentru continuarea războiului, în pofida stării de sleială în care se găseau oamenii lui, aducînd ca argument constantele avantaje militare pe care le reprezintă hotărîrea şi surpriza. Chiar dacă, în momentele acelea, situaţia părea deosebit de prielnică, ea putea deveni mult mai grea în primăvară în cazul cînd regele reuşea să obţină sprijin din Franţa. în schimb, Manchester s-a pronunţat împotriva oricărei acţiuni suplimentare. Una din observaţiile lui, relatată mai tîrziu de Cromwell, dezvăluia expresiv starea totală de dezorientare a gîndirii multora din cei ce se aflau în tabăra parlamentară. [29] „Chiar dacă l-am bate pe rege de 99 de ori, el şi urmaşii lui vor continua să rămînă de sînge regesc, iar noi supuşii lui“, a strigat Manchester, „dar dacă el ne va bate pe noi o singură dată, vom fi spînzuraţi, iar urmaşii pierduţi". La care Cromwell i-a răspuns : „Domnule, dacă aşa stau lucrurile, de ce am pus noi la început mîna pe arme ? Vorbele acestea sînt împotriva continuării luptei. Dacă este aşa, să facem pace, oricît de slugarnică ar fi ea“. Adevărul era că nu toţi cei din tabăra parlamentară erau tot atît de convinşi ca şi Cromwell de necesitatea precumpănitoare a războiului.

Pe de altă parte însă, în cadrul celei de-a doua controverse, în care Comitetul celor două regate l-a

învinuit pe Manchester că nu s-a conformat ordinului de a ataca Basing House, Cromwell a luat partea generalului său şi împotriva autorităţii civile centrale, precum şi, fireşte, împotriva scoţienilor, ale căror ordine nepricepute contribuiseră şi ele la lipsa de rezultate a trecutei campanii. Cromwell a redactat o întîmpinare, pe care au semnat-o cu toţii şi în care se arăta că toate deciziile strategice ale lui Manchester fuseseră luate în consiliul de război. în- tîmpinarea mai atrăgea, de asemenea, atenţia asupra stării de istovire extremă a oamenilor şi a cailor, bolnavi şi extenuaţi „pe această vreme atît de aspră, cum rar s-a mai văzut[11], precum şi asupra faptului că ţărănimea era sărăcită prin încartiruirea oştenilor. Greşeala fundamentală fusese, în primul rînd, că comandamentul se complăcuse în asedii ca acela de la Donnigton, precum şi în „continuarea lor lipsită de vigoare, astfel că nu găsim nimic de care am putea fi învinovăţiţi[11]. [30] în această din urmă observaţie, poate fi descoperită obsesia specifică a lui Cromwell, acest oştean profesionist de tip nou, care se îndepărta instinctiv de vechea concepţie a asediilor şi a retragerilor în fortăreţe, atît de îndrăgite de rege, pentru a se îndrepta spre metoda modernă de atac ca mijloc de a cîştiga războiul. La 17 noiembrie, comitetul a îngăduit armatei să treacă în cantonament de iarnă la Reading, în timp ce comandanţii s-au retras la Westminster, unde, la 23 noiembrie, lui Waller şi Cromwell li s-a cerut ca, în calitatea lor de membri ai comitetului, să depună un raport asupra celor întîmplate la Basing House şi la fortăreaţa Donnington, precum şi asupra „situaţiei actuale a armatelor[-1].

în *Istoria* lui, Clarendon a dezvăluit că, în acest stadiu al războiului, regele obişnuia, atunci cînd era „deprimat[11], să-şi ridice moralul gîndindu-se că boala parlamentarilor era mai grea şi că toate bogăţiile ţării nu-i puteau împiedica să fie hărţuiţi din interior de „agitaţii şi rivalităţi[-1]. Sir Samuel Luke, ale cărui dosare de scrisori dezvăluie, după bătălia de la Marston Moor, crescînda lui aversiune faţă de „independenţi[11], pune altfel problema, spunînd, în legătură cu viitoarele discuţii dintre diferitele nuanţe de opinii din armată : „Mi-e teamă că vorbele fără ocolişuri ne vor primejdui în iarna aceasta mai mult decît a făcut-o astă vară întreaga armată a inamicului“. [31] Lupta dintre

Manchester şi Cromwell, care mocnea înainte de bătălia de la Newbury şi s-a învăpăiat mai pe urmă, era acum pe punctul de a începe în mod serios, astfel că destule vorbe cu sau fără ocolişuri urmau să se reverse în auzul Camerei Comunelor şi al ţării în următoarele cîteva luni.

La 25 noiembrie, în urma cererii Camerei Comunelor, Cromwell şi-a prezentat, într-o lungă cuvîntare, acuzaţiile împotriva lui Manchester, a cărui răspundere era, conform scurtelor note ce ne-au parvenit în legătură cu această chestiune, aceea că „numitul conte s-a dovedit a fi întotdeauna împotrivă şi indolent în îndeplinirea îndatoririlor sale şi faţă de terminarea războiului prin forţa armelor, fiind permanent în favoarea unei păci care ar fi dezavantajată de o izbîndă completă şi afirmînd toate acestea pe baza unor principii alese anume în acest scop, precum şi printr-o serie continuă de comportări şi acţiuni corespunzătoare". O altă versiune a acuzaţiilor lui Cromwell se află în *Naraţiunea* lui, o declaraţie tipărită, la redactarea căreia participaseră probabil Waller, Haselrig şi Vane. Această *Naraţiune* înşiră acuzaţiile împotriva lui Manchester în cele mai mici amănunte, fără să abordeze însă şi refuzul lui Cromwell de a ataca Donningtonul atunci cînd caii îi erau istoviţi. [32]

Manchester a răspuns la aceste acuzaţii peste trei zile printr-o lungă declaraţie, citită personal în faţa Camerei Lorzilor, în care îl acuza pe Cromwell de ieşiri grosolane împotriva nobilimii. „[Cromwell] Speră să trăiască pînă n-o să mai vadă nici un nobil în Anglia şi dacă îi iubeşte pe unii mai mult decît pe alţii, este din cauză că primii nu-i iubesc pe lorzi". Cromwell i-ar fi spus lui Manchester personal că „nu va fi bine pînă cînd nu veţi fi decît un simplu domn Montagu". Aceste poveşti, chiar dacă erau adevărate în fond, nu-şi pierduseră nimic din efectul lor şi erau destinate, firește, să mînie Camera Lorzilor, căreia îi erau relatate. Cromwell s-ar fi lăudat, de asemenea, că va face din Isle of Ely cea mai puternică fortăreaţă din lume, care, după ce va fi dat afară pe toţi nemernicii necredincioşi, „va fi un loc în care să poată sta Dumnezeu." Autorul aide-memoire-ului la acuzaţiile lui Manchester, singura formă în care au ajuns ele pînă la

noi, adăuga acestei declaraţii părerea neîntemeiată, că în realitate ţinutul Ely nu era acum mai prosper ca altădată şi că se asemăna de fapt mai mult cu Amsterdamul, acel notoriu cuib de sectanţi. Urmau apoi acuzaţiile de delapidare, printre care şi aceea a plăţii celor 5 lire sterline pe săp- tămînă către doamna Cromwell, la care ne-am referit mai înainte.

În afara acestor acuzaţii verbale, Manchester a publicat şi el propria şi lunga lui *Naraţiune* [33], elaborată probabil de Crawford şi plină de justificări de ordin militar. Tema ei principală era că Manchester avusese destul de furcă pentru a opri armata să se răzvrătească şi să nu fie „instigată de Cromwell şi de toată clica lui", precum şi că Cromwell „se purta cu nasul pe sus... atribuindu-şi toate meritele acţiunilor altora", învinuire care poate fi explicată în termeni moderni prin aceea că Cromwell era predispus să vorbească cu corespondenţii speciali, trimişi să raporteze asupra bătăliilor, şi de aceea numele lui era menţionat cu precădere în gazetele timpului. Manchester îl mai acuza, de asemenea, pe Cromwell că nu l-a sprijinit cu cavaleria, astfel că l-a împiedicat să-1 pună pe fugă pe rege. Drept urmare a acestor învinuiri răsunătoare şi violente, răspîndite în gura mare, fiecare din cele două Camere a deferit controversa cîte unui comitet.

În această situaţie, înveninată deja de flagelul certurilor pe teme militare, a intervenit apoi înverşunarea adversarilor religioşi ai lui Cromwell. La începutul lunii decembrie, Essex a propus ca nişte jurişti, printre care şi Whitelocke, să se consulte cu scoţienii ca să vadă dacă Cromwell nu putea fi învinuit ca „instigator". însă, potrivit lui Whitelocke, nu numai că o asemenea acuzaţie era socotită ca greu de susţinut, dar Cromwell era în realitate foarte popular şi nu prea vedea ce-ar fi cîştigat cauza parlamentară printr-o asemenea acţiune.[34] Totuşi, simpla explorare a acestei posibilităţi arată cît de profund dezbinaţi erau în sufletele lor adversarii regelui, astfel că era, firește, puţin probabil ca această ostilitate să-i fi inspirat lui Cromwell prea multă dragoste faţă de partida scoţiană.

Şi totuşi, Cromwell urma să arate prin următoarea lui acţiune că, indiferent de meschinăria altora, înălţimea lui spirituală creştea odată cu prilejurile favorabile ce i se prezentau şi că marile evenimente

începeau să facă din el un om mare. A ţinut într-o singură zi trei cuvîntări patetice în Camera Comunelor şi, deşi Clarendon nota, în legătură cu cea de-a doua, că : „nu a ajuns încă la capacitatea de a vorbi decent şi moderat", ceea ce însemna, fără îndoială, că nu-şi lepădase încă vechiul său mod vehement de a se exprima, totuşi limbajul celei dintîi cuvîn- tări fusese impregnat cu sentinţe şi idei înalte, iar filozofia pe care a expus-o a fost extrem de abilă[35].

„A venit acum timpul să vorbesc sau să nu mai des-chid gura niciodată", a început el. „Sarcina importantă pe care o avem acum este pur şi simplu de a salva naţiunea din starea ei sîngerîndă, ba chiar, mai mult decît atît, din starea muribundă în care a adus-o lunga durată a războiului, astfel că, fără o continuare mai rapidă, mai viguroasă şi mai eficace a războiului, lepădîndu-ne de toate procedeele zăbavnice asemănătoare acelora ale soldaţilor mercenari de pe continent, care fac să tărăgăneze războiul, vom face ca ţara să se sature de noi şi să urască numele Parlamentului[1]*.

Printr-un pasaj care aminteşte de discursul lui Marc Antoniu la moartea lui Cezar, Cromwell a continuat, exa- minînd multiplele critici puse în circulaţie de egoismul acelor membri ai Parlamentului care continuau războiul numai fiindcă deţineau „situaţii şi posturi de comandă înalte şi aveau puterea în mînă.“ Acestea nu erau însă gîndurile lui şi nu făcea altceva decît să spună pe faţă ceea ce alţi spuneau pe la spate, fiindcă el era „departe de a reflecta asupra lor“. Nimeni nu cunoştea mai bine ca el valoarea acelor comandanţi care erau membri ai unei Camere sau alteia şi care mai deţineau încă puterea, însă „dacă pot spune ce am pe suflet, fără să mă gîndesc la vreunul din ei, cred că, dacă armata nu va fi altfel organizată şi dacă războiul nu va fi continuat cu mai multă vigoare, poporul nu va mai suporta războiul şi vă va sili să încheiaţi o pace ruşinoasă**.

în propunerile lui de remediere, Cromwell a făcut dovadă din nou de caritatea cu două feţe a lui Marc Antoniu. Nu se cădea ca tocmai el „să insiste asupra vreunei delăsări a vreunui comandant-şef, în vreo ocazie oarecare, sau asupra vreunei plîngeri împotriva lui, fiindcă şi eu trebuie să mă recunosc vinovat de

unele scăpări din vedere, care ştiu că nu pot fi evitate în chestiuni militare**, a spus el, care înşirase doar cu puţin înainte, pe un ton ce nu putea fi nesocotit, erorile militare ale lui Manchester. Dar fără să se mai treacă la o cercetare riguroasă a acestor lucruri, „să ne străduim să găsim remediul, ceea ce este foarte necesar. Sper că avem cu toţii inimi engleze loiale şi sentimente pline de rîvnă pentru bunăstarea patriei noastre şi că nici un membru al vreuneia din cele două Camere nu va şovăi să se devoteze acestei cauze şi să renunţe la interesele lui particulare pentru binele public..."

Ideea fundamentală a remediului era autorenunţarea : cuvîntarea lui Cromwell, prima în care s-a arătat a fi mai degrabă politician decît revoluţionar sau profet, indică drumul spre Ordonanţa de autorenunţare, potrivit căreia nici un membru al Parlamentului nu putea deţine o funcţie în armată după 40 de zile de la votarea acestui decret. Ordonanţa a fost propusă în aceeaşi zi de către Tate şi sprijinită de Vane. După cuvintele lui Baillie, Camera Comunelor pusese capăt într-o singură oră tuturor controverselor dintre Manchester şi Cromwell. Datorită faptului că totul fusese făcut atît de iute, într-o singură şedinţă şi cu mare majoritate de voturi, foarte multă lume îşi mai punea întrebarea dacă fusese vorba de o acţiune înţeleaptă, necesară şi eroică, sau de cea mai hazardată şi mai eronată cale urmată vreodată de Parlament. După părerea lui Baillie, existau raţiuni pentru fiecare din aceste puncte de vedere, „însă deocamdată totul pare un vis, al cărui fond nu-1 înţelegem".

Poate că fondul Ordonanţei de autorenunţare nu va fi înţeles niciodată pe deplin, fiindcă paternitatea ei exactă rămîne îndoielnică, deşi s-a sugerat că autorul ar fi fost Vane, acest iscusit negociator politic, care era competent în materie.[36] Dealtfel, ideea în sine nu era nouă, fiindcă în luna noiembrie se iscaseră foarte multe nemulţumiri în legătură cu posturile profitabile deţinute de unii membri al Parlamentului, pentru cercetarea cărora fusese alcătuită o comisie cuprinzînd deputaţi cu vederi diferite, printre care şi Holles, dar nu şi Vane sau Cromwell. Se prezentaseră apoi cîţiva solicitanţi din Kent, care se plîn- geau că războiul era tărăgănat din cauza foloaselor financiare ce puteau fi trase de pe urma lui. Din punctul de vedere al

„independenţilor" băgaţi în politică, al căror reprezentant tipic era Vane, Ordonanţa nu era decît o manevră abilă pentru a face inutile comitetele anterioare, pentru a se închide gura reclamanţilor din Kent şi a se descotorosi de generalii fără succese, iar totul fusese făcut cu concursul prezbiterienilor.

Cit despre Cromwell, proaspăt întors de pe cîmpul de luptă şi continuînd să fie un adevărat oştean, acesta căuta să-şi satisfacă un interes legitim prin reforma armatei, pe care voia s-o folosească drept *quid pro quo* ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ pentru autorenunţarea comandanţilor. Era un subiect asupra căruia avea, dealtfel, păreri categorice, fiindcă primul lucru pe care l-a făcut a fost să înceapă reorganizarea „dragii lui companii". Cea de a doua cuvîntare a lui, de la 9 decembrie, în care a declarat fără înconjur că era gata să-şi depună mandatul de deputat, a încheiat-o vorbind pe larg despre viciile şi stricăciunile care pătrunseseră în armată ca „blasfemia şi impietatea, lipsa de credinţă, beţia şi jocurile de noroc, precum şi tot felul de desfrîuri şi trîn- dăvia“. A spus apoi pe şleau că „pînă cînd întreaga armată nu va fi reorganizată şi condusă în spiritul unei discipline mai severe, Camera nu trebuia să se aştepte la vreun succes mai însemnat în tot ce va întreprinde". Acesta era, desigur, miezul problemei lui Cromwell, iar ceea ce aştepta el să obţină de pe urma Ordonanţei de autorenunţare, era tocmai această armată de model nou, în care sperase şi pentru care, fără îndoială, se rugase de atît de multă vreme. Whitelocke, unul dintre cei care vorbiseră în Parlament contra Ordonanţei, a argumentat că, dimpotrivă, cei ce vor servi cel mai bine cauza sînt cei ale căror interese coincid cel mai bine cu ea, citîndu-i în acest scop pe greci şi pe romani, care dădeau, tocmai din acest motiv, cele mai înalte funcţii aceloraşi senatori, atît în timp de pace cît şi în timp de război. Cromwell ajunsese să înţeleagă însă că şi cel mai remarcabil dintre toţi romanii, pus în fruntea unei armate, nu putea reprezenta o reţetă sigură pentru victorie atît timp cît

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Motivare. — M.L.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Ca urmare a acestui lucru şi deci din cauza lui. — M.L.

armata însăşi era îmbrăcată în zdrenţe, nesupusă disciplinei, prost hrănită şi prost înzestrată, prost plătită şi, în sfîrşit, poate *pos hoc propter hoc* prost îndrumată în viaţa ei particulară. [37]

Pe măsură ce anul 1644 se apropia de sfîrşit. în structura politică a evenimentelor puteau fi deosebite trei şiruri de fapte separate, dar complicat întreţesute între ele. In primul rînd, prelungitele negocieri în vederea obţinerii consimţămîntului Camerei Lorzilor pentru votarea Ordonanţei de autorenunţare, care îi fusese prezentată la 19 decembrie de Camera Comunelor. Acest consimţămînt era neapărat necesar pentru ca Ordonanţa să capete putere de lege, însă lorzii, pe care îi mai ustura încă atacul împotriva lui Manchester, membru şi el al acestei Camere, n-aveau nici un chef să-1 acorde, aşa că au trebuit să treacă mai multe luni de manevre politice obositoare înainte ca proiectul de lege să fie în sfîrşit votat. Veneau, în al doilea rînd, uneltirile continue ale partizanilor păcii în scopul unor negocieri de un fel oarecare cu regele. In ciuda eşecului unei serii de propuneri făcute în acest sens în noiembrie, la sfîrşitul lunii ianuarie 1645 a început o nouă rundă de discuţii, ai cărei promotori principali erau scoţienii. Tratatul de la Uxbridge, aşa cum a ajuns să fie cunoscută această încercare nereuşită de a se evita o reglementare prin război, a eşuat şi el la sfîrşitul lui februarie, permiţîndu-le prezbiterienilor scoţieni să facă neplăcuta descoperire că, la urma urmei, acestei specii de ţipar, care era regele Carol, i se putea veni cel mai bine de hac cu ajutorul unui vîrf de cange, părere pe care „independenţii“ căutau să le-o bage în cap de mai multă vreme. In sfîrşit, în al treilea rînd, Cromwell a fost printre protagoniştii elaborării regulamentelor prin care a fost chemată la viaţă marea armată a noului model, această speranţă a Parlamentului. în mijlocul acestui ghem de intrigi execuţia, în ianuarie 1645, în urma unei judecăţi tărăgănate, a arhiepiscopului Laud, zăbavnica nălucă dintr-o cu totul altă lume, a apărut aproape lipsită de importanţă, deşi nu se poate spune acelaşi lucru şi despre faptul că în această chestiune Camera Comunelor a reuşit, pînă la urmă, să-şi impună voinţa, cu toate protestele Camerei Lorzilor.

Către sfîrşitul anului, Cromwell fusese numit în

două comitete importante. Unul din ele a fost constituit ca să redacteze o scrisoare către scoţieni, prin care se propuneau relaţii prieteneşti între cele două Parlamente. Celălalt, mai apropiat de inima lui Cromwell, urma să fie un auxiliar al Comitetului celor două regate şi trebuia să ia hotărîri privind reorganizarea armatei. In primele luni ale anului 1645, forţele lui au fost concentrate, evident, asupra acestei probleme vitale. Armata noului model urma să fie alcătuită din 10 regimente de cavalerie, cu cîte 600 de oameni fiecare, din 12 regimente de infanterie, cu cîte 1 200 de oameni, şi dintr-un regiment de 1 000 de dragoni, la care a fost adăugat mai tîrziu încă un regiment de cavalerie, ceea ce dădea un total de aproape 22 000 de oameni, care urmau să fie plătiţi cu ajutorul unei contribuţii de 6 000 de lire sterline pe lună, ridicată din toate ţinuturile aflate sub controlul Parlamentului. Alegerea ofiţerilor armatei noului model a fost făcută la 21 ianuarie. La alegerea lui sir Thomas Fairfax ca nou coman- dant-şef — alegere bătătoare la ochi, deoarece Fairfax nu era numai „la înălţimea acestei sarcini", aşa cum a spus Cromwell cînd l-a recomandat, ci şi unul din puţinii generali care nu era şi membru al Parlamentului — Cromwell şi Vane au votat pentru. Postul i-a revenit lui Fairfax cu 101 voturi pentru şi 69 contra. Philip Skippon, un om credincios, cu o personalitate atrăgătoare şi soldat de profesie, care servise în străinătate înainte de războiul civil, a fost numit general-maior. A ţinut în faţa oamenilor săi „o cuvîntare splendidă, cucernică, însufleţitoare şi plină de miez“, terminată cu legămîntul „de a trăi şi a muri împreună, cu ajutorul lui Dumnezeu, aşa cum făcuse şi înainte" [M].

Doar un singur post din această armată nouă şi bravă a fost lăsat, cu tîlc, liber, şi anume acela de general-loco- tenent al cavaleriei. însă Oliver Cromwell, omul care-şi făcuse un renume ca mare conducător al cavaleriei parlamentare şi care avea, neîndoielnic, toate drepturile la această funcţie datorită artei sale militare, se ocupa acum cu problemele de organizare. A depus în perioada aceea o muncă neobosită şi excepţională în comisia care stabilea măsurile privind noua armată, lipsind doar la două şedinţe înainte de a fi fost detaşat în afara Londrei. în timp ce discuţiile din Camera Lorzilor în legătură cu Ordonanţa de autorenunţare se

prelungeau, astfel că ea n-a fost votată decît la 3 aprilie, şi chiar şi atunci într-o formă mai puţin rigidă, Cromwell nu dădea nici un semn că ar regreta inevitabila votare a trecerii lui la cariera de militar activ pe cîmpul de luptă.

în loc de aceasta, era preocupat de lupta pe care trebuia s-o dea pentru a face eficientă din punct de vedere militar noua armată, spre deosebire de vremea cînd aceasta era sub controlul Parlamentului. S-a opus energic măsurii propuse ca toţi ofiţerii cu un grad mai mare decît acela de locotenent să fie anumiţi de ambele Camere, pledînd pentru dreptul comandantului-şef de a face el singur numirile. Pînă la sfîrşit, s-a ajuns la un compromis conform căruia numirile urmau să fie făcute de Fairfax şi aprobate ulterior de Parlament. S-a opus de asemenea, ferm, aşa cum făcuse întotdeauna, ideii ca ofiţerii să accepte o formă oarecare de legămînt religios drept condiţie *sine qua non* a funcţiei lor. în decursul discuţiei asupra acestui subiect, Whitelocke a socotit potrivit să observe că, dacă ofiţerii lui Cromwell urmau să fie luaţi drept reprezentanţi tipici ai celor care n-au aderat la o asemenea formă rigidă de cîrmuire a bisericii, atunci trebuia să se noteze că „nu există alţi ostaşi atît de complet şi de bine înarmaţi, precum şi atît de corecţi în purtări ca oştenii din cavaleria colonelului Cromwell“. [39] De fapt, atunci cînd Camera Lorzilor a încercat să şteargă de pe lista de numiri, întocmită de Fairfax, doi colonei şi peste patruzeci de căpitani, din pricina convingerilor lor religioase, Camera Comunelor a obligat-o să renunţe.

Brava armată nouă, astfel adusă la viaţă, a fost făurită din rămăşiţele armatelor lui Manchester, Essex şi Waller, deşi numărul oştenilor rămaşi era atît de redus, încît a trebuit să se recurgă la înrolare silită, pentru ca să-1 completeze cu încă 8 000 de oameni, ridicaţi din Londra, precum şi din comitatele de sud şi de răsărit. Regimentul de călăraşi al lui Cromwell, care se ridicase la 14 detaşamente, a fost acum dezmembrat, fiindcă, în armata noului model, fiecare regiment de călăraşi urma să fie alcătuit numai din 6 detaşamente. Şase din ele au fost date ca să formeze regimentul lui Fairfax, sau regimentul generalului, cum era numit în mod obişnuit,

şase au fost puse sub comanda colonelului Whalley, iar celelalte două au fost dispersate. Corpul ofiţeresc din regimentul generalului cuprindea viteji din vremea de început a Asociaţiei de răsărit, precum şi oşteni proveniţi din primele strădanii de recrutare ale lui Cromwell, pe cumnatul său, John Desborough, pe James Berry, care fusese propriul său locţiitor de căpitan, şi pe William Packer, acum ofiţer cu grad de căpitan, ale cărui convingeri religioase îi creaseră lui Cromwell cu un an înainte încurcături cu Crawford [40].

Armata noului model era complet formată la începutul lui aprilie şi declarată, oficial, gata de luptă prin luna mai. Fireşte că, la începuturile ei, această armată era una din diferitele armate presupuse că va lupta, împreună cu armata scoţienilor şi cu cele formate prin recrutări locale, de partea Parlamentului. Dealtfel, ideea unei armate reorganizate nu era nouă : încă din martie 1644, se făcuseră încercări neizbutite de a se da o nouă înfăţişare armatei lui Essex, iar în iunie, Waller luase cuvîntul în Parlament în legătură cu lipsa de folos a armatelor legate de ţinuturile lor de baştină. „Pînă nu vom avea o armată proprie, numai a noastră, pe care s-o putem comanda cum credem, ne va fi imposibil să facem ceva important[1]. Acum, aceste visuri, aşa cum le avuse de multă vreme Cromwell, deveneau realităţi, astfel că Parlamentul era în sfîrşit înarmat cu o forţă combativă, bine plătită şi bine disciplinată. însă, mai presus de toate, Parlamentul era scutit de acele supărări locale care îi influenţaseră mai înainte, în rău, strategia, aşa cum s-a întîmplat cînd Essex a refuzat să lupte sub ordinele lui Waller, cînd Asociaţia de răsărit cerea adeseori ca forţele ei armate să se întoarcă pentru a-i apăra propria regiune sau cînd Manchester şi-a manifestat faimoasa împotrivire de a părăsi în primul rînd acea regiune. Simbolic pentru noua tendinţă spre uniformitate şi disciplină era faptul că ostaşii armatei parlamentare urmau să fie îmbrăcaţi acum cu toţii în roşu. In luna mai, un ziar a numit armata noului model „tunicile roşii", deşi erau prevăzute cu revere de altă culoare, ca, de exemplu, albastrul familiei Fairfax,

pentru ca diferitele regimente să se poată deosebi între ele. [41]

Dacă războiul s-ar fi dus pe hîrtie, poate că Cromwell ar fi ajuns să-şi depună comanda în termenul de 40 de zile de la votarea Ordonanţei de autorenunţare, aşa cum făcuseră Manchester, Waller, Essex, precum şi mulţi alţi notabili care erau şi membri ai Parlamentului, ca sir Samuel Luke, de pildă. însă chiar înainte ca acest răgaz să fi trecut, ameninţătoarele realităţi ale situaţiei militare, în cadrul cărora numai pe baza teoriei politice a conducerii militare, elaborată la Westminster, nu se putea cîştiga în mod necesar nici măcar o bătălie în vreo parte mai îndepărtată a ţării, s-au impus atenţiei Camerei Comunelor. Adevărul era că în primăvara anului 1645 moralul partidei regale ar fi fost poate mai scăzut decît s-ar crede dacă ar fi putut să prevadă viitorul şi ar fi ştiut, aşa cum ştim noi, că făurirea armatei noului model urma să constituie punctul de cotitură al războiului în favoarea Parlamentului. La ridicarea moralului regalist contribuiseră, într-o anumită măsură, izbînzile uluitoare ale lui Montrose în Scoţia, precum şi speranţele într-un sprijin din partea catolicilor irlandezi. De asemenea, n-avea de ce să-i nemulţumească nici spectacolul dat de Parlament, care se lepăda cu hotărîre de majoritatea comandanţilor încercaţi, printre care era şi Cromwell, neînfrîntul comandant al cavaleriei. In ceea ce-i privea pe sprijinitorii Parlamentului, starea de spirit a scoţienilor era deosebit de acră, fiindcă văzuseră în ce condiţii fusese dezbătut dragul lor Covenant de către unii membri ai Camerei Comunelor, astfel că dispoziţia armatei lor de a porni încă odată la drum, din poziţia lor avantajoasă din Nord, ca să vină în ajutorul acestor aliaţi impertinenţi, descrescuse şi ea în mod corespunzător. Toate aceste stări de lucruri erau contrabalansate doar de speranţele într-o armată care se mai afla în curs de formare şi care nu fusese încă încercată în practică. Aruncînd o privire retrospectivă asupra acestei perioade, într-o predică ţinută. în faţa ambelor Camere ale Parlamentului în aprilie 1646, Hugh Peter îi implora pe cei prezenţi să-şi reamintească deprimarea şi presimţirile sumbre de care fuseseră cuprinşi şi care îi împinseseră pe unii din

ei chiar la planuri de exilare : trecuse doar un singur an de cînd „credeam că ne-am agăţat harpele în sălciile unor ţări străine, stăpînite de prinţi străini, şi poate că, dacă ni s-ar fi cerut să ne cîntăm cîntecele noastre englezeşti, vai, cît de amestecate cu lacrimi, suspine şi gemete ar fi fost ele“.[42]

In această etapă, ameninţarea stăruitoare dinspre vest a lui Goring, sprijinit de fortăreaţa Bristolului, aflată în stăpînire regalistă şi uşă veşnic deschisă temutei posibilităţi a unui ajutor irlandez, sau chiar continental, pentru rege, impunea o acţiune parlamentară pe cîmpul de luptă. S-a hotărît ca Waller să-1 ţină la distanţă pe Goring, dar, fiindcă unii din oamenii lui Waller se răzvrătiseră din cauza nemulţumirilor, iar unele trupe ale lui Essex nu acceptau să servească sub Waller, s-a socotit necesar ca acesta să fie sprijinit temporar de Cromwell şi de cavaleria lui. Acţionînd împreună, Waller şi Cromwell puteau să despresoare oraşul Taunton şi eventual să cucerească Bristolul. Soluţia era doar interimară şi nu afecta aplicarea Ordonanţei de autorenunţare, care de altfel nu intrase încă în vigoare din cauza tacticilor de tergiversare ale Camerei Lorzilor. Cromwell a fost pus sub ordinele lui Waller, iar la sfîrşitul campaniei i s-a indicat să se întoarcă la Windsor pentru a preda comanda lui Fairfax, ocupat cu echiparea armatei noului model. Waller a atestat faptul că în decursul întregii campanii din vest, Cromwell s-a comportat ca un ofiţer supus ordinelor, că n-a discutat niciodată ordinele superiorilor şi n-a manifestat nici o formă de aroganţă.

De fapt, această campanie de primăvară, ultima făcută după vechile legiuiri, a arătat cît de primejdioase erau problemele pe care le prezenta acest fel de armată, în în care oamenii lui Waller se aflau într-o stare de permanentă frămîntare din cauză că nu li se plătea solda. Totuşi, în pofida acestor probleme, campania n-a fost lipsită de momente vesele de relaxare. La 9 martie, fuseseră prinşi la Andover cîţiva oşteni regalişti de sub comanda lordului Percy, iar Cromwell a fost însărcinat de Waller să-i ospăteze. Unul dintre prizonieri era un tînăr blond şi deosebit de

graţios, ale cărui acte militare au stîrnit bănuielile lui Cromwell. Cu simţul lui, mai degrabă vulgar, al umorului, prin care cîştiga afecţiunea oştenilor încîntaţi de modul lui grosolan de a glumi cu ei, Cromwell hotărî că treaba trebuia lămurită şi de aceea i-a cerut presupusului soldat să-i cînte ceva. Ceea ce s-a auzit a fost o voce piţigăiată de soprană. Cromwell i-a spus, amuzat, lordului Percy că, în calitate de războinic, făcea bine că se lăsa însoţit de amazoane, la care lordul i-a răspuns încurcat că oşteanul era de fapt „o demoazelă". Lordul Percy şi oamenii lui, împreună, probabil, cu amazoana, au primit permise de liberă trecere ca să plece în Franţa, sub rezerva aprobării Parlamentului[43].

La 17 aprilie, se ajunsese la data la care Waller, ca şi Cromwell, trebuiau să se întoarcă de la Salisbury ca să depună, la Windsor, mandatele lor de deputat, conform Ordonanţei de autorenunţare, intrată, în sfîrşit, în vigoare. Insă tocmai în această conjunctură critică a venit vestea că regele, nemulţumindu-se să rămînă liniştit la Oxford în timp ce adversarii lui se rînduiau într-o ordine mai bună împotriva lui, plănuia să-şi reunească trupele cu cele ale prinţului Rupert, pentru ca, trecînd prin importantele fortăreţe regaliste de la Chester şi Pontefract, să-i înfrunte împreună pe scoţieni. Era acum imperios necesar ca această legătură a trupelor regaliste să fie împiedicată, astfel că, fără să se mai ţină seama de Ordonanţă, i s-a dat din Windsor ordin lui Cromwell să intre din nou în luptă. Trebuia ca, împreună cu fostul lui regiment, să-l ţină în loc cu orice preţ pe rege.

In această campanie, care a cuprins o serie de încăierări şi de atacuri în apropiere de Oxford şi în împrejurimile acestui oraş, Cromwell s-a prezentat în cea mai strălucitoare lumină. S-a grăbit să-şi arunce trupele între regele aflat la Oxford şi regaliştii din Hcreford şi Wor- cester. A înfrînt apoi la Islip, localitate situată chiar la nord de Oxford, cavaleria contelui de Northampton prin- tr-un atac prin surprindere, în urma căruia a luat prizonieri peste o sută de călăraşi regalişti şi a pus capăt intenţiei regelui de a părăsi oraşul. A cucerit Bletchingdon House, situat la circa 15 mile depărtare, fără să întîmpine vreo greutate, datorită fie

prudenţei, fie laşităţii comandantului, care n-a vrut să lupte, punînd mina pe o mare cantitate de muniţii, precum şi pe un număr însemnat de cai şi muschete. S-a pornit apoi să-i extermine pe regalişti, încercuind comitatul Oxford şi executînd în lung şi-n lat incursiuni de jaf, pentru ca să-1 împiedice pe rege să comunice cu sprijinitorii lui din Worcester. Prin acţiunile lui iuţi şi hotărîte, Cromwell a răsturnat încă o dată, în favoarea Parlamentului şi într-un moment critic, perspectivele imediate ale viitorului.

Raportul pe care l-a făcut asupra bătăliei, adresat la 25 aprilie Comitetului celor două regate, după bătălia de la Islip şi Bletchingdon, dovedeşte importanţa uriaşă pe care o acorda Cromwell acestei prime funcţii de comandă pe care o avea acum, după alcătuirea armatei noului model, fiindcă se prezenta comandantului său Fairfax drept cel care a condus la victorie „regimentul domniei voastre, fost în ultima vreme al meu". Era, de asemenea, şi prima lui funcţie de comandă de după intrarea în vigoare oficială a Ordonanţei de autorenunţare şi, din acest punct de vedere, sfîrşitul raportului este deosebit de interesant. [44]

„Aceasta a fost îndurarea lui Dumnezeu, nimic mai mult decât o adevărată recunoaştere : căci, deşi m-am bucurat şi de alte îndurări, nici una n-a fost atît de vădită, fiindcă mai întîi i-a adus în mîinile noastre, atunci cînd nu-i căutam... îndurarea Lui se mai vede şi din faptul că, deşi am şovăit mult pînă să atac Bletchingdon House, fiindcă era puternică şi bine apărată, în timp ce eu aveam doar cîţiva dragoni, iar treaba nu era de fapt a mea, totuşi am cucerit-o".

într-un alt raport adresat comitetului cu trei zile mai tîrziu, Cromwell lăuda noua legiuire, care atrăgea manifestările de aprobare ale Atotputernicului : „Dumnezeu îi înspăimîntă... şi fără îndoială că este bucuros că v-ati străduit să reorganizaţi armatele, iar eu vă rog ca această lucrare să fie dusă cît mai departe. Oamenii răi şi nemulţumiţi spun că aceasta înseamnă facţiune. Eu vrea să fiu din facţiunea care doreşte să înlăture oprimarea sărmanului popor al acestei naţii nenorocite, la care nu ne putem uita fără să nu ne sîngereze inima".

Cromwell încheia criticînd sistemul potrivit căruia armata se întreţinea prin încartiruiri gratuite, amărînd

astfel pe ţărani.

Adversarii lui Cromwell, ca să nu mai vorbim de scriitorii regalişti, l-au învinuit mai tîrziu că el era acela care pusese la cale în mod deliberat întreaga „scamatorie a Ordonanţei de autorenunţare", aşa cum a numit-o Denzil Holles în *Memoriile* sale, cu scopul de a mări averile „independenţilor". în felul acesta, toţi comandanţii vechi trebuie să se retragă „aruncaţi la gunoi ca nişte calendare vechi", după expresia plină de culoare şi de indignare a lui Holles, „cu excepţia lui Cromwell, în folosul căruia se va găsi în curînd o stratagemă ca să-1 reţină". Pentru a combate aceste învinuiri, istoricii au arătat, pe bună dreptate, că, oferindu-se să depună comanda, Cromwell se expunea unui risc foarte mare, dacă intenţiona într-adevăr să evite, în ultimul moment, retragerea[43]. Erau mulţi factori care făceau ca balanţa să se încline în defavoarea lui, fiindcă, după cum se va vedea, rolul lui oficial în armata noului model n-a fost confirmat de fapt decît la 10 iunie şi încă şi atunci i s-a fixat o limită a funcţiei de comandă, însă pentru a analiza mai îndeaproape reacţiile lui Cromwell, trebuie să luăm în considerare firea lui deosebit de încrezătoare în providenţa divină. Fiindcă, pentru Cromwell, rezultatul încununat de succes al oricărei acţiuni trebuia interpretat, în primul rînd, ca un semn că Dumnezeu îi încuviinţase amestecul, întîmplările care avuseseră loc în decursul primei lui funcţii de comandă, după ce Ordonanţa de autorenunţare fusese votată, căpătau pentru el o importanţă extremă. învinuirea de ipocrizie învete- ratăde care ar fi dat dovadă Cromwell la început este greu de susţinut din cauza imenselor greutăţi şi a totalei lipse de siguranţă a succesului pe care ar fi trebuit să le înfrunte într-o asemenea uneltire în decembrie 1644. Mai plauzibilă este, de aceea, ipoteza unei speculaţii riscante.

într-un anumit sens, Cromwell jucase o carte bună, care a ieşit pînă la urmă, iar izbînzilc rapide ale campaniei lui din comitatul Oxford îi dovedeau cu prisosinţă că pecetea încuviinţării Domnului mai stătea încă deasupra lui. Se părea că încă de la început Atotputernicul nu dorise ca el să-şi părăsească funcţia de comandă, ci, dimpotrivă, îl hărăzise să ajute la conducerea marii armate noi, pentru a cărei înfiinţare

muncise cu atîta îndîrjire. Este destul de ciudat totuşi că următoarea ciocnire, mai puţin importantă, pe care a avut-o cu Goring la Faringdon, în ziua de 2 mai, s-a terminat printr-o respingere, care, chiar dacă fanfaronul Goring şi-a exagerat mult izbînda, trebuie socotită drept o înfrîngere. Ar fi interesant de speculat ce atitudine ar fi luat Cromwell faţă de noua sa funcţie de comandă, dacă primele sale hărţuieli s-ar fi terminat prin catastrofe iremediabile. Să-i fi arătat semnele acestea că trebuie să se întoarcă, aşa cum se cuvenea, la Londra şi să-şi depună funcţia de comandă ? însă, aşa cum stăteau lucrurile, după propriile lui cuvinte, deşi se bucurase de îndurări şi mai mari, niciuna nu reprezentase o înştiinţare mai clară ca aceea de la Bletchingdon. Fusese un semn remarcabil al providenţei. în cugetul lui se conturase ferm convingerea că Dumnezeu îl destinase să continue lupta pe cîmpurile de război drept singurul dintre numeroşii membri ai Parlamentului care jucaseră cîndva rolul dublu de oştean şi politician.

7

Biruinţa norocoasă

Nu puteam umbla după treburile mele fără să nu aduc, zîmbind, laude Domnului, Încredinţat fiind de biruinţă, fiindcă numai El poate ca, prin lucruri care nu se văd, să stârpească lucruri care se văd.
Cromwell înainte de bătălia de la Naseby

Regele nu putea fi ţinut închis pe veci în simplitatea rustică a comitatului Oxford, iar „magnificul mai", aşa cum îl numea Milton, al anului 1645 — înflorită lună care aruncă, din poala ei verde, galbena ciuboţică a cucului şi palida primulă — a fost petrecută de rege şi de Parlament într-o interesantă partidă de şah militar. Ceea ce frămînta Parlamentul era următoarea mişcare a regelui, care avea deschise în faţa lui mai multe alternative, în timp ce Parlamentul se vedea ocupînd, ca întotdeauna, mai degrabă o poziţie de imobilizare decît una ofensivă, îşi va părăsi regele citadela lui de la Oxford ? Deocamdată lucrul acesta părea sigur, astfel că Cromwell se îndreptă, la 5 mai, spre Abingdon, localitate aflată la sud de Oxford, înaintînd pînă la Dorchester la 6 mai, cu scopul de a se agăţa cel puţin de pulpanele armatei regale. în- tr-adevăr, două zile după aceea, regele părăsi Oxfordul, întovărăşit de nehotărîtul Goring, comandantul cavaleriei lui, pentru ca în aceeaşi zi Cromwell să sufere neobişnuita umilinţă de a fi surprins de Goring în apropiere de Bur- ford, unde doi din coloneii lui şi cîţiva călăraşi au fost luaţi prizonieri.

Acum însă care erau intenţiile imediat următoare ale regelui ? Cel mai rezonabil lucru era să se îndrepte spre nord împotriva şovăitorilor scoţieni, lăsîndu-1 pe Goring

şi pe prinţul de Wales să ţină la distanţă, în vest, grosul armatei lui Fairfax. în felul acesta, poziţia lui Cromwell, relativ apropiată de armata regelui, era, evident, vitală, iar comandamentul civil din Londra, reprezentat de Comitetul celor două regate, şi-a dat perfect de bine seama de acest lucru, satisfăcînd cererile lui de mai mulţi oşteni, mai multă artilerie şi mai multe muniţii pentru a putea urmări pe starostele duşmanilor lor cu rezultate prielnice. Deşi deocamdată era prea devreme să încuviinţeze cererea răspicată a lui Fairfax ca Cromwell să fie numit general-locotenent al cavaleriei lui, comitetul acordă totuşi un nou termen al primei prelungiri de 40 de zile în care Cromwell era cruţat de ghearele stăvilitoare ale Ordonanţei de autorenunţare. La 9 mai, Cromwell a făcut din Hinton Waldrist, localitate care se află la sud- vest de Oxford **********, o nouă cerere de bani şi de muniţii către comitet, „pentru a putea urmări inamicul[1]" în aceste momente critice însă, comitetul hotărî că, oricare vor fi fost speranţele lui Cromwell, el trebuia să acţioneze mai cumpătat şi să înainteze direct spre nord, în comitatul Warwick, unde să stea de strajă la drumurile de acces înspre comitatele Asociaţiei de răsărit pentru ca nu cumva regele să fie ispitit din întîmplare să se arunce asupra acestor ţinte vulnerabile şi în cea mai mare parte neapărate. Trebuia să se lase pe seama scoţienilor să-1 răpună sau să-1 oprească pe rege, după cum va fi ursita războiului.

Dar se îndrepta regele cu adevărat direct spre nord ? Nu intenţiona oare, cu mai multă înţelepciune, să se abată în drum spre fortăreaţa regalistă a Chestorului, care, datorită faptului că era situată pe coasta de nord-vest, oferea o poartă excelentă spre Irlanda şi pentru eventuale aprovizionări ? însuşi Cromwell a arătat greutatea reprezentată de faptul că nu se cunoşteau

---

********** Nu este vorba de Hinton-in-the-Hedges, din apropiere de Banbury, la nord de Oxford, aşa cum sugerează W.C. Abbott. In această chestiune şi pentru o reevaluare generală a campaniei de dinaintea bătăliei de la Naseby, vezi R.N. Dore, *Sir William Bre- reton's Siege of Chester and the Campalgn of Naseby.*

intenţiile regelui şi importanţa aflării acestui lucru, printr-o scrisoare de răspuns chiţibuşară, adresată la 14 mai comitetului, prin care întreba dacă hotărîrea de a nu-1 urmări pe rege înspre nord se aplica şi în cazul cînd acesta ar fi preferat să se îndrepte spre Chester, „fiindcă această localitate nu este direct spre nord, ci spre nord-vest". De fapt, Cheste- rul era asediat de mai multă vreme de admirabilul şi conştiinciosul oştean al Parlamentului care era sir William Erereton, însă, firește, că nu i se putea cere acestuia să-şi continue încă mult timp strădaniile dacă s-ar fi aflat în faţa întregii forţe militare de despresurare, care era de aşteptat. De data aceasta, Brereton a fost acela care, în loc să renunţe pasiv la toate foloasele prelungitului său asediu, a născocit în capul lui un plan după care marşul triumfal al regelui spre Chester putea fi folosit cu înde- mînare, astfel încît să-1 ducă la propria sa pieire. Ideea lui era ca armatele lui Fairfax şi Cromwell să facă legătura în spatele armatei regelui, pentru ca, între timp Brereton să se menţină la Chester şi, pînă la urmă, să se unească cu armata scoţiană care va coborî dinspre nord, în felul acesta, regele va fi prins cu dibăcie în cleştele unei capcane prevăzute peste tot cu colţi ascuţiţi. în legătură cu această idee, Brereton i-a scris lui John Bradshaw, vecinul său din Cheshire : „Dacă trupele scoţiene se vor grăbi să înainteze, iar o parte din armata lui sir Fairfax îl va urmări din spate, atunci mă voi simţi foarte încu- rajat să cred că aceasta va fi ultima partidă pe care regele o va mai juca vreodată[1]* [2].

în planurile lui, Brereton a fost mult încurajat de şti- rile că pe la mijlocul lunii mai Cromwell ajunsese la nord de Warwick, deşi de fapt acesta înainta la 15 mai spre nord de Banbury, supunîndu-se sensului instrucţiunilor primite de la comitet de a-şi arunca armata între rege şi comitatele de răsărit. Brereton i-a scris lui Cromwell, schiţîndu-şi planurile, şi, în timp ce comitetul le întîmpina cu o lipsă evidentă de entuziasm, Cromwell i-a răspuns aprobîndu-1 prudent, la 18 mai, cînd ajunsese la nord de Coventry. Dacă cele două legături, aceea dintre el şi Fairfax şi dintre Brereton şi scoţieni, puteau fi realizate, „atunci nu văd motivul pentru care n-am ajunge în cea mai favorabilă poziţie pe care am avut-o vreodată, cu armata regelui între noi, pentru ca, prin binecuvântarea Domnului, să-1 aducem la cea mai mare

ananghie**. Din nefericire, cutezătoarele planuri ale lui Brereton de a se folosi această împrejurare favorabilă pentru a se pune capăt „războaielor nefireşti** n-au reuşit să trezească imaginaţia obtuzului comitet. în aceeaşi zi în care i-a răspuns lui Brereton cu aprobare precaută, Cromwell trebuie să fi primit veşti de la comitet că i se ordonase să se retragă, fiindcă la 19 mai l-a înştiinţat din Ke- nilworth pe Brereton că, spre părerea lui de rău, i se dăduse ordin să se întoarcă „pentru o sarcină importantă", ordin pe care era obligat să-1 respecte. în jur de 20 mai, Cromwell era la Daventry, de unde i-a scris lui Samuel Luke, guvernatorul de la Newport Pagnell, rugîndu-1 să expedieze la Brackley, unde credea că va fi pe la 21 mai, orice bani ar putea să-i sosească de la comitet ††††††††††††††††††††††††††.

în acest fel, îndrăzneţul proiect al lui Brereton, care ar fi anticipat, desigur, cu cîteva săptămîni prăbuşirea, la Naseby, a cauzei regale, n-avea să mai fie pus în aplicare din cauza comitetului de la Londra, prea timid ca să poată prinde din zbor o ocazie favorabilă. Această împrejurare proiectează în acelaşi timp o lumină indirectă asupra oşteanului Cromwell, care a apreciat rapid posibilităţile schiţate de Brereton, dar care s-a supus fără murmur ordinelor de îndată ce comitetul a sunat retragerea, dovedind acea supunere corectă faţă de autoritatea superioară despre care vorbise Waller cu cîteva luni înainte. în pofida faptului că printre oştenii lui se aflau atît infanterişti, care se deplasau încet, cît şi călăraşi, Cromwell a dat, de asemenea, dovadă, în toate peregrinările sale prin comitatele centrale, de o uluitoare înclinare spre rapiditate, într-adevăr, pe la 22 mai revenise, împreună cu Fairfax, la Oxford, acoperind în patru zile peste 70 de mile, ceea ce dădea o medie de aproximativ 18 mile pe zi în comparaţie cu media generală de 10 pînă la 12 mile realizată în războiul civil şi care se ridica pînă la 15 mile pe zi cînd poverile erau mai mici. Prinţul Rupert era de pe atunci proverbial pentru capacitatea lui de a-şi schimba direcţia şi de a se roti prin ţară cu o viteză uimitoare, astfel că, în

---

†††††††††††††††††††††††††† Nu apare în W.C. Abbott. Vezi *The Letter Books of Sir Samuel Luke,* Editura H.G. Tibutt, nr. 1301, D. 30, p. 542.

zadarnicele lui încercări de a anticipa biruinţa de la Naseby, Cromwell s-a arătat a fi în stare să execute un marş mai mult sau mai puţin de calitatea marşului următor executat de prinţ înainte de bătălia de la Preston. Intre timp, comitetul continua cu îndărătnicie să se îngrijoreze de viitorul Asociaţiei comitatelor de răsărit, fără să-şi dea seama de pericolul pe care-1 prezenta regele în nord-vest. în consecinţă, următoarele instrucţiuni primite de Cromwell l-au abătut cu totul din calea regelui : primise misiunea să întărească Asociaţia de răsărit şi să strîngă trupe acolo, punînd mai presus de onoare serviciul, aşa cum s-a exprimat Joshua Sprigge. A ajuns astfel la 31 mai la Cambridge, unde a reuşit să adune 3 000 de călăraşi, iar din Huntingdon, oraşul lui natal, i-a scris lui Fairfax, la 4 iunie, raportîndu-i că făcuse tot ce i-a stat în putinţă, deşi socotea că apărarea locală era în general într-o stare foarte proastă [3].

De-abia la 1 iunie, cînd regele şi prinţul Rupert au cucerit şi jefuit oraşul Leicester — ceea ce a prilejuit un mare şi groaznic masacru, printre ale cărui victime erau şi multe femei, care se spune că participaseră la apărarea oraşului —, şi-a dat seama comitetul din Londra de pericolul evident pe care îl prezenta situaţia din comitatele centrale ale Asociaţiei. N-avea nimic împotrivă să se lase pe seama lui Cromwell, de pildă, întărirea părţii de răsărit a ţării în faţa unei posibile apariţii nedorite a victoriosului Montrose din Scoţia, astfel că urgenţa imediată a cererii lui Fairfax de a i se da un locţiitor la comanda cavaleriei, şi în special pe Cromwell, în scopul de a încerca o ofensivă pentru apărarea împotriva lui Carol trecea acum înaintea acestor consideraţii strategice încetinitoare.

De fapt, răbdarea lui Fairfax ajunsese la o limită de nesuportat, astfel că a trimis o cerere pentru numirea imediată a lui Cromwell, bazată nu numai „pe stima şi afecţiunea generală de care se bucura din partea ofiţerilor şi a oştenilor întregii armate, precum şi pe valoarea şi capacitatea lui personală pentru această funcţie...“, ci şi pe piatra de încercare puritană a „prezenţei şi binecuvântării constante a Domnului, care l-au însoţit" [4]. într-un cuvînt, Cromwell era chemat să se întoarcă în tabăra lui Fairfax pentru a rostui o biruinţă oarecare. Cererea a

fost aprobată, cu toate obiecţiile Camerei Lorzilor, care mai tuna şi fulgera încă din pricina acuzaţiilor aduse lui Manchester, dar care n-a putut face acum altceva decît să insiste ca numirea să fie condiţionată de o nouă limită de timp. Fairfax i-a trimis lui Cromwell o scrisoare plină de însufleţire, prin care îi aducea la cunoştinţă vestea şi îi cerea să se alăture numaidecît grosului armatei.

între timp, cele două armate principale, cea a regelui şi cea a lui Fairfax, se învîrteau prin comitatele centrale, ajungînd uneori chiar foarte aproape una de alta, făcînd planuri şi părăsindu-le, fiecare din ele fără o cunoaştere sigură a poziţiei celeilalte. Una din particularităţile războiului din acea epocă era într-adevăr faptul că informaţia militară a armatelor varia între adjectivele eminent şi neglijabil, ceea ce explica importanţa dată postului de comandant al grupelor de cercetaşi, care avea sarcina să urmărească inamicul şi primea neobişnuit de ridicata soldă de 4 lire sterline pe zi [5]. Era, în definitiv, epoca în care hărţile se mai aflau în faza copilăriei. Desigur, la Amsterdam fuseseră realizate, prin anii ’30, unele hărţi parţiale ale Marii Britanii, însă faimoasa hartă a lui John Blaeu n-a apărut decît în 1648. De aceea, în aceste campanii locale conducerea se baza pe hărţi desenate cu aproximaţie, de felul celor care prezintă situaţii în general, fără detalii. în perioada dinainte de bătălia de la Naseby, serviciul de informaţii regalist era deosebit de deficitar, astfel că a contribuit în bună măsură la înfrîngerea regelui.

Intenţia lui Carol nu era să dea lupta acum, cu toată biruinţa lui de la Leicester, fiindcă Goring se dovedea a fi nu numai nesupus, ci chiar recalcitrant prin aceea că amina sosirea mult necesarei lui cavalerii din vest, din cauza invidiei pe care o nutrea faţă de Rupert. Planul regelui era să se îndrepte spre importanta fortăreaţă regalistă de la Newark, trecînd pentru apărare pe sub raza de bătaie a formidabilelor tunuri ale impunătorului Belvoir Castle, în timp ce Fairfax spera să-1 provoace la luptă de îndată ce Cromwell şi cavaleria lui din comitatele de răsărit i se vor fi alăturat. Drept răspuns la misiva urgentă a lui Fairfax, Cromwell a ajuns cam pe la 11 iunie la Bedford, iar a doua zi, la ora 6 dimineaţa, a pornit, în pofida unei ploi năprasnice, spre tabăra lui Fairfax de la Kislingbury pentru a fi primit la sosire de oamenii lui Fairfax cu aclamaţii puternice. Din anumite

documente regale pe care pusese mîna într-o încăierare, Fairfax ştia că trebuia să fie într-o situaţie de uriaşă superioritate numerică faţă de rege şi de fapt îl întrecea într-un raport de doi la unu. Venise deci timpul ca regele să fie con- strîns să lupte.

In drumul ei spre Newark, oştirea regelui Carol şi-a petrecut noaptea de 13 iunie la Market Harborough din Leicestershire, în timp ce regele plecase să se culce în tîrguşorul Lubenham, aflat la cîteva mile spre vest. Nici el, nici Rupert n-aveau habar cît de aproape era în realitate armata noului model, de vreme ce cavaleria acesteia se afla acum la Guilsborough, pînă ce a venit ştirea că Henry Ireton pusese mîna pe un post avansat al oştirii regale care fusese lăsat la Naseby, un tîrguşor situat la circa şapte mile sud de Harborough, ca să apere ariergarda regelui. La ora atacului, oştenii regelui î.şi luau fără nici o grijă masa de seară şi se jucau aruncînd discul. Această veste neplăcută şi neaşteptată, care îl obliga pe rege şi pe Rupert să-şi reprezinte cu totul altfel adevărata poziţie a celor două oştiri, a prilejuit o conferinţă rapidă, ţinută la miezul nopţii la Lubenham. Ce era de făcut ? în general vorbind, aveau în faţa lor două alternative din care nici una nu era prea dătătoare de speranţe. în primul rînd, regele putea să-şi continue retragerea spre nord în direcţia Leicester, retragere care putea lua acum periculoasa înfăţişare a unei fugi, în decursul căreia cavaleria parlamentară, binecunoscută prin eficacitatea ei, putea hărţui ariergarda pe întregul parcurs. La toate acestea se adăuga pericolul suplimentar ca scoţienii să coboare în sfîrşit dinspre nord, astfel că regele putea fi prins în aceeaşi capcană în care sperase zadarnic să-1 prindă sir William Brereton o lună mai înainte. în al doilea rînd însă, regele putea să facă o mişcare de întoarcere chiar pe locul unde se afla şi să înfrunte pieptiş armata parlamentară cu speranţa deşartă că arta şi organizarea militară îi vor suplini inferioritatea.

Tot ce trebuia să facă, pe de altă parte, oştirea parlamentară era să aştepte ca pedestraşii să-i ajungă din urmă pe călăraşi pentru a alcătui împreună o forţă de luptă formidabilă, întîrziindu-1 între timp pe rege. Punîndu-1 pe Carol în faţa acestor două alternative, la fel de nesatisfăcătoare, Fairfax cîştigase deja o izbîndă tactică împotriva regelui înainte chiar ca prima

împuşcătură să fi fost slobozită la Naseby. Şi atunci, dintre cele două drumuri de urmat, Carol l-a ales pe al doilea. Deşi este adevărat că pînă la urmă alegerea luptei avea să se dovedească dezastruoasă pentru rege, nu trebuie totuşi ca, atunci cînd criticăm, să subestimăm foloasele pe care ni le oferă retrospecţia. în primul rînd, armata noului model era pentru el, în mare măsură, o forţă neverificată, ceea ce explică faptul că, luînd hotărîrea de a lupta, anumiţi comandanţi regalişti, ca lordul Digby, s-au distrat pe socoteala ei numind-o „dovleacul nou“ ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, o zeflemea pe care o va regreta mai tîrziu [fi]. Este adevărat de asemenea că Rupert fusese de părere să nu se dea lupta. însă în secolul al XVII-lea nu se putea prevedea cu certitudine absolută rezultatul nici unei bătălii datorită diferitelor întorsături pe care le putea lua norocul pe cîmpul de luptă. Cu toată imensa superioritate numerică a forţelor parlamentare, mai rămîneau, în termenii formali ai războaielor de pe vremea aceea, diverse posibilităţi pentru a le în- frînge : o anumită aranjare a liniei de bătaie şi asalturile minuţios plănuite, şarje care puteau scăpa de sub control, lupta corp la corp a suliţaşilor şi extrema vulnerabilitate a muşchetarilor după ce trăgeau o salvă, situaţii care depindeau, toate, într-o mare măsură, de calitatea ostaşilor şi a comandanţilor. Dar, mai presus de toate, dacă Rupert ar fi putut scoate din tolbă una din rapidele lui izbînzi cu ajutorul cavaleriei, regelui i-ar fi rămas totuşi o şansă în dimineaţa zilei de 14 iunie.

Cîmpul de bătaie astfel ales în mod involuntar era situat pe un şes larg, întinzîndu-se de-a lungul marginilor dinspre nord-vest ale comitatului Northampton, care este, geografic, aproape centrul Angliei. Şesul se afla între două coame ale delurosului ţinut de la sud de Market Harbo- rough, poziţia armatei parlamentare, aflată imediat spre nord de Naseby, fiind cu puţin mai înaltă decît cea a trupelor regaliste §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§.

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡. Joc de cuvinte între *model* (în engl.) — model şi *noddle* (în engl.) — dovleac. — M. L.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

Terenul era de fapt înşelător, fiindcă printre podişurile şi povîrnişurile cu pantă lină, acoperite cu tufe sau chiar cu pădurici, puteau să se afle adîncituri necunoscute, ascunse în mod neaşteptat vederii. Regaliştii şi-au petrecut primele ore ale dimineţii, care, ca şi la Marston Moor, era rece şi ploioasă, adunîndu-şi şirurile de oşteni în ordine de bătaie şi terminaseră, desigur, această treabă înainte ca oştirea parlamentară să se ivească, în ceea ce-1 privea pe Rupert, acesta putea zări, de pe culmea lui de deal, cavaleria armatei noului model profilîndu-se clar pe linia de orizont opusă, unde Fairfax începuse să-şi alinieze trupele, mai înainte de a ajunge la concluzia că se afla desigur prea departe. Mai subzista încă pericolul ca Rupert să se eschiveze în ultimul moment de la luptă, mai ales că Fairfax ştia, din documentele capturate, că Goring îi cerea stăruitor regelui să aştepte acolo sosirea cavaleriei lui. De aceea, Fairfax coborî puţin colina şi începu să ocupe o poziţie chiar sub coama ei, ceva mai spre stînga actualei şosele Naseby—Sibbertoft. însă, în urma acestei schimbări de poziţie, Cromwell constată că detaşamentele lui de cavalerie se găseau în faţa unui petic de pămînt foarte reavăn şi mocirlos, care putea fi fatal pentru o şarjă de cavalerie iute şi controlată, de felul aceleia pe care spera să o execute. întorcîndu-se spre Fairfax şi arătînd o porţiune de pămînt înaltă, numită Red Hill, el îi dădu acel sfat care urma să se dovedească important în deciderea cursului bătăliei : „Vă rog stăruitor, permiteţine să ne retragem pe colina de colo, fiindcă aceasta îl va îndemna pe duşman să ne atace, lucru pe care nu l-ar face în locul acesta fiindcă ar suferi un adevărat dezastru'* [7].

Deplasarea spre stînga a armatei noului model a atras atenţia prinţului Rupert, care tocmai pleca într-o misiune de recunoaştere, fiindcă nu era mulţumit de

---

English Civil War, p. 124 şi nota de subsol 1, „Cel mai prăpădit dintre drumurile" care duceau spre nord la Sibbertoft. Renunţînd să socotească acest drum (cu totul neînsemnat) drept calea urmată de armata noului model şi amplasînd în consecinţă bătălia mult mai la vest decît locul indicat de colonelul H.C.B. Rogers în *Battles and generals of the Civil Wars,* autorul cărţii de faţă îl urmează pe profesorul Woolrych.

informaţiile aduse de comandantul cercetaşilor săi. A crezut el oare că armata noului model se retrăgea sau a văzut pur şi simplu în această mişcare un prilej favorabil de a se năpusti asupra ei înainte de a se fi aliniat în ordine ? Deocamdată, motivele lui ne sînt obscure, însă, oricare vor fi fost ele, Rupert a trimis vorbă să vină şi restul armatei, hotărînd ca ea să fie aliniată pe cea mai prielnică porţiune de teren disponibilă, şi anume pe o pantă numită Dust Hill, care se termina într-o adîncitură cu fundul plat şi relativ întins, cunoscută sub numele de Broad Moor. Pe partea cealaltă, o altă pantă ducea în sus spre capătul de vest al colinei, ocupată acum de armata noului model. Regele a plecat şi e'1 numaidecît ca să se alăture liniei de bătaie, care se întindea de la aripa stîngă regalistă, comandată de sir Marmaduke Langdale, aproximativ de-a curmezişul actualei şosele Naseby—Sibbertoft, trecînd prin frontul infanteriei, aşezată la centru şi aflată sub comanda lordului Astley, precum şi prin şirurile de călăraşi ai lui Rupert, care atingeau hăţişurile de pe partea extremă din vest a cîmpului de bătaie numit Sulby Hedges. Frontul armatei parlamentare, aşezat cu faţa drept spre nord, căuta acum să-şi potrivească direct şi paralel ordinea de bătaie cu cea a regaliştilor, nu numai conform practicilor militare ale timpului, dar şi cu scopul de a reduce la minimum efectele supărătoare ale vîntului, care „sufla în- trucîtva spre vest“, astfel că putea aduce periculosul fum al muschetelor în faţa oştenilor [8]. în felul acesta, dragonii armatei parlamentare erau aliniaţi de-a lungul hăţişurilor Sulby Hedges, Henry Ireton, numit în dimineaţa aceea, la cererea lui Cromwell, intendent general şi comandant secund al cavaleriei, ocupa aripa stingă, Skippon şi infanteria, întărită prin unele unităţi de pedestraşi răspîn- dite la centru, se opuneau lui Astley, în timp ce Cromwell îl înfrunta pe Langdale pe aripa dreaptă.

în această fază, comandantul armatei parlamentare, Fairfax, hotărî să profite cu pricepere de particularitatea aşezării afundate a terenului, dînd ordine ca întreaga linie să fie retrasă cu o sută de iarzi, sub sprinceana pantei inferioare, ceea ce a avut drept rezultat că un număr foarte mare de călăraşi ai lui Cromwell au fost ascunşi vederii regaliste datorită terenului în unghi mort. Joshua Sprigge, capelanul lui

Fairfax, ne lămureşte că manevra n-a fost întîmplătoare, ci menită intenţionat să ascundă aranjamentul liniilor de bătaie, „cu toate că noi puteam vedea încă liniile lor“. S-a sugerat, de asemenea, că Fairfax dorea să evite demoralizarea trupelor sale, mai puţin experimentate, şi în special a infanteriştilor, la vederea forţelor inamice aliniate în rînduri strînse[9]. Cromwell, nou-numitul general-locotenent al cavaleriei, îşi rînduia acum în grabă oştenii, nu numai pe propriii lui călăraşi de pe dreapta, ci şi dragonii comandaţi de Okey şi aflaţi la extrema stingă, dincolo de Ireton. Dar care era starea lui sufletească din ajunul acestei lupte de răscruce, prima lui bătălie de cînd fusese numit la comanda superioară a cavaleriei armatei noului model ? îi era oare teamă vă- zînd starea de pregătire generală a liniei de bătaie regaliste ? Dimpotrivă, aşa cum ştim din multe alte mărturii, precum şi din propria sa mărturisire, lui Cromwell nu numai că nu-i lipsea încrederea, dar era cuprins de bucurie în faţa perspectivei bătăliei, o stare sufletească ce lua chiar forma extremă a unui fel de voioşii dezlănţuite sau a unei „credinţe şi fericiri triumfătoare'[1], după cum scria Sprigge. Un alt observator a mers şi mai departe, reamin- tindu-şi de un hohot de rîs nestăpînit, iar ciudatul tablou al lui Cromwell rîzînd în sinea lui în ajunul bătăliei de la Naseby demonstrează mai viu decît oricare din cuvîntările lui teologice mai formale măsura încrederii pe care o avea în preceptul că dreptatea înseamnă de asemenea forţă.

Pentru moment, situaţia militară reală era mult mai puţin rodnică în speranţe optimiste. Rupert era hotărît să atace şi, cu toate că „zelul" său a fost foarte mult criticat şi condamnat după aceea din cauza cursului dezastruos pe care l-a luat bătălia, totuşi faptul că a folosit elementul surpriză şi a atacat înainte ca linia de bătaie a armatei parlamentare să fi fost eu desăvîrşire întregită pledează în favoarea lui. Exista o singură cale de redresare a acestei situaţii în care Rupert avea 9 000 de oameni faţă de cei 14 000 ai armatei parlamentare, iar, în absenţa lui Goring, se afla într-o tragică inferioritate în privinţa cavaleriei cu cei 4 500 de călăraşi ai săi faţă de 6 500 ai lui Cromwell. Potrivit spuselor lui John Okey, colonelul dragonilor, oamenilor săi li se distribuia încă muniţia la circa o jumătate de

milă în spatele frontului şi erau cu toţii descălecaţi cind au zărit inamicul „înaintînd spre noi falnic şi ca o singură unitate, crezînd că ne intimidează sau cel puţin că ne surprinde înainte de a fi gata să-1 primim cum trebuie[11], în acele momente critice, Cromwell a avut o inspiraţie fericită. A venit călare, cerîndu-i lui Okey să-i pună pe oameni să încalece cît mai repede posibil pentru a asigura flancul aripii stingi a armatei parlamentare, aliniindu-se de-a lungul hăţişurilor Sulby Hedges, astfel încît, prin focul muschetelor lor, să împiedice aripa dreaptă regalistă ca, printr-o întoarcere, să atace din flanc. Oamenii lui Okey de-abia au avut timp să ocupe noile lor poziţii, să descalece din nou, să predea calul celui de al zecelea om, care îl ţinea de obicei, şi să-şi pregătească muschetele, că inamicul i-a şi atacat, „de la mică distanţă .“[10] Pe scurt, s-ar putea spune că interveniseră la ţanc.

Era acum 10 dimineaţa, şi de la un capăt la altul al celor două linii de bătaie fluturau semnele distinctive ale celor două tabere : albul armatei parlamentare, ca şi la Marston Moor, şi verdele vrejurilor de bob ale regaliştilor. în ultimele clipe, linia de bătaie parlamentară se deplasase uşor înainte, astfel că cele două tabere se vedeau acum complet una pe alta. Strigătele de luptă provocatoare ale celor două părţi au început să se audă şi ele pe măsură ce frontul regalist se tălăzuia înainte : „Regina Mary“, omagiul angli- cizat adus reginei Henrietta Maria de tabăra regelui şi „Dumnezeu este puterea noastră" al armatei noului model. Cavaleria prinţului Rupert s-a apropiat curînd în goană de trupele lui Okey şi Ireton de pe stînga, condusă personal de prinţ şi de fratele său Maurice, în timp ce -bravii dragoni îşi descărcau muschetele împotriva valurilor de oameni şi de cai ce înaintau atacînd. Făcuseră bine că, potrivit ordinelor lui Cromwell, flancaseră hăţişurile, fiindcă altminteri cavaleriei regaliste i-ar fi venit uşor să-şi schimbe direcţia dinspre vest, aşa cum se temuse el. Acum însă, aşa cum stăteau lucrurile, trebuiau să lupte cu înverşunare, corp la corp, cu oştenii lui Ireton. Ireton copleşea de fapt nume- riceşte regimentul lui Rupert într-un raport de 3 la 2, însă, în pofida acestui avantaj, el dădu dovadă de funesta slăbiciune proprie atîtor şarje de cavalerie izbutite fiindcă, deşi reuşise să împingă

înapoi detaşamentul de cavalerie regalist comandat de prinţul Maurice, în decursul acestei acţiuni a pierdut contactul cu oamenii săi. Din nefericire pentru el, nereuşind să-i regăsească, a sărit în ajutorul lui Skippon şi al infanteriştilor lui, care erau supuşi unei presiuni foarte puternice la centru. Ireton a fost rănit de o suliţă, care l-a crestat în obraz, şi, pînă la urmă, a fost luat prizonier. Lucruri şi mai grave se petreceau însă pe stînga lui, unde puternica şarjă condusă de însuşi prinţul Rupert se desfăşura cu succes. în curînd, întreaga glorioasă aripă stingă a armatei noului model era într-o derută înspăimîn- tătoare, îndestul de mare ca să confirme cele mai pesimiste presupuneri ale criticilor ei, precum şi adîncul dispreţ al zeflemitorilor regalişti.

Intre timp, la centru, cu toată istovirea şi inferioritatea numerică a trupelor regaliste, fiindcă erau doar ***4*** 000 de oameni faţă de cei 7 000 de sub comanda lui Skippon, infanteria parlamentară era aceea care ceda în faţa îmbrîn- celii brutale a suliţaşilor regalişti. Skippon era rănit, iar locţiitorul său fusese ucis, în timp ce doar oamenii lui Fairfax mai continuau să reziste vitejeşte. Dacă mai era nevoie de o dovadă a importanţei moralului în asemenea bătălii, atunci tenacitatea oştenilor încercaţi şi legaţi între ei ai lui Fairfax, comparată cu slăbiciunea regimentului nou format al lui Skippon, compus din ostaşi care fuseseră mai înainte sub comanda lui Essex şi Manchester, ale căror armate nu s-au avut niciodată bine una cu alta, o confirma din nou. Pentru Parlament, rezultatul acestei lupte înver- şunate, duse în gloduri, era, pentru a nu spune decît atît, nesigur. Dacă la aripa dreaptă a armatei parlamentare ar fi luptat pînă la capăt un alt Ireton şi un alt Rupert, atunci ziua bătăliei de la Naseby, „această sâmbătă posomorită[1]*, cum a numit-o după aceea un căpitan regalist în jurnalul său personal, ar fi strălucit de drapelele vesele ale biruinţei regale. „După toate probabilităţile, am fi putut do- bindi victoria-', scria sir Henry Slingsby, care, urmărind bătălia pînă la capăt ca ofiţer de infanterie regalist, înţelegea prea bine caracterul cu totul hazardat al acţiunii ce se desfăşura.[11]

însă la aripa dreaptă nu se afla Ireton, ci însuşi Cromwell, cu rîsul potolit acum, dar a cărui convingere

şi hotă- rîre în dobîndirea izbînzii de către cei cu frica de Dumnezeu se dublaseră. îşi aliniase regimentul pe trei linii de bătaie, din care prima era alcătuită din loialii oşteni ai Asociaţiei de răsărit, avînd la dreapta armata lui Fairfax, la stînga aceea a lui Whalley, iar la centru pe sir Robert Pye. Toţi aceştia făceau împreună aproape 3 500 de oşteni instruiţi şi bine disciplinaţi, îmbrăcaţi în pieptarele lor galben deschis din piele de bivol (deoarece, spre deosebire de infanterie, cavaleria noului model nu purta în timpul luptelor culoarea stacojie), la care se adăugau călăraşii din Lincolnshire de sub comanda lui Rossiter. Primul care a început lupta cu regaliştii lui Langdale a fost Whalley, ai cărui oşteni au schimbat mai întîi focuri de pistol de la mică distanţă, pentru a recurge apoi la cea de a doua armă a lor, sabia scurtă. Pînă la sfîrşit, Langdale a fost acela care a dat înapoi, însă, înainte ca rezultatul decisiv să fi fost obţi- nut, Cromwell şi Rossiter atacau deja la vale pe partea din dreapta a colinei, potopindu-1 pe inamic. în faţa atacului dat de trupele parlamentare pe aripa stingă, Langdale s-a prăbuşit tot atît de categoric ca şi Ireton în faţa trupelor regaliste pe dreapta.

Aceasta a fost situaţia cînd Cromwell şi-a dovedit geniul său militar, care, în ultima analiză, îi lipsea lui Rupert. Nu era treaba oamenilor lui să se repeadă în urmărirea voioasă a cavaleriei regaliste, care fugea acum în goana mare. în timp ce un detaşament deisăvîrşea deruta acesteia, trecînd prin imediata apropiere a regelui, care îşi pusese, brav, în gînd să conducă un contraatac în fruntea gărzii lui personale, pînă cînd unul din partizanii lui l-a reţinut cu forţa, Cromwell şi-a strîns la un loc oştenii rămaşi, năpustindu-se apoi, de parcă ar fi fost teribilul ciocan de fier azvîrlit de Thor **********, asupra flancului stîng descoperit al infanteriei regaliste, care, în presiunea ei vitează şi virtual încununată de succes asupra infanteriei parlamentare, îşi lăsase, fireşte, flancurile neapărate. Atacul combinat al lui Cromwell şi Fairfax a fast irezistibil. Hotărîtul şi intransigentul Okey, care fusese lăsat, împreună cu dra- gonii lui, într-o strîmtorare înspăimîntătoare şi se considerase pierdut

---

********** Zeul focului, războiului şi agriculturii din mitologia scandinavă, reprezentat cu un ciocan. — M.L.

după împrăştierea trupelor lui Ireton, a apreciat rapid această întoarcere a norocului. Le-a dat oamenilor ordin să încalece din nou şi a atacat infanteria regalistă de pe partea cealaltă. Şi astfel a trecut o oră de lupte grele.

Dar unde se afla prinţul Rupert în tot timpul acesta, cînd biruinţa fusese smulsă din mîinile pedestraşilor săi, cînd armata lui Langdale fusese împrăştiată şi cînd chiar unii din oamenii lui Ireton, teoretic nimiciţi, îşi croiseră drum prin spatele cîmpului de luptă şi intrau din nou în horă ? Niciodată nu fusese mai multă nevoie de un om cu sînge rece şi înţelegător al tacticii decît în această situaţie grea, şi care se înrăutăţea cu repeziciune, a armatei regaliste. Rupert ajunsese însă departe şi era ocupat să jefuiască eşaloanele de transport ale armatei parlamentare, staţionate chiar lîngă satul Naseby, la o distanţă de două mile, după ce fusese antrenat de fluxul şarjei sale triumfătoare care, asemenea unui val mult prea puternic, îl lăsase expus sus pe ţărm, departe de învolburata mare a bătăliei. Atunci cînd s-a întors, înaintea ochilor i s-a înfăţişat sinistra privelişte a infanteriei lui făcute harcea-parcea, în care erau doar cîteva oaze de speranţă ca aceea în care regele şi brava lui gardă încercau să adune rămăşiţele cavaleriei lui Langdale dincolo de partea de jos a pîrloagei Broad Moor. în acest răstimp, Cromwell şi Fairfax, aceşti vulturi nesăţioşi, se aliniaseră din nou, de cealaltă parte, aşteptînd ca pedestraşii să li se alăture pentru a lansa o nouă puternică şarjă de susţinere.

însă şarja nu mai urma să aibă loc. Privelişte a armatei noului model, aliniată încă o dată „într-o a doua linie de bătaie puternică“, şi larma făcută de neînduplecaţii muşchetari ai lui Okey, care îşi slobozeau prima lor salvă, depăşeau, toate la un loc, puterile celor care mai rămăseseră din armata regalistă. în pofida freneticelor îndemnuri ale regelui şi prinţului, ei s-au topit în faţa furiei înverşunate a atacului, luînd-o la sănătoasa spre Market Harborough. Ar fi fost poate acum timpul ca şi călăraşilor lui Cromwell să li se îngăduie tradiţionala urmărire a vrăjmaşului, în căutarea prăzii. Dar chiar şi acum, în faţa
izbînzii depline, nu li s-a dat voie să uite disciplina şi să se împrăştie spre furgoanele inamicului. S-a lăsat în schimb pe seama pedestraşilor, care nu erau, nici pe de-

parte, atît de bine disciplinaţi şi nu se aflau, fireşte, sub comanda lui Cromwell, să-şi potolească poftele materiale din bogatele rămăşiţe ale bagajelor regale.

în timp ce se întîmplau toate acestea, la mare distanţă de Naseby, ba chiar şi mai îndepărtată de aceste gînduri sumbre, Camera Comunelor primea glorioasa ştire sub forma unor scrisori din partea lui Fairfax, pe care preşedintele le citea cu glas tare. Ambelor Camere ale Parlamentului li s-a oferit un ospăţ fastuos la Grocers Hali, după care au cîntat cu toţii psalmul 46. Era o evoluţie pe care ambasadorul veneţian o atribuia bucuriei oraşului că i se dăruise în sfîrşit marea biruinţă de care era nevoie pentru a se pune capăt acestui război obositor : „Succesele regelui au fost vremelnice, fiindcă norocul a schimbat foarte repede situaţia, aducînd treburile regelui la cea mai mare strîmtoare[11]. Aceeaşi ştire a făcut, de asemenea, o impresie de rău augur despre armata parlamentară în Franţa unde regina Henrietta Maria se străduia de multă vreme să strîngă, dintre propriile ei neamuri, trupe în sprijinul soţului său. în sîmbăta care a urmat „a fost multă elocinţă în amvoane". La 21 iunie, 3 000 de prizonieri luaţi la Naseby au fost conduşi în mod triumfal, după autenticul model roman, pe străzile Londrei, după ce fuseseră aduşi aici de John Fiennes, fiul lordului Saye, care luptase pe aripa dreaptă, sub comanda lui Cromwell, în bătălia de la Naseby. Gazeta regalistă *Mercurius Aulicus* a dat pe faţă totala zăpăceală a propriei sale tabere, în- trerupîndu-şi apariţia timp de mai multe săptămîni[12].

Nu era vorba numai de faptul că se dobîndise, în sfîr-şit, biruinţa deplină pentru care se rugase întregul Parlament, deosebită de contestata izbîndă de la Edgehill sau de aceea, rămasă nedesluşită, de la Marston Moor. Dar biruinţa de la Naseby a fost urmarea reorganizării radicale a armatei parlamentare, în legătură cu a cărei eficienţă, din lipsa unei încercări categorice, nu toată lumea împărtăşise credinţa lui Cromwell. Anunţul de propagandă, publicat de gazeta parlamentară *The Kingdoms Weekly Intelligencer,* era mult mai precaut : oştenii lui Cromwell erau ceva cam neexperimentaţi, „însă o oarecare practică îi va face mai pricepuţi... iar o cauză generoasă, precum şi o inimă vrednică sînt două semne bune prevestitoare ale

succesului". Naseby arăta cu precizie că această combinaţie avantajoasă de însuşiri se dovedise a fi un pronostic de încredere. Cu asemenea victorie la dispoziţie, Parlamentul nu avea de ce să regrete plecarea lui Manchester şi Essex sau, fireşte, reorganizarea generală şi, evident, folositoare a armatei.

Bătălia de la Naseby a captivat într-una imaginaţia oamenilor. Ea a fost ultima bătălie mai însemnată a războiului civil, în care regele a avut o oarecare şansă să do- bîndească victoria finală. S-au răspîndit mai tîrziu zvonuri persistente că, îmboldit de tulburătoarele amintiri ale cîmpului de bătaie, Cromwell l-ar fi indicat drept locul unde dorea să fie îngropat. O măreaţă corabie, lansată în timpul Protectoratului, a fost botezată cu numele Naseby, iar un episcop din secolul al XVIII-lea s-a simţit îndemnat de priveliştea acestui loc de luptă să scrie următoarele versuri de dojană :

> *Aici sărmanul Carol şi-a spulberat norocul, Oştirea lui e-nfrîntă, pierdut al său regat. Acest teribil loc mustrare să ne fie Ca Naseby să nu crească pe fiecare hat*[13].

Teribilele locuri au acum cinstea de a fi marcate de două monumente, aflate la distanţă de cîteva mile unul de altul şi destinate, ambele, să păstreze amintirea cîmpului de bătaie. Un obelisc magnific, înălţat în 1832, de „Stăpînul şi stăpîna moşiei Naseby" pe şoseaua Market Harborough, imediat în afara satului Naseby, se referă la „marea şi hotărîtoarea bătălie... sfîrşită în mod fatal pentru cauza regală, care a condus apoi la răsturnarea puterii regale, a altarului şi a constituţiei, cufundînd ani întregi această naţiune în ororile anarhiei şi ale războiului civil şi dînd regilor englezi utila lecţie de a nu depăşi niciodată limitele prerogativelor lor drepte, iar supuşilor britanici de a nu se abate niciodată de la credinţa pe care o datorează monarhilor lor legitimi".

In pofida admirabilelor sentimente exprimate, obeliscul este aşezat de fapt într-un loc greşit. în 1946, sub patronajul Asociaţiei Cromwell, a fost înălţat, la o mică distanţă de şoseaua Naseby—Sibbertoft şi într-un loc care pare a fi cel adevărat după măsurătorile făcute aici, un alt monument, mai mic, care poartă un mesaj ceva mai potolit : „Din apropierea acestui loc, Oliver

Cromwell a condus şarja de cavalerie care a hotărît rezultatul bătăliei şi, pînă la urmă, al marelui război civil".

Ne mai rămîne să meditǎm în ce măsură rezultatul bătăliei de la Naseby a fost în realitate o concluzie inevitabilă a înfiinţării armatei noului model, chiar dacă, pe timpul acela, oamenii nu şi-au dat seama de acest lucru, şi să împărţim lauda şi dojana privind această mare victorie a armatei parlamentare. După o primă apreciere, şansele oscilante ale încăierării arată că regele ar fi putut să înfrîngă armata parlamentară în această bătălie dacă Langdale ar fi împrăştiat oştirea lui Cromwell, şi nu invers. Deşi forţele parlamentare ar fi avut prilejul ca, odată bătălia terminată, să se ralieze şi să se regrupeze, efectul politic al unei înfrîngeri asupra opiniei publice din Londra ar fi fost extrem de nefavorabil pentru viitorul armatei noului model. în al doilea rînd, trebuie acordată o deosebită preţuire lui Fairfax pentru conducerea încununată de succes a campaniei de dinaintea bătăliei de la Naseby, datorită căreia regelui i-a fost practic imposibil să evite o luptă în toată regula într-o vreme cînd armata lui era serios micşorată prin lipsa lui Goring. însă în cadrul mai limitat al bătăliei înseşi, gloria de la Naseby, de astă dată nediminuată de pretenţiile scoţienilor, revine în întregime lui Cromwell pentru capacitatea lui de a ataca, de a se regrupa şi de a ataca din nou. Această măiestrie a fost bine formulată de Clarendon care, în observaţiile sale critice asupra diferenţei dintre Cromwell şi Ruperi, spunea că, „deşi călăraşii regelui dominau în atac şi puneau pe fugă pe cei atacaţi, ei nu se adunau din nou în ordine şi nici nu puteau să dea un al doilea atac în aceeaşi zi“, în timp ce călăraşii lui Cromwell erau astfel instruiţi încît, fie că se socoteau învingători, fie că se socoteau bătuţi, să se adune din nou „şi să se aşeze în formaţie, pînă cînd primeau noi ordine" [14].

Nu-i nici o mirare că, referindu-se, cîteva săptămîni mai tîrziu, la bătălie, Cromwell scria : „Ai auzit de Naseby. A fost o biruinţă norocoasă...". Norocoase, într-ade- văr, fuseseră forţele armate ale Parlamentului care nimiciseră infanteria regalistă compusă din 5 000 de oameni, toţi ucişi sau luaţi prizonieri. în afara

strălucitoarelor inele de diamant şi a altor nestemate regeşti care le-au revenit din bagajele lui Carol, au mai pus mîna şi pe convoiul de artilerie regalist, o achiziţie valoroasă datorită prafului de puşcă şi muniţiilor pe care le conţinea. Sir Henry Slingsby ne dezvăluie în jurnalul său că regele a suportat cu multă fermitate adînca lui mîhnire provocată de dezastru. Dar, aşa cum se întîmplase cu mulţi din nenorocoasa casă a Stuarţilor, farmecul personal al lui Carol contrasta regretabil pentru* cei ce-1 cunoşteau cu reputaţia lui publică de om viclean, pe care şi-o dobîndise datorită deprinderilor sale regale de a negocia şi contra- negocia pe* mai multe fronturi deodată. Cea mai preţuită pradă din toate cele aflate în bagajele regale au fost documentele personale ale lui Carol, care, spre ghinionul reputaţiei lui, dezvăluiau, în primul rînd, cît de departe avea de gînd să meargă Carol, el intenţionînd, după cîte se părea, să aducă în Anglia o armată de catolici irlandezi, iar pe de altă parte să facă concesii catolicilor din Irlanda. Se punea chiar problema sosirii unor trupe străine, trimise de ducele de Lorena. Pe liderii Parlamentului nu-i interesa dacă regele avea intr-adevăr de gînd să-şi aducă la îndeplinire făgăduielile făcute irlandezilor sau dacă doar negocia cu ei, aşa cum negocia şi cu Parlamentul. Ceea ce avea importanţă era impresia de duplicitate şi de rea-credinţă care emana din documente.

Nefericit formulata corespondenţă a regelui Carol a fost citită cu glas tare în Camera Comunelor şi apoi într-o primărie din Londra, iar pînă la urmă tipărită, pentru ca, citind-o, să-1 scîrbească toată lumea. în schimb, în mintea oamenilor, ursita mai norocoasă a lui Oliver Cromwell urma să se ridice pe o nouă culme a faimei. într-adevăr, în disputele interne ale partidelor din Parlament, despre care se spune că erau duse de curînd la Londra [15] ,,într-o atmosferă înfierbîntată“, întreaga victorie de la Naseby era considerată ca un triumf al independenţilor. Reputaţia militară a lui Cromwell era suficient de consolidată pentru ca să nu se mai pună problema încetării funcţiei sale în următoarele 12 luni, înainte de terminarea războiului, într-adevăr, imediat

după bătălie, Camera Comunelor votase un proiect de lege pentru reţinerea lui în armată „pînă cînd vor hotărî ambele Camere", proiect pe care prost dispusa Cameră a Lorzilor a reuşit să-1 transforme într-o simplă împuternicire pe trei luni, cu solda de ge- neral-locotenent, începînd de la data expirării celor 40 de zile pe care Cromwell le mai avea de prestat. La 12 august însă, Parlamentul a votat prelungirea funcţiei lui cu încă patru luni, pentru ca, la 23 ianuarie anul următor, împuternicirea să fie extinsă pe încă şase luni. Cu toată neîncrederea Camerei Lorzilor, prevederile Ordonanţei de autorenunţare nu mai reprezentau o ameninţare serioasă a gradului de general al lui Cromwell după bătălia de la Naseby.

Cu toate acestea, bunăstarea generală a oamenilor săi era o problemă diferită. Supărarea, însoţită de murmure de nemulţumire, a prezbiterienilor faţă de independenţi a fost o caracteristică neplăcută a lunilor care au urmat după Naseby. Dealtfel, însuşi Cromwell anticipase această posibilitate în raportul asupra bătăliei prezentat preşedintelui Camerei, terminat cu următorul pasaj, în care se poate discerne o notă de îngrijorare reală ca nu cumva acest prilej de dovedire a bunăvoinţei să fie pierdut : „Oameni cinstiţi v-au servit cu credinţă în această luptă. Domnule, sînt demni de încredere. Vă implor în numele lui Dumnezeu să nu-i descurajaţi. Aş vrea ca bătălia aceasta să nască recunoştinţă şi smerenie în toţi cei ce sînt interesaţi în ea. Acel ce-şi primejduieşte viaţa pentru libertatea ţării noastre se bizuie pe Dumnezeu pentru libertatea conştiinţei lui şi pe dumneavoastră pentru libertatea de dragul căreia luptă“ [16]. însă chemarea lui n-a fost luată în seamă. Camera Comunelor s-a abţinut să tipărească în textul oficial al scrisorii lui Cromwell aceste aluzii la părerile independenţilor.

Fireşte că nu fiecare independent din armată era un om de stat calm, înţelept şi tolerant. Făcînd o vizită, care a rămas faimoasă, oştenilor lui Cromwell, la cîteva zile după Naseby, Richard Baxter a fost pur şi simplu îngrozit de ce a găsit. Se auzeau acolo, în primul rînd, cîntece nesăbuite şi încîlcite privind înrudirea dintre om şi Hristos, redate, toate, în cel mai scandalos limbaj de către aceşti „sectari exaltaţi" şi care, după părerea lui Baxter, nu deveneau mai plăcute prin umorul grosolan

al observaţiilor lor. Oştenii, ca şi generalul lor, ştiau să guste o glumă sau două, chiar dacă erau în legătură cu asemenea chestiuni serioase, şi nu se sinchiseau să-şi bată joc de prezbiterienii sau de teologi, pocindu-le numele. Pe de altă parte însă, vederile lor politice privind relaţia dintre biserică şi stat erau aproape şi mai înspăimîntătoare. Se spuneau fel de fel de vorbe deşuchiate în privinţa regelui, care era numit vrăjmaş şi tiran şi ca atare se vorbea chiar de moartea lui. Nu se sugera, fireşte, că aceşti indivizi smintiţi, sau criminali, de la marginea societăţii ar fi reprezentat părerile lui Cromwell sau ale comandantului militar, însă, aşa cum spunea Baxter, oamenii aceştia „îşi arogau pur şi simplu dreptul de a nu se alătura nici unui partid şi de a lupta pentru libertatea tuturora..." [17]. Era just că această libertate părea să ascundă sub o pătură de indulgenţă binevoitoare tot felul de pericole, astfel că Baxter ajunse la concluzia că era de datoria lui să servească drept capelan al armatei în regimentul lui Whalley, pentru ca să călăuzească oamenii pe căi mai bune.

Insă în planurile lui Cromwell nu intra şi faptul ca Baxter sau vreun alt capelan să introducă în sînul armatei noului model gangrena conformismului. In general, capelanii armatei noului model nu erau ataşaţi unui anumit regiment, astfel că puteau predica, cînd şi unde doreau, grupurilor de ostaşi şi aveau dreptul să participe la consiliile de război. în acelaşi timp, nu li se permitea oştenilor să ţină predici, lucru care era un drept exclusiv al pastorilor. Aranjamentul era destul de liber, fiindcă aşa era destinat să fie, deşi avea o tendinţă evident independentă. Ostaşii, cinstiţi! oameni de la Naseby, luptaseră bine. Atîta vreme cît erau ostaşi cumsecade şi cît treburile armatei prosperau, puteau fi lăsaţi să se bucure de libertatea de conştiinţă pentru care, la urma urmei, mînuiseră cu atîta vitejie armele. Cît despre prezbiterieni, colonelul Purefoy l-a prevenit personal pe Baxter în legătură cu intenţiile acestuia de a propaga un sistem religios strict în armată : „Dacă Noii†††††††††††††††††††††††††††† Cromwell l-ar auzi pe vreun ostaş spunînd aşa ceva, i-ar crăpa ţeasta".

Deocamdată, în cele 12 luni dinaintea terminării primului război civil, armata mai avea încă multe de făcut,

---

†††††††††††††††††††††††††††† Diminutiv de la Oliver. Cromwell era poreclit şi Old Noii (bătrînul Noii). — M.L.

deşi munca aceasta urma să fie lipsită de remarcabilele momente dramatice ale măreţelor focuri de artificii, cum fuseseră cele de la Naseby şi Marston Moor. în unele privinţe, nou apărutul şablon asediu-asalt-victorie şi trecerea la următorul asediu pe măsură ce fortăreţele regaliste dispăreau ca nişte luminări stinse cu degetul una după alta era mai caracteristic vremurilor de început ale secolului al XVII-lea decît confruntarea directă a două armate. Cromwell a fost cel care a avut de la început îndeajunsă îndrăzneală spre a dori să ucidă vrăjmaşul în luptă, în loc să-1 suprime printr-un şir de asedii, care tindeau să devină neconvingătoare. înclinaţia regelui fusese întotdeauna spre războiul de asediu. De data aceasta însă, Cromwell s-a dovedit şi el a fi un reprezentant prudent şi conştiincios al artei asediilor, precum şi, întîmplător, un oştean omenos. într-adevăr, în numeroase mici episoade petrecute în decursul acestor operaţii prelungite, îl vedem pe omul Cromwell dînd dovezi de bunătate, iar pe generalul Cromwell manifestînd generozitate.

A avut, de exemplu, bunăvoinţa să-i dea un bilet de liberă trecere unui oarecare domn Chichley, care dorea să-şi vadă soţia bolnavă, şi din această cauză a trebuit să-şi ceară, cu evidentă repulsie, scuze în faţa Parlamentului. „L-am socotit un act de umanitate... Pot să afirm că v-am fost de folos prin anumite gesturi de curtenie, fiindcă altfel nu mi-aş fi permis să procedez în acest fel. Sper că nu voi mai face acest lucru decît cu gîndul de a vă servi". S-ar mai putea cita, de asemenea, cazul şi mai controversat al lui John Lilburne, căruia i se aprobase prin vot de către Camera Comunelor o sumă de bani pentru suferinţele îndurate din partea Camerei înstelate şi i se datorau sume restante pentru serviciile lui ca oştean, fără ca vreuna din socoteli să fi fost achitată. Cromwell i-a dat o scrisoare de recomandaţie către Cameră, prin care atrăgea Parlamentului atenţia că cei ce stau acasă trebuie să aibă grijă ca cererile celor care îi apără pe cîmpul de bătaie să nu fie ignorate : „într-adevăr, te mîhneşte să vezi oameni care se distrug din cauza ataşamentului şi loialităţii lor faţă de colectivitate, în timp ce foarte puţini se interesează de ei“ [18]. Se conturează astfel imaginea unui om care ştie să se domine pe el însuşi aşa cum îşi domină oamenii şi care este convins că n-are nevoie nici de brutalitate, nici de

severitate pentru a-şi urmări cu succes ţelurile.

După bătălia de la Naseby regele a dispărut în vest, spre frontiera cu Ţara Galilor, sperînd că din lăuntrul acestei regiuni i se vor alătura mai multe trupe. în timpul acesta, scoţienii de sub comanda lui Leven înaintară spre sud, astfel că regele se refugie la Raglan Castle, redutabila fortăreaţă a aprigului şi romano-catolicului regalist care era marchizul de Worcester. S-a hotărît totuşi ca armata lui Fairfax să fie aruncată în luptă împotriva prelungitei ameninţări a lui Goring, care se mai afla în sud- vest în fruntea unei armate importante, capabilă să ameninţe oraşul Taunton. Campania lui Goring, dusă cu scopul de a-şi păstra liberă armata pentru a-i ţine la distanţă pe parlamentari faţă de diferitele fortăreţe, cum era aceea de la Bridgwater, nu fusese zadarnică. însă, pînă la sfîrşit, Fairfax şi Cromwell reuşiră să-1 provoace la luptă, în ziua de 10 iulie, la Long Sutton din apropiere de Langport. La rîndul lor, aceştia se expuneau unui risc calculat. în- tr-adevăr, Goring nu numai că nu era dispus să lupte fiindcă spera să „poată pleca după voie“, dar se şi adăposti într-o poziţie puternică, astfel că asaltul implica o şarjă de cavalerie curajoasă împotriva oamenilor generalului regalist, rînduiţi într-o trecătoare îngustă.

S-a afirmat cîteodată că armata noului model îşi datora toate succesele unei tactici şi instruiri superioare, precum şi faptului că nu angaja decît rar lupta dacă împrejurările nu erau suficient de favorabile pentru a-i asigura biruinţa. Lupta dată la Langport a dovedit că această armată mai avea şi o altă mare calitate, şi anume aceea a vitejiei nebuneşti şi a avîntului războinic pe care era capabilă să le manifeste în atacuri. La ordinul lui Cromwell, maiorul Bethel şarjă în fruntea celor 120 de oşteni ai săi „cu cea mai mare vitejie ce se poate închipui", după vorbele generalului său, „nimicindu-i cu înverşunare", şi nu se lăsă oprit nici atunci cînd vrăjmaşul contraatacă cu alţi 400 de călăreţi proaspeţi. Apoi, maiorul Desborough a venit să-1 sprijine pe Bethel, iar acesta, întorcîndu-se din locul unde îl antrenase şarja, a fost în stare să vină în ajutorul lui Desborough, fărîmiţînd complet inamicul, în timp ce pedestraşii, „care înaintau cu bravură", li s-au alăturat

cu repeziciune. Rezultatul a fost un masacru : 2 000 de oameni uciși, infanteria regalistă cu desăvîrșire zdrobită şi o mulţime de oşteni şi cai capturaţi. Curînd după aceea, în mîinile Parlamentului a căzut şi puternica fortăreaţă de la Bridgwater, sporind cîşti- gurile de pînă acum cu o recoltă bogată de muniţii şi artilerie. „în felul acesta, la îndurarea de la Naseby s-a adăugat şi aceea de la Long Sutton", scria Cromwell.

La Londra, aşa cum nota Whitelocke, duminica a fost consacrată slujbelor de mulţumire pentru această izbîndă, iar după-amiază a avut loc o sărbătoare de un fel oarecum diferit atunci cînd în mahalaua Cheapside au fost arse crucifixele, icoanele şi cărţile papistaşe acolo unde cîndva fusese înălţată o cruce. între timp, datoria detaşa- meritelor de vest fusese să pună capăt activităţii unor reprezentanţi rurali ai artei de a jefui cunoscuţi sub numele de „bătăuşi", care, pe de o parte, profitau de prăbuşirea generală a legii şi ordinii la ţară, iar pe de alta protestau împotriva celor care le şterpeleau avutul ##########. Cromwell a arătat o anumită înţelegere faţă de caracterul în fond primitiv şi nemilitar al acestor oameni, „nişte biete fiinţe proaste", dîndu-şi toată osteneala să evite o luptă inutilă împotriva lor. De-aiba după ce au fost trimise în zadar trei mesaje de pace unei bande compuse din 2 000 de asemenea spirite dezordonate, pitite în meterezele de pămînt de la Hambledon Hill, din apropiere de Shaftesbury, Cromwell a dat, mai mult în silă, ordinul de atac. Atunci cînd, după aceea, a avut de-a face cu ei, Cromwell a pus accentul mai mult pe buna lor purtare în viitor, decît pe păcatele trecute, arătîndu-le că aveau dreptul să se apere faţă de cei ce căutau să-i prade, dar numai atît[19].

Pe fundalul acestor succese preliminare din vest ale Parlamentului, precum şi pe cel al izbînzilor din Scoţia ale lui Montrose, unde acesta a cucerit, la 15 august, pentru rege, oraşul Glasgow, a fost luată hotărîrea de a se încerca asediul Bristolului, unde prinţul Rupert sta la pîndă cu cel puţin 2 000 de ostaşi. între zidurile oraşului

---

##########Una din originalele lor devize era următoarea :

Dacă-mi iei o oaie
Te frîng în bătaie.

bîntuia ciuma, însă toată lumea era convinsă că Dumnezeu îşi va proteja oamenii şi, într-adevăr, nici un ostaş parlamentar n-a pierit din cauza bolii în decursul asediului. în afară de aceasta, Fairfax şi Cromwell erau plini de încredere în puterea lor de a umili Bristolul, mai ales că Leven asediase de curînd oraşul Hereford fără succes. Le-a trebuit un oarecare timp celor doi comandanţi ca să-şi scrie o scrisoare frăţească de simpatie, cu atît mai sinceră cu cît cei doi recunoşteau că suferinţele lui Leven fuseseră provocate de faptul că venise în ajutorul lor. De aceea, îşi promiteau solemn să se ajute reciproc atunci cînd se va dovedi necesar

La 25 august, Fairfax şi Cromwell au semnat împreună o promisiune de garantare a securităţii cetăţenilor oraşului Bristol în ceea ce priveşte persoana şi averea lor, dacă acesta se va preda. însă asaltul real al oraşului n-a început decît la 10 septembrie, la ora 2 noaptea, şi a fost[1] urmărit de cei doi generali urcaţi pe partea de sus a fortului Prior's Hill. Această poziţie s-a dovedit a fi mai fecundă din punctul de vedere al valorii informaţiilor decît în privinţa siguranţei, fiindcă în decursul bătăliei un glonţ a trecut pe lîngă ei la „o distanţă de două palme". într-o parte a oraşului, regimentele atacatoare, printre care şi acela al lui Cromwell, au fost la început respinse, însă, după numai două ore de bombardament, cealaltă parte, dinspre Gloucestershire, a cedat. Tocmai în clipele cînd comandanţii parlamentari priveau cu mare îngrijorare flăcările care ţîşneau din oraşul incendiat, după cîte se pare, de Rupert, „temîndu-se să nu vadă această urbe vestită prefăcută în cenuşă în faţa lor", a venit un trîmbiţaş anunţînd că prinţul dorea să încheie un tratat de capitulare [21]. Condiţiile acordate au fost onorabile şi, deşi Rupert a fost acuzat amarnic după aceea de propria lui tabără că abandonase în mod inutil cauza regalistă, faptul că a fost în stare să iasă din oraş cu oamenii lui mai mult sau mai puţin teferi şi apoi să ajungă la capitala de la Oxford a regelui dovedeşte că purtarea lui a fost foarte înţeleaptă.

în orice caz, întreaga întîmplare l-a convins pe Cromwell, mai mult ca oricînd, că Dumnezeu pusese în mîna Parlamentului o sabie „spre spaima răufăcătorilor" şi că el ar fi fost un „adevărat ateu" dacă n-ar fi recunoscut mijlocirea directă a Domnului în toate aceste

chestiuni acum, cînd toate marile oraşe se predau după cea mai scurtă durată de luptă posibilă. Avea, de asemenea, de făcut unele scurte observaţii în legătură cu starea sufletească a ostaşilor săi : „Prezbiterieni sau independenţi, toţi au avut acelaşi spirit al credinţei şi rugăciunii, au păstrat aceeaşi purtare şi aceleaşi răspunsuri. Se înţeleg între ei şi nu cunosc nume care să-i deosebească. Ce păcat dacă în altă parte ar fi altfel !“.[22] Totuşi, atunci cînd raportul a fost tipărit pentru a fi adus la cunoştinţa publicului, Camera Comunelor a avut grijă din nou, ca după Naseby, să omită aceste aluzii controversate la lipsa unităţii religioase în rîndurile armatei. în ceea ce-1 privea pe prinţul Rupert, firea lui haină, cu totul deosebită de bunul renume de care se bucurau în timpul acela Fairfax şi, fireşte, Cromwell, poate fi apreciată după faptul că, la ieşirea din oraş, oamenii din Bristol urlau : „Nu-1 cruţaţi, nu-1 cruţaţi !“.

Au urmat apoi încă trei asedii. Oraşul Devizes a fost cucerit fără pierderi, datorită prudentei capitulări a guvernatorului, la 22 septembrie. Mai pe urmă, între zidurile oraşului au fost găsiţi o mulţime de străini avînd paşapoarte pentru ţări îndepărtate şi exotice ca Egiptul, Me- sopotamia şi Etiopia. Winchester s-a predat la 28 septembrie, unde cea de-a doua zi a bombardamentului căzuse într-o duminecă. Totuşi, Hugh Peter a relatat că datina religioasă şi războiul agresiv puteau fi îmbinate cu îndemî- nare : „Ne-am petrecut ziua Domnului ascultînd predica şi rugîndu-ne, în timp ce tunarii noştri trăgeau../[1]. [23] După aceea, conform clauzelor capitulării, printre oştenii parlamentari a fost menţinută o disciplină strictă. Cromwell a pus chiar ca unul din oamenii lui să fie executat în public pentru jaf, ca să servească drept exemplu pentru ceilalţi. Mai rămăsese acum între comitatele din vest şi Londra doar o singură garnizoană regalistă şi anume cea a legendarei citadele de la Basing House, fortificată de John Paulet, al cincilea marchiz de Winchester, un catolic cucernic şi profund devotat cauzei regale.

Circulau multe zvonuri în legătură cu Basing House, unele concentrate asupra comorilor despre care se spunea că se află în adîncurile ei, iar altele privind grămada, la fel de mare, de preoţi catolici, despre care se credea că-i adăposteşte. Era un lucru sigur că, de la

începutul războiului, Basing House acţionase ca un magnet asupra catolicilor asediaţi, precum şi asupra altor regalişti din tot cuprinsul ţinuturilor din sud-vest. Acum locuitorii lui erau în cea mai mare parte catolici. Deşi cercetările recente au scos în evidenţă că, în pofida afirmaţiilor propagandei puritane, procentajul catolicilor care luptau pentru cauza regalistă era surprinzător de mic, datorită probabil faptului că regele Carol nu tratase deosebit de bine această comunitate în ansamblul ei în anii dinaintea războiului, regula prezenta excepţii oriunde puternicul potentat local era un catolic.[24] în aceste cazuri, atitudinea generală de neutralitate a catolicilor ceda locul unei comportări mai belicoase. în jurul fortăreţei Raglan din Monmouthshire, în Somerset, Lancashire, şi mai ales, în 1645, la Basing House, religia catolică făcea impresia că este înarmată cu o spadă.

Fortăreaţa însăşi, situată în imediata apropiere a tîrgu- şorului Basingstoke, era înălţată cu iscusinţă astfel ca să apere şoseaua principală care ducea de la Londra spre vest. Fusese clădită în 1530 de primul marchiz de Winchester, despre care se spunea că era cel mai bogat om din Anglia. Un secol mai tîrziu, acest furnicar activ de fortificaţii, aflat în mîinile descendenţelor, era descris într-o broşură drept „singurul loc de întîlnire al cavalerilor şi papistaşi- lor din împrejurimi". Lordul Winchester săvîrşise în ultimii doi ani minuni de vitejie ca să-1 apere şi fusese rănit făcînd acest lucru. Era un om de gust şi rafinat, astfel că între zidurile palatului se refugiaseră nu numai temuţii preoţi catolici, dar şi gravorul Wenceslaus Hoilar şi marele Inigo Jones §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§. Era ceva sublim în devotamentul proprietarului lui Basing House faţă de cauza regelui, omul care zgîriase cu un diamant pe fiecare ochi de fereastră cuvintele *Aimez Loyaute* **********. Avea, de asemenea, ceva regesc şi în situaţia lui „vrednică de o curte imperială", cum a numit-o mai tîrziu, cu admiraţie silită, în faţa Camerei Comunelor, capelanul lui Cromwell, atît de bogat era palatul Winchester în giuvaeruri, argintărie şi opere de artă. [23]

---

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Inigo Jones (1573—1651) — vestit arhitect englez. — M.L.

********** Iubiţi lealitatea (în franc. în text). — M.L.

Din nefericire pentru acest gentleman leal, vremurile bune se sfîrşiseră. Cromwell a ordonat ca artileria lui să bată cu putere într-o parte a fortăreţei, în timp ce pe cealaltă parte colonelul John Dalbier, fost comandant al unuia din regimentele de cavalerie ale lui Essex, începea o canonadă corespunzătoare. Cromwell adusese cu el cinci „tunuri mari", din care două bombarde †††††††††††††††††††††††††††† (probabil pentru ghiulelele de 24 de livre), o bombardă pentru ghiulele de 48 sau 50 de livre, precum şi mai multe culevrine ######################## pentru ghiulele de 16 livre. Aceste tunuri, tipice pentru artileria de asediu a armatei noului model, îşi dovediseră calităţile la asediile anterioare. La Sherborne, tunurile lui Fairfax găuriseră zidurile după două zile, iar mai de curînd, la Winchester, potrivit lui Hugh Peter, făcuseră într-o singură zi o spărtură prin care puteau intra 30 de oameni aşezaţi cot la cot. Acum, la Basing House, au avut tot atît succes prin anunţarea nemiloasei profeţii asupra celor ce urmau să vină. S-a ordonat ca atacul să aibă loc în zorii zilei de luni 14 octombrie. Cromwell şi-a petrecut noaptea dinaintea atacului în rugăciune şi meditînd îndelung asupra unui text din psalmul 115 referitor la idoli şi deosebit de potrivit pentru cineva care se aştepta să ia parte a doua zi la multe sfărîmări de asemenea zeităţi : „Acei care le fac se aseamănă între ei şi la fel sînt cei ce se încred în ele".[20]

Pînă la urmă, atacul a fost scurt şi sîngeros, deoarece catolicii nu consimţeau în ruptul capului să cedeze, iar John, marchizul de Winchester, a refuzat pînă la sfîrşit să ceară cruţare. S-a afirmat că marchizul fusese prins pe cînd îşi spunea rugăciunile într-un cuptor de pîine, în vreme ce Inigo Jones a fost scos afară gol-goluţ, învelit într-o pătură. Un sfert din garnizoană a fost ucisă, inclusiv mai mulţi nobili, şase preoţi catolici şi o femeie. Un ofiţer mort, care zăcea pe pămînt, a fost măsurat, dove- dindu-se că avea o înălţime în jur de 9 picioare, după cum a spus Hugh Peter în Parlament, ceea ce reprezenta, poate, un omagiu adus fără voie

---

†††††††††††††††††††††††††††† Unul din primele tipuri de tunuri care aruncau ghiulele de piatră sau metalice. — M.L.

†††††††††††††††††††††††††††♦»*» Bombarde cu ţeavă lungă şi îngustă. — M.L.

vitejiei neobişnuite a apărătorilor. Prada a fost nemaipomenită, iar de data aceasta Cromwell n-a mai pus nici o piedică în calea oamenilor săi ca să se bucure de ea. Pivniţa a fost de asemenea jefuită, ceea ce le-a făcut, de altminteri, mare plăcere ostaşilor. Palatul a luat foc de pe urma unui incendiu care ar fi izbucnit întîmplător în pivniţă. S-a lăsat pe seama viteazului marchiz, care mai sfida încă, să strige, în timp ce privea cum arde magnifica lui fortăreaţă, că „dacă regele n-ar avea nici o altă bucată de pămînt în Anglia decît Basing House, s-ar încumeta, aşa cum se încumeta şi el, şi ar continua să lupte pînă în pînzele albe“. In felul acesta, Basing House a ajuns să fie cunoscut ca „palatul lealităţii", iar Winchester, care a fost dus pentru a fi închis în Turnul Londrei, împreună cu cei doi fii ai săi mai mici, în legătură cu care s-a ordonat să fie crescuţi în religia protestantă, a rămas cunoscut sub numele de „marele monarhist[11]. Cromwell, în schimb, a avut puţine emoţii în legătură cu cucerirea acestui palat. Dirijase operaţiile de la oarecare depărtare, deoarece în calitate de ofiţer comandant nu era sarcina lui să conducă asediul (deşi Denzil Holles l-a acuzat mai tîrziu, în felul lui caracteristic, de laşitate, fiindcă s-ar fi ascuns, de frică, „la o mare distanţă, în dosul unui gard viu şi în afara bătăii tunurilor"). Recomandările lui ca Basing House să fie dărîmat şi „şters de pe faţa pămîntului" se bazau pe consideraţii strategice. Palatul era înconjurat pe timpul acela de o regiune pustiită, astfel încît garnizoana din Newbury putea fi mai avantajată în materie de provizii. în orice caz, domnii din
Hampshire şi Sussex vor coopera mai bucuroşi cu o garnizoană aflată pe graniţa lor decît cu una din „inima lor“.[27]

în timp ce Fairfax şi Cromwell îşi conduceau procesiunea monotonă, dar eficace, a asediilor, la Westminster tunurile politice continuau să-şi tragă canonadele cu ceva mai mult zgomot şi furie, însă cu rezultate mai puţin palpabile. Spre toamnă, scoţienii, a căror nemulţumire de după lupta de la Naseby continua să se manifeste, luaseră hotărîrea fermă de a încheia

pace cu regele pe baza propriilor lor condiţii. în cea de-a doua săptămînă a lunii octombrie, împuterniciţii scoţieni au întocmit o listă a propunerilor lor, care urmau să fie examinate de Carol şi care se rezumau la a cere acestuia să-şi dea acordul la un pact religios prezentat de Parlamentele şi de Adunările naţionale ale celor două regate, adică, în fond, la un pact după sistemul prezbiterian. Această propunere nu era deloc pe placul independenţilor, care se vedeau astfel cuprinşi în aceeaşi plasă deasă a unui ritual religios străin, pe care îl dezaprobaseră cu atîta vigoare mai înainte. într-adevăr, pactul nu corespundea cîtuşi de puţin cu Ordonanţa de compromis, mai tolerantă, inspirată de Cromwell cu un an înainte. La începutul lunii noiembrie, Camera Lorzilor a hotărît reînnoirea acelui gest de îngăduinţă faţă de „conştiinţele mai şubrede".

în felul acesta, pe la mijlocul lunii noiembrie, independenţii se declaraseră, ca să spunem aşa, pentru libertatea totală a conştiinţei, în timp ce prezbiterienii trecuseră de partea opusă. Totuşi, controversa nu urma să fie rezolvată decît după sfîrşitul războiului, fiindcă ajutorul militar continuu al scoţienilor era esenţial pentru orice plan al independenţilor care implica înfrîngerea regelui înainte de începerea tratativelor cu el. între timp, în decursul cochetării lor cu scoţienii, Carol continuase să trateze cu irlandezii catolici. Cu toate bănuielile tainice ale nunţiului papal privind bunacredinţă a lui Carol, s-a semnat în toamnă un tratat cu irlandezii, provocînd bănuieli la fel de sumbre în sufletele protestanţilor englezi. Totuşi, în pofida acestor complicaţii neplăcute, la Westminster a fost rostuită un fel de convenţie generală între cele două curente de opinie şi a fost prezentată lui Carol, înainte de sfîrşitul anului, o nouă serie de propuneri. Propunerile erau elaborate în bună măsură în contextul structurii sociale existente a ţării : se prevedeau titluri de duce pentru nobili puritani ca Essex şi Warwick, un titlu de marchiz pentru Manchester, titluri de conte pentru anumiţi aderenţi ca, de exemplu, lordul Fairfax, precum şi un titlu de viconte pentru Holles, iar printre viitorii baroni a fost menţionat nu numai Thomas Fairfax, ci şi Oliver Cromwell. Au fost propuse, de asemenea, recompense băneşti generoase : 2 500 de lire sterline pe an lui Cromwell, 1 000 lui Skippon şi 5 000 comandantului-şef Fairfax.

Aceste propuneri au eşuat însă, aşa că soluţia alternativă de reglementare printr-o biruinţă militară a ieşit învingătoare prin neprezentare §§§§

întors, la începutul lui ianuarie 1646, la îndatoririle lui din regiunea de vest. In aceeaşi lună a aflat că i se aprobase o sumă de 2 500 de lire sterline pe an, nu din partea statului, ci din partea Parlamentului, pentru „serviciile sale neobosite şi credincioase", plus 500 de lire ca să-şi cumpere cai şi echipamente. Deşi s-au ivit anumite greutăţi în legătură cu plata efectivă a recompensei, pentru care se intenţiona folosirea domeniilor din Hampshire ale marchizului de Winchester, pînă la sfîrşit suma a fost întregită din proprietăţile altor catolici sau „delincvenţi", inclusiv cele ale marchizului de Worcester din Ţara Galilor. In felul acesta, Cromwell a fost sprijinit să ajungă atît om cu dare de mînă, cît şi erou parlamentar al războaielor. Acum era pe punctul de a fi confruntat cu tradiţionalele cheltuieli pe care trebuie să le suporte orice tată al unui mare număr de fete tinere sub forma de contracte de căsătorie sau de zestre şi pentru care nu se poate garanta niciodată că se vor ivi la momentul convenabil. Aceea care a luat-o înainte a fost Bettie, fiica preferată a lui Cromwell, în vîrstă de numai 16 ani, fiindcă Bridget, sora ei mai mare cu şase ani, era încă curtată de Henry Ireton. Căsătoria lui Bettie cu John Claypole din Northamptonshire, în vîrstă de 22 de ani, a avut loc la 13 ianuarie, în biserica St Trinity din Ely, în lipsa tatălui ei, astfel încît contractul de căsătorie prin care i se acorda o zestre de 1 250 de lire sterline n-a fost semnat decît peste două luni, probabil din acelaşi motiv.[29]

Ne este agreabil să deducem din tinereţea lui Bettie şi din uşoara grabă a acestei căsătorii, care n-a putut aştepta întoarcerea tatălui, că fata era în dragoste cu tînărul ei mire. Manualele puritane ale epocii, pline de reguli înţelepte privind viaţa conjugală, sînt neobişnuit de moderne prin accentul pe care-1 pun pe necesitatea atracţiei reciproce a tinerei perechi în cazul unei căsătorii convenite, fiindcă, în acest caz, „dragostea va continua probabil, pentru veşnicie, ca între două lucruri bine lipite între ele". Tinerii Claypole au dat într-adevăr, cu timpul, toate semnele că sînt „bine lipiţi" între ei. John Claypole era fiul unui vecin şi vechi prieten al lui Oliver Cromwell, care locuia cu familia lui la Northborough, în apropiere de Peterborough, localitate situată la aproape 30 de mile de Ely, şi care fusese unul din cei ce refuzaseră să plătească impozitul pentru

construcţia de corăbii de război. Tînărul Claypole, socotit de arţăgoasa Lucy Hutchinson drept un „cavaler desfrînat şi lipsit de pietate" [30], avusese, desigur, întotdeauna succes la femei **********, şi dacă nu semăna cu Henry Ireton în ceea ce priveşte temperamentul, aceasta n-avea de ce să-i strice atunci cînd trebuia să facă faţă fermecătoarei şi năbădăioasei Bettie, cu totul deosebită ca interese şi comportare de cumpătata Bridget.

In timp ce Bridget îşi neliniştise tatăl prin mustrările ei de cuget, Bettie îl îngrijora prin frivolitatea ei nemărturisită. La cîteva luni de la căsătorie, Oliver îi comunica lui Bridget că Bettie era „tulburată de gînduri confuze. Caută să-şi satisfacă vanitatea şi poftele trupeşti şi năzuieşte la ceva care s-o mulţumească, lucru care sper că se va întîmpla". Deşi trebuie să-1 credem pe cuvînt pe Oliver că Bettie făcea toate sforţările ca să-şi lecuiască „poftele trupeşti", e neîndoielnic că în perioada Republicii îi mai rămăsese destulă vanitate ca s-o facă să se adapteze cu foarte multă uşurinţă şi voioşie la noua ei poziţie şi mai înaltă de fiică a marelui om. Insă, în orice caz, după părerea tatălui ei, chiar dacă Bettie n-avea întotdeauna o comportare perfect morală, era în schimb iubită de toată lumea. Ochii ei oblici, delicateţea obrazului oval, care reuşea oarecum să cuprindă puternicul nas al Cromwelli- lor şi să rămînă totuşi atrăgător, gura ei mică şi încîntă- toare ca un boboc de trandafir, părul castaniu şi îmbelşugat, precum şi tenul luminos al englezoaicelor se adunau, toate, în iubita „Eliza", descrisă de Marvell ca „răsfăţata naturii şi a tatălui ei".[31]

La 8 ianuarie 1646, Cromwell şi-a strîns, în pofida zăpezii, oamenii la Crediton în comitatul Devon, cu scopul de a începe lupta împotriva lui sir Ralph Hopton, generalul regalist din regiunea de vest. Prima ciocnire a fost mai mult hazlie decît îndîrjită. Intr-adevăr, conducînd un atac asupra cartierului general de la Bovey Tracey al lordului Wentworth, localitate aflată la 14 mile spre sud, i-a găsit pe ofiţerii regalişti jucînd, fericiţi, cărţi. Ca într-o scenă demnă de Moliere, oştenii

---

********** După moartea prematură a lui Bettie s-a recăsătorit, iar spre sfîrşitul vieţii dragostea lui a fost obiect de litigiu între cea de-a doua soţie şi spălătoreasă cu care trăia el.

lui Cromwell s-au repezit să ia banii de miză, pe care regaliştii s-au grăbit, cu multă prezenţă de spirit, să-i arunce pe fereastră pentru ca, în îmbulzeala care a urmat, s-o şteargă cu uşurinţă pe uşa din dos. Cu toate acestea, oamenii lui Cromwell au pus mîna pe 400 de cai, precum şi pe un maior, pesemne mai puţin sprinten decît ceilalţi. Şase zile mai tîrziu a fost luat cu asalt oraşul Tavistock. Adevărul era că moralul regaliştilor scădea rapid chiar şi în regiunea de vest, astfel că Fairfax a putut să-i scrie tatălui său că trei „tunici roşii" †††††††††††††††††††††††††††† erau acum în stare să pună pe fugă o sută de vrăjmaşi. In Devonshire, recruţii se adunau cu grămada şi de bunăvoie în jurul victorioasei flamuri parlamentare de la Totness, unde oamenii s-au bucurat de privilegiul ca însuşi Cromwell să ia cuvîntul în faţa lor. Le-a vorbit în termeni optimişti despre viitor : „Aţi venit să vă eliberaţi, dacă se poate, de stăpînii voştri, pentru ca încheierea păcii să vă aducă din nou belşugul".[32] Chiar dacă perspectivele belşugului erau îndoielnice, pacea se apropia desigur cu paşi grăbiţi. Hopton continua să lupte vitejeşte, dar nici el nu putea face faţă o veşnicie împuţinării continue a proviziilor şi slăbirii şi mai rapide a avîntului ostaşilor. La 2 martie, prinţul de Wales a plecat cu o corabie spre insulele Scilly, iar la 14 martie armata lui Hopton a semnat la Exeter clauzele capitulării.

Singurul loc care mai prezenta o oarecare importanţă ca centru al sfidării era capitala de la Oxford, între ale cărei ziduri regele stătea izolat împreună cu copiii lui mai mici, precum şi cu prinţii Rupert şi Maurice. Fairfax a trimis o avangardă de călăraşi ca să-i ameninţe refugiul. „Fiecare zi — a scris mai tîrziu Clarendon — aducea vestea pierderii vreunei garnizoane". Newark, acea ameninţare periculoasă din primele timpuri ale Asociaţiei de răsărit, a capitulat la începutul lunii mai din ordinul regelui. Fortăreţele rămase şi care mai rezistau încă semănau cu nişte castele de nisip din jurul cărora s-ar fi retras marea. La Westminster, decorul se schimbase de-a binelea. Aici s-a întors Cromwell la 22 aprilie ca să raporteze Camerei Comunelor amănuntele capitulării lui Hopton. A doua zi, i s-au adus de către întreaga Cameră binemeritate

---

†††††††††††††††††††††††††††††† Uniforma infanteriei parlamentare. — M.L.

mulţumiri pentru strădaniile depuse spre binele ei. Totuşi încordările politice care urmau să se facă simţite acum în legătură cu posibilităţile aţît de complicate ale păcii (ce fel de pace ?, în ce condiţii ?, în folosul cui ?) au fost semnalate de următoarea lui acţiune. La 24 aprilie, Henry Ireton i-a transmis lui Cromwell o scrisoare din care reieşea dorinţa regelui de a trata cu armata. Cromwell l-a denunţat numaidecît pe Ireton Camerei, fiindcă îi trimisese scrisoarea personal, şi a citit cu glas tare documentul incriminat. Lucrurile se petreceau ca şi cînd Cromwell ar fi folosit dinadins acest prilej spre a scoate în evidenţă lealitatea armatei, care nu permitea nimănui să se dedea nici la cel mai nevinovat joc dublu în spatele Parlamentului. Faptul că Henry Ireton era binecunoscut ca prieten personal apropiat al lui Cromwell şi că contractul de căsătorie cu fiica lui fusese semnat la aceeaşi dată cu denunţul nu făceau decît să sublinieze şi mai mult intenţia lui.[33] Era evident că Cromwell politicianul începea să-l înlocuiască pe Cromwell oşteanul.

Cu toate acestea, în mintea propriului său partid şi cu atît mai mult în minţile oamenilor care serveau sub comanda lui, Cromwell era mai degrabă un general excelent pe cîmpul de luptă decît un orator şi negociator destoinic la Westminster, aşa cum a fost considerat la sfîrşitul războiului civil. Din punct de vedere pur politic, el nu avea încă o poziţie deosebit de proeminentă, mai ales datorită faptului că, în decursul anilor trecuţi, petrecuţi pe cîmpul de luptă, lipsise o vreme îndelungată din viaţa publică. Totuşi, faima lui militară era uriaşă chiar printre civili.

Propriii lui oşteni nu omiteau, firește, să împărtăşească acest avînt obştesc, astfel că o bună parte din influenţa pe care a avut-o mai tîrziu asupra spiritelor turbulente din armată este imposibil de înţeles fără să se ia în considerare poziţia pe care o cîştigase în preţuirea lor către sfîrşitul acestei faze a războiului. Pe lîngă cunoaşterea desă- vîrşită a tacticii militare, Cromwell era înzestrat cu acea fascinaţie aspră necesară transformării unui general strălucit într-un mare conducător de oameni. în anumite privinţe, Cromwell era pentru oamenii lui o figură care le în-truchipa, la scară mărită, pasiunile şi chiar glumele. Ştim că îi plăcea un „renghi inofensiv[1]' şi că, în drum

spre lupta hotărîtoare de la Dunbar, s-a oprit ca să rîdă la vederea unei năzbîtii a ostaşilor care se distrau ungîndu-şi unul altuia capul cu smîntîna dintr-o putină. Oştenii nu intonau numai psalmi, ci îşi aveau şi cîntecele lor de drum, aşa cum avuseseră dintotdeauna războinicii. Atunci cînd oamenii se aşezau ca să-şi fumeze pipa, cîntînd din fluier, flaut şi ţiteră şi desfătîndu-se cu cîntecele lor din jurul focului de tabără, socotite de puritani drept obscene, aşa cum erau fără îndoială în realitate, Oliver era înclinat să fie îngăduitor. într-o discuţie iscată între un căpitan şi colonelul lui în legătură cu unul din aceste cîntece, care începea cu nevinovatele cuvinte : „Există o fată drăguţă, cu numele de Sis“‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, căpitanul, făcînd pe naivul, s-a apărat spunînd că îl cînta „numai de dragul melodiei[1]*. La un fel de curte marţială care a urmat, Oliver a propus o soluţie înţeleaptă a controversei : colonelul şi căpitanul trebuiau să fie despărţiţi imediat unul de altul. [34]

Faptul că se asocia şi simpatiza cu distracţiile şi plăcerile oamenilor de rînd îşi găsea răsplata în popularitatea şi lealitatea de care se bucura. Desigur că nimic nu putea fi mai îndepărtat de „afectata comportare simplă şi fami- liară“ faţă de oştenii lui, cu care glumea atunci cînd avea chef, decît tradiţionala imagine severă a puritanului morocănos, ţinînd predici înaintea bătăliei şi că îngăduinţa lui nu se extindea vreodată şi asupra delăsării. Circula, de exemplu, o anecdotă revelatoare, povestită mai tîrziu, cum că Cromwell şi Ireton ar fi fost opriţi de propriii lor străjeri, al căror căpitan n-a vrut să-i creadă atunci cînd şi-au spus numele. Ireton s-a mîniat un pic, însă Oliver, bucuros, şi-a lăudat ostaşii care îşi făceau datoria, dăruindu-le 20 de şilingi. Oştenii au mărturisit după aceea că ştiuseră tot timpul cine erau cei doi „oameni mari“, dar că se hotă- rîseră să se arate *mai* severi, fiindcă aveau impresia că Cromwell voia să-i pună, probabil, la încercare. [33] Cromwell îi cunoştea pe oamenii lui, iar oamenii îl cunoşteau pe Cromwell al lor.

In ceea ce priveşte imensa voioşie care-1 cuprindea pe Cromwell atunci cînd se îndrepta călare spre şarjele

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Prescurtare de la Cecilia. — M.L.

lui, ea a fost descrisă de Richard Baxter în nişte termeni care sugerează, în limbaj modern, o urmă de ţicneală. „Era din fire de o asemenea vioiciune, veselie şi agerime — scria el — ca un om care a băut peste măsură**. înflăcărarea aceasta era molipsitoare. Era ameţitor să călăreşti cu ostaşii îmbrăcaţi în pieptare de bivol ai armatei noului model, să ataci în asalt cu suliţa strigînd „Dumnezeu este puterea noastră**, să înfrîngi garnizoană după garnizoană, pentru ca la sfîrşit, sigur că ai în mînă izbînda, să simţi că puterea a fost răsplătită, iar tu să-ţi recompensezi generalul cu admiraţia şi chiar cu dragostea ta. La rîndul lui, scria Carrington, Cromwell „îşi iubea ostaşii ca pe copiii săi, iar cea mai mare grijă a lui era să-i vadă înzestraţi cu tot ce le trebuia".[36] între Cromwell şi oşteni exista o afecţiune reală, a cărei valoare urma să fie pusă la încercare în anul următor.

în timpul acesta, în tabăra regală voia bună era mult prea puţin ca să se potrivească acestor culmi de avînt. „Ce va face regele ? — se întreba retoric Clarendon — acum, cînd soţia îi este în Franţa, fiul cel mai mare în. insulele Scilly, cînd n-are aproape nici un general lîngă el şi, în orice caz, foarte puţini oşteni pe care să-i conducă un general, dacă mai există vreunul". [37] Printre alte treburi, Carol negociase în secret o oarecare vreme cu scoţienii prin mijlocirea ambasadorului francez, pentru ca apoi, ajun- gînd la concluzia că aceasta îi era soarta, să fugă la 28 aprilie din Oxford, ca să caute adăpost în ziua de 5 mai la armata scoţiană aflată la Newark. Totuşi, oraşul Oxford rămăsese neluat, astfel că, la ordinele lui Fairfax, Cromwell a fost trimis în împrejurimile lui cu scopul de a-1 răpune prin asediu. Din această cauză, cununia lui Henry Ireton cu Bridget Cromwell a fost celebrată, în sfîrşit, în ziua de 15 iunie, la Oxford, în casa doamnei Whorwood de la Holton, unde se crede că era cartierul general al lui Cromwell.

Cei doi soţi aveau acum unul 32 de ani, iar celălalt aproape 22 şi erau într-adevăr potriviţi prin firile lor conştiincioase. Bridget era o fată puritană sfioasă şi mai degrabă modestă. în pofida frumosului ei păr de culoare castanie, nasul lung, caracteristic familiei, aşezat pe o faţă prelungă, şi ochii cu pleoape grele, pe care-i moştenise de la tatăl ei, erau caracteristici oarecum prea masculine pentru a fi absorbite cu uşurinţă în drăgălăşe-

nia ei de femeie. Se pare că ceea ce o interesa mai mult pe Bridget era starea propriului ei suflet, ceea ce era destul de convenabil pentru Henry Ireton. însăşi Lucy Hutchin- son recunoştea că Bridget era „pioasă şi smerită" şi că se deosebea de restul familiei prin faptul că era mai puţin trufaşă. După cum îi scrisese în Irlanda lui Cromwell despre Bridget un corespondent, aceasta era, desigur, o femeie care „năzuia spre Hristos". Totuşi, Cromwell era îngrijorat de „draga lui Biddy". La o vîrstă mai înaintată s-a simţit chiar obligat să o mustre cu blîndeţe că trebuie să fie mai optimistă şi să evite „spiritul de dependenţă'[1]. Ii mai spunea să se bizuie mai mult pe dragoste decît pe frică. Se pare însă că la gravul Ireton Bridget găsise simpatie pentru scrupulozitatea ei religioasă, iar datorită faptului că acesta era cu mult mai în vîrstă ca ea, un fel de substitut al dependenţei pe care o resimţea faţă de tatăl său.

Cursul dragostei lor sincere se desfăşura liniştit, deşi nu era cu totul lipsit de griji din partea lui Bridget. Peste cîteva luni, Cromwell îi scria fiicei sale în termeni tandri şi glumeţi, cerîndu-şi iertare că nu adresa scrisoarea capului familiei, adică lui Ireton. Voia, pe de o parte, să evite bătaia de cap, fiindcă „un rînd de-al meu dă naştere la o mulţime de rînduri din partea lui, ceea ce, fără îndoială, îl face să stea de veghe tîrziu". în acelaşi timp, o liniştea pe îngrijorata Bridget în legătură cu anumite scrupule pe care i le comunicase ea în privinţa caracterului comparativ al dragostei conjugale şi al iubirii divine. Cununia a fost celebrată de capelanul Dell, al lui Fairfax, iar perechea a primit drept parte a dotei lui Bridget arenda unei ferme din Ely. Părea probabil că Ireton va intra în curînd în posesia ei. Nu exista alt semn mai sigur că războiul se apropia, într-adevăr, de sfîrşit decît faptul că aceşti doi oşteni de meserie, Ireton şi Cromwell, propuseseră pecetluirea acestei legături şi consimţiseră în cele din urmă la ea.

Oxfordul a oferit capitularea la 20 iunie, iar la 24 iunie garnizoana a părăsit oraşul. Ca şi la Exeter, condiţiile erau generoase, iar cum împuternicirea militară a lui Cromwell, care fusese reînnoită pentru şase luni în ianuarie, expira din nou, venise timpul ca Cromwell şi, o- dată cu el, întreaga Anglie, să se aştepte iarăşi, plini de recunoştinţă, la o viaţă paşnică.

8

Cearta dintre fraţi

Acum, ci v-aţi făcut treaba, duceţl-vft
şl petreceţl, in afară de cazul cînd vreţi să vă luaţl la ceartă.

Lordul Astley atunci cînd a fost prins de ostaşii
armatei parlamentare, in

Cele 12 luni care au urmat verii anului 1646 constituie una din acele perioade despărţitoare de ape ale istoriei Angliei din care au izvorît o mulţime de rîuri. în povestea vieţii lui Cromwell, această perioadă a început prin decăderea în obscuritatea vieţii civile, cu totul diferită de cea a triumfurilor militare din ultimii patru ani. Unul din primii lui paşi faţă de această stare socială schimbată a fost să-şi aducă familia de la Ely la Londra. Părăsind larga stradă Long Acre (unde, în cursul şederii sale, costul vieţii se ridicase, iar impunerea lui pentru săraci se urcase de la 10 la 14 şilingi)[§§§

din belşug, aşa cum notase, cu o generaţie înainte, John Gerard în atlasul său botanic numit *Her- ball.* Renumita predilecţie a englezului pentru grădinărit, observată în acea epocă de filozoful puritan Samuel Hart- lib, făcea ca natura să devină şi mai frumoasă prin artă : în grădinile Londrei creşteau liber trandafirii moşeaţi, roşii-stacojii şi de Damasc, bujori şi chiar agrişe pentru cei mai pătimaşi. Pe cîmpiile Leicesterului se dezvolta din plin viţa de vie, în grădinele de la Inns of Court creşteau ulmi înalţi, iar în împrejurimi, la Holborn, duzi, smochini, castani sălbatici şi vişini.[1]

Oliver era acum, cel puţin în teorie, un om cu oarecare dare de mînă, aflat în posesia unui venit frumos, acordat de Parlamentul recunoscător. în practică însă, plata se făcea cu mari întîrzieri, astfel că în primăvara anului 1648 Cromwell a afirmat că primise numai suma de 1 680 de lire sterline, ceea ce poate explica prezenţa continuă şi anormală a numelui său în registrele de plată ale armatei noului model, în pofida eliberării lui din funcţie, în luna iulie. Cercetări recente au scos la lumină diferite asemenea plăţi aprobate de Fairfax, inclusiv una din 23 noiembrie, făcută lui Cromwell ca general-locotenent al cavaleriei, pentru solda pe 120 de zile, pentru ca, la 2 decembrie, Cromwell să primească chiar un avans neobişnuit de mare de 500 de lire sterline „fiindcă sînt atît de mulţi bani în cont care trebuie scăzuţi din următoarea mea plată în armată". ********** Totuşi, împuternicirea lui expirase legal în luna iulie şi, deşi continua să poarte gradul onorific de general-locotenent, ea nu mai fusese rennoită. Aşa stînd lucrurile, cuprinderea lui în cadrul administrativ al armatei pentru a putea fi plătit dădea, probabil, loc unor comentarii defavorabile privind incapacitatea Parlamentului. în jurul numelui lui Cromwell s-au iscat legende ciudate. Se spune despre el, de pildă, că ar fi clădit Cromwell House†††††††††††††††††††††††††††††† din Highgate,

---

********** Vezi Was *Oliver Cromwell a Member of the Army in 1646—7 or not ?* de prof. G. E. Aylmer, care citează referinţe adecvate din documentele Vistieriei republicii, Comitetului armatei şi decretele de numire în cadrele armatei.

†††††††††††††††††††††††††††††† Casa Cromwell. — M.L.

care face acum parte dintr-un spital, pentru a o dărui lui Bridget la căsătoria ei, deşi, în 1646, Cromwell s-ar fi găsit cu greu în situaţia de a-şi îngădui o asemenea lucrare, pe care dealtfel nici n-a făcut-o. [2] La sfîr- şitul anului 1647, el şi-a mutat iarăşi familia pe King Street în cartierul Westminster, foarte aproape de actualul Parliament Square. Din cauza lărgirii străzii Parliament Street, locul nu se mai vede azi, fiindcă este acoperit de clădirile unor ministere, însă pe atunci se găsea între Charles Street şi Great George Street. Era evident mult mai aproape de Camera Comunelor decît Holborn, iar mutarea trebuie socotită ca o expresie a intensităţii crescînde a vieţii parlamentare a lui Cromwell.

Londra, descrisă necuviincios de Thomas Hobbes drept „o burtă mare, dar lipsită de cerul gurii sau de simţul binelui şi al răului[1]*, s-a dovedit, în orice caz, suficient de receptivă la recentul conflict ca să-şi ia în serios propria autoapărare. în 1647, mai puteau fi văzute fortificaţii, care făceau probabil parte dintr-o linie de apărare continuă şi care cuprindeau, desigur, baterii de artilerie în diferite puncte strategice ca Tothill Fields, locul unde se află acum Buckingham Palace, şi Spring Gardens. Se spune că numele actual al lui Mount Street ar păstra amintirea unei uriaşe cocoaşe de pămînt care făcea parte din acest ansamblu.[3] Din alte puncte de vedere decît cel al existenţei neîntrerupte a unor bastioane, acum inutile într-un oraş care fusese cîndva paşnic şi negustoresc, starea de spirit a Londrei era confuză. Profunda dezorientare a unui mare număr de oameni din Anglia în cursul războiului civil era consecinţa evidentă a caracterului regional al acestui conflict militar în care litigiile mari, indiferent de felul lor, tindeau să fie rezolvate prin bătălii puţin importante dintre adversari locali cunoscuţi. Londra nu era decît un microcosm al neliniştii generale, fiindcă odată cu pacea nu venise şi reîntoarcerea clar conturată la vechile valori sau măcar acel soi de continuitate, uşor de recunoscut, reprezentată de Curtea regală. Poetul Cleveland exprimase această ipohondrie, plîngînd după farmecele pierdute ale vremurilor apuse în *The General Eclipse,* poemul său apărut în 1645 :

Domniţe ce împodobeaţi splendide dimineţi Şi, prin răsfrîngere, le întăreaţi sclipirea, Pe unde mai sînteţi acum, cînd regina-i plecată ?

Puritanismul se aşternea deasupra oraşului ca o negură rece drept urmare a diferitelor ordonanţe parlamentare date^u scopul să-1 răspîndească. Crăciunul a apărut pe lista sărbătorilor interzise ca fandoseală papistaşă, astfel că în ziua de Crăciun a anului 1646 Camera Comunelor a ţinut, conştiincioasă, şedinţă. în primăvara următoare, ucenicii, socotindu-se lipsiţi de o mulţime de zile de odihnă reprezentate de sărbătorile bisericeşti, s-au simţit siliţi să ceară în locul lor „zile nelucrătoare[1]‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ lunare. într-un cu- vînt, Londra era plină de tot felul de nemulţumiţi.

Lipsa Curţii nu făcea decît să oglindească lipsa regelui, aflat acum, după propria lui alegere, prizonier în mîinile scoţienilor. Era aproape ridicol cît de puţine lucruri privind propria sa poziţie fuseseră rezolvate de trecutul război sau de marea rebeliune, aşa cum preferau partizanii lui să-1 numească. Reglementarea politică rămînea să fie luată practic de la început, fiindcă, din diferitele încercări de împăciuire, nu reieşise nici o concluzie de oarecare însemnătate. Drepturile precise ale regelui în raport cu Parlamentul şi ale Parlamentului în raport cu restul naţiunii urmau să fie analizate cu tot atîta patimă ca şi cînd bătăliile de la Marston Moor şi Naseby nu s-ar fi dat niciodată. Prima sforţare de umplere a acestui vid politic s-a produs în luna iulie, cînd aşa-numitele „propuneri de la New- castle“ i-au fost prezentate lui Carol, ţinut de scoţieni în acest oraş de pe graniţa dintre Scoţia şi Anglia. Aceste propuneri, care ar fi tăiat cu totul aripile regelui prin punerea armatei sub conducerea Parlamentului pe timp de 20 de ani şi prin pedepsirea principalilor lui susţinători, serveau şi la sublinierea faptului că, odată întorşi la Westminster, prezbiterienii vor fi cei care vor avea majoritatea în Parlament. Clauzele religioase cuprindeau nu numai depunerea jurămîntului pe Covenant de către rege şi supuşii lui, precum şi desfiinţarea episcopatului, ci şi reforma

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Pe patul de moarte (în lat. în text). — M.L.

religiei după dorinţa Parlamentului, prin consultarea Adunării teologilor de la Westminster.

Era o reglementare care putea fi acceptată cu greu de Carol, chiar dacă ar fi fost *in extremis* *. însă regele, departe de a dispera, nu uita niciciînd să ia în consideraţie posibilităţile de dezbinare dintre duşmanii lui. Atunci cînd a fost luat prizonier în drumul lui spre Oxford, Astley le-a spus profetic ostaşilor parlamentari : „Acum, că v-aţi făcut treaba, duceţi-vă şi petreceţi, în afară de cazul cînd vreţi să vă luaţi la ceartă**. Tocmai această din urmă posibilitate era cea care continua să-1 intereseze pe suveran. Totuşi, Carol n-a găsit potrivit să respingă dintr-odată propunerile, aşa că dădu un răspuns „foarte general", după spusele lui Cromwell, căutînd ca întotdeauna să ascundă, printr-o aparentă atitudine evazivă, neputinţa lui reală de a ajunge la un compromis. Cromwell, care nu luase parte la negocieri, dovedi că pe acea vreme simpatia lui de independent faţă de toleranţa religioasă rămăsese nemicşorată. A intervenit printr-unul din apelurile lui binevoitoare în favoarea cîtorva bieţi locuitori din Hapton, un orăşel aflat la sud de Norwich, în legătură cu „necazurile pe care aflu că ar putea să le sufere din cauza credinţei lor. Şi, oricum ar putea fi interpretat acest lucru — scria el — nu-mi este ruşine să intervin pentru cei ce se află oriunde sub o asemenea constrîngere ; astfel că procedez în această privinţă cum aş vrea să procedeze faţă de mine şi...“ [z]‘.

Insă pentru un om care fusese ovaţionat drept cel mai glorios general al Parlamentului, aceste amabilităţi mărunte nu erau decît nişte bagatele, aşa că, în timp ce prezbiterienii îşi impuneau în Camera Comunelor propriile lor păreri, starea de spirit a lui Oliver se năruia treptat într-o deprimare cu totul opusă voioşiei triumfătoare din campaniile militare. Prin luna august, atunci cînd se reîntorsese după cucerirea fortăreţei Raglan, Cromwell îi scria deznădăjduit lui Fairfax, vechiul său comandant aflat la Bath : „Lucrurile nu merg bine în Scoţia. Deie Domnul •ă meargă în Anglia ! Peste tot domneşte vrajba sau se în- tîmplă altele şi mai rele“.[5] într-adevăr, în vara anului 1646, această întunecată analiză a celor două regate putea fi cu greu dezminţită, deşi, pentru a o întregi, Cromwell ar fi putut să adauge şi al treilea dominion al lui Carol, adică

Irlanda. Poziţia scoţienilor era, poate, cea mai simplă din cele trei : îl mai ţineau prizonier pe rege înăuntrul Angliei, dar ceea ce doreau în fond era să fie plătiţi pentru serviciile lor şi să se întoarcă acasă. în ceea ce-i privea pe englezi, deşi erau cu toţii de acord că plecarea spre nord a acestor aliaţi turbulenţi era extrem de binevenită, totuşi prezbiterienii îi vedeau pe scoţieni sub aspectul unor aliaţi potenţiali, iar independenţii din poziţia opusă a unor adversari posibili. în timpul acesta, vulcanul de multă vreme în clocot al Irlandei dădea semne de revărsare, caz în care urma să acţioneze încă o dată, şi în mod primejdios, asupra situaţiei politice din Anglia.

In decursul desfăşurării războiului civil, nici regele şi nici Parlamentul nu dăduseră semne că ar acorda vreo atenţie deosebită campaniilor respective din Irlanda : regele dorea pace în Irlanda ca să înfrîngă Parlamentul, iar acesta dorea pace ca să-1 doboare pe rege. însă existenţa pe insulă a altor trei armate hoinare izbutise să facă pacea ultimul lucru de care se putea bucura cineva în Irlanda. Prin vara anului 1646, cele cinci armate, care rătăceau, toate, pe teritoriul Irlandei, cuprindeau armata contelui de Ormonde, generalul protestant al regelui Carol, cap al marii familii anglo-normande a Butlerilor şi proprietar al unor domenii întinse în comitatul Kilkenny, om de o energie prodigioasă, al cărui păr bălai îi atrăsese porecla de James cel alb, astfel că, privindu-i mai tîrziu portretul, Cromwell a observat, cu un aer aprobator, că semăna mai degrabă a îngrijitor de cîini de vînătoare decît a oştean.[0] Ormonde, ale cărui calităţi fireşti făcuseră ca funcţia lui de comandă să devină cea mai promiţătoare avere a regelui în Irlanda, reuşise să realizeze o legătură, destul de slabă dealtfel, cu o a doua armată, interesată şi ea, deocamdată, în biruinţa regelui, adică cu armata confederaţilor catolici din Irlanda de sub comanda la fel de pitorescului lider Owen Roe O'Neill. Catolicii irlandezi arborau deviza eroică Irlanda unită pentru Dumnezeu, rege şi ţară", însă erau împestriţaţi din cauza neînţelegerilor lor interne. Cea de a treia armată, catolică şi ea, a nunţiului papal, cardinalul Rinuccini, era înarmată cu aur pa- pistăşesc şi mai puţin predispusă spre prietenie cu Ormonde, fiindcă era mai

interesată în restaurarea catolicismului decît în cea a regelui. A patra şi a cincea armată erau protestante : cea a scoţienilor de sub comanda lui Monro, învinsă de Ormonde în luna iunie în bătălia de la Benburb, precum şi armata parlamentară oficială, comandată de sir Charles Coote.

Ormonde a reuşit, la sfîrşitul anului 1646, să încheie pacea cu confederaţii irlandezi, însă cardinalul, om de o mare subtilitate italienească, dar puţin priceput în treburile irlandeze, a tulburat buna înţelegere, aranjînd ca aplicarea ordinelor viceregelui, trimis acolo de regele Carol, să fie puse sub oprelişte de către cler. [7] Aceasta a fost faza în care Ormonde, temîndu-se ca Irlanda să nu cadă în întregime în mîinile catolicilor irlandezi, care se arătau acum foarte îndărătnici, şi ştiind că regele nu era în stare să-1 ajute, a cerut ajutorul Parlamentului. Cererea lui a fost primită cu simpatie de independenţi, care erau cu totul de acord ca unele regimente ale armatei noului model să fie trimise în Irlanda. La votarea chestiunii daca trimiterea trebuia supusă sau nu spre aprobare unui comitet, Cromwell, manifestîndu-şi interesul lui obişnuit pentru treburile irlandeze, a numărat voturile pentru. Holles şi Staple- ton, acei reprezentanţi înflăcăraţi ai grupului prezbiterian, au votat contra. însă, aşa cum se mai întîmplase destul de des în toamna aceea a supărărilor lor, independenţii au pierdut. Armata noului model n-avea să vadă Irlanda, fiindcă în locul ei urma să fie trimisă o forţă militară cu totul deosebită, înrolată separat, astfel că cea mai bună maşină de război a Angliei trebuia să continue să stea degeaba, în timp ce o treabă care s-ar fi potrivit foarte bine, atît din punct de vedere sufletesc cît şi militar, aptitudinilor ei. era dată altcuiva şi anume unei armate care nici nu exista măcar. Nu-i deci de mirare că Cromwell i-a scris atunci lui Fairfax într-o stare de spirit prevestitoare ds> furtună.

Moartea, în luna septembrie, a contelui de Essex a contribuit într-o oarecare măsură la ridicarea moralului independenţilor, fiindcă îi lipsea pe prezbiterieni de o valoroasă figură de probă, care însemna foarte mult în mintea oamenilor. In pofida somptuoaselor funeralii de la Westminster Abbey şi a înălţătoarei peroraţii a pastorului prezbiterian, spiritele disidente din Londra n-au lăsat ca solemnitatea să decurgă netulburată. în

cursul nopţii, imaginea funerară din ceară a lui Essex, îmbrăcată cu pieptarul de piele şi pantalonii stacojii purtaţi la bătălia de la Edgehill, a fost mutilată şi spintecată, iar sabia sustrasă. [s] în general însă, toamna a fost pentru Oliver o perioadă de mare activitate parlamentară, cu doar cîteva mici succese ale independenţilor ca să-i dovedească rezultatele. Unul din ele a fost reprezentat de chestiunea marelui sigiliu al Parlamentului. Păstrarea sigiliului simboliza de fapt întreaga problemă a supremaţiei regelui sau a celor două Camere. Cromwell şi Vane cereau ca el să fie dat în păstrare ambelor Camere şi de aceea, atunci cînd celor doi preşedinţi li s-a dat pînă la urmă autorizaţia să îndeplinească funcţia de păstrători ai sigiliului, punctul de vedere al celor doi a avut cîştig de cauză.

în luna decembrie, s-a ajuns în sfîrşit la o înţelegere cu scoţienii în privinţa regelui şi a retragerii lor spre casă, iar în ziua de 23 a aceleiaşi luni a fost semnată convenţia oficială. Pe lista celor 13 semnături ale delegaţilor englezi, numele lui Cromwell a apărut al nouălea, între cele ale lui Haselrig şi Stapleton, în timp ce numele lui sir Henry Vane strălucea prin absenţă. Ştirea fusese adusă la cunoştinţă lui Fairfax cu două zile mai înainte de însuşi Cromwell, care a folosit prilejul pentru a-i descrie proasta dispoziţie a tuturor negustorilor şi a oamenilor cu bani din Londra faţă de armată.[9] Scoţienilor trebuia să li se plătească o sumă de 400 000 de lire sterline în schimbul căreia armatele din nord urmau să se retragă. Deşi nu era menţionată nicăieri în text, predarea regelui în mîinile Parlamentului era cuprinsă în acord, iar pentru reînnoita lui întemniţare de către noii lui stăpîni erau puse acum la cale măsurile necesare. După oarecari discuţii, s-a hotărît că locul cel mai potrivit era Holdenby Hali din Northamp- tonshire. La 16 februarie 1647, regele a fost adus în acest edificiu straniu, prevăzut cu ornamente numeroase şi ciudate reprezentate de turnuleţe în formă de hornuri şi clădit de Christopher Hatton, favoritul reginei Elisabeta.

Această hotărîre n-a fost aprobată de toată lumea. La Newcastle, poporul i-a făcut albie de porci pe ostaşii scoţieni care plecau, strigîndu-le că-şi vînduseră regele şi onoarea, astfel încît ofiţerii englezi au trebuit să împiedice cu forţa femeile din oraş să nu-i bată cu

pietre. Totuşi plecarea scoţienilor însemna că din nou cîrma se afla în mîna prezbiterienilor, deşi sfîrşitul anului precedent adusese o uşoară îmbunătăţire a treburilor independenţilor. Pentru prezbiterienii, nu puţini la număr, care îmbinau optimismul cu hotărîrea, se părea că în calea unei reglementări prezbiteriene convenabile în Anglia nu mai rămăsese decît un buştean de înlăturat şi anume desfiinţarea armatei noului model. Soluţia evidentă şi — după cum li se părea lor — aproape favorabilă era să-i convingă pe independenţii lăsaţi la vatră să plece, sub o nouă înfăţişare, în Irlanda. Aici, Ormonde renunţase încă de la începutul noului an la planurile lui lipsite de speranţă de a-1 împăca pe nunţiul papal catolic cu Parlamentul protestant al Angliei. Pînă la urmă, într-o scrisoare din 20 februarie, s-a oferit să cedeze Parlamentului funcţia de vicerege cu care fusese învestit, fără vreo altă condiţie decît aceea a propriei lui siguranţe. Deocamdată, războiul din Irlanda se ducea în întregime şi pe faţă pe răspunderea Parlamentului, iar din fericire instrumentul corespunzător pentru cucerirea insulei părea că se afla acum în mîinile lui.

Oricum, forţei expediţionare din Irlanda nu urma să i se îngăduie luxul acelor convingeri extravagante ale independenţilor, care făcuseră, în decursul războiului, ca doctrina acestora să devină atît de detestabilă în ochii multor prezbiterieni. în primul rînd, toţi ofiţerii trebuiau să accepte Covenantul. însă această vlăguire proiectată a armatei independente suna mai bine pe hîrtie decît în practică. Clicii prezbiteriene din Parlament nu părea să-i treacă prin cap că acum, cînd starea de spirit a oştenilor devenea din ce în ce mai ameninţătoare şi cînd eroii care strigaseră cîndva cu atîta putere „Dumnezeu este puterea noastră" începeau să treacă în timp de pace la strigăte mai puţin pioase, ar fi trebuit să dea o mai mare atenţie trebuinţelor lor de primă importanţă, dintre care principala era solda. Fiindcă incidente periculoase se petreceau cu duiumul, cum fusese, de exemplu, cazul cu câţiva oşteni care ameninţaseră cu cuţitul la Covent Garden, lui Fairfax i s-a dat, la 17 martie, ordinul să aplice cu mai multă stricteţe hotărîrea ca oamenii lui să nu se apropie pe o rază mai mică de 25 de mile de Londra. Dar intenţiile

paşnice ale acestei hotărîri erau anulate în întregime de faptul că, încă de la începutul lunii martie, un mare număr de oşteni fuseseră concentraţi la Saffron Walden în comitatul Essex. Planul era ca lăsarea la vatră a ostaşilor şi reorganizarea pentru expediţia din Irlanda să înceapă în acest loc, deşi îngrămădirea în număr mare a unor oşteni nemulţumiţi oferea fără îndoială un teren propice pentru acţiuni şi mai grave.

Dar unde era, în această criză care se stîmea între armată şi Parlament, singurul om care avusese o poziţie predominantă într-o tabără şi în cealaltă şi a cărui putere de mediere era, desigur, atît de necesară ? După o oarecare activitate parlamentară în luna ianuarie, Oliver Cromwell dispăruse cu totul de pe scena de la Westminster, chinuit de o maladie gravă. Nu-i nici o îndoială că răul era mai cu seamă de natură fizică, fiindcă Cromwell i-a spus după aceea lui Fairfax că suferise de o boală periculoasă, de pe urma căreia era cît pe ce să moară. în timp ce versiunea oficială se referea la o „pungă cu puroi la cap“, adică la un fel de umflătură infectată pe care am numi-o astăzi abces. [10] Dar. aşa cum s-a întîmplat întotdeauna cu sănătatea lui Cromwell din tinereţe şi pînă la poverile de neînlâturat ale bătrîneţelor este aproape neîndoielnic că la prăbuşirea lui au contribuit intr-<> -mumită măsură şi anumite influenţe psihosomatice. Toamna asistase la declinul lent al înaltelor idealuri pentru care Cromwell îşi închipuise, cel puţin în rugăciunile lui, că se dusese războiul, în timp ce primăvara nu făcea decît să confirme lipsa de înţelegere a Parlamentului faţă de caracterul întru totul real al cererilor cinstiţilor oameni care luptaseră pentru el. Fireşte că delicata legătură dintre o boală psihosomatică şi una fizică este, după cum se ştie, extrem de greu de analizat cu oarecare precizie. E totuşi limpede că sănătatea şubredă a lui Cromwell avea la origine o stare nervoasă generală, care explică criza de la Huntington, epuizarea lui totală şi consultaţia cu sir Theodore Mayerne. La fel de sigur este, de asemenea, că a suferit mai tîrziu de un şir de maladii fizice, cum au fost frigurile paludice şi calculii renali. De aceea, istoricul trebuie să urmeze cu grijă linia despărţitoare dintre acele două feluri de beteşuguri. Avem însă dreptul să credem cu certitudine că aceste tulburări, care, pe măsură ce trecea anul, prezen-

tau toate semnele de agravare, erau în stare să acţioneze puternic asupra unui om cu temperamentul nervos al lui Cromwell, zdruncinîndu-1 şi debilitîndu-1, stare în care era cît se poate de predispus la o infecţie.

Ceea ce este şi mai sigur este însă faptul că Cromwell a rămas într-o stare de extremă deprimare încă o bun ă bucată de vreme după ce evoluţia bolii lui se terminase teoretic. Descriindu-şi simptomele, Cromwell i-a scris lui Fairfax : „Mărturisesc din toată inima că, prin încercările la care m-a supus, Dumnezeu şi-a dovedit mila Lui de părinte. Am primit în sinea mea condamnarea la moarte pentru ca să învăţ să mă încred în Acela care învie morţii şi să n-am încredere în trupul meu". Şi mai semnificative pentru viitor erau observaţiile asupra stării lui sufleteşti din decursul acestor chinuri : „Este un lucru binecuvîntat să mori în fiecare zi pentru ceea ce trebuie să dăm socoteală pe lumea aceasta[1]'.[11] Această stare de deprimare şi de resemnare, cu totul diferită de voioşia încrezătoare din timpul războiului, precum şi puterile mult slăbite cu care Cromwell s-a angajat în acea perioadă critică a vieţii lui sînt cele care i-au atras atîtea învinuiri de perfidie şi duplicitate. Aceste învinuiri au fost, firește, stîrnite de evoluţia ulterioară a evenimentelor, care s-au desfăşurat atît de favorabil pentru Cromwell, deşi nimeni, şi nici el însuşi, chiar dacă s-ar fi simţit în plină vigoare, n-ar fi putut prevedea pe vremea aceea cu oarecare siguranţă o asemenea urmare. **In realitate, ultima imagine pe care Cromwell ne-o prezenta în primăvara anului 1647 era aceea a unui om destul de încrezător în el însuşi pentru a se lansa în ceea ce urma să fie cu siguranţă cea mai minuţios pregătită uneltire din istoria Angliei.**

**Mult mai elocventă pentru starea lui de spirit a fost convorbirea pe care a avut-o, probabil, cam în aceeaşi vreme, cu Edmund Ludlow. Intîlnindu-1 pe cînd se plimba prin grădinile Westminsterului, care aparţinuseră mai înainte marelui colecţionar de antichităţi sir Robert Cotton §§§§

Cromwell i-a destăinuit profunda lui nefericire. Ceea ce fusese cîndva o glorioasă misiune de luptă a unor cruciaţi pentru cauza Domnului devenise acum ceva ce semăna mai mult a hărţuială de cîini care se ceartă pe carnea puterii. Ce simplă fusese viaţa cînd era oştean ! Sau chiar în timpurile dinaintea izbucnirii războiului civil, cînd cel puţin parlamentarii erau uniţi şi nu se ciorovăiau între ei ca cei de astăzi : „Dacă tatăl tău ar trăi — i-a spus el oftînd lui sir Henry Ludlow, un membru foarte important al Parlamentului lung, care fusese admonestat de preşedinte în mai 1642 deoarece afirmase că regele nu-i demn de funcţia lui — le-ar spune ce merită. E jalnic să fii în slujba unui Parlament în care dacă cineva mai chiţibuşar se ridică şi îi învinuieşte de ceva, nu mai este iertat niciodată, oricît de vrednic de încredere ar fi, în timp ce, dacă serveşte sub comanda unui general, poate face acelaşi lucru şi totuşi să fie scutit de reproşuri şi invidie".[12]

Pe măsură ce Cromwell se întrema, mînia lui faţă de cei ce nu, voiau să înţeleagă dreptatea cauzei armatei continua să se manifeste. într-o scrisoare adresată lui Fairfax, la 11 martie, după cîte se pare înainte de a se fi simţit îndeajuns de bine ca să revină la Camera Comunelor, Cromwell vorbea despre oamenii de pretutindeni care purtau atîta pică armatei, încît se prosteau din această cauză şi că, în general, sufletele oamenilor nu fuseseră niciodată mai pline de amărăciune ca atunci. Pe de altă parte, aşa cum i-a destăinuit tot lui Fairfax, deşi era cît se poate de conştient că nemulţumirea din rîndurile armatei se răspîndea cu repeziciune, totuşi, în pofida simpatiei Iul pentru necazurile oştenilor, nu era dispus să vadă cu nepăsare cum este subminată disciplina, astfel că era de acord cu respectarea distanţei de 25 de mile faţă de Londra. Adevărul era că reclamaţiile oştenilor adunaţi acum, în număr periculos de mare, la Saffron Walden, erau, în cele mai multe privinţe, justificate. Se calculase, de pildă, că armatei noului model i se datora, sub formă de restanţe, suma de 300 000 de lire sterline.[13] Fireşte că dezordinele în legătură cu banii nu erau ceva nou : în anul precedent, ostaşii din York, de

sub ordinele generalului-maior Poyntz, se răzvrătiseră, strigînd clar şi răspicat : „Bani, bani, bani“, în timp ce-şi apăsau pistoalele cu cocoşul tras în pieptul comandantului. Acum, regimentele de infanterie erau cu 18 săptămîni în urmă cu plata soldei, iar cele de cavalerie cu 43 de săptămîni, în timp ce Parlamentul, căr- pănos, le oferea doar solda pe 6 săptămîni, datorată la lăsarea la vatră.

în acelaşi timp nemulţumirea armatei din cauza neplăţii soldei era însoţită de resentimentul unei mari părţi a ţării că ostaşii continuau să rămînă sub arme, reacţie lipsită, poate, de logică, dar nu neaşteptată din partea unei populaţii civile care se simţea năpăstuită adesea din pricina obişnuitei lipse de discplină a militarilor. Dealtfel, la Saffron Walden, de exemplu, chiar dacă lăsăm deoparte sporadicele izbucniri de răzvrătire din celelalte părţi ale ţării, influenţa ofiţerilor mai severi asupra oamenilor lor era în scădere. în rîndurile armatei se vedeau încolţind două forţe separate. Pe de o parte, o tagmă politică extremistă, cunoscută sub numele de „nivelatori", ********** formată la început în afara armatei, care începea să-şi găsească adepţi în rîndurile acesteia, şi, pe de altă parte, grupul numit al „agenţilor" sau „agitatorilor", alcătuit în interiorul armatei pentru a influenţa Parlamentul în problema desfiinţării acesteia.

La 21 martie, împutemiciţii Parlamentului, care aveau misiunea de a discuta, înainte de constituirea armatei pentru Irlanda, lăsarea la vatră a ofiţerilor, s-au întîlnit, la Saffron Walden, cu un grup de ofiţeri, care nu numai că nu s-au arătat de acord cu lăsarea la vatră, dar au prezentat şi o petiţie, semnată, printre alţi independenţi, şi de Okey, Pride, Robert Lilburne, fratele lui John Lilburne, precum şi de Ireton, prin care se cereau noi lămuriri în legătură cu unele teme mult dezbătute, cum erau solda viitoare, restanţele neplătite şi indemnizaţia pentru serviciile prestate pînă atunci. în acelaşi timp, oştenii au intervenit şi ei cu alte cereri

---

********** Membri ai unui grup de dlsidenti radicali extremişti, apărut în armata Parlamentului lung în jurul anului 1647, care susţineau nivelarea gradelor militare şi o formă de guvernămînt republican pe deplin democratică. — M.L.

privind plata restanţelor, scutirea în viitor de înrolarea silită, despăgubirile şi un tratament drept pentru văduvele şi orfanii celor căzuţi. Deşi aceste cereri nu depăşeau în nici un fel limitele omeniei obişnuite, este interesant de observat că Cromwell a fost dintre aceia care au considerat că oştenii de rînd merseseră neîndoielnic prea departe atunci cînd îşi prezentaseră propria lor jalbă.

Cam pe la aceeaşi dată — cel mai probabil cu ocazia votului din 22 martie —, Cromwell se va fi ridicat în picioare în Camera Comunelor şi, ducîndu-şi mîna la inimă, va fi jurat — aşa cum a atestat mai tîrziu Clement Walker în *History of the Independency* — că armata se va învoi cu depunerea paşnică a armelor : „în prezenţa Atotputernicului Dumnezeu, înaintea căruia stăm, ştiu că armata se va împrăştia şi va depune armele la uşa voastră oricînd îi veţi da ordin". în minţile acelor contemporani care au crezut după aceea că la baza carierei politice a lui Cromwell ar fi stat uneltirea, această declaraţie publică, dovedită mai tîrziu a fi fost o profeţie deosebit de neîntemeiată, a stăruit mai mult decît orice altceva ca dovadă a iprocri- ziei lui. însă dacă această prezicere nerealizată a lui Cromwell poate servi ca să ni-1 arate drept un profet politic nepriceput, ea nu poate face totuşi din el un nemernic făţarnic. Cromwell credea sincer în propriile sale asigurări, deoarece se baza pe faptul că nedreptăţile făcute armatei vor fi reparate. John Lilburne, care a reacţionat mînios atunci cînd Cromwell a respins petiţia oştenilor, l-a învinuit că se împotrivise „fiindcă în realitate se angajase faţă de Cameră că aceştia vor depune armele oricînd li se va cere acest lucru". Lilburne mai credea că Cromwell era indus în eroare de Vane şi St John, „cele două tîrîturi pizmaşe şi nevrednice".[14]

Oliver Cromwell n-a dat niciodată prea multe semne că ar poseda, printre multiplele lui aptitudini, şi pe aceea a prevederii politice, deşi manifesta cîteodată o anumită abilitate prielnică oportunismului său politic, pe care înverşunaţii lui rivali o confundau cu uneltirea. Mai tîrziu, Clarendon a enumerat în mod amănunţit învinuirile **ce 1 se aduceau : simula nemulţumire faţă de insolenţa oştenilor, tuna şi fulgera împotriva îngîmfării lor propu- nînd ca firile lor**

răzvrătite să fie domolite prin aplicarea de pedepse şi, lucrul cel mai ipocrit din toate, „atunci cînd spunea că poporul va fi implicat în noi tulburări plîngea amarnic şi dădea impresia că este omul cel mai îndurerat din lume".[15] Cea mai mare parte a acestor învinuiri pot fi socotite ca o expunere demnă de încredere a comportării lui Cromwell. Nu-i nici o îndoială că obişnuia să plîngă ; era gata în asemenea momente să verse lacrimi şi, cu toate că urma să fie acuzat, atunci cînd va ajunge Protector, că putea să scoată „lacrimi la dorinţă" şi să plîngă în consilii ca să-şi impună voinţa, adevărul adevărat trebuie să fi fost acela că încă din această perioadă de început Cromwell era din fire un orator emotiv. Este, de asemenea, sigur că Cromwell era nu numai mîhnit, dar şi profund nemulţumit de atitudinea încăpăţînată a oştenilor. Ceea ce s-a străduit Clarendon să adauge în această ecuaţie a fost lipsa de sinceritate, lucru, desigur, greşit, fiindcă, în primăvara anului 1647, Cromwell era, fără nici o prefăcătorie, nefericit.

între timp, dezbaterea furtunoasă care a avut loc la 29 martie în Camera Comunelor a dovedit o dată mai mult cît de puţină înţelegere exista în sufletele deputaţilor prezbiterieni chiar faţă de cele mai evidente motive de nemulţumire ale oştenilor. Şi-au afirmat în primul rînd aversiunea înverşunată faţă de petiţia acestora pentru ca a doua zi Holles să propună spre votare o rezoluţie şi mai agresivă, care declara că toţi cei care vor continua să provoace dezordini vor fi trimişi în judecată ca inamici ai statului. Viitorul armatei care urma să fie trimisă în Irlanda a fost ho- tărît în schimb printr-un fel de compromis potrivit căruia Skippon era numit feldmareşal, iar sir Edward Massey general-locotenent al cavaleriei, funcţie pentru care independenţii îl desemnaseră, firește, pe Cromwell. Totuşi, regimentul lui Cromwell era printre cele indicate să rămînă în Anglia sub comanda maiorului Huntington.

însă în timp ce Parlamentul se mărginea doar să propună, armata considera, dimpotrivă, că rolul

său era să dispună, astfel că, atunci cînd ştirea despre noile reglementări i-a fost adusă la cunoştinţă, în ziua de 15 aprilie, la Saffron Walden, de către împuterniciţii trimişi din Londra, ea n-a fost primită cu supunere. Două sute de ofiţeri s-au adunat în frumoasa biserică în stil perpendicular ††††††††††††††††††††††††††††††† din această localitate pentru a-şi expune propriile argu**mente sub preşedinţia tacită a lui Fairfax, care,** deşi le **dezaproba purtarea, totuşi, spre supărarea împuterniciţilor, nu li se împotrivise pe faţă. Ce bine era dacă s-ar bucura şi în Irlanda de aceeaşi conducere ca mai înainte ! „Toţi ! Toţi ! Fairfax şi Cromwell, să mergem cu toţii", era strigătul tulburător care se auzea. A doua zi, cea mai mare parte a ofiţerilor de cavalerie şi mulţi dintre ofiţerii de infanterie au semnat în acest sens o cerere către Parlament.**

Pe măsură ce breşa dintre armată şi Parlament se lărgea, un semn al nemulţumirii profunde a lui Cromwell faţă de proasta conducere a clicii preztiteriene era reprezentat de faptul că în decursul lunii aprilie vizitele lui, ca şi cele ale lui Vane, la Camera Comunelor deveniseră deosebit de rare. Dealtfel, nici adînea lui deprimare sufletească şi nemulţumirea lui faţă de întregul curs al vieţii sale nu se risipiseră. Se pare de aceea că aproape pe aceeaşi vreme Cromwell începuse să se intereseze de un plan de a părăsi Anglia, de data aceasta ca să servească în străinătate cauza

---

†††††††††††††††††††††††††††††††† **Stil de arhitectură gotică engleză, precumpănitor de la mijlocul secolului al XIV-lea şi pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, caracterizat prin liniile verticale ale lucrărilor ornamentale din piatră dantelată. — M.L.**

principelui elector palatin‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ §§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§[18], nepotul protestant al regelui CaroL Deşi prinţul elector era, în comparaţie cu Rupert, fratele său mai tînăr, o fiinţă nevolnică, dar ferm hotărîtă să se menţină în tabăra cîştigătoare, fără să-i pese de onoare sau de lealitate familială, totuşi situaţia lui de atunci era atît de grea, încît putea apela pe bună dreptate la simpatiile religioase ale lui Cromwell. Lucrurile se petreceau pe timpul cînd luteranii încercau să-i împiedice pe calvi- nişti să participe la încheierea păcii europene care era negociată acum, cînd războiul de 30 de ani *♦* se sfîrşise, iar prinţul elector dorea ca o armată parlamentară să-1 ajute să-şi recapete domeniile din Germania. Ambasadorul francez a raportat că prinţul avusese conferinţe îndelungate cu Cromwell în legătură cu această chestiune. Deoarece cauza era justă, iar dezamăgirea îndurată de el între hotarele Angliei foarte mare, e foarte posibil ca Cromwell să fi cumpănit dacă strîmtoarea în care se afla prinţul elector nu constituia cel mai prompt semn al Domnului care îi arăta că o retragere cel puţin temporară dintre ţărmurile Angliei era indicată. Şi de această dată Cromwell face mai degrabă impresia unui căutător dezorientat, dornic să fie călăuzit, decît aceea a unui uneltitor absorbit de preocupările sale.

La începutul lunii mai, Cromwell se afla, împreună cu Ireton, Skippon şi Charles Fleetwood,

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ Principii Palatinatului — stat german pe cursul mijlociu al Rinului, cu reşedinţa la Heidelberg — erau printre cei 7 mari feudali laici şi ecleziastici care aveau dreptul (din secolul al XIV-lea) să-l aleagă pe împărat în acest caz, e vorba de Karl Ludwig von Simmem (1632—1680), ale cărui drepturi la domnie fuseseră anulate de împărat în timpul războiului de 30 de ani. El va fi repus în aceste drepturi prin pacea din Westfalia (1648). — C.M.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§ Război care şi-a avut arigiiiea în luptele dintre catolici şi protestanţii din Germania şi în care au fost implicate mai tîrziu majoritatea puterilor din apusul Europei. A durat între 1618 şi 1648. — M.L.

printre împuterni- ciţii trimişi de Parlament să domolească armata în fierbere. Bineînţeles că toţi cei patru împuterniciţi se aflau în situaţia extrem de delicată a unor ofiţeri superiori, care erau şi membri ai Parlamentului. Fleetwood începuse războiul în garda personală a contelui Essex, iar regimentul lui din armata lui Manchester, care ajunsese repede vestit din cauza sectanţilor pe care îi cuprindea, făcea parte dintre unităţile care refuzaseră să plece în Irlanda. Ca şi Ireton, care fusese ales, în 1645, deputat de Appleby, Fleetwood se alăturase recent Camerei Comunelor ca deputat de Marl- borough. Imputemiciţii au aflat acum de la ofiţeri despre o conferinţă nemulţumitoare care avusese loc mai demult şi în care Skippon nu reuşise să convingă în nici un chip regimentele să plece spre Irlanda. S-a hotărit, de aceea, ca mai întîi ofiţerii să profite de ocazie şi să se sfătuiască cu regimentele lor, pentru ca apoi să se înapoieze ca să raporteze din nou. In felul acesta, în biserica de la Saffron Walden a fost întrunită, la 15 mai, o adunare de aproape 200 de ofiţeri care a fost prezidată de Skippon, avîndu-1 alături de el pe Cromwell. Intenţia era să se asculte adevăratele păreri ale oştenilor, comunicate superiorilor lor imediaţi.

Cererile astfel prezentate erau de fapt surprinzător de rezonabile, deşi Skippon a fost nevoit de mai multe ori să-i mustre pe unii ofiţeri cu grade mai mici, ca Lambert, Whalley şi Okey, pentru modul bătăios în care le făcuseră, sfătuindu-i să se asculte unul pe altul cu mai multă cumpătare. Prima cerere a fost să li se plătească restanţele, adică o parte mai mare din solda lor, şi nu neînsemnata sumă cuvenită pe şase săptămîni şi promisă deocamdată de Parlament. Urmau apoi să aibă voie să prezinte cereri generalului lor, Parlamentul să examineze prima lor petiţie din martie, să li se îngăduie să publice o apărare a comportării lor, iar Parlamentul să nu mai tolereze criticile împotriva armatei. Indiferent de limbajul în care erau exprimate, nu se putea spune că cererile ar fi fost revoluţionare. Raportând a doua zi Parlamentului că erau nevoiţi să

admită că aflaseră armata cuprinsă de un sentiment de adîncă nemulţumire, iar pe oştenii de rînd foarte neliniştiţi, îm- putemiciţii trebuie să fi simpatizat în inimile lor cu cei ce sufereau, dacă nu şi cu neliniştea lor.

înainte ca întrunirea să se fi încheiat, Cromwell a ţinut o cuvîntare semnificativă în biserică. După ce a anunţat, la porunca Parlamentului, acordarea unei solde suplimentare pe două săptămîni din restanţe, ceea ce ridica plata totală la solda pe opt săptămîni, i-a îndemnat pe ofiţeri să-şi folosească cît pot mai bine funcţia lor de conducători ai ostaşilor. Imputemiciţii vor avea grijă ca consfătuirile să ducă la un sprijin general din partea Parlamentului, fiindcă altfel puteau urma lucruri şi mai grave. Datoria ofiţerilor era să-şi determine oamenii să aibă o părere bună despre organul aflat deasupra tuturor. „Dacă acest organ se destramă, nu poate urma decît dezordinea". Cu toată majoritatea prezbiteriană din Camera Comunelor, Cromwell continua să considere deci Parlamentul, în luna mai cel puţin, drept adevăratul păstrător al acelei ordini paşnice pe care o doreau cu toţii. La 21 mai, Cromwell şi Fleetwood s-au întors la Londra, unde au prezentat, la cererea Parlamentului, o dare de seamă completă a adunării de la Saffron Walden. Cei doi împuterniciţi au depus o deosebită grijă ca să-i apere pe ofiţeri de orice învinuire posibilă că s-ar fi înţeles în secret cu oamenii lor. Ofiţerii nu făcuseră altceva decît să pună rînduială în limbajul ostaşilor, care era plin de „pleonasme, insolenţe sau lipsă de temeinicie", convingîndu-i să renunţe la acuzaţii mai ofensatoare.[17] în toate acţiunile lor, ofiţerii nu avuseseră decît lăudabila intenţie de a evita orice ofensă la adresa Parlamentului, astfel ca armata şi Parlamentul să se înţeleagă şi mai bine în viitor.

Deşi la prezentarea petiţiei se convenise că trebuiau pregătite ordonanţe care să satisfacă principalele cereri ale „agitatorilor", totuşi situaţia mersese prea departe pentru ca prezbiterienii să mai poată ajunge la o înţelegere adevărată cu armata, acum cînd nu se mai încredeau în asigurările lui Cromwell privind desfiinţarea ei. Prin

mintea lor treceau gînduri noi şi nesăbuite de a-1 înapoia pe rege scoţienilor, pentru ca, de pe această poziţie avantajoasă, să-1 readucă pe tron cu ajutorul unei armate compuse din scoţieni regalişti şi prezbiterieni englezi, ceea ce putea permite ca dorita reformă a bisericii să fie în sfîrşit realizată în Anglia. Fireşte că un asemenea plan nu putea fi pus în aplicare atîta vreme cît armata se profila la orizont atît de puternică şi de ameninţătoare. Aşa stăteau lucrurile, cînd, la 25 mai, prezbiterienii au prezentat fatala lor propunere ca armata să fie desfiinţată treptat, pe unităţi, spre a se evita dezmembrarea ei dintr-o dată, fără să se mai pomenească însă ceva în legătură cu plăţile deja promise. Este de la sine înţeles că gălăgioşilor disidenţi de la Saffron Walden această măsură le-a mirosit imediat a jaf şi trădare, în jur de 1 iunie, data fixată pentru desfiinţarea primului regiment, cel al generalului, armata îşi luase deja treburile în propriile ei mîini, adunîndu-se, toată, într-un loc de în- tîlnire de la Newmarket, nu departe de Saffron Walden, însă dincolo de hotar, în comitatul Suffolk. Cele două tabere erau pline de bănuieli una împotriva alteia, ca aricii de ţepi. Regele Carol, care nu se angajase nici pentru o tabără, nici pentru cealaltă, devenise din nou cheia situaţiei. Era, într-adevăr, o inversare ciudată, deşi binevenită, a treburilor regale, dacă ne gîndim că numai cu un an înainte amîndouă părţile se uniseră ca să-1 combată. „Acum — scria Fairfax — regele devenise „bila de aur azvîrlită între cele două tabere".[18] Problema era în ce direcţie se va rostogoli această bilă.

încă din luna februarie conştiinciosul corespondent care a fost sir Lewis Dyve remarcase la independenţi o nouă atitudine de bunăvoinţă faţă de rege. Dyve, fost comandant regalist la Sherbome, fusese adus prizonier la Londra, după căderea cetăţii, şi încarcerat în Turn pentru trădare, unde a avut totuşi destulă libertate — şi suficienţi vizitatori — ca să-1 poată informa în secret pe rege asupra întorsăturii pe care o luau evenimentele în capitală. El a fost acela care i-a transmis regelui îmbucurătoarea veste a potolirii

independenţilor : înşişi oamenii care pînă de curînd foloseau cele mai înverşunate expresii împotriva regelui, începeau acum să-1 admire. Dîndu-şi seama în ce măsură contribuiau prezbiterienii la distrugerea lor, independenţii erau gata să-1 sprijine pe rege, cu condiţia ca, sub protecţia acestuia, să li se asigure libertatea de conştiinţă. La 24 mai sir Lewis l-a mai informat pe Carol că, deşi Cromwell fusese mai înainte principalul conducător care, folosind dubla lui poziţie proeminentă, se trudise să aplaneze neînţelegerile dintre armată şi Parlament, găsea acum că sarcina aceasta îl depăşea. Ceea ce-1 făcea să fie alături de armată era doar instinctul de autoapărare, fiindcă în Camera Comunelor bănuielile împotriva lui creşteau zi de zi. în privinţa sentimentelor lui Cromwell faţă de rege, sir Lewis credea — şi lucrul îi fusese confirmat de un prieten intim al acestuia — că, dacă i s-ar garanta că nu trebuie să-i fie frică de răzbunarea personală a regelui, fiindcă păcătuise împotriva lui în timpul războiului, „el s-ar putea dovedi din fericire un instrument de mare folos pentru Voi printre oşteni, dintre care cei mai buni sînt, după cîte am aflat, bine dispuşi în favoarea Voastră".[19]

Chiar dacă atitudinea lui Cromwell şi a celorlalţi deputaţi independenţi faţă de rege se îmbunătăţise din lipsă de alte alternative, Carol n-a dat dovadă de prea mare interes faţă de conştiinţele şubrede în mult amînatul său răspuns la propunerile de la Newcastle. Era de acord cu recunoaşterea prezbiterianismului ca instituţie de stat pe o perioadă de trei ani, cu condiţia ca atît el, cît şi cei ai casei lui să poată folosi Cartea de rugăciuni anglicană. Regele urma, de asemenea, să numească 20 de teologi care să ia parte la adunarea de la Westminster pentru negocierea acestei recunoaşteri, iar în ceea ce privea Covenantul el refuza să dea ceva mai mult decît un răspuns neclar şi liniştitor pînă cînd va veni la Londra şi se va sfătui cu capelanii lui. In felul acesta, Carol continua să-şi joace cărţile pînă la capăt, după gustul lui, încurajat fiind, fără

îndoială, de dovezile de popularitate primite în decursul prizonieratului său de la Holdenby, cînd oamenii se îngrămădeau în jurul suveranului lor ca să-1 atingă, pentru a fi vindecaţi de scrofule, sau „boala regelui", cum i se spunea pe atunci. In zadar se străduia Camera Comunelor să le explice că aceasta nu era decît superstiţie goală : vechile deprinderi de lealitate şi credulitate aveau rădăcini adinei.

Cu toate aceste semne de prevenire în privinţa caracterului dubios al omului cu care aveau de-a face, independenţilor le era limpede că trecerea regelui de partea prezbiterienilor putea constitui o lovitură fatală pentru viitorul lor. Frica de o asemenea desfăşurare periculoasă a evenimentelor predomina în minţile micului grup de politicieni militari care începuseră să se întîlnească în casa lui Cromwell din Drury Lane. Doamna Cromwell socoti, fireşte, că ospitalitatea şi căminul ei erau în cauză, deşi nu-i venea atît de uşor să se dezbare de obiceiurile unei vieţi întregi. „Nu s-a întîmplat niciciînd ca nişte oameni de o atît de mare cumpătare să fi întreprins vreodată o acţiune atît de josnică şi de criminală împotriva unei guvernări atît de drepte", scria un oarecine, care nu admira nici meniurile doamnei Cromwell şi nici planurile soţului ei, precizînd că singurul lucru care se servise la masă fusese „doar o bere slabă şi pîine cu unt". Fiindcă era învinuită în acelaşi timp că primea şperţuri, se spunea despre casa ei că se asemăna cu aceea a regelui Midas, în care totul era de aur. Criticii doamnei Cromwell mai insinuau, de asemenea, oarecum contrar logicii, că şi aşa era în pagubă, datorită acestor primiri puţin costisitoare, încît s-a văzut silită să vîndă un vas de aur comemorativ, dăruit soţului ei, pentru ca să-şi poată echilibra conturile. [20] Fireşte că din aceste două învinuiri poate fi adevărată numai una, dar nu şi una şi alta. Aşa stînd lucrurile, sîntem ispitiţi să presupunem că din cele două căi care-i stăteau în faţă doamna Cromwell o alegea pe cea de mijloc, întinzînd pentru prietenii conspirativi ai soţului ei o masă relativ modestă, care oglindea aversiunea firească a gospodinelor din toate vremurile de a-şi vedea casa

prefăcută în cartier general politic.

Deşi s-au făcut diverse presupuneri, nu se ştie precis ce s-a hotărît în cursul acestor discuţii stăruitoare, precum şi la o altă întîlnire de la hanul Stelei, cînd Cromwell, importantul pastor independent Hugh Peter şi alţii au discutat problema regelui, astfel că totul rămîne o taină. Era evident că nu li se putea îngădui prezbiterienilor să pună mîna pe rege şi să-1 expedieze, ca să spunem aşa, scoţienilor, atîta timp cît existau oşteni independenţi, care puteau să-i împiedice. Mai era, pe de altă parte, o foarte mare deosebire între o acţiune întreprinsă de independenţi doar cu scopul de a-1 ţine pe rege la adăpost de mîini străine şi măsura mai sigură de a-1 lua sub propria lor pază în altă parte decît la Holdenby. în fond, faptele arată că complotiştii militari, conduşi de Cromwell, au propus o măsură de apărare de un fel oarecare, însă în problema regelui cele două tabere erau animate în primul rînd de frica pe care o aveau una de alta, asemănîndu-se cu doi oameni legaţi la ochi, într-o cameră, care, în încercarea lor de a evita să fie prinşi, dau unul peste altul. în asemenea împrejurări, o reacţie violentă poate fi provocată, după cît se pare, extrem de uşor.

Indiscutabil este faptul că, acţionînd după instrucţiunile grupului de la Londra, un oarecare stegar numit Joyce a fost trimis la Oxford în ziua de 1 iunie ca să asigure depozitul de arme de acolo Joyce, una din acele figuri secundare, dar de importanţă crucială, ale istoriei Angliei, debutase în viaţă ca croitor înainte de a ajunge oştean în armata Asociaţiei de răsărit şi, după cît se pare, chiar în regimentul lui Cromwell, pentru ca mai tîrziu să activeze ca stegar în regimentul de cavalerie al lui Fairfax, care l-a descris după aceea, în *Memoriile* sale, ca „arhiagita- tor“. După ce şi-a îndeplinit prima parte a misiunii, Joyce a plecat a doua zi de la Oxford la Holdenby împreună cu 500 de călăraşi pe care îi strînsese. întrebat fiind ce însemna sosirea lui neaşteptată la închisoarea regală, Joyce a răspuns că venise din însărcinarea oştenilor să-1 aresteze pe colonelul Graves, ofiţerul desemnat să-1 păzească pe Carol, „pentru a preîntîmpina o uneltire de a-1 duce pe rege la Londra". Pînă aici, putem crede că Joyce acţionase pe baza unor anumite instrucţiuni Scrisoarea pe care a scris-o la ora 8 a zilei următoare, adică la 3

iunie, deşi datată greşit, din cauza grabei, cu 4 iunie, confirmă această impresie. Era adresată lui Cromwell sau, în lipsa acestuia, lui Haselrig sau Fleetwood : „Domnule, l-am luat sub pază pe rege. Graves a fugit... Trebuie să ne răspundeţi cît mai degrabă şi să ne comunicaţi ce să facem. Sîntem hotărîţi să nu ascultăm de alte ordine decît de cele ale generalului. Cît sîntem aici, vom executa instrucţiunile împutemiciţi- lor, dacă le vom socoti corecte". însă sfîrşitul scrisorii ne oferă un indiciu puternic că el n-avea ordine explicite ce să facă după ce va fi pus mîna pe rege. „Vă rog stăruitor şi cu toată umilinţa să analizaţi ce este de făcut şi să acţionaţi în consecinţă cît de grabnic posibil — scria el —, fiindcă nu ne vom odihni nici zi, nici noapte pînă nu vom primi răspunsul dumneavoastră". [21]

În realitate, cu mult înainte ca Joyce să fi primit vreun răspuns de la Londra sau să i se fi dat vreo altă îndrumare, indiferent în ce sens ar fi fost, el şi-a pierdut calmul şi a ajuns la concluzia că regele trebuia dus undeva cît mai aproape de locul de întîlnire al armatei. în acest scop, i-a cerut regelui o întrevedere şi, cînd a fost întrebat de acesta ce împuternicire avea ca să-i ţină sub pază persoana, Joyce şi-a dat pe faţă încurcătura în care se afla, **ar'ătînd nesigur spre oştenii din spatele lui, la care regele i-a dat vestitul său răspuns, plin de o agreabilă ironie : „Este o împuternicire acceptabilă şi atît de bine scrisă cum n-am văzut alta în viaţa mea“. Oprindu-se în drum o noapte la Hinchingbrooke şi privit în tăcere de oameni în timp ce trecea, Carol a fost dus mai întîi într-o casă din Newmarket, ceea ce dovedeşte din nou că acţiunea lui Joyce nu fusese plănuită dinainte, fiindcă acolo nu era pregătit vreun loc de şedere pentru rege, pentru ca, pînă la urmă, să fie transportat într-o casă din apropierea oraşului Cambridge.**

Acesta era stadiul în care Cromwell, aflînd ştirea despre expediţia lui Joyce, dar nu şi rezultatul ei ultim, lucru care trebuie subliniat, păru că se trezeşte din somnolenţa nehotărîrii ce-1 împresurase tot anul. întotdeauna la înălţime cînd situaţia impunea o acţiune grabnică şi decisivă, Cromwell şi-a dat repede seama de semnificaţia ac- ţiunii lui Joyce asupra siguranţei lui personale la

Londra. Era semnul că trebuia să-şi împărtăşească soarta cu cea a armatei, astfel că atunci cînd i-a sosit ştirea că prezbiterienii plănuiau să-1 aresteze a doua zi cînd va apărea în Camera Comunelor („lucru pe care arareori neglija să-1 facă") pentru a-1 trimite în Tumul Londrei, Cromwell şi-a lepădat dintr-o dată tristeţile examenului de conştiinţă. Părăsind Londra în primele ore ale dimineţii de 4 iunie, împreună cu Hugh Peter, a ajuns la vremea micului dejun la Ware din Hertfordshire. Cam în timpul în care regele era instalat într-o casă din Childerley, la nord-vest de Cambridge, Cromwell sosea la Kentford Heath, imediat dincolo de Newmarket, locul întîlnirii generale a armatei.

Faptul că Cromwell avusese dreptate să fugă dacă ţinea la libertatea lui este confirmat de Clarendon : planul adversarilor săi era să îndepărteze din consiliile armatei oamenii cei mai pricepuţi, deoarece se credea că Fairfax se va dovedi suficient de docil odată ce va fi lipsit de sfaturile de împotrivire ale lui Cromwell. După cum este uşor de înţeles, Joyce a încercat după aceea să arunce vina întregii întîmplări şi a celor două rînduri de instrucţiuni asupra lui Cromwell. Potrivit depoziţiei de mai tîrziu a maiorului Huntington, un martor ostil lui Cromwell, atunci cînd i s-a spus lui Joyce că Fairfax era supărat pe el fiindcă îl scosese pe rege de la Holdenby, el ar fi răspuns
„Generalul-locotenent Cromwell mi-a dat ordin la Londra să fac ceea ce am făcut atît-acolo, cît şi la Oxford". Totuşi, Huntingdon relatează şi versiunea lui Ireton că Cromwell „dăduse ordin să-1 ţină sub pază pe rege acolo şi nu să-1 răpească", versiune care este, desigur, mai plauzibilă, dacă lăsăm deoparte auto justificarea lui Joyce. Chiar comentariul atribuit hii Cromwell şi transmis tot de Hun- tington asupra mutării regelui era mai mult o apreciere judicioasă a celor întîmplate, atunci cînd totul se terminase, decît asumarea vreunei răspunderi personale : „Dacă nu s-ar fi făcut acest lucru, regele ar fi fost scos de acolo din ordinul

Parlamentului sau ar fi fost transportat la Londra de colonelul Graves, după avizul împuterniciţilor, care s-ar fi bizuit pe aprobarea Parlamentului în legătură cu această măsură".[22]

Camera Comunelor, silită, de frică, să dea înapoi în faţa ştirii prevestitoare de rele a faptelor lui Joyce, a votat la 3 iunie plata tuturor restanţelor datorate armatei, radiind chiar din protocoalele ei duşmănoasa rezoluţie a lui Holles prin care toţi cei ce protestaseră în martie erau declaraţi duşmani ai statului, deşi acum era prea tîrziu ca, după ce semănase vînt, să mai evite furtuna. La 5 iunie, armata adunată la Newmarket, a dat o proclamaţie care afirma, în fond, că liderii prezbiterieni aţîţau la război, cerea numele tuturor celor care elaboraseră rezoluţia lui Holles şi sfîrşea cu două clauze mai folositoare în ceea ce priveşte viitorul, introduse la îndemnul lui Cromwell. Prima din ele instituia un Consiliu al armatei, alcătuit din generali şi ofiţeri superiori, şi care urma să cuprindă, de asemenea, doi ofiţeri împuterniciţi de armată, precum şi cîte doi reprezentanţi ai fiecărui regiment. Cromwell urma să fie şi el membru al acestui consiliu, la fel cu Fairfax şi Ireton. Cea de a doua clauză tăgăduia că armata intenţiona să răstoarne prezbiterianismul, fiindcă ceea ce dorea era numai libertatea de conştiinţă a membrilor ei.

Regele i-a primit pe Fairfax şi pe ceilalţi ofiţeri superiori la Childerley. Fairfax l-a găsit pe rege într-o stare de spirit optimistă şi aparent cu totul dispus să-şi pună la bătaie şansele în jocul cu armata, astfel că, atunci cînd Fairfax şi-a luat rămas bun, regele i-a spus între patru ochi : „Domnule, armata mă interesează tot atît de mult ca şi pe domnia ta". S-a relatat după aceea că Cromwell şi Ireton se comportaseră „cu bună cuviinţă" faţă de Carol, deşi, spre deosebire de Fairfax, ei şi-au înclinat doar capul ca să-) salute, fără să-i sărute mina [23] Însă felul în care îl trataseră pe rege fusese deosebit de politicos, iar la puternica lui dorinţă îi îngăduiseră să se mute la Newmarket, deşi Cromwell îi

dăduse instrucţiuni lui Whalley să folosească orice mijloace, în afară de forţă, ca să-1 convingă să se întoarcă la Holdenby. Fiindcă prezenţa lui putea da naştere la manifestaţii de entuziasm popular, regele a fost dus la Newmarket pe drumuri lăturalnice

Faptul că regele începea să prindă curaj în noua lui situaţie este u$or de înţeles, fiindcă ştirile care se strecurau din Londra arătau capitala ca fiind stăpînită de un sentiment ameninţător şi crescînd de răzvrătire De aceea Carol poate fi iertat dacă socotea că putea deveni în curînd *tertius gaudens* ********** ////////////////////////////// între armată şi Parlament La Londra, pulsul acelor membri ai Parlamentului care se mai aflau acolo începuse să bată mai repede atunci cînd mulţimi mari de oşteni cunoscuţi sub numele de „reformaţi" ♦* au început să pătrundă în valuri în oraş, hotârîţi să se dedea la dezordini, îngrămădindu-se chiar în pragul Camerei Comunelor, proferau ameninţări la adresa deputaţilor, folosind — după cum spunea Whitelocke — „un fel de a vorbi foarte obraznic". [24] Insă fireşte că şi un asemenea nor de furtună supărător putea fi căptuşit cu arginţi, fiindcă atunci cînd Parlamentul a votat în grabă o sumă de 10 000 de lire sterline pentru această ceată zgomotoasă n-a scăpat din vedere faptul că ea putea fi folosită, într-o fază mai tîrzie, împotriva grosului armatei oficiale, care se apropia

Această armată era aliniată acum la Thriplow Heath, la aproape 7 mile de Cambridge, după ce înaintase 10 mile în direcţia Londrei, spre care firile mai înverşunate ale armatei intenţionau să se îndrepte. Ea dispunea acum, fireşte, de o adunare, organizată cum trebuie, sub forma nou instituitului Consiliu al armatei, cu ajutorul căruia putea să facă faţă oricărei oferte din afară, astfel că transformarea ei treptată, începută în primăvară, dintr-o adunătură dezlî- nată de oşteni refractari, care constituiau în cazul cel mai bun o gloată rebelă, într-o armată ordonată, era acum deplină. Dar chiar în aceste condiţii, Cromwell nu se socotea nicidecum prefăcut peste noapte într-o creatură a armatei. Faţă de acea

---

********** Terţul cîştigător (în lat. în text). — M.L.

†††††††††††††††††††††††††††††††††† In sensul de „scoşi din armată" — M.L.

parte a cătănimei ale cărei ţeluri şi limbaj erau atît de revoluţionare încît ameninţau însăşi existenţa păcii şi ordinii, sentimentele lui erau cît se poate de contradictorii. Sir Gilbert Pickering ne-a lăsat, cu zece ani mai tîrziu, cîteva informaţii suplimentare interesante în legătură cu ezitările lui Cromwell şi cu încurcăturile în care se afla el însuşi. El ne-a dezvăluit că Cromwell nu se arătase deloc dispus să fie atras în fruntea violentului şi nesăbuitului detaşament al armatei de la Thriplow Heath, care n-a vrut să se împrăştie şi n-a făcut de fapt acest lucru pînă cînd Cromwell n-a primit trei scrisori prin care i se cerea să preia conducerea. In acest chip, el era sigur, din punct de vedere moral, că armata va continua să înainteze, chiar dacă el nu era acolo ca s-o conducă, astfel că nu se putea considera un instigator, ci un om care vrea să exercite o influenţă moderatoare.

De fapt, la stăruinţa lui Fairfax, care le poruncise să fie „foarte tăcuţi şi politicoşi", ostaşii au fost convinşi să se poarte cuviincios cu împuterniciţii Parlamentului veniţi la Thriplow Heath să-i vadă. Totuşi, în purtarea lor directă faţă de Parlament nu se constata nici o potolire, astfel că, atunci cînd glasurile oştenilor au început să se înalţe, ele s-au transformat în strigăte de „dreptate, dreptate", rostite cu voce răguşită în auzul împuterniciţilor (melodie pe care Cromwell şi Ireton îi învăţaseră s-o cînte, după cum observa furios Holles în memoriile lui). Şi atunci armata a început să înainteze. Noaptea de 10 iunie a petrecut-o la Royston, da unde a trimis autorităţilor din Londra o proclamaţie ameninţătoare pe care Parlamentul trebuia s-o ia serios în seamă. Sub de curînd organizata ei conducere, proclamaţiile armatei deveniseră mai rafinate şi în multe din expresiile lor puteau fi cunoscute preocupările lui Cromwell. Cel ce ţintea să angajeze ţara într-un nou război era Parlamentul, care voia să se apere de „cercetări şi pedepse", în timp ce ostaşii continuau să dorească, „în calitatea lor de englezi *, o reglementare mulţumitoare. Chiar şi aşa, armata ţinea să accentueze că nu dorea să modifice Constituţia actuală : „Am spus-o mai înainte şi declarăm şi acum că nu dorim vreo schimbare în guvernarea civilă...". [25]

De la Royston, armata a înaintat la St Albans,

localitate situată în limita celor 25 de mile stabilite cu atîtea speranţe de Parlament. In zadar a chemat Londra gărzile civile s-o apere, fiindcă acestea au refuzat să conlucreze. O nouă **proclamaţie, prezentată de armată la 14 iunie — în care Ireton a avut posibilitatea să ne ofere o primă mostră a gîn- dirii sale politice —, aducea la cunoştinţa Parlamentului felul liniilor directoare de-a lungul cărora se deplasa acum armata. Proclamaţia conţinea primele aluzii la epurarea Parlamentului, precum şi planul de alegere a unei noi Camere a Comunelor. Se spunea mai departe că cei' 11 deputaţi prezbiterieni, în frunte cu Holles, trebuiau puşi sub acuzare nu numai fiindcă uneltiseră desfiinţarea armatei, ci şi pentru că puneau la cale un nou război. Aşa cum a scris mai tîrziu Holles, aceasta era prima încercare a armatei de a se amesteca în treburile regatului pe motiv că ea nu era „o forţă mercenară care să servească puterea arbitrară a statului, ci una care pusese prima mîna pe arme cu dis- cernămînt şi pe bună dreptate". [20] In timp ce deputăţii începeau să tremure pentru viaţa sau, cel puţin, pentru averea lor în faţa perspectivei sosirii oştenilor, armata a lansat, la 24 iunie, împotriva Parlamentului o nouă salvă de natură similară numită de astă dată** *Umila Mustrare.*

Lilburne, aflat acum în Tumul Londrei pentru un şir de ultraje, printre care şi o critică violentă împotriva lui Manchester, încîntat de întorsătura pe care o luau evenimentele, s-a grăbit să-1 felicite pe scumpul său Cromwell pentru „neobositele sale străduinţe" depuse pentru cauza cea dreaptă. Insă Cromwell se îngrijea acum mai puţin de aripa lui stingă, dacă-1 putem califica aşa, în termeni militari, pe Lilburne, decît de problema regelui, care sosise la Royston, venind de la Newmarket. In timp de Dyve prezicea că existau posibilităţi indiscutabile ca regele să-1 atragă de partea lui pe Cromwell, arătîndu-i suficientă bunăvoinţă, [27] acesta alegea calea de mijloc, avertizîndu-1 pe Whal- ley să nu-1 lase pe rege să fugă, dar nici să

nu i se opună mai mult decît trebuia în chestiuni religioase personale. Presupunea, nu fără temei, că împuterniciţii Parlamentului care-1 însoţeau pe rege vor face cu siguranţă aşa ceva şi, într-adevăr, atunci cînd Carol a pus să i se oficieze o slujbă anglicană, aceştia au insistat ca preoţii lui să fie îndepărtaţi. Intre timp, cartierul general al armatei înaintase mai departe, pînă la Uxbridge, deci pînă la o foarte mică distanţă de capitală. în acest loc, la 1 iulie, Fairfax a desemnat zece ofiţeri de frunte, printre care era şi Cromwell, ca să discute, la hanul Katharine Wheele, *Umila Mustrare* cu împuterniciţii Parlamentului. Apoi armata s-a **retras pe oarecare distanţă spre Reading, iar regele a fost adus mai întîi la Windsor şi apoi la locuinţa lordului Cra- ven de la Caversham, situată chiar de partea cealaltă a fluviului faţă de noua poziţie a armatei. Decorul era astfel ales incit să servească sincerei încercări a conducătorilor independenţi ai armatei de a ajunge la înţelegere cu regele. La urma urmei, raporturile cu prezbiterienii se dovediseră atît de nemulţumitoare, încît era foarte posibil ca ei să-1 fi judecat greşit pe rege, atribuindu-i unele din şicanele care aparţineau de drept adversarilor lor politici.**

Prima întrevedere cu Carol ar fi trebuit să-1 prevină pe Fairfax asupra inutilităţii oricărui plan care implica adeziunea regelui la o atitudine sinceră şi fermă. Deşi lucrul acesta putea să-i fie fatal, e de la sine înţeles că regele îşi rezerva dreptul de a schimba, în toate problemele, directivele şi aliaţii în măsura în care interesele fundamentale ale Coroanei, aşa cum le vedea el, cereau acest lucru. „Domnule, intenţionaţi să fiţi arbitru între Parlament şi noi“, a exclamat Ireton, „în timp ce noi înţelegem să arbitrăm între Majestatea voastră şi Parlament". Cu toate acestea, tratativele continuau, astfel că era nevoie de mijlocitori. Alegerea independenţilor a căzut asupra lui sir John Berkeley, fost guvernator al oraşului Exeter şi diplomat înainte de război. Era un favorit al reginei Henrietta Maria şi venise din partea ei din Franţa ca să încerce să-şi folosească influenţa asupra şefilor armatei. Timpul va arăta că

Berkeley era om de onoare, dar, din nefericire, cam nepriceput pentru o situaţie în care era necesară mai degrabă o iscusinţă extremă, decît înclinaţii generoase, în drumul lui de înapoiere prin Anglia, Berkeley a fost în- tîmpinat la Tonbridge, comitatul Kent, de către sir Aller-Apsley, fost guvernator regalist la Barnstaple, o altă fortăreaţă din vest. In memoriile sale, Berkeley dezvăluie că Apsley i-a încredinţat acolo scrisori, un cifru şi instrucţiuni din partea lui Cromwell şi a altor ofiţeri ai armatei. Principalul conţinut al acestor documente era că regele trebuia convins să creadă că independenţii erau foarte dezamăgiţi de prezbiterieni şi deci că se aflau într-o asemenea stare de spirit încît erau gata să facă „ceea ce prezbiterienii se prefăceau numai că vor face, adică să-1 repună pe rege şi poporul în justele şi vechile lor drepturi" [28].

Primii paşi ai acestei operaţii delicate au fost realizaţi suspect de uşor, deşi alura ei li s-a părut unora atît de ra pidă, încît Oliver St John a socotit necesar să-1 prevină pe vărul său Cromwell că trata „afacerile regelui" mult prea iute. O întrevedere autorizată de Fairfax, care a avut loc între Cromwell şi rege la 4 iulie, s-a desfăşurat atît de favorabil, încît mulţi au crezut că în 14 zile se va ajunge la o înţelegere între rege şi armată. Maiorul Huntingdon a relatat mai tîrziu că Cromwell şi Fairfax erau gata să-1 copleşească pe rege cu oferte de bunăvoinţă, mergînd de la dreptul de a-şi vedea capelanii pînă la întîlniri cu copiii săi mai mici. O altă dovadă interesantă a intenţiei lor sincere de a-i înapoia regelui tronul era oferită de importantele discuţii începute atunci privind acordarea toleranţei religioase comunităţii romano-catolice, iar zvonuri despre această evoluţie i-au parvenit ambasadorului francez la 9 iulie. Era un fel de stînga-mprejur uluitor al acestor puritani consa- craţi, cum erau Cromwell şi Ireton, dacă ne reamintim vechea lor atitudine anticatolică din anii ’30, precum şi un exemplu al dezvoltării credinţei în toleranţă printre oşteni odată cu progresele independentismului. Aşa cum s-a mai remarcat, în recentul război catolicii nu se dovediseră a fi nici pe departe cavalerii purtători de moarte din imaginaţia populară.[29] Dacă puteau cădea de acord

acum asupra unor condiţii care să-i introducă temeinic în organizarea de stat engleză şi nu aderau, de exemplu, la ideea unei jurisdicţii civile străine în Anglia, li se putea eventual îngădui şi ior să se alăture forţelor luminii şi toleranţei într-o Anglie nouă şi paşnică, condusă de rege.

Aceste tratative au început probabil prin propunerile secrete prezentate de comunitatea catolică engleză călăuzită de Henry More, locţiitorul superiorului ordinului iezuit din Anglia, [30] care sublinia faptul că cetăţenii catolici din Germania şi Olanda reuşeau să trăiască în pace sub regimuri necatolice. Lordul Brudenell, un catolic din cadrele armatei, îşi exercitase şi el influenţa, asigurînd Consiliul armatei că în dogmele catolice nu exista nimic care să împiedice realizarea unei înţelegeri satisfăcătoare şi aceasta în pofida unor probleme de ordin practic, ca, de pildă, valoarea proprietăţilor catolice confiscate în decursul războiului. Condiţiile elaborate, la care catolicii trebuiau să adere dacă doreau să se bucure de libertatea obştească de conştiinţă, nu erau prea aspre după criteriile acelor timpuri : li se îngăduia să-şi practice cultul acasă. însă n-aveau voie să poarte arme şi li se interzicea în mod special să aibă înţelegeri cu puteri străine în cele din urmă, s-a ajuns la concluzia că miezul dificultăţilor consta în perspectiva unui jurămînt de lealitate cetăţenească, conţinut în artico- Iul IV. Printre alte dogme a căror propagare era interzisă se afla şi dreptul papei de a-i elibera pe catolici de jură- mînt, inclusiv de jurământul de credinţă faţă de puterea civilă. Insă după discuţii aprige, care au avut loc în comunitatea catolică, şi după unele sondaje sufleteşti de ordin teologic, s-a hotărît că şi articolul IV era acceptabil, fiindcă chestiunile atinse de el nu erau *necessitate medii,* adică indispensabile mîntuirii sufletului.

Propunerile, datate în cele din urmă cu 1 august, au fost semnate de reprezentanţii clerului şi ai comunităţii catolice. Prefaţa, adăugată de Henry More, avea grijă să sublinieze că propunerile reprezentau în esenţă numai o înţelegere cu puterea civilă. Spre nemulţumirea profundă a lordului Brudenell, care se temea că întreaga negociere putea fi primejduită, prefaţa afirma : „Nu recunoaştem sus-menţionatele propuneri ca fiind pentru noi articole de credinţă sau lucruri pe care ni le

propovăduiesc pastorii". Propunerile au fost trimise la Roma sub această formă prin intermediul nunţiului papal din Paris. Insă soarta lor următoare a fost mai puţin prielnică : prezentate, poate, într-o formă uşor diferită, datorată unor modificări eventual întîmplătoare [31], făcute en *route* ‡‡‡

admită că puteau trata între ei pe picior de egalitate. Cu toate acestea, vorbele pe care le spusese între patru ochi lui Berkeley, şi anume că ceea ce îl împiedica să aibă încredere era faptul că nici unul dintre ofiţeri nu-i ceruse nimic pentru el, l-au scandalizat chiar pe propriul său slujbaş. La 12 iulie, Berkeley l-a întîlnit pe Cromwell, precum şi alţi doi independenţi, colonelul Tho- mas Rainsborough şi sir Hardress Waller, comunicîndu-le că Henrietta Maria dorea ca regele să accepte cererile armatei în măsura în care conştiinţa şi onoarea îi îngăduiau acest lucru. Insă răspunsul lui Cromwell nu făcea decît să accentueze altruismul care îl îngrijorase atît de mult pe rege : ostaşii nu doreau nimio mai mult decît să trăiască ca supuşi ai regelui, adăugind apoi o frază care înălţa spre noi culmi speranţele lui Berkeley într-o neîntârziată repunere în drepturi, fiindcă „socoteau că nimeni nu se putea bucura în linişte de viaţă şi avere, atîta vreme cît regele nu-şi avea toate drepturile" [3a]. Au declarat acest lucru în termeni generali şi îl vor repeta în curînd cu şi mai multe amănunte ca să cuprindă diferitele interese ale partidului regalist, prezbiterian şi independent

N-avem nici un motiv să punem la îndoială sinceritatea a ceea ce părea că se prefăcuse într-o adevărată lună de miere între independenţi şi rege. Trei zile mai târziu Cromwell i-a descris lui Berkeley, în termeni mişcători, o scenă între rege şi cei trei copii mai mici ai lui, la care fusese martor : la vederea unei asemenea scene de tandreţe paternă, atît de apropiată de cele mai profunde din sentimentele sale, i-au dat lacrimile[33]. Regele, i-a spus el lui Berkeley, este „cel mai drept şi mai cinstit om din cele trei regate ale lui", iar independenţii îi erau îndatoraţi pe vecie, fiindcă respinsese propunerile de la Newcastle din 1646, care ar fi dus la recunoaşterea ca instituţie de stat a prezbiterianismului.

Adevărul era că, deşi scriitoraşii din Londra, înfuriaţi de armonia dintre Cromwell şi armată, căutau să-1 muşte în scris ca buldogii care hăituiau pe vremea aceea urşii de la Bankside,

totuşi o înţelegere cu regele reprezenta, la drept vorbind, cea mai promiţătoare ieşire dintr-o situaţie extrem de încurcată, iar el n-avea nevoie să facă pe ipocritul ca să exprime o asemenea părere. Dacă regele ar fi avut o altă fire, ar fi existat poate reale posibilităţi pentru o asemenea reglementare, însă dreptul şi cinstitul suveran al lui Cromwell îşi îndrepta acum speranţele într-o altă direcţie, deoarece mesajele secrete primite de la contele scoţian de Lauderdale îl întăreau în credinţa că armata nu era singurul său sprijinitor posibil. Intr-adevăr, prezbiterienii din Londra ameninţau cît se poate de serios să apeleze şi ei la armata scoţiană, circulau zvonuri urî te că colonelul Poyntz din York intenţiona să vîndă scoţienilor armata din nord, în timp ce „agitatorii" din rîndurile armatei engleze stîrneau o vîlvă crescîndă că se vor îndrepta asupra capitalei ca să rezolve întreaga situaţie ocupînd-o fără menajamente.

In această atmosferă agitată a fost convocat la Rea- ding, în ziua de 16 iulie, un consiliu general de război ca să ia în discuţie cererile „agitatorilor". Erau prezenţi între cincizeci şi o sută de ofiţeri, fiindcă numărătorile diferă, iar la consiliu au fost admişi, pentru prima dată, să ia parte „ca măsură de prevedere", după cum se exprima eufemistic un buletin săptămînal, şi un număr de „agitatori" [34]. Cererile agitatorilor, începînd cu oprirea celor 11 deputaţi ticăloşi de a participa la şedinţele Camerei Comunelor şi terminînd cu eliberarea unor deţinuţi ca John Lilburne, trădau, toate, dorinţa stăruitoare ca armata să se îndrepte imediat spre Londra sau împrejurimile ei. Cromwell, pe de altă parte, care lua des cuvîntul, a susţinut de la început că ceea ce trebuia să-i conducă era raţiunea calmă şi nu forţa oarbă. „Marşul asupra Londrei", a început el, „este o propunere izolată, care nu ne vine de pe Jupiter, ca să fie acceptată pe loc şi dezbătută fără să fie luate în considerare şi argumentele noastre". Avem de-a face din nou cu o atitudine extrem de interesantă a omului acuzat mai tîrziu, pe bună dreptate, că a înlăturat Parlamentul prin violenţă, care dovedeşte că Cromwell s-a arătat într-una dornic să aranjeze lucrurile

pe cale legală : „Tot ce obţinem printr-un tratat... rămîne neclintit şi durabil şi va fi transmis posterităţii. Vom evita astfel marea imputare care ni se aduce că am obţinut de la acest Parlament diferite lucruri prin forţă, mai ales că ştim ce înseamnă ca această pată să rămînă asupra noastră..." De fapt, o bună parte din argumentele lui Cromwell se concentrau asupra utilităţii Parlamentului, în care nu numai că propriul său partid cîştiga neîntrerupt teren, dar care, dacă ar fi fost reorganizat şi curăţat de elementele nedorite, putea fi completat curînd cu oameni avînd sentimente nobile şi lucrînd numai pentru binele obştesc. Acesta a fost, desigur, principiul pentru care se puseseră în mişcare la Uxbridge şi St Albans, principiu înţelept, onorabil şi just. „Intr-adevăr, într-adevăr — a exclamat el într-o altă intervenţie — puteţi spune ce vreţi, însă forţa pe care o aveţi acum o socotesc fără însemnătate. Nu ştiu ce forţă urmează să fie folosită, dar ştiu că fără forţă nu putem obţine ceea ce este necesar pentru regat"[35].

Totuşi, cel ce a arătat de la prima lui cuvîntare care trebuia să fie adevărata temă a dezbaterilor, în locul marşului asupra Londrei, a fost Ireton, prietenul politic apropiat al socrului său, Cromwell. Punctul principal, a spus el, nu este de a acumula mai multă putere în mîna unuia decît într-a altuia, ci de a reglementa libertăţile regatului şi de a stabili ce va face armata cu puterea, atunci cînd o va deţine. El şi-a anunţat apoi intenţia de a schiţa, cu ajutorul lui Lambert, cîteva propuneri, care urmau să pună o temelie potrivită drepturilor şi libertăţilor obşteşti, precum şi unei păci trainice. Pînă la urmă, întrunirea s-a încheiat după miezul nopţii, lăsînd vremelnic în părăsire marşul asupra Londrei. Propunerile armatei urmau să fie supuse, sub forma unei declaraţii publice, împuterniciţilor, care trebuiau să le remită Parlamentului, pentru ca, între timp, ele să fie analizate de consiliu şi apoi de un comitet compus din 12 ofiţeri şi 12 „agitatori". Aceste *Articole de propuneri ale armatei* urmau să capete mai tîrziu o importanţă hotărîtoare ca bază a concepţiilor acesteia, în calitatea lor de condiţii elaborate indiscutabil în grabă de către un grup de ofiţeri lucrînd sub presiunea momentului şi care erau, în cea mai mare partg, aşa cum s-a exprimat un „agitator", „doar nişte politicieni tineri", ele erau relativ moderate, deşi cam incoerente,

iar cîteodată **confuze ca text. Ascultîndu-le, Berkeley i-a spus regelui că socotea rezultatul drept surprinzător de cumpătat fiindcă „niciodată o coroană aproape pierdută n-a fost re- dobîndltă cu atîta uşurinţă, aşa cum va fi coroana Majestăţii voastre, dacă se va cădea de acord cu aceste clauze"[30].**

Conform propunerilor, Parlamentul urma să se întrunească de două ori pe an, în sesiuni de cel puţin 120 d. zile şi nu mai mult de 240 de zile. Urma să fie înfiinţat un Consiliu de stat cu o autoritate mai mare decît aceea a vechiului Consiliu privat şi trebuia ca locurile din Parlament să fie mai bine distribuite, să se ţină alegeri libere, membrilor Camerei Comunelor să li se permită să-şi manifeste liber dezacordul cu regele şi Camera Lorzilor, iar regele să nu aibă dreptul de a apăra slujbaşii statului de judecata Parlamentului. După ce prevedeau că miliţia populară trebuie să fie sub ordinele Parlamentului vreme de 10 ani, iar Consiliul de stat să controleze forţele armate şi afacerile externe, propunerile treceau la reglementarea problemelor religioase. Pe lîngă desfiinţarea episcopatului şi scoaterea Cărţii de rugăciuni anglicane de sub obligativitatea legală, propunerile prevedeau şi alte acţiuni pentru afirmarea incapacităţii legale a papistaşilor. De asemenea, Covenantul nu putea fi impus prin lege. Urma apoi o listă lungă de nedreptăţi care trebuiau reparate, începînd cu inegalităţile la perceperea impozitelor şi terminînd cu legile forestiere. Totuşi, la sfîrşitul lor, propunerile nu uitau să se ocupe şi de Coroană : regele trebuia reintegrat, împreună cu familia lui, într-o poziţie de siguranţă, onoare şi libertate, fără vreo micşorare a drepturilor lor personale sau vreo altă îngrădire în exercitarea puterii regale.

Din nefericire, înainte ca regele Carol să fi putut da o declaraţie publică în legătură cu aceste propuneri, care i-au fost prezentate probabil neoficial, pentru prima dată, la 23 iulie, violenţele au izbucnit de-a binelea la Londra. Gloatele din Londra, nu prea plăcute la vedere, au pătruns cu de-a sila în ambele Camere ale Parlamentului şi,

ţinîn- du-1 ţintuit pe scaun pe preşedintele Lenthall, l-au silit să abroge controlul Parlamentului asupra miliţiei populare, după care Lenthall, împreună cu peste 60 de deputaţi independenţi rămaşi, printre care era chiar şi cîndva ostilul Manchester, au înţeles că ora unei retrageri grabnice sosise, aşa că au luat-o repede din loc spre armată, de teamă să nu li se întîmple ceva şi mai rău din partea prezbiterienilor. Cei 11 deputaţi au revenit, în schimb, la Londra şi, cu mai multă încredere decît înţelepciune, au început să pregătească lucrările de apărare ale oraşului. Era, fi**reşte, exact felul de ştire pe care firile îndrăzneţe din armată îl aşteptau. Desigur că în curînd datoria lor indiscutabilă va fi să salveze Londra de haosul în care era pe cale să cadă. Acesta a fost momentul critic în care Carol, încurajat de semnalele pe care le primea din Scoţia şi auzind îndepărtata zarvă a răscoalei sunînd ca o muzică în urechile lui, se hotărî, cu o îndrăzneală necugetată, să respingă public şi în obrazul armatei propunerile acesteia. Aşa cum a povestit Ludlow, alături de rege se afla John Maitland, conte de Lauderdale, emisarul scoţian, care, împreună cu alţi cetăţeni ai Londrei, l-au asigurat pe Carol că se vor împotrivi armatei pînă la ultima picătură de sînge.**

Scena respingerii oficiale a propunerilor, petrecută la 28 iulie, sau în jurul acestei date, a fost jignitoare pentru acei ofiţeri ai armatei care, ca, de pildă, Ireton, asistaseră la ea. Chiar de la început, limbajul regelui Carol a dezvăluit starea de spirit nesăbuită în care îl tîrîse optimismul său exagerat. Comentase deja propunerile, dîndu-şi ifose faţă de oamenii lui şi spunînd că armata nu se putea descurca fără el, astfel că „îi va vedea în curînd bucuroşi să accepte condiţii mai drepte". Acum se întrecu pe sine, strigînd, în timp ce da la o parte *Articolele de propuneri ale armatei:* **„Nu puteţi face nimic fără mine. Vă prăbuşiţi dacă nu vă sprijin eu", şi folosind cuvinte pe care însuşi Berkeley le-a descris ca fiind „foarte tăioase şi înverşunate". în zadar a încercat credinciosul Berkeley să-1 facă să tacă, spunîndu-şi în sinea lui că regele avea probabil o sursă secretă de putere**

ca să se comporte cu atîta îndrăzneală şi, fiindcă era un lucru a cărui existenţă o tăinuise faţă de el, făcea foarte bine că îl ascundea şi faţă de armată. Colonelul Rainsborough s-a grăbit să plece pe furiş ca să răspîndească printre oşteni ştirea reacţiei necumpătate a regelui ******** [37].**

Nu-i nici o mirare — scria după aceea Clarendon — că atitudinea lui Cromwell faţă de rege s-a răcit vizibil după această întâmplare[38] şi că, în ciudata cîrpăceală a relaţiilor sale cu Carol Stuart, acest incident deosebit trebuie să fi avut o înrîurire profundă asupra lui. Acum însă, evenimentele se succedau la Londra prea repede ca să mai fie timp de multă meditaţie. Ceea ce se apropia era domnia gloatei sau ceva foarte asemănător cu ea. Ucenicii au dat buzna în clădirile Parlamentului ca să ceară revocarea ordonanţei privind miliţia populară şi rechemarea în capitală a regelui. Nu numai preşedinţii, dar şi alţi membri ai Camerei Lorzilor şi Camerei Comunelor, printre care şi Ludlow şi Haselrig, ajunseseră la concluzia că venise momentul să-şi încredinţeze fără rezerve soarta bunului plac al armatei, dacă ţineau să-şi apere pielea. Iar fiindcă asprii „reformaţi" începuseră să vorbească de jefuirea acelei prăzi bogate care era centrul comercial al Londrei, suburbia Southwark îşi exprimă dorinţa ca armata să se întoarcă. Faptul că armata, aflată la Hounslow Heath, putea să se bizuie pe preşedintele Camerei Comunelor ca să-i conducă oştenii îi oferea ultimul imbold la acţiune, fiindcă marşul ei se bucura acum de spoiala legalităţii. Aruncîndu-şi pălăriile în aer, oştenii puteau striga cu convingere sinceră : „Camera Lorzilor, Camera Comunelor şi un Parlament

---

********** **Rainsborough era o stea în curs de înălţare în consiliile armatei, un om avînd legături atît cu puritanii din Lumea Nouă cît şi cu cei din Lumea Veche. Una din surorile lui era căsătorită cu guvernatorul Winthrop al ţinutului Massachusetts, iar alta cu fiul acestuia. Datorită faptului că pusese pe picioare un regiment pentru Manchester (care cuprindea un număr mare de oameni întorşi din Noua Anglie) ajunsese în luna mai deputat.**

liber".

în după amiaza zilei de 6 august, la ora 2 noaptea, în oraş intrau prin barierele deschise ale răzvrătitei suburbii Southwark cîteva regimente. Apoi grosul armatei începu să se tălăzuiască spre inima Londrei cu oştenii purtînd la pălărie crenguţele de laur ale cuceritorilor. Cromwell înainta călare în fruntea regimentului său, care preceda corpul principal de cavalerie de sub comanda lui Fairfax. La Hyde Park, lordul-primar împreună cu consilierii săi au întîmpinat armata cu cuvinte improvizate de bun-ve- nit pentru ca la Charing Cross să fie salutată de consiliul municipal. înainte ca ziua să fi luat sfîrşit, preşedintele îşi recăpătase locul cuvenit din Parlament şi se ordonase o zi de slujbe publice de mulţumire precum şi plata soldei pe o lună pentru oştenii de rînd. Camera Comunelor a votat o rezoluţie promptă, însă nu prea sinceră : „Camera aprobă sosirea generalului şi a armatei pentru ca Parla- mer. tul să-şi **ţină în siguranţă şedinţele şi hotărăşte ca** generalului **şi armatei să li se aducă mulţumiri pentru acest lucru". Cei 11 deputaţi, care simbolizau contrarevo**luţia, au dispărut din nou. A doua zi, întreaga armată de aproape 18 000 de oameni a trecut, măreaţă, prin centrul Londrei în drumul ei spre Croydon, unde urma să ocupe poziţie, lăsînd atît Turnul Londrei, cît şi Parlamentul sub pază. Fairfax, care fusese bolnav, stătea calm într-o ca- leaşcă împreună cu soţia lui şi cu doamna Cromwell care, în fala ei de soţie a cuceritorului, uitase cu totul pericolele cărora trebuie să le facă faţă o amfitrioană politică. Oliver Cromwell, la rîndul lui, mergea călare în fruntea cavaleriei. Prezicerea lui Jacob Astley, făcută cu un an înainte, că parlamentarii îşi vor pierde liniştea dacă se vor certa între ei, se întorcea, cu dobîndă, împotriva autorului ei.

Cam pe timpul tratativelor cu regele, ambasadorul francez avusese o convorbire semnificativă cu Cromwell, pe care a repetat-o peste cîţiva ani, atunci cînd Cromwell ajunsese Lord-Protector, cardinalului de Retz, fiindcă i se imprimase în memorie. Întrebîndu-l care erau adevăratele lui ţeluri, Cromwell i-ar fi răspuns enigmatic : „Nimeni nu se urcă mai sus decît cel ce nu

ştie încotro se-n- dreaptă... ††††††††††††††††††††††††††††††††. Reamintite mai tîrziu, vorbele acestea au putut fi interpretate, desigur, ca exprimînd o ambiţie de rău augur, deşi pe atunci ele fuseseră probabil pronunţate din simplă dezorientare şi îndoială, sentimente care influenţaseră, aşa cum am văzut, starea de spirit a lui Cromwell în vara aceea tulburătoare. în acelaşi timp însă, Cromwell vorbise sincer, într-una din cuvîntările pe care le ţinuse la Reading, despre cealaltă latură a firii lui duble şi anume despre atitudinea lui impulsivă, care urma adesea acestor perioade de nesiguranţă. Era capabil, a spus el, ca, din cînd în cînd, să fie foarte iute în afecţiunile şi dorinţele lui şi să socotească pericolele mai degrabă imaginare decît reale, astfel că, „sincer vorbind, sînt judecat adesea că în această privinţă sînt prea pripit" [40]. în prima lui stare sufletească, Cromwell s-a împotrivit şi i-a convins şi pe alţii să se împotrivească marşului asupra Londrei atîta timp cît putea socoti că era omeneşte posibilă şi o altă soluţie. Nu fusese niciodată de partea capetelor înfierbîntate şi rebele ale armatei şi continua să spere că ostenii se vor dovedi nişte „mieluşei ascultători", aşa cum auzise Baxter că îi numea el. însă pentru bărbatul acesta, care cerceta căile Providenţei printre oameni, comportarea supravieţuitorilor Parlamentului îi indicase în mod sigur şi fără cea mai mică urmă de îndoială că venise timpul unei acţiuni mai precipitate.

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††. Textul francez este următorul : „Il *me disoit un jour, que l'on ne montait jamais si haut, que quand on ne sait ou l'on va",* însă, firește, Cromwell trebuia să-i fi vorbit ambasadorului englezește, fiindcă știa puțină franceză sau poate chiar deloc. S. R. Gardiner datează conversația, în mod convingător, în zilele de 9—11 iulie, cînd Bellièvre a făcut o vizită ofițerilor. Ea a avut loc, în orice caz, înainte de luna octombrie, cînd Bellievre a părăsit Anglia".

9

Jocul de cărţi

Dreptul □ avea flră doar şl poate regele, Insă puterea nu o exercita nimeni, astfel ci, in decursul anilor 1647 şi 1C48, ea a fost disputată fără luptă, ca intr-un joc de cărţi, de Parlament şl Oliver Cromv.'ell.

Thomas Hobbes tn Behemoth

Dacă cele 12 luni trecute asistaseră la creşterea încordării create de ruptura dintre Cromwell şi Parlament, atunci perioada următoare a vieţii lui a fost martora unui şir dramatic de întovărăşiri şi renunţări petrecute într-un interval de timp mult mai rapid. Cîţiva ani mai tîrziu, in- vestigînd, în *Behemoth,* sub formă de dialoga activitatea Parlamentului lung, Thomas Hobbes descria uriaşele incertitudini ale acelei vremi cînd dreptul de a guverna îl avea, fără doar şi poate, regele, însă „puterea nu o exercita nimeni, astfel că ea a fost disputată fără luptă, ca într-un joc de cărţi".[1] în cursul acestui joc, Cromwell a descoperit, aşa cum au făcut-o şi alţii de atunci încoace, ce extra- ordinar de diferite sînt calităţile cerute unui om de stat faţă de cele ale unui oştean victorios. în viaţa politică, o hotărîre publică poate atrage după sine o retractare publică, astfel că şovăiala în funcţie de evenimente poate aduce adesea recompense preţioase. Aşa cum am văzut, exista încă de pe atunci în firea lui Cromwell o anumită însuşire care îi dădea posibilitatea să se adapteze la ase- menea perioade de aşteptare, pînă cînd vreun act

al Providenţei îi arăta calea cea bună. însă, sub presiunea cres- cîndă a politicii, puritatea acestor sentimente religioase era inevitabil nuanţată de un oportunism mai pămîntean, sau chiar de duplicitate. Dar valoarea acestor momente nu era neapărat perceptibilă celor în al căror suflet se manifestau asemenea sentimente, astfel încît Cromwell **continua să se socotească, fără îndoială, un simplu căutător al dumnezeirii. In toamna anului 1647, el nu mai era totuşi un om neînsemnat, ci un negociator de o abilitate crescîndă, care se îngrijea ca, indiferent de felul cum se va desfăşura jocul de cărţi al lui Hobbes, el să fie acela care să continue a cîştiga.**

Prima repriză a jocului a constat din încercări reînnoite de a se ajunge la o învoială cu regele. Carol a fost adus mai întîi La palatul său din Oatlands şi apoi la Hampton Court. între timp, Parlamentul suporta tot greul mîniei conducătorilor armatei, care se întorcea la Londra : toate ordonanţele votate, în lipsa preşedintelui, de minoritatea prezbiteriană. trebuiau abrogate, operaţie la care generalii erau ajutaţi nu numai de independenţii consa- craţi, ci şi de mulţi deputaţi aparţinînd mai degrabă „grupului de mijloc", aşa cum era el denumit. Acest grup nestatornic, dar important, de deputaţi — oricare vor fi fost părerile lor în ceea ce priveşte conducerea militară — era totuşi alături de şefii armatei în convingerea că aceasta nu trebuia desfiinţată înaintea unei reglementări convenabile a problemei regale, fiindcă altfel ar fi însemnat să împingă pur şi simplu pucul puterii în direcţia sco- ţienilor. Dar chiar în aceste condiţii, pînă cînd ordonanţa de abrogare a fost votată, Cromwell şi-a pierdut răbdarea cel puţin într-o împrejurare. După ce i-a spus mînios lui Ludlow că „oamenii aceştia n-au să plece pînă cînd armata n-are să-i scoată afară de urechi", a ordonat, la 20 august, unui regiment de cavalerie să ia poziţie în Hyde Park, la o distanţă surprinzător de mică faţă de Ca- mera Comunelor, pentru ca după aceea să se îndrepte el însuşi călare spre Westminster. Deşi şi-

a lăsat escorta de oşteni afară, abia după săvîrşirea acestui pas ostentativ, şi cu ajutorul votului său şi al celorlalţi deputaţi din armată, proiectul de lege a fost în sfîrşit votat. Prezbiterienii şi-au dat atunci seama că venise timpul să dispară de pe scenă. Drept urmare, participarea la şedinţe a parlamentarilor s-a redus în mod lamentabil, prezenţa medie la Camera Lorzilor fiind apreciată la 7, iar cea de la Camera Comunelor la ceva mai mult de 150, chiar în cazul unor chestiuni foarte importante. Acum, cînd noul şi supărătorul Consiliu al armatei preluase virtual puterea în ţară, Holles avea motive suficiente să-şi exprime profund nemulţumit părerea că „armata făcea totul, iar Parlamentul ajunsese un fel de nulitate care spunea «amin- la tot ce hotăra consiliul de război. Se socotesc a fi o veritabilă a treia forţă..." [2]

însă Cromwell şi Ireton aveau şi ei propriile lor probleme cu această a treia forţă. Elementele radicale ale **armatei, care fuseseră împiedicate să** se năpustească **asupra Londrei ca nişte** lupi lacomi înconjurînd o sanie cu **pradă omenească, nu se potoliseră nicidecum prin întoarcerea în capitală şi erau pregătite să urmărească, cu viclenie de vulpe, orice propuneri făcute de Cromwell regelui. Cu toate acestea, şi înfruntând multe şi diferite împotriviri, Cromwell şi Ireton au început, în săptămînile care au urmat, să se dea bine din nou şi în mod intenţionat pe lîngă rege. Deşi din punct de vedere militar mai era subalternul lui Fairfax, Cromwell devenise acum conducătorul politic necontestat, fiindcă, mîhnit şi îngrijorat de întorsătura pe care o luau lucrurile, generalul renunţase să mai ia parte la tratative. Condiţiile în care se desfăşura viaţa la Hampton Court — acel măreţ palat construit de un slujitor al regelui cu o sută de ani mai înainte, pe care stă- pînul său i-1 luase prin jaf — erau gîndite la scară regală, astfel că numărul vizitatorilor care aveau posibilitatea să se îngrămădească spre a-i prezenta regelui omagiile lor se ridica la cel al unei Curţi adevărate. Iar acum, cînd armata îşi mutase cartierul general în apropiatul Putney, la sud de Tamisa, la Hampton**

Court nu veneau numai Cromwell şi Ireton, ci şi doamna Cromwell.

S-a istorisit mai tîrziu că această doamnă cumsecade fusese luată de mină de Ashbumham şi condusă în faţa regelui, împreună cu Bridget Ireton şi doamna Whalley, pentru ca apoi să fie invitate la ospăţ, gest care nu putea decît să bucure o femeie. Cu această ocazie, gurile rele au răspîndit zvonul că Cromwell urma să fie ridicat la rangul de conte (poate conte de Essex, titlul pierdut de rubedenia sa, Thomas Cromwell) şi să i se dea panglica albastră a Ordinului Jartierei, iar fiul său să fie numit valet de cameră al prinţului. Deşi scornelile acestea îi bucurau — cum este uşor de înţeles — pe duşmanii lui Cromwell, indiferent dacă erau prezbiterieni sau nivelatori, nu exista nici un motiv anume ca, în climatul lunilor august şi septembrie 1647, de reconciliere între armată şi rege, un asemenea titlu să nu fi fost fluturat în faţa ochilor conducătorilor armatei. Nu propusese oare Carol, în decursul tratativelor, ca Berkeley să promită recompense personale ? Dealtfel, acceptarea de către Cromwell a unei asemenea distincţii nu era cu totul exclusă, dacă s-ar ii ajuns la o reglementare, iar Elizabeth Cromwell n-ar fi fost nici prima, nici ultima femeie care să nu se bucure că a fost făcută contesă. în ceea ce-1 priveşte pe fiul său Oliver, acesta credea cu tărie, ca majoritatea oamenilor de pe vremea sa, că steaua lui se ridică odată cu cea a familiei. Era o pornire subliniată, în luna următoare, de gazeta regalistă *Mercurius Pragmaticus* care ierta —, după cum spunea Lilburne — pofta nesăţioasă şi zilnică de bar.i a lui Cromwell, fiindcă n-avea cum s-o preîntâmpine ţinînd seama de mulţimea de rubedenii pe care le avea în armată. [3] Şi gazeta înşira 7 dintre ele, printre care fiul său Henry, ginerii săi, Ireton şi Claypole, precum şi vărul său primar Whalley.

La 7 septembrie, Carol a fost pus în situaţia de a informa ambele Camere că acceptă *Articolele de propuneri ale armatei.* Făcînd aceasta, el fusese victima unei mici manevre de inducere în eroare, pusă la cale de Cromwell şi Ireton, care l-au ameninţat dintr-o dată şi din nou cu mult mai puţin favorabilele „propuneri de la

Newcastle“. Totuşi, chiar şi această manevră făcea parte din tabloul general al sforţării conştiente de a se ajunge la o reglementare cu regele, iar cei doi se angajau acum să sprijine cererea lui Carol de a încheia un tratat personal. Faptul că erau sinceri în încercările lor de a rezolva problemele de guver- nămînt în context monarhic este confirmat, dacă nu de altceva, atunci de vehemenţa crescîndă a unor oameni ca, de pildă, Lilburne, care se considerau trădaţi. în consecinţă, Cromwell şi „Consiliul său de miniştri", compus din aşa-zişii „granzi“, precum şi din oameni ca Oliver St John şi sir Henry Vane, erau suspectaţi că manevrau treburile în paguba armatei. Colonelul Rainsborough, om cu tendinţe radicale, era cît pe ce să fie dat afară din funcţia de contraamiral, la care rîvnise, şi de aceea s-a certat cu Cromwell. Lilburne, închis încă în Turn, a auzit de acest incident şi l-a transmis partenerului său, sir Lewis Dyve, care i-a scris în timp util regelui. [4] La 15 septembrie, lui Cromwell i-a venit poftă să meargă la Turn în aparenţă ca să controleze ce stocuri de arme se mai află acolo, dar a găsit timp şi pentru o lungă şi interesantă convorbire cu Lilburne.

Cromwell l-a rugat pe protejatul său de odinioară să nu mai vorbească în termeni atît de aspri despre Parlament, fiindcă va vedea că în curînd lucruriie se vor îndrepta. Lilburne i-a replicat, cerînd să fie judecat cu bunăvoinţă pentru pretinsele sale ultraje, la care Cromwell n-a putut să-i dea decît puţin convingătorul răspuns că oricum pe vremea aceea lucrurile mergeau mai bine decît sub vechiul regim, în care exista „obiceiul oprimării şi tiraniei", pe cînd acum „chestiunile în care s-ar părea că Parlamentul s-a abătut de la normele drepte ale justiţiei s-au datorat mai degrabă întîmplării şi necesităţii". Reforma era pe drumul cel bun şi între timp — spunea Cromwell — cel mai potrivit lucru pentru oamenii prudenţi este să rabde pînă cînd îşi vor asigura propria lor apărare. Lilburne, care nu era nici răbdător, nici deosebit de prudent, a continuat să ceară dreptate nepărtinitoare pentru toată lumea, care era „cea mai nimerită şi mai bună cale ca să se apere". Cu toate acestea, conţinutul observaţiilor lui Cromwell, precum şi alte informaţii transmise lui Carol, pe timpul acela, prin intermediul lui sir Lewis Dyve, nu făceau decît să

confirme ideea despre atitudinea binevoitoare a lui Cromwell faţă de rege. Rapoartele lui Dyve nu puteau decît să-1 întărească pe rege în convingerea că persoana sa era indispensabilă.

Pînă una alta, opoziţia fermă a lui Cromwell faţă de agitatorii subversivi (cum îi socotea el) din armată nu se domolea deloc. La începutul lunii septembrie, de pildă, contribuise în bună măsură la excluderea maiorului Fran- cis White din Consiliul armatei fiindcă afirmase pe şleau că „în regat nu există nici o altă autoritate evidentă decît puterea şi forţa săbiei", ceea ce nu se potrivea nicidecum cu felul în care îi plăcea lui Cromwell să considere lucrurile pe vremea aceea. O scrisoare trimisă cu o săp- tămînă mai tîrziu de ofensatul Cromwell colonelului Mi- chael Jones, guvernatorul oraşului Dublin, oglindea ne- popularitatea care începea să-1 apese din toate părţile ca urmare a dorinţei lui neclintite de a ajunge la o reglementare cu regele. „Deşi celor nefamiliarizaţi cu motivele tratativelor li se pare, poate, că deasupra acţiunilor noastre pluteşte un văl, nu ne îndoim că Dumnezeu ne va dezvinovăţi de orice alte scopuri la care am tinde afară de slava Lui şi binele obştesc". [5] La 21 septembrie, sprijinit de oameni ca Vane, Fiennes şi St John, el a cerut sus şi tare, cu toată împotrivirea unor republicani, ca, de
exemplu, Marten, instituirea unui comitet al Camerei Comunelor care să se ocupe de problema regelui. Deşi anulată după aceea, propunerea a fost votată, cu care ocazie Cromwell a numărat voturile pentru, iar Rainsborough pe cele contra.

Neînţelegerile dintre fracţiunile rivale ajunseseră evidente pentru martorii oculari. Răspunzînd, la 28 septembrie, unei scrisori a fratelui său din Staffordshire, William Langley arăta că „agitatorii" îl suspectau pe Cromwell şi gaşca lui că se străduiau să i se bage pe sub piele regelui, în timp ce grupul lui Cromwell socotea, la rîndul lui, că agitatorii îşi permiteau prea multe în privinţa guvernării regatului. Langley aflase că Cromwell vorbise cu multă căldură în favoarea regelui, atunci cînd răspunsul său la propuneri fusese „controversat" în Camera Comunelor.[6] Primele săptămîni ale lunii octombrie Cromwell şi le-a petrecut ocupîndu-se de întrunirile cu Consiliul armatei — ale

cărui pretenţii gălăgioase deveneau din ce în ce mai neliniştitoare —, de locul său din Parlament şi de negocierile cu reprezentanţii personali ai regelui în legătură cu tratatul în care îşi pusese speranţa, ca într-un ta- lisman, pentru a preîntîmpina înaintarea scoţienilor. Sosirea la Londra, la 11 octombrie, a altor doi împuterniciţi din Scoţia, care urmau să se alăture lui Lauderdale, nu făcea decît să scoată şi mai mult în evidenţă pericolul la care se puteau aştepta din această direcţie dacă regele reuşea să ajungă mai degrabă la o înţelegere cu supuşii scoţieni decît cu cei englezi, care îl ţineau prizonier.

Tocmai în acest moment neprielnic din punctul de vedere al celor care se aflau la mijloc, a fost formulată, la 9 octombrie, de către cinci regimente răzvrătite, o proclamaţie intitulată *Cauza armatei expusă în mod sincer,* care cerea epurarea imediată a Camerei Comunelor şi dizolvarea ei în termen de un an. Celelalte cereri — ca dreptul electoral universal pentru bărbaţi, un Parlament avînd puterea supremă şi ales pe această bază, o putere de stat populară cît se poate de extinsă etc. — nu lăsau nici o îndoială asupra amploarei gîndirii nivelatorilor. în calitatea lui de comandant-şef, Fairfax a primit *Cauza armatei* la 18 octombrie, pentru ca peste două zile Cromwell să ţină, la Camera Comunelor, o altă cuvîntare energică în sprijinul monarhiei. Spera, după cît se pare, să convingă Parlamentul că el, împreună cu generalul Fairfax şi cu toate celelalte căpetenii ale armatei nu erau în nici un fel amestecaţi în planurile regimentelor care se răzvrătiseră şi că scopul şi dorinţa lor nu fuseseră, încă de la începutul războiului, decît de a-1' servi pe rege. în toată cuvîntarea lui, Cromwell a vorbit cît se poate de favorabil despre Carol, încheind că era necesar ca acesta să fie readus pe tron cît mai repede posibil. [7] Această cuvîntare a fost citată după aceea de către regaliştii pătimaşi — care credeau într-o acţiune premeditată şi urzită cu în- demînare a lui Cromwell în scopul de a pune mîna pe puterea supremă — drept parte integrantă a covîrşitoarei lui ipocrizii. Ar fi poate mai realist să considerăm această cuvîntare drept una din zadarnicile, dar cinstitele lui sforţări de a apăra calea de mijloc împotriva atacurilor venind din aproape toate direcţiile, poziţie în care — după cum credea el în mod sincer — un rege cu puteri limitate aşa

cum trebuie putea să mai domnească într-o bună zi.

Pe acest fundal de incertitudini uimitoare s-au ţinut, începînd de la 28 octombrie, în naosul bisericii St Mary the Virgin din Putney ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡, clădită în secolul al XV-lea, marile dezbateri ale armatei. Biserica era înaltă, fără să fi fost şi deosebit de încăpătoare, şi era situată pe malul Tamisei în faţa localităţii Fulham, astfel că la ea nu se putea ajunge decît cu bacul. Era biserica parohială a ţinutului şi, deşi registrele arată că în această perioadă memorabilă din istoria ei nu s^a celebrat în ea nici o căsătorie fiindcă ocuparea ei de către armată împiedica virtual acest lucru, există totuşi însemnări privind oştenii încartiruiţi în jurul ei şi înmormîntaţi acolo, unii dintre ei sub nume născocite, deoarece locuitorii la care stătuseră în gazdă şi care declaraseră decesele nu ştiau cum îi cheamă. Cu pauzele ei pentru rugăciune — programul pentru a doua zi al dezbaterilor prevedea de exemplu : „de la 8 la 11 rugăciuni pentru mila şi călăuzirea Domnului" etc. —, precum şi cu invocarea zeloasă a textelor biblice, ba chiar a legilor israeliţilor, socotite la fel de potrivite în unele cazuri ca legile englezeşti, adunarea trebuie considerată una din cele mai neobişnuite din istoria Angliei. Privită pe un plan oarecum diferit, nemaiauzita zarvă a schimburilor de cuvinte trebuie socotită cu siguranţă un triumf al astrologului popular William Lilly care, în almanahul său pe anul 1647, prezisese pentru sfîrşitul lui octombrie : „certuri violente şi foarte mari... în legătură cu datinele şi drepturile noastre". în decursul dezbaterilor, participanţii au dezvoltat idei al căror conţinut poate fi calificat între nesăbuit şi profetic, multe din ele fiind atît de avansate pentru vremea lor, încît n-au ajuns să fie realizate decît peste trei sute de ani şi poate nici atunci. Din fericire, găsim o dare de seamă deosebit de completă a desfăşurării dezbaterilor în însemnările lui William Clarke, un tînăr de 24 de ani, care îşi făcuse debutul în viaţă ca subaltern al lui

---

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡

Rushworth, secretarul lui Fairfax şi al consiliului de război, pe vremea cînd a fost alcătuită armata noului model, şi ajuns apoi secretarul împutemiciţilor care încercau să găsească în vara aceea un aranjament între Parlament şi armată. Este posibil ca notele pentru dările de seamă de la Putney, în care sînt introduse figuri de prototipuri atrăgătoare, deşi anonime, ca „Pieptar de piele" şi „Adormitul", să fi fost luate stenografie de însuşi Clarke. [8]

Adunarea s-a ţinut de la început sub preşedinţia lui Cromwell, fiindcă Fairfax era, oficial, bolnav la Turnham Green. în tot decursul dezbaterilor, Cromwell s-a dovedit a fi un vorbitor eficient, în stare să obţină de la cei pre- zenţi rezultatele socotite de el cel mai puţin dăunătoare, într-un cuvînt, a jucat rolul de preşedinte al unei comisii, în care făcuse în trecut o practică vastă în calitate de membru. Din punct de vedere oratoric, Cromwell se număra printre vorbitorii pe care ne-ar fi plăcut să-i ascultăm, pentru a gusta întreaga savoare a modului său de a cuvînta, deoarece între „acel limbaj viguros", care „fermeca", al lui Marvell şi afirmaţia lui Burnet că Cromwell era vestit prin felul cum lungea cuvintele şi prin „foarte greoiul" lui mod de a se exprima este loc pentru o grămadă de aprecieri. Cu siguranţă că vorbele lui, cîte- odată admirabil de vii şi de directe, nu pot să explice, ele singure, profunda impresie pe care o producea asupra ascultătorilor. O calitate de primă importanţă, pe care o avea încă din tinereţe, era forţa, ca să nu spunem vehemenţa, elocvenţei sale, pe care Carrington o descria curtenitor drept „masculină şi marţială", şi un dar înnăscut, nu măiestrie dobîndită. Lui Cromwell nu-i lipsea, de asemenea, acea formă de impuls emoţional autoindus, care este privilegiul anumitor vorbitori şi care poate fi pusă fără prea multă fantezie în legătură cu sîngele său moştenit de la velşi. Încercînd să rezume nepărtinitor această ardoare deosebit de vijelioasă, ambasadorul veneţian îl compara pe Cromwell mai degrabă cu un predicator decît cu un om de stat. [9] Datorită ei, uneori îi dădeau lacrimile, iar alteori îi făcea să plîngă pe entuziaştii săi ascultători, pentru ca, din cînd în cînd, să aducă pe buzele inamicilor lui un mîrîit însoţit de cuvîntul „ipocrit".

Dar tot la Putney dăm şi de primele licăriri ale celei-

lalte laturi a vorbitorului Cromwell, adică de acea exprimare extraordinar de dezlînată şi de obscură, care părea că pune stăpînire pe el ca un duh rău ori de cîte ori problema generală era foarte dificilă, iar rezultatul îndoielnic. Ca Lord-Protector, limbajul acesta chinuit devenise o particularitate distinctă a retoricii sale, deşi la incoerenţa dărilor de seamă au contribuit probabil şi alţi factori, inclusiv acela că nu întocmea note, precum şi şovăielile lui în maniera de a vorbi. Totuşi, a fost învinuit pe vremea aceea că foloseşte intenţionat această vorbire echivocă pentru a-şi ascunde intenţiile. Această acoperire a urmelor gîndului, în timp ce dădea impresia că vrea să-1 expună, era, desigur, o unealtă utilă pentru un om care, ca Lord-Protector, era obligat să ia cuvîntul din cînd în cînd în faţa uneia sau a celor două Camere. Sir Roger l'Estrange socotea mai tîrziu că „încîlceala" cuvîntărilor lui Cromwell era intenţionată : „Iscusinţa lui consta în dorinţa de a nu fi înţeles greşit de prieteni, dar de a nu fi înţeles nici de duşmani. Prin această cale de mijloc cîştiga timp ca să înlăture împotrivirile şi să lase prilejurile favorabile să se maturizeze..." Fletcher vorbea despre felul în care Cromwell îşi folosea această calitate în întrunirile publice „unde lăsa ca alţii, şi nu el, să aleagă înţelesul". Semnificativă este totuşi geneza acestei calităţi în dezbaterile de la Putney. Faptul că Cromwell era încă departe de a fi pus mîna pe frînele statului şi că doar dorea să le obţină, deşi se îndoia sincer asupra a ceea ce trebuia să facă, sugerează că vicleşugul a început neintenţionat. Un scriitor mîniat mai menţiona că Cromwell se ţinea, atunci cînd vorbea, cam strîmb şi cu urechea ciulită, „ca şi cînd porumbelul lui Mahomed era pe cale să-i sufle ceva în ea".[10] Această descriere a omului care spera să-şi croiască prin cuvinte drumul spre adevăr este, probabil, corectă, deşi pretinsa sursă a inspiraţiei pe care se aştepta să o primească nu corespunde realităţii.

Baza propunerilor nivelatorilor fusese elaborată mai dinainte. Cunoscută sub numele de *Acordul poporului,* **ea era opera lui John Wildman, agitator de frunte şi jurist de-abia trecut de 20 de ani, care redactase probabil şi** *Cauza armatei.* **Ceea**

**ce propunea *Acordul poporului* era de fapt un sistem cu totul nou de guvemămînt. Propunerea ca Parlamentul existent să fie dizolvat şi să se instituie unul nou format din 400 de membri, aleşi la fiecare doi ani, şi care urma să se întrunească în fiecare an, din iunie pînă în decembrie, era o cerere mult mai puţin revoluţionară decît aceea ca baza acestui Parlament să fie sufragiul universal pentru bărbaţi cuprinzînd toţi „capii de familie de peste 21 de ani, care nu l-au ajutat pe rege şi nici n-au stînjenit armata", exceptînd însă „persoanele care trăiesc din pomeni, muncitorii cu plată sau servitorii". Acest organ urma să desemneze un Consiliu de stat, să înfiinţeze şi să desfiinţeze tribunale şi, în general, să elaboreze legi, cărora trebuiau să li se supună toţi cei ce trăiau în regat. în ceea ce priveşte religia, ea trebuia reformată, astfel ca să atingă „cea mai mare puritate a dogmelor, cultului şi regulilor bisericeşti, potrivit cuvîntului Domnului" şi să fie întreţinută din fonduri publice, cu toleranţă religioasă deplină, dar cu excluderea catolicilor şi socinienilor, §§§§

cuceritori normanzi, socotiţi a fi pus jugul pe grumazul saxonilor, şi deci al englezilor.

Ti'ebuie reamintit că apelul la libertăţile de odinioară jucase rolul principal şi în anii ’20, adică în zilele Petiţiei dreptului, pentru ca acum această teză să se dezvolte admirabil în mîinile nivelatorilor. Lilburne, care îşi începuse campania apelînd la Marea Cartă, considera, în 1645, că această Constituţie putea fi foarte mult îmbunătăţită. [11] Aflat în închisoare, Lilburne s-a îndreptat spre ideea omului care, ca cetăţean, are dreptul să-şi dea propria încuviinţare guvernului : nimeni nu poate conduce alţi indivizi „decît prin liber consimţămînt sau pe baza unui acord potrivit căruia unul îi cedează altuia puterea, pentru o viaţă mai bună“. în felul acesta, însuşi titlul de *Acord al poporului* era plin de înţeles şi enunţa elocvent principiile pe care trebuia să se bazeze noua societate.

Fireşte că aceste idei erau nesfîrşit de îndepărtate în timp faţă de luptele opoziţiei parlamentare cu regele, care îşi continua încercările de a stabili pe cale constituţională — după ce o făcuse prin forţă — cine reprezenta autoritatea supremă a regatului. O convenţie de felul celei prezentate de nivelatori trebuia ratificată nu numai de Parlament, ci, într-o anumită măsură, de fiecare om din cadrul statului. Ceea ce trebuia reînnoit era întregul contract social **********, fiindcă — după părerea lui Lilburne — contractul social iniţial se dezagregase din cauza războiului, iar oamenii trecuseră din nou la starea naturală, astfel că Parlamentul nu mai putea avea pretenţia că reprezenta poporul. Dezvoltarea programului nivelatorilor lua adesea forme cutezătoare, care aţîţă imaginaţia modernă. Richard Overton, de exemplu, radical extremist şi om care credea cu fanatism în împilarea jugului normand, propunea în *Apelul* său şcoli cu învăţămînt gratuit în întreaga ţară, precum şi îngrijirea organizată a bolnavilor, săracilor şi bătrînilor. Nu putem insista atît de mult cît ar trebui

---

********** Idee dezvoltată ulterior de Jean-Jacques Rousseau (1712— 1778) şi expusă în lucrarea Le *Contrat social:* oamenii au trecut de la starea naturală, lipsită de îngrădiri, la viaţa socială, pe baza unui contract prin care îşi transferă comunităţii libertatea, anga- jîndu-se să se supună voinţei colective. — M.L.

asupra faptului că, judecind programele sociale ale nivelatorilor după criterii moderne, caz în care ele ne apar, firește, neobișnuit de respectabile și meritînd aprobarea noastră, am risca să înțelegem cu totul greșit caracterul extrem de revoluționar, și chiar de înfricoșător, al unor asemenea proiecte pentru societatea în care trăiau autorii ei.

Dezbaterile au început cu o cuvîntare rostită cu sinceritate de proeminentul agitator Edward Sexby, un bărbat originar din Suffolk, care intrase în jurul anului 1643 în regimentul de cavalerie al lui Cromwell și fusese unul din cei trei oșteni însărcinați să prezinte generalilor, în aprilie 1647, o scrisoare din partea armatei. Folosind, în tot decursul întrunirilor, un mod de a vorbi deosebit de tăios, Sexby a început prin a declara pe față că întreaga armată se împotrivea ideii ca Cromwell și Ireton să încheie un acord cu regele. Cauzele suferințelor actuale ale oștenilor erau — după părerea lui — două, prilejuite, ambele, de comandanții ei. Aceștia căutaseră, pe de o parte, să mulțumească pe toată lumea și, încercînd să facă acest lucru, izbutiseră doar să-i nemulțumească pe toți, iar pe de altă parte se străduiseră să-i facă pe plac regelui, deși nu vor reuși nicicînd așa ceva, în afară de cazul că și-ar tăia cu toții gîtlejurile. Șefii mai sprijiniseră, de asemenea, Camera Comunelor, pe ai cărei deputați Sexby îi compara, grosolan, cu niște „stîlpi putrezi", proptele șubrede ale unui zid făcut din șipci și tencuială. Reacția lui Cromwell față de toate aceste manifestări a fost împăciuitoare și mai degrabă prudentă : „într-adevăr — a spus el —, documentul acesta cuprinde schimbări foarte mari în însăși guvernarea regatului, schimbări în acea stăpînire sub care ne-am aflat — aș putea spune — de cînd existăm ca națiune... însă asupra urmărilor acestor schimbări, chiar dacă n-ar fi să luăm nimic altceva în considerație, vor trebui să'reflecteze oamenii înțelepți și oamenii cucernici..." [12]

Și Oliver a continuat evocînd tot felul de pericole, din care unele se datorau mai mult imaginației lui decît realității. Să presupunem, de pildă, că și o altă colectivitate de oameni s-ar aduna laolaltă în același timp și ar da la iveală un document la fel de silnic : „Nu s-ar produce oare o dezordine totală ? N-ar deveni Anglia un fel de Elveție, unde un canton se împotrivește

altuia, pentru ca la noi un comitat să se lupte cu altul ?“. Nu trebuia ignorată, de asemenea, opinia publică în cazul cînd i s-ar pune întrebarea dacă „spiritul şi temperamentul oamenilor care formează această naţiune sînt gata să primească şi să-şi urmeze drumul potrivit acestor propuneri...". S-a remarcat că printre aceste păreri calme şi chibzuite n-a fost auzită obişnuita voce clară a credinţei, care era refugiul lui Oliver. Ceea ce vedea el în mod nemijlocit erau neştiutele mlaştini spre care această lumină, părînd la început o călăuză de încredere, putea să-i conducă eventual pe unii membri ai armatei, perspectivă care îi producea în mod evident o mare şi neprevăzută nelinişte, fiindcă venea dintr-o direcţie din care se aşteptase cel mai puţin la o situaţie primejdioasă. „Ştiu că orice om poate face faţă greutăţilor prin credinţă — a spus el —, iar credinţa poate învinge toate greutăţile care se ivesc, dar sîntem cu toţii foarte înclinaţi să numim credinţă ceva ce este, poate, doar imaginaţie a simţurilor şi raţionament lumesc". însă următoarele lui observaţii lăsau impresia că vin mai degrabă din partea unui om politic decît a unui mistic : „Nu-i de ajuns să propunem lucruri care pot fi bune cu timpul, chiar dacă am presupune că modelul este excelent şi potrivit pentru Anglia, iar regatul gata să-1 accepte, ci datoria noastră de creştini şi de oameni este să reflectăm asupra consecinţelor şi să cercetăm căile de urmat".

După cum se ştie, Ireton, şi nu Cromwell, a fost acela care spusese mai demult cît se poate de răspicat că nici un plan care ar prevedea abolirea fie a regalităţii, fie a Parlamentului nu se va bucura de conlucrarea lui. Acum însă, ca autor al *Articolelor de propuneri ale armatei,* el susţinea cu egală tărie că armata îşi luase un „angajament", sau făcuse legămînt, să îmbrăţişeze aceste propuneri, astfel că ea nu-şi putea călca acum în mod public cuvîntul numai şi numai fiindcă conţinutul lor nu-i mai plăcea. Rainsborough şi John Wildman au răspuns argumentând că nevoia de dreptate’primează faţă de toate angajamentele de mai înainte. Chiar şi în acest caz, se pare că principala grijă a lui Cromwell a fost să bolmojească rezultatul dezbaterilor, căzînd la nevoie de acord cu ambele tabere. într-o cuvîntare deosebit de prolixă, el a reflectat asupra echităţii sau inechităţii încălcării angajamentelor, atunci cînd trebuiau luaţi în

considerare toţi factorii tangenţi : „împrejurările pot fi de aşa fel încît să nu pot să încalc acum un angajament nejust, după cum aş putea face ceva blamabil şi totuşi lucrul să fie bun". A propus în concluzie instituirea unui comitet care să examineze chestiunea, idee care a fost acceptată spre sfîrşi- tul zilei. Din comitet urmau să facă parte Cromwell, împreună cu alţi 17 ofiţeri, printre care Sexby şi alţi cinci „agitatori" [13].

Cea de-a doua zi a dezbaterilor a început cu un serviciu religios oficiat de un anume colonel Goffe, un om de o religiozitate exagerată şi foarte sensibil la influenţe de asemenea natură. însă oricare va fi fost calea care i-a atras pînă la urmă pe „agitatori", urmările ei erau la fel de nemulţumitoare din punctul de vedere al lui Cromwell. Problema angajamentelor precedente ale armatei era ridicată într-una şi de la capăt. Afirmînd încă o dată şi în mod categoric că n-aveau nici o înţelegere secretă cu regele, Cromwell şi Ireton şi-au exprimat marea lor îngrijorare în ceea ce priveşte buna credinţă a armatei. Armata îşi dăduse cuvîntul în legătură cu *Articolele de propuneri ale armatei* şi, dacă acum nu şi-l ţinea, lui Cromwell şi Ireton le era teamă că vor fi învinuiţi de „înşelăciune, inducere în eroare şi bătaie de joc faţă de lume" [14].

Aceasta a fost atmosfera, prea puţin paşnică, în care a fost citit, din nou, *Acordul poporului,* ceea ce a făcut ca dintr-o dată să izbucnească o discuţie înfierbîntată în legătură cu primul articol care prevedea constituirea unui corp electoral cu totul diferit, proporţional cu numărul locuitorilor. Era, fără îndoială, o propunere neobişnuită, fiindcă desfiinţa concepţia, larg răspîndită încă din primele timpuri ale existenţei Parlamentului de sub domnia lui Eduard I ††††††††††††††††††††††††††††††††††, că reprezentarea trebuie să fie legată într-un mod oarecare de condiţia proprietăţii sau de poziţia în societate. Ea avea, de asemenea, să aibă drept urmare modificarea felului disproporţionat în care erau împărţite circumscripţiile electorale între diferitele comitate şi oraşe, care nu se potrivea întotdeauna realităţilor unui regat pe cale de crescîndă urbanizare. Ireton s-a ridicat

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††††† Eduard I (1272—1307) — rege al Angliei, legislator remarcabil ; sub domnia lui s-au pus bazele activităţii permanente, institu- ţionalizate, a Parlamentului englez. — C.M.

să arate că este de altă părere : „Propunerea mă face să cred că înţelesul ei este acela că toţi oamenii care locuiesc în ţară trebuie consideraţi drept egali, astfel că au drept de vot egal la alegerea reprezentanţilor... iar dacă acesta este înţelesul, atunci am ceva de spus împotriva lui". Ireton vorbea bărbăteşte şi deschis, cu vorbe convingătoare şi clare, care impun admiraţia noastră, dacă ţinem seama că înfrunta o asistenţă ostilă, şi care exprimau stăruinţa fierbinte, dar atît de nepopulară, de a se face mai bine reforme mai puţine decît prea multe. A înlăturat mai întîi premisele pe care se bazau argumentele adversarilor săi : „Pentru a face din aceasta o regulă, cred că trebuie să apelaţi la dreptul natural absolut şi să negaţi întregul drept civil... în ceea ce mă priveşte, cred că noţiunea de drept natural nu este cîtuşi de puţin corectă. Socotesc că nimeni n-are dreptul să participe sau să contribuie la hotărîrea sau reglementarea treburilor regatului şi să aleagă pe cei ce trebuie să hotărască legile potrivit cărora vom fi cîrmuiţi aici, nimeni n-are dreptul — spun — să facă acest lucru, dacă n-are un interes neschimbat şi permanent în viaţa acestui regat. De aceea, nu cred că dacă un om este născut aici are şi un temei suficient ca să participe la puterea care va dispune de toate pămînturile noastre şi de toate lucrurile de aici" [15].

Examinînd mai îndeaproape aceste teorii şi influenţat fără îndoială de feţele celor care îl priveau, dintre care — dacă lăsăm de o parte funcţiile lor militare — mulţi intrau, evident, în marea categorie a celor fără avere, Ireton desluşea un atac ascuns împotriva întregului concept al proprietăţii. Faptul că posesiunea de bunuri îi califica pe oameni să voteze, nu era o coincidenţă, ci o parte fundamentală a Constituţiei, care, dacă va fi suprimată, „vom ajunge, desigur, să suprimăm orice drept de proprietate şi tot interesul pe care îl are cineva fie în pămînturi moştenite, fie în bunuri dobîndite, fie în orice altceva". Rainsborough a răspuns acestor afirmaţii stăruind cu înflăcărare asupra drepturilor poporului şi afirmînd că temelia oricărei legi stă în popor şi că : „Nu găsesc scris undeva în legea divină că un lord are dreptul să aleagă 20 de deputaţi, un gentilom doar 2, iar un sărac să nu

aleagă nici unul". Insă Ireton nu s-a lăsat abătut nici în ruptul capului de la ideile lui : „Dacă vorbesc în favoarea acestor lucruri esenţiale, este din cauză că dau o importanţă deosebită proprietăţii", care — după socotinţa lui — era suprimată prin conceptul drepturilor naturale. Atunci cînd Rainsborough s-a înfuriat din cauza insinuărilor lui Ireton că aveau de gînd să introducă anarhia, Cromwell a intervenit din nou, ca să liniştească spiritele : „Nimeni nu spune că aveţi poftă de anarhie, însă consecinţele unei asemenea reguli duc la anarhie şi trebuie să sfîrşească în anarhie, deoarece dacă stabileşti o îngrădire sau o limită şi dacă după aceea o desfiinţezi, atunci acei oameni care n-au nici un alt interes decît să existe nu vor avea nici un cuvînt de spus în alegeri. De aceea, sînt ferm convins că nu trebuie să ne purtăm atît de violent unii cu alţii". [lti] în felul acesta, dezbaterile se desfăşurau anevoie, astfel încît căpitanul Audeley se plîngea că, după impresia lui, vor dura pînă la idele lui martie. Sexby *a* făcut cîteva observaţii impresionante în legătură cu oştenii care-şi ris- caseră viaţa în război, pentru ca să li se spună acum că n-aveau nici un drept în regat. Cromwell şi-a manifestat ostilitatea lui obişnuită faţă de manierele şi criticile lui Sexby, observînd cu promptitudine că aceste sentimente „miroseau mai mult a dorinţă" şi a propus, şi de această dată, formarea unui comitet care să elaboreze un compromis. Dar înainte ca adunarea să fi luat sfîrşit, John Wildman a distribuit o critică amănunţită a *Articolelor de propuneri ale armatei,* care, prin menţinerea autorităţii regelui şi a Camerei Lorzilor şi prin lăsarea miliţiei populare în mîna acestora, nu făcea altceva decît să consolideze, mai puternic decît oricînd înainte, temeliile robiei. Cu toate că Ireton a încercat să demonstreze că punctele principale ale *Acordului* erau cuprinse de fapt în *Articole de propuneri ale armatei,* Wildman a susţinut că numai *Acordul* garanta libertatea viitoare a oştenilor. încă de pe acum — a strigat el — oamenii cucernici sînt izgoniţi şi călcaţi în picioare aproape pretutindeni în ţară. Era, de aceea, deosebită nevoie de un decret pentru amnistierea faptelor lor trecute, fiindcă în caz contrar judecătorii re- gelui îi puteau condamna în viitor la spînzurătoare pentru cele ce făcuseră în timpul războiului. Adevărata nenorocire se datora faptului că, în cazul cînd actuala

Constituţie era menţinută, legea era numai ceea ce semna regele. [17]

La 30 octombrie, în a treia zi a dezbaterilor, comitetul s-a întrunit din nou împreună cu reprezentanţii „agitatorilor". Tăria cauzei agitatorilor, .sau, în orice caz, a grupului lor, făcuse suficientă impresie pentru ca să se accepte extinderea sufragiului universal pentru bărbaţi asupra tuturor acelora care (sprijiniseră în ultimul război Parlamentul, prin servicii, arme, bani sau cai. în felul acesta, drepturile electorale urmau să fie acordate cel puţin oştenilor, însă experienţa ultimelor cîteva zile zdruncinase puternic starea sufletească a lui Cromwell, iar vorbăria recentă în legătură cu monarhia, considerată ca formă a tiraniei, sau chiar cu necesitatea de a se suprima regalitatea şi Camera Lorzilor nu reuşiseră să-i potolească temerile. La fel de neliniştitoare erau de asemenea ştirile, care începuseră să se strecoare de la Curte, privind acţiunile regelui. Plănuia oare Carol să evadeze, 'deşi îşi dăduse cuvîntul de onoare că nu va face acest lucru, şi, în acest caz, va căuta din nou să dea de urma scoţienilor, ca să aprindă un nou război ? Whalley, vărul lui Cromwell, socotea că a descoperit cel puţin unele semne prevestitoare care indicau această intenţie : atunci cînd şi-a postat gărzile în interiorul palatului Hampton Court, în loc să le aşeze în afară, cum făcuse mai înainte, a fost rugat să le îndepărteze sub pretext că zgomotul o trezea din somn pe prinţesa Elizabeth, fiica în vârstă de 11 ani a lui Carol, iar mai îngrijorător era faptul că acesta a refuzat, atunci cjn'd a fost rugat, să-şi dea din nou cuvîntul de onoare. Drept urmare, la 30 octombrie garda a fost întărită, iar leala pereche, formată din Berkeley şi Ashburnham, a fost trimisă la plimbare.

Cu toate acestea, ajungînd a doua zi la Putney pentru şedinţa din 1 noiembrie, Cromwell n-a dat în vileag grijile pe care i le provoca regele, ci, dimpotrivă, s-a arătat preocupat să discute partea practică a situaţiei, în care se putea încadra foarte bine şi monarhia. La urma urmei, evreii avuseseră, în vremea veche, diferite forme de guvernare, începînd cu cea a capilor de familie, trecînd prin cîrmuirea judecătorilor şi

ajungînd pînă la regi, potrivit nevoilor timpului. Datoria oştenilor era acum să accepte orice formă de guvernare care corespundea cel mai bine situaţiei prezente, în special — a adăugat el aproape patetic — fiindcă scopul lor iniţial fusese libertatea de conştiinţă. Totuşi, Cromwell n-a reuşit să ocolească un şir de lungi discuţii în legătură cu regele şi Camera Lorzilor. Wildman credea că nici regelui, nici Camerei Lorzilor nu trebuia să li se îngăduie a se opune în vreun fel oarecare hotărîrilor Camerei Comunelor, iar Ireton însuşi socotea că puterea lor trebuia limitată, în timp ce principala preocupare a lui Cromwell era ca armata să se considere legată de cele petrecute mai înainte.

Prin hotărîrea de a doua zi a comitetului se stabilea un fel de schemă politică generală, foarte asemănătoare cu schema iniţială trasată de Ireton. Regalitatea era menţinută, însă despuiată de cea mai mare parte a prerogativelor ei, în timp ce toată puterea reală era trecută asupra Camerei Comunelor. Şi totuşi, o altă întrunire, ţinută în ziua următoare, dovedea că neliniştea în legătură cu monarhia continua să subziste : Fairfax era învinuit că poartă „culorile regelui", şi se socotea că unii oşteni erau expuşi unei influenţe sentimentale în favoarea regalităţii, în general însă, curentul din Consiliul armatei se întorcea în mod evident împotriva lui Cromwell şi a lui Ireton, cu toate străduaniile acestora de a conduce, în sensul voit de ei, lucrările, cum au dovedit cele două voturi ostile părerilor lor din zilele de 4 şi 5 noiembrie. S-a hotărît, în primul rînd, ca sufragiul universal să fie extins asupra tuturor bărbaţilor, cu excepţia servitorilor şi cerşetorilor, pentru ca apoi extremiştii să izbutească să impună adoptarea unei rezoluţii prin care se hotăra o întîlnire a întregii armate, precum şi trimiterea unei scrisori Parlamentului prin care să se ceară să nu i se mai facă regelui nici o propunere.

Ca şi cînd Cromwell n-avea destule probleme cu armata, monarhul, pe care-1 blamau atît de mult, cerea acum stăruitor să vină la Londra pentru a încheia un tratat personal. în acelaşi timp, Camera Comunelor profita de ocazie ca să voteze o rezoluţie prin care regele era obligat să ratifice toate legile adoptate de ea. Cromwell a reuşit totuşi peste cîteva zile să obţină cel

puţin decizia mai utilă a Consiliului armatei ca ofiţerii şi reprezentanţii oştenilor, care erau şi membri ai Parlamentului, să se retragă la regimentele lor pînă la data întîlnirii întregii armate. Mult mai utilă însă era decizia luată de consiliu la 9 noiembrie ca în locul întîlnirii generale, dorită de nivelatori, să aibă loc treceri în revistă separate, în trei locuri diferite. Şedinţele Consiliului armatei au fost întrerupte timp de două săptămîni, însă consiliul ofiţerilor a continuat să rămînă în şedinţă, astfel că, două zile mai tîrziu, sub auspiciile lui, s-a produs, tot la Putney, hotărîtorul atac al maiorului Thomas Harrison împotriva poziţiei lui Cromwell. Fiu al unui crescător de vite din Staffordshire, Harrison ajunsese deputat în 1646 şi urma să manifeste curînd în vederile sale religioase pronunţate tendinţe „mi- lieniste" ‡‡‡

întreaga dezbatere de asemenea cuvîntări înfierbîntate.

Insă nici una dintre aceste cuvîntări nu lua în considerare planurile de viitor ale „omului sîngeros", cu toate că ele erau de pe acum cît se poate de avansate. în timp ce Berkeley prefera ideea unei evadări pe mare, către continent, Ashburnham sprijinea — după propriile lui spuse — pretenţiile mai mari ale colonelului Robert Hammond, guvernatorul insulei Wight, socotit a fi favorabil cauzei regale. Hammond era de fapt o rubedenie de-a lui Cromwell prin căsătoria sa cu fiica vărului lui Cromwell, John Hampden, dar, în acelaşi timp, şi nepotul capelanului lui Carol. în orice caz, Ashburnham a susţinut într-una versiunea că avea toate motivele să presupună că Hammond se va dovedi leal faţă de rege, dacă va fi pus la încercare, împuterniciţii scoţieni, care erau pe cale să-i prezinte noi propuneri lui Carol, pentru a-1 convinge să facă şi alte concesii înainte de încheierea unei înţelegeri, îi propuneau să fugă la Berwick sau, eventual, pe insula Jersey, stăpînită de regalişti. Singura temă asupra căreia toate părţile cădeau de acord era necesitatea ca regele să scape din mîinile celor ce-1 ţineau prizonier.

Pericolul părea că vine din toate părţile, chiar făcînd abstracţie de ameninţările însetate de sînge proferate de nivelatori în consiliu. O comunicare anonimă, scrisă, poate, de fapt, de Henry, fratele lui John Lilburne, care era lo- cotenent-colonel în unul din cele mai răzvrătite regimente ale armatei, îl avertiza pe rege despre existenţa unui complot menit să-1 ucidă de îndată, fără să se mai aştepte trimiterea lui în judecată. A mai existat, de asemenea, cazul acelei misterioase scrisori datate 11 noiembrie, ziua în care Harrison l-a atacat pe Carol, scrisă de Cromwell personal şi adresată lui Whalley, căruia îi era încredinţată paza regelui. „Dragă vere Whalley*[1], începea ea. „Circulă zvonul că se plănuieşte un atentat împotriva persoanei Ma- jestăţii sale. De aceea, te rog să ai grijă de oştenii tăi de pază, căci, dacă s-ar întîmpla ceva, fapta ar fi socotită extrem de oribilă[1]*. O altă frază a scrisorii, care n-a fost publicată mai tîrziu în corespondenţa regelui, însă a cărei existenţă a fost dezvăluită de Berkeley în *Memoriile* sale, vorbea despre necesitatea unei gărzi întărite ce trebuia impusă regelui a doua zi pentru

zădărnicirea intenţiilor violente ale nivelatorilor. [20] Această scrisoare i-a fost prezentată imediat regelui de Whalley, nu pentru a-1 înfricoşa — cum a spus el —, ci pentru a-1 asigura de bunele intenţii şi de protecţia ofiţerilor faţă de persoana lui.

De data aceasta, Carol a acţionat cu repeziciune şi ho- tărîre. I-a lăsat lui Whalley o notă în care îi arăta că evadarea lui nu era determinată de scrisoarea lui Cromwell, ci fiindcă „nu mai putea suferi să fie ţinut prizonier şi păzit cu străşnicie sub pretextul de a i se garanta viaţa**. A întins-o apoi „pe scara din dos şi prin boltă spre coasta mării** — aşa cum a scris mai apoi Cromwell — în nocturnul şi proaspătul aer al libertăţii. Ajuns afară, a fost întîmpinat de Ashburnham, Berkeley, precum şi de un alt acolit regalist, William Legge, fost guvernator al comitatului Oxford. Şi-apoi — dacă privim chestiunea din punctul de vedere al paznicilor lăsaţi în urmă la Hampton Court — au dispărut toţi patru. N-a trecut multă vreme de la descoperirea evadării lui Carol, că ştirea a şi fost transmisă cu repeziciune lui Cromwell. Deşi n-avea, firește, posibilitatea să spună unde se află regele, acesta a comunicat la rîndul său, printr-o scrisoare datată „Hampton Court, ora 12 noaptea*[1], preşedintelui Camerei Comunelor ştirea evadării. între timp, micul grup de fugari luase o hotărîre : urma să caute adăpost la Hammond, pe insula Wight, iar în acest scop Berkeley şi Asburnham şi-au continuat drumul, ca să-1 înştiinţeze pe Hammond, în timp ce Carol aştepta la Titchfield, o localitate din apropierea ţărmului, în locuinţa contelui de Southampton. Berkeley şi Ashburnham aveau de gînd să-1 pună pe Hammond în faţa alternativei de a pregăti castelul Carisbrooke pentru sosirea lui Carol sau de a-i găsi o corabie care să-1 ducă în Franţa. Insă neaşteptata reacţie de groază neprefăcută a lui Hammond a pus capăt ambelor planuri. S-a făcut galben ca moartea la faţă şi a tremurat vreo oră, dînd frîu liber unor simţăminte de spaimă ca „Oh ! domnilor, m-aţi nenorocit...[21] Lealitatea faţă de Parlament se dovedea mai puternică decît lealitatea faţă de rege, astfel că Hammond hotărî să-1 ducă pe Carol la Carisbrooke ca prizonier, iar nu ca musafir, şi să informeze Parlamentul asupra acestei întîmplări uluitoare şi neaşteptate.

în timp ce Carol şi, firește, Hammond se aflau într-o

stare de neobişnuită tulburare, o anumită persoană, aflînd de noile împrejurări în care se afla regele, dăduse semne de neîndoielnică voioşie. Intr-adevăr, atunci cînd Cromwell a adus ştirea la cunoştinţa Camerei Comunelor, lămurind că Hammond era un om cinstit şi devotat, care îl va păzi cu grijă pe rege, el se arătă — după spusele lui Clarendon — „de o veselie atît de neobişnuită, încît cu toţii au ajuns la concluzia că regele se afla acolo unde dorea Cromwell să se afle". Revenirea aceasta, plină de tîlc, la voioşia de pe cîmpul de luptă, asociată cu neîndoielnicul folos personal pe care-1 avea Cromwell din înlăturarea lui Carol, le-a uşurat adversarilor săi sarcina de *a* elabora extrem de duşmănoasa teorie a complotului. închis la Carisbrooke, Carol era la adăpost de nivelatori şi asigurat — după cum se spera — împotriva scoţienilor, deşi, prin fuga lui secretă, pierduse ceva din avantajele sale personale. Atunci cînd eventuala soartă care-1 aştepta pe Carol a fost cunoscută şi a fost luată în consideraţie preluarea puterii de către Cromwell, n-a fost prea greu să se facă saltul spre alăturarea celor trei trepte pentru a le transforma într-o scară construită personal de Cromwell din perfidie şi minciună. Această teorie a fost expusă foarte elegant de Marvell în faimoasele lui versuri privindu-1 pe Cromwell :

> *Îngemănînd subtila groază cu speranţa, A împletit o plasă de-asemenea model, Incit monarhul Carol uşor să se strecoare Prin strimta scară a marelui castel.*

Mai dăinuie întrebarea dacă, prin aceste învinuiri, Oliver era calomniat, aşa cum se întîmplase în multe cazuri,. de bîrfă regalistă sau dacă i se poate atribui cel puţin vreun oarecare element de uneltire, care să fi condus la pregătirea evadării regelui. Pentru apărarea lui Cromwell s-a atras adesea, şi pe bună dreptate, atenţia asupra faptului că i-ar fi fost imposibil să plănuiască delicatele amănunte ale evadării, fiindcă ele fuseseră stabilite de rege treptat şi la momentul cerut prin discuţii libere cu Ashburnham şi Berkeley, care, după aceea, au dat declaraţii în acest sens. Totuşi, o oarecare umbră supărătoare

de îndoială pare să cadă asupra rolului său în aceste evenimente. Dacă stăm să ne gîndim, oare scrisoarea aceea către Whalley n-a fost atît de meşteşugit întîmplătoare ? Oare ideile exprimate în ea nu erau cele mai potrivite pentru a-1 convinge pe rege să fugă şi încă să fugă imediat ? N-a venit ea la un moment cu totul potrivit, într-o situaţie deja explozivă ? Aceste bănuieli continuă să ne obsedeze, chiar dacă lăsăm la o parte misterul suplimentar al neexplicabilei vizite făcute de Cromwell lui Hammond pe insula Wight, la începutul lunii septembrie, şi relatată de o gazetă săptămînală din acea vreme, care, în lipsă de alte motive cunoscute, sugera că Cromwell încerca să primejduiască autoritatea lui Hammond.[22]

Aventurîndu-ne în domeniul purei conjecturi, ne putem imagina că Cromwell, dînd dovadă de noile sale calităţi de politician, a întrevăzut imensul avantaj pe care-1 reprezenta faptul că regele se afla la Carisbrooke mai degrabă decît în imediata apropiere a capitalei. Este de asemenea posibil ca el să fi calculat anticipat reacţia lui Hammond în cazul cînd s-ar fi produs o asemenea transferare şi, făcînd acest lucru, va fi strecurat, poate, în terenul fertil al minţii lui Ashburnham, slujitorul regelui, ideea evadării. De atunci încolo, planurile lui s-au îmbinat în mod firesc între ele, aşa cum Cromwell va fi îndrăznit, poate, să spere că vor face, acum, cînd avusese parte, mai mult decît i se cuvenea pe drept, de un lung şir de lovituri norocoase, dar tot de atunci încolo, incertitudinile au devenit şi ele mult prea obscure ca să putem merge mai departe, în ultimă analiză, se poate spune doar că această linie de gîndire se potrivea pe deplin cu noua practică politică a lui Cromwell de a povăţui, linguşi şi sugera acolo unde nu putea constrînge.

Aflat în centrul tuturor acestor evenimente, Cromwell avea de înfruntat nu numai nemulţumirea armatei, dar şi multă nepopularitate în anumite cercuri ale Camerei Comunelor, în care Marten şi Rainsborough vorbeau chiar de punerea lui sub acuzare, deşi

născocirea mai nesăbuită a lui Lilburne că Marten avea de gînd să joace rolul lui Felton, asasinul ducelui de Buckingham, şi să-şi înfigă pumnalul în Cromwell nu trebuie, probabil, luată în seamă. Mai trebuia înfruntată acum prima din cele trei adunări promise armatei. Ţinută la Corkbush Field, în apropiere de Ware, la 15 noiembrie, această adunare avea scopul să prezinte trupelor o declaraţie publică privind ho- tărîrile ofiţerilor. Oştenii erau însă într-o dispoziţie arţăgoasă şi dădeau dovadă de „idei fixe şi de un mare dispreţ, provocat de sentimentul că meritele lor nu erau luate în seamă". Ceva mai mult, două regimente, care nu fuseseră invitate la adunare, au venit şi ele pe neaşteptate, printre care regimentul fratelui mai mare al lui Lilburne, Robert, ai cărui oameni erau renumiţi pentru atitudinea lor ostilă. Mulţi oşteni sosiseră cu copii după *Acord* şi cu potrivita deviză : „Libertate Angliei ! Dreptate oştenilor!" înfiptă în pălării. Nu era nicidecum o situaţie pe care vreun general adept al disciplinei putea să o tolereze, astfel încît Cromwell a reacţionat furios nu numai faţă de îndrăzneaţă lor podoabă prinsă la pălărie, ci, în primul rînd, faţă de nesupunerea făţişă a regimentelor de a-şi face, nepoftite, apariţia acolo. De aceea, cînd oştenii au refuzat să-şi scoată insignele, s-a repezit la ei cu sabia scoasă. Cei patru capi ai răzvrătiţilor au fost prinşi şi, după ce numele lor au fost trase la sorţi, unul a fost împuşcat drept exemplu pentru ceilalţi. După o asemenea tactică de fier, nu-i nici o surpriză că celelalte două adunări s-au ţinut într-o atmosferă mult mai calmă.

Şi totuşi, la 19 noiembrie, Cromwell a ţinut o cuvîntare cu totul diferită în Camera Comunelor, care arăta cît de multe învăţase de la Rainsborough şi de la ceilalţi critici fanatici ai „jugului normand", în decursul îndelungatelor şedinţe din toamnă ţinute în biserica de la Putney. După ce a raportat cu mulţumire că armata era acum unanimă în părerile ei şi constrînsă la o mai bună disciplină, a continuat spunînd Camerei că, întrucît oştenii supuse- seră definitiv regatul, aveau dreptul, ca şi Wilhelm Cuceritorul, să-i dea ţării legi, păstrîndu-şi în acelaşi timp propria lor libertate.§§§

Swynfen, deputat de Stafford, a pus sub semnul îndoielii acest punct de vedere neparlamentar, Cromwell l-a asigurat că toată această înfăptuire va trebui să aibă loc prin supunerea faţă de voinţa Parlamentului şi prin recunoaşterea ei de către oşteni, cri- ticîndu-1 în schimb pe Swynfen că le tăgăduia acestora drepturile lor de cetăţeni englezi şi îi considera doar
— după expresia vie, deşi corcită, a lui Boys — *„tantum come* subjects“ [23].********** Această atitudine va provoca multă neîncredere printre oşteni, care socoteau că, în calitate de cetăţeni englezi, au dreptul să înainteze cereri către Camera Comunelor.

S-a întocmit atunci o hotărîre ca Cromwell să comunice armatei asentimentul Camerei de a le primi petiţiile, dacă erau redactate în stil parlamentar. Dar patru zile mai tîrziu, luînd din nou cuvîntul în Camera Comunelor, Cromwell, în permanenta lui balansare între diferitele forţe ale regatului, păru că se îndreaptă spre partea cealaltă. Acum nu mai scotea în evidenţă punctul de vedere al armatei, aşa că, atunci cînd, în Cameră, oştenii au fost înfieraţi ca de obicei, Cromwell s-a grăbit să se desolidarizeze de toată „această pornire spre nivelare şi egalitate etc.“. îşi dădea seama că intenţia oştenilor era să-i excludă de la vot pe servitori şi pe urmaşii lor numai pentru ca printre alegători să intre cît mai mulţi din propriile lor rînduri, o comportare care a adus multă ocară asupra ofiţerilor şi chiar asupra lui.

însă această balansare nu putea dura o veşnicie. Era cam spre sfîrşitul lui noiembrie, probabil în ziua de 23 sau 24 a acelei luni, cînd scrînciobul s-a lăsat definitiv în jos, împins cu toată greutatea şi autoritatea lui

---

cuvîntare, ca şi pentru cele din 23 noiembrie şi 3 decembrie, o sursă importantă este jurnalul de însemnări al lui John Boys (vezi David Underdown *The Parliamentary Diary of John Boys 1647—1648).* Bărbat de 40 de ani, Boys, care fusese doi ani deputat de Kent, ţinea cuvîntări radicale, însă vota din cînd în cînd cu moderaţii, astfel că activitatea lui parlamentară, ca şi cea a multora din deputăţii grupului de mijloc de pe acea vreme, n-a dovedit o consecvenţă deosebită. Jurnalul său de însemnări este formulat adesea într-o franceză stricată, care dă naştere cîteodată unor expresii bizare.

********** *Ca nişte* supuşi (în lat., franc., engl.) — ortografiat eronat.
— M.L.

Cromwell, împotriva regelui. Hotărîrea era, cel puţin la suprafaţă, neaşteptată, fiindcă, începînd din luna iulie, fuseseră observate multe şi diferite încercări ale lui Cromwell şi Ireton de a ajunge la un fel oarecare de reglementare cu Carol. însă, la 26 noiembrie, cînd Berkeley a venit cu scrisori de la rege prin care acesta cerea sprijinul ofiţerilor ca să fie readus pe tron, el află că doar cu o zi înainte Cromwell şi Ireton se pronunţaseră fără înconjur în Consiliul armatei, împotriva regelui. Această ştire supărătoare era însoţită de zvonul funest că Cromwell vorbise cu o căldură neobişnuită despre nivelatori : „Dacă nu putem face ca armata să aibă părerile noastre, atunci trebuie să le acceptăm noi pe ale ei".[24] La fel de semnificativă pentru starea de spirit schimbată a lui Cromwell era scrisoarea lui către Berkeley : nu îndrăznea să-1 viziteze, fiindcă nimeni nu se putea aştepta de la el să moară de dragul regelui.

Ce inspiraţie, ce informaţie sau, eventual, ce descoperire cauzaseră această uimitoare *volte-face* †††††††††††††††††††††††††††††††††† la un om care, cel puţin în ultimele 4—5 luni, privise — în orice caz după părerea multora din propriii săi oameni — deosebit de favorabil cauza regelui ? Deşi la fel de misterios, cazul acesta se deosebeşte totuşi de acela al fugii la Caris- brooke prin aceea că, de data aceasta, Cromwell i-a dat el singur explicaţia. Doi ani mai tîrziu, lordul Broghill l-a întrebat fără înconjur pe Cromwell de ce armata renunţase în acest stadiu la încercările de a ajunge la o înţelegere cu regele. Drept răspuns, şi într-un mod care nu-i era deloc caracteristic, Cromwell i-a înşirat o poveste cu totul demnă de romanele lui Alexandre Dumas. Remarcabilele lui dezvăluiri au fost repetate după aceea de Broghill capelanului şi biografului său Thomas Morrice, care le-a transmis posterităţii sub numele de „Scrisoarea din şa". Povestea pe care i-a spus-o Cromwell era următoarea. în toamna anului 1647, el şi grupul său erau cît se poate de dispuşi „să încheie tîrgul cu regele[11] pentru simplul motiv că scoţienii şi prezbiterienii englezi, luaţi împreună, se dovedeau prea puternici faţă de ei, astfel că întreaga lor cauză se putea nărui. însă tocmai cînd

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††† **Schimbare radicală (în franc. în text). — M.L.**

erau mai preocupaţi de rezolvarea problemei regale, au primit de la „un spion din camera regelui[11] (al cărui nume n-a fost dat în vileag niciodată) informaţia confidenţială că, în pofida tuturor sforţărilor pe care le făceau, „soarta[11] lor fusese ho- tărîtă. Puteau descoperi ei înşişi adevărul perfidiei regelui, punînd mîna pe o scrisoare cusută în şa. Purtătorul acestei scrisori urma să vină la hanul „Mistreţul albastru[11]., **din Holborn pe la ora 10 în seara aceea şi putea fi recunoscut prin faptul că îşi va duce şaua pe cap. De la Holborn, trimisul se va îndrepta călare spre Dover, unde îl vor aştepta oameni care cunoşteau semnificaţia şeii, deşi el n-avea nici o vină în legătură cu conţinutul ei.**

**La primirea acestei informaţii impresionante, se pare că însuşi Cromwell a luat asupra sa sarcina unuia dintre chipeşii muşchetari ai lui Dumas. Era în momentele acelea, împreună cu Ireton, la Windsor. S-au îmbrăcat amîndoi în călăraşi şi, luînd cu ei numai un „camarad de încredere'‡‡‡

Comunicarea era întocmai atît de nefastă cum prezisese spionul. Iată-1 pe rege, omul sprijinit de ei, spunîndu-i reginei că amîndouă partidele, cel al prezbiterienilor scoţieni şi cel al armatei, îi făceau oferte, „deşi el socotea că trebuia să încheie tîrgul mai degrabă cu scoţienii decît cu ceilalţi. Şi astfel, cei doi cutezători s-au înapoiat călare la Windsor, unde, după propriile cuvinte ale lui Cromwell, care ne-au fost relatate, „găsind că n-aveam nici o şansă să obţinem condiţii acceptabile din partea regelui, am luat imediat hotărîrea ca, în- cepînd din ziua aceea, să căutăm a-1 distruge**.[25]**

S-ar putea ca această poveste ciudată, venind, după cum se ştie, dintr-o a doua mînă şi adusă la cunoştinţă mult mai tîrziu *, să apară la prima vedere cam trasă de păr, pentru a i se acorda crezare în afara paginilor unui roman. Totuşi întîmplarea face ca ea să fie confirmată şi pe alte căi, inclusiv prin relatarea lui sir William Dugdale, deşi acesta menţionează o scrisoare în sens invers, de la regină către rege, care fundamentează întîmplarea. chiar dacă unele amănunte, trecînd din gură în gură, s-au estompat sau au fost exagerate.[27] Trebuie să fi existat, desigur, o raţiune dramatică şi profundă care să explice ceea ce a fost în fond o schimbare politică la fel de dramatică şi de profundă. Şi în cazul acesta, chiar dacă nu punem prea mult accent pe desfăşurarea exactă a întîmplării, presu- punînd, de exemplu, că „spionul din camera regelui" era un curtean de serviciu, pus acolo de Hammond, şi dacă admitem că scrisoarea putea fi trimisă la fel de bine de Carol reginei Henrietta Maria, sau invers, sau că între aceşti doi s-ar fi purtat o corespondenţă vicleană, nu ne rămîne decît să ajungem la concluzia că trebuie să fi existat o anumită dovadă a firii prin esenţă nedemne de încredere a lui Carol, dovadă care, indiferent de natura ei, că- zînd în mîinile lui Cromwell şi Ireton la sfîrşitul lunii noiembrie, într-un moment extrem de gingaş al tratativelor, atunci cînd erau ameninţaţi atît de scoţieni, cît şi de elementele radicale din armată, i-a silit să facă şi o totală reevaluare a caracterului regelui. In ceea ce priveşte în-

doiala că această singură întîmplare ar fi putut să provoace la un om de talia lui Cromwell o atît de mare schimbare a părerilor, trebuie să ne reamintim nu numai de multiplele secvenţe ale firii nedemne de încredere, dată încă de mai înainte pe faţă de Carol, dar şi de atenţia personală pe care Cromwell o acorda întotdeauna indicaţiilor Providenţei. „Scrisoarea din şa" putea fi prea bine semnul pe care îl cerea ca să-i arate că continuarea negocierilor cu Carol nu avea aprobarea divină.

Două zile după schimbarea la faţă a lui Cromwell în Consiliul armatei, adică la 27 noiembrie, noul climat al convingerilor Parlamentului s-a precizat atunci cînd propunerile cunoscute sub numele de *Cele patru proiecte de leţje* au fost prezentate drept condiţii pentru orice înţelegere cu regele. Toate declaraţiile din trecut împotriva Parlamentului trebuiau anulate, miliţia populară trebuia controlată de Parlament în următorii 20 de ani, funcţiile onorifice regale, acordate începînd din 1642, aveau să fie revocate, iar Parlamentul urma să aibă dreptul recunoscut de a se întruni oricînd dorea. Cei care considerau ne- lealitatea dovedită în consiliu de către Cromwell şi Ireton faţă de eauza regală drept trădare erau regaliştii. Insă Ludlow repetă o poveste, care a făcut mult rău pe vremea aceea, potrivit căreia Carol fusese văzut, la Carisbrooke, aruncînd un os între doi prepelicari şi rîzînd satisfăcut în timp ce-i privea cum se băteau pe el. [28] în orice caz, în convorbirile sale cu scoţienii, Carol nu stătuse între timp degeaba, astfel că, în jur de 15 decembrie, ele erau îndeajuns de înaintate pentru ca regele să poată întocmi conceptul unui document cunoscut mai tîrziu sub numele de *Angajamentul,* potrivit căruia nu numai că o armată scoţiană avea să coboare dinspre nord în Anglia, dar, prin reglementarea religioasă ce trebuia să rezulte, urmau să fie desfiinţate o serie de secte, inclusiv aceea a anabaptiştilor, browniştilor ********** şi independenţilor. Odată acceptat, conţinutul *Angajamentului* a fost ţinut secret, iar textul lui a fost

---

********** Membri ai unei secte religioase puritane şi adepţi ai lui Ro- bert Browne (1550—1633) care se împotriveau sistemului parohial şi hirotonisirii. Sînt consideraţi ca întemeietori ai congregaţionalis- mului — M.L.

înfăşurat într-o foaie de plumb şi îngropat adînc în grădina de la Carisbrooke, unde urma să fie păstrat pentru ziua triumfătoarei eliberări, cînd avea să fie din nou nevoie de el. Existenţa acestor clauze, chiar dacă erau doar presupuse de armată, uşurează înţelegerea sensului întrunirii din 21 decembrie, de la Windsor, a Consiliului armatei şi nu mai îngăduie ca Cromwell şi Ireton să fie acuzaţi că îl trădau pe faţă pe rege, atunci cînd acesta muncea din greu ca să-i trădeze pe ei.

Această întrunire specială a Consiliului armatei a fost marcată de neaşteptata fraternizare a lui Cromwell cu nivelatorii. La obişnuitul serviciu religios, care însoţea discuţiile, a domnit — după cum scrie un observator — „o armonie atît de plăcută, cum n-a cunoscut niciodată cerul". Semnificativ era faptul că colonelul Rainsborough a fost desemnat pentru postul de viceamiral, pe care îl rîvnise în zadar în septembrie. Cea mai sinistră din toate propunerile, privită din punctul de vedere al regelui, a fost cea făcută la conferinţă ca el să fie anchetat sub tortură ca „persoană criminală". Ştirea a fost transmisă imediat regelui de către Watson, intendentul general al armatei, care l-a avertizat confidenţial asupra celor ce se puneau la cale, fiindcă se intenţiona ca existenţa acestei rezoluţii vitale să fie tăinuită pînă cînd — aşa cum a scris după aceea Cla- rendon — Parlamentul „va fi momit să facă treptat ceea ce nu avusese de gînd niciodată." Planurile lui Carol în legătură cu scoţienii nu fuseseră încă duse la bun sfîrşit, **fiindcă aceştia cereau ca** *Angajamentului* **să i se adauge două articole prin care se acorda scoţienilor egalitate de tratament în serviciile publice şi se prevedea şederea în Scoţia a regelui şi a prinţului de Wales ori de cîte ori era posibil, însă Carol avea nevoie de timp pentru a întocmi aceste planuri, timp care, după cum era de presupus, putea fi petrecut cel mai bine în libertate. De aceea, la 28 decembrie, a respins fără ezitare** *Cele patru proiecte de lege* **ale Parlamentului şi a cerut din nou încheierea unui tratat personal. Sperase ca în aceeaşi zi să evadeze pe insula Jersey, însă planurile sale au fost zădărnicite în mod eficace de Hammond, care i-a alungat pe Ashburnham, Berkeley şi Legge de pe insula Wight. Rapiditatea acţiunii se datora probabil,**

într-o oarecare măsură, şi înştiinţării trimise, cam pe timpul acela, de Cromwell vărului său Hammond în care îi dădea amănunte asupra unui eventual plan de evadare pe insula Jersey : „Ai acum împuternicirea să dai afară slujbaşii pe care îi bănuieşti. Fă lucrul acesta imediat de teamă să nu survină vreun pericol." [29]

La 3 ianuarie 1648 a avut loc în Camera Comunelor o mare dezbatere în legătură cu „începerea tratativelor", adică cu hotărîrea dacă mai trebuiau făcute şi alte propuneri regelui sau dacă acesta trebuia considerat o cauză lipsită de speranţă. Se mai păstrează încă trei surse privind direcţia pe care au luat-o cuvîntările : Clarendon, o broşură contemporană şi jurnalul de însemnări al lui John Boys. în ceea ce priveşte intervenţia lui Cromwell, aspectul cel mai izbitor, asupra căruia concordă toate trei sursele, este profunda schimbare survenită în atitudinea lui publică faţă de Carol din vară încoace. Departe de a mai fi cel mai cinstit şi mai conştiincios om din regat — aşa cum îi spusese cîndva Cromwell lui Berkeley —, Carol se prefăcuse acum „într-un om atît de făţarnic şi de fals, încît nu vom mai putea avea nici o încredere în el", sau, după o altă versiune, într-un „om încăpăţînat, căruia Dumnezeu i-a împietrit inima". Este important, cu toate acestea, ca în acest stadiu să facem o distincţie, aşa cum a făcut-o atunci şi Cromwell, între om şi funcţie. Vorbele folosite de Cromwell împotriva lui Carol erau, într-adevăr, brutale, însă în nici un moment al dezbaterilor el nu s-a alăturat pe faţă celor care cereau vehement să se pună capăt monarhiei ca instituţie. Un deputat, Thomas Wroth, şi-a dat pe faţă mînia atunci cînd a vorbit despre distrugerea monarhiei : „Fereşte-mă, Doamne, de diavoli şi de regi. E timpul să ne apucăm de treabă. Doresc orice altă guvernare afară de cea a regelui". Totuşi, Cromwell se arăta a fi în bună măsură împăciuitor : „într-adevăr, ne-am declarat pentru monarhie şi vom continua să facem acest lucru, în afară de cazul cînd necesitatea ne-ar obliga la o schimbare" — a declarat el la un moment dat

— folosind vechiul argument bazat pe partea practică a situaţiei. Principala lui grijă a fost să dezvăluie încă o dată, într-un fragment remarcabil, în acelaşi timp hotărît şi emoţionant, al cuvîntării lui, care insuflă admiraţie, toată simpatia lui de odinioară faţă de trista situaţie în care se aflau oamenii ce cîştigaseră de fapt războiul pentru Parlament. Cît de fatal ar fi dacă Parlamentul şi-ar îngădui să-şi înstrăineze aceşti oameni : „Priviţi la cei pe care îi repre- zentaţi şi nu vă uitaţi datoria, lăsînd în voia sorţii partea cinstită a ţării, care a sîngerat pentru voi, şi îngăduind ca asupra lor să se abată nenorocirea din lipsa voastră de curaj şi de hotărîre, fiindcă altfel oamenii aceştia de treabă ar putea s-o apuce pe drumul pe care li-1 va dicta firea lor". Sau — după cum spunea o altă versiune — presupunînd că oamenii aceştia ajung la disperare, văzîndu-se vînduţi scoţienilor, nu s-ar putea ca deznădejdea „să-i înveţe să-şi caute salvarea prin alte mijloace decît acela de a vi se alătura vouă şi de a rămîne alipiţi de voi ? Tremur cînd mă gîndesc şi vă las şi pe voi să judecaţi cît de zdrobitoare ar fi pentru voi toţi o asemenea hotărîre din partea lor". Acesta a fost contextul în care Cromwell a spus că nu mai trebuie păstrate legături cu regele. într-o cuvîn- tare, despre care s-a spus mai tîrziu că a făcut o puternică impresie, poate din cauză că la sfîrşitul ei Cromwell a pus mîna pe sabie, el a citat Sfînta Scriptură ca să convingă Camera să acţioneze fără rege : „Să nu îngăduim urmi ipocrit să domnească" [30]. La sfîrşitul dezbaterilor s-a votat, cu mare majoritate de voturi, o rezoluţie potrivit căreia urma să se rupă orice tratative cu regele şi să nu se mai primească vreun mesaj din partea lui.

Un alt semn al timpului a fost şi faptul că vechiul Comitet al siguranţei trebuia readus la viaţă şi, ceea ce era şi mai semnificativ, numele lui urma să fie schimbat în Comitetul de la Derby House, după locul unde îşi ţinea şedinţele, fiindcă era de aşteptat ca cele două regate care intrau în denumirea anterioară a acestui comitet să se lupte în curînd unul cu altul. Şi dacă mai era nevoie de încă o dovadă că Cromwell lua, în sfîrşit, atitudine faţă de caracterul, care lăsa de dorit, al regelui, ea era reprezentată de scrisoarea lui către Hammond, de pe

insula Wight, scrisă tot în ziua dezbaterilor, pentru a-i aduce, triumfător, la cunoştinţă rezoluţia. Scrisoarea avea în capul ei cuvintele „Urgent. Cu mare iuţeală" şi continua :■ „O grandioasă intervenţie a Providenţei pentru această sărmană ţară şi pentru noi toţi... Camera Comunelor şi-a dat prea bine seama de procedeele regelui şi ale fîrtaţilor noştri în aceste din urmă tratative. Ai face bine, dacă afli ceva ce poate scoate la iveală vreo înşelătorie, să cauţi să-i dai de urmă şi să ne înştiinţezi..." [31]

A fost poate un fel de justiţie ideală faptul că, în timp ce Cromwell îi cerea lui Hammond dovezi suplimentare despre viclenia regelui, pentru a-i ponegri şi mai mult numele în adunări, el însuşi era supus din belşug furiei pizmaşe a scriitorilor satirici regalişti. Un atac deosebit de veninos, datînd cam din vremea aceea, ne oferă un element care poate reprezenta foarte bine prima aluzie publică la acea învinuire care i-a fost aruncată mai tîrziu atît de des în faţă şi anume că dorea să-i ia locul lui Carol pe tron. Poezia se intitula *O, brave Oliver,* iar versurile cele mai tăioase aveau următorul cuprins :

E drept s-avem un rege ! Dar pe cine anume ?
A fost slujit vreodată un rege-n aşa fel, Ca-n locul lui să se aşeze-un Cromwell ?
O, chipeş Oliver ! O, brave Oliver ! O, mindre Oliver !
O, gingaş Oliver ! O, dîrze Oliver !
Şi-acum Oliver va fi cineva, Şi-acum Oliver va fi cineva, Fiindcă nasul lui Oliver E ca o roză de Lancaster După care urmează măria sa...

Odată cu această lipsă de popularitate printre oamenii de duh ai obştii, au venit, inevitabil, şi atacurile în legătură cu înfăţişarea personală a „bravului Oliver". Aluzia de mai sus la „roză de Lancaster" este de fapt una din referirile cele mai blajine la această particularitate proeminentă a fizionomiei sale, proslăvită foarte mult şi cu în- cîntare de spiritele satirice. Pamfletul referitor la dezbaterea din 3 ianuarie vorbea, mai puţin romantic, despre „licuriciul lucitor de pe năsoiul lui Cromwell“. Rar se întîmpla ca în vreo descriere ostilă a înfăţişării lui să scape de comentarii

fie mărimea nasului, fie culoarea lui, iar însuşi colegul lui de Parlament, sir Arthur Haserlig, era îndeajuns de obsedat de acest nas pentru ca să observe, cu cîteva săptămîni înainte, în legătură cu onestitatea lui Cromwell, că dacă se va dovedi că nu este om de treabă nu se mai încrede în viaţa lui într-un om cu nasul mare. Regaliştii stăruiau, fireşte, în părerea că Cromwell era de o sluţenie dezgustătoare, „un om care detestă atît de de- săvîrşit imaginile" — aşa cum s-a exprimat Cleveland, re- ferindu-se la iconoclasmul puritan — „încît l-a pocit pe Dumnezeu prin propria lui înfăţişare".[32] Poreclele preferate erau „Nasul", „Nasul de aramă", „Atotputernicul Nas" şi „Nasul stacojiu", denumiri din care putem deduce — sprijiniţi poate şi de menţiunea lui Baxter că avea pielea feţei rumenă — cel puţin că Cromwell suferea de o anumită infirmitate fizică din acest punct de vedere, fără teama de a părea că ne lăsăm prea mult impresionaţi de propaganda regalistă. Fireşte, de aici n-a fost nevoie decît de un pas uşor pentru a pune culoarea nasului în legătură cu abuzul de băutură, iar de acolo de încă un pas mărunt pînă la bîrfeala viitoare, pomenită pentru prima dată un an mai tîrziu, că fusese de meserie berar.

Indiferent dacă avea sau nu nasul mare, Cromwell era un om cu autoritate, iar această autoritate şi-o cîştigase prin propriile lui sforţări, în timp ce autoritatea omului căruia i se împotrivea acum, adică a regelui Carol Stuart, fusese moştenită în decursul istoriei şi tocmai din acest motiv părea cu neputinţă de dezrădăcinat din sufletul multora dintre supuşii săi. Cu toată vehemenţa dezbaterilor din 3 ianuarie şi în pofida republicanismului făţiş al unora ca Thomas Wroth, evenimentele politice următoare au continuat să constea din consfătuiri incoerente, influenţate de şovăiala generală în privinţa celei mai bune căi de urmat în viitor. îndepărtarea lui Carol nu era identificată însă nicidecum în mod necesar cu abolirea monarhiei, astfel că, în special Cromwell, care arătase întotdeauna o oarecare preferinţă pentru planul unei guvernări de către un membru mai tînăr al familiei regale, era acum printre cei ce explorau această posibilitate. Mulţi deputaţi din grupul de mijloc, printre care Vane şi St John, erau şi ei angrenaţi în asemenea discuţii care, în

primăvara anului 1648, păreau să se concentreze în jurul ideii unei regenţe în favoarea unuia sau celuilalt dintre prinţii regali. Se pare că prinţul de Wales era împotriva acestui proiect, dar la urma urmei mai rămîneau James, duce de York, în vîrstă de 16 ani, şi Henry, duce de Gloucester, în vîrstă de 12 ani, care, spre deosebire de fratele lor mai mare, se mai aflau încă în mîinile Parlamentului.

Adus în faţa Camerei Comunelor pentru a fi judecat, Lilburne a oglindit această investigaţie recentă a viitoarelor posibilităţi ale monarhiei repetînd vechea bîrfeală din toamna trecută că Cromwell urma să fie făcut în curînd conte de Essex, pentru ca un alt zvon să vorbească de „uneltiri proaspete" cu regele. Întorcîndu-se de la una din părţi la cealaltă ca să găsească o soluţie, Cromwell a încercat în zadar cel puţin o reconciliere cu republicanul Mar- ten. în general, dintr-o descriere, făcută de Ludlow, a unui ospăţ oferit de Cromwell în locuinţa lui din King Street oamenilor „armatei şi ai Republicii", precum şi înalţilor demnitari ai Camerei Comunelor, cu scopul anume de a-i reconcilia, reiese cît de variate erau pe atunci nuanţele opiniei publice.

Este adevărat că a doua zi Cromwell i-a spus lui Ludlow în legătură cu republicanismul că era convins de „avantajul celor formulate, dar nu şi de posibilităţile de realizare". Mai este, de asemenea, adevărat că, după cum se spunea, Cromwell rostise în Camera Comunelor o „ofensă gravă împotriva guvernării monarhice" în ziua de 11 februarie, atunci cînd votase declaraţia de susţinere a rezoluţiei de rupere a tratativelor. La ospăţ însă, înalţii demnitari, inclusiv Cromwell, au fost, după părerea lui Ludlow, surprinzător de neclari în privinţa dorinţelor lor actuale : „erau toţi cu capul în nori şi nu voiau să-şi spună părerea fie în privinţa unei guvernări monarhice sau aristocratice, fie a uneia democratice, socotind că oricare din ele putea fi bună prin ea însăşi sau pentru noi, după cum ne va îndruma Providenţa".[33] La sfîrşitul ospăţului, Oliver a fost apucat de unul din acele stranii accese de veselie, desigur de origine maladivă, care-1 făceau îndrăgit de oştenii lui şi care a luat, în acest caz, surprinzătoarea formă de luptă cu pernele. Înşfăcînd o pernă de scaun, a întrerupt discuţia aruncînd perna în capul lui Ludlow pentru ca apoi să se repeadă pe scară în jos ca să scape de răzbunarea

acestuia. însă Ludlow, înarmat şi el cu o pernă, a reuşit să-1 ajungă din urmă şi — aşa cum s-a făIit după aceea —• l-a silit pe Cromwell să coboare mult mai repede decît se aştepta. Această neaşteptată glumă de prost gust reflecta fără îndoială tensiunea nervoasă a situaţiei în care erau atît de multe lucruri în joc, însă din care se rezolvaseră în fond atît de puţine.

în timp ce Oliver şi intimii lui aşteptau ca Providenţa, sau poate scoţienii, să impună o formă convenabilă de gu- vernămînt, restul populaţiei se afla într-o stare de tulburare şi nemulţumire, ceea ce reprezenta un amestec periculos. Pacea, acea situaţie dorită de toată lumea, părea că nu adusese decît preţuri ridicate şi recoltă proastă. Vechea ordine a societăţii dispăruse, iar mica nobilime provincială lua în nume de rău crescînda ei înlăturare de la acţiunile de guvernare, fiindcă funcţiile care ar fi trebuit să se afle, din punct de vedere formal, sub control local, cum erau cele de judecători de pace sau din miliţia populară, erau uzurpate de cei de la centru. Nu numai mica nobilime, dar şi păturile inferioare tînjeau după o conducere locală corectă. La Warminster, din Wiltshire, s-au iscat răzmeriţe din cauza foamei, iar în sud-est, un meci de fotbal, jucat în comitatul Kent în ziua de Crăciun a anului 1646, s-a transformat într-o încăierare care s-a dovedit a fi doar o anticipare a tulburărilor mai grave ce aveau să urmeze în această regiune.[34]

în această epocă anevoioasă, sportul părea să conducă în mod neliniştitor mai degrabă la dezordine decît la camaraderie, fapt care trebuie avut în vedere cînd va fi analizată condamnarea de către Protectorat a reuniunilor sportive. într-un comitat din sud-vest, chiar şi un meci de hochei s-a transformat într-un şir de demonstraţii. într-un fel sau altul, temperamentul ţării refuza să se conformeze idealului puritan, iar rezistenţa se manifesta pe multe şi diferite niveluri. Ordonanţele Parlamentului împotriva reprezentaţiilor teatrale, de exemplu, se dovediseră surprinzător de lipsite de eficacitate, astfel că, în luna mai a anului 1647, se mai jucau piese în suburbia Knightsbridge, fie la hanul Trandafirului şi al Coroanei, fie la Casa Hol- land, care a fost folosită în acelaşi scop şi sub Republică, „încotro ne îndreptăm ! exclama mînioasă o gazetă săptă- mînală a capetelor rotunde. [35] Atunci cînd noua ordonanţă, votată

pe un termen de şase luni, începînd din iulie 1647, prin care se interziceau luptele dintre urşi şi cîini, dansul pe sîrmă şi reprezentaţiile teatrale, a expirat, în ianuarie 1648, rezultatul a fost reluarea încîntată a frecventării teatrelor. De aceea, din cauza îndărătniciei firii englezilor în căutarea plăcerii, s-a socotit necesar, în februarie 1648, să se emită ordonanţe şi mai aspre împotriva sălilor de spectacol, care trebuiau dărîmate, şi împotriva actorilor şi a spectatorilor, care trebuiau să plătească amenzi de 5 şilingi de cap. Totuşi, spectacolele au continuat să aibă loc.

27 martie, ziua suirii pe tron a lui Carol I, devenită sărbătoare tradiţională, a fost martora dezlănţuirii unui mare număr de demonstraţii de lealitate în favoarea regelui. Trecătorii de pe străzile Londrei erau siliţi să bea în sănătatea lui, iar măcelarii au fost auziţi ameninţînd că-1 vor hăcui pe Hammond, temnicerul regelui, la fel cum îşi îm- bucătăţeau ei carnea. Nu mai era nici o îndoială că se producea o reacţie în favoarea Coroanei, mult visatul simbol al ordinii şi securităţii pierdute de dinaintea războiului. Aceasta mai însemna, de asemenea, că un compromis politic era din nou nesigur, în special datorită faptului că mulţi deputaţi din grupul de mijloc aveau convingeri monarhice trainice, care urmau să-i împiedice probabil mereu să accepte orice reglementare implicînd înlăturarea permanentă a regalităţii. în ceea ce-1 privea pe Oliver, el s-a întors la viaţa particulară. Şi-a petrecut ziua de 27 martie cu o problemă de familie, deşi, pentru a-i explica lipsa, se răspîndise zvonul că plecase pe insula Wight cu scopul de a-1 vizita pe Carol, ceea ce dovedea cît de durabile erau puternicele bănuieli privind relaţiile lui cu regele.

Este adevărat că Oliver plecase, ca direcţie generală, spre sud, însă călătoria lui s-a întrerupt la Winchester, unde intenţiona să aibă unele convorbiri folositoare cu un oarecare Richard Mayor, de la Great Lodge din Merdon, privitoare la căsătoria lui Dorothy, fiica lui Mayor, cu Richard, fiul în vîrstă de 21 de ani al lui Cromwell. Drept mijlocitor în tratativele financiare, oarecum prelungite, care însoţeau această treabă, acţionase colonelul Norton, un bun prieten al lui Cromwell, care făcuse parte mai înainte din armata lui Manchester şi era acum deputat de Hampshire. în importanta îndatorire a unui tată puritan de a-şi căsători

copiii, astfel ca să aibă o viaţă conjugală cucernică, Oliver îşi asuma faţă de fiii săi răspunderile cu tot atîta energie ca şi faţă de fiicele sale. S-ar fi putut găsi şi alte tovarăşe de viaţă pentru Richard, care era „o partidă splendidă[11], însă cu toate că poziţia politică a lui Oliver ar fi putut ispiti un alt tată să-şi caute prin fiul său legături de rudenie înalte, el personal înclina mai mult spre modesta Dorothy, „fiindcă deşi altele sînt, poate, de un rang mai înalt, totuşi găsesc că prezintă unele inconveniente şi n-au chezăşia cucerniciei... Dacă Dumnezeu va voi ca această căsătorie să se realizeze, respectul pietăţii dovedit de părinţii lui Mayor şi speranţele pe care le am din acest punct de vedere în această fată distinsă fac ca tranzacţia să fie pentru mine un mare noroc".

Cu toată poziţia lui relativ obscură ca moşier din Hamp- shire, Richard Mayor îşi avea şi el îndoielile lui. Oliver i-a spus după aceea lui Norton că se văzuse silit să risipească unele temeri din mintea viitorului socru al fiului său în legătură cu poziţia sa, în general echivocă, după părerea marelui public : „Unele lucruri din zvonurile obişnuite continuau să mai persiste întrucîtva. Din fericire, i-am aflat îndoielile şi i-am dat răspunsul cel mai la îndemînă, mulţu- mindu-1, după cum cred[11]. Aceasta nu însemna însă că Oliver neglija cu totul zestrea pămîntească a lui Dorothy şi se gîndea doar la coroana ei cerească. Peste cîteva zile s-a apucat şi i-a scris lui Norton o scrisoare lungă şi amănunţită în legătură cu partea financiară a căsătoriei : ţinea în mod deosebit ca Mayor să treacă feuda pe numele tinerei perechi, dacă nu va lăsa un fiu, şi îl ruga stăruitor pe Norton să se grăbească, fiindcă el, Oliver, putea să fie ocupat curînd în alt fel : „Ştiu că eşti un leneş, însă te rog să nu mă dai acum uitării[11].[30]

Presimţirea lui Oliver că putea să fie ocupat curînd într-o direcţie cu totul diferită nu implica o ascuţime deosebită a minţii, dacă ţinem seama de îngrijorătoarele zvonuri privind o ofensivă iminentă ce se strecurau acum din Scoţia. Se mai puneau la cale şi alte comploturi pentru a-1 salva pe rege, iar Cromwell l-a avertizat asupra unuia din ele, la 6 aprilie, pe Hammond. Trei zile mai tîrziu, ucenicii din City s-au răzvrătit, alergînd de-a lungul străzii Whitehall şi strigînd „Vrem să vină Carol[11]. Au trebuit să fie ţinuţi pe

loc de cavaleria comandată de Cromwell şi Ireton, care l-a ucis pe conducătorul lor şi a spintecat pe cîţiva din ei. O gazetă săptămînală a scris după aceea : „Acesta a fost rezultatul nereuşit al planului partidului duşmănos[11]. Mai corect însă, această răzvrătire ar trebui văzută drept parte a unei forme generale de violenţă, instigată în interesul monarhului absent şi care nu dădea semne de potolire. Se vorbea, de asemenea, de încoronarea tînărului duce de York şi se spunea chiar că o femeie îi dusese lui Carol un mesaj din partea Consiliului armatei.[37] Cu toate acestea, la 21 aprilie, tînărul prinţ a pus capăt acestei presupuneri eva- dînd, cu. multă îndrăzneală, pe continent travestit în fată. Acum, cînd ştirea că. armata scoţiană era pe drum devenise sigură, totul părea că se îndreaptă din nou în direcţia lui Carol. Un semn neîndoielnic al timpului a fost rezoluţia votată la 28 aprilie în Camera Comunelor, cu 165 voturi pentru şi 99 contra, printre cei favorabili fiind chiar şi Vane, potrivit căreia „forma de guvernămînt fundamentală a regatului", adică Constituţia monarhică, nu trebuia schimbată, iar atunci cînd izbucnirile de revoltă începuseră să cuprindă toată ţara, aplicarea rezoluţiei de rupere a tratativelor, prin care era interzisă prezentarea de noi propuneri lui Carol, a fost suspendată temporar. La Canterbury, rebelii de la meciul de fotbal din timpul Crăciunului au fost achitaţi, iar în Kent, Essex şi Surrey se prezentau cereri zgomotoase pentru încheierea unui tratat personal cu regele şi pentru desfiinţarea armatei.

E uşor de închipuit repulsia şi teama armatei faţă de asemenea eventualităţi. De fapt, trimiterea la vatră a oştenilor continua să se desfăşoare, sub comanda lui Fairfax. Chiar solda lui Cromwell fusese redusă recent de la 4 la 3 lire sterline pe zi, deşi el îşi dovedise indiferenţa faţă de aceste valori materiale, renunţînd în favoarea Parlamentului la frumoasa sumă de 1500 de lire sterline din banii ce i se datorau pentru conducerea războiului din Irlanda şi oferindu-i pe deasupra cîte 1000 de lire sterline pe an, vreme de cinci ani, din veniturile proprietăţilor de la Wor- cester, care îi fuseseră acordate. însă la sfîrşitul lunii aprilie armata nu mai era deloc dispusă să manifeste vreo toleranţă sau generozitate faţă de cei care, după părerea ei, aveau de gînd s-o nimicească. îngăduiau oare oştenii ca numărul

lor să fie redus treptat, pentru ca scoţienii să se năpustească asupra lor şi pentru ca regele Carol Stuart, căpcăunul, să afunde naţiunea într-o nouă baie de sînge ? Adunarea Consiliului armatei de la Windsor, care urma să ia în discuţie ştirile în legătură cu scoţienii, a dovedit de la bun început ostilitate faţă de persoana lui Carol, autorul tuturor necazurilor lor. La 30 aprilie, cam în acelaşi timp cînd englezii regalişti, ajutaţi de scoţieni, cucereau atît oraşul Berwick cît şi Carlisle, Cromwell schiţa înaintea Consiliului armatei cele trei alternative pe care le aveau în faţă : un nou model de biserică şi de stat în condiţiile fixate de nivelatori, repunerea pe tron a lui Carol, însă cu puteri mai limitate, sau detronarea lui în favoarea tînărului Henry, duce de Gloucester, şi a unui Protectorat temporar. Fără să fie prea sigur, un regalist de pe timpul acela socotea că Cromwell susţinea cea de-a treia alternativă. însă orice propunere de compromis urma să fie înlăturată în curînd de consiliu. A doua zi, în toiul întrunirii consiliului, a sosit dramatica veste că Fleming, comandantul teritorial din Wales, fusese ucis într-o răzmeriţă regalistă care avusese loc în acelaşi timp cu răzvrătirea unor ostaşi rebeli din trupele parlamentare desfiinţate. întregul Wales de sud era acum în stare de revoltă. Fleming era iubit de toată lumea, iar ochii ofiţerilor erau plini de lacrimi atunci cînd au hotărît să supună din nou regatul şi, mai presus de toate, să ceară socoteală omului care, după părerea lor, era răspunzător de repetatele orori ale războiului, adică lui Carol Stuart. Odată cu trimiterea lui Lambert în nord şi a lui sir Hardress Waller în Cornwall, o altă perioadă de incertitudine din viaţa lui Cromvzell se termina printr-o acţiune neaşteptată. Zarul celui de-al doilea război civil fusese aruncat definitiv, iar Oliver Cromwell s-a îndreptat spre Walesul de sud, împreună cu o oştire foarte puternică.

10

Războiul dăunător

Este de datoria noastră ca, in cazul cind Dumnezeu ne va aduce vreodată din nou pacea, să-1 tragem la răspundere pe omul acela crîncen, care este Carol Stuart, pentru singele pe care l-a vărsat şi pentru răul pe care l-a făcut în cea mai marc măsură posibilă.
Rezoluţia armatei, aprilie 1648

La 3 mai 1648, Cromwell a pornit la drum spre sălbatica şi fermecătoarea ţară a Wales-ului, pentru a-şi aduce la îndeplinire sarcina încredinţată în cel de-al doilea război civil, adică de a supune acest teritoriu. în jur de 8 mai, se afla la Gloucester, unde a ţinut, în faţa fiecărui regiment, o scurtă cuvîntare pentru ca la sfîrşitul uneia din ele să se folosească de prilej — acum, cînd se scurseseră doi ani de cînd trecuse prin focul războiului — ca să le reamintească oşteniloi' propriile sale drepturi la lealitatea lor : „îşi riscase adesea viaţa alături de ei, şi ei împreună cu el, împotriva inamicului comun al ţării... şi de aceea le cerea să se înarmeze cu aceeaşi hotărîre ca mai înainte şi să continue cu acelaşi curaj, lealitate şi fidelitate, cum făcuseră de atîtea ori, prin sforţări şi lupte înverşunate... iar, în ceea ce-1 privea pe el, îi încredinţa că va trăi şi va muri alături de ei“.

Nici nu-şi terminase bine cuvîntarea, cînd oştenii au izbucnit, toţi deodată, într-o „mare strigare şi larmă", arun- cîndu-şi pălăriile în aer, dovedind că şi ei îşi aduceau aminte de aceste lucruri şi strigînd că toţi î.şi vor primejdui viaţa şi soarta sub conducerea lui împotriva oricărui vrăjmaş din ţară şi din afară.[1]

Rezultă deci că cel de-al doilea război civil a început într-o atmosferă de multă hotărîre atît din partea oştenilor, cît şi din cea a conducătorilor lor. Spre

deosebire de şovăielile din decursul precedentului război, această proaspătă convingere se concentra nu numai împotriva regaliştilor, adică a celor răspunzători de începerea războiului, ci şl împotriva căpeteniei sceleraţilor din această tragedie, adică a lui Carol Stuart. O rezoluţie din aprilie a armatei îl numise „omul crîncen" şi vorbea despre tragerea lui la răspundere, „în cazul cînd Dumnezeu ne va aduce vreodată din nou pacea", pentru „sîngele pe care l-a vărsat şi pentru răul pe care l-a făcut în cea mai mare măsură posibilă.. în această neînduplecată stare de spirit, regimentele s-au îndreptat spre hotarele de sud ale ţinutului Wales, adică nu numai spre o regiune socotită îndeobşte a fi „în flă- cări" — aşa cum i-a scris Cromwell lui Fairfax —, ci şi spre una care îşi datora o bună parte din înflăcărarea ei unor foşti sprijinitori ai Parlamentului. Colonelul John Poyer, de pildă, care instiga acum la revoltă partea de sud- vest a peninsulei cu ajutorul oştenilor de prisos, nemulţumiţi de condiţiile lăsării lor la vatră, fusese făcut, într-ade- văr, la sfîrşitul primului război civil, comandant-şef al trupelor parlamentare din patru comitate.[2]

Poyer era un om interesant şi un prezbiterian convins, căruia îi plăcea, de asemenea, băutura, „un om cu două dispoziţii în fiecare zi" — după cum spunea Whitelocke —, „dimineaţa treaz şi pocăit, iar seara beat şi preocupat de intrigi". Era un om de caracter în toată puterea cuvîntului : avea spirit civic, fiindcă se ridicase de la o treaptă umilă ca să ajungă primar al oraşului Pembroke, şi curaj personal, deoarece dădea dovadă de îndrăzneală şi independenţă de gîndire. Atunci cînd a auzit că marele Cromwell era pe urmele lui, a spus că va fi primul care îi va ataca pe călăraşii acestuia, şi chiar dacă Cromwell avea „spinare de oţel şi piept de fier, se va încumeta să-1 înfrunte." însă după părerea armatei, care se ţinea după el, Poyer era „un apostat odios" faţă de propria ei cauză.[3]

în felul acesta, ceea ce imprima răscoalei velşilor caracterul ei deosebit de perfid era, în mintea armatei care înainta, prezenţa, atît în rîndurile regaliste, cît şi în fruntea acestora, a foştilor ei partizani, iar existenţa acestor oameni cu cunoştinţe militare o făccti potenţial periculoasă. O gazetă. săptămînală contemporană spunea despre Poyer că teroriza oamenii ca să-i dea ascultare, stîrnind din nou „o parte nemulţumită a acestui regat, care începuse să adoarmă şi să recunoască ordinele Parlamentului...". în faţa izhînzi- lor lui Poyer, oamenii

simpli, aflaţi departe de capitală, începeau să creadă în felurite poveşti ca aceea că regele îţi va recăpăta tronul, episcopii vor fi reînscăunaţi sau că Londra se va întoarce împotriva Parlamentului. Soarta armatei lăsate în Wales nu era de invidiat, fiindcă sprintenii velşi dezertaseră. Un raport al englezilor se plîngea că în acelaşi timp velşii jefuiau sau ridicau tot ce putea fi de folos oştenilor, fiindcă „erau oameni răzbunători şi răi“. Era mare lipsă de fierari şi potcovari : se povestea astfel despre un englez ghinionist care trebuise să plătească 40 de şilingi ca să-şi potcovească calul. „Domnul Vulcan s-a dovedit a fi un mare duşman al acţiunilor noastre" — comenta o altă victimă. Fiindcă devizele de la pălăriile aşa-numiţilor rega- lişti velşi precizau în mod penibil dorinţele lor (una din ele, de exemplu, suna : *„Doresc s-o văd pe Majestatea voastră.*o broşură parlamentară care se ocupa de această chestiune termina propunînd, enervată, luarea unor măsuri ieşite din comun pentru a „micşora încăpăţînarea acestor oameni aproape barbari". [4]

însă în timp ce Cromwell trecea hotarul ca să pătrundă în Wales, regaliştii de sub ordinul colonelului Laugharne, fost şi el comandant parlamentar, suferiseră deja o lovitură zdrobitoare la St Fagans, în apropiere de Cardiff, unde fuseseră înfrînţi năpraznic de colonelul Horton. Rămăşiţele armatei regaliste s-au retras atunci în fortăreaţa Pembroke aflată la extremitatea de sud-vest a uscatului. In calea spre întîlnirea cu Horton, lui Cromwell nu-i mai rămăsese astfel decît să mai curăţe cîteva fortăreţe. La 11 mai a ajuns în faţa celei dintîi dintre ele, Chepstow Castle, o construcţie uriaşă, care se întindea pe malurile rîului Wye. Lucru curios, Cromwell avea un interes personal să cucerească această fortăreaţă deoarece, ca şi numeroasele sate prin care trecuse, făcea şi ea parte, cel puţin teoretic, din proprietăţile marchizului de Worcester, care îi fuseseră acordate de către Parlament. în pofida mîndriei sale de proprietar, Cromwell a trebuit, după o luptă crîncenă dată cu scopul de a pătrunde în oraş, să se mulţumească a locui într-o casă modestă de pe o stradă îngustă din apropierea podului, în timp ce fortăreaţa, aflată sub ordinele energicului ei comandat, sir Nicholas Kemoys, continua să ţină piept cu îndărătnicie asediului. Pînă la urmă, Cromwell n-a mai rămas să vadă ce se întîmplă, ci, lăsîndu-1 drept comandant pe colonelul Ewer, a înaintat

spre Cardiff şi de acolo, de-a lungul litoralului crestat de numeroasele braţe de mare ale părţii de sud a ţinutului Wales, spre Tenby. Uluitoarea poziţie ocupată de fortăreaţa Tenby, aşezată între două maluri abrupte, prezentînd, pe vreme frumoasă, o vedere panoramică asupra Irlandei, îi oferea ocupantului ei, alt fost ofiţer parlamentar, Powell, precum şi celor 5—600 de oameni ai săi, o excelentă posibilitate de a rezista o bună bucată de vreme. Colonelul Horton a fost lăsat să asedieze fortăreaţa Tenby, în timp ce Cromwell, împreună cu grosul armatei, a plecat mai departe,

Tenby a căzut la 31 mai, la 6 zile după ce viteazul sir Nicholas îşi văzuse fortăreaţa Chepstow luată cu asalt, fiindcă nu consimţise să capituleze. Mai rămînea acum Pem- broke. însă aici, în faţa acestei cetăţui neînfricate, marele învingător de la Marton Moor şi Naseby s-a trezit împotmolit, şase săptămîni în şir, într-un asediu îndelungat şi istovitor pe care, în ciuda străduinţelor lui, nu era în stare să-1 ducă la un sfîrşit mulţumitor. Adevărul era că fortăreaţa Pembroke fusese astfel construită încît să fie aproape de necucerit în condiţiile războiului medieval, iar dacă, din întîmplare, aceste condiţii erau prezente, vechea întăritură avea toate şanşele să reziste atîta timp cît îi ajungeau proviziile. Trăgîndu-şi numele de la poziţia ei ††††††††††††††††††††††††††††††††††, fortăreaţa era situată deasupra limanului Milford, pe o limbă de pămînt care cobora spre port şi domina marea, deşi construcţia nu se afla chiar pe malul apei. Era înconjurată din trei părţi de liman astfel că în timpul fluxului apa lovea zidurile ei înalte, în timp ce a patra parte era întărită printr-un şanţ puternic. Continuînd să ofere şi astăzi o privelişte impunătoare, către mijlocul secolului al XVII-lea fortăreaţa Pembroke fusese deja martoră multor întîmplări din istoria Angliei petrecute de cînd prima întăritură fusese ridicată pe locul ei, imediat după cucerire. De aici a plecat Strong- bow ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ să cucerească Irlanda, din această cetăţuie a dus cu sine Owen Cadogan pe acea Elenă a hronicilor velşe, în- cîntătoarea Nest, aici şi-a trăit Henry Tudor, viitorul rege Henric al VH-lea, adolescenţa şi tot în

---

†† *Pen Broch* înseamnă „capul braţului de mare". — M.L.

‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ „Arc puternic", poreclă dată lui Richard de Clare, conte de Pembroke (secolul al XII-lea). — M.L.

apropiere de aceste locuri a debarcat el, în 1485, pe pămînt englez, pentru a pune mîna încă o dată pe coroană, la Bosworth §§§§

de Lamphey, de unde avea o vedere ce se rotea de jur împrejurul limanului. Era casa unui oarecare Walter Cuney, care luptase pentru Parlament la Tenby, unde, potrivit tradiţiei locale, Cromwell şi-a petrecut timpul în pat din cauza unui atac de gută *. Este adevărat că un asediu atît de tărăgănat şi de nesfîrşit putea face pe orice comandant să se zvîrcolească de nerăbdare, chiar fără să mai fie nevoie de pustiirile unei boli, mai ales acum, cînd situaţia armatei din alte părţi ale Angliei reclama urgent atenţia celui mai ilustru general al ei. Pentru cei asediaţi, problema principală era, firește, cea a proviziilor. Faptul acesta, la rîndul lui, reacţiona nefavorabil asupra stării de spirit a oştenilor lui Poyer, care nu se aşteptaseră la începutul răzvrătirii să fie conduşi de el la foamete şi întemniţare. La 14 iunie, dată la care asediul dura de peste trei săptămîni, Oliver scrisese, optimist, la Londra că, „după toate probabilităţile, nu pot să reziste mai mult de două săptămîni fără să nu moară de foame“. Repeta, de asemenea, zvonurile privind nemaipomenita nemulţumire a locuitorilor, despre care se spunea că ameninţaseră să-i taie gîtul lui Poyer, la care colonelul, înfruntîndu-i cu bărbăţie, ar fi spus pur şi simplu că dacă ajutoarele nu vor sosi pînă luni noaptea „să nu-i mai dea crezare, ba, mai mult chiar, să-1 spînzure“. Ziua de luni a venit fără să aducă însă cu ea vreun ajutor, şi fiindcă ajutorul nu putea ajunge la cei asediaţi decît pe tnare, aceştia, ca şi sora Ana din povestea cu Barbă Albastră, stăteau de veghe în înaltul lor turn de pază, scrutînd în zadar orizontul, deoarece nu se ivea nici o corabie regalistă. Cînd, într-un tîrziu, au fost zărite, la capătul estuarului, cîteva corăbii, un strigăt puternic de bucurie s-a înălţat din rîndurile garnizoanei, care credea că tînărul prinţ Carol sosise în ajutorul lor cu o flotă. Păcat de speranţele lor, fiindcă ceea ce vedeau nu erau decît la fel de mult aşteptatele corăbii parlamentare. De mîncare nu le mai rămăseseră decît cîţiva posmagi, iar caii ajunseseră să mînînce stuful de pe acoperişul colibelor. [5]

Insă Cromwell se înşela şi el. Au trebuit să treacă nu două, ci patru săptămîni pînă cînd Pembroke a fost convins în cele din urmă să capituleze, rezultat la care a contribuit probabil, pe lîngă foamete, şi trădarea. Unul din bunurile de preţ ale acestei fortăreţe redutabile era excelenta ei alimentare cu apă. Parţial, apa provenea dintr-o peşteră naturală de calcar, aflată în subteranele ei

şi cunoscută sub numele de Peştera lui Wogan, de unde apa curgea spre un zăgaz din sudul oraşului, parţial dintr-o conductă, care ducea spre o colină din apropiere de Monkton, pe cealaltă parte a oraşului. Se pare că la început Cromwell luase în considerare un plan de dărîmare a peşterii, dar faptul că nu se observă nici o stricăciune acolo ne face să presupunem că a renunţat la el. Ceea ce a putut face însă a fost să taie conducta, probabil în urma unei informaţii date de un oarecare Edmunds, care locuia la Monkton. Dacă legenda despre perfidia lui Edmunds este adevărată — şi pare să fie, fiindcă cei din familia sa au fost cunoscuţi cu timpul sub numele de Cromwellii lui Edmunds —, atunci ea a avut un sfîrşit sarcastic, deoarece, în loc să-i plătească lui Edmunds generoasa recompensă la care acesta se aştepta pentru ostenelile lui, Cromwell a pus să-1 spînzure. în orice caz, la 11 iulie, Poyer şi Laugharne, nemaiputînd face nimic altceva acum, cînd oştenii lor se răzvrătiseră şi mureau de foame, au făcut apel la îndurarea Parlamentului.

în general vorbind, Cromwell a dovedit multă îndurare. După cele spuse de Henry Fletcher în biografia sa, scopul lui Cromwell nu era „să risipească prea mult sînge preţios, fiindcă ştia că izbînda costă cel mai puţin atunci cînd este cîştigată fără luptă". A interzis categoric jefuirea oraşului, făcînd însă o deosebire pronunţată între regaliştii din convingere, deci care luaseră parte la ambele războaie şi care au scăpat relativ uşor doar cu surghiunirea pe doi ani, şi transfugii din tabăra parlamentară. „Persoanele exceptate sînt cele care v-au servit înainte într-o cauză foarte bună“ — a răspuns Cromwell preşedintelui Camerei Comunelor. „Fiindcă s-au lepădat acum de convingerile lor, i-am ales mai degrabă pe ei decît pe aceia care au fost din- totdeauna pentru rege, socotind că aceştia sînt vinovaţi de o dublă nelegiuire : au păcătuit împotriva unei lumini atît de puternice, precum şi împotriva multor semne ale Providenţei." [6] Cei trei conducători, Poyer, Laugharne şi Powell, au fost duşi la Londra şi închişi în Turn, iar toţi trei au fost condamnaţi la moarte, deşi la insistenţele lui Fairfax numai unul a fost împuşcat. Potrivit groaznicului, dar totuşi pitorescului obicei al timpului, ursita lor a fost trasă la sorţi de un copil. Atît pe sorţul lui Laugharne, cît şi pe cel al lui Powell stătea scris „Dumnezeu i-a dăruit

viaţa", în timp ce sorţul lui Poyer era alb, astfel că nouă luni mai tîrziu a fost împuşcat în public şi cu forme în regulă în piaţa de la Covent Garden.

In zadar a vorbit Poyer în petiţia sa către Parlament, prin care cerea îndurare, despre trecutul lui puritan, precum şi despre faptul că în primul război civil fusese unul dintre cei dintîi care se înfăţişaseră „împotriva duşmanului comun". După părerea lui Cromwell, purtarea bună de odinioară nu era decît măsura perfidiei funeste a acestor renegaţi, şi nu mai tîrziu decît în noiembrie şi-a dovedit profunda scîrbă faţă de apostaţi atunci cînd a fost cuprins de furie la ştirea că colonelului Humphrey Matthews, luat şi el prizonier la Pembroke, i s-a permis să-şi răscumpere pedeapsa prin plata unei sume de bani. După ce fusese colonel în armata parlamentară, „el şi-a lepădat credinţa faţă de cauza şi de disputa voastră... Şi toţi oamenii care cunosc situaţia pot spune cît de aproape de ruină aţi fost aduşi din această pricină". Aceasta era deci, după propria mărturisire a lui Cromwell, semnificaţia campaniei lui din Wales : nu era stăpînit faţă de ţăranii veişi — pe care îi numea pur şi simplu „nişte oameni ademeniţi şi ignoranţi" [7] — de vreo ură xenofobă specială, aşa cum urma s-o arate faţă de ţărănimea irlandeză, ci ura lui profundă era rezervată acelor „căpetenii de potlogari regalişti", pe care îi învinuia că aţîţă din afară pe bieţii veişi nătîngi şi nevinovaţi. Era drojdia de aversiune pe care o adăuga indignării lui cres- cînde faţă de cei răspunzători de cel de-al doilea război civil, oameni ignorînd cu încăpăţînare evidentele lecţii ale Providenţei ce puteau fi trase din izbînzile primului război.

însă expediţia lui Cromwell în Wales a avut şi o consecinţă suplimentară de o natură cu totul diferită. Lipsa lui din Londra îl izola de desfăşurarea zilnică a chestiunilor politice de acolo, iar această separare urma să se transforme într-o absenţă totală de şapte luni. Şi totuşi aceasta a fost perioada cea mai hotărâtoare în care tainicile imperative care au condus la moartea suveranului acestei naţiuni erau ţesute ca nişte pînze de păianjen în jurul lui Carol de către vrăjmaşii săi Cromwell, considerat de mulţi, după aceea, drept păianjenul de căpetenie, nu era, neapărat, nici nevinovat, dar nici neştiutor de cele ce se întîmplau, deşi, din punct de vedere fizic, lipsea de la locul acţiunii. Aceasta nu însemna însă că răspunderea lui finală sau tainicile lui

intenţii ar fi cumva îmblînzite de acest fapt, ci doar că acţiunile sale erau fatalmente modificate de izolare, care a avut pe deasupra funestul efect de a arunca şi mai mult întuneric asupra onestităţii motivelor şi participării lui.

Deşi pacificarea ţinutului Wales înainta cu paşi repezi, în alte părţi ale insulei engleze cauza armatei continua să prezinte aspecte alarmante. Răzvrătirile din comitatele Kent şi Essex fuseseră înăbuşite în cursul lunii iunie, însă Fairfax împreună cu Ireton mai erau încă ocupaţi cu urmările lor. Comandantul regalist, sir Charles Lucas, se retrăsese în oraşul Colchester cu aproape 4 000 de oameni şi refuza să se lase scos de acolo în pofida unui asediu prelungit. Pontefract Castle, o fortăreaţă formidabilă, ridicată la sud de Leeds în direcţia Doncaster şi aşezată într-o astfel de poziţie încît să domine efectiv teritoriile învecinate, fusese cedată, prin trădare, regaliştilor, la 1 iunie, astfel că acum trebuia cucerită din nou de armata parlamentară, dacă era în stare să facă acest lucru. In decursul lunii iunie avuseseră loc şi alte răzmeriţe în Northamptonshire şi Lincolnshire, în timp ce, de partea cealaltă a Canalului Mînecii, tî- nărul prinţ de Wales călătorise din Franca în Olanda, de unde aştepta să plece pe mare cu cele nouă corăbii regaliste adunate de el. Insă ca întotdeauna, pericolul de temut venea dinspre nord, din partea scoţienilor. într-adevăr, la 8 iulie, cu trei zile înainte de capitularea fortăreţei Pem- broke, armata scoţiană, avînd pe atunci un efectiv de aproape 11 000 de oameni, a trecut în sfîrşit hotarul.

Această fiară formidabilă, care se îndrepta greoi spre Sud şi care avea în faţa ei, ca s-o oprească, doar firavul detaşament din nord al lui Lambert, suferea în realitate de multe slăbiciuni interne, chiar dacă ele erau mai vizibile pentru cei de la faţa locului decît pentru conducătorii parlamentari alarmaţi de ştirea apropierii ei. Plecarea armatei fusese întîrziată în mod fatal de conflictele politice şi religioase din Scoţia. Partizanii *Angajamentului,* adică cei ce aderaseră la înţelegerea secretă de la Carisbrooke cu regele, dar nu insistaseră ca acesta să accepte la rîndul lui Covenantul, luptau împotriva puritanilor mai extremişti, care considerau Covenantul o condiţie preliminară a oricărei învoieli. Nu

numai că au fost lăsate să se scurgă astfel lunile vitale în care scoţienii i-ar fi putut prinde pe englezi în plină dezorganizare, dar puterea lor militară a trecut pînă la urmă în mîinile acestor partizani, fiindcă atît lordul Leven, cît şi David Leslie — oştenii aceştia experimentaţi ai unor campanii iscusite — au renunţat la comandă. împreună cu conducătorii favorabili Covenantului, ca, de pildă, Argyll, precum şi cu pastorii, adversarii noului regim din Scoţia priveau cu interes duşmănos, dar fără să se amestece, cum această armată mare din punct de vedere numeric, dar deosebit de prost echipată, era adunată sub comanda lui James, prim duce de Hamilton.[8]

în primul rînd, scoţienii nu aveau nici măcar un tun, fără să mai ţinem seama că stăteau prost şi cu muniţiile, iar oştenii lor nu mai erau flăcăii aceia bine pregătiţi care luptaseră la Marston Moor, fiindcă mulţi dintre ei nu ţinuseră încă în mînă o suliţă. Călărimea lor era în general de o calitate mai bună. însă în schimb n-avea cai pentru trasul furgoanelor, ceea ce înseamnă că proviziile, ca şi animalele, trebuiau adunate pe drum, înfuriindu-i şi într-un caz, şi în celălalt pe ţăranii jefuiţi în acest fel. Şi într-adevăr lipsa de provizii, îmbinată cu inevitabila lipsă de disciplină a oamenilor neinstruiţi a făcut ca această expediţie scoţiană să bată noi recorduri de jaf şi spoliere în timp ce trecea prin Nordul Angliei, fapt care avea să aibă însemnătatea lui pentru felul în care au fost primiţi în general acolo. Scoţienii urmăreau în fond ca o bună parte din forţa suplimentară necesară acestei incursiuni, făcută cu scopul de a-1 reîntrona pe rege, să vină din partea regaliştilor şi, fireşte, a prezbiterienilor care li se vor alătura pe drum. Pentru a contracara seducţia pe care o prezenta această comportare leală, armata parlamentară a folosit plauzibila insinuare că scoţienilor li se promisese drept răsplată pămînt englez, zvon pe care şi Cromwell l-a repetat în una din scrisorile sale.

Insă adevărata slăbiciune a scoţienilor, ca şi adevărata tărie a englezilor, se afla la vîrf. La început, în cariera lui militară, ducele de Hamilton fusese ghinionist, aşa că n-ar fi fost pe gustul lui Napoleon, căruia îi plăcea ca mareşalii lui să fie norocoşi. Bărbat în vîrstă de 42 de ani, sprijinit pe uriaşele proprietăţi ale Hamiltonilor, care au fost, timp de peste un secol, cea de-a doua familie din Scoţia, ducele de Hamilton era fratele mai mare al acelui

conte de La- nark **********, care activase ca împuternicit în negocierea controversatului *Angajament* cu Carol. Hamilton era însă urît de pastori, fiindcă refuzase să semneze Covenantul, iar calităţile lui de om de stat nu compensau aproape deloc incapacitatea lui de comandant militar, deoarece avea regretabilul talent de a se arăta slab cînd trebuia să fie tare, pentru ca după aceea, inversînd procedeul, să încurce şi mai mult lucrurile. în orice caz, Hamilton avea şi alte probleme în propriul lui comandament. într-adevăr, contele de Callan- der, general-locotenent, era un om presupus a avea o experienţă militară satisfăcătoare, din moment ce luptase peste mare în rîndurile armatei olandeze, însă comportarea lui favorabilă regelui, într-o fază timpurie a războiului, trezise bănuieli. Baillie vorbea despre „metodele sale foarte echivoce[1]', care îi făceau pe mulţi scoţieni să şovăie să-şi pună „viaţa şi credinţa în mîna lui"[9], şi, mai rău decît toate, avea un temperament extrem de despotic, era intransigent în părerile lui şi incapabil să se încline în faţa părerilor altora, ceea ce însemna că nu avea un caracter potrivit pentru funcţia de comandant secund.

Odată trecuţi peste hotar, vremea într-adevăr groaznică a Angliei, cu ploi care băteau toate recordurile chiar pentru o lună de iulie în Nordul ţării, a pus expediţia scoţiană în faţa unor noi obstacole. La Carlisle, lui Hamilton i s-a alăturat sir Marmaduke Langdale, comandantul regalist din primul război civil, împreună cu cei 3 000 de oameni cu care apărase fortăreaţa începînd de la răzvrătirea ei în aprilie, ridicînd astfel numărul total al oştenilor lui Hamilton la o cifră apropiată de 18 000. Datoria lui Lambert din tabăra engleză era, evident, de a ţine pe loc această considerabilă mulţime de oameni pînă cînd armata lui putea fi întărită, însă deoarece Hamilton era dispus şi el să aştepte noi întăriri din Scoţia, cele două armate au luat o atitudine de expectativă, anume Hamilton la Kirkby Thorne, între Penrith şi Appleby, iar Lambert spre sud-est, la Barnard Castle. Lambert socotea că Hamilton va încerca să treacă lanţul Peninilor, ca să

********** Avînd prin naştere numele de William Hamilton, fusese ridicat la rangul de conte de Lanark de către Carol I în 1639. I-a urmat apoi fratelui său ca cel de-al doilea duce de Hamilton.

pătrundă în Yorkshire, iar în caz de conflict armata sa avea nevoie de întăriri fie din partea comitatului York, fie din aceea a recent eliberatei armate a lui Oliver Cromwell.

în scopul acesta, Cromwell îşi croia cu greutate drum de la un capăt la celălalt al Angliei încă de la căderea fortăreţei Pembroke. Distanţa ce trebuia acoperită era imensă, fiindcă se întindea de la extremitatea de sud-vest a ţinutului Wales şi pînă în Nordul ţării, iar de la sfîrşitul asediului din Wales oamenii lui erau istoviţi şi deosebit de prost echipaţi. însă ştirea despre marea armată scoţiană îndreptîndu-se spre sud, precum şi posibilitatea unei izbînzi dramatice a acesteia, care să dărîme tot ce înfăptuise în cei şase ani trecuţi, erau îndeajuns ca să-1 îmboldească, atît ca strateg, cît şi ca independent, spre grelele zile de marş. O bună parte din cavalerie fusese trimisă mai dinainte spre nord, în timp ce el mărşăluia doar cu o modestă unitate de 3000 de pedestraşi şi 1200 de călăraşi. în drumul său, energia i-a fost absorbită în foarte mare măsură de încercările de a obţine noi aprovizionări pentru oştenii săi. Exista o notă trimisă la 24 iulie, din Gloucester, Comitetului de la Derby House cuprinzînd reproşuri mînioase în legătură cu faptul că „bieţii săi oşteni vlăguiţi“ duceau mare lipsă de încălţăminte şi ciorapi din cauza lungului marş spre nord. Cel puţin această trebuinţă a fost satisfăcută de comitet : au fost expediate cîte 3 000 de perechi din fiecare sort, care l-au ajuns din urmă pe Cromwell la Leicester, deşi el zăbovise mai înainte vreme de trei zile la Warwick Castle sperînd într-o ameliorare a situaţiei şi plecînd mai departe numai după primirea unei noi cereri urgente de ajutor din partea lui Lambert. Din fericire, oraşul Leicester a adus încurajare şi măriei sale pîntecului sub formă de vin, pes- meţi, bere şi tutun, procurate de grijuliul primar şi de consilierii săi, oameni înţelepţi ai acelor timpuri. De asemenea, Cromwell a avut putinţa să strîngă şi ceva trupe locale, inclusiv „cinci sau şase sute de călăraşi" din comitatele înconjurătoare Derby şi Nottingham, precum şi din Leicester- shire — aşa cum a comunicat el Comitetului de la Derby House în jur de 5 august.[10]

Care erau însă raporturile între el şi Lambert, atunci cînd Cromwell a ajuns în sfîrşit în Nord ? Deşi mai tînăr cu 20 de ani decît Cromwell, Lambert n-avea de gînd să

accepte cu tot dinadinsul o relaţie de subordonare faţă de Cromwell. Acolo, în Nord, Lambert era la el acasă, fiindcă se născuse şi crescuse în Yorkshire, iar înfăţişarea lui atrăgătoare şi manierele degajate şi vesele, care îl făceau îndrăgit de oştenii săi, erau în contrast cu ceea ce Whitelocke numea „o inteligenţă subtilă şi activă". Era o chestiune pe care Cromwell intenţiona să o lămurească înainte de a întocmi planul de luptă împotriva scoţienilor. Din fericire, Comitetul de la Derby House i-a răspuns în scris, clar şi răspicat, că, „deşi nimeni din Nord n-are dreptul să pretindă comanda supremă atît timp cît domnia ta eşti acolo, pentru a înlătura definitiv o asemenea pretenţie le-am scris tuturor comandanţilor de trupe să asculte de ordinele domniei tale". înarmat cu această garanţie, Cromwell i-a scris la rîndu-i lui Lambert, la sau în jur de 4 august, cerîndu-i „să evite lupta pînă cînd va sosi el acolo".[11]

Continuînd să creadă că regaliştii vor pătrunde pînă în cele din urmă în Yorkshire, Lambert, lăsîndu-şi grosul trupelor la Barnard Castle, se retrăsese la Otley, localitate aflată între Knaresborough şi Leeds, cu scopul de a-1 împiedica pe Hamilton să despresoare fortăreaţa Pontefract. însă, în alte părţi ale ţării, infecţia răzvrătirii regaliste nu fusese suprimată nicidecum din organismul englez luat în întregul lui. Microbul continua să facă ravagii. Zi de zi soseau ştiri privind abandonarea cauzei parlamentare : guvernatorul fortăreţei Scarborough se dăduse de partea regelui, iar luna iulie a fost martoră şi altor răzmeriţe izbucnite în locuri foarte deosebite ca la Horsham în Sus- sex, precum şi la Hereford şi Newark în comitatele centrale. Nesupunerea era încurajată, firește, în bună măsură şi de ştirile despre năvala scoţienilor, care „ne aduc păduchi şi pastori", după cum spunea, dispreţuitor, *Mercurius Britan- nicus,* gazeta capetelor rotunde, fără să-şi atingă însă ţinta, fiindcă în Anglia existau încă mulţi oameni mai puţin interesaţi de paraziţi şi teologie cît de reîntoarcerea regelui şi a vechii ordini a societăţii. în această conjunctură, ocolul voit, înspre răsărit, al rutei lui Cromwell prin regiunile favorabile, prin tradiţie, Parlamentului, preocuparea lui de a-şi procura întăriri pe drum, precum şi hotărîrea ca Lambert să nu înceapă lupta fără el, capătă, toate, un înţeles. Cromwell n-avea nici un mijloc să afle cît de puternică putea să fie reacţia regalistă în însuşi interiorul Angliei,

sau de unde putea să lovească data viitoare, astfel că era esenţial ca cel mai de preţ avut al Parlamentului, adică forţa de şoc unificată, să nu fie împrăştiată.

Către seara zilei de 8 august.. Cromwell ajunse la Don- caster, unde primi o cantitate oarecare de muniţie adusă din Huli şi puse pe fugă unii oşteni regalişti din Pontefract, care se apucaseră de jafuri, silindu-i s-o tulească înapoi spre adîncurile bastionului lor normand. A contopit apoi elita oastei asediatoare cu propria lui armată, lăsînd la Pontefract trupele neinstruite din comitatele centrale pe care le procurase de curînd ca să continue asediul. în sfîr- şit, la 12 august, cele două armate, a lui Cromwell şi a lui Lambert, au făcut legătura. S-au rostit urări de bună înţelegere şi pentru crearea unei „armate capabile, puternice şi apte de luptă" aşa cum şi-o înfăţişa optimist un ofiţer din armata lui Lambert.[12] Această armată cuprindea, după evaluările lui Cromwell, acum, cînd se aflau împreună, cel puţin 8 600 de oameni, iar întrebarea era unde urma să-i lovească pe scoţieni această oştire capabilă, puternică, precum şi, îndeosebi, în ce direcţie se vor îndrepta scoţienii pentru ca ea să-i poată lovi ? între timp, înaintarea lui Ha- milton în Anglia continua să fie înceată şi şovăielnică. Spre sfîrşitul lui iulie părea că se îndreaptă, oarecum nehotărît, în direcţia Lancashire, acea regiune prin tradiţie regalistă care putea fi, teoretic, cel mai bun loc de strîngere a întăririlor englezeşti. A mai aşteptat însă o săptămînă la Kendal în Westmoreland, pentru a se întîlni cu sir George Monro şi cu cei aproape 3 000 de ostaşi scoţieni, despre care se auzise în ultimul timp că se aflau în Ulster şi care îşi croiseră cu mari greutăţi drumul. Aşa cum îi stătea în fire, Callander refuza acum să-1 considere pe acest luptător încărunţit în războaie drept egalul său, astfel că, drept urmare, a luat funesta hotărîre ca aceste trupe excelent pregătite să fie lăsate, împreună cu alte două regimente din Nord, la Kirkby Lonsdale ca să aştepte sosirea tunurilor din Scoţia. Hamilton şi-a condus apoi mai departe grosul armatei ajun- gînd în ziua de 9 august la Horny Castle, la 6 mile nord de Lancaster.

Era acum imperios necesar ca diferitele grupări scoţiene, precum şi aliaţii lor regalişti din Anglia, să ia o hotărîre în privinţa căii de urmat în viitor. Existau două posibilităţi : puteau să treacă lanţul despărţitor al Peninilor ca să se îndrepte cît mai repede posibil spre

capitală, ocupînd în drum comitatul York, sau să înainteze de-a lungul coastei de nord-vest prin Lancashire. Relatările diferă în privinţa celui care a reuşit pînă la urmă să impună ruta Lancashire. Pare rezonabil însă să acceptăm versiunea lui sir James Turner, un ofiţer care fusese de faţă, în consiliu, atunci cînd s-a luat hotărîrea.[13] Potrivit lui Turner, Hamilton a fost acela care a ales ruta Lancashire, nu numai fiindcă îi dădea posibilitatea să-şi sporească trupele prin adeziuni regaliste, ci şi cu speranţa că se va putea uni cu trupele lordului Byron venind din Walesul de nord. Pentru aceeaşi rută a pledat şi Langdale (probabil din cauză că, datorită unei incursiuni pe care o făcuse la Skipton Castle, îşi dădea seama că în comitatul York se adunau mari efective de capete rotunde), şi la fel făcuse şi Baillie, comandantul pedestraşilor, în timp ce Callander nu şi-a dat nici o părere. Cei care au propus ruta Yorkshire au fost Middleton, comandantul călărimei, precum şi însuşi Turner, care au argumentat că Lancashire era „un ţinut păzit cu străşnicie şi plin de şanţuri şi de mărăcini", astfel că era mai prielnic pentru oamenii instruiţi ai lui Oliver, cu excepţia călăraşilor, decît pentru neexperimentaţii scoţieni, în timp ce cîm- piile sterpe din Yorkshire puteau îngădui călăraşilor scoţieni să se desfăşoare cu folos. Insă de rămas, a rămas ruta Lancashire, astfel că la 14 august scoţienii s-au pus în mişcare, părăsind localitatea Horny.

Venise acum timpul ca şi Cromwell, împreună cu Lambert, să ia o decizie hotărîtoare. Se putea socoti, desigur, că acum era probabil prea tîrziu ca regaliştii să-şi mai croiască drumul prin Yorkshire. Pe de altă parte însă hotărîrea din 13 august a lui Cromwell de a-i ataca şi urmări îndeaproape pe scoţieni dincolo de hotarele lor era, evident, extrem de riscantă. Planul logic ar fi fost — aşa cum arăta un militar de profesie scriind despre campaniile războiului civil — să se replieze spre sud, ca să apere căile de acces spre Londra „sondînd în acelaşi timp terenul spre vest cu patrule de călăraşi pentru a determina poziţiile inamicu- lui“.[14] Insă nu planurile logice îi fac pe marii generali. Era poate mai logic să se retragă, însă eventualitatea continuării războiului, adică soluţia mai înceată, cu pierderea a şi mai multe vieţi şi izbucnirea altor răzvrătiri, care ar fi condus în mod inevitabil la prelungirea apăsătoarelor vărsări de sînge

ale acestui de-al doilea război civil, ar fi fost deocamdată mult mai puţin mulţumitoare. Stătea în firea lui Cromwell să prefere şansa unei izbînzi rapide şi hotărîtoare. în felul acesta, prădalnicii urşi nordici ai taberei regale vor fi nu numai ţinuţi în şah, dar şi împiedicaţi să facă alte rele.

Şi astfel, plecînd de la Otley, Cromwell şi Lambert s-au îndreptat spre Skipton, lăsînd artileria la Knaresborough, pentru a putea înainta de-a dreptul spre vest. Treceau prin- tr-un ţinut întins, acoperit, în luna august, cu vegetaţie măruntă şi constînd din stînci abrupte şi creste rotunjite, cu porţiuni stîncoase descoperite, un ţinut potrivit poate pentru cercetaşi, datorită vederii pe care o oferea asupra înalţilor Penini şi a îngustelor lor trecători, dar prea accidentat pentru mersul pe jos. Cu toate acestea, în noaptea zilei de 14 august au ajuns la Skipton, pentru ca de acolo să-şi continue drumul printr-o regiune cu multe păşuni, trecînd, prin locuri afundate, spre îngusta fîşie de coastă a mării şi ajungînd, la 15 august, la Gisburn Park, unde şi-au petrecut noaptea. Hotărîrea care i-a adus lui Oliver cea mai spectaculoasă din victoriile sale a fost luată dincolo de Gisburn, la hotarele dintre Yorkshire şi Lancashire, anume la podul Hodder, aflat la vreo 3 mile de localitatea Clitheroe. †††††††††††††††††††††††††††††††††††† Problema care se punea era în ce direcţie trebuiau urmăriţi scoţienii. Hamilton ajunsese acum la Preston, un orăşel cu aproape 3 000 de locuitori, aflat în apropiere de coastă, la sud de Lancaster, de unde avea neîndoielnic de gînd să-şi continue lunga lui coborîre spre sud. Acţiunea evidentă, adică planul logic, fiindcă problema unui plan ajunsese să fie pusă, era înaintarea pe malul stîng al rîului Ribble, îm- piedicînd astfel trecerea mai departe a scoţienilor spre centrul Angliei. Şi totuşi Cromwell a respins această idee. Vor urma malul de nord al rîului Ribble, iar Hamilton va fi atacat dinspre nord, astfel că scoţienii vor fi despărţiţi de către atacatori de stîncoasa lor patrie.

Este adevărat că Cromwell a fost ajutat să ia această

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††††† Nu era vorba de podul de peste Ribble — cum a scris Oliver în scrisoarea lui, fiindcă nu cunoştea regiunea —, ci de podul de peste afluentul lui Ribble, rîul Hodder. Acest pod mai poate fi văzut şi astăzi, în ruină, dar frumos în decăderea lui.

decizie de credinţa greşită că trupele lui Monro, care nu se prezentaseră încă, erau în drum dinspre Kirkby Lonsdale ca să-l întîlnească pe Hamilton la Preston. Considerîndu-se, pe bună dreptate, că se afla în acest caz într-o mare inferioritate numerică, nu putea lăsa totuşi să-i scape prilejul de a-1 izola pe Monro. După bătălie, Cromwell a spus Parlamentului că scoţienii aveau 21 000 de oameni, faţă de cei numai 8 500 ai săi, şi chiar dacă am scădea din totalul scoţienilor cele două regimente rămase cu Monro, el trebuie să fi acceptat riscul unei lupte cu scoţienii într-un raport de aproximativ 2 la 1 în favoarea acestora din urmă. S-a sugerat că Cromwell ar fi exagerat în mod voit această diferenţă de forţe în dezavantajul lui (deşi Lambert vorbeşte şi el de efective reduse), deoarece, cu efective complete, regimentele lui ar fi dat un total de peste 12 000 de oameni. [15] Deşi este posibil ca Cromwell să fi exagerat, cu sau fără voie, efectivul total al scoţienilor, pare mai puţin probabil ca el să fi falsificat intenţionat numărul oştenilor săi în raportul oficial asupra bătăliei, care a fost prezentat Parlamentului şi după aceea tipărit. însă, lăsînd la o parte cifrele, decizia aceasta, bazată pe elemente topografice, a ridicat brusc miza bătăliei, deoarece, dacă Cromwell o pierdea, scoţienii erau îndoit mai slobozi să se năpustească spre sud. dar dacă îi înfrîngea, atunci adversarii săi erau în mod sigur pierduţi cu desăvîrşire.

N-avem la dispoziţie o dare de seamă mai plastică şi mai clară asupra raţionamentului care a condus la această decizie decît propria dare de seamă a lui Cromwell. „Am cumpănit dacă trebuia ...să împiedicăm înaintarea în continuare a inamicului în Lancashire şi mai departe spre sud, aşa cum intenţiona el, potrivit unor ştiri pe care le avem şi care între timp ne-au confirmat că avea de gînd să se îndrepte chiar spre Londra, sau să trecem imediat peste numitul pod... şi să angajăm lupta acolo, unde socoteam că va opune rezistenţă.însă miezul venea în propoziţia următoare : „Am *socotit că datoria noastră era să-l silim pe adversar să lupte...*" [16] Şi astfel, armata parlamentară şi-a petrecut noaptea lui 16 august aşezată în tabăra de la Stonyhurst Hali, la vreo 12 mile depărtare de Preston, spre nord de rîu, unde îşi avea locuinţa un oarecare domn Sher- bourne, descris de căpitanul Hodgson din avangarda lui Cromwell ca fiind ,,papistaş" şi unde sînt găzduiţi şi astăzi asemenea

necredincioşi într-o importantă şcoală iezuită.

Cel mai extraordinar aspect al acestui preludiu, în schimbare rapidă, al bătăliei de la Preston este acela că Ha- milton şi scoţienii săi par să nu fi avut nici cea mai mică idee cît de apropiată era armata noului model de propria lor poziţie şi asta în pofida sforţărilor lăudăroase ale avangărzii lui Langdale, a cărei îndatorire era să culeagă informaţii şi ale cărei deplasări o conduseseră, desigur, la încăierări cu unii călăraşi ai armatei noului model, inclusiv la o hărţu- ială mai mult sportivă, în apropiere de Skipton, cu oamenii căpitanului Henry Cromwell. Dealtfel, în aceeaşi zi de
16 august, oamenii lui Cromwell luaseră prizonieri cîţiva călăraşi regalişti la Waddow în apropiere de Clitheroe, fără ca sinistrul adevăr al prezenţei lui Cromwell şi al întregii lui forţe acumulate acolo să pară a fi mijit în mintea celor din tabăra adversă. Lucrul acesta i-a îngăduit lui Hamilton să ajungă la o altă decizie dezastruoasă care, de astă dată, implica trimiterea grosului călărimei de sub comanda lui Middleton dincolo de Preston, înspre Wigam, ceea ce însemna că rîul Ribble despărţea acum de fapt călărimea lui de grosul armatei. Totuşi se pare că în noaptea de 16 august prin mintea lui Langdale ar fi trecut o bănuială funestă în ceea ce priveşte adevărata situaţie, însă acum era prea tîrziu ca să-1 recheme pe Middleton. Şi astfel, a doua zi, la
17 august, dis-de-dimineaţă, oamenii lui Cromwell au fost în stare să se năpustească, ca lupii, asupra unei turme extrem de prost pregătite.

Fireşte că prima unitate pe care oamenii lui Cromwell erau sortiţi s-o întîlnească la Longridge, în marginea oraşului Preston, a fost avangarda regalistă comandată de Langdale. Urmarea a fost o aprigă luptă corp la corp, în decursul căreia Langdale s-a îndepărtat călare ca să-1 înştiinţeze pe Hamilton despre atac. în timpul acesta, generalul, împreună cu trupele lui de pe cîmpia Preston, aflată la ceva mai mult de o milă la nord de oraş, era angajat în complicata operaţie de a trece şi restul armatei peste rîul Ribble pe podul de la Preston, pentru a-i urma pe călăraşii din avangarda lui Middleton. Nu se hotărîse încă să facă faţă cerinţelor situaţiei şi să profite la maximum de superioritatea lui numerică intrînd în formaţie, pe cîmpie, ca să lupte. îngrămădind nesăbuinţă peste nesăbuinţă, continua cu operaţia de traversare a rîului, or-

donînd în acelaşi timp lui Langdale şi celor peste 3 600 de oameni ai acestuia să ţină pe loc ceea ce era de fapt întreaga forţă de şoc a armatei noului model. Atunci cînd s-a întors, Langdale şi-a găsit oamenii pitiţi de cealaltă parte a drumului dintre Preston şi Skipton, avînd în spatele lor terenul deschis al cîmpiei Ribbleton. Ceea ce şi-a pus amprenta pe primele faze ale bătăliei a fost tocmai acest drum, un fel de potecă excepţional de adîncă şi de îngustă, afundată de la natură şi, prin urmare, plină de apă din cauza verii ploioase ‡‡‡

vrăjmaşi. Totuşi s-a părut un timp că în oamenii lui Langdale, animaţi de o hotărîre neînduplecată, deşi inferiori ca număr, armata republicană îşi găsise un adversar pe măsura ei, deoarece, „cu toate că era hăituit, inamicul a depus o rezistenţă foarte îndîrjită şi fermă" — după cum a spus Cromwell. Hodgson lăuda oştenii din Lancashire socotindu-i „cei mai neînfricaţi oameni din lume şi cei mai bravi puşcaşi", şi asta în pofida faptului că nefericitul Langdale nu primise în decursul zilei nici o întărire din partea lui Hamilton, în afară de cîţiva lăncieri scoţieni. Mai tîrziu, Langdale i-a spus lui sir Henry Slingsby că, dacă ar fi avut măcar o mie de oameni cu care să-1 atace din flanc pe inamic, „nu mă îndoiesc că am fi ieşit învingători" [18]. însă, aşa cum stăteau lucrurile, deşi raportul de forţe se inversase acum la 2:1 în favoarea lui Cromwell, totuşi Langdale a ţinut pe loc armata noului model timp de 4 ore, după propria lui apreciere, şi de 6 ore după aceea a lui Cromwell. însă situaţia aceasta nu putea dura o veşnicie. Pînă la urmă neînfricaţii oşteni ai lui Langdale au fost înfrînţi, iar cei rămaşi în viaţă s-au retras în oraş într-o dezordine înspăimîntătoare.

Pătrunzînd chiar în oraşul Preston, conducătorii armatei parlamentare au avut posibilitatea să se năpustească asupra trupelor lui Hamilton care traversau, peste pod, rîul. Manevra se dovedise a fi de lungă durată, iar Callander de neclintit în continuarea ei. în harababura care a urmat, Hamilton a ordonat călăraşilor din ariergardă să se întoarcă, încercînd a se uni cu detaşamentele în curs de înaintare ale lui sir George Monro, ceea ce a avut drept rezultat că au fost supuşi unei adevărate vînători din partea oamenilor lui Cromwell, care i-au urmărit spre nord, în direcţia Lancaster, scoţîndu-i de fapt din luptă. Hamilton a dat dovadă în luptă de o vitejie nemaipomenită, pe care a adeverit-o sir James Turner spunînd că „a arătat cel mai mare curaj personal de care poate fi capabil cineva". în timp ce-1 lovea cu sabia pe un oştean care refuza să se regrupeze, le cerea într-una oamenilor lui „să atace din nou pentru regele Carol" [19]. Ceea ce dorea mai presus de orice era să se întoarcă la pedestraşii săi şi de aceea s-a îndreptat spre ei împreună cu o mică unitate cuprinzîndu-i pe Langdale, Turner şi cîţiva din oştenii săi. Prin curajul său, Hamilton a demonstrat că eroismul personal şi cunoaşterea strategiei sînt două calităţi cu totul diferite, fiindcă, pînă la sfîrşit, ca şi

Horaţiu §§§§

scoţieni să scape spre nord. In acest scop, şi-a postat regimentele de gardă ţinînd necurmat seama că grosul armatei scoţiene aproape că nu intrase în luptă, astfel că se putea presupune că va interveni din nou. însă un consiliu de război scoţian, ţinut în grabă, la miezul nopţii, hotărîse ca ostaşii osteniţi, uzi pînă la piele şi plini de noroi şi de sînge de pe urma bătăliei, aşa cum se simţeau şi ei că sînt, să coboare spre sud ca să se unească cu călăraşii lui Mid- dleton, care, dînd urmare apelurilor sale urgente, se întorceau pe şoseaua dinspre Wigan. Planul era şi de această dată al lui Callander şi a avut din nou cîştig de cauză împotriva îndoielilor lui Baillie şi Turner, care se întrebau dacă o manevră de retragere atît de complicată putea fi într-adevăr dusă la bun sfîrşit. Ca toate celelalte planuri ale generalului-locotenent şi acesta era mai bun în teorie decît în practică. Fuga a avut loc pe furiş, fără să se audă vreo bătaie de tobă şi fără să se aprindă vreun fitil, şi, pentru o bucată de vreme, a izbutit. Aşa cum a recunoscut cinstit mai pe urmă Cromwell, „eram atît de sfîrşiţi din cauza luptei, încît nici n-am băgat de seamă plecarea inamicului...". După aceea însă a început zăpăceala. Muniţiile scoţienilor, despre care se credea că fuseseră distruse, nu erau de fapt decît părăsite, astfel că au căzut cu folos în mîinile englezilor. Şi mai grav a fost faptul că Middle- ton a reuşit să se întoarcă de la Wigan pe alt drum decît cel luat de Hamilton, astfel că cele două unităţi nu s-au mai putut întîlni. S-a sugerat că ceea ce l-a făcut pe Cromwell să-şi dea seama de fuga secretă a scoţienilor, care avusese loc în timp ce el dormea, a fost întoarcerea lui Middleton. în orice caz, cei cu care s-a întîlnit Middleton n-au fost prietenii săi regalişti, ci călăraşii celor două regimente de sub comanda colonelului parlamentar Thorn- haugh, trimişi în urmărire. S-a iscat o luptă încordată, din care oamenii lui Thornhaugh au ieşit învingători, deşi el a fost ucis, străpuns fiind în trunchi, cap şi coapsă, pentru ca să-şi dea sufletul avînd pe buze aceste vorbe pline de învăţăminte : „Mă bucur că mor, fiindcă Dumnezeu mi-a îngăduit să văd înfrîngerea acestui duşman perfid..." [21]

Bătălia pentru Preston s-a prefăcut nu într-o nouă ciocnire, ci într-o fugă dezordonată şi prelungită a unor

oameni răzbiţi de ploaie atunci cînd Cromwell a pornit în urmărirea scoţienilor, în care „călăraşii noştri i-au hărţuit pe vrăjmaşi, omorînd şi prinzînd pe mulţi dintre ei în cale". Scoţienii au refuzat cu înţelepciune să se întoarcă şi să lupte. Noaptea următoare, aceea a zilei de 18 august, a fost petrecută de Cromwell şi dc oamenii lui pe cîmpiile din jurul oraşului Wigan „plini de noroi şi foarte obosiţi, după ce străbătusem 12 mile pe un asemenea teren cum n-am călărit în viaţa mea, fiindcă ziua fusese nemaipomenit de ploioasă'[1], după cum nota însuşi Cromwell. în decursul orelor de noapte se produseră unele încăierări, însă oamenii lui Cromwell n-au fost in stare să-i angajeze în luptă pe scoţieni decît cînd au ajuns la 3 mile de War- rington. Şi de data aceasta, bătăioşii scoţieni şi-au vîndut scump pielea. La început, bătălia a luat mai mult aspectul unei operaţii de imobilizare reciprocă decît acela al unei lupte adevărate, fiindcă Cromwell îşi aştepta grosul armatei, în timp ce scoţienii ar fi fost bucuroşi să nu fie obligaţi să lupte. însă pînă la urmă, cu toată „ferma lor hotărîre" — potrivit cuvintelor lui Cromwell — scoţienii au fost înfrînţi, după ce fuseseră atacaţi corp la corp şi opuseseră rezistenţă. Baillie a oferit capitularea oraşului în condiţii favorabile, pe care Cromwell, ţinînd seama de tăria poziţiei lor, le-a acceptat.

Ducele de Hamilton, împreună cu Langdale şi aproape 3 000 de călăraşi au reuşit să scape, îndreptîndu-se spre Cheshire, fără să fie urmăriţi de Cromwell. La drept vorbind, el şi cu oamenii săi erau peste măsură de istoviţi. „Dacă aş fi avut 500 de călăraşi odihniţi şi 500 sute de pedestraşi sprinteni, i-aş fi putut nimici pe toţi" — scria el la 20 august — „însă eram atît de istoviţi, încît n-am fi fost în stare decît să ne ţinem după ei şi nimic mai mult" [2]-'. Lucrul acesta nu trebuie să ne surprindă, dacă ne gîndim la distanţa pe care o acoperise de cînd părăsise localitatea KYiottingley : mai întîi tot drumul pînă la Preston, după care a urmat imediat o luptă înverşunată şi apoi luptele de,pe coasta Lancashire-ului, din timpul retragerii regajiştilor. Acoperise în nouă zile 140 de mile, de-a lungul cărora luptase mai mult sau mai puţin continuu, în orice caz, cu toată oboseala lui, Cromwell se putea odihni acum, sigur fiind că pusese capăt „afacerii scoţiene". Ghearele campaniei scoţienilor fuseseră retezate. Trecînd

prin comitatele centrale, Hamilton a coborît pînă la Uttoxeter din Staffordshire, unde guvernatorul oraşului Stafford, încurajat de sosirea lui Lambert, l-a silit să capituleze. Langdale a fost capturat într-o tavernă din Not- tingham. Dintre cei trei comandanţi scoţieni, doar Callan- der, printr-o întîmplare norocoasă, pe care n-o merita, a reuşit să scape pe continent.

Bătălia de la Preston a fost pentru cel de-al doilea război civil ceea ce fusese bătălia de la Naseby pentru primul. Căci — aşa cum scria, disperată şi sarcastică, o gazetă săptămînală a regaliştilor de pe timpul acela — : „N-auzi nimic altceva la -«fraţi» decît triumf şi fericire, cîntări şi veselie pentru norocoasa lor izbîndă, datorată, în primul rînd, diavolului şi, în al doilea rînd, nasului lui Noi Cromwell...“ [23]. Fuseseră ucişi 2 000 de regalişti, iar 1 000 luaţi prizonieri, faţă de mai puţin de 100 de oameni pierduţi de Cromwell. Campania fusese încă de la început o acţiune de fărîmiţare a inamicului şi de ocupare a terenului, ceea ce a avut drept rezultat o victorie pe care, la drept vorbind, Cromwell n-ar fi putut-o întrezări nici în cele mai nesăbuite speranţe ale sale, fiindcă la ea au contribuit deopotrivă şi în mare măsură şi norocul, dar şi carenţele scoţiene.

Serviciul de informaţii necorespunzător al lui Langdale, părerile fără drept de apel şi perseverenţa în greşeli ale lui Callander, precum şi slăbiciunea în comandă a lui Hamilton, ca să nu mai vorbim de carenţa iniţială, reprezentată de întîrzierile în echipare, datorită cărora armata scoţiană a fost înfrîntă într-o clipită şi asta numai din cauza conducerii greşite — aşa cum a scris Guthry [24] — nici unul din aceste elemente nu poate fi neglijat atunci cînd avem de evaluat lauda şi blamul pentru înfrîngerea de la Preston. Fără aceşti factori adiţionali, bătălia de la Preston putea reprezenta o izbîndă mai mărginită pentru Cromwell, de pe urma căreia armata scoţiană s-ar fi retras într-o ordine mult mai bună, deşi ar fi fost silită să se retragă spre sud. Pe de altă parte însă, strategul Cromwell a fost acela care a pus la cale întreaga confruntare, fiindcă fără rapiditatea şi hotărîrea lui nu s-ar fi dat în acest stadiu nici un fel de luptă. Jucătorului care dă lovitura norocoasă trebuie să i se recunoască cel puţin meritul de a fi avut îndrăzneala să arunce zarul, iar faptul că bătălia de la Preston a reprezentat o mare victorie nu

poate fi pus la îndoială. Este interesant totuşi de notat că însuşi Cromwell, în darea lui de seamă asupra bătăliei, precum şi în aluziile sale de mai tîrziu în legătură cu ea, pare să fi înţeles mult mai bine decît de obicei opera Providenţei divine, ca şi cînd şi-ar fi dat seama, de data aceasta, că fusese ajutat de asemenea şi de ceea ce unii ar putea numi noroc, precum şi de o judecată sănătoasă.

A socotit că merită să relateze într-o scrisoare povestea despre un „biet om cucernic" aflat pe patul de moarte la Preston, în ajunul bătăliei, care, auzind că armata lui Cromwell îi urmărea pe scoţieni, a chemat-o pe femeia care îl îngrijea, cerîndu-i să-i aducă o mînă de iarbă. „Se veştejeşte sau nu iarba acum, cînd este tăiată ? — a întrebat el. Da, se veştejeşte — i-a spus femeia. Aşa se va întîmpla şi cu scoţienii şi nu se va alege nimic de ei — a răspuns el, dîndu-şi de îndată sufletul". Această poveste este în armonie cu caracterul emotiv al raportului lui Cromwell asupra bătăliei în care tonul mesianic este mai pronunţat ca oricînd. Adresat preşedintelui Camerei Comunelor şi tipărit după aceea sub formă de broşură, ca şi majoritatea rapoartelor sale, raportul vorbeşte entuziast despre intervenţia mîinii divine, care arată din nou că tot ce se ridică în lumea aceasta va fi dărîmat.

într-o scrisoare mai intimă, adresată vărului său St John la 1 septembrie, Cromwell medita din nou asupra minunatei naturi a lui Dumnezeu, care dădea aceste semne, încheind-o cu „Toată suflarea să laude pre Domnul", iar „scumpului său frate", sir Henry Vane, îi trimitea o misivă specială privind aceeaşi temă, cu speranţa că acesta nu va subaprecia importanţa unor asemenea semne exterioare, deşi, poate că tocmai el, Cromwell, ar fi trebuit să se păzească să nu le exagereze. Ii recomanda în acest scop lui Vane un capitol special din profetul Isaia, care vorbea pe larg despre natura zadarnică a dorinţelor celor păcătoşi : „Şi mulţi dintre ei se vor poticni şi vor cădea şi vor fi căleaţi în picioare şi vor cădea în capcană şi vor fi prinşi". Cu siguranţă că Vane a înţeles aluzia. Cîţiva ani mai tîrziu, atunci cînd s-a certat cu Cromwell, Vane s-a referit într-o scrisoare la acest incident, arătînd că Cromwell îi trimisese un răvaş din care rezulta că era „tot atît de nemulţumit de principiile pasive şi tolerante ale lui Vane", pe cît era de nemulţumit acesta de principiile dinamice ale lui Cromwell[2o].

Acum, Cromwell căuta să-şi impună principiile sale dinamice şi în Nord. îndreptîndu-se din nou spre Yorkshire, avea de gînd să se interpună, dacă era posibil, între armata în retragere a lui Monro şi Scoţia. între timp, în Sud, proiectatul atac naval al prinţului de Wales fusese lăsat în părăsire, iar ştirile despre izbînda de la Preston determinaseră capitularea oraşului Colchester în mîinile lui Fairfax. Deşi apărătorii îşi lăsaseră de bunăvoie soarta la îndurarea Parlamentului, această îndurare se dovedise a fi mai degrabă nefirească. Fairfax era mînios din cauza a ceea ce socotea el că fusese o vărsare de sînge lipsită de sens, astfel că doi dintre cei trei comandanţi regalişti au fost executaţi prin împuşcare, pe motiv că intervenţia lor în cel de-al doilea război civil fusese o încălcare a ju- rămîntului de bună înţelegere depus la sfîrşitul celui dinţii dintre aceste războaie. Singur cruţat pe temeiul, mai degrabă surprinzător, al drumeţiei, a fost sir Bernard Gas- coigne, care era florentin din naştere, astfel că ucigaşul lui sau urmaşii acestuia riscau să fie supuşi la persecuţii în decursul unor eventuale călătorii în Italia.

Toate aceste întîmplări erau caracteristice pentru profunda duşmănie pe care armata o simţea împotriva acestor autori ai noilor sale necazuri. Cromwell arătase mult interes util pentru „trista văduvă" a viteazului colonel Thornhaugh, care, după socotinţa lui, trebuia să fie luată în grijă de stat, iar la procesul său, Hamilton a omagiat curtenitoarea grijă a lui Cromwell faţă de „bieţii gentilomi scoţieni răniţi", rămaşi pe cîmpul de luptă, aşa încît „Cromwell făcuse mai mult decît promisese", în timp ce foştii aderenţi ai Parlametului nu se puteau aştepta la asemenea amabilităţi.[26] Parlamentul, în schimb, manifesta foarte puţin entuziasm faţă de întreaga temă a Prestonu- lui. Reacţia Camerei Comunelor faţă de ştirea victoriei nu contrasta numai cu aceea a armatei, lucru care scotea în evidenţă crescînda prăpastie ce se deschidea între ele, dar şi cu comportarea ei în împrejurări asemănătoare din anii trecuţi, iar această deosebire de atitudine s-a făcut şi mai bine înţeleasă a doua zi, cînd Camera a revocat dinadins *Rezoluţia* prin care erau interzise noi tratative cu regele. La urma urmei, bătălia de la Preston nu contribuise cu nimic la cauza prez'oiteriană şi nici la o înţelegere personală cu Carol, astfel că, în timp ce Cromwell străbătea din nou

calea spre Nord, în Sud Parlamentul, la picioarele căruia Cromwell îşi pusese în aparenţă iz- bînda, se pregătea să se adreseze, în vederea încheierii unui tratat, omului pe care el il considera personal răspunzător de situaţia care condusese la conflictul armat.

O scrisoare din 2 septembrie a lui Cromwell către prietenul său, lordul Wharlcn, dezvăluie imensa lui îngrijorare în legătură cu aceste desfăşurări. Justificarea declarată a scrisorii era plăcuta datorie personală de a-1 felicita pe Wharton pentru naşterea unui moştenitor, deşi nu putea rezista tentaţiei de a face cu acest prilej şi cîteva observaţii amare în legătură cu ingratitudinea premeditată a Camerei Comunelor[27]. „Ştii cît de rebel sînt faţă de această treabă a scrisului, dar totuşi permite-mi cîteva cuvinte. îl implor pe Domnul să ne ajute a ne da seama de marea îndurare pe care ne-a arătat-o acolo şi care a fost, desigur, mult mai mare decît... a formulat-o Camera". Fiindcă nu putea discuta această chestiune personal cu Wharton, Cromwell putea să se consoleze cel puţin cu o izbucnire pe hîrtie. „O ! mila Lui faţă de întreaga adunare a drept-credincioşilor, a acestor drept-credincioşi dispreţuiţi şi luaţi în batjocură ! Lăsaţi-i să continue cu batjocura. Aş vrea să fim cu toţii drept-credincioşi. Dumnezeu ştie că cei mai buni dintre noi sînt doar nişte bieţi drept-credincioşi, slabi, dar totuşi drept-credincioşi, iar dacă nu, atunci nişte miei, care trebuie hrăniţi. Avem pîinea de toate zilele şi o vom avea cu toată împotrivirea duşmanilor". Faptul că îşi ruga prietenul să-şi socotească nou-născutul fiu drept pur şi simplu o altă „îndurare" care „să nu te facă să unelteşti sau să te zbaţi pentru micul baron ca să-1 înalţi, ci să spui că Domnul va trebui să hotărască asupra lui şi să-1 călăuzească, iar tu să-1 laşi în voia Lui", nu era decît o oglindire a neobişnuitei nemulţumiri a lui Cromwell faţă de felul cum mergeau lucrurile**********.

********** Pioasele speranţe ale lui Cromwell în legătură cu viitorul copilului nu s-au realizat. Băiatul, ajuns mai tîrziu prim marchiz de Wharton, a devenit un libertin notoriu, descris de Swift ca fiind ocupat exclusiv cu „depravarea şi politica". Probabil că tînărul reacţiona chiar faţă de educaţia lui din tinereţe, fiindcă Swift spunea că, mai rău decît orice, era şi „un ateu altoit pe un schismatic".

Pe la 12 septembrie, Cromwell era la Alnwick, pe punctul de a trece hotarul în Scoţia, după ce informase Comitetul de la Derby House despre proiectele sale. în aceeaşi zi a dat ordinul ca orice oştean scoţian răzleţit de pe urma ultimei înfrîngeri să fie luat prizonier, în timp ce scoţienii nevinovaţi să nu fie hărţuiţi. Avea acum sarcina să redo- bîndească cele două fortăreţe de frontieră, Berwick şi Carlisle, care fuseseră smulse din mîinile Parlamentului la începutul celui de-al doilea război civil. Din Alnwick, Cromwell l-a somat în termeni energici pe Ludovic Leslie, guvernatorul fortăreţei Berwick, să se predea. Acum, după bătălia de la Preston, nu mai era nevoie şi de alte argumente privind justeţea cauzei Parlamentului împotriva scoţienilor, fiindcă „mărturia pe care Domnul a adus-o împotriva armatei voastre, care a invadat această ţară dornică să trăiască în pace cu voi, arată scîrba Lui faţă de nedreptatea făcută unui popor lipsit de orice intenţii rele... Dacă îmi respingi somaţia, va trebui să facem apel a doua oară la Dumnezeu şi, încrezîndu-ne în El, să ne străduim să obţinem drepturile noastre, astfel că Dumnezeu va judeca între noi... “[28].

Din întîmplare însă, starea de spirit a forţelor predominante din Scoţia era departe de a fi favorabilă unui „al doilea apel la Dumnezeu[11]. Înfrîngerea de la Preston fusese martora unei înfrîngeri similare a moderaţilor scoţieni, adică a celor care susţinuseră primul „apel“. Nobilii şi pastorii care priviseră cu ochi răi pe aderenţii *Angajamentului* şi care, prin lipsa lor de sprijin, ajutaseră la nereuşita expediţiei lui Hamilton, erau acum, firește, într-o poziţie mult mai bună. Cel mai de frunte dintre ei era Archibald Campbell, prim marchiz de Argyll, care se dovedea a fi un om formidabil. înalt şi vînjos, cu sprîncene ridicate şi buze viclene, aducea mai mult a vulpe, chiar dacă n-am ţine seama de nasul său lung şi iscoditor şi de părul său roşu. Se mai uita pe deasupra şi cruciş, din care cauză scoţienii îl numeau „Argyll cel şpanchiu“, însă — după cum spunea Clarendon — „deşi, din pricina proastei aşezări a ochilor, nu apărea într-o lumină favorabilă de la prima vedere, totuşi, lucru foarte ciudat, îi împăca chiar şi pe cei care îi erau ostili prin cîteva vorbe“ [29].

Sîntem deci obligaţi să deducem că Argyll avea farmec personal. încă din 1637, Argyll era socotit ca fiind de departe cel mai influent supus din regat. Era un omagiu adus nu numai perspicacităţii lui, ci şi vastelor sale

domenii care se întindeau în diferite părţi din vestul Scoţiei, precum şi poziţiei sale de căpetenie a unui clan puternic, ai cărui membri — după cîte se spunea — strigau în bătălii că nu erau oamenii regelui Stuart, ci ai regelui Campbell. E neîndoios că Argyll avea o fire evlavioasă înfocată. Faptul că era. de asemenea, spiritual şi amuzant în societate este întărit de mărturia lui Clarendon, iar acela că era în acelaşi timp extrem de nesincer ar trebui să fie evident dacă se au în vedere multiplele sale schimbări de credinţă şi poziţie. Referindu-se în mod pitoresc la felul în care Argyll jongla cu cărţile politice şi le amesteca în mina lui, o gazetă săptămînală scria : ..Nu-i place o partidă care trebuie jucată cu cărţile pe faţă". Totuşi, într-un anumit sens, judecarea de către un om din Sud a unei căpetenii de munteni prezintă întotdeauna o dificultate deosebită, care poate fi foarte uşor remarcată, după cum arăta un scriitor satiric, referindu-se la tatăl lui Argyll :

> *Nu căuta credinţă în pledul scoţian Şi nici nu te încrede în tartanul lor Căci ca şi animalul numit cameleon Îşi schimbă-ntr-una culoarea feţelor*[30].

Ar fi posibil să se argumenteze, în schimb, că mobilul esenţial al lui Argyll era poate un nou fel de patriotism scoţian şi că tacticile lui oscilante dovedeau un interes mai cuprinzător pentru viitorul Scoţiei, chiar dacă acest viitor era întotdeauna strîns legat de întărirea clanului Campbell şi a remarcabilei lui căpetenii.

în Scoţia a fost format atunci de către Comitetul stărilor un nou guvern. Steaua partizanilor *Angajamentului* apunea astfel definitiv. Pe de o parte, Loudoun, un fost împuternicit, le-a abandonat cauza pentru a deveni cancelar, iar pe de alta o grupare de extremişti religioşi proveniţi din ţărănimea comitatului Ayr, cunoscuţi sub numele de whigi †††††††††††††††††††††††††††††††††††† sau whiggamori ††††††††††††††††††††††††††††††††††, a dezlănţuit o răzvrătire armată

---

†††††††††††††††††††††††††††††††††††† Această denumire a fost extinsă mai tîrziu asupra membrilor unei grupări politice din Marea Britanie care, după revoluţia din 1688, căuta să subordoneze Parlamentului şi claselor superioare puterea Coroanei. Gruparea s-a transformat în secolul al XlX-lea în partidul liberal, opus partidului conservator. — M.L.

††††††††††††††††††††††††††††††††††† Aplicat în

împotriva lor. Evident că o alianţă cu Cromwell, el însuşi adversar al partizanilor *Angajamentului,* putea oferi mai mult unor oameni aflaţi acum la putere decît perspectiva unui alt conflict, astfel că noua situaţie a fost expusă în timp util comandantului englez. Scrisoarea de răspuns a lui Cromwell către Loudoun dovedea că şi el credea în existenţa unei baze comune între scoţieni şi englezi dacă recentul *Angajament* putea fi dat la gunoi. „Permiteţi-ne să vă spunem, în faţa Domnului care cunoaşte tainele tuturor inimilor" — a răspuns el la 18 septembrie — „că, după socotinţa noastră, atunci cînd Providenţa a îngăduit duşmanilor Domnului şi ai cucerniciei din aceste două regate să se ridice atît de sus şi să exercite o asemenea tiranie asupra poporului Său, a avut scopul anumit de a arăta nevoia unităţii între oamenii celor două popoare... De aceea, ultima Lui vrere slăvită, prin care ne-a dăruit o reuşită atît de norocoasă în izbîn- zile noastre împotriva vrăjmaşilor voştri şi ai noştri, poate fi temelia unirii poporului lui Dumnezeu în dragoste şi iubire..în această stare de spirit prietenoasă faţă de noii oameni, dar nu şi faţă de partizanii *Angajamentului,* Cromwell a trecut, la 21 septembrie 1648, hotarul Scoţiei, iar tot în acea zi a scris Comitetului stărilor cerînd iertare pentru unele jafuri comise din greşeală de oamenii lui, fiindcă nu putea fi vorba ca hrăpăreţii oşteni englezi să arate atîta duşmănie împotriva scoţienilor, cît avuseseră cu cîteva luni în urmă prădalnicii scoţieni, care îi scoseseră din sărite pe englezi. [31] Tonul se voia a fi amical.

Întîlnirea cu noii conducători scoţieni veniţi călare ca să-1 întîlnească, şi deci primul contact de acest fel pe pămîntul lor, a decurs cît se poate de bine, aşa cum a raportat însuşi Cromwell, mai ales că unul din emisarii lui, aleşi cu deosebită grijă, maiorul Archibald Strachan, era un sectant scoţian, care servise sub comanda lui Cromwell la Preston. Un răstimp oarecare a fost irosit „expunîndu-şi reciproc satisfacţia faţă de onestitatea şi inocenţa celuilalt". Lui Cromwell i-a făcut plăcere să ateste celor de la Londra că în persoana lui Argyll, Elcho şi a altor gentilomi, care erau cu ei, „n-am găsit decît ceea ce stă bine creştinilor şi oamenilor de onoare". Adevărul era că, în pofida tuturor loviturilor grele primite de el personal de la scoţieni în decursul ultimilor cinci

---

special scoţienilor din vest, care au luat parte, în 1648, la campania împotriva oraşului Edinburgh. — M.L.

ani, care ameninţaseră să-1 denunţe ca răzvrătit şi complotaseră şi mărşă- luiseră împotriva lui, Cromwell avea multe puncte comune cu aceşti calvinişti sinceri. Un om ca Argyll, care se scula la 5 dimineaţa şi se ruga pînă la 8, avea multe în comun cu Cromwell, care nu numai că se ruga şi el cu pasiune, ci îi conjura adesea, în rapoartele lui oficiale de campanie, chiar şi pe ceilalţi membri ai Camerei Comunelor să facă la fel. De asemenea, cînd a venit vorba de vrerile şi de îndurările Providenţei, credinţa adepţilor Covenantului în aceste semne vitale s-a dovedit a fi tot atît de fierbinte ca aceea a lui Cromwell. Este adevărat că aceştia aderau şi la o altă părere, pe care lui Cromwell îi venea greu s-o urmeze, şi anume că poporul scoţian avea propria lui misiune militantă de a-i predica vecinului evanghelia. Din acest punct de vedere, unii adepţi ai prez- biterianismului se considerau adevăraţii legatari ai iudeilor, fiindcă există „o asemănare foarte strînsă între Israel şi scoţieni, singurele două popoare care au făcut legămînt cu Dumnezeu" — scria în jurnalul său de însemnări lordul Johnston de Warriston, unul din oamenii cărora li se datora făurirea Covenantului. Această controversă dintre seoţieni şi englezi, adică conflictul dintre Providenţe, urma să fie rezolvată pe calea armelor în decursul următorilor doi ani. Deocamdată, Cromwell şi adepţii Covenantului vorbeau fără doar şi poate aceeaşi limbă, astfel că acesta i-a scris lui Fairfax la 2 octombrie : „Nădăjduiesc că există aici o foarte bună înţelegere între partea cinstită a scoţienilor şi noi... “ [32].

Iar înţelegerea continua să se manifeste. Lambert şi grosul armatei lui era cantonat acum la Seaton, unde a venit să i se alăture şi Cromwell, în timp ce Argyll se îndrepta în grabă, cu un scop anumit, spre Edinburgh, astfel că în timp util a urmat o invitaţie din partea Comitetului stărilor ca Cromwell să viziteze capitala scoţiană. In ziua de miercuri 4 octombrie acesta a intrat pentru prima dată în Edinburgh, unde a fost întîmpinat de Argyll cu „toată solemnitatea" şi cu tot respectul datorat „mîntuitorului ţării lor", ceea ce arată cît de mult se schimbaseră vremurile. Vizita lui Cromwell a durat trei zile şi în decursul ei a fost găzduit în casa contesei de Moray *, clădită pe Canongate printre alte locuinţe aristocratice de pe această îngustă, dar istorică stradă, ale cărei grădini spaţioase şi frumos aşezate duceau la vale spre Holyrood

Park şi priveau în sus spre marea stîncă numită Tronul lui Arthur **. Ospitalitatea scoţienilor a fost cît se poate de cordială. Seara s-a dat la castel o masă de gală, la care căpeteniile armatei engleze au fost conduse în căleşti pe străzile Edinburghului. Erau prezenţi Argyll, precum şi Johnston de Warriston, care s-a rostit deosebit de vehement împotriva partizanilor *Angajamentului* şi care — aşa cum a subliniat nepotul său Bishop Burnet — „nu ţine seama de înălţarea lui sau a familiei sale, deşi are

» Casa poate fi văzută şi astăzi pe strada Canongate, avînd deasupra unei ferestre un M (iniţiala lui Moray), prevăzut cu coroană. în prezent, este instituţie de învăţămînt.

»» Stînca, adîncită la mijloc, se află în partea de răsărit a oraşului Edinburgh, pe care îl domină. Arthur este numele unui rege legendar al Britaniei, care a trăit probabil prin secolul al VI-lea sau al VII-lea. — M.L.

13 copii, fiindcă prezbiterianismul este pentru el tot ce are mai scump pe lume“. în aceste condiţii şi mai ales acum, cînd armata lui Lambert se afla la Seaton, lui Cromwell nu i-a fost greu să obţină tot ce intenţiona atunci cînd venise acolo : toţi foştii partizani ai *Angajamentului,* precum şi cei care aveau „aceleaşi înclinaţii rău-intenţionate“ trebuiau scoşi din slujbele de încredere, iar Monro trebuia să accepte desfiinţarea armatei sale. Vineri 6 octombrie, Loudoun l-a asigurat pe Cromwell de existenţa unui acord deplin asupra tuturor condiţiilor sale. Putem presupune că mînia unora dintre scoţieni, provocată de desfiinţarea puterii lor militare şi exprimată prin „scrîşnirea dinţilor" în faţa oştenilor englezi, precum şi prin şterpelirea cailor acestora, nu-1 tulbura prea mult pe Cromwell[33].

Este limpede că în decursul acestor deliberări, chiar dacă au avut loc într-un interval de timp atît de scurt, trebuie să se fi discutat şi destinele finale ale celor două naţiuni, ca să nu mai vorbim de soarta suveranului pe care şi-l împărţeau. începutul lunii octombrie a fost în sudul Angliei un răstimp extrem de critic, plin de urzeli şi negocieri. Spre marea nemulţumire a armatei, Parlamentul a stăruit în abrogarea *Rezoluţiei* de a nu se mai duce tratative cu regele, adresînd acestuia o nouă cerere, sub forma acelor propuneri cunoscute sub denumirea de *Tratatul de la Newport,* după numele oraşului de pe insula Wight, pe care se chinuiau să le elaboreze anumiţi prezbiterieni, ca, de pildă, Holles. Acesta continua însă să fie

stînjenit, pe de o parte, de necesitatea de a se feri de armată, iar pe de alta de aceea de a ţine socoteală de mînia, dacă nu şi de dorinţele ei. Printr-o serie de petiţii mai mult sau mai puţin importante, nivelatorii continuau să insiste asupra felului lor special de guvernămînt — aşa cum îl vedeau ei — în *Acordul poporului.* în timp ce Vane pleda pentru aplicarea *Articolelor de propuneri ale armatei,* Carol venea cu propunerea de a se încerca vreme de trei ani prezbiterianismul cu o tolerare limitată a sectelor şi acordîndu-se Parlamentului pe timp de zece ani puterea asupra miliţiei populare. Camera Comunelor respinsese aceste propuneri, tocmai cînd Cromwell ajunsese la Edinburgh, astfel că regele a fost lăsat să se gîndească în aparenţă la noi concesii acceptabile, iar în sinea lui să urzească soluţia infinit mai preferabilă a evadării. De altfel, venirea, în sfîrşit, pe continent, a păcii europene sub forma tratatului din Westfalia §§§§

înţelegere secretă ca să desfiinţeze monarhia, nu ucigîndu-1 neapărat pe rege, ci „ţinîndu-1 necurmat în închisoare pentru ca să guverneze fără el în ambele regate". Montrose obişnuia să spună că la întoarcerea sa la Londra Cromwell se făIea cu mai multă încîntare de această ispravă decît de victoria lui de la Preston. Admiţînd că „ceea ce se petrecuse între Cromwell şi Argyll nu poate fi cunoscut în mod sigur", Guthry vorbea în memoriile sale despre credinţa generală că Cromwell le-ar fi comunicat scoţienilor planul său în legătură cu regele şi că primise asentimentul acestora.[3'1]

Este esenţial să facem în acest punct distincţie între noile convorbiri şi o înţelegere secretă. Se prea poate ca, în decursul discuţiilor, Cromwell să fi încercat să afle de la Argyll care ar fi fost reacţia lui faţă de o guvernare fără monarhie a Angliei, temă asupra căreia nu ajunsese încă să ia o hotărîre, şi ca Argyll să fi manifestat o încuviinţare prudentă, însă acest mod de explorare circumspectă a gîndurilor altuia nu poate fi socotit nici pe departe o înţelegere secretă. Mai tîrziu, în timpul procesului său şi chiar pe eşafod, Argyll s-a jurat într-una că nu se ajunsese niciCînd la o asemenea învoială şi s-a simţit nespus de uşurat cînd a fost achitat de orice participare la uciderea regelui, deşi a fost condamnat pe baza altor capete de acuzare. O altă obiecţie şi mai puternică împotriva părerii că ar fi existat o înţelegere fermă poate fi ridicată pe baza improbabilităţii ca, la începutul lunii octombrie 1648, Cromwell să fi luat deja o hotărîre asupra celor ce trebuiau făcute în legătură cu regele. Coordonarea în timp a acestor două fapte este greşită. Situaţia din sudul ţării era atît de fluidă, încît pînă şi părerea prietenilor săi din armată se putea schimba de la o zi la alta. în afară de aceasta, starea de nervozitate extremă, dezlănţuită de faimoasele sale scrisori din luna următoare, adresate lui Robin Hammond şi despre care se va vorbi în capitolul următor, ne indică un om aflat încă în chinurile şovăielilor în legătură cu întreaga problemă a regelui şi a guvernării.

Deocamdată, la 9 octombrie, Cromwell a putut să raporteze de la Dalhousie preşedintelui Camerei Comunelor că toate forţele armate scoţiene fuseseră lăsate la vatră. Misiunea lui din Scoţia fusese îndeplinită, însă activitatea sa militară nu se sfîrşise încă. Inaintînd spre nord, prin Carlisle şi Newcastle, unde a fost invitat la ospăţ de către

primar, a ajuns la 20 octombrie la Durham. Aici îl aşteptau treburi cît se poate de practice privind aşezarea întregii părţi de nord a Angliei, precum şi o cerere a comitetului din York ca să se ocupe personal de supunerea fortăreţei Pontefract. Următoarele opt săptămîni, care au fost hotărîtoare în istoria Angliei şi pe care alţii le iroseau în sud prin conferinţe, propuneri şi contrapropuneri ale Consiliului armatei, au fost petrecute de Cromwell la o distanţă de 300 de mile de Londra, cu probleme de administraţie militară. Era finalul necesar al acelui război, pe care Cromwell l-a considerat tot timpul drept inutil şi nefast.

11

Providenţă şi necesitate

Fiindcă Providenţa şl necesitatea le-au încredinţat această sarcină, el II va ruga pe Domnul să le binecuvintcze hotărirlle.
Cromwell la procesul regelui, 26 decembrie 1648

Şederea lui Cromwell în faţa fortăreţei Pontefract urma să se prelungească în mod surprinzător şi chiar funest pînă la sfîrşitul lunii noiembrie, cînd avea să împlinească aproape 7 luni de absenţă din Londra. Nu-i nici o îndoială totuşi că supunerea în primul rînd a acestei viteze cetăţi reprezenta o importantă parte a pacificării Angliei ca urmare a încheierii celui de-al doilea război civil. Instalat în apropiata localitate Knottingley, Cromwell punea la cale asediul Pontefractului cu tot atîta grijă de parcă ar fi fost vorba de o bătălie, fiindcă, după invazia scoţiană, ar fi dat dovadă de o mare lipsă de răspundere dacă ar fi lăsat necucerită această cetate. Construită pe o

stîncă, fortăreaţa era greu de minat şi, pe deasupra, avea apă din belşug, iar groasele ei ziduri, care aminteau de întunecatele timpuri cînd Richard al II-lea * fusese ucis acolo, nu puteau fi nici escaladate, nici dărîmate. De aceea nu-i de mirare că asediul fusese lung şi zadarnic, întrerupt întîmplător doar atunci cînd asediatorii şi asediaţii îşi închinau veseli unii altora cîte un pahar în cinstea „fratelui cavaler" sau a „fratelui cap rotund". Corespondenţa lui Cromwell fremăta de cereri pentru provizii, precum şi de toate amănuntele administrative legate de

» Fiu al lui Eduard al III-lea (1312—1376), supranumit „prinţul negru". A domnit între 1377 şi 1399, cînd a fost detronat şi întemniţat de Henric al IV-lea de Lancaster. — M.L. pacificarea Nordului, mergînd chiar pînă la umilele probleme ale doamnei Gray, care dorea să-şi vadă fratele bolnav din Pontefract, sau pînă la o biată femeie din afara fortăreţei, care nu-şi putea întreţine propria ei familie, dar era obligată să încartiruiască oşteni „mai mulţi decît îi stătea în putinţă[1]" **********.

Cît de îndrăzneţi mai puteau fi încă regaliştii ajutaţi de un asemenea punct de reazem a dovedit-o temerara lor incursiune de la sfîrşitul lunii octombrie. Patru regalişti, avînd un mesaj contrafăcut al lui Cromwell, au pătruns în locuinţa din Doncaster a colonelului Rainsborough, acel combatant de la dezbaterile din Putney, şi l-au luat cu sila, iar în încăierarea care a urmat pe stradă, în timp ce încerca vitejeşte să scape din mîna răpitorilor, Rainsborough a fost ucis. Planul regaliştilor era să-1 schimbe pe colonel cu sir Marmaduke Langdale, despre care credeau că lîncezeşte în fortăreaţa Nottingham, deşi, printr-o ironie a sorţii, acesta evadase prin propriile lui sforţări cu o zi-mai înainte. însă crima a produs senzaţie în Parlament, unde a fost atribuită faimei lui Rainsborough de a fi fost unul din primii care a propus judecarea regelui, iar Cromwell a luat el însuşi măsuri urgente de urmărire şi pedepsire a făptaşilor.

între timp, în Sudul ţării, Consiliul armatei înţelegea din ce în ce mai limpede că nu prea avea ce să aştepte de la rege şi Parlament, afară de amînări viclene din partea primului şi de laşitate faţă de făptaşii celui de-al doilea război civil din partea celuilalt. în toate aceste eveni-

---

********** **Caius Cassius Longinus — unul din ucigaşii lui Cezar, supranumit „ultimul dintre romani". — M.L.**

mente, un rol hotărîtor l-a jucat, în decursul absenţei lui Cromwell, Henry Ireton, care avea — după cum scria Burnet — „principiile şi temperamentul unui Cassius" *. într-adevăr, Carol avea îndreptăţitul interes de a nu accepta, dar şi de a nu respinge Tratatul de la Newport (denumire eronată, fiindcă de fapt era vorba despre negocierile duse în acea localitate), atîta timp cît perspectivele unui ajutor din afară se întrevedeau strălucite pentru viitor. Subiect de optimism nu era dealtfel numai Europa, ci şi Irlanda, unde, ca de obicei, avusese loc o răsturnare totală a alianţelor, iar energicul Ormonde era pe punctul de a încheia, spre mînia Parlamentului englez, o înţelegere cu catolicii în favoarea lui Carol. „Deşi vei auzi că acest tratat este aproape încheiat sau cel puţin mai mult decît probabil de a fi încheiat" — îi scria Carol lui Ormonde — „să nu crezi acest lucru, ci să-ţi urmezi calea pe care te afli cu toată energia posibilă. Transmite această poruncă a mea tuturor prietenilor tăi, dar nu de faţă cu alţii[11]. Povaţa era caracteristică regelui, fiindcă implica, de exemplu, că următoarea lui concesie publică făcută Parlamentului de a-i ordona lui Ormonde să întrerupă aceste negocieri nu făcea nici două parale. Pentru el, reaua credinţă era îndreptăţită atîta timp cît servea cauzei supreme de salvare a drepturilor fundamentale ale Coroanei, cum era cel al „votului negativ" †† faţă de actele Parlamentului. Se părea, în acelaşi timp, că concepţia lui despre regalitate nu fusese modificată cîtuşi de puţin de mînia poporului pe care o simţise în decursul ultimilor şase ani şi care îi dovedea că ar fi trebuit să se îngrijească mai mult de nevoile oamenilor. Aflat pe insula Wight, copiase cu satisfacţie versurile poetului Claudian ‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡ de la curtea împăratului roman Honorius §§§§

domnitor eminent, fiindcă „nu există o libertate mai dulce decît aceea de sub un rege venerabil *(nunquam li- bertas gratior extat, quam sub Rege pio),* un precept aproape ridicol de nepotrivit cu părerea acelora dintre supuşii săi care reuşeau să-şi facă auzit glasul. însuşi Cla- rendon scria mai tîrziu despre căderea regelui că era învăluită în atîtea împrejurări surprinzătoare încît „oamenii ar fi putut crede că stelele o hărăziseră" [2].

Starea de spirit a oştenilor putea fi judecată după conţinutul *Mustrării* lor, iniţiată, probabil, în bună parte de Ireton. Numită de Whitelocke „începutul uneltirii împotriva regelui", *Mustrarea* a fost pusă în discuţie pentru prima dată de către armată, sub formă de concept, la St Albans, în ziua de 7 noiembrie. Era din capul locului un document duşmănos şi categoric, vizînd nu numai epurarea Parlamentului existent, ci şi judecarea regelui, precum şi a altor vinovaţi mai însemnaţi din ultimul război. Propoziţiile-cheie îl acuzau pe Carol că îşi încălcase îndatoririle şi îl declarau „vinovat de toată vărsarea de sînge din aceste războaie civile[1]*, împreună cu toţi cei care „uneltiseră şi îl încurajaseră". Şi, cu toate acestea, un grup de indivizi din Parlament se străduiau să-1 „reîntroneze" pe rege. Singura soluţie era judecata, iar judecata trebuia să fie în acest caz imparţială sau — cum se spunea ameninţător într-o propoziţie — „pentru aceeaşi vină să se aplice aceeaşi pedeapsă şi atunci cînd e vorba de persoana regelui sau a unui lord, şi atunci cînd e vorba de aceea a celui mai sărac om de rînd". Ireton a obţinut adoptarea generală a *Mustrării* abia la 16 noiembrie, fiindcă, spre deosebire de oştenii cu convingeri mai radicale, ca acelea manifestate la Putney cu un an înainte, în armată existau încă unii animaţi de dorinţa de compromis, iar Fairfax continua să se arate îngrijorat şi ostil faţă de orice plan implicînd răsturnarea ocîrmuirii existente. In schimb, oştenii din Nord s-au dovedit a fi printre cei favorabili tezelor petiţiei. într-o scrisoare trimisă la 2 noiembrie de la Pontefract, Robert Spavini, secretarul lui Cromwell, declara optimist : „Sper din toată inima că Dumnezeu va sfărîma marele idol, care este Parlamentul, precum şi vechea formă de cîrmuire limbută a regelui, Camerei Lorzilor şi Camerei Comunelor". La 10 noiembrie, reprezentanţii regimentelor din Nord s-au întîlnit ca să aprobe petiţia

regimentelor din Sud [3].

Există însă mult mai puţină certitudine în ceea ce priveşte propriile convingeri ale lui Cromwell. O apreciere indirectă a stării lui de spirit din acest răstimp ne este oferită de relatarea lui John Lilburne, care, după ce a fost eliberat în august din Turnul Londrei, s-a hotărît să-şi ofere plăcerea ca, în timp ce se afla în nord pentru propriile lui treburi, să-1 viziteze pe Cromwell la Pontefract. Spre neliniştea lui Lilburne, omul căruia îi oferise chiar atunci, de bunăvoie, ultima picătură de sînge a inimii sale, doar cu condiţia să revină la adevăr şi dreptate, nu era într-o dispoziţie sufletească deosebit de radicală. Cromwell — scria Lilburne — „dădea mai degrabă impresia unui om care se lăuda intenţionat pe sine", decît aceea a unuia entuziasmat de ceva din cele susţinute mai înainte de către Lilburne în legătură cu „drepturile şi libertăţile naţiunii". Totuşi, în pofida temerilor lui Lilburne, se părea că tocmai Cromwell fusese acela care socotise demnă de osteneală punerea la cale a unor consfătuiri între nivelatorii şi independenţii din Londra. Fără îndoială că experienţa de la Putney îl învăţase că era mai bine să-i aibă pe nivelatori alături de el decît împotriva lui. în orice caz, la 15 noiembrie, reprezentanţii nivelatorilor s-au întîlnit cu Ireton, Hugh Peter şi colonelul Harrison la hanul „Capul Iepii“, unde anumitor amănunte ale *Mustrării* li s-au adus modificări importante şi de ultimă oră pentru a fi puse în concordanţă cu tezele *Acordului* întocmit de nivelatori

Mai personală în dezvăluirea ei, dar încă foarte neprecisă, a fost prima din cele două scrisori confidenţiale pe care Cromwell le-a scris la 6 noiembrie vărului său Robin Hammond de pe insula Wight, care îl păzea pe rege [5]. Din anumite puncte de vedere, scrisoarea este o adevărată cloacă de neclarităţi, fiindcă prudenţa impunea folosirea unor nume codificate şi porecle ce nu pot fi identificate, toate, în mod sigur. Ea furnizează totuşi o serie de indicaţii asupra părerilor lui Cromwell. în primul rînd, el nu mai era chiar atît de ostil faţă de nivelatori cum fusese înainte, fiind influenţat probabil de reacţia prezbiterienilor care spuneau : „Ce uşor e să te superi pe fiinţele acelea numite nivelatori, iar pe de altă parte să cazi în cealaltă extremă, băgîndu-te într-o treabă afurisită..."

în acelaşi timp, cel de-al doilea alineat, atît de confuz,

al scrisorii, arată că Cromwell continua să prefere prezbiterianismul unui episcopat moderat, fiindcă prezbiterianismul îl putea înfrîna mai sigur pe rege : „Dacă gîndesc logic, lui Carol îi va fi mai uşor să ne tiranizeze dacă va avea ceea ce-i convine şi corespunde intenţiilor episcopatului decît ceea ce ştii şi tu şi credem cu toţii că îi displace atît de mult“. El apără apoi cu tărie alianţa cu Scoţia contra celor care îl atacau fără îndoială pe motivul că fusese prea maleabil faţă de prezbiterieni, fiindcă — după părerea lui — această alianţă era încununarea unui vis religios. „Îţi mărturisesc că am dorit-o din toată inima, că m-am rugat pentru ea şi am aşteptat ziua în care voi vedea unire şi înţelegere adevărată între toţi drept-credin- cioşii scoţieni, englezi, evrei, neevrei, prezbiterieni, independenţi, anabaptişti şi toţi ceilalţi". Şi nu se cuvenea, deci, ca, atunci cînd scoţienii şi-au recunoscut greşelile, să fie acceptată o înţelegere cu ei ? „Am făcut — după părerea mea — o operă mai minunată decît dacă am fi devastat şi prădat Edinburghul, dacă am fi pus mîna pe toate fortăreţele şi am fi cucerit tot ce se află între Tweed********** şi Orcade ††“. Exterminarea scoţienilor, propusă de unul din prietenii lui, era „nu numai irealizabilă, dar — după părerea mea — şi necreştinească[1]*. Este de remarcat că, în pofida unor vorbe şi expresii cu înţeles ascuns ca „pacea este bună numai atunci cînd o primim din mîna Tatălui", în scrisoarea lui nu se găseşte nimic care să fie îndreptat anume împotriva Tratatului de la Newport, dacă putea fi încheiat, după cum nu există nici o menţiune în legătură

********** Tweed este rîul care desparte Scoţia de Anglia. — C.M.

†† Orcadele sînt un arhipelag din faţa coastei de nord a Scoţiei. C M.

♦ Maximă din lucrarea *De legibus* a lui Cicero. — M.L.

În *Mustrare,* principiul acesta a fost folosit în mare măsură pentru a conferi autoritate morală luptei armatei împotriva regelui. *Mustrarea* pretindea că suveranitatea finală aparţine poporului şi că între cîrmuitor şi cîrmuiţi există doar un contract, care, dacă este încălcat (aşa cum face Carol), le dă acestora din urmă dreptul să se răscoale *.

cu judecarea regelui. De fapt, luată în întregul ei, scrisoarea nu indică un cuget pe deplin hotărît în privinţa problemelor vitale ce se rezolvau în Sud. în general, atitudinea lui Cromwell poate fi rezumată printr-o expresie atribuită scoţienilor : „Nevinovăţia şi onestitatea nu pierd nimic aşteptînd cu răbdare poruncile Domnului".

Totuşi, la 20 noiembrie, data la care *Mustrarea* a fost prezentată Camerei Comunelor, luînd 4 ore pentru a fi citită, scrisoarea lui Cromwell către Fairfax, prin care îi trimitea cîteva petiţii de sprijin din partea armatei, dovedea că el se îndrepta, deşi prudent, spre păreri mai radicale [6]. „Găsesc drept foarte important rolul regimentelor în legătură cu suferinţele şi decăderea acestei sărmane ţări — scria el — şi aflu la toţi oştenii foarte multă rîvnă pentru aplicarea unei justiţii imparţiale vinovaţilor. Trebuie să mărturisesc că sînt de acord din inimă şi în toate cu ei. Socotesc şi sînt convins într-adevăr că acestea sînt lucruri pe care Domnul le sădeşte în inimile noastre".

Cinci zile mai tîrziu, cea de-a doua dintre scrisorile personale adresate lui Hammond, care ni s-au păstrat, arată că pe nicovala conştiinţei lui Cromwell se făurea o hotărîre [7]. în parte, scrisoarea trebuie să fi fost inspirată de propriul sondaj sufletesc al lui Hammond, care ceda fără tragere de inimă argumentelor armatei, deşi conţinea şi cea mai desluşită recunoaştere de pînă acum a încrederii lui Oliver în preceptul semnelor şi actelor Providenţei drept indicii ale vrerii Domnului. Scrisoarea începea cu rugămintea ca Hammond să cerceteze aceste semne şi acte." „în ceea ce priveşte semnele exterioare — dacă le putem numi aşa — n-am fost lipsiţi de partea noastră în constatarea unor intervenţii remarcabile ale Providenţei şi a unor apariţii ale Domnului. Prezenţa Lui â fost printre noi şi la lumina înfăţişării Lui am învins". Apoi, Hammond era rugat fierbinte să-şi aducă aminte că Dumnezeu l-a căutat şi l-a găsit dinadins pentru o nouă sarcină după ce i-a cerut să se retragă pe insula Wight, îndrumîndu-1 pe rege să fugă acolo spre a intra sub paza lui. De ce trebuia atunci să se producă un asemenea „lanţ de întîmplări providenţiale ?“. Răspunsul lui Cromwell : „Fără îndoială pentru ca păcătoşii să nu se ridice...“.

Cromwell se îndreptă apoi spre probleme politice. Poate fi legal să te opui unei autorităţi legal constituite, cum este Parlamentul ? Da, fiindcă nici o autoritate n-are

dreptul să întreprindă orice acţiune îi place, indiferent de . consecinţele ei : „Toată lumea este de acord că există cazuri în care este, legal să te opui“. De aceea, Hammond trebuia să-şi pună următoarele probleme : mai întîi, dacă *Salus populi suprema lex** (salvarea poporului este legea supremă) era un principiu ce nu putea fi călcat. în al doilea rînd, dacă în tratatul aflat în faţa lor s-a ţinut seama cum se cuvenea de acest principiu sau dacă, dimpotrivă, „toate roadele războiului" nu erau în primejdie să fie pierdute şi „totul să se întoarcă la ceea ce a fost sau poate şi mai rău ?“ în sfîrşit, în al treilea rînd, dacă, aşa cum era de părere Cromwell, armata putea fi ea însăşi o putere legală, chemată de Dumnezeu să se opună regelui şi să lupte împotriva lui, în care caz acţiunile ei erau justificate *in foro humano* ca fiind spre binele oamenilor.

Această meditaţie cu glas tare era urmată de o revenire la întreaga temă a semnelor divine şi la semnificaţia izbînzilor din cel de-al doilea război civil. „Dragul meu prieten. Să cercetăm intervenţiile Providenţei : desigur că au un anumit înţeles. Sînt atît de logic legate între ele. şi au fost atît de statornice, de evidente şi limpezi. Duşmănie, o duşmănie din ce în ce mai mare împotriva drept-credincioşilor ! Au chemat ipocriţii ca să le stîrpească familiile şi totuşi, datorită Providenţei, avînd arme, au fost blagosloviţi cu apărarea şi chiar cu mai mult“. Creşterea nemulţumirii printre oşteni trebuia socotită şi ea alt semn : „Ce crezi de faptul că Providenţa a îndreptat în acest fel sufletele atît de multor drept-credincioşi, mai ales ale celor din sărmana arma'ă, căreia slăvitul Dumnezeu s-a milostivit să i se arate... ?“ într-o altă frază semnificativă, Cromwell spunea că „noi, cei din armata din Nord, eram în poziţie de aşteptare, dorind să vedem încotro ne va îndruma Domnul". Acum fuseseră călăuziţi, şi cu toată convingerea lui Cromwell că tratatul trebuia, poate, să aibă precădere faţă de *Mustrare,* „totuşi, văzînd că se înfăptuieşte, nădăjduim că ne vom bucura de vrerea Domnului, aşteptînd şi pe mai departe hotărîrea Lui". Cromwell termina pe un ton aspru, refe- ’ rindu-se la rege şi la cei ce nu voiau „să-1 judece". Prin „principiile lor pasive", au trecut oare cu vederea unii dintre prietenii lor ceea ce este drept şi cinstit, crezînd în mod greşit că binele poate fi făcut cînd într-un fel, cînd în altul ? „Dumnezeu fie cu omul acesta !“ (adică cu Carol) — exclama Cromwell — împotriva căruia Domnul

depusese mărturie şi al cărui caracter Hammond îl cunoştea foarte bine.

în felul acesta, Cromwell, aflat în Nord, îşi păstra atitudinea de aşteptare, deşi convingerea lui politică se deplasa ferm înainte, pe măsură ce se apropia intervenţia armatei, ca şi cînd ar fi fost atras, din punct de vedere raţional, de succesul categoricelor cereri. în Sud însă, oamenii nu voiau să mai aştepte şi de aceea, cu mult înainte ca Hammond să fi putut primi această scrisoare, întorsătura revoluţionară pe care o luau acolo evenimentele îi oferea lui Cromwell şi mai multe semne ale Domnului pe care să le analizeze şi interpreteze.

Forma definitivă a *Mustrării* pusese Camera Comunelor în faţa unei provocări radicale ce nu mai putea fi trecută multă vreme cu vederea. Era adevărat că cererea de judecare a lui Carol, pe care armata îl considera vinovat de începerea războiului, nu implica în mod necesar desfiinţarea monarhiei ca atare. Deşi se propunea ca fastul său costisitor să fie suprimat pentru cel puţin cîţiva ani, spre a se recupera cheltuielile de război, uşa era lăsată deschisă pentru o formă monarhică ulterioară, eventual pentru o regenţă a micului duce de York. Neîncrezătoarei Camere a Comunelor, care privea întruna cu frică la armată, îi era limpede faptul că cererea neînduplecată de dizolvare a Parlamentului echivala cu solicitarea unui sistem mult mai democratic de alegeri, ceea ce făcea să se simtă influenţa nivelatorilor. în aceste condiţii, Camera a hotărît, mai mult cu optimism decît cu înţelepciune, să amine cu o săptămină examinarea cuvenită a *Mustrării,* în speranţa că între timp regele îi va întări braţul printr-un răspuns favorabil în legătură cu tratatul. Cînd a sosit însă ultimul răspuns al lui Carol, s-a văzut că el n-avea de gînd să accepte desfiinţarea permanentă a episcopatului, astfel că neputincioasa Cameră a trebuit să se mulţumească doar cu o prelungire a perioadei de tratative acordată regelui.

însă armata, ca şi timpul, era acum într-o nestăvilită mişcare, iar răbdarea ei se sfîrşise. La 26 noiembrie, Consiliul general, întrunit la Windsor, a ltxat în discuţie „importanta problemă în curs“. Se pare că în chestiunea dacă Parlamentul trebuia desfiinţat definitiv sau numai epurat, caz în care în cele două Camere ar fi rămas o minoritate radicală, aleasă iniţial pe cale constituţională,

tocmai această minoritate n-a ţinut seamă de opoziţia lui Ireton. Ceea ce trebuia făcut era epurarea. La 27 noiembrie, Camera Comunelor a amînat din nou discutarea *Mustrării* şi de aceea a doua zi Consiliul general a hotărît ca armata să se îndrepte spre Londra. Marşul acesta fatal a fost executat la 1 decembrie, întovărăşit fiind de acelaşi val de frică încercat de locuitorii capitalei, care marcase şi incursiunea militară din vara precedentă. Tot în aceeaşi zi, 1 decembrie, armata a dispus ca regele să fie mutat de pe insula Wight pe uscat, la Hurst Castle, după ce-1 înlocuise pe îngrijoratul Hammond cu un temnicer mai hotărît, reprezentat de colonelul Ewer.

Acum, cînd Carol se îndeletnicea cu plimbări de-a lungul ţărmului îngheţat al canalului Solent‡‡‡

declaraţia şi nu văd în ea decît ceea ce este drept şi potrivit să spună şi să propună creştinii şi oamenii cinstiţi. E bine să ne ridicăm privirile spre Domnul, singurul în stare să înduplece inimile ca să se în- voiască cu lucrurile bune şi drepte conţinute în ea... "[9]. îşi exprima speranţa să-1 viziteze „fără zăbavă" pe Fairfax, fiindcă urma să plece marţea următoare, adică la 28 noiembrie. însă Cromwell n-a plecat la 28 noiembrie, astfel că Fairfax i-a trimis în aceeaşi zi, prin curier, un mesaj, care nu putea face mai mult de 48 de ore ca să ajungă la Knottingley, cerîndu-i să vină la Windsor „imediat ce-ţi va fi cu putinţă şi cu toată iuţeala posibilă". Se pare că pînă la urmă Cromwell a plecat vineri 1 decembrie, lăsînd ca asediul să fie dus la bun sfîrşit de altcineva. Şi totuşi, în pofida poruncii stăruitoare a superiorului său şi în ciuda faptului că diferite documente contemporane arată că era aşteptat la Windsor pe ziua de 2 decembrie, el n-a sosit la Londra decît în seara zilei de miercuri 6 decembrie. Subînţelesul acestei călătorii în etape mici, care a durat cinci zile într-o perioadă atît de agitată, este evident, iar unul dintre contemporanii lui n-a şovăit să-1 dezvăluie : pur şi simplu nu voia să ajungă la Londra înainte ca importanta acţiune a epurării să fi început.

Cea mai verosimilă explicaţie a acestei întîrzieri misterioase este aceea că Cromwell continua să mai spere cu deznădejde că Camera Comunelor avea să adopte o atitudine mai cuminte. în definitiv, spre deosebire de alţi ofiţeri, Cromwell avea dubla calitate de membru al Parlamentului şi de căpetenie a armatei, om care, în tot decursul vieţii lui, respectase fără doar şi poate principiul parlamentar, chiar dacă, din cînd în cînd, scos din sărite, l-a încălcat. Folosirea forţei împotriva unui organ reprezentativ era într-adevăr o treabă delicată şi, deşi corespondenţa lui Ireton cu Cromwell în legătură cu tema de mai înainte a dispărut fără îndoială din raţiuni îndreptăţite de apărare personală, ea trebuie să fi existat cu si-

---

Pride's Purge a lui David Underdown, p. 149 şi nota de subsol 17, care corectează încercarea lui W. S. Abbott de a atribui scrisorii data de 29 noiembrie, ceea ce presupune un interval de timp prea lung între data primirii de către Cromwell a *Mustrării* şi data scrisorii lui către Fairfax. De asemenea, dacă s-ar socoti că marţea indicată în scrisoare era ziua de 5 decembrie ar însemna să nu se ţină seama de faptul că Cromwell plecase la 1 decembrie.

guranţă. Cu toată lipsa lui dictată de motive geografice, Cromwell trebuie să-şi fi dat seama îndeajuns de bine despre cele ce se puneau la cale pentru ca în sufletul lui să nu fi simţit o sinceră îngrijorare. într-o discuţie pe care a avut-o în luna ianuarie cu Ireton în legătură cu fixarea unui termen al duratei Parlamentului, el a fost cel care a socotit că era „onorabil şi convenabil" ca Camera Comunelor să hotărască ea însăşi în această privinţă. Faptul că ceea ce îi stătea la inimă era ideea unei binevenite autoepurări a Camerei poate fi dedus din aceea că, referindu-se la ea după sfîrşitul Parlamentului „lung“, arată că dorise ca „aceşti oameni să-şi părăsească locurile în mod onorabil" şi că, în calitatea lui de deputat, exercitase asupra lor presiuni continue „în repetate rînduri şi apoi iarăşi, de zece ori, ba, ce să zic, de douăzeci de ori"[10] ca să facă acest lucru. Acestei speranţe îi putea adăuga, firește, faptul că socotea, în felul lui caracteristic şi comod, orice lucru întîmplat în realitate drept semn al voinţei Domnului care indica acea direcţie.

Cuvintele adresate de Cromwell lui Ludlow în seara zilei de miercuri 6 decembrie, cînd, în sfîrşit, a intrat călare în Londra pentru a afla că temuta epurare avusese loc într-o formă dramatică chiar în aceeaşi zi, indică într-adevăr această atitudine încrezătoare în Providenţă : „N-avusese cunoştinţă de această intenţie, dar, de vreme ce fusese pusă în practică, nu putea decît să se bucure, astfel că se va strădui să o menţină".[11] La drept vorbind, unele măsuri de epurare erau atît de recente, încît este posibil ca vorbele lui Cromwell să fi fost întru totul corecte. De altfel, desfiinţarea Parlamentului fusese respinsă de comitetul ofiţerilor doar cu o zi înaintea epurării, iar ştirea despre această întîmplare n-avusese cînd să-i sosească lui Cromwell, care era pe drum, ceea ce înseamnă că, dacă obţinuse majoritatea informaţiilor de la ginerele şi principalul său coleg de deputăţie Ireton, se prea poate ca el să se fi aşteptat la desfiinţarea Parlamentului.

Modul în care au fost puse în aplicare măsurile de epurare dovedea că fuseseră hotărîte la repezeală. La ora 7 dimineaţa, în jurul Camerei Comunelor au fost postaţi oşteni, iar cînd parlamentarii au început să sosească, colonelul Pride, un partizan ferm al cauzei radicale a ar-

matei, despre care se spunea că îşi făcuse debutul în viaţă ca berar sau căruţaş şi care luptase la Naseby şi Preston împreună cu Cromwell, stătea cu o listă în mină ca să interzică intrarea celor excluşi de armată. Era ajutat cu iscusinţă în această treabă de lordul Grey de Groby, un nobil care activase dintotdeauna pentru cauza capetelor rotunde şi era socotit ca avînd o „fire bună şi credulă[11], calităţi ce-1 autorizau fără îndoială să ia parte la acest ceremonial ieşit din comun. In timp ce atrăgea atenţia lui Pride asupra unor feţe necunoscute acestuia, lordul i-a spus gălăgiosului William Prynne că mandatul lui Pride consta în puterea săbiei, un plagiat straniu al vorbelor pe care le spusese Joyce regelui cu un an în urmă şi un mandat pe care Prynne nu l-a socotit ca fiind „în regulă[11]. Unii deputaţi erau pur şi simplu trimişi la plimbare, cei ce se opuneau erau încuiaţi laolaltă într-o cameră, iar 39 dintre ei şi-au petrecut noaptea la o circiumă apropiată cu firma „Iadul", printre ei fiind şi şapte deputaţi mai bătrîni care, din cauza onoarei lor ultragiate, au refuzat să plece atunci cînd li s-a oferit eliberarea pe cuvînt de onoare.

în acest organism epurat al Camerei Comunelor mai rămăseseră doar aproximativ 80 de deputaţi a căror primă acţiune de a doua zi a fost ciudat de nepotrivită. După o lipsă de mai multe luni, în decursul cărora dobîndise notoria izbîndă de la Preston, Cromwell apărea acum, fireşte, pentru prima dată în Camera Comunelor. Veşnic spiritualul Henry Marten a profitat de ocazie ca să observe, în legătură cu deputăţii închişi, că, deoarece Tophet********** fusese pregătit pentru regi, era cît se poate de potrivit ca prietenii acestora să se ducă la „Iad", pentru ca apoi să propună, probabil în glumă, să i se ducă lui Cromwell mulţumiri pentru meritele sale. Sir Henry Vane şi-a însuşit propunerea, iar Camera l-a felicitat solemn pe Cromwell. Apoi, aceste rămăşiţe ale Camerei încercară să manifeste o oarecare independenţă, protestînd împotriva detenţiunii îndelungate a unora dintre membrii ei. Deşi au fost siliţi să renunţe la acest divertisment, au reuşit să amîne discutarea *Mustrării* pînă la 10 decembrie. După aceea, numărul deputaţilor prezenţi la şedinţe a început să scadă continuu, astfel că, dacă ar fi să ne încredem în sursele

---

********** Locul focului veşnic,' infernul (în ebraică). — M.L.

regaliste, atît de orgolioasa Cameră a Comunelor de pe vremuri putea asigura doar cu greutate cvorumul †† de 40 de membri.

în paralel cu această decădere a influenţei parlamentare creştea ostilitatea faţă de rege, aţîţată şi exteriorizată de predicatori, care îşi reluau acum rolul lor anterior de instigatori la violenţă. Limbajul lor era tot atît de corosiv ca mai înainte, iar obiceiul postului şi al predicii din fiecare săptămînă fusese reluat, ceea ce îi îngăduia lui George Cockayne, pastorul de la biserica St Pancras, să ţină predici vehemente, bazate pe vechi texte antimonarhice, care conţineau referiri binecunoscute la Saul şi Ahab, căpeteniile iudeie care, din greşeală, nu se îngrijiseră să-şi omoare regii. „Vai celor al căror rege este un copil şi ai căror domnitori nu postesc dimineaţa" era şi el un text convenabil. Mai presus de orice, din predici răzbătea limpede mesajul de a nu se întîrzia cu judecata, fiindcă acum nu mai putea fi vorba de învoială : „Cinstiţi şi respectabili — striga Cokayne —, dacă Dumnezeu nu vă îndrumează să-i înfruntaţi pe cei care au fost marii făptaşi ai vărsării de sînge, să nu credeţi că, cruţîndu-i, le veţi cîştiga dragostea" [12].

Ar fi totuşi o greşeală dacă am presupune că, supunîndu-se în momentele acelea directivelor aripei radicale a armatei, sau Providenţei, Cromwell s-ar fi lăsat în întregime furat de ideea executării regelui. Ceea ce-1 preocupa în general era mai mult procesul decît sentinţa, iar în ceea ce privea procesul îl interesa în bună măsură şi soarta celorlalţi instigatori şi uneltitori, a prezbiterienilor englezi şi a conducătorilor scoţieni, care erau şi ei răspunzători, împreună cu regele, de cel de-al doilea război civil. Schimbarea hotărîtoare a atitudinii lui s-a produs în următoarele trei săptămîni, adică de la 7 decembrie înainte, săptămîni de manevre şi negocieri în cursul cărora Cromwell făcuse încercări abile de a trata cu regele, pentru a convinge cel puţin această înaltă autoritate că mai spera să-i salveze viaţa.

în aceste împrejurări, ascultătorul Parlament a repus în vigoare, prin anularea abrogării ei, decizia de a nu se mai trata cu regele şi a invalidat rezoluţia prin care răspunsurile lui Carol la propunerile de la Newport erau

---

†† Numărul de participanţi necesar pentru ca o adunare să se poată considera îndrituită să adopte o hotărîre. — M.L.

considerate o bază pentru continuarea tratativelor. în schimb, s-a socotit îndestulător ca Hamilton, Goring şi alţi conducători militari să fie lăsaţi să scape doar cu amenzi şi surghiun, ceea ce nu era nicidecum pe placul armatei. Nu mult după aceea, un grup de foşti ofiţeri, care erau şi prezbiterieni, printre ei numărîndu-se sir William Waller şi sir John Clotworthy, au fost arestaţi sub învinuirea de a-i fi chemat pe scoţieni să cotropească Anglia. Pentru astfel de procese era obligatoriu să se prezinte mărturii şi de aceea se pare că Cromwell şi-a luat sarcina să obţină anumite probe de vinovăţie de la ducele de Hamilton, aflat acum prizonier la Windsor. însă Hamilton, cu toate zvonurile defăimătoare răspîndite la 14 decembrie de *Mercurius Pragmaticus,* sprijinit de *Mercurius Elenticus,* că „perfidul mişel“ i-ar fi spus anumite scorneli „ducelui Oliver", nu s-a lăsat convins. Patru zile mai tîrziu, cele două gazete au trebuit să retracteze afirmaţiile lor, deoarece Hamilton continua să susţină că nu fusese chemat în Anglia nici de rege, nici de vreun membru al Parlamentului englez. Probabil că Cromwell îi oferise lui Hamilton vreun dar ca să-i procure aceste dovezi de mare importanţă, fiindcă s-a zvonit că Hamilton îl avertizase pe fratele său printr-o scrisoare secretă, scrisă cu suc de lămîie[‡‡‡

zi de zi pentru a discuta cele mai bune căi de înfăptuire a celor hotărîte, precum şi pentru a lua în consideraţie soarta căpeteniilor, inclusiv a lui Hamilton, Goring şi a lordului Capei. Confirmînd, prin fastuoasa lui îmbrăcăminte, teoria că în cadrul comunităţii puritane erau o sumedenie de compartimente, colonelul Harrison l-a condus pe Carol de la Hurst Castle la Windsor, unde au ajuns la 23 decembrie. Cu o zi mai înainte, guvernatorul, colonelul Whichcote, fusese blagoslovit cu o lungă şi amănunţită serie de instrucţiuni, semnate, împreună, de Cromwell şi Ireton, referitoare la măsurile de precauţie pe care trebuia să le ia în legătură cu regalul său prizonier. N-a fost lăsat nimic la voia întîmplării pentru ca nu cumva Carol să se sustragă justiţiei prin ultimul mijloc probabil ce-i rămăsese, adică evadarea cu ajutorul supuşilor ce-i mai erau leali. Printre alte dispoziţii privind garda călare din castelul de sus, compania de pedestraşi care trebuia să fie permanent de pază acolo, ridicarea punţilor în timpul nopţii şi izolarea lui Carol faţă de toţi ceilalţi deţinuţi, una din ele suna după cum urmează : „Se consideră indicat ca pe durata şederii lui Carol acolo să se îndepărteze din castel toţi regaliştii şi toţi locuitorii cu înclinaţii regaliste", exceptînd — după cum adăugau grăbit semnatarii — pe înşişi deţinuţi. Scrisoarea se termina cu vorbele : „Domnul fie cu voi şi să vă binecuvîn- teze în această măreaţă sarcină".[14]

A doua zi a venit rîndul Consiliului ofiţerilor să întocmească un regulament sever asupra modului în care trebuia să se procedeze cu Carol, al cărui al cincilea articol glăsuia : „Nu veţi îngădui discuţii particulare între el şi orice altă persoană, afară de cazul cînd unul din voi sau unul din numiţii domni (ofiţeri din gardă) le ascultă". Este semnificativ că unul din membrii prezenţi ai Consiliului, şi doar unul singur, s-a opus acestui articol, iar acesta a fost Oliver Cromwell. împotrivirea sa nu poate fi fără legătură cu negocierile secrete, dar totuşi formale, privind persoana lui Carol, în care era şi el amestecat. Care era obiectul lor ? Ne este greu s-o spunem cu siguranţă după un asemenea interval de timp, mai ales că probele provin în majoritate de la a doua mînă. Una din părerile susţinute pe timpul acela era că zelul lui Cromwell

faţă de ţelurile „răilor din conspiraţia nivelatoare*[1], care doreau cu atîta ardoare moartea regelui, descres- cuse în mare măsură. într-adevăr, un agent regalist scria la 31 decembrie : „Oricît s-ar părea ele ciudat, am fost asigurat că Cromwell se îndepărtează de ei, fiindcă intenţiile sale nu se împacă cu intenţiile lor cum nu se împacă focul cu apa : nivelatorii năzuiesc spre democraţie pură, în timp ce Cromwell tinde spre oligarhie[11]. Agentul socotea că Cromwell adera la „planul actual de a se ridica viaţa regelui[11] numai cu scopul de a potoli strădaniile nivelatorilor şi de a-i da în vileag ca oameni nesăbuiţi ce sînt. [15]

Aceste fărîme de probe semnalează totuşi existenţa unor vagi indicii de compromis din partea lui Cromwell şi a lui Ireton şi se încadrează în încercările de mediere, dinspre sfîrşitul celei de-a treia săptămîni a lunii decembrie, ale lui Whitelocke şi ale celuilalt împuternicit, sir Thomas Widdrington. După ce l-a întîlnit, la 19 decembrie, pe Cromwell în casa preşedintelui Lenthall, Whitelocke şi Widdrington au avut cu el o nouă întrevedere a doua zi, cînd l-au găsit întins în voie pe unul din somptuoasele paturi ale regelui de la Whitehall, bucurîndu-se, ca şi multe alte căpetenii ale noului regim, de voluptăţile celui vechi. La „dorinţa stăruitoare[11] a lui Cromwell şi a lui Lenthall, cei doi împuterniciţi au redactat un document care a fost gata la 22 decembrie şi care era destinat să „încerce a aduce armata într-o dispoziţie sufletească mai bună[11]. Este adevărat că, după cîte se pare, Whitelocke şi Widdrington îşi dăduseră luni seama că nimic nu-i putea convinge pe oşteni să cruţe viaţa regelui, astfel că au renunţat, descurajaţi, la încercările de mediere. [16] Cromwell însă continua să se detaşeze de starea de spirit fanatică a grosului armatei.

La 22 decembrie, de pildă, Hugh Peter a rostit în public o predică incendiară. înainte de a începe, a fost văzut stînd în picioare, în amvon, înconjurat de oşteni şi, după cîte se părea, cuprins de un somn adînc, din care a fost trezit brusc de o voce venind ca din ceruri ce îi destăinuia că monarhia era pe cale de a fi stîrpită de armată nu numai în Anglia, ci şi în Europa, precum şi în alte regate. Peter transmitea cu elan mesajul : puterile pămînteşti vor fi sfărîmate în bucăţi de armată, iar „piatra de temelie va fi desprinsă de sub munte[1]'. Cîteva zile mai tîrziu Hugh l-a calificat pe Carol drept „marele Barabas de la Windsor",

tâlharul cc urma să fie eliberat, lăsîndu-i pe soldaţi să fie crucificaţi, asemenea lui Hristos, în locul său, dacă nu se va lua o contramăsură serioasă. Desigur că acesta nu era limbajul lui Cromwell. Deşi s-a sugerat că principalul lui obiectiv în manevrele acestea întortocheate era doar acela de a prilejui mai întîi judecarea celor mai puţin vinovaţi, pentru a-1 pune apoi pe rege faţă în faţă cu mărturiile acestora, sau „de a-1 da în judecată sub o aparenţă verosimilă de legalitate şi consimţămînt[17], se pare totuşi că n-avem nici un motiv real să ne îndoim de ceea ce credeau contemporanii săi, şi anume că încerca în mod sincer să pacifice regatul, fără să taie capul regelui.

Luni 25 decembrie, ziua de Crăciun în care puritanii lucrau, a fost martora unei alte asemenea încercări puţin cunoscute care a luat forma unei vizite a lordului Denbigh la castelul Windsor. Denbigh era o căpetenie parlamentară de vază, care fusese deja folosită pentru diferite misiuni pe lîngă rege. Fiindcă răposata soţie a lui Hamilton fusese sora lui, avea, ca să se ducă la Windsor, o scuză gata pregătită, deşi se spunea că adevăratul lui scop era să prezinte regelui unele propuneri secrete din partea lui Cromwell. Totuşi, din motive necunoscute, Carol nu s-a văzut cu Denbigh, astfel că misterioasa misiune a rămas neîndeplinită. Poate că regele l-a respins pe Denbigh sau pur şi simplu nu şi-a dat seama de adevăratul scop al vizitei lui. [18] Oricare va fi fost adevărul acestui neînsemnat şi ciudat episod, cuvîntarea pe care Cromwell a ţi- nut-o în faţa Consiliului armatei în aceeaşi zi cînd Denbigh a făcut nereuşita lui vizită la Windsor arată cît de puţin pregătită era mintea lui pentru ideea execuţiei. Potrivit înţepătoarei gazete *Mercurius Melancholicus,* acum, în ziua de Crăciun, cînd oştenii ar fi trebuit să fie la biserică mulţumind Domnului pentru atît de neuitata şi negrăita Lui îndurare de a-şi fi trimis Fiul să mîntuie omenirea, ei preferau să discute în Consiliu tema mai macabră a judecării regelui. .Cel care dorea ca regele, „duşmanul de căpetenie", să fie adus „neîntîrziat în faţa justiţiei" era Ireton, în timp ce Cromwell „avea mai mult discernămînt în mînia lui, spunîndu-le că nu era înţelept să-i ia viaţa". Motivele lui erau de ordin pur practic şi cel mai convingător era acela că, dacă la un moment dat pierdeau partida, puteau oricînd să-1 aducă pe rege ca martor „în folosul lor" pentru ca „prin acest

mijloc să-şi cîştige pacea[1]'. [19]

Totuşi, a doua zi, marţi 26 decembrie, în timp ce Camera Comunelor dezbătea problema judecării regelui, s-a răspîndit în Parlament zvonul că Cromwell întorsese foaia. Aceasta a fost data la care Cromwell a ţinut hotăritoarea lui cuvîntare prin care a cerut înlăturarea regelui. Potrivit unei versiuni, „atunci cînd s-a propus pentru prima dată în Camera Comunelor să se aplice pedeapsa capitală împotriva regelui, Cromwell s-a ridicat şi a spus că, dacă cineva ar propune acest lucru cu rea intenţie, l-ar considera cel mai mare trădător, însă fiindcă Providenţa şi necesitatea le-au încredinţat această sarcină, el îl va ruga pe Domnul să le binecuvînteze hotărîrile", adăugind totuşi că „nu era pregătit să le dea pe loc un sfat". O altă versiune a cuvîntării lămureşte şi mai bine motivele schimbării lui la faţă : „Fiindcă Providenţa divină ne-a încredinţat această sarcină, nu pot decît să mă supun Providenţei, deşi nu sînt încă pregătit să vă dau un sfat"*. Cromwell se dăduse bătut şi de atunci încolo n-a mai făcut nici o sforţare ca să-1 salveze pe rege.

Desigur că această schimbare la faţă diferă atît de mult de cuvîntarea pe care o ţinuse cu o zi înainte în faţa Consiliului armatei, încît ne face să presupunem că în sufletului lui se produsese una din acele dramatice prefaceri radicale similară reacţiei împotriva lui Carol de pe timpul întîmplării cu scrisoarea din şa petrecută în toamna anului 1647. S-ar putea ca ceea ce l-a decis să fi fost nereuşita misiunii lui Denbigh, una din acele încurcături fortuite, cu consecinţe însemnate, pe care le conţine istoria. Este însă cît se poate de limpede că oricare va fi fost cauza finală care a determinat adeziunea lui pasivă la principiul activ al aplicării pedepsei cu moartea împotriva regelui, Providenţa fusese pentru el aceea care îi indicase şi de această dată calea. Semnele conduceau acum într-o nouă direcţie : spre moartea regelui. A doua zi, la 27 decembrie, Camera Comunelor a hotărît ca fastul regal al lui Carol să fie redus la minimum : nu mai urma să fie servit în genunchi şi trebuia să aibă slugi

¥ Povestitorul afirmă că această a doua cuvîntare a fost ţinută la 2 ianuarie, deşi ea se referă la aceeaşi şedinţă ca şi prima, adică la cea din 26 decembrie, cînd Camera a propus pentru prima dată „să i se aplice regelui pedeapsa capitală" mai puţine şi mai prost plătite. Practic, măsura era doar o umilinţă meschină, iar Carol,

cu demnitatea lui înnăscută, a ştiut să se arate mai presus de ea, însă teoretic era o indicaţie primejdioasă asupra felului cum era privită acum poziţia monarhului. „Calcă, calcă în picioare Majes- tatea regală", ţipa, indignată, la Cromwell bîrfitoarea gazetă Mercurius Pragmaticus în ultimul ei număr din acel an „deoarece, călcînd-o, îţi întipăreşti propriul tău chip în pulberea lui"[1.21].

Şi acum, evenimentele au început să se desfăşoare cu repeziciune. La 28 decembrie, în Camera Comunelor s-a dat pentru primg dată citire ordonanţei de instituire a unei Curţi speciale pentru judecarea regelui, ordonanţă care a fost votată la 1 ianuarie 1649. însă enormele contradicţii inerente instituirii unei Curţi, de indiferent ce fel, pentru judecarea stăpînului suprem al ţării au fost dezvăluite din plin de reacţiile Camerei Lorzilor. Alcătuită acum dintr-un grup restrîns de membri, variind, după aprecieri, între 11 şi 16, ea a avut totuşi curajul să respingă fără ezitare înfiinţarea Curţii. Contele de Northumberland a rezumat problema în cîteva cuvinte : Camera Comunelor susţine morţiş teza că regele a început pe nedrept războiul împotriva Parlamentului şi a regatului Angliei. însă nu numai că ea nu poate afirma cu siguranţă că regele a fost acela care a început primul război — spunea Northumberland — dar, chiar dacă el ar fi făcut acest lucru, nu există nici o lege care poate fi invocată pentru a-1 învinui de trădare din această cauză. Miezul problemei era acesta : potrivit cărei legi, prin ce aparenţă înşelătoare de legalitate putea fi judecat pentru înaltă trădare suveranul, atunci cînd definiţia trădării era „crima împotriva suveranului"? Judecarea Măriei, regina scoţienilor şi bunica lui Carol, fusese marcată şi ea de unele dificultăţi asemănătoare, astfel că au trebuit căutate precedente încă de pe timpul lui Conradin Hohenstaufen §§§§

asocierii. Carol era însă rege în propria lui ţară, astfel că nu putea fi judecat nicidecum ca supus, conform dreptului cutumiar, ca să nu mai vorbim de imposibilitatea evidentă de a se alcătui un juriu compus din oameni de acelaşi rang cu el. Adevărul era că nu exista nici un mecanism pentru judecarea unui rege, de aceea mecanismul asamblat acum în grabă de infima majoritate din această Cameră a Comunelor stoarsă de puteri prin forţa brută nu putea să nu atragă critica oamenilor cuminţi care îl verificau.

Dovada acestui sentiment obştesc poate fi găsită în faptul că ordonanţa iniţială a Camerei Comunelor prevăzuse ca preşedinţii tribunalului civil suprem, Rolle şi St John, împreună cu Wilde, preşedintele înaltei Curţi de conturi, să facă pe judecătorii, asistaţi fiind de un juriu compus din 150 de membri, ca un cvorum fixat la 50 de juraţi. Totuşi, printr-o nouă ordonanţă, din 3 ianuarie, proiectul acesta a fost părăsit, probabil din cauză că magistraţii nu se arătau dispuşi să ia parte la o asemenea parodie. De aceea, noua înaltă Curte avea să cuprindă doar 135 de membri, care urmau să facă atît pe judecătorii, cît şi pe juraţii. Ordonanţei i s-au adăugat a doua zi trei rezoluţii memorabile, care prevedeau că : ..Poporul este, după voinţa Domnului, izvorul oricărei puteri legitime" ; Camera Comunelor a Angliei, „întrunită ca Parlament", avea puterea supremă în ţară şi orice dispoziţie adoptată de această Cameră avea putere de lege şi trebuia respectată de popor, „chiar dacă nu s-a obţinut în acest scop con- simţămîntul şi concursul regelui sau al Camerei Lorzilor".[22] Aceste rezoluţii, prin care Camera Comunelor îşi atribuia puterea supremă, iar regelui şi Camerei Lorzilor li se lua odată pentru totdeauna dreptul de a-i respinge hotărîrile, reprezentau o afirmare atotcuprinzătoare a tuturor principiilor pentru care oamenii luptaseră pînă atunci, fără să aibă o idee clară şi sigură despre ele.

Se poate afirma că după votarea, la 6 ianuarie, a noii ordonanţe, în Anglia a început o nouă epocă, în care acţiunile exclusive ale Camerei Comunelor aveau o legalitate intrinsecă dubioasă : se punea în primul rînd problema dacă competenţa ei de a vota legi fără consimţămîntul Camerei Lorzilor şi al regelui era admisibilă. Caracterul noii epoci era stabilit de lunga expunere de motive a ordonanţei, cuprinzînd o înşiruire nesfîrşită de

acuzaţii împotriva lui Carol Stuart, care, concepînd imorala uneltire de a institui o cîrmuire samavolnică şi despotică, a început şi susţinut în ţară un război sîngeros împotriva Parlamentului şi a regatului în totalitatea lui, din care cauză ţara a fost adusă într-o stare vrednică de plîns. în pofida acestor fărădelegi, poate că Parlamentul s-ar fi mulţumit să-1 întemniţeze pe acest monstru, însă „ştia, dintr-o experienţă dureroasă, că o asemenea slăbiciune n-ar fi făcut decît să-1 încurajeze pe el şi pe complicii lui să continue aceste practici dăunătoare'[1 23].

Totuşi, în ciuda cuvintelor neînfricate ale Camerei Comunelor şi a hotărîrii ei cutezătoare, mai existau oameni apropiaţi de miezul treburilor care erau animaţi de un amestec straniu de îndoială şi fidelitate. Şovăiala care domina în însuşi Consiliul armatei a fost dezvăluită de fantomaticul episod al unei femei apărute ca din senin la sfîrşitul lunii decembrie pentru a-i comunica Consiliului o viziune avută de ea în legătură cu „prezenţa lui Dumnezeu în armată". Elizabeth Poole — după cum s-a dovedit că se chema femeia — spunea că armata îi apăruse sub înfăţişarea unui bărbat, iar ţara în întregimea ei ca o femeie „plină de cusururi, gîrbovă, firavă şi suferindă..." După cîte se părea, bărbatul avea menirea să vindece femeia. Această destăinuire a fost tratată cu toată seriozitatea. Elizabeth Poole a fost întrebată dacă avea de dat Consiliului vreo îndrumare, iar viziunea ei, calificată de colonelul Rich drept „mărturia pe care Domnul ne-a dovedit-o aici printr-o intervenţie providenţială neaşteptată", a provocat multe discuţii. La 5 ianuarie, Domnul a îndrumat-o pe evlavioasa doamnă să vină din nou la Consiliu, căruia i-a înmînat un act scris prin care se aduceau argumente împotriva executării regelui, pentru ca apoi, după ce actul a fost discutat oficial în lipsa ei, să fie chemată înăuntru pentru continuarea convorbirilor. Ea şi-a repetat părerea că, deşi regele trebuia judecat „legîn- dui-se mîinile şi ţinîndu-1 apăsat pe butuc", nu trebuia totuşi ucis. Femeia a fost tratată şi de data aceasta cu mare respect şi supusă unui îndelungat interogatoriu în contradictoriu. Ireton, de pildă, a întrebat-o despre cele mai mici amănunte ale destăinuirilor ei : dacă regele nu trebuia să moară însemna aceasta că nu mai urma să fie răpus niciodată vreun rege, oricare ar fi fost crimele odioase pe care le-ar fi comis ? A fost dezbătută de asemenea natura exactă a celor văzute : a văzut un înger

sau o nălucă ? Răspunsul a fost : o nălucă. [24]

Un pamflet regalist î-a acuzat mai tîrziu pe Cromwell şi Ireton că ar fi înscenat întreaga întîmplare, învă- ţînd-o dinainte pe femeie ce răspunsuri să dea pentru a influenţa Consiliul armatei. însă darea de seamă a dezbaterilor arată că insinuarea era vădit absurdă şi că adevărata semnificaţie a acestei întîmplări a constat în sincerul respect acordat neaşteptatei vizitatoare. Folosind Sfînta Scriptură pentru a pleda împotriva execuţiei, din care a citat la un moment dat expresia : „Răzbunarea este a mea — zis-a Domnul — ; Eu sînt acela care voi răsplăti", sau prezentîndu-1 pe rege drept stăpînul, sau capul poporului, care putea fi înfrînt, dar nu ucis de „soaţa“ lui, Elizabeth Poole vorbea un limbaj pe care „drept credincioşii" îl puteau înţelege. Se presupunea că însăşi doamnei Fairfax i s-ar fi arătat o nălucă, şi anume un bărbat intrîndu-i în cameră cu capul soţului ei în mînă, lucru care, potrivit lui *Mercurius Pragmaticus,* a îmboldit-o să-1 implore pe sir Thomas să n-aibă nimic de-a face cu judecarea regelui.[25] Ca şi în Roma lui Cezar, idele lui martie veniseră, dar nu se terminaseră ; în această perioadă întunecată multă lume se agăţa de supranatural, care se situa cel puţin în afara atît de dureros învolburatei vieţi de toate zilele şi deci nu era supus aceloraşi reguli. Ca însuşi Cezar, în vremurile acelea tulburi, multă lume „devenise în ultimul timp superstiţioasă".

Principala preocupare a armatei o constituiau încă clauzele noului ei *Acord dl poporului,* ale cărui baze fuseseră puse în decembrie. Cromwell continua să ia parte doar sporadic la dezbateri, deşi Consiliul armatei se mutase în mult mai comodul Whitehall, absenţa lui explicîndu-se probabil prin problemele cu care avea de-a face în Camera Comunelor. Totuşi, discutînd cu Ireton, în decursul unei şedinţe, despre un articol al *Acordului,* prin care se fixa data finală a existenţei Parlamentului, Cromwell a lăsat să se întrezărească drumul pe care i se îndreptau gîndurile. Atunci cînd Ireton şi-a exprimat părerea că ceea ce interesa era ca această dată să nu fie stabilită pentru mai tîrziu de sfîrşitul lunii aprilie, Cromwell a făcut remarca la care ne-am referit mai sus, şi anume că „ar fi mult mai onorabil şi mai potrivit dacă şi-ar fixa ei singuri un termen". Ireton a subliniat apoi avantajul stabilirii unei legături între *Acord* şi sfîrşitul acestui Parlament nepopular, fiindcă, „dacă se va opune *Acordului,*

oamenii vor crede că se vor opune şi desfiinţării Parlamentului". Cromwell i-a replicat : „Şi ţi-e teamă că vor face aşa ceva?[11], astfel că articolul a rămas în picioare.[26] Textul *Acordului* a fost finalizat la 15 ianuarie şi prezentat Camerei Comunelor la 20 ianuarie, unde a fost pus deoparte pînă la rezolvarea marii probleme a regelui, ceea ce l-a făcut pe Lilburne să se retragă supărat, deoarece dorise ca *Acordul* să fie răspîndit în mod democratic printre oamenii de rînd.

Era limpede nu numai că marea majoritate a populaţiei Angliei privea cu duşmănie aceste acţiuni ale Camerei Comunelor, fiindcă — după spusele lordului Northum- berland — nici măcar unul din douăzeci de locuitori nu le sprijinea, dar caracterul firav al acestui sprijin era bine cunoscut de cei interesaţi. însă treburile continuau să înainteze cu viteza impetuoasă a unui poştalion, ai cărui cai scăpaţi din frîu se năpustesc pe o pantă abruptă, în timp ce Cromwell dovedea multă siguranţă în pregătirile sale şi tot atîta hotărîre de parcă ar fi plănuit o şarjă de cavalerie. La urma urmei, dacă nu se putea bizui pe asentimentul poporului, putea avea încredere în încuviinţarea divină indicată de semnele exterioare, rămînînd totuşi perfect conştient de necesitatea muncii de lămurire în legătură cu cauza. Există dovezi că a exercitat presiuni asupra pastorilor prezbiterieni din centrul Londrei, care erau în majoritate ostili celor ce se întîmplau, spre deosebire de oameni ca Hugh Peter şi Stephen Marshall. Apoi centrul Londrei a fost supus el însuşi propagandei. La prima şedinţă din 8 ianuarie a înaltei Curţi de justiţie, precum şi în săptămîna următoare, cînd au fost discutate amănuntele procedurale ale apropiatului proces, Cromwell a ţinut o cuvîntare cerînd ca publicul să fie admis să asculte discuţiile, însă propunerea lui a fost respinsă. [27]

Sprijinind cauza Camerei Lorzilor, Cromwell a dat dovadă de o anumită înţelegere a necesităţii supreme a unităţii, pe care o aşeza deasupra dogmelor revoluţionare. Rezoluţia din 4 ianuarie a Camerei Comunelor, prin care îşi atribuia sieşi întreaga putere şi făgăduia energic Camerei Lorzilor orice drept de a se opune hotărîrilor ei, nu desfiinţa în mod formal Camera adversă. Pentru a contracara această rezoluţie, Camera Lorzilor, sub preşedinţia preşedintelui ei, Denbigh, a

răspuns cu o ordonanţă proprie, mai indulgentă, care prevedea pur şi simplu că orice rege viitor care va purta război împotriva Parlamentului va fi socotit vinovat de trădare şi adus în faţa judecăţii. Ea a votat în acelaşi timp anumite ordonanţe de mai puţină importanţă, numai pentru a-şi afirma dreptul necurmat de a face acest lucru, pe care le-a transmis Camerei Comunelor potrivit procedurii normale. în această atmosferă generală de instabilitate, Camera Comunelor nu-şi dădea prea bine seama ce atitudine să ia faţă de ordonanţele nepoftite venite din cealaltă parte. Marten şi grupul său au sugerat să nu fie luate în considerare, însă pînă la urmă grupul lui a fost înfrînt.

în decursul dezbaterii au fost'prezentate o sumedenie de sugestii în legătură cu viitorul Camerei Lorzilor, începînd cu desfiinţarea ei şi pînă la şedinţe comune cu Camera Comunelor, sugestie pe care Whitelocke a respins-o drept prea periculoasă, fiindcă în acest caz Camera Comunelor ar fi fost dominată de Camera Lorzilor. Caracteristic pentru atitudinea mereu pragmatică a lui Cromwell faţă de această instituţie a fost faptul că, răspunzînd unei propuneri de desfiinţare, a sărit s-o apere „cu foarte mare violenţă*' — după cum li s-a părut ascultătorilor săi. Mînioasele lui izbucniri împotriva acestei Camere, relatate de Manchester pe timpul conflictului lor din 1645, se evaporaseră. La Putney, Cromwell se arătase mai interesat de securitatea generală a regatului decît de consideraţiile teoretice privind puterile Camerei Lorzilor, în timp ce acum îşi întreba tovarăşii dacă înnebuniseră cu toţii „luînd asemenea atitudini care să-i aţîţe pe lorzi împotriva lor şi tocmai într-o vreme cînd aveau mai mult ca oricînd nevoie să încheie o alianţă strînsă cu ei“. întreaga problemă a Camerei Lorzilor a fost lăsată în suspensie pînă după terminarea procesului regelui. [23]

O altă dovadă a împotrivirii obşteşti faţă de această acţiune poate fi considerat faptul că din cei 135 de membri desemnaţi să cumuleze rolul de judecători şi juraţi, doar 52 s-au prezentat la prima întrunire a înaltei Curţi. Era prezent, pentru prima şi ultima dată, şi Fairfax. La întrunirea din 10 ianuarie, preşedintele tribunalului din Cheshire, John Bradshaw, a fost ales preşedinte al înaltei Curţi. Mai tîrziu, Milton urma să scrie cu vorbe pompoase că Bradshaw i-a întrecut în glorie „pe toţi tira-

nicizii de mai înainte în măsura în care este mai bărbă-

teşte, mai drept şi mai impunător să-1 judeci pe un tiran decît să-1 ucizi fără a fi judecat **********[29]. în momentele acelea, ceea ce-1 făcea pe Bradshaw potrivit pentru această funcţie nu erau atît meritele lui de jurist, fiindcă nu atinsese nicidecum culmile profesiunii sale, ci mai degrabă desă- vîrşita lui bunăvoinţă de a servi, care dădea procesului o doză dubioasă de veracitate legală. Cu siguranţă că, în abordarea sarcinii sale, Bradshaw aducea cu el şi o anumită pricepere practică, fiindcă, deşi i se pusese la dispoziţie ca locuinţă oficială vechea şi bine păzită reşedinţă a vicarilor de la Westminster şi i se dăruise magnifica robă stacojie a funcţiei lui, purta sub ea o platoşă pentru a preîntîmpina o eventuală încercare de asasinat, iar pălăria de biber cu calota înaltă era căptuşită, din prudenţă, cu o foaie de oţel. *

Următoarea necesitate era redactarea acuzaţiei împotriva regelui în care scop au fost înfiinţate două comitete, unul, sub preşedinţia lui Ireton, care să dea consultaţii în legătură cu această problemă, iar cel de al doilea, sub preşedinţia lui Ludlow, pentru pregătirea procesului însuşi. După două zile s-a ajuns la concluzia că lucrările erau îndeajuns de avansate pentru ca viitoarea lor victimă să fie adusă în capitală. Drept locuinţă potrivită pentru rege a fost considerată casa iui sir Robert Cotton, marele colecţionar din timpul domniei tatălui lui Carol, casă care, cu vastele ei grădini ce se întindeau pînă la fluviu, era aşezată în partea centrală a labirintului de clădiri făcînd parte din eterogenul palat Westminster, alături de capela St Stephan. încadrată cum era între Camera Comunelor şi Camera Lorzilor şi flancată de alte birouri ale Parlamentului, casa'oferea puţine posibilităţi de eva-

********** Pălăr ia şi platoşa lui pot fi văzute şi astăzi : pălăria la Ashmolean Museum din Oxford, iar platoşa la Guildhall din Staf- ford.

dare. ††††††

Carol a fost transportat pe ascuns, într-o lectică, de frica unor demonstraţii populare în favoarea lui, la Whitehall, pentru ca de acolo să facă ultima lui călătorie pe apă, la Westminster.

Se pare că la tristul alai care îl conducea pe Carol prin grădinile casei Cotton a fost martor şi Cromwell. Unul din cei care au depus mai tîrziu mărturie împotriva lui Henry Marten la procesul acestuia a povestit că, auzind de prezenţa regelui, Cromwell s-ar fi repezit la fereastră şi, privindu-1 cum venea prin grădină, s-ar fi „înnălbit la faţă ca varul[11]. Apoi s-a întors, i-a strîns în jurul său pe Bradshaw, sir Henry Mildmay şi sir William Brereton şi le-a spus : „Domnii mei, a venit, a venit ! Acum vom face marea operă care interesează întreaga naţiune[11]. în această expresie sugestivă găsim o bună parte din însufleţirea viitoare a lui Cromwell, chiar dacă vorbele care au urmat formulau exact şi îndoielile celorlalţi : „Vă rog de aceea să hotărîm ce răspuns vom da regelui cînd va veni înaintea noastră, fiindcă prima întrebare pe care ne-o va pune va fi cu ce drept şi împuternicire îl judecăm[11]. S-a lăsat o tăcere adîncă, pe care a întrerupt-o agerul Marten : „în numele Camerei Comunelor reunită în Parlament şi al tuturor oamenilor de bine din Anglia[11].[30]

Decorul pentru judecarea formală a regelui Angliei, care a început la 20 ianuarie, era acum montat. înalta Curte s-a mutat din Camera înstelată în Westminster Hali, acea clădire mare şi lungăreaţă, aşezată ca un si-criu de-a curmezişul palatului Westminster şi pieziş spre nord şi sud faţă de Westminster Abbey. Clădită pe timpul lui William Rufus §§§§

sir William Wallace ********** la începutul secolului al XlV-lea, Thomas More, Guy Fawkee * şi, doar cu 7 ani mai înainte, nenorocitul Strafford **.

Insă în afara acestor puncte de atracţie turistică din istoria ei, Westminster Hali mai deţinea şi un loc recunoscut în sistemul judiciar al timpului : în această sală, sau în apropierea ei, se ţineau şedinţele diferitelor instanţe judiciare ca Tribunalul civil, Curtea penală supremă, Curtea de justiţie a lordului-cancelar şi Curtea de conturi, deoarece construcţiile din lemn care formau mobilierul ei erau uşoare şi deplasabile, iar la ocazii mari, ca aceasta, pe deasupra lor se puteau înălţa, pe schele, galerii pentru public. La instanţele judiciare s-au adăugat şi alte întreprinderi de interes social : prăvălii pentru vînzarea pape- tăriei necesare oamenilor legii, precum şi cîrciumi şi cafenele pentru atît de importantele discuţii marginale. în felul acesta, spre deosebire de glaciala ei austeritate de astăzi, Westminster Hali era pe atunci centrul multor vieţi aflate în încurcătură.

In contrast cu îndelungata ei istorie, Westminster Hali era acum martora unei proceduri judiciare scurte şi nu deosebit de înălţătoare. *** [31] într-o privinţă, procedura era tragică, fiindcă înaltele idealuri de odinioară ale „cîrmui- rii cucernice" coborîseră pînă la acest fel de vicleşug : o judecată necinstită în decursul

---

********** Erou naţional scoţian care s-a opus englezilor (1270 ?—1305). — M.L.

» Guy Fawkes (1570—1606) — catolic care a încercat să arunce în aer clădirile Parlamentului. — M.L.

»♦ Judecarea regelui Carol I este amintită astăzi de o placă de bronz, care arată locul unde a stat. Mai tîrziu, tot în Westminster Hali, a fost judecat şi Hastings, dar, începînd din 1806, sala n-a mai fost folosită pentru procese judiciare. Restul tribunalelor au fost mutate în 1822. Plăci de bronz mai noi comemorează doar paşnica odihnă a suveranilor englezi şi a consoartelor lor, precum şi a cîtorva personalităţi ca Gladstone şi Winston Churchill.

♦ ** Vezi C. V. Wedgwood, *The Trial of Charles I*, nota biografică de la p. 227, care cuprinde un rezumat util, precum şi o analiză a diferitelor episoade ale procesului.

căreia au fost arborate permanent cele mai sugestive podoabe ale sălii Westminster, adică simbolurile puterii militare reprezentate de flamurile regaliste capturate în bătălii, precum şi steagurile de la Marston, Naseby şi Preston. In ceea ce-1 privea pe Carol, el a dat dovadă în tot timpul procesului de un nemărginit curaj şi de o mare demnitate ; după cum a scris mai tîrziu Burnet şi urmau să remarce mulţi alţi comentatori, Stuarţii se prezentau mai bine în perioadele de nenorocire decît în cele de prosperitate. Poate că exista o anumită justeţe în acest fapt : deoarece calităţile lor personale le atrăseseră adesea nenorocirea, se cuvenea ca ei să fie bine pregătiţi ca să suporte sfidările restriştei. Cu siguranţă că ceea ce a dat dezbaterilor procesului o anumită strălucire şi le-a dezvăluit a fi ceea ce erau în realitate, anume un şir de tertipuri mîrşave şi cîrpăcite în grabă, a fost tocmai ţinuta lui Carol şi curajul răspunsurilor sale.

A intrat în sală dovedind obişnuita-i fineţe în materie de gust personal prin îmbrăcămintea în întregime neagră, accentuată doar de Steaua Ordinului Jartierei şi de chipul din pietre preţioase al Sfîntului Gheorghe, atîrnat de cordonul albastru din jurul gîtului. Imediat după intrare, Carol a aruncat asupra Curţii o „privire încruntată" şi şi-a arătat de la început părerea asupra legalităţii ei, nesco- ţîndu-şi pălăria. I s-a dat apoi un fotoliu tapisat cu catifea roşie, aşezat la capătul de sud al sălii. în spatele lui erau santinele, iar alţi oşteni fuseseră postaţi în interiorul sălii, în faţa lui stăteau judecătorii, pe trei rînduri de scaune, avîndu-1 la mijloc, ca preşedinte, pe Bradshaw, aşezat în faţa unei mese acoperite cu un frumos covor de Smirna. Nu se cunoaşte în mod sigur unde stătea Cromwell, fiindcă, deşi o gravură ni-1 arată aşezat în rîndul din mijloc, alte dovezi, precum şi toate probabilităţile, indică un loc mai de frunte. Cromwell nu era, desigur, unul din cei cărora le plăcea să fie la coadă. Cu două zile mai înainte, îşi precizase sentimentele în legătură cu regele faţă de Algernon Sidney care, fiind ales judecător, ridicase obiecţii împotriva Curţii pe două motive temeinice : „In primul rînd, regele nu poate fi judecat de nici o Curte şi,

în al doilea rînd, nimeni nu poate fi judecat de Curtea aceasta", la care Cromwell i-a răspuns fără să şovăie : „Iar eu îţi spun că-i vom tăia capul cu coroană cu tot". Plecînd, Sidney i-a ripostat scîrbit : „Poţi lua orice atitudine doreşti, fiindcă nu te pot opri, însă eu mă voi feri să am vreun amestec în această chestiune." [32]

Totuşi Cromwell nu mai suferea de asemenea stări afective contradictorii, deşi mulţi din vechii lui prieteni îl părăseau. Sir Henry Vane nu mai fusese văzut în Camera Comunelor după rezultatele date de epurarea făcută de Pride şi nici nu era membru al înaltei Curţi, deşi faptul că se întorsese la munca lui de la amiralitate, chiar în ziua de 30 ianuarie, cînd a fost ucis regele, nu l-a cruţat de a fi condamnat, după Restauraţie, ca părtaş al bandei de regicizi. De asemenea, cînd de pe lista judecătorilor a fost strigat numele lui Fairfax, n-a răspuns nimeni, pentru ca în schimb o femeie mascată, aflată în „marea îmbul- zeală" de privitori de la galerie, să ţipe cu glas tare că Fairfax era prea inteligent ca să se afle acolo. [33] A ieşit mai pe urmă la iveală că femeia aceea era doamna Fairfax, o prezbiteriană zeloasă, a cărei influenţă făcuse — după cum socotea multă lume — ca însufleţirea lui Fairfax faţă de procedeele tovarăşilor lui să descrească. Totuşi, această provocare a produs multă tulburare în Curte, astfel că, în tot decursul procesului, spectatorii au fost mai degrabă neliniştitor de turbulenţi, şi nu docili, cum speraseră, poate, judecătorii. în ultimii ani, Fairfax şi Vane colaboraseră strîns, fiecare în felul lui, cu Cromwell, care îi respecta pe amîndoi, deşi nici unul din ei nu mai era gata să-1 urmeze în cele ce se puneau la cale. Ceea ce-1 îmboldea însă acum pe Cromwell erau două forţe mai mari : Providenţa şi necesitatea.

Actul de acuzare împotriva regelui a fost citit de John Cook, un om fără importanţă deosebită, care fusese numit avocat al statului după ce William Steele, procurorul general, se declarase bolnav. Caracteristic pentru atmosfera de bănuială a vremii a fost faptul că scuza lui Steele n-a fost acceptată pînă cînd comitetul interesat n-a dispus o cercetare personală a stării procurorului. Cook era flancat de o altă nulitate, John

Aske, precum şi de un om care prezenta ceva mai mult interes, doctorul Dorislaus, fost mai înainte reprezentant al Parlamentului din Ţările de Jos, un cărturar şi prieten personal al lui Cromwell, care îl recomandase nu de mult pentru o funcţie înaltă la Cambridge. [34] Cuprinsul actului de acuzare l-a făcut pe rege să reacţioneze : a încercat să-1 întrerupă pe Cook, atingîndu-i braţul cu bastonul său prevăzut cu măciulie de argint. Făcînd acest lucru, măciulia a căzut. Carol a aşteptat ca, eventual, să i-o ridice cineva, pentru ca, după un răstimp, să se aplece şi să şi-o ridice el însuşi. Omul acesta, care fusese încă din copilărie ajutat şi slujit, era acum **cu** desăvîrşire singur.

Urmînd aceleaşi orientări ca şi ordonanţa din 6 ianuarie, actul de acuzare îl califica pe rege drept „tiran, trădător, ucigaş şi duşman public şi neînduplecat al poporului AnglieiSe spunea despre el că, în calitatea lui de cîrmui- tor, îşi încălcase îndatoririle, instituind o conducere tiranică, pornind cu război împotriva Parlamentului şi ajun- gind pînă la urmă „autorul celui de-al doilea război civil", însă atunci cînd Bradshaw i-a cerut lui Carol, „în numele Camerei Comunelor întrunită ca Parlament şi al tuturor oamenilor de bine ai Angliei[11], să răspundă acuzaţiilor, ne- înfrînata doamnă Fairfax a strigat : „E o minciună ! Nu jumătate, dar nici un sfert din ei. Trădător este Oliver Cromwell[11]. Colonelul Axtell, care comanda oştenii din sală, nu s-a mai putut stăpîni şi era cît pe ce să tragă cu puşca în galerie, însă alţii, mai înţelepţi, s-au mulţumit s-o îmbrîncească afară din sală pe această femeie inimoasă.

Prima întrebare pusă de Carol drept răspuns la cererea lui Bradshaw era, în acelaşi timp, şi cel mai puternic argument al său. Cu ce drept fusese adus pe banca acuzaţilor ? Nu vedea lorzi, pentru ca să poată fi vorba de un Parlament, şi de aceea, fiindcă nu era încredinţat că cei de faţă constituiau o autoritate legală, nu va răspunde, căci altfel şi-ar încălca îndatoririle. In zadar i-a spus din nou Bradshaw că fusese ales rege prin puterea poporului englez, fiindcă aceasta i-a permis lui Carol să răspundă că moştenise coroana şi n-o căpătase prin alegeri. Regele nu recunoştea nimic şi nu răspundea nimic. La 22 ianuarie, Carol continua să lupte, sprijinindu-se pe acelaşi argument şi acuzîndu-şi

judecătorii că foloseau „puterea fără bază legală[11]. Şi ce putea rezulta dintr-o asemenea uneltire odioasă ? „Căci dacă puterea lipsită de bază legală poate face legi şi schimba legile fundamentale ale regatului, nu ştiu care supus englez va putea fi sigur de viaţa lui şi de orice altceva ce-i aparţine[11].

A doua zi Carol a avut un alt schimb de cuvinte, pe aceeaşi temă, cu Bradshaw, care refuza să-i îngăduie să ia cuvîntul în faţa Curţii ca să expună motivele pentru care nu voia să se disculpe. Şi de data aceasta, Carol s-a menţinut pe poziţie : „Cer insistent permisiunea de a-mi expune motivele şi de a mi se da timp în acest scop[11] — a spus el — la care Bradshaw i-a răspuns că „inculpaţii n-au dreptul să ceară aşa ceva[11]. Răspunsul lui Carol : „Inculpat ? Domnule, eu nu sînt un inculpat obişnuit[11], ceea ce era cît se poate de adevărat. Cu toate nechibzuin- ţele lui, cu toată această ciocnire fatală dintre un guver- nămînt arbitrar şi o nouă epocă înclinată spre independenţă şi cu toate că dogmei dreptului divin nu i se îngăduia să prospere pe pămînt englez, Carol nu era un supus care putea fi judecat potrivit dreptului cutumiar englez. Nu exista nici un mecanism cu ajutorul căruia să fie judecat, astfel că, pînă la urmă, în faţa împotrivirii neclintite a lui Carol de a-şi pleda cauza, Bradshaw s-a văzut silit să-i spună grefierului „să înregistreze refuzul[11].

In ziua de 24 ianuarie, înalta Curte n-a ţinut şedinţă publică, ceea ce poate duce eventual la concluzia că negarea fermă de către Carol a legalităţii ei îi pusese pe judecători în mare încurcătură, astfel că s-a desfăşurat o intensă activitate de culise. O parte din ea se concentra asupra absenţei lui Fairfax care — după cum spuneau unii — putea oferi opoziţiei un centru de raliere. Cele trei rezoluţii ale Parlamentului scoţian (ultima fiind din 22 ianuarie) care înfierau procesul nu rămăseseră nici ele fără efect asupra acelor oameni care mai erau, teoretic, aliaţii lor din Londra. Burnet aflase de la locotenent-colonelul Drummond, care fusese prezent la discuţii, povestea argumentelor aduse cam pe vremea aceea de Cromwell scoţienilor, cărora le-a repetat teoriile lui Mariana şi Buchanan, cunoscute de el doar în esenţă, dacă nu cumva numai după nume,

fiindcă este îndoielnic că ar fi citit de fapt aceste lucrări, care demonstraseră, amîndouă, în secolul precedent că, în anumite împrejurări, era legal să ucizi un tiran. [35] Propunînd în plus ca regele să fie pedepsit, pentru abuz de încredere, mult mai aspru decît un supus obişnuit, Cromwell se situa, desigur, pe un teren mai logic, dacă nu mai legal, decît susţinînd absurda acuzaţie de înaltă trădare. Chiar în chestiunea legalităţii se putea argumenta — aşa cum Cromwell le argumentase probabil scoţienilor — că întreaga poziţie a regelui se baza pe un contract cu supuşii lui, astfel că, dacă încălca contractul, putea fi sancţionat pe cale judiciară cu orice pedeapsă socotită necesară. Spre deosebire de judecata pentru trădare, execuţia judiciară era o pedeapsă pe care o îndураseră, ori de cîte ori a fost nevoie în decursul istoriei, multe căpetenii, iar acum puteau fi prezentate fără îndoială argumente puternice că regele Carol îşi călcase îndatoririle.

Apoi, Cromwell a răspuns obiecţiilor că semnaseră cu toţii Covenantul naţional, care îi obliga formal pe cei ce aderaseră la el să menţină regalitatea, argumentînd că regele împiedicase o adevărată reglementare a religiei, ceea ce îi dezlega de jurămînt. însă Burnet aruncă o lumină şi din altă direcţie asupra stării de spirit a lui Cromwell din vremea aceea, dezvăluind şi alte fapte aflate din convorbirile pe care le avusese cu cineva care îl cunoştea bine pe Cromwell şi „tot grupul acela de oameni[11]. Burnet a întrebat cum de-au putut să-şi justifice această comportare faţă de ei înşişi, la care cel cu care stătea de vorbă i-a răspuns că „erau încredinţaţi că există împrejurări însemnate în care unii oameni sînt chemaţi să îndeplinească sarcini măreţe, în a căror săvîrşire nu mai sînt supuşi regulilor generale ale moralei — aşa cum a fost cazul cu Ehud, Jael, Samson şi David — şi de aceea socotesc că au dreptul să nu respecte regulile permanente[1'. Burnet s-a grăbit să observe că „este extrem de limpede cît de departe poate fi extins acest principiu, astfel că, sub acest pretext, orice fanatic cutezător poate lăsa la o parte dreptatea şi clemenţa[11].

Evident că acest argument aborda moartea regelui din- tr-un punct de vedere exact opus celui precedent.

Acum, Cromwell şi grupul său erau îndrumaţi să-1 ucidă pe rege după poruncile Domnului, aşa cum erau ele dezvăluite pas cu pas de semnele Lui. Un an mai tîrziu, Cromwell îi scria, ca să se apere, prietenului său Wharton : „Este uşor să critici slăvitele lucrări ale Domnului dacă iei într-o prea mare măsură în consideraţie uneltele Lui... Nu te mînia de modul în care s-au petrecut lucrurile, poate că nu mai rămăsese altă cale[11]. [36] Era un fel de proces inexorabil care, în cazul cînd era dus pînă la capăt, nu putea avea decît un singur deznodămînt. Datorită faptului că Cromwell făcea — prin cuvintele şi în cuvîntările lui — numeroase aluzii la cel de-al doilea argument, faţă de această singură şi scurtă menţiune a teoriei contractului încălcat, trebuie să presupunem că ceea ce îl conducea pe el personal era inspiraţia providenţialistă. Chiar dacă socotea că merită să se refere de formă la teoriile lui Bu- chanan şi Mariana, îndrăgite de unii dintre contemporanii săi, această din urmă convingere a fost cea care s-a manifestat pînă la urmă în propria lui comportare în timp ce banda tocmită de oşteni striga „Dreptate, Dreptate", iar mulţimea continua să murmure „Dumnezeu să-1 apere pe rege".

La 25 ianuarie, înalta Curte a încercat să aplice public procedeele uzuale de împărţire a dreptăţii, chemînd martori care au afirmat că îl văzuseră pe Carol ridicind steagul războiului. Alţii au declarat că l-au văzut pe cîmpul de bătaie cu sabia scoasă din teacă şi că luase parte la mai multe lupte. Toate acestea aveau scopul să dovedească, într-un mod oarecum ciudat, că regele pornise cu război împotriva poporului său, deşi în fond n-aveau nici o legătură cu concluzia trasă mai dinainte : în aceeaşi zi cei 46 de judecători prezenţi au luat oficial hotărîrea că înalta Curte trebuia să treacă la condamnarea lui Carol şi că pedeapsa urma să meargă pînă la executarea lui ca „inamic public al poporului englez". Insă în timp ce era desemnată o nouă comisie ca să redacteze sentinţa oficială, în care felul pedepsei avea să fie lăsat, potrivit mandatului comisiei, în alb, ceea ce nu prevestea nimic bun, s-a socotit, se pare, că cvorumul de 46 voturi era mult prea mic. Din această cauză, înalta Curte a dat a doua zi o nouă sentinţă,

pentru care au fost adunate, cu mare greutate, semnăturile a 62 de judecători. Prin această sentinţă, în legătură cu care trebuie remarcat faptul că acuzaţia de înaltă trădare era omisă, se declara pentru prima dată că regele urma „să fie ucis prin despărţirea capului de trunchi".

Se pare că pînă la această dată, vineri 26 ianuarie, unii dintre judecătorii cei mai hotărîţi, printre care era şi Cromwell, semnaseră deja ordinul de execuţie. Pe documentul care ne-a rămas numele lui este al treilea, sub cel al preşedintelui Bradshaw şi al lordului Grey de Groby. Multe din numele de pe această listă reamintesc de trecutele vremuri ale războaielor, printre ele fiind cele ale lui Edward Whalley, John Okey, Hardress Waller, Ireton, Thomas Pride, Richard Deane, Harrison şi Isaac Ewer. La semnarea documentului, s-a vădit însă mai puţină armonie decît ar da de înţeles această remarcă. Din cei 62 de judecători care dăduseră sentinţa, numai 59 au semnat pînă la urmă, în împrejurări care au dat naştere anumitor controverse, şi ordinul de execuţie, iar dintre aceştia se pare că cel mult 28 şi-au pus iscălitura pînă sîmbăta care a urmat. Adevărul este foarte puţin cunoscut, fiindcă mărturiile depuse peste 10 ani la procesele regicizilor† sînt, după cum este uşor de înţeles, un amestec de acuzaţii şi de autodisculpări. Din cele cunoscute rezultă totuşi, cu oarecare aparenţă de adevăr, două aspecte esenţiale : în primul rînd că s-au ivit unele piedici neprevăzute, lucru care decurge din faptul că data iniţială a execuţiei, înscrisă în ordinul de execuţie, a fost modificată în 30 ianuarie, în timp ce ordinul însuşi era datat „în ultima sîm- bătă“, adică 27 ianuarie. Se sperase probabil că execuţia putea fi adusă la îndeplinire imediat, adică sîmbătă 27 ianuarie, dar nu se obţinuse un număr suficient de semnături. In orice caz, stîngacea modificare, prin radiere, a datei din ordinul de execuţie, în loc să se întocmească un nou

† **In istoria Angliei, cuvîntul „regicid" se aplică tuturor acelora care au avut dena face cu judecarea şi execuţia regelui Carol I. — M.L.**

ordin, cu o dată nouă, confirmă în mare măsură presupunerea că, în jurul datei de 29 ianuarie, unii din cei care semnaseră începeau să se căiască, astfel că, poate, au refuzat să semneze a doua oară. [37]

în al doilea rînd, afirmaţiile că Cromwell ar fi folosit constrîngerea morală sau fizică pentru a obţine semnăturile sînt destul de răspîndite pentru a indica hotărîrea lui pătimaşă de a duce la capăt această acţiune şi de a nu îngădui să fie oprit de ceva. Cu toate precauţiunile ce trebuie luate în aprecierea justificărilor celor acuzaţi de regicid, care aveau, fireşte, un interes legitim să-1 acuze pe defunctul Cromwell că îi silise prin ameninţări să i se supună, pare totuşi adevărat că acesta a dat dovadă în comportarea lui din cursul procesului de o voioşie scandaloasă, care ne reaminteşte fie de teoria justeţei, susţinută de Burnet, fie, poate, de hohotele lui de rîs atunci cînd se îndrepta călare spre cîmpul de bătaie. Cunoaştem de pildă păţania, relatată de colonelul Ewer, precum că Cromwell şi Henry Marten, după semnarea ordinului de execuţie în Camera înstelată, şi-ar fi mînjit unul altuia obrazul cu penele de scris pline de cerneală, ca doi copii de şcoală care se ţin de şotii. Există, de asemenea, mărturia lui Clarendon asupra împrejurărilor în care a semnat sir Richard Ingoldsby : Cromwell s-a repezit la el străbătînd camera de-a curmezişul şi, luîndu-1 de mînă, l-a tîrît spre masă, strigînd că, „deşi îi scăpase din mînă tot timpul, va trebui acum să semneze documentul aşa cum făcuseră şi ei“, iar cînd Ingoldsby a încercat să se împotrivească, Cromwell împreună cu alţii l-au ţintuit pe scaun, în timp ce Cromwell i-a pus, rîzînd zgomotos, pana între degete şi l-a silit să semneze migălos cu propria lui mînă, RICHARD INGOLDSBY ++. Povestirea lui Thomas Waite, care fusese şi el, după cîte se pare, un semnatar fără voie, vine şi ea în sprijinul afirmaţiei că unele semnături

++ Onestitatea ne obligă să spunem că semnătura lui Ingoldsby nu indică de fapt nici un semn de violenţă. Cu toate vorbele lui umflate că „dacă s-ar compara semnătura de acolo cu orice altă semnătură de-a mea, ea n-ar putea fi considerată drept propriul meu scris", ea pare normală.

au fost obţinute cu forţa. Momit să se ducă la înalta Curte cu ajutorul unei însemnări plăsmuite ca venind din partea lordului Grey de Groby, cînd de fapt era din partea lui Cromwell şi Ireton, Waite asistă la unele scene din ziua de sîmbătă. S-a prezentat abia luni 29 ianuarie, fiindcă fusese asigurat că execuţia nu va avea loc, însă Cromwell n-a vrut să ţină seama de obiecţiile lui împotriva semnării, spunîndu-i : „Cei care s-au angajat trebuie să-şi pună semnătura, iar semnăturile vreau să le am acum“. [38]

Este adevărat că mai tîrziu, în *Memoriile* ei, Lucy Hutchinson şi-a arătat dispreţul faţă de aceste mişelnice poveşti de constrîngere : „După aceea, unii din ei, ca să se justifice, au minţit afirmînd că le-a fost frică de armată, că au fost determinaţi să semneze, împotriva voinţei lor, de Cromwell şi aşa mai departe, deşi este fapt sigur că tuturor li s-a lăsat libertatea să acţioneze nestingherit, fără să fie convinşi sau siliţi. Au fost unii numiţi în comisie, dar care n-au participat niciodată, după cum au fost alţii care au luat la început parte la şedinţe, dar n-au cutezat să continue, astfel că toţi ceilalţi puteau să refuze dacă voiau...“ [39] Fiindcă doamna Hutchinson a avut putinţa să-şi scape soţul de judecată, datorită legăturilor ei regaliste de familie, ea era, desigur, într-o situaţie mai bună să spună adevărul adevărat decît cei a căror singură grijă la proces a fost să-şi salveze propria lor piele. Cu toate acestea, miezul observaţiilor doamnei Hutchinson se afla fără îndoială în ultima ei reflecţie asupra veşnicei diversităţi a reacţiilor umane într-o situaţie dată. Au fost fără doar şi poate printre ei unii pe care Cromwell n-ar fi putut să-i constrîngă nicicînd, şi nu există de fapt nici o dovadă că cei care au dat înapoi în mod onorabil ar fi fost hărţuiţi vreodată. însă, ca întotdeauna, au fost printre ei şi unii mai slabi de înger, şi de aceea sîntem nevoiţi să credem că Cromwell — în ampla revărsare de credinţă pe care o simţea în el însuşi ca unealtă a Domnului — a fost în stare să exercite orice presiune pe care o socotea potrivită împrejurării.

în toiul tuturor acestor sofisticării, care se manifestau atît în culise, cît şi pe scenă, în ziua de

sîmbătă 27 ianuarie Carol a fost adus înapoi la înalta Curte ca să asculte citirea cu voce tare a sentinţei împotriva lui. Măsura în sine era probabil rezultatul unui fel de compromis, sau al sentimentului că lucrurile se tărăgănau prea mult, fiindcă regele fusese scos între timp din casa Cotton, aflată în incinta palatului Westminster, şi dus la mai îndepărtatul palat St James, ceea ce înseamnă că nu exista intenţia de a fi adus înapoi în acea zi. Oştenii au scos binecunoscutul lor strigăt „Dreptate", extins acum la „Dreptate şi execuţie". însă cînd Bradshaw s-a referit la Curte ca fiind constituită în numele poporului englez, s-a găsit iarăşi la galerie o doamnă care să strige : „Nici măcar al unei jumătăţi din populaţie". [40] Carol a cerut prin cuvinte emoţionante să i se dea voie să ţină o cuvîntare în faţa membrilor Camerei Lorzilor şi ai Camerei Comunelor ca să se apere. Unora din cei de faţă, cererea li s-a părut cît se poate de echitabilă, astfel că un oarecare John Downes, deputat de Arundel, a declarat, sub jurămînt, în propria lui apărare, la procesul de mai tîrziu, că s-a ridicat brusc în picioare în momentul acela cu gîndul de a ţine o cuvîntare impresionantă ca să sprijine acest drept al regelui, însă a fost împiedicat de Cromwell, care s-a întors spre el şi l-a întrebat, furios, în şoaptă, dacă era în toate minţile. Deşi lui Downes i s-a refuzat ascultarea în public, totuşi înalta Curte s-a retras, ca să-i audă argumentele, în încăperile alăturate ale Tribunalului de tutelă judiciară. Acolo Downes i-a ţinut Curţii o lecţie despre ilegalitatea ei, la care Cromwell n-a făcut altceva decît să-i răspundă „extrem de indignat că el (Downes) nu-şi dădea seama că avea de-a face cu cel mai neomenos om de pe pămînt" şi că înalta Curte nu trebuie împiedicată de a-şi îndeplini datoria din cauza vorbelor unui „om ţîfnos". Waite, un alt martor al aceleiaşi scene, a spus că, în timp ce se afla în încăperile Tribunalului de tutelă judiciară, Cromwell rîdea, zîmbea şi glumea.[41] însă dezbaterile procesului continuau să se desfăşoare. Bradshaw i-a cerut grefierului să dea citire sentinţei oficiale, după care a ţinut o lungă cuvîntare în care a reamintit cazurile unor suverani detronaţi sau decapitaţi, cum au fost cele ale

lui Eduard al II-lea, Richard al II-lea şi Măriei, regina scoţienilor, însă Carol, după ce a protestat că sentinţa a fost citită fără ca el să fi fost ascultat, a continuat să încerce cu bărbăţie să întrerupă înalta Curte. Ceea ce s-a putut distinge din spusele lui au fost următoarele vorbe rostite cu respiraţia întretăiată : „Nu mi se îngăduie să vorbesc. Aşteptaţi să vedeţi ce dreptate li se va da altora". Chiar după ce a fost scos cu forţa din sală în strigătele reînnoite ale oştenilor, el a continuat să protesteze, deşi lucrul acesta se putea doar vedea, nu auzi.

întors la palatul St James, regele Carol şi-a recăpătat pacea spirituală pe care o preţuia atît de mult. A ascultat respectuos rugăciunile bisericii anglicane, comunitate pentru a cărei dreaptă credinţă făcuse multe sacrificii, şi i-a rugat stăruitor pe copiii lui mai mici, Henry şi Elizabeth, în cuvinte care îşi mai păstrează încă însuşirea lor înduioşătoare, să aibă încredere şi să ierte. în vreme ce se petreceau toate acestea, în străinătate se făceau sforţări disperate pentru salvarea acestei vieţi, pe care Carol o socotea, evident, mai puţin scumpă decît propria lui concepţie despre onoarea unui rege. Ludovic al XlV-lea a intervenit prin scrisori personale către Cromwell şi Fairfax, iar Statele generale §§§§

orice risc, oştenii în jurul său, l-ar fi putut salva pe rege.

Printre soluţiile disperate de salvare a lui Carol, pe care mulţi au încercat să le găsească, a fost şi aceea a misiunii, „cu cîteva zile înainte de omor", a unei rude de-a lui Cromwell, colonelul John Cromwell, comandant al unui regiment de englezi aflaţi în serviciul Olandei. S-a spus că John Cromwell venise peste apă din Olanda înarmat cu două foi de hîrtie albă, una prevăzută cu pecetea lui Carol şi cealaltă cu pecetea prinţului de Wales, ceea ce însemna că prinţul era gata să consimtă la orice ca să salveze viaţa tatălui său. Colonelul l-a găsit pe Oliver acasă la el, închis în sine, indiferent şi puţin dispus să asculte mustrările privind promisiunile sale de altădată, la care s-a mulţumit să răspundă doar că „vremurile s-au schimbat, iar Providenţa părea să hotărască altfel, că se rugase şi postise pentru rege, dar că nu căpătase încă nici un răspuns în această privinţă[11]. John Cromwell a încercat să-1 ameninţe, începînd cu bunăstarea familiei şi a descendenţilor lui Oliver şi mergînd pînă la trebuinţa de a-şi schimba numele de Cromwell în acela de Williams dacă Oliver arunca o asemenea ruşine asupra capetelor neamurilor sale ; dar maximum ce l-a putut smulge a fost făgăduiala că va mai reflecta asupra subiectului cu condiţia ca John să-i lase cele două hîrtii şi să se retragă în locuinţa lui, fără să se culce însă. Pe la ora 1 noaptea, John Cromwell a primit răspunsul definitiv ; n-avea de dus nici un mesaj prinţului de Wales, deoarece „Consiliul ofiţerilor, după ce ceruse călăuzirea şi mila Domnului, după cum făcuse şi el, hotărîse în unanimitate că regele trebuia să moară". Sursa, plină de cusururi, a acestei istorisiri este Heath, însă limbajul cel puţin are o rezonanţă cromwelliană şi, chiar dacă întîmplarea a fost mult exagerată de autorul ei, nu este imposibil ca ceva de asemenea natură să se fi întîmplat într-adevăr, mai ales dacă ţinem seama de faptul că Cromwell era în relaţii prieteneşti cu multe din rubedeniile sale regaliste. într-adevăr, cu un an înainte, intervenise pentru bietul şi bătrînul sir Oliver ca să-i scape moşia de confiscare, iar în anul acestei întîmplări urma să-1 ajute pe vărul său Henry să obţină iertarea unor amenzi. însuşi John Cromwell a rămas în termeni buni cu Oliver în tot decursul Protectoratului şi a fost

chiar folosit de acesta pentru o oarecare misiune în Danemarca. [43]

Lipsind aşadar cît de cît o împotrivire a cărei forţă ar fi putut contrabalansa silinţele celor ce grăbeau execuţia, pregătirile în vederea acesteia înaintau cu paşi repezi. Eşafodul continua să se ridice la Whitehall, în faţa frumos decoratei săli de oaspeţi a regelui. Atît de mare era teama celor însărcinaţi cu aceste pregătiri, încît au bătut în pămînt belciuge pentru frînghii, care, după închipuirea lor, urmau să-1 ţină; imobilizat pe rege atunci cînd îşi va înfrunta sfîrşitul. Umilii oameni de rînd răspunzători de aceste amănunte practice au fost aduşi mai tîrziu în faţa judecăţii la fel ca regicizii mai distinşi. Un oarecare Robert Lockier a mărturisit, în 1660, că maistrul tîmplar numit Hammond i-a cerut să construiască un eşafod şi că fusese folosit de colonelul Dean ca să aducă patru belciuge de fier de la un negustor de fierărie de pe apropiata King Street. Atît de puţin înţeleseseră oamenii aceştia firea omului cu care aveau de-a face, încît îi ceruseră lui Lockier să stea gata, chiar pe eşafod, cu ciocanul şi celelalte scule ale lui, pînă după execuţie, ca să intervină în cazul cînd regele ar fi rezistat, lucru pentru care a primit o plată de 2 şilingi şi 6 penny pe zi. [44]

Şi astfel, în dimineaţa zilei de marţi 30 ianuarie, Carol Stuart se îndreptă cu demnitate calmă şi resemnare pioasă de la palatul St James spre locul de la Whitehall destinat sfîrşitului său. Ajuns acolo, s-a odihnit în interiorul clădirii şi, ca să prindă puteri, a băut puţin vin roşu şi a mîncat o bucăţică de pîine. S-a produs o uşoară întîrziere probabil din cauză că tocmai atunci Camera Comunelor vota o rezoluţie urgentă prin care se interzicea proclamarea unui succesor al regelui, după moartea acestuia. Camera luase pe neaşteptate în consideraţie spusele lui Pride privind problemele pe care le putea ridica tăierea capului unui, rege ereditar, atunci cînd monarhia nu era desfiinţată oficial, astfel că se puteau trezi pur şi simplu cu un nou suveran pe cap. Se făcuse ora 2 după amiază cînd Carol a păşit încet de la ferestrele sălii de oaspeţi în faţa uriaşei şi tăcutei mulţimi. Vremea era rece şi de aceea Carol îmbrăcase în taină două cămăşi, în aşa fel încît să nu tremure şi să

fie acuzat că i-a fost frică. Venea cu el numai capelanul său, episcopul Juxon, fiindcă credinciosul său slujitor, sir Thomas Herbert, care îl însoţise în jalnicul său drum de la palatul St James, îl rugase pe rege să-1 scutească de dureroasa sarcină de a fi martor la uciderea lui. Pe eşafod, pentru a conduce execuţia, se aflau coloneii Hacker şi Tomlinson, iar jos erau oşteni aşezaţi umăr la umăr de teamă ca regele să nu apeleze la popor.

Celor care erau de faţă, regele li s-a părut foarte îmbătrînit, cu barba sură şi părul înălbit. De văzut, erau în stare să-1 vadă, însă vorbele lui nu puteau fi auzite decît de episcopul Juxon, de cei doi colonei şi de cei doi călăi mascaţi, aflaţi în imediata lui apropiere, fiindcă opreliştea oricărei forme de apel la public era categorică. în faţa puţinilor ascultători, şi cu toate că vorbele lui urmau să fie păstrate cu sfinţenie şi afecţiune de către capelanul său pentru a fi aflate de întreaga lume, regele n-a exprimat nici o părere de rău : „Doresc cu adevărat ca oamenii să se bucure de libertate şi drepturi ca oricare alţii, dar trebuie să vă spun că libertatea şi drepturile constau în a avea o cîrmuire şi legi, datorită cărora viaţa şi bunurile lor să le aparţină în cea mai mare măsură. Lor nu li se cuvine să ia parte la conducere, aceasta nu este ceva ce le revine lor : supusul şi suveranul sînt două lucruri cu desă- vîrşire deosebite.Şi astfel, suveranul se îndreptă să-şi primească moartea din mîna propriilor săi supuşi, mîndru şi fără să-i pară rău de interpretarea dată ocîrmuirii, a cărei inflexibilitate îi provocase prăbuşirea. Aceste vorbe arătau, ele singure, cît se poate de bine, din ce cauză a murit, iar următoarele sale cuvinte au lăsat să se vadă de ce o altă parte a poporului său urma să-1 considere mereu drept regele Carol, martirul : „Plec de la o coroană supusă greşelii spre una ce nu poate greşi — i-a spus el lui Jux- ton —, într-un loc unde nu poate fi nici frămîritare şi nici tulburare printre oameni“. [43] Cel ce a aşternut pe hîrtie într-o odă destinată să-1 proslăvească pe Cromwell, duşmanul de moarte al lui Carol, vorbele care au imortalizat curajul lui Carol din ultimele lui clipe, atunci cînd şi-a înclinat, în supunere tăcută, gîtul pe butucul învelit în negru, a fost Andrew Marvell, aflat probabil în mulţime :

El n-a cerut, înverşunat, Ca să-l răzbune Cel de Sus, Ci, înclinînd frumosu-i cap, Ca pe o pernă şi l-a pus.

Un minut mai tîrziu, călăul — care, se crede, a fost cel obişnuit, adică Brandon, şi care, împreună cu ajutorul său, stăruiseră să se ia cele mai mari precauţiuni pentru a li se ascunde identitatea, punîndu-şi în acest scop bărbi false şi peruci— ţinea ridicat capul despărţit de trup rostind tradiţionalele cuvinte : „Iată capul trădătorului !“ In mai puţin de un sfert de oră — a spus ambasadorul francez — această întreagă ceremonie cumplită se terminase. Totuşi, din mijlocul oamenilor care o priviseră, nu se ridicase strigătul răguşit pe care îl scot gloatele atunci cînd se face dreptate şi nici nu se stîrnise, ca la atîtea execuţii publice, acel ecou uman al poftei de sînge. Se săvîrşise ceva atît de nemaipomenit de înspăimîntător, încît din mulţime se auzi doar un imens geamăt adînc, un geamăt — după cum a spus un martor ocular — „cum n-am mai auzit înainte şi cum n-aş dori să mai aud“ [46] ; era o tînguire care va fi auzită atîta vreme cît şi în măsura în care problemele dreptăţii şi ale nedreptăţii îi vor interesa pe oameni. Fiindcă, indiferent de ce s-ar putea spune despre execuţia regelui Carol I, că a fost de neînlăturat sau chiar necesară, nu se va putea afirma niciodată că a fost dreaptă.

Dar unde se aflau în momentele acelea autorii acestei osînde, căpeteniile armatei, asasinii regelui, semnatarii acelui vrăjmaş ordin de execuţie ? Heath sugerează că în fatalele clipe cînd continuau să fie discutate multiplele „soluţii încete[11] pentru salvarea regelui, Cromwell asista la serviciul religios săptămînal al Consiliului ofiţerilor. Fiind de acord că asupra lor se va abate multă hulire dacă regele va fi ucis, Oliver a propus „să se ceară Domnului călăuzire şi milă pentru a-i cunoaşte gîndurile“. Şi astfel, în toiul adunării şi al unei rugăciuni deosebit de lungi, pronunţată de însuşi Cromwell, a sosit un curier ca să anunţe moartea regelui. Cromwell şi-a ridicat în sus mîinile declarînd că, evident, nu fusese „voia lui Dumnezeu ca el să trăiască[11] şi că făcuseră rău să-1 ispitească, împotriva voinţei lui, în acest moment de slăbiciune. Această şovăială de

ultimă oră a lui Cromwell nu pare să fie confirmată. în schimb, o mărturie mai convingătoare a nezdruncinatei lui hotărîri a fost depusă de un oarecare colonel Huncks la procesul colonelului Hacker, care condusese execuţia. Cu o oră înainte de moartea regelui, Huncks se afla în biroul lui Ireton cînd a fost adus ordinul de execuţie, pe care Hacker l-a citit. Apoi, Cromwell i-a ordonat lui Huncks să întocmească o copie pentru călău, lucru pe care Huncks l-a refuzat, astfel că s-au produs cîteva „schimburi mînioase de cuvinte". Insă Cromwell „nu voia să admită nici o întîrziere", aşa că s-a aşezat la o măsuţă de lîngă uşă unde a transcris singur ordinul şi apoi, pu- nîndu-i lui Hacker pana în mînă, i-a ordonat să semneze. Potrivit celor spuse de Huncks, Cromwell l-ar fi calificat drept „individ nesupus şi arţăgos" pentru sensibilitatea lui excesivă. O altă imagine a lui Cromwell, neînduplecatul organizator, ne-a fost transmisă de un martor la procesul lui Hugh Peter. Insul s-a întîmplat să sosească, în timp ce execuţia era în curs, cu un decret de numire în armată, însă Cromwell i-a propus,, curtenitor, să se ducă la Whitehall ca să asiste la decapitarea regelui.[47]

Versiunea privind rugăciunea săptămînală este mai probabilă, chiar dacă nu este confirmată decît de istorisirea lui sir Thomas Herbert, un slujitor al regelui defunct, care l-a întîlnit din întîmplare, după execuţie, pe Fairfax întorcîndu-se de la o asemenea rugăciune ţinută în locuinţa lui Harrison. I s-a părut că Fairfax nu ştia încă nimic despre moartea regelui, dar puţin după aceea a apărut şi Cromwell care le-a spus că „trebuiau date fără zăbavă ordine pentru înmormîntarea regelui". Richard Baxter auzise şi el că Cromwell l-a reţinut pe Fairfax ca să se roage. în fond, n-ar fi nicidecum de mirare dacă Cromwell şi toţi cei din jurul său, care se considerau uneltele voinţei lui Dumnezeu, s-ar fi rugat în timpul execuţiei regelui.

Măsurile luate pentru înmormîntarea regelui au fost iniţiate cu mare pricepere. Mai întîi, corpul neînsufleţit, aflat în coşciugul lui, a fost aşezat sub un giulgiu de catifea în acea încăpere de la Whitehall în care Carol îşi petrecuse ultimele zile, pentru ca după aceea să fie

îmbălsămat, potrivit obiceiului vremii, şi mutat la palatul St James. Fiindcă slujitorilor lui Carol nu li se îngăduise să-1 înmormînteze pe rege în capela lui Henric al VH-lea din Westminster Abbey, rămăşiţele lui pămînteşti au fost transportate la Windsor, unde au fost înmormîntate, în ziua de 9 februarie, sub un linţoliu suplimentar de zăpadă căzută de curînd şi avînd „culoarea nevinovăţiei", în prezenţa unei mici suite de prieteni şi slujitori credincioşi, conduşi de Juxon, căruia nu i s-a permis totuşi să facă slujba după Cartea de rugăciuni anglicană, aşa cum ar fi dorit-o Carol. [48] îngropăciunile duc la tovărăşii ciudate : Carol a fost depus în acelaşi cavou cu regele Henric al VUI-lea şi cu regina Jane Seymour, adică la un loc cu un monarh fără milă şi cu neprihănita lui consoartă.

Tradiţiei îi place să susţină că în noaptea în care leşul lui Carol zăcea în racla lui de la Whitehall, Oliver a venit şi el ca să-i aducă un ultim omagiu. Pe la ora 2 noaptea, în timp ce contele de Southampton era de strajă, împreună cu un prieten, în sala de oaspeţi, stînd amîndoi „foarte abătu ţi " lîngă trupul neînsufleţit al regelui, au auzit paşii cuiva care urca încet scara. Numaidecît după aceea, uşa s-a deschis şi a intrat un om înfofolit într-o manta şi cu faţa complet ascunsă. Apropiindu-se de cadavru, s-a uitat ţintă la el o vreme, apoi a clătinat din cap. Ascultătorii l-au auzit spunînd în şoaptă şi suspinînd : „Cruda necesitate" pentru ca apoi necunoscutul să plece tot atît de tainic. Deşi n-au putut să-i desluşească trăsăturile feţei, lordul Southampton obişnuia să spună după aceea că „după voce şi mers l-a luat drept Oliver Cromwell**********. într-un fel, această poveste, deşi neverosimilă, capătă un oarecare sprijin din partea lui Heath, care istoriseşte o altă întîmplare cînd Cromwell l-ar fi privit cu atenţie şi fără să se ascundă pe Carol aşezat în sicriul său, pentru

---

********** Aceas tă poveste a fost publicată pentru prima dată în *Spence's Anecdotes* în secolul al XVIII-lea. Se presupune că a fost spusă de lordul Southampton unui interpus, de la care a ajuns la Ale- xander Pope.

» Vezi Robert Birley, *The Undergrowth of History,* în care sînt analizate pe larg şi alte povestiri similare ca aceea a regelui Altred şi turtele, mantaua lui sir Walter Raleigh etc.

ca apoi să spună : „Dacă n-ar fi fost rege, ar fi itrăit mult mai mult", deoarece, cu toate că amănuntele sînt diferite, totuşi impresia că ar fi fost vorba de Cromwell este oarecum aceeaşi. în secolul al XVIII-lea a existat cu siguranţă o tradiţie durabilă în legătură cu vizitele pe care le-ar fi făcut Cromwell la sicriul lui Carol : reverendul Mark Noble, de pildă, socotea „drept lucru sigur că Cromwell s-a dus să-şi desfete ochii la vederea regelui ucis", adăugind şi o altă versiune potrivit căreia el şi-ar fi pus, de faţă cu oşteanul de gardă, degetul pe gîtul lui Carol ca să se convingă că era într-adevăr tăiat. Acest oştean cu numele de Bowtell, a cărui sabie Cromwell ar fi folosit-o ca să ridice capacul sicriului, l-ar fi întrebat cu îndrăzneală pe general : „Ce guvernare vom avea acum ?“, la care Cromwell i-ar fi răspuns scurt : „Aceea pe care am avut-o şi pînă acum“ [49]. Aceste vorbe au şi ele o rezonanţă cît se poate de cromwelliană şi deci este posibil ca schimbul de cuvinte să fi fost autentic, deşi amănuntele nu sînt poate adevărate.

Chiar dacă autenticitatea tuturor acestor versiuni este dubioasă sau dacă, aşa cum pare probabil, ele se însumează în mod sinoptic pentru a atesta probabilitatea unei vizite finale sub o formă oarecare, ele reprezintă cel puţin felul în care a fost comentată la diferite epoci atitudinea lui Cromwell faţă de Carol. S-a subliniat că multe povestiri istorice, care pot fi dovedite ca false, supravieţuiesc tocmai pe această bază de-a lungul veacurilor, fiindcă, chiar dacă nu sînt adevărate, ele pot fi considerate că rezumă, într-o formă dramatică, o anumită situaţie, care, în cazul acesta, poate fi denumită „neverosimila dilemă a lui Oliver Cromwell“ *. Se poate susţine că însăşi supravieţuirea lor este dovada adevărului lor poetic, dacă nu şi a celui istoric. în felul acesta, faimoasele cuvinte : „Cruda necesitate" dobîndesc o rezonanţă mai puternică decît cea care rezultă din simpla flecăreală a trecutului. Pentru Cromwell, a fost desigur o necesitate ca regele să moară. Negăsind nici o altă cale de ieşire, a crezut de aceea că Providenţa îl călăuzise într-acolo şi că voinţa Domnului era ca regele să nu mai trăiască. Dealtfel, în măsura în care sîntem informaţi, el n-a regretat niciînd această hotărîre. Fiindcă nu fusese niciodată un om care să privească prea mult în urma lui, s-a presupus

că, în decursul Protectoratului său, l-ar fi îngrijorat gîndul că regele Carol al II-lea se va răzbuna poate împotriva familiei lui, fără să se constate însă cîndva vreun regret faţă de împrejurările care puteau pricinui această dorinţă de răzbunare.

De fapt, Cromwell a mers şi mai departe. în anul următor, cînd se afla la Edinburgh, s-a referit la moartea regelui ca la „măreţul rol al războiului" fiindcă reprezenta „aplicarea unei justiţii exemplare împotriva principalei căpetenii a întregii învrăjbiri". Mai tîrziu, i-a socotit pe toţi regicizii că acţionaseră „într-un mod pe care creştinii îl vor pomeni cu cinste, iar tiranii îl vor privi cu frică". [50] De altminteri, această părere nu era numai a lui Cromwell : pretextul că fuseseră siliţi să facă faptele de care erau acuzaţi, invocat de unii la procesele de după Restauraţie, nu trebuie să ne ascundă foarte realul şi permanentul simţ al finalităţii manifestat de alţii. Procurorul John Cook, de pildă, a scris cu puţin înainte de a fi executat el însuşi : „Nu sîntem nici trădători, nici ucigaşi şi nici fanatici, ci creştini adevăraţi şi buni cetăţeni... am urmărit binele public şi am fi dat drept de vot poporului, după cum am fi asigurat bunăstarea tuturor făpturilor care gemeau sub jugul tiraniei, dacă poporului nu i-ar fi plăcut mai mult robia, decît libertatea...". Era un punct de vedere pe care îl împărtăşea şi Cromwell, după cum ar fi fost de acord cu modul în care doamna Hutchinson îl descrisese pe soţul ei, acel model de gentilom puritan, care, după ce trecuse prin chinurile sufleteşti ale introspecţiei, se îndreptase pînă la urmă hotărît şi definitiv de partea necesităţii execuţiei. Ca mulţi alţii, colonelul Hutchinson ajunsese la convingerea că, după felul cum se comporta regele, dacă ar fi fost eliberat, n-ar fi căutat decît să provoace şi mai multă vărsare de sînge, de care ar fi rămas răspunzători cei care l-ar fi pus în libertate : „Dumnezeu le-ar fi imputat tot sîngele şi toată nenorocirea care ar fi decurs din faptul că i-au îngăduit să scape, atunci cînd El l-a adus în mîinile lor". Apoi Hutchinson s-a adresat el însuşi Domnului, cerîndu-i să fie călăuzit de sus pentru ca nu cumva să fie înrîurit de slăbiciunea omenească ; „neaflînd nici o opreliştе, ci confirmare în cugetul lui, fusese de datoria

lui să acţioneze aşa cum făcuse, astfel că, după o chibzuinţă adîncă, atît personală cît şi prin apelurile sale către Domnul, precum şi după consfătuiri cu persoane cinstite, drepte şi nepărtinitoare, s-a apucat şi a semnat sentinţa împotriva regelui". Ca şi Cromwell, Hutchinson n-a regretat niciodată ceea ce făcuse.[51]

Şi mai clar a fost răspunsul dat, la procesul lui, de către colonelul Harrison, confratele lui Hutchinson, acuzat şi el de uciderea regelui. Acţionaseră — a spus el — „cu frica lui Dumnezeu", vorbe care au fost urmate de indignata întrebare a înaltei Curţi : „Vrei să-1 faci pe Dumnezeu făptaşul perfidiilor şi omorurilor voastre ?“ Răspunsul just la această întrebare, în orice caz dacă privim chestiunea din punctul de vedere al lui Cromwell, era da : îl considerau pe Dumnezeu făptaşul tuturor celor ce făcuseră. Este posibil ca Cromwell să fi fost condus prin labirintul îndoielilor sale spre această din urmă poziţie clară de către acţiunile radicalilor din armată, deşi, în ultima analiză, ceea ce l-a făcut să fie de acord cu uciderea regelui n-a fost frica de armată, ci convingerea în dreptatea cauzei lui. N-avem decît să ne reamintim de ideile setoase de sînge şi fariseice ale predicatorilor, în care fusese crescut, şi nu numai de vorbele lui Stephen Marshall, ci şi de tradiţia de violenţă propovăduită începînd de la sfîrşitul veacului trecut, precum şi de atît de des citatele exemple ale lui Ahab şi Saul pentru a înţelege că era posibil să fi susţinut principiul execuţiei judiciare necesare şi, fără îndoială, justificate din punct de vedere divin. în ajunul morţii regelui, predica lui Hugh Peter de la palatul St James îşi luase drept citat biblic osîndirea de către Isaia a regelui Babilonului : „...eşti aruncat din groapă ca vlăstar netrebnic... N-ai să fii îngropat împreună cu ei, fiindcă ţi-ai ruinat ţara şi ţi-ai ucis poporul". în ziua următoare, binecunoscutele citate crîncene în legătură cu regii Israilului au fost expuse de către John Cardell şi John Owen în predicile lor din Camera Comunelor.

Totuşi, această necesitate era în acelaşi timp cumplită, iar istoria tradiţională reflecta şi un alt aspect al adevărului, chiar dacă nu în sensul că Cromwell s-ar fi căit vreodată de fapta sa, ci doar dacă execuţia fusese

o greşeală funestă pentru cauza în care credea el. Datorită atitudinii sale neclintite, bazată pe ilegalitatea celor petrecute şi sprijinită de noblețea vădită a comportării lui, regele Carol a început să calce, de la data judecării lui şi în ochii întregii lumi, pe lunga cale care duce la martiriu. Chiar în ziua în care a fost îngropat la Windsor a apărut acea relatare amănunţită intitulată *Eikon Basilike* * referitoare la *„Maiestatea sa în singurătatea şi suferinţele lui“,* despre care multă lume a crezut pe timpul acela că este scrisă chiar de mîna regelui. în realitate, lucrarea aparţinea unui partizan regalist, însă lucrul acesta n-a avut nici o importanţă din punctul de vedere al preţuirii entuziaste pe care i-a acordat-o publicul, astfel că, pînă la sfîrşitul anului, *Eikon Basilike* a fost retipărită de 30 de ori. Acuzaţia de

» Este vorba de o broşură răspîndită în Anglia curind după executarea lui Carol I, conţinînd o apologie a acestuia şi astfel redactată încît să pară că autorul a fost însuşi regele. — C.M. tiranie samavolnică, îndreptată odinioară cu oarecare temei împotriva regelui, putea fi pusă acum cu toată hotă- rîrea pe seama celor care îl omorîseră. Avantajele bunului renume şi atracţia pe care o exercită oamenii care luptă pentru libertatea poporului împotriva forţelor ocîrmuirii. mai puternice decît tăria lor se îndepărtaseră pentru totdeauna de cauza lui Cromwell drept rezultat al unei acţiuni pe care el, printr-o ironie a sorţii, o credea în mod sincer a fi fost prilejuită de „Providenţă şi necesitate'". Nu există o dovadă mai puternică care să arate pe ce căi tainice şi periculoase poate conduce pe cineva dogma Providenţei, făcîndu-1 să alunece atît de uşor şi de comod spre simpla autojustificare a oricărei fapte brutale şi provocatoare, care i s-a părut necesară la un moment dat.

Indice de autori şi lucrări

1 PRIN NAŞTERE, OM DE VIŢĂ NOBILĂ

1 C. S. P. Domestic, Addenda, 1625—49, p. xli, 755 ; Par- tridge; Sanford, *Studies,* p. 180 ; *Brief Lives,* I, p. 328.
2 Sanford, *Studies,* p. 189, n.
3 Noble, I, p. 88 ; Carlyle-Lo- mas II, p. 596, n. 2. Vau- ghan, I, p. 81.
4 Heath, *Flagellum,* p. 4.
5 C. S. P. Venetian, 1653—4, p. 248 ; Noble, I. p. 86.
6 Rye, *Two Cromwellian My- ths.*
7 Abbott, II, p. 410.
8 D. N. B. ; Flecknoe, p. 2 ; Abbott, III, p. 452.
9 Gibb, *Lilburne,* p. 92.
10. Heath, *Flagellum,* p. 3 ; Waylen, p. 1 şi urm.
11 Pugh, *Prophecies.*
12 *Llyfr Baglan,* p. 127—8.
13 Noble, I, p. 220 şi p. 3.
14 Noble, I, p. II.
15 Firth, *Oliver,* p. 3.
16 Dowland ; Noble, I, p. 41; Nickolls, *Progresses,* IV, p. 1046.
17 Noble, I, p. 251.
18 *Mercurius Elencticus, 2t Feb.* 1648.
19 Abbott, I, p. 30.
20 Noble, I, p. 92—4.
21 Masson, *Milion, IV, p.* 603.
22 Heath, *Flagellum, p.* 4.
23 Beard, *Theatre,* p. 7 ; Paul, p. 24.
24 Beard, *Retractive,* Dedicaţie.
25 Heath, Flagellum, p. 5.
26 Burnet, *History,* I, p. 63; Carrington, p. 4.
27 Vezi Scott-Giles. Sidney *Sussex.*
28 Scott-Giles, Sidney *Sussex,* p. 31.
29 Heath, *Flagellum,* p. 7 ; Carrington, p. 3 şi p. 344.
30 Abbott, I, p. 31.

2 PE PROPRIILE LUI OGOARE

1 Fletcher, p. 2 ; *Reliquiae,* I, p. 98 ; Warwick, p. 249 ; Fletcher, p. 3.
2 Heath, Flagellum, p. 8.
3 Fletcher, p. 2; *Portraiture,* p. 8; Heath, *Flagellum,* p. 9; Carrington, p. 5.
4 Brunton and Pennington, p. 6 ; Le Wright, *Exact Character,* p. 35.
5 Newton, *Colonizing,* I, p. 65.
6 Guildhall MSS, 6419/2.
7 *Court & Kitchen;* Heath, *Flagellum,* p. 165.
3 Nickolls, *Letters,* p. 40.
9 Abbott, III, p. 478 şi p. 31; Noble, I, p. 126; *Court & Kitchen,* p. 15 ; Hutchin- son, p. 339.
10 Abbott, II, p. 412 şi p. 329 ; Rogers, *Matrimoniali Ho- nour,* p. 179.
11 Gardiner, *Commonwealth,* II, p. 88, n. 1.
12 Abbott, I, p. 51.
13 Hill, God's *Englishman,* p. 42.

14 Mathew, *Charles* I, p. 33.
15 Jonson, *Underwoods;* Hut- chinson, p. 3.
16 Gardiner, *England,* VI, p. 314.
17 Zagorin, *Court,* p. 79.
18 Chandos, p. 311 ; Abbott, I, p. 61 ; Whitelocke, I, p. 34.
19 Porritt, I, p. 529.
20 Gardiner, *England,* VII, p. 68 ; Ludlow, I, p. 10.
21 Lewis, *Dictionary,* IV, p. 500 ; Sloan MSS, 2069 fol. 96 B.
22 Warwick, p. 249; *Symcotts,* p. 76.
23 Abbott, I, p. 97 n. p. 96 şi p. 93.
24 Paul, p. 27 şi Appendix II, p. 399.
25 Calvin, III, p. 438 ; Chandos, p. 291 ; Burnet, *His- tory,* p. 71.
26 Paul, p. 41 ; Burnet, His- *tory,* I, p. 71.
27 Abbott, I, p. 68.
28 C.S.P. Domestic, 1631—3, p. 23 ; Abbott, I, p. 69.
29 Abbott, I, p. 70 ; *Scotland and the Protectorate,* p. 82; *The Queen,* 1653.
30 *Brief Lives,* II, p. 37; Gardiner, *Commonwealth,* II, p. 83.
31 Carrington, *Preface.*
32 Wedgwood, *King's Peace, p.* 133.

3 ÎNĂLTAREA SPRE PUTERE

1 Abbott, I, p. 77.
2 Owen Correspondence, p. 7.
3 Mathew, *Charles* I, p. 123 ; Hacket, II, p. 212 ; Heath, *Flagellum,* p. 14.
4 Abbott, I, p. 80.
5 Newton, *Colonizing,* p. 45 şi urm.
6 *Story of the Embarkation; Magnolia,* I, p. 23.
7 Dugdale, p. 459 ; Bate, II, p. 238 ; Heath, *Flagellum,* p. 16 ; Abbott, I, p. 82.
8 Clarendon, I, p. 420 ; Newton, *Colonizing,* p. 179.
9 Eccles. Archives Leiger Bk. EDC 2/4/2 ff 94v—96v
10 Eccles, records, comentariul XII a/7/ 162—177.
11 N.L. Scotland MS. 546 ; Carlyle, I, p. 75.
12 Vezi Darby, *Draining,* p. 27 şi urm.
13 Vezi Albright, *Entrepre- neurs.*
14 Darby, *Draining,* p. 55, p. 49 şi p. 42.
15 Albright, *Entrepreneurs,* p. 57.
16 Dugdale, p. 460 ; C.S.P. Domestic, 1637—8, p. 493 ; 1631—33, p. 501 ; Fen Archives, I, ff 148 b—179.
17 Firth, *Oliver,* p. 34.
18 Lamont, *Prynne,* p. 39.
19 Gardiner, *England,* VIII, p. 279.
20 Donaldson, *Scoţiană,* p. 302 şi urm.
21 Gillespie, *Dispute,* 1637.
22 Donaldson, *Scoţiană,* p. 311.
23 Heath, *Flagellum,* p. 17.
24 Slingsby, p. 11.
25 Clarendon, VI, p. 92 ;

Ab- bott, I, p. 109.
26 *Account of Last Hours, p.* 11 ; Abbott, I, p. 287.
27 Gardiner, *England,* IX, p. 101 şi n. 2.
28 Abbott, I, p. 114.
29 Whitelocke, I, p. 107 ; Eve- lyn, I, p. 15.
30 Brunton şi Pennington, p. XIII şi urm.
31 Hutchinson, p. 308.
32 Warwick, p. 247.
33 Noble, I, p. 292 ; Piper, p. 30 ; *Reliquiae,* I, p. 90.
34 Flecknoe, p. 66 ; Carrington, p. 243.
35 Bulstrode, p. 192.

4 MAREA MUSTRARE

1 Abbott, I, p. 130.
2 Clarendon, *Life,* I, p. 89.
3 Abbott, I, p. 124.
4 Nuttall, *Lord Protector,* p. 254 ; Yule, p. 11.
5 Abbott, I, p. 125.
6 Abbott, I, p. 126.
7 Abbott, I, p. 127.
8 Dering, p. 62 ; Clarendon, I, p. 366; Rowe, *Vane,* p. 191.
9 Abbott, I, p. 140 şi urm.
10 Abbott, I, p. 133.
11 Gardiner, *England,* X, p. 23 ; Carte, I, p. 4.
12 Trevor-Roper, *Religion,* **p.** 304.
13 Davies, *Early Stuarts,* p. 113.
14 Love, *Civil* War, p. 62.
15 Temple, p. 106 ; Prender- ghast, p. 60 ; Clarendon, I, p. 439 ; Whitelocke. I, p. 138.
16 Bate, I, p. 45 ; Hutchinson, p. 74 ; Bohn, I, p. 117 şi II, p. 180.
17 *D'Ewes,* ed. Coates, p. 121 ; Staffs. R.O. Q/SR.T.1642, f. 61 şi Q/SO.F. p. 132.
18 Abbott, II, p. 107.
19 Parlt, Hist., X, p. 60—88.
20 Clarendon, I, p. 420.
21 Pearl, p. 3 şi urm.
22 Abbott, I, p. 147.
23 D.N.B.; Clarendon, I, p. 400; Gardiner, *England, X,* p. 140.
24 Trevor-Roper, *Religion.* p. 294 şi urm.
25 Vezi Hale, *Incitement;* Chandos, p. 369; Clarendon, II, p. 321.
26 MacCormack, p. 30—31.
27 MacCormack, Appendix, p. 47.
28 Verney, I, p. 252.
29 Warwick, p. 177.
30 Davies, *Early Stuarts.* p. 126; Clarendon, II. p. 171 ; Bowle, p. 321 şi n.
31 Abbott, I, p. 180 şi urm.
32 Portland, I, p. 44.
33 Zagorin, *Court,* p. 329.
34 Clarendon, II, p. 291.
35 Firth, *Cromwell's Army,* p. 230 ; Wedgwood, *King's War,* p. 53.
36 Zagorin, *Court,* p. 341 ; Milton, Secoïid *Defence.*

5 NOBILUL ŞI ACTIVUL COLONEL CROMWELL

1 Clarendon, IV, p. 305 ; *Theauro John,* 1652.
2 Firth, *Oliver,* p. 29 ; Abbott, I, p. 35.
3 Robert, *Military Revolu- tion.*
4 Firth, *Cromwell's Army,* Cap. I ; Baldock, p. 23—35.
5 Chevinix Trench, p. 135 — 148 ; Cruso, p. 34 şi urm.

6 Abbott, I, p. 262.
7 Abbot, I, p. 299.
8 Dore, p. 23.
9 Carte, I, p. 10.
10 Scott Thomson, p. 69; Fiennes, *True Relation.*
11 Holles, p. 17 ; Dugdale, p. 110 ;
12 Abbott, I, p. 204.
13 *Royal Martyr Annual,* 1970.
14 C.S.P. Venetian, 1643—7, p. 3 ; Whitelocke, I, p. 209.
15 Abbott, I, p. 210.
16 Whitelocke, I, p. 193; Bruce, *Quarrel,* p. 72 ; *Re- liquiae,* I, p. 98.
17 Stearns, p. 249 ; Hutchin- son, p. 184; *Reliquiae,* I, p. 57.
18 Paul, p. 67 ; Nuttall, *Lord Protector,* p .253 ; Firth şi Davies, II, p. 35.
19. Cromwelliana, p. 5.
20 Smith *Image,* p. 27.
21 *Mercurius Aulicus,* 28 Aprilie 1643 ; Gunton, *Peterbo- rough,* p. 2 şi urm.; Waylen, p. 8 ; *Mercurius Rusticus,* sau *Barbarous outrages,* p. 25.
22 *Mercurius Aulicus,* 7 Mai 1643.
23 Abbott, I, p. 270 ; Walker, *Sufferings,* II, p. 23.
24 Stanley, p. 177 ; Willcock, p. 71 ; Hale, *Incitement,* P- 372 ; Salisbury MSS, p. 386 ; Evelyn, I, p. 43.
25 Nuttall, *Iconoclast ?,* p. 51—66.
26 Scholes, p. 234.
27 Abbott, I, p. 236.
28 Hill, *God's Englishman,* p. 66.
29 Abbott, I, p. 240.
30 Beckwith, p. 11
31 Abbott, I, p. 240 şi p. 244 ; Baldock, p. 105.
32 Cromwell Museum MSS.
33 Abbott, I, p. 247 şi p. 253.
34 Abbott, I, p. 256.
35 Carlyle, I, p. 12 (cuvinte omise în Abbott, I, p. 248).
36 Sprigge, p. 48 ; Masson, IV, p. 601.
37 Scholes, p. 272.
38 *Man in the Moon,* 1 August 1649.
39 Yule, p. 43 ; Clarendon, III, p. 34.
40 Abbott, I, p. 272.
41 Abbott, I, p. 256 ; p. 264 şi p. 262.
42 Vezi Brown, *Baptists;* Baillie, II, p. 170.
43 Abbott, I, p. 276.
44 Gardiner, *Civil War,* I, p. 314 ; Waylen, p. 9.
45 Whitelocke, I, p. 275.
46 Young, *Marston Moor,* pp. 86—8.
47 Sprigge, p. 12 ; Wedgwood, *King's* War, p. 335.

6 COASTELE DE FIER

1 Woolrych, *Battles,* p. 67 n. 1.
2 Slingsby, p. 112 ; Young, *Marston Moor,* p. 229 şi p. 106 ; Woolrych, *Battles,* p. 65.
3 Young, *Marston Moor,* p. 32 şi urm.
4 Newcastle, p. 75—81 ; Woolrych, *Battles,* p. 71; Baillie^

I, p. 213.
5 Ashe, *Continuation,* p. 5 ; Young, *Marston Moor,* p. 230.
6 Young, *Marston Moor,* p. 230 şi p. 123.
7 Clarendon, III, p. 375 ; Whitelocke, I, p. 277 ; Woolrych, *Battles,* p. 73, n. 1.
8 Slingsby, p. 113 ; Young, *Marston Moor,* p. 130.
9 Carte, I, p. 58.
10 Young, *Marston Moor,* p. 231.
11 Young, *Marston Moar,* p. 262.
12 Hargrove, p. 351 ; Abbott, II, p. 287.
13 Ludlow, I, p. 100 ; Woolrych, *Battles,* p. 78.
14 Rosebery, p. 19.
15 Abbott, I, p. 287.
16 Firth, *Marston Moor,* p. 49 şi n ; Thomas, *Berkenhead,* p. 70.
17 Carte, I, p. 58; C.S.P. Ve- netian, 164307, p. 117.
18 Ludlow, I, p. 199; Whitelocke, I, p. 277 ; Young, *Marston Moor,* p. 232.
19 Young, *Marston Moor,* p. 214.
20 Woolrych, Battles, p. 81.
21 Baillie, II, p. 208; Young, *Marston Moor,* p. 234.
22 Baillie, II, p. 229; *Reliquiae,* I, p. 278; Warwick, p. 246.
23 Abbott, I, pp. 291—2.
24 Bruce, *Quarrel,* p. 72.
25 Vezi Kaplan, *Plot.*
26 Abbott, I, p. 294.
27 Bruce, *Quarrel,* p. lxii.
28 Bruce, *Quarrel,* p. 52; *Luke Letţer-Books,* p. 79.
29 Bruce, *Quarrel,* p. 93.
30. Abbott, I, p. 300.
31. Clarendon, III, p. 451 ; *Luke Letter-Books,* p. 89.
32 Bruce, *Quarrel,* p. 78 şi urm.
33 Bruce, *Quarrel,* p. 59 **şl** urm.
34 Whitelocke, I, p. 346.
35 Abbott, I, p. 314 ; Clarendon, III, p. 453.
35 Baillie, II, p. 247 ; Wedg- wood, *King's War,* p. 390 şi n. p. 666.
37 Clarendon, III, p. 460 ; Whitelocke, I, p. 353.
38 Firth and Davies, I, p. xvii—xviii ; Vicars, *Burning Bush,* p. 133 ; D.N.B.
39 Whitelocke, I, p. 389.
40 Firth şi Davies, I, p. 57 — 8.
41 Perfect Passages, 7 **Mai** 1645.
42 Chandos, p. 429.
43 Waller, *Recollections,* p. 124.
44 Abbott, I, p. 339 şi 348.
45 Holles, p. 35 ; de ex. Hill, *God's Englishman,* p. 74.

7 BIRUINTA NOROCOASA

1 Abbott, I, p. 350.
2 Dore, p. 28, Abbott, I, p. 348.
3 Sprigge, p. 27; Abbott, I, p. 352.
4 *Cromwelliana,* p. 18.
5 Firth, *Cromwell's Army,* p. 63—6.
6 Whitelocke, I, p. 415.
7 Woolrych, *Battles,* p. 122.
8 Sprigge, p. 34.

9 Sprigge, p. 34; Woolrych, *Battles,* p. 124.
10 Tibbutt, *Okey,* p. 10—11.
11 Slingsby, p. 165.
12 C.S.P. Venetian, 1643—7, p. 195 şi p. xix; Whitelocke, I, p. 450 ; Sprigge, p. 45 ; Thomas, *Berkenhead,* p. 243.
13 Treen, *Rugby,* I, p. 51.
14 Clarendon, IV, p. 46.
15 *Luke Letter-Books,* p. 578.
16 Abbott, I, p. 360.
17 *Reliquiae,* I, p. 50.
18 Abbott, I, p. 382 şi p. 363.
19 Whitelocke, I, p. 482 ; Abbott, I, p. 369.
20 Sprigge, p. 112 ; Abbott, **I,** p. 371.
21 Sprigge, p. 111 ; Abbott, I, p. 377.
22 Abott, I J>. 377.
23 Sprigge, p. 130.
24 Vezi K. J. Lindley, *Catho- lics in the Civil War.*
25 Sprigge, p. 139 şi urm.
26 Firth, *Cromwell's Army,* App. H., p. 395 ; Sprigge, p. 141.
27 Holles, p. 17 ; Abbott, I, p. 386.
28 Abbott, I, p. 392.
29 Abbott, I, p. 426 n. 68 şi 69 ; p. 395 ; p. 398.
30 Gouge, *Domesticall Duties,* 198 ; Hutchinson, p. 339 ; Ramsey, *Studies,* p. 32.
31 Abbott, I, p. 416 ; Margo- licuth, I, p. 130.
32 Abbott, I, p. 395.
33 Clarendon, IV, p. 191 ; Abbott, I, p. 401—2.
34 Hodgson, p. 129 ; Winstock, p. 19 ; Scholes, p. 146.
35 Whitelocke, II, p. 540.
36 Baxter, p. 57 ; Carrington, p. 344.
37 Clarendon, IV, p. 192.

8 CEARTA DINTRE FRAŢI

1 Brett-James, p. 447.
2 *Cromwell House*
3 Tonnies, *Behemoth,* p. 104 ; Brett-James, p. 277.
4 Rushworth, VI, p. 140 ; Abbott, I, p. 408.
5 Abbott, I, p. 410.
6 Burghclere, I, p. 82.
7 Vezi Rinuccini, *Embassy,* p. 241 şi urm.
8 Stanley, p. 206; Whitelocke, II, p. 88.
9 Abbott, I, p. 421.
10 Abbott, I, p. 426 şi 428.
11 Abbott, I, p. 429.
12 Ludlow, I, p. 144 ; Gardi- ner, *Civil War,* III, p. 221 n. 6.
13 Whitelocke, II, p. 85 ; Da- vies, *Early Stuarts,* p. 145.
14 Walker, *Independency,* p. 31 ; Lilburne, *Jonah's Cry.*
15 Clarendon, IV, p. 223.
16 Whitelocke, II, p. 133 ; Gar- diner, *Civil War, III,* p. 222 şi n. 1.
17 Abbott, I, p. 445 şi 449.
18 Fairfax, *Memorials,* p. 118.
19 Dyve, p. 57.
20 *Court & Kitchin,* p. 6.
21 Fairfax, .*Memorials,* p. 112; Abbott, I, p. 453.
22 Maseres, p. 398 şi urm ; Clarendon, IV, p. 224.
23 Clarendon, IV, p. 231.
24 Whitelocke, II, p. 155.
25 Abbott, I, p. 459 ; Whitelocke, II, p. 158; Holles, p. 107.
26 Holles, p. 114.

27 Dyve, p. 59.
28 Ludlow, I, p. 155 ; Berkeley, p. 6—10.
29 Gardiner, Civil *War,* III, p. 317, n. 1 ; Lindley, *Ca- tholics in the Civil War.*
30 Vezi Edwards, *More.*
31 **Farm St. MSS, ff 119—120v.**
32 Berkeley, p. 16.
33 Ludlow, I, p. 156; Berkeley, p. 27.
34 Clarke, I, p. 176 şi urm.
35 Clarke, I, p. 214.
36 Berkeley, p. 30.
37 Berkeley, pp. 32—4 ; Ludlow, I, p. 159.
38 Clarendon, IV, p. 260.
39 Gardiner, *Civil* War, III, p. 316, n. 3.
40 Abbott, I, p. 481.

9 JOCUL DE CĂRŢI

1 Tonnies, *Behemoth,* p. 135.
2 Underdown, *Pride's Purge,* p. 85 ; Ludlow, I, p. 248 ; vezi Abbott, I, p. 496, n. 275 ; Holles, p. 175.
3 Clarendon. State Papers, II, Appendix, p. xl ; *Mercu- rius Pragmaticus* 5 Octombrie 1647.
4 Dyve, p. 85 şi urm.
5 Abbott, I, p. 506.
6 Staffs, R. O. 24/D 868/5
7 Abbott, I, p. 512.
8 Lilly, *Merlini Angliei:* Clarke, I, p. vii şi urm.
9 Margoliouth, I, p. 135 ; Burnet, I, p. 85 ; Carrington, p. 344 ; C.S.P. Venetian, 1657—9, p. 41.
10 Fletcher, p. 270 ; Walker, *Independency,* II, p. 153.
11 Zagorin, *Politicul Thought,* p. 11 şi urm.
12 Clarke, I, p. 227 şi 236—8.
13 Clarke, I, p. 233 ; 241 ; 249—50.
14 Clarke, I, p. 279 şi 297.
15 Clarke, I, p. 299 şi 301—2.
16 Clarke, I, p. 303—9.
17 Clarke, I, p. 331, 323, 328, 363 şi urm.
18 Capp, p. 251 ; Clarke, I, p. 417.
19 Clarke, I, p. 418.
20 Abbott, I, p. 551 ; Berkeley, p. 54.
21 Abbott, I, p. 553 ; Ludlow, I, p. 169.
22 Clarendon, IV, p. 274 ; *Mercurius Melancholicus* 4 Septembrie 1647.
23 Boys, p. 151.
24 Berkeley, p. 76.
25 Orrery, p. 219—28.
26 Dugdale, p. 278.
27 Abbott. I, p. 566 şi n. 450— 2 ; Spence, *Anecdotes,* p. 298 ; Wagstaffe, p. 13.
28 Ludlow, I, p. 179.
29 Clarke, II, p. Ivii ; Clarendon State Papers, II, Appendix, p. xliv ; Clarendon, IV, p. 283 ; Abbott, I, p. 574.
30 Clarendon, IV, p. 281 ; Boys, p. 155 ; Abbott, I, p. 576.
31 Abbott, I, p. 577.
32 Abbott, I, p. 582 ; IVfercu- *rius Pragmaticus 4* Ianuarie 1648 ; Nevo, p. 55.

33 Ludlow, I, p. 183 şi urm. ; Abbott, I, p. 584.
34 Underdown, *Pride's Pruge,* p. 90 şi urm.
35 Hotson, p. 23.
36 Abbott, I, p. 585—92.
37 Clarke, II, p. 2 ; Abbott, I, p. 599.

10 RĂZBOIUL DĂUNĂTOR

1 Abbott, I, p. 606.
2 Abbott, I, p. 606 ; Somera Tracts, VI, p. 500.
3 Whitelocke, II, p. 287 ; Phil- lips, *Wales,* I, p. 398.
4 Phillips, Wales, I, p. 354.
5 Abbott, I, p. 613 ; *Pembroke Castle;* Tibbutt, *Okey,* p. 30.
6 Fletcher, p. 20 ; Abbott, I, p. 621.
7 Abbott, I, p. 692.
8 Donaldson, *Scoţiană, p.* 338.
9 Baillie, III, p. 40.
10 Abbott, I, p. 625 ; Abbott, I, **p. 628.**
11 Whitelocke, II, p. 163 ; Abbott, I, p. 626.
12 Woolrych, *Battles,* p. 165.
13 Woolrych, *Battles,* p. 165 şi n. I ; Turner, p. 62 ; Bur- net, *Hamilton,* p. 453.
14 Rogers, *Battles,* p. 280.
15 Woolrych, *Battles,* p. 168 ; Abbott, I, p. 634 ; Rogers, *Battles,* p. 280.
16 Abbott, I, p. 634.
17 Hodgson, p. 116.
18 Abbott, I, p. 635 ; Hodgson, p. 119 ; Slingsby, p. 336.
19 Turner, p. 64.
20 Hodgson, p. 120.
21 Woolrych, *Battles,* p. 175 ; Hutchinson, p. 139.
22 Abbott, I, p. 639.
23 *Cromwelliana,* p. 45.
24 Guthry, *Memoirs,* p, 168.
25 Abbott, I, p. 644 şi n. 99.
26 Abbott,. I, p. 636.
27 Abbott, I, p. 646.
23 Abbott, I, p. 651.
29 Willcock, p. 7 şi 63 ; Clarendon, *Life,* I, p. 431.
30 *Cromwellian Vnion, p. 5 ;* **Willcock, p. 63.**
31 Abbott, I, p. 653 şi p. 659.
32 Abbott, I, p. 661 ; vezi Bur- rell, *Covenanters.*
33 Clarendon, IV, p. 382 ; *Perfect Diurnall* 16 Octombrie 1648 ; Burnet, *History,* I, p. 43.
34 Row, *Blair,* p. 210 ; Clarendon, IV, p. 10 ; Guthry, *Memoirs,* p. 177 ; WLshart, p. 223.

11 PROVIDENŢA ŞI NECESITATE

1 Whitelocke, II, p. 432 ; Abbott, I, p. 682 ; vezi de Beer, *Recent Works.*
2 Burnet, *History,* I, p. 79 ; Carte, *Life,* V, p. 24 ; Gar- diner, IV, p. 327.
3 Underdown, *Pride's Purge, p. 119.*
4 Gibb, *Lilburne, p.* 232 ; Underdown, *Pride's Purge, p. 123.*
5 Abbott, I, p. 676.

6 Abbott, I, p. 691.
7 Abbott, I, p. 696.
8 Underdown, *Pride's Purge, p. 124.*
9 Abbott, I, p. 707.
10 Clarke, II, p. 170.
11 Ludlow, I, p. 211.
12 Chandos, p. 443.
13 Burnet, Hamilton, p. 483 ; Newbattle, II, p. 75.
14 Clarke, II, p. 132 şi p. 142.
15 Clarke, II, p. 144 ; Gardi- ner, *Civil War, IV,* p. 282.
16 Underdown, *Pride's Purge, p. 167* şi urm.
17 Stearns, p. 330—1 ; State Trials, V, p. 1129 ; Wedg- wood, *Trial, p.* 77.
18 Gardiner, *Civil War,* p. 286, n. 1 ; Underdown, *Pride's Purge,* p. 170.
19 *Cromwelliana,* p. 50.
20 Abbott, I, p. 719.
21 *Mercurius Pragmatiaus* 26 Decembrie 1648.
22 Commons Journals VI, p. 110.
23 Firth şi Rait, I, p. 253.

24 Clarke II, p. 150, p. 163 şi urm.
25 *Mercurius Pragmaticus,* 26 Decembrie 1648.
26 CJarke, II, p. 170.
27 *State Trials,* V. p. 1124 ; Abbott, I, p. 731.
28 Clarendon State Papers, II, Appendix, p. 50 ; Firth, *House of*
29 *Lords,* p. 210.
30 Masson, IV, p. 600.
31 Noble, I, p. 119.
32 Vezi *State Trials,* IV, pp. 990—1154.
33 Blencowe, p. 237.
34 Rowe, Vane, p. 158.
35 Abbott, I, p. 712.
36 Burnet, *History,* I, p. 71 şi 78.
37 Abbott, II, p. 189.
38 Abbott, I, p. 742 ; Thoms, *Death Warrant.* Abbott, I, p. 743 ; Heath, *Flagellum,* p. 89 ; Clarendon, VI, p. 222 ; *State Trials,* V, p. 1215—6.
39 Hutchinson, p. 305.
40 Clarendon, VI, p. 222.
41 *State Trials,* V, p. 1212—6.
42 Wedgwood, *Trial,* p. 171 ; Fairfax, *Memorials,* p. 121.
43 Heath, *Flagellum,* p. 67 ; Abbott, I, p. 595.
44 Advocates MSS, 19/1/28.
45 Muddiman, *Trial,* p. 260— 4 ; Whitelocke, II, p. 512 ; C.S.P. Venetian, 1647—52, p. 137.
46 Jusserand, XXIV, p. 70 ; *Henry,* p. 12.
47 Heath, *Flagellum,* p. 70 ; *State Trials,* V, p. 1180 şi 1125 ; Noble, I, p. 118.
48 *Reliquiae,* I, p. 63 ; Her- bert, *Memoirs,* p. 194.
49 Spence, *Anecdotes,* p. 286 ; Heath, *Flagellum,* p. 70 ; Noble, I, p. 118.
50 Abbott, II, p. 36 şi p. 189.
51 *State Trials,* V, p. 1265 ; Hutchinson, p. 305.

Redactor: SANDA MIHAESCU-BOROIANU
Tehnoredactor: FLORIAN SAPUNARESCtT

Format 16/54X84. Coli edituri 25,6.
Coli tipar 26
Bun de tipar 29 mal 1982. Apărut —
Iunie 1982

Comanda nr. 8590/20 082

**Combinatul poligrafic „Casa Scîntell*,
Piaţa Sclnteil nr. 1,
Bucureşti, Republica Socialistă
România**

*** Samuel Pepys (1633—1703) — autor al unui important jurnal particular şi secretar al Amiralităţii. — M.L.